Petr. Cap.

30

Li 3 Novembre

1849

Per uso di Primordini Domenico

M. TULLII CICERONIS ORATIONUM

SELECTARUM;

Quarum in Scholis eſt frequentior u-
ſus, & ad præcepta tradenda
facilior ſtylus, *Societatis* JESU

LIBER UNICUS.

Quibus ſingulis præfiximus Argumenta.

Omnium Indicem proxima pagina dabit.

PATAVII, MDCCXLII.

Ex Typographia Seminarii.

Apud Joannem Manfrè.

SUPERIORUM PERMISSU.

ORATIONES

Ex Primo Tomo.

Pro P. Quintio.
Pro Sex. Roscio Amerino.
Divinatio in C. Verrem.
Prooemium Primae Actionis in C. Verrem.

Ex Secundo.

Pro Lege Manilia.
Agraria ad Populum.
In L. Catilinam Prima.
In L. Catilinam Secunda.
Pro Archia Poeta.
Post reditum ad Quirites.
Post reditum in Senatu.
Pro domo sua ad Pontifices.
Pro Cn. Plancio.

Ex Tertio.

In L. Pisonem.
Pro T. Annio Milone.
Pro M. Marcello.
Pro Q. Ligario.
Pro Rege Dejotaro.
Philippica Secunda.
Philippica Tertia.

M. TULLII CICERONIS

PRO P. QUINTIO

ORATIO.

ARGUMENTUM.

Quæstio: *An Sex. Nævius bona P. Quintii ex edicto Prætoris possederit*. *Actor*, *Nævius*: *Patronus Nævii*, *Hortensius*. *Reus*, *Quintius*: *Patronus Quintii*, *Cicero*. *Judex*, *C. Aquillius*: *eique in consilio*, *L. Lucullus*, *P. Quinctilius*, *M. Marcellus*. *Acta est hæc causa in Comitio*, *anno U. C. 672. Ciceronis 26. lis*, *ut videtur*, *secundùm Quintium data*.

QUÆ res in civitate duæ plurimùm possunt, eæ contra nos ambæ faciunt in hoc tempore, summa gratia, & eloquentia: quarum alteram, C. Aquilli, vereor, alteram metuo. eloquentia Q. Hortensii nè me in dicendo impediat, nonnihil commoveor: gratia Sex. Nævii nè P. Quintio noceat, id verò non mediocritèr pertimesco. nequè hoc tantoperè querendum videretur, hæc summa in illis esse, si in nobis essent saltèm mediocria. verùm ità se res habet, ut ego, qui nequè usu satis, & ingenio parùm possum, cum patrono disertissimo comparer: P. Quintius, cui tenues opes, nullæ facultates, exiguæ amicorum copiæ sunt, cum adversario gratiosissimo contendat. Illud quoquè nobis accedit incommodum, quod M. Junius, qui hanc causam, Aquilli, aliquoties apud te egit, homo & in aliis causis exercitatus, & in hac multùm, & sæpè versatus, hoc tempore abest, nova legatione impeditus: & ad me ventum est, qui ut summa haberem cætera, temporis quidèm certè vix satis habui, ut rem tantam, tot controversiis implicatam, possem cognoscere.

Ita

Ità quod mihi consuevit in cæteris causis esse adjumento, id quoque in hac causa deficit. nam, quo minùs ingenio possum, subsidio mihi diligentiam comparavi: quæ quanta sit, nisi tempus, & spatium datum sit, intelligi non potest. quæ quo plura sunt, C. Aquilli, eo te, & hos, qui tibi in consilio adsunt, meliori mente nostra verba audire oportebit: ut multis incommodis veritas debilitata, tandem æquitate talium virorum recreetur. Quod si tu, judex, nullo præsidio fuisse videbere contra vim, & gratiam solitudini, atque inopiæ; si apud hoc consilium ex opibus, non ex veritate causa pendetur: profecto nihil est jam sanctum, atque sincerum in civitate: nihil, quod humilitatem cujusquam gravitas, & virtus judicis consoletur. certè aut apud te, & eos, qui tibi adsunt, veritas valebit, aut ex hoc loco rupulsa vi, & gratia, locum, ubi consistat, reperire non poterit. Non eo dico, C. Aquilli, quo mihi veniat in dubium tua fides, & constantia; aut quo non in iis, quos tibi advocasti, viris electissimis civitatis, spem summam habere P. Quintius debeat. quid ergo est? primum magnitudo periculi summo timore hominem afficit, quod uno judicio de fortunis omnibus decernit: idque dum cogitat, non minùs sæpè ei venit in mentem potestatis, quam æquitatis tuæ; propterea quod omnes, quorum in alterius manu vita posita est, sæpiùs illud cogitant, quid possit is, cujus in ditione, ac potestate sunt, quam, quid debeat facere. deindè habet adversarium P. Quintius verbo Sex. Nævium, re vera hujusce ætatis homines disertissimos, fortissimos, ornatissimos nostræ civitatis, qui communi studio summis opibus Sex. Nævium defendunt: si id est defendere, cupiditati alterius obtemperare, quo is facilius, quem velit, iniquo judicio opprimere possit. nam quid hoc iniquius, aut indignius, C. Aquilli, dici, aut commemorari potest, quam me, qui caput alterius, famam, fortunasque defendam, priore loco causam dicere? cum præsertim Q. Hortensius, qui hoc judicio partes accusatoris obtinet, contra me

sit dicturus? cui summam copiam, facultatemque dicendi natura largita est. ità fit, ut ego, qui tela depellere, & vulneribus mederi debeam, tum id facere cogar, cum etiam telum adversarius nullum jecerit: illis autem id tempus impugnandi detur, cum & vitandi illorum impetus potestas adempta nobis erit, & si qua in re, id quod parati sunt facere, falsum crimen, quasi venenatum aliquod telum, jecerint, medicinæ faciendæ locus non erit. id accidit prætoris iniquitate, & injuria: primùm, quod contra omnium consuetudinem judicium priùs de probro, quam de re, maluit fieri: deindè, quod ità constituit id ipsum judicium, ut reus, antequam verbum accusatoris audisset, causam dicere cogeretur: quod eorum gratia, & potentia factum est, qui, quasi sua res, aut honos agatur, ità diligenter Sex. Nævii studio, & cupiditati morem gerunt; & in ejusmodi rebus opes suas experiuntur, in quibus quo plùs propter virtutem, nobilitatemque possunt, eo minùs, quantum possint, debent ostendere. Cum tot, tantisque difficultatibus affectus, atque afflictus, in tuam, C. Aquilli, fidem, veritatem, misericordiam P. Quintius confugerit; cum adhuc ei propter vim adversariorum non jus par, non agendi potestas eadem, non magistratus æquus reperiri potuerit; cum ei summam per injuriam omnia inimica, atque infesta fuerint: te, C. Aquilli, vosque, qui in consilio adestis, orat, atque obsecrat, ut multis injuriis jactatam, atque agitatam æquitatem in hoc tandem loco consistere, & confirmari patiamini. id quo faciliùs facere possitis, dabo operam, ut, a principio res quemadmodum gesta, & contracta sit, cognoscatis. C. Quintius fuit P. Quintii hujus frater, sanè cæterarum rerum paterfamilias & prudens, & attentus, una in re paulò minùs consideratus, qui societatem cum Sex. Nævio fecerit, viro bono, verumtamèn non ità instituto, ut jura societatis, officia certi patrisfamilias nosse posset: non quo ei deesset ingenium (nam neque parùm facetus scurra Sex. Nævius, neque inhumanus præco est un-

inquam existimatus.) Quid ergo est? cum ei natura nihil meliùs, quam vocem, dedisset, pater nihil, præter libertatem, reliquisset; vocem in quæstum contulit; libertate usus est, quo impunius dicax esset. quarè, quod socium tibi eum velles adjungere, nihil erat: nisi ut in tua pecunia condisceret, qui pecuniæ fructus esset. tamèn, inductus consuetudine, ac familiaritate Quintius, fecit, ut dixi, societatem earum rerum, quæ in Gallia comparabantur. erat ei pecuaria res ampla, & rustica sane bene culta, & fructuosa. Tollitur ab atriis Liciniis, atque à præconum consessu in Galliam Nævius, & trans alpes usque transfertur. fit magna mutatio loci, non ingenii. nam qui ab adolescentulo quæstum sibi instituisset sine impendio, posteaquàm nescio quid impendit, & in commune contulit, mediocri quæstu contentus esse non poterat. nec mirùm, si is, qui vocem venalem habuerat, ea, quæ voce quæsiverat, magno sibi quæstui fore putabat. itaquè herculè haùd mediocritèr de communi, quidquid poterat, ad se in privatam domum sevocabat. qua in re ità diligens erat, quasi ii, qui magna fide societatem gererent, arbitrium pro socio, condemnari solerent. Verùm his de rebus non necessè habeo dicere ea, quæ me P. Quintius cupit commemorare; tametsi causa postulat; tamen, quia postulat, non flagitat, præteribo. Cum annos jam complures societas esset, & cum sæpe suspectus Quintio Nævius fuisset, neque ità commodè posset rationem reddere earum rerum, quas libidine, non ratione gesserat; moritur in Gallia Quintius, cum adesset Nævius, & moritur repentinò. heredem testamento reliquit hunc P. Quintium; ut, ad quem summus moeror morte sua veniebat, ad eundem summus honos quoque perveniret. quo mortuo, nec ità multò post, in Galliam proficiscitur Quintius. ibi cum isto Nævio familiaritèr vivit; annum ferè una sunt, cum & de societate inter se multa communicarent, & de tota illa ratione, atque re Gallicana: neque intereà verbum ullum interposuit Nævius, aut societatem si-

bi quippiam debere, aut privatim Quintium debuisse. cum æris alieni aliquantulum esset relictum, quibus nominibus pecuniam Romæ curari oporteret; auctionem in Gallia P. hic Quintius Narbone se facturum esse proscribit earum rerum, quæ ipsius erant privatæ. ibi tum vir optimus Sex. Nævius hominem multis verbis deterret, ne auctionetur: eum non ità commodè posse eo tempore, quæ proscripsisset, vendere: Romæ sibi nummorum facultatem esse, quam, si saperet, communem existimaret pro fraterna illa necessitudine, & pro ipsius affinitate. Nam P. Quintii consobrinam habet in matrimonio Nævius, & ex ea liberos. quia, quod virum bonum facere oportebat, id loquebatur Nævius; credidit Quintius, eum, qui orationem bonorum imitaretur, facta quoque imitaturum. auctionem velle facere desistit: Romam proficiscitur: decedit ex Gallia Romam simul Nævius. Cum pecuniam C. Quintius P. Scapulæ debuisset; per te, C. Aquilli, decidit P. Quintius, quod liberis ejus dissolveret. hoc eo per te agebatur, quod propter ærariam rationem non satis erat in tabulis inspexisse, quantum deberetur, nisi à quæstoribus quæsisset, quantum solveretur. decidis, statuisque tu propter necessitudinem, quæ tibi cum Scapulis est, quid iis ad denarium solveretur. hæc omnia Quintius agebat auctore, & consuasore Nævio. nec mirùm, si ejus utebatur consilio, cujus auxilium sibi paratum putabat. non modo enim pollicitus erat in Gallia, sed Romæ quotidiè, simul atque sibi hic annuisset, numeraturum se dicebat. Quintius porrò istum posse facere videbat: debere, intelligebat: mentiri, quia causa, cur mentiretur, non erat, non putabat. Quasi domi nummos haberet, ità constituit Scapulis se daturum: Nævium certiorem facit; rogat, ut curet, quod dixisset. Tum iste, vir optimus (vereor, ne se derideri putet, quod iterum jam dico, optimus) qui hunc in summas angustias adductum putaret; ut eum suis conditionibus in ipso articulo temporis adstringeret, assem sese negat daturum, nisi prius de re-

bus,

bus, rationibusque societatis omnibus decidisset, & scisset sibi cum Quintio controversiæ nihil futurum. Posteriùs, inquit, ista videbimus, Quintius: nunc hoc velim cures, si tibi videtur, quod dixisti. Negat se alia ratione facturum, quod promisisset, non plus sua referre, quam si, cum auctione venderet, domini jussu quippiam promisisset. Destitutione illa perculsus Quintius, a Scapulis paucos dies aufert: in Galliam mittit, ut ea, quæ proscripserat, venirent, deteriore tempore absens auctionatur: Scapulis difficiliore conditione dissolvit. tunc appellat ultro Nævium, ut, quoniam suspicaretur aliqua de re fore controversiam, videret, ut quamprimùm, & quam minima cum molestia tota res transigeretur. dat iste amicum M. Trebellium: nos communem necessarium, qui istius domi erat educatus, & quo utebatur ille plurimum, propinquum nostrum, Sex. Alphenum. res convenire nullo modo poterat: propterea quod hic mediocrem jacturam facere cupiebat, iste mediocri præda contentus non erat. Itàque ex eo tempore res esse in vadimonium cœpit. cum vadimonia sæpe dilata essent; & cum aliquantum temporis in ea re esset consumptum, neque quidquam profectum esset; venit ad vadimonium Nævius. Obsecro, C. Aquilli, vosque, qui adestis in consilio, ut diligenter attendatis, ut singulare genus fraudis, & novam rationem insidiarum cognoscere possitis. Ait se auctionatum esse in Gallia: quod sibi videretur, se vendidisse: curasse, ne quid sibi societas deberet: se jam neque vadari ampliùs, neque vadimonium promittere: si quid agere secum velit Quintius, non recusare. Hic cum rem Gallicanam cuperet revisere, hominem in præsentia non vadatur. ità sine vadimonio discedituŗ. deindè Romæ dies XXX. ferè Quintius commoratur. cum cæteris, quæ habebat, vadimonia differt, ut expeditus in Galliam proficisci posset. proficiscitur. Roma egreditur ante diem II. Kal. Febr. Scipione, & Norbano coss. Quæso, ut eum diem memoriæ mandetis, L. Albius, Sex. filius, Quirina, vir bonus,

& cum primis honeſtus, una profectus eſt. Cum veniſſent ad Vada Volaterrana quæ nominantur, vident perſamiliarem Nævii, qui ex Gallia pueros venales iſti adducebat, L. Publicium, qui, ut Romam venit, narrat Nævio, quo in loco viderit Quintium. quod niſi ex Publicio narratum Nævio eſſet, non tam citò res in contentionem veniſſet. tum Nævius ipſe pueros circum amicos dimittit: ipſe ſuos neceſſarios ab atriis Liciniis, & à faucibus macelli corrogat, ut ad tabulam Sextiam ſibi adſint hora ſecunda poſtridiè. veniunt frequentes. teſtificatur iſte, P. Quintium non ſtitiſſe, & ſe ſtitiſſe; tabulæ maximæ ſignis hominum nobilium conſignantur. diſceditur. poſtulat à Burrieno prætore Nævius, ut ex edicto bona poſſidere liceat. juſſit bona proſcribi ejus, quicum familiaritas fuerat, ſocietas erat, affinitas, liberis iſtius vivis, divelli nullo modo poterat. qua ex re intelligi facilè potuit, nullum eſſe officium tam ſanctum, atque ſolemne, quod non avaritia comminuere, atque violare ſoleat. etenim ſi veritate amicitia, fide ſocietas, pietate propinquitas colitur: neceſſe eſt, iſte, qui amicum, ſocium, affinem fama, ac fortunis ſpoliare conatus eſt, vanum ſe, & perfidioſum, & impium eſſe fateatur. Libellos Sex. Alphenus, procurator P. Quintii, familiaris, & propinquus Sex. Nævii, dejicit: ſervulum unum, quem iſte prehenderat, abducit: denuntiat, ſeſe procuratorem eſſe: iſtum æquum eſſe famæ, fortuniſque P. Quintii conſulere, & adventum ejus expectare. quod ſi facere nolit, atque imbiberit ejuſmodi rationibus illum ad ſuas conditiones perducere, ſeſe nihil precari, &, ſi quid agere velit, judicio defendere. Hæc dùm Romæ geruntur, Quintius intereà, contra jus & conſuetudinem, edicto prætoris de ſaltu, agroque communi à ſervis communibus vi detruditur. Exiſtima, C. Aquilli, modo, & ratione omnia Romæ Nævium feciſſe, ſi hoc, quod per litteras iſtius in Gallia geſtum eſt, rectè, atque ordine factum videtur. Expulſus, atque ejectus è prædio Quintius, accepta inſigni injuria,

confugit ad C. Flaccum imperatorem, qui tum erat in provincia: quem, ut ipsius dignitas poscit, honoris gratia nomino. is eam rem quam vehementer vindicandam putarit, ex decretis ejus poteritis cognoscere. Alphenus intereà Romæ cum isto gladiatore vetulo quotidiè pugnabat. utebatur populo sanè suo, propterea quod iste caput petere non desinebat. iste postulat, ut procurator judicatum solvi satisdaret. negat Alphenus æquum esse procuratorem satisdare, quod reus satisdare non deberet, si ipse adesset. Appellantur tribuni: à quibus cum esset certum auxilium petitum, ità tamen disceditur, ut idibus Sept. P. Quintium sisti Sex. Alphenus promitteret. Venit Romam Quintius, vadimonium sistit. iste homo acerrimus, bonorum possessor, expulsor, ereptor, annum, & sex menses nihil petit: quiescit: conditionibus hunc, quoad potest, producit: a Cn. Dolabella deniquè prætore postulat, ut sibi Quintius judicatum solvi satisdet, ex formula, quod ab eo petat, *cujus ex edicto prætoris Romani bona dies XXX. possessa sint*. non recusabat Quintius, quin ità satisdare juberet, si bona possessa essent ex edicto. Decernit: quam æquum, nihil dico: unum hoc dico, novum: & hoc ipsum tacuisse mallem; quoniam utrumque quivis intelligere potuisset. Jubet P. Quintium aut satisdare, aut sponsionem cum Sex. Nævio facere, *bona sua ex edicto P. Burrieni prætoris dies XXX. possessa essent*. Recusabant, qui aderant tum Quintio: demonstrabant, de re judicium fieri oportere; ut aut uterque inter se, aut neuter satisdaret: non necesse esse famam alterius in judicium venire. clamabat porrò ipse Quintius, sese idcircò nolle satisdare, nè videretut judicasse, bona sua ex edicto possessa esse: sponsionem porrò si istiusmodi faceret, se, id quod nunc evenit, dè capite sub priore loco causam esse dicturum. Dolabella (quemadmodum solent homines nobiles: seù rectè, seù perperàm facere cœperunt, ità in utroque excellunt, ut nemo nostro loco natus assequi possit) injuriam facere fortissime perseverat;

aut satisdare, aut sponsionem jubet facere, & intereà recusantes nostros advocatos acerrimè submoveri. Conturbatus sanè discedit Quintius: neque mirum, cui hæc optio tam misera, tamque iniqua daretur, ut aut ipse se capitis damnaret, si satisdedisset; aut causam capitis, si sponsionem fecisset, priore loco diceret. Cum in altera re causæ nihil esset, quin secus judicaret ipse dè se, quod judicium gravissimum est; in altera spes esset ad talem tamen virum judicem veniendi, unde eo plùs opis auferret, quo minùs attulisset gratiæ, sponsionem facere maluit: fecit; te judicem, C. Aquilli, sumpsit, ex sponso egit. in hoc summa judicii, causaque tota consistit. Judicium esse, C. Aquilli, non dè re pecuniaria, sed dè fama, fortunisque P. Quintii vides. cum majores ità constituerint, ut qui pro capite diceret, is posteriore loco diceret: nos, inaudita criminatione accusatorum, priore loco causam dicere intelligis. eos porrò, qui defendere consueverunt, vides accusare, & ea ingenia converti ad perniciem, quæ anteà versabantur in salute, atque auxilio ferendo. Illud etiam restiterat, quod hesterno die fecerunt, ut te in jus adducerent, ut nobis tempus, quamdiù diceremus, præstitueres. quam rem facilè à prætore impetrassent, nisi tu, quod esset tuum jus, & officium, partesque, docuisses. neque nobis adhùc, præter te, quisquam fuit, ubi nostrum jus contra illos obtineremus; neque illis unquam satis fuit illud obtinere, quod probari omnibus posset. ità sine injuria potentiam levem, atque inopem esse arbitrantur. Verùm, quoniam tibi instat Hortensius, ut eas in consilium; à me postulat, nè dicendo tempus absumam; queritur, priore patrono causam defendente, nunquàm perorari potuisse: non patiar istam manere suspicionem, nos rem judicari nolle. nec illud mihi arrogabo, me posse causam commodiùs demonstrare, quam anteà demonstrata sit: neque tamen tam multa verba faciam, proptereà quod & ab illo, qui ante dixit, informata jam causa est; & à me, qui neque excogitare, neque pro-

pronuntiare multa possum, brevitas postulatur, quæ mihimetipsi amicissima est. faciam, quod te sæpè animadverti facere, Hortensi: totam causæ meæ dictionem certas in partes dividam. tu id semper facis, quia semper potes: ego in hac causa faciam, propterea quod in hac videor posse facere. quod tibi natura dat, ut semper possis, id mihi causa dat, ut hodiè possim. certos mihi fines, terminosque constituam, extra quos egredi non possum, si maximè velim: ut & mihi sit propositum, dè quo dicam; & Hortensius habeat exposita, ad quæ respondeat; & tu, C. Aquilli, jam ante animo prospicere possis, quibus dè rebus auditurus sis. Negamus, te bona P. Quintii, Sex. Nævi, possedisse ex edicto prætoris. in eo sponsio facta est. ostendam primùm, causam non fuisse, cur à prætore postulares, ut bona P. Quintii possideres: deindè, ex edicto te possidere non potuisse: postremò, non possedisse. Quæso, C. Aquilli, vosque, qui estis in consilio, ut, quid pollicitus sim, diligenter memoriæ mandetis. etenim rem faciliùs totam accipietis, si hæc memineritis: & me facilè vestra existimatione revocabitis, si extra hos cancellos egredi conabor, quos mihi ipse circumdedi. Nego fuisse causam, cur postularet: nego ex edicto possidere potuisse: nego possedisse: hæc tria cum docuero, perorabo. Non fuit causa, cur postularet. qui hoc intelligi potest? quia Sex. Nævio neque ex societatis ratione, neque privatim quidquam debuit Quintius. quis huic rei testis est? idem, qui accerrimus adversarius. In hac re te, te, inquam, testem, Nævi, citabo. Annum, & eo diutiùs post mortem C. Quintii fuit in Gallia tecum simul Quintius. doce, te petiisse ab eo istam nescio quam innumerabilem pecuniam; doce, aliquando mentionem fecisse; dixisse, deberi: debuisse, concedam. Moritur C. Quintius, qui tibi, ut ais, certis nominibus grandem pecuniam debuit: heres ejus Quintius in Galliam ad te ipsum venit, in agrum communem, eo denique, ubi non modo res erat, sed ratio quoque omnis,

& omnes litteræ. quis tàm diſſolutus in re familiari fuiſſet, quis tam negligens, quis tàm tui, Sexte, diſſimilis, qui, cum res ab eo, quicum contraxiſſet, receſſiſſet, & ad hæredem perveniſſet, non heredem, cum primùm vidiſſet, certiorem faceret? appellaret? rationem afferret? ſi quid in controverſiam veniret, aut intra parietes, aut ſummo jure experiretur? ità ne? quod viri optimi faciunt, ii qui ſuos propinquos, ac neceſſarios caros, & honeſtos eſſe, atque haberi volunt; id Sex. Nævius non faceret? qui uſque eo fervet, ferturque avaritia, ut dè ſuis commodis nolit aliquam partem amittere, nè quam partem huic propinqno ſuo ullius ornamenti relinquat. & is pecuniam, ſi qua deberetur, non peteret, qui, quia, quod debitum nunquam eſt, id datum non eſt, non pecuniam modò, verùm etiam hominis propinqui ſanguinem, vitamque eripere conatur? Huic tu moleſtus eſſe videlicet noluiſti, quem nunc reſpirare libere non ſinis: quem nunc interficere nefariè cupis, eum tum pudenter appellare nolebas. ità credo, hominem propinquum, tui obſervantem, virum bonum, pudentem, majorem natu, nolebas, aut non audebas appellare. ſæpè, ut fit, cum ipſe te confirmaſſes, cum ſtatuiſſes dè pecunia mentionem facere, cum paratus, meditatuſque veniſſes; homo timidus, virginali verecundia, ſubito ipſe te retinebas; excidebat repentè oratio; cum cuperes appellare, non audebas, ne invitus audiret. id erat profectò. credamus hoc, Sex. Nævium, cujus caput oppugnet, ejus auribus pepercisse. ſi debuiſſet, Sexte, petiſſes ſtatim; ſi non ſtatim; paulò quidem poſt, ſi non paulò, at aliquandò; ſex quidem illis menſibus profectò; anno vertente fine controverſia. anno, & ſex menſibus verò, cum tibi quotidiè poteſtas hominis fuiſſet admonendi, verbum nullum facis: biennio jam confecto ferè appellas. quis tam perditus, ac profuſus nepos, non adeſa jam, ſed abundanti pecunia, ſic diſſolutus fuiſſet, ut fuit Sex. Nævius? cum hominem nomino, ſatis mihi videor dicere. Debuit tibi C. Quintius:

tius: nunquàm petisti. mortuus est ille: res ad heredem venit. cum eum quotidiè videres, post biennium deniquè appellas. dubitabitur, utrum sit probabilius, Sex. Nævium statim, si quid deberetur, petiturum fuisse, an nè appellaturum quidem biennio? Appellandi tempus non erat? at tecum anno plùs vixit. In Gallia agi non potuit? at & in provincia jus dicebatur; & Romæ judicia fiebant. Restat, ut aut summa negligentia tibi obstiterit, aut unica liberalitas. si negligentiam dices, mirabimur; si bonitatem, ridebimus. neque prætereà quid possis dicere, invenio. Satis est argumenti, nihil esse debitum Nævio, quod tamdiù nihil petivit. quid, si hoc ipsum, quod nunc facit, ostendo testimonio esse, nihil deberi? Quid enim nunc agit Sex. Nævius? qua dè re controversia est? quod est hoc judicium, in quo jam biennium versamur? quid negotii geritur, in quo ille tot, & tales viros defatigat? pecuniam petit. nunc denique? veruntamen petit. audiamus. dè rationibus, & controversiis societatis vult dijudicari. serò, verùm aliquandò tamen: concedamus. Non, inquit, id ago, C. Aquilli, neque in eo nunc laboro. pecunia mea tot annos utitur P. Quintius. utatur sanè; non peto. Quid igitur pugnas? an quod sæpè multis in locis dixisti, nè in civitate sit? nè locum suum, quem adhùc honestissimè defendit, obtineat? nè numeretur inter vivos? decernat dè vita, & ornamentis suis omnibus? apud judicem causam priore loco dicat; & eam cum perorarit, tum deniquè vocem accusatoris audiat? Quid? hoc quo pertinet? ut ocyus ad tuum pervenias? at, si id velles, jam pridem actum esse poterat. ut honestiore judicio conflictere? at sine summo scelere P. Quintium, propinquum tuum, jugulare non potes. ut faciliùs judicium sit? at neque C. Aquillius dè capite alterius libentèr judicat: & Q. Hortensius contra caput non didicit dicere. Quid à nobis autem, C. Aquilli, refertur? pecuniam petit: negamus deberi. judicium fiat statim: non recusamus. nùm quid prætereà? si vetetur, ut res, judicio

fa-

facto, parata sit; judicatum solvi satis accipiat: quibus à me verbis satis accipiet, iisdem ipse, quod peto, satisdet. Actum jam potest esse, C. Aquilli: jam tu potes discedere liberatus molestia, propè dicam, non minore, quam Quintius. Quid agimus, Hortensi? quid dê hac conditione dicimus? possumus aliquandò, depositis armis, sine periculo fortunarum, dè re pecuniaria disceptare? possumus ità rem nostram persequi, ut hominis propinqui caput incolume esse patiamur? possumus petitoris personam capere, accusatoris deponere? Immò, inquit, abs te satis accipiam; ego autem tibi non satisdabo. Quis tandem nobis ista jura tam æqua describit? quis hoc statuit, quod æquum sit in Quintium, id iniquum esse in Nævium? Quintii bona, inquit, ex edicto prætoris possessa sunt. Ergo, id ut confitear, postulas: ut quod nunquam factum esse judicio defendimus, id perindè quasi factum sit, nostro judicio confirmemus. Inveniri ratio, C. Aquilli, non potest, ut ad suum quisque quamprimùm sine cujusquam dedecore, infamia, pernicieque perveniat? profectò, si quid deberetur, peteret; non omnia judicia fieri mallet, quam unum illud, undè hæc omnia nascuntur. Qui inter tot annos nè appellarit quidèm Quintium, cum potestas esset agendi quotidiè; qui, quo tempore primùm malè agere cœpit, in vadimoniis differendis tempus omne consumpserit; qui posteà vadimonium missum fecerit; hunc per insidias vi dè agro communi dejecerit; qui, cum dè re agendi, nullo recusante, potestas fuisset, sponsionem dè probro facere maluerit; qui, cum revocetur ad id judicium, undè hæc nata sunt omnia, conditionem æquissimam repudiet; fateatur, se non pecuniam, sed vitam, & sanguinem petere: is non hoc palam dicit? mihi si quid deberetur, peterem, atque adeò jam pridèm abstulissem: nihil hoc tanto negotio, nihil tàm invidioso judicio, nihil tàm copiosa advocatione uterer, si petendum esset: extorquendum est invito, atque ingratiis, quod non debet; eripiendum, atque exprimendum est: dè

for-

fortunis omnibus P. Quintius deturbandus est: potentes, diserti, nobiles omnes advocandi sunt: adhibenda vis est veritati: minæ jactentur: pericula intendantur: formidines opponantur, ut his rebus aliquandò victus, & perterritus ipse cedat. quæ mehercule omnia, cum, qui contra pugnent, video, & cum illum consessum considero, adesse, atque impendere videntur, neque vitari ullo modo posse. cum autem ad te, C. Aquilli, oculos, animumque retuli; quo majore conatu, studioque aguntur, eo leviora, infirmioraque existimo. Nihil igitur debuit, ut tu ipse prædicas. Quid, si debuisset? continuo nè causa fuisset, cur à prætore postulares, ut bona possideres? non opinor id quidem neque jus esse, neque cuiquam expedire. Quid igitùr demonstrat? vadimonium sibi ait esse desertum. antequam doceo id factum non esse, libet mihi, C. Aquili, ex officii ratione, atque ex omnium consuetudine rem ipsam, & factum simul Sex. Nævii considerare. Ad vadimonium non venerat, ut ais, is, quicum tibi affinitas, societas, omnes denique causæ, & necessitudines veteres intercedebant: illicò nè ad prætorem ire convenit? continuo nè verum fuit postulare, ut ex edicto bona possidere liceret? ad hæc extrema, & inimicissima jura tam cupidè decurrebas, ut tibi nihil in posterùm, quod gravius, atque crudelius facere posses, reservares? nam quid homini potest turpius, quid viro miserius, aut acerbius usuvenire? quod tantum evenire dedecus? quæ tanta calamitas inveniri potest? pecuniam si cuipiam fortuna ademit, aut si alicujus eripuit injuria, tamèn, dùm existimatio est integra, facilè consolatur honestas egestatem. at non nemo aut ignominia affectus, aut judicio turpi convictus, bonis quidem suis utitur, alterius opes, id quod miserrimum est, non expectat; hoc tamen in miseriis adjumento, & solatio sublevatur. cujus verò bona venierunt; cujus non modò illæ amplissimæ fortunæ, sed etiam victus, vestitusque necessarius sub præcone cum dedecore subjectus est; is non modo ex numero vivorum exturbatur,

sed,

ſed, ſi fieri poteſt, infra etiam mortuos amandatur. etenim mors honeſta ſæpè vitam quoque turpem exornat: vita turpis nè morti quidem honeſtæ locum relinquit. ergò herculè cujus bona ex edicto poſſidentur, hujus omnis fama, & exiſtimatio cum bonis ſimul poſſidetur: dè quo libelli in celeberrimis locis proponuntur, huic nè perire quidèm certè tacitè, obſcurèque conceditur: cui magiſtri fiunt, & domini conſtituuntur, qui qua lege, & qua conditione pereat, pronuntient; dè quo homine præconis vox prædicat, & pretium conficit, huic acerbiſſimum vivo, videntique funus ducitur; ſi funus id habendum ſit, quo non amici conveniunt ad exequias cohoneſtandas, ſed bonorum emptores, ut carnifices, ad reliquias vitæ lacerandas, & diſtrahendas. itàque majores noſtri rarò id accidere voluerunt; prætores, ut conſideratè fieret, comparaverunt. viri boni, cum palam fraudantur, cum experiundi poteſtas non eſt, timidè tamen & pedetentim iſtùc deſcendunt, vi, ac neceſſitate coacti, inviti, multis vadimoniis deſertis, ſæpè illuſi, ac deſtituti. conſiderant enim, quid, & quantum ſit, alterius bona proſcribere. jugulare civem nè jure quidèm quiſquam bonus vult: mavult enim commemorare, ſe, cum poſſet perdere, pepercisse, quam, cum parcere potuerit, perdidiſſe. hæc in homines alieniſſimos, denique in inimiciſſimos viri boni faciunt, & hominum exiſtimationis, & communis humanitatis cauſa; ut cum ipſi nihil alteri ſcientes incommodarint, nihil ipſis jure incommodi cadere poſſit. Ad vadimonium non venit: quis? propinquus. ſi res iſta graviſſima ſua ſpontè videretur, tamèn ejus atrocitas neceſſitudinis nomine levaretur. Ad vadimonium non venit: quis? ſocius. etiam gravius aliquid ei deberes concedere, quicum te aut voluntas congregaſſet, aut fortuna conjunxiſſet. Ad vadimonium non venit: quis? is, qui tibi præſto ſemper fuit. ergò in eum, qui ſemèl hoc commiſit, ut tibi præſto non eſſet, omnia tela conjeciſti, quæ parata ſunt in eos, qui permulta malè agendi cauſa, fraudandique fecerunt?

runt? si dupondius tuus ageretur, Sex. Nævi, si in parvula re captionis aliquid vererere, non statim ad C. Aquillium, aut ad eorum aliquem, qui consuluntur, concurrisses? cum jus amicitiæ, societatis, affinitatis ageretur; cum officii rationem atque existimationis duci conveniret: eo tempore tu non modo C. Aquillium, aut L. Lucullum, sed ne ipse quidem te consuluisti, sed ne ipse quidem ad te retulisti: ne hæc quidem tecum locutus es: horæ duæ fuerunt: Quintius ad vadimonium non venit: quid ago? si mehercule hæc tecum duo verba fecisses, quid ago? respirasset cupiditas, atque avaritia paululum: aliquid loci rationi, & consilio dedisses: tu te collegisses: non in eam turpitudinem venisses, ut hoc tibi esset apud tales viros confitendum, qua tibi vadimonium non sit obitum, eadem te hora consilium cepisse hominis propinqui fortunas funditùs evertere. Ego pro te nunc hoc consulo, post tempus, in aliena re, quod tu in tua re, cum tempus erat, consulere oblitus es. quæro abs te, C. Aquilli, L. Luculle, P. Quinctili, M. Marcelle; vadimonium mihi non obiit quidam socius, & affinis meus, quicum mihi necessitudo vetus: controversia de re pecuniaria recens intercedit. postulo ne à prætore, ut ejus bona mihi possidere liceat; an, cum Romæ domus ejus, uxor, liberi sint, domum potiùs denuntiem? quid est, quod hac tandem de re vobis possit videri? profectò, si rectè vestram bonitatem, atque prudentiam cognovi, non multùm me fallit, si consulamini, quid sitis responsuri. primùm, expectare: deindè, si latitare, ac diutiùs ludificare videatur, amicos convenire; quærere, quis procurator sit: domum denuntiare. dici vix potest, quam multa sint, quæ respondeatis ante fieri oportere, quam ad hanc rationem extremam necessariam devenire. Quid ad hæc Nævius? ridet scilicet nostram amentiam, qui in vita sua rationem summi officii desideremus, & instituta bonorum virorum requiramus. quid mihi, inquit, cum ista summa sanctimonia, ac diligentia? viderint ista officia viri boni; de me autem ità considerent: non, quid ha-

habeam, sed, quibus rebus invenerim, quærant: & quemadmodum natus, & quo pacto educatus sim, memini; vetus est, de scurra multò faciliùs divitem, quam patremfamilias fieri posse. hæc ille si verbis non audet, re quidèm vera palam loquitur. etenim si vult virorum bonorum instituto vivere, multa oportet discat, atque dediscat: quorum illi ætati utrumque difficilè est. Non dubitavi, inquit, cum vadimonium desertum esset, bona proscribere. improbe: verùm, quoniam tu id tibi arrogas, & concedi postulas, concedamus. quid, si nunquam deseruit? si ista causa abs te tota per summam fraudem, & malitiam ficta est? si vadimonium omninò tibi cum P. Quintio nullum fuit? quo te nomine appellemus? improbum? at, etiamsi desertum vadimonium esset, tamèn in ista postulatione, & proscriptione bonorum improbissimus reperiebare. num malitiosum? negas. fraudulentum? jam id quidem arrogas tibi, & præclarum putas. audacem? cupidum? perfidiosum? vulgaria, & obsoleta sunt; res autem nova, & inaudita. quid ergò est? vereor mehercule, nè aut gravioribus utar verbis, quam natura fert, aut levioribus, quam causa postulat. Ais esse vadimonium desertum. Quæsivit à te statim, ut Romam rediit, Quintius, quo die vadimonium istuc factum esse diceres. respondisti statim, nonis Febr. Discedens in memoriam rediit Quintius, quo die Roma in Galliam profectus sit. ad ephemeridem revertitur: invenitur dies profectionis, pridiè Kal. Febr. Nonis Febr. si Romæ fuit, causæ nihil dicimus, quin tibi vadimonium promiserit. quid? hoc inveniri qui potest? profectus una L. Albius, homo in primis honestus: dicet testimonium. profecti sunt familiares & Albii, & Quintii: dicent hi quoque testimonium. litteræ P. Quintii, testes tot, quibus omnibus causa justissima est cùr scire potuerint, nulla cur mentiantur, cum adstipulatore tuo comparabuntur. Et in hac ejusmodi causa P. Quintius laborabit? & diutiùs in tanto metu miser, periculoque versabitur? & vehementiùs eum gratia adversarii perterrebit,

quam

quam fides judicis consolabitur? vixit enim semper incultè, atque horridè: natura tristi, ac recondita fuit: non ad solatium, non in campo, non in conviviis versatus est: id egit, ut amicos observantia, rem parsimonia retineret: antiquam officii rationem dilexit, cujus splendor omnis his moribus obsolevit. at si in causa pari discedere inferior videretur, tamen esset non mediocriter conquerendum: nunc in causa superiore, ne ut par quidem sit, postulat; inferiorem se esse patitur, duntaxat usque eo, ne cum bonis, fama, fortunisque omnibus Sex. Næv. cupiditati, crudelitatique dedatur. Docui, quod primùm pollicitus sum, C. Aquilli, causam omninò, cur postularet, non fuisse? quod neque pecunia debebatur; &, si maximè deberetur, commissum nihil esset, quarè ad istam rationem perveniretur. attende nunc, ex edicto prætoris bona P. Quintii possideri nullo modo potuisse. recita edictum. QUI FRAUDATIONIS CAUSA LATITARIT. non est is Quintius: nisi si latitant, qui ad negotium suum, relicto procuratore, proficiscuntur. CUI HÆRES NON EXTABIT. nè is quidem. QUI EXILII CAUSA SOLUM VERTERIT:•

quo tempore existimas oportuisse, Nævi, absentem Quintium defendi? aut quomodo? tùm, cum postulabas, ut bona possideres? nemo affuit: neque enim quisquam divinare poterat te postulaturum: neque quemquam attinebat id recusare, quod prætor non fieri, sed fieri ex edicto suo jubebat. qui locus igitur absentis defendendi procuratori primus datus est? cum proscribebas. ergò affuit; non passus est; libellos dejecit Sex. Alphenus. qui primus erat officii gradus, servatus est à procuratore summa cum diligentia. videamus, quæ deindè sint consecuta. Hominem P. Quintii deprehendis in publico, conaris abducere: non patitur Alphenus; vi tibi adimit; curat, ut domum reducatur ad Quintium; hic quoque

que summe constat procuratoris diligentis officium. Debere tibi dicis Quintium: procurator negat. vadari vis; promittit. in jus vocas: sequitur. judicium postulas, non recusat. Quid aliud sit absentem defendi, ego non intelligo. At quis erat procurator? credo aliquem ejectum hominem, egentem, litigiosum, improbum, qui posset scurræ divitis quotidianum convicium sustinere. nihil minus. eques R. locuples, sui negotii benè gerens: denique is, quem, quotiès Nævius in Galliam profectus est, procuratorem Romæ reliquit. & audes, Sex. Nævi, negare absentem defensum esse Quintium, cum eum defenderit idem, qui te solebat? &, cum is judicium acceperit pro Quintio, cui tu & rem, & famam tuam commendare proficiscens, & concredere solebas: conatis hoc dicere, neminem extitisse, qui Quintium judicio defenderet? Postulabam, inquit, ut satisdaret. injuria postulabas. ità videbat, recusabat Alphenus. ità: verum prætor decernebat. tribuni igitur appellabantur. Hic te, inquit, teneo: non est istud judicium pati, neque judicio defendere, cum auxilium à tribunis petas. Hoc ego, cum attendo, qua prudentia sit Hortensius, dicturum esse eum non arbitror: cum autem anteà dixisse audio, & causam ipsam considero, quid aliud dicere possit, non reperio. Fatetur enim libellos Alphenum dejecisse; vadimonium promisisse; judicium quin acciperet in ea ipsa verba, quæ Nævius edebat, non recusasse: ità tamen, more & instituto, per eum magistratum, qui auxilii causa constitutus est. aut hæc facta non sint, necesse est; aut C. Aquillius, talis vir, juratus, hoc jus in civitate constituat; cujus procurator non omnia judicia acceperit, quæ quisque in verba postularit; cujus procurator à prætore tribunos appellare ausus sit, eum non defendi; ejus bona rectè possideri posse; ei misero, absenti, ignaro omnia fortunarum suarum, omnia vitæ ornamenta per summum dedecus, & ignominiam diripi convenire. quod si probari nemini potest: illud certè probari omnibus necesse est, defensum esse judicio absentem Quintium.

tium. quod cum ità eſt, ex edicto bona poſſeſſa non ſunt. At enim tribuni pl. nè audierunt quidèm. Fateor, ſi ità eſt, procuratorem decreto prætoris R. oportuiſſe parere. quid, ſi M. Brutus interceſſurum ſe dixit palam, niſi quid inter ipſum Alphenum, & Nævium conveniret? videtur nè interceſſiſſe appellatio tribunorum non more, ſed auxilii cauſa? quid deindè fit? Alphenus, ut omnes intelligere poſſent, judicio defendi Quintium, nè qua ſubeſſe poſſet aliena aut ipſius officio, aut hujus exiſtimatione ſuſpicio, viros bonos complures advocat: teſtatur iſto audiente, ſe pro communi neceſſitudine id primùm petere, nè quid atrocius in P. Quintium abſentem ſine cauſa facere conetur: ſin autem inimiciſſimè, atque infeſtiſſimè contendere perſeveret, ſe paratum eſſe omni recta, atque honeſta ratione defendere, quod petat, non deberi: ſe judicium id, quod edat, accipere. ejus rei, conditioniſque tabellas obſignaverunt viri boni complures: res in dubium venire non poteſt. fit, rebus omnibus integris, neque proſcriptis, neque poſſeſſis bonis, ut Alphenus promittat Nævio ſiſti Quintium: venit ad vadimonium Quintius: jacet res in controverſiis, iſto calumniante, biennium, uſque dùm inveniretur, qua ratione res ab uſitata conſuetudine recederet, & in hoc ſingulare judicium cauſa omnis concluderetur. Quod officium, Aquilli, commemorari procuratoris poteſt, quod ab Alpheno præteritum eſſe videatur? quid affertur, quare P. Quintius abſens negetur eſſe defenſus? an verò id, quod Hortenſium, quia nuper injecit, & quia Nævius ſemper id clamitat, dicturum arbitror, non fuiſſe Nævio parem certationem cum Alpheno, illo tempore, illis dominantibus? quod ſi velim confiteri; Illud, opinor, concedent, non procuratorem P. Quintii neminem fuiſſe, ſed gratioſum fuiſſe. mihi autem ad vincendum ſatis eſt, fuiſſe procuratorem, quicum experiri poſſet. qualis is fuerit, ſi modo abſentem defendebat per jus, & magiſtratum, nihil ad rem arbitror pertinere. Erat, inquit, illarum partium. quid ni? qui apud te eſ-

ſet educatus: quem tu à puero ſic inſtituiſſes, ut nobili ne gladiatori quidem cederet. ſicut tu ſemper ſummè concupiſti, idem volebat Alphenus: ea re tibi cum eo par contentio erat. Bruti, inquit, erat familiaris: itàque is intercedebat: tu contra Burrieni, qui injuriam decernebat: omnium denique illorum, qui tùm & poterant per vim, & ſcelus plurimum, &, quod poterant, id audebant. an omnes tu iſtos vincere volebas, qui nunc, ut tu vincas, tantopere laborant? aude id dicere, non palam, ſed his ipſis, quos advocaſti. tametſi nolo eam rem commemorando renovare, cujus omninò rei memoriam omnem tolli funditùs, ac deleri arbitror oportere. unum illud dico, ſi propter partium ſtudium potens erat Alphenus, potentiſſimus Nævius: ſi fretus gratia poſtulabat aliquid iniquius Alphenus, multò iniquiora Nævius impetrabat. neque enim inter ſtudium veſtrum quidquam, ut opinor, interfuit: ingenio, vetuſtate, artificio tu facilè viciſti. ut alia omittam, hoc ſatis eſt, Alphenus cum iis, & propter eos periit, quos diligebat; tu, poſtquam, qui tibi erant amici, non poterant vincere, ut amici tibi eſſent, qui vincebant, effeciſti. quod ſi tùm par tibi jus cum Alpheno fuiſſe non putas, quia tamen aliquem contra te advocare poterat; quia magiſtratus aliquis reperiebatur, apud quem Alpheni cauſa conſiſteret: quid hoc tempore Quintio ſtatuendum eſt? cui neque magiſtratus adhuc æquus inventus eſt; neque judicium redditum eſt uſitatum; non conditio, non ſponſio, non deniquè ulla unquam interceſſit poſtulatio, mitto æqua, verum ante hoc tempus ne fando quidem audita. De re pecuniaria cupio contendere: non licet. at ea controverſia eſt: nihil ad me attinet: cauſam capitis dicas, oportet. accuſa, ubi ita neceſſe eſt. non, inquit, niſi tu ante, novo modo, priore loco dixeris. dicendum neceſſario eſt: præſtituendæ horæ ad arbitrium noſtrum: judex ipſe arceſſetur. quid tum? tu aliquem patronum invenies, hominem antiqui officii, qui ſplendorem noſtrum, & gratiam negligat. pro me pugnabit

L. Phi-

L. Philippus, eloquentia, gravitate, honore florentissimus civitatis: dicet Hortensius, excellens ingenio, nobilitate, existimatione: aderunt autem homines nobilissimi, ac potentissimi, quorum frequentiam, & consessum non modo P. Quintius, qui de capite decernit, sed quivis, qui extra periculum sit, perhorrescat. hæc est iniqua certatio, non illa, qua tu contra Alphenum velitabaris: huic, ne ubi consisteret quidem contra te, locum reliquisti. quare aut doceas oportet, Alphenum negasse se procuratorem esse, non dejecisse libellos, judicium accipere noluisse: aut, cum hæc ità facta sint, ex edicto te bona P. Quintii non possedisse concedas. etenim, si ex edicto possedisti; quæro, cur bona non venierint? cur cæteri sponsores, & creditores non convenerint? nemo ne fuit, cui deberet Quintius? fuerunt, & complures fuerunt: propterea quod Cajus frater aliquantum æris alieni reliquerat. quid ergo est? homines erant ab hoc omnes alienissimi, & iis debebatur; neque tamèn quisquam inventus est tàm insigniter improbus, qui violare P. Quintii existimationem absentis auderet. unus fuit affinis, socius, necessarius, Sex. Nævius, qui cum ipse ultro deberet, quasi eximio præmio sceleris exposito, cupidissimè contenderet, ut per se afflictum, atque eversum propinquum suum non modo honestè partis bonis, verùm etiam communi luce privaret. ubi erant cæteri creditores? denique hoc tempore ubi sunt? quis est, qui fraudationis causa latuisse dicat? quis, qui absentem defensum neget esse Quintium? nemo invenitur. at contra omnes, quibuscum ratio huic aut est, aut fuit, adsunt, defendunt: fides hujus, multis locis cognita, ne perfidia Sex. Nævii derogetur, laborant. in hujusmodi sponsionem testes daret, oportebat, ex eo numero, qui hæc dicerent: vadimonium mihi deseruit; me fraudavit; à me nominis ejus, quod inficiatus esset, diem petivit; ego experiri non potui; latitavit, procuratorem nullum reliquit. horum nihil dicitur. parantur testes, qui hæc dicant. verùm, opinor, viderimus,

mus, cum dixerint. unum tamen hoc cogitent, ità se graves esse, ut, si veritatem volent retinere, gravitatem possint obtinere; sin eam negligent, ità leves sint, ut omnes intelligant, non ad obtinendum mendacium, sed ad verum probandum auctoritatem adjuvare. Ego hæc duo quæro: primùm, qua ratione Nævius susceptum negotium non transegerit, hoc est, cur bona, quæ ex edicto possidebat, non vendiderit: deindè, cur ex tot creditoribus aliis ad istam rationem nemo accesserit: ut necessario confiteare, neque eorum tam temerarium quemquam fuisse, neque te ipsum id, quod turpissimè susceperisses, perseverare, & transigere potuisse. Quid, si tu ipse, Sex. Nævi, statuisti, bona P. Quintii ex edicto possessa non esse? opinor, tuum testimonium, quod in aliena re leve esset, id in tua, quoniam contra te est, gravissimum debet esse. emisti bona Sex. Alpheni, L. Sulla dictatore vendente: socium tibi in his bonis edidisti Quintium. plura non dico. cum eo tu voluntariam societatem coibas, qui te in hereditaria societate fraudarat; & eum judicio tuo comprobabas, quem spoliatum fama, fortunisque omnibus arbitrabare? diffidebam mehercule, C. Aquilli, satis animo certo, & confirmato me posse in hac causa consistere: sic cogitabam, cum contra dicturus esset Hortensius, & cum esset attentè auditurus Philippus, fore, uti permultis in rebus timore prolaberer. dicebam huic Q. Roscio, cujus soror est cum P. Quintio, cum à me peteret, & summè contenderet, ut propinquum suum defenderem, mihi perdifficilè esse, contra tales oratores non modo tantam causam perorare, sed omninò verbum facere conari. cum cupidiùs instaret, homini pro amicitia familiarius dixi, mihi videri ore durissimo esse, qui præsente eo gestum agere conaretur; qui verò cum ipso contenderent, eos, etiam si quid anteà recti aut venusti habere visi sunt, id amittere: ne quid mihi ejusmodi accideret, cum contra talem artificem dicturus essem, me vereri. Tum mihi Roscius & alia multa, confirmandi mei causa, dixit:

xit : & mehercule, si nihil diceret, tacito ipso officio, & studio, quod adhibebat erga propinquum suum, quemvis commoveret. etenim, cum artifex ejusmodi sit, ut solus dignus videatur esse, qui in scena spectetur: tùm vir ejusmodi est, ut solus dignus videatur, qui eo non accedat. Veruntamèn, quid si, inquit, habes ejusmodi causam, ut hoc tibi planum sit faciendum, neminem esse, qui possit biduò, ad summum triduò DCC. millia passuum ambulare? tamèn nè vereris, ut possis hæc contra Hortensium contendere? minimè, inquam. sed quid id ad rem? nimium, inquit: in eo causa consistit. quo modo? docet me ejusmodi rem, & factum simul Sex. Nævii, quod si solum proferretur, satis esse deberet, quod abs te, C. Aquilli, & à vobis, qui adestis in consilio, quæso, ut diligenter attendatis. profectò intelligetis, illinc ab initio cupiditatem pugnasse, & audaciam; hinc veritatem, & pudorem, quoàd potuerit, restitisse. Bona postulas, ut ex edicto possidere liceat. quo die? te ipsum, Nævi, volo audire: volo inauditum facinus ipsius, qui id commisit, voce c nvinci. dic, Nævi, diem. ante V. Kal. intercalares. benè agis. quam longè est hinc in saltum vestrum Gallicanum? Nævi, te rogo. DCC. millia passuum. optimè. dè saltu dejicitur Quintius. quo die? possumus hoc quoque ex te audire: quid taces? dic, inquam, diem. pudet dicere: intelligo: verùm & serò, & nequidquam pudet. dejicitur dè saltu, C. Aquilli, pridiè Kal. intercalares. biduò post, aut, ut statim dè jure aliquis cucurrerit, non toto triduò DCC. millia passuum conficiuntur. o rem incredibilem! o cupiditatem inconsideratam! o nuncium volucrem! administri, & satellites Sex. Nævii Roma trans alpes in Sebusianos biduò veniunt. o hominem fortunatum, qui ejusmodi nuncios, seù potiùs Pegasos habeat! hic ego, si Crassi omnes cum Antoniis existant; si tu, L. Philippe, qui inter illos florebas, hanc causam voles cum Hortensio dicere: tamen superior sim necesse est. non enim, quemadmodùm putatis, omnia sunt in

 elo-

eloquentia: est quædam tamen ità perspicua veritas, ut eam infirmare nulla res possit. An, antequam postulasti, ut bona possideres, misisti, qui curarent, ut dominus de suo fundo à sua familia vi dejiceretur? utrum libet elige. alterum incredibile est, alterum nefarium, & ante hoc tempus utrumque inauditum. DCC. millia passuum vis esse decursa biduo? dic. negas? ante igitur misisti. malo. si enim illud diceres, improbe mentiri viderere: cum hoc confiteris, id te admisisse concedis, quod ne mendacio quidem tegere possis. Hoc consilium Aquillio, & talibus viris, tam cupidum, tam audax, tam temerarium, probabitur? quid hæc amentia? quid hæc festinatio? quid hæc immaturitas tanta significat? non vim? non scelus? non latrocinium? non denique omnia potiùs, quam jus, quam officium, quam pudorem? mittis injussu prætoris. quo consilio? jussurum sciebas. quid? cum jussisset, tum mittere non ne poteras? postulaturus eras. quando? post dies xxx. Nempè, si te nihil impediret; si voluntas eadem maneret; si valeres; denique si viveres. Prætor jussisset. opinor, si vellet; si valeret; si jus diceret; si nemo recusaret; qui ex ipsius decreto & satisdaret, & judicium accipere vellet. nam, per deos immortales, si Alphenus, procurator P. Quintii, tibi tum satisdaret, & judicium accipere vellet, denique omnia, quæ postulares, facere voluisset; quid ageres? revocares eum, quem in Galliam miseras? at hic quidem jam dè fundo expulsus, jam à suis diis penatibus præceps ejectus, jam, quod indignissimum est, suorum servorum manibus, nuncio, atque imperio tuo, violatus esset. corrigeres hæc scilicet tu posteà. Dè cujusquam vita dicere audes, qui hoc concedas necesse est, ità te cæcum cupiditate, & avaritia fuisse, ut, cum posteà quid futurum esset, ignorares, (accidere autem multa possent) spem maleficii præsentis in incerto reliqui temporis eventu collocares? Atque hæc perindè loquor, quasi ipso illo tempore, cum te prætor jussisset ex edicto possidere, si in possessionem misisses, debueris, aut

po-

potueris P. Quintium de possessione deturbare. omnia sunt, C. Aquilli, ejusmodi, quivis ut perspicere possit, in hac causa improbitatem, & gratiam cum inopia, & veritate contendere. Prætor quemadmodum possidere jussit? opinor ex edicto. Sponsio quæ in verba facta est? *si ex edicto prætoris bona P. Quintii possessa non sint*. Redeamus ad edictum. Id quidem quemadmodum jubet possidere? num quid est causæ, C. Aquilli, quin, si longè alitèr possedit, quàm prætor edixit, iste ex edicto non possederit, ego sponsione vicerim? nihil opinor. cognoscamus edictum: QUI EX EDICTO MEO IN POSSESSIONEM VENERINT. de te loquitur, Nævi, quemadmodùm tu putas: ais enim, te ex edicto venisse: tibi, quid facias, definit, te instituit, tibi præcepta dat. EOS ITA VIDETUR IN POSSESSIONE ESSE OPORTERE. quo modo? QUOD IBIDEM RECTÈ CUSTODIRE POTERUNT, ID IBIDÈM CUSTODIANT. QUOD NON POTERUNT, ID AUFERRE, ET ABDUCERE LICEBIT, quid tùm? DOMINUM, inquit, INVITUM DETRUDERE NON PLACET. eum ipsum, qui fraudandi causa latitet; eum ipsum, quem judicio nemo defendat; eum ipsum, qui cum omnibus creditoribus suis malè agat; invitum dè prædio detrudi vetat. proficiscenti tibi in possessionem prætor ipse, Sex. Nævi, palam dicit, ità possideto, ut tecum simul possideat Quintius: ità possideto, ut Quintio vis non afferatur. quid? tu id quemadmodum observas? mitto illud dicere, eum, qui non latitarit, cui Romæ domus, uxor, liberi, procurator esset; eum, qui tibi vadimonium non deseruisset; hæc omnia mitto: illud dico, dominum expulsum esse dè prædio; domino à familia sua manus allatas esse ante suos lares familiares. hoc dico,

Nævium nè appellavisse quidem Quintium, cum simul esset, experiri posset quotidiè: deindè, quod omnia judicia difficillima cum summa sua invi-

dia, maximoque periculo P. Quintii fieri mallet, quàm illud pecuniarium judicium, quod uno die transigi posset; ex quo uno hæc omnia nata, & profecta esse concedit. Quo in loco conditionem tuli; si vellet pecuniam petere, P. Quintium judicatum solvi satisdaturum, dum ipse, si quid peteret, pari conditione uteretur. Ostendi, quam multa ante fieri convenerit, quam hominis propinqui bona possideri postularentur, præsertim cum Romæ domus ejus, uxor, liberi essent, & procurator æque utriusque necessarius. Docui, cum desertum esse dicat vadimonium, omninò vadimonium nullum fuisse: quo die hunc sibi promisisse dicat, eo die ne Romæ quidem eum fuisse. id testibus me pollicitus sum planum facturum, qui & scire deberent, & causam, cur mentirentur, non haberent. Ex edicto autem non potuisse bona possideri, demonstravi. quod neque fraudandi causa latitasset, neque exilii causa solum vertisse diceretur. Reliquum est, ut eum nemo judicio defenderit: quod contra copiosissimè defensum esse contendi, non ab homine alieno, neque ab aliquo calumniatore, atque improbo, sed ab equite R. propinquo, & necessario suo, quem ipse Sex. Nævius procuratorem relinquere anteà consuesset: neque eum, si tribunos appellarit, idcircò minùs judicium pati paratum fuisse, neque potentia procuratoris Nævio jus ereptum: contra, istum potentia sua tùm tantummodò superiorem fuisse, nunc nobis vix respirandi potestatem dare. Quæsivi, quæ causa fuisset, cur bona non venissent, cum ex edicto possiderentur. Deindè illud quoque requisivi; qua ratione ex tot creditoribus nemo neque tum idem fecerit, neque nunc contradicat, omnesque prò P. Quintio pugnent; præsertim cum in tali judicio testimonia creditorum existimentur ad rem maximè pertinere. Posteà sum usus adversarii testimonio, qui sibi eum nuper edidit socium, quem, quo modo nunc intendit, nè in vivorum quidèm numero tùm demonstrat fuisse. Tùm illam incredibilem celeritatem, seù potiùs audaciam protuli: confirmavi necesse esse

aut

aut biduò DCC. millia passuum esse decursa, aut Sex. Nævium diebus compluribus antè in possessionem misisse, quam postularet, ut ei liceret bona possidere. Posteà recitavi edictum, quod apertè dominum dè prædio detrudi vetaret: in quo constitit, Nævium ex edicto non possedisse, cum confiteretur, ex prædio vi detrusum esse Quintium. Omninò autem bona possessa non esse constitui, quod bonorum possessio spectetur non in aliqua parte; sed in universis, quæ teneri, ac possideri possint. Dixi, Romæ domum fuisse, quo iste nè aspirarit quidem; servos complures, ex quibus iste possederit neminem, ne attigerit quidem: unum fuisse, quem attingere conatus sit; prohibitum fuisse: quievisse. in ipsa Gallia cognostis in prædia privata Quintii Sex. Nævium non venisse: denique ex hoc ipso saltu, quem, per vim expulso socio, possedit, servos privatos Quintii non omnes ejectos esse. Ex quo, & ex cæteris dictis, factis, cogitatisque Sex. Nævii quivis potest intelligere, istum nihil aliud egisse, neque nunc agere, nisi uti per vim, per injuriam, per iniquitatem judicii totum agrum, qui communis est, suum facere possit. Nunc, causa perorata, res ipsa, & periculi magnitudo, C. Aquilli, cogere videtur, ut te, atque eos, qui tibi in consilio sunt, obsecret, obtesteturque P. Quintius per senectutem, ac solitudinem suam, nihil aliud, nisi ut vestræ naturæ, bonitatique obsequamini: ut, cum veritas cum hoc faciat, plus hujus inopia possit ad misericordiam, quam illius opes ad crudelitatem. quo die ad te judicem venimus, eodem die illorum minas, quas antè horrebamus, negligere cœpimus. si causa cùm causa contenderet, nos nostram perfacilè cuivis probaturos statuebamus. quod vitæ ratio cum ratione vitæ decertaret, idcircò nobis etiam magis te judice opus esse arbitrati sumus. ea res enim nunc in discrimen versatur, utrum nè possit se contra luxuriam, ac licentiam rusticana illa, atque inculta parsimonia defendere; an deformata, atque ornamentis omnibus spoliata, nuda, cupiditati, petulantiæque addicatur,

Non comparat se tecum gratia P. Quintius, Sex. Nævi; non opibus, non facultate contendit; omnes tuas artes, quibus tu magnus es, tibi concedit. fatetur se non bellè dicere, non ad voluntatem loqui posse, non ab afflicta amicitia transfugere, atque ad florentem aliam devolare, non profusis sumptibus vivere, non ornare magnificè, splendidèque convivium, non habere domum clausam pudori, & sanctimoniæ, patentem, atque adeò expositam cupiditati, & voluptatibus: contra sibi officium, fidem, diligentiam, vitam omninò semper horridam, atque aridam cordi fuisse. ista superiora esse, ac plurimùm posse his moribus sentit. quid ergo est? non usque eò tamen, ut in capite, fortunisque hominum honestissimorum dominentur ii, qui, relicta bonorum virorum disciplina, & quæstum, & sumptum Gallonii sequi maluerunt, atque etiam, quod in illo non fuit, cum audacia, perfidiaque vixerunt. si licet vivere eum, quem Sex. Nævius non vult; si est homini honesto locus in civitate, invito Nævio; si fas est respirare P. Quintium contra nutum, ditionemque Nævii; si, quæ pudore ornamenta sibi peperit, ea potest contra petulantiam, te defendente, obtinere: spes est, & hunc miserum, & infelicem aliquando tamen posse consistere. sin & poterit Nævius id, quod libet, & ei libebit, quod non licet: quid agendum est? qui deus appellandus est? cujus hominis fides imploranda est? qui denique questus, qui mœror dignus inveniri calamitate tanta potest? miserum est, exturbari fortunis omnibus; miserius est, injuria: acerbum est, ab aliquo circumveniri; acerbius, à propinquo: calamitosum est, bonis everti; calamitosius, cum dedecore: funestum est à forti, atque honesto viro jugulari; funestius, ab eo, cujus vox præconio quæstu prostitit: indignum est, à pari vinci, aut superiore; indignius, ab inferiore, atque humiliore: luctuosum est, tradi alteri cum bonis; luctuosius inimico: horribile est, causam capitis dicere; horribilius, priore loco dicere. omnia circumspexit Quintius, omnia periclitatus

est,

eſt, C. Aquilli: non prætorem modò, a quo jus impetraret, invenire non potuit, atque adeò ne unde arbitratu quidem ſuo poſtularet; ſed ne amicos quidem Sex. Nævii, quorum ſæpe, & diu ad pedes jacuit ſtratus, obſecrans per deos immortales, ut aut ſecum jure contenderent, aut injuriam ſine ignominia ſibi imponerent. denique ipſius inimici vultum ſuperbiſſimum ſubiit: ipſius Sex. Nævii lacrymans manum apprehendit, in propinquorum bonis proſcribendis exercitatam, obſecravit per fratris ſui mortui cinerem, per nomen propinquitatis, per ipſius conjugem, & liberos, quibus propior P. Quintio nemo eſt, ut aliquandò miſericordiam caperet; aliquam, ſi non propinquitatis, at ætatis ſuæ, ſi non hominis, at humanitatis rationem haberet; ut ſecum aliquid, integra ſua fama, qualibet, dummodo tolerabili, conditione tranſigeret. ab ipſo repudiatus, ab amicis ejus non ſublevatus, ab omni magiſtratu agitatus, atque perterritus, quem præter te appellet, habet neminem: tibi ſe, tibi ſuas omnes opes, fortunaſque commendat: tibi committit exiſtimationem, ac ſpem reliquæ vitæ: multis vexatus contumeliis, plurimis jactatus injuriis, non turpis ad te, ſed miſer confugit. è fundo ornatiſſimo dejectus, ignominiis omnibus appetitus, cum illum in ſuis paternis bonis dominari videret, ipſe filiæ nubili dotem conficere non poſſet, nihil alienum tamen vita ſuperiore commiſit. itàque te hoc obſecrat, C. Aquilli, ut, quam exiſtimationem, quam honeſtatem in judicium tuum prope acta jam ætate decurſaque attulit, eam liceat ei ſecum ex hoc loco efferre; ne is, de cujus officio nemo unquam dubitavit, ſexageſimo deniquè anno dedecore, macula, turpiſſimaque ignominia notetur; nè ornamentis ejus omnibus Sex. Nævius pro ſpoliis abutatur; nè per te ferat, quominùs, quæ exiſtimatio P. Quintium uſque ad ſenectutem perduxit, eadem uſque ad rogum proſequatur.

M. TULLII CICERONIS

PRO SEX. ROSCIO AMERINO

O R A T I O.

ARGUMENTUM.

Quæstio : An Sex. Roscius patrem suum interfecerit, eoque nomine bona Sex. Roscii jure occupata fuerint ab ejus adversariis. Accusator, C. Erutius: Reus, Sex. Roscius: Patronus Sex. Roscii, Cicero : Quæsitor, M. Fannius Prætor, cui in consilio Judices ex ordine senatorio. Acta hæc causa in foro, anno U. C. 673. Ciceronis 26. Absolutus Sex. Roscius.

CRedo ego vos, judices, mirari, quid sit, quod, cum tot summi oratores, hominesque nobilissimi sedeant, ego potissimùm surrexerim, is, qui neque ætate, neque ingenio, neque auctoritate sim cum his, qui sedeant, comparandus. omnes enim, quos videtis adesse in hac causa, injuriam novo scelere conflatam putant oportere defendi; defendere ipsi propter iniquitatem temporum non audent. ità fit, ut adsint, propterea quod officium sequuntur; taceant autem idcircò, quia periculum metuunt. quid ergò? audacissimus ego ex omnibus? minimè. at tanto officiosior, quam cæteri? nè istius quidèm laudis ità sum cupidus, ut aliis eam præreptam velim. quæ me igitur res præter cæteros impulit, ut causam Sex. Roscii reciperem? quia si quis istorum dixisset, quos videtis adesse, in quibus summa auctoritas est, atque amplitudo; si verbum dè rep. fecisset, id quod in hac causa fieri necesse est; multò plura dixisse, quam dixisset, putaretur: ego etiamsi omnia, quæ dicenda sunt, liberè dixero, ne-

qua-

quaquam tamèn similitèr oratio mea exire, atque in vulgus emanare poterit: deindè, quod cæterorum neque dictum obscurum potest esse propter nobilitatem, & amplitudinem; neque temerè dicto concedi propter ætatem, & prudentiam: ego si quid liberiùs dixero, vel occultum esse propterea, quod nondùm ad remp. accessi, vel ignosci adolescentiæ meæ poterit. tametsi non modo ignoscendi ratio, verùm etiam cognoscendi consuetudo jam dè civitate sublata est. accedit illa quoque causa, quod à cæteris forsitan ità petitum sit, ut dicerent, ut utrumvis salvo officio se facere posse arbitrarentur: à me autem ii contenderunt, qui apud me & amicitia, & beneficiis, & dignitate plurimùm possunt; quorum ego neque benevolentiam erga me ignorare, nec auctoritatem aspernari, nec voluntatem negligere debeam. His dè causis ego huic causæ patronus extiti, non electus unus, qui maximo ingenio, sed relictus ex omnibus, qui minimo periculo possem dicere; neque uti satis firmo præsidio defensus Sex. Roscius, verùm uti nè omninò desertus esset. Forsitàn quæratis, qui iste terror sit, & quæ tanta formido, quæ tot, ac tales viros impediat, quominùs pro capite, & fortunis alterius, quemadmodùm consueverunt, causam velint dicere. quod adhùc vos ignorare non mirum est, propterea quod consultò ab accusatoribus ejus rei, quæ conflavit hoc judicium, mentio facta non est. quæ res ea est? bona patris hujusce Sex. Roscii, quæ sunt sexagies; quæ dè viro fortissimo, & clarissimo L. Sulla, quem honoris causa nomino, duobus millibus nummum sese dicit emisse adolescens vel potentissimus hoc tempore nostræ civitatis, L. Cornelius Chrysogonus. is à vobis, judices, hoc postulat, ut, quoniam in alienam pecuniam tam plenam atque præclaram nullo iure invaserit, quoniamque ei pecuniæ vita Sex. Roscii obstare atque officere videatur, deleatis ex animo suo suspicionem omnèm, metumque tollatis. sese, hoc incolumi, non arbitratur hujus innocentis patrimonium tam amplum, & copiosum

posse obtinere; damnato, & ejecto, sperat se posse, quod adeptus est per scelus, id per luxuriam effundere, atque consumere. hunc sibi ex animo scrupulum, qui se dies, noctesque stimulat, ac pungit, ut evellatis, postulat; & ad hanc suam prædam tam nefariam adjutores vos profiteamini. Si vobis æqua, & honesta postulatio videtur, judices; ego contra brevem postulationem affero, &, quo modo mihi persuadeo, aliquantò æquiorem. Primùm à Chrysogono peto, ut pecunia, fortunisque nostris contentus sit, sanguinem, & vitam nè petat: deindè à vobis, judices, ut audacium sceleri resistatis, innocentium calamitatem levetis, & in causa Sex. Roscii periculum, quod in omnes intenditur, propulsetis. quod si aut causa criminis, aut facti suspicio, aut quælibet denique vel minima res reperietur, quamobrèm videantur illi non nihil tamèn in deferendo nomine secuti; postremò, si præter eam prædam, quam dixi, quidquàm aliud causæ inveneritis: non recusamus, quin illorum libidini Sex. Roscii vita dedatur. sin aliud agitur nihil, nisi ut iis nè quid desit, quibus satis nihil est; si hoc solum hoc tempore pugnatur, ut ad illam opimam, præclaramque prædam damnatio Sex. Roscii, velut cumulus, accedat: nonnè cum multa indigna, tum vel hoc indignissimum est, vos idoneos habitos, per quorum sententias, jusque jurandum id assequantur, quod anteà ipsi scelere, & ferro assequi consueverunt? qui ex civitate in senatum propter dignitatem, ex senatu in hoc consilium delecti estis propter severitatem, ab his hoc postulare homines sicarios, atque gladiatores, non modò ut supplicia vitent, quæ à vobis pro maleficiis suis metuere, atque horrere debent, verùm etiam ut spoliis Sex. Roscii hoc judicio ornati, auctique discedant? His dè rebus tantis, tamque atrocibus neque satis me commodè dicere, neque satis graviter conqueri, neque satis libere vociferari posse intelligo. nàm commoditati ingenium, gravitati ætas, libertati tempora sunt impedimento. huc accedit summus timor, quem mihi natura,

pudorque meus attribuit, & vestra dignitas, & vis adversariorum, & Sex. Roscii pericula. Quapropter vos oro, atque obsecro, judices, ut attente, bonaque cum venia verba mea audiatis. fide, sapientiaque vestra fretus, plus oneris sustuli, quam ferre me posse intelligo. hoc onus si vos aliqua ex parte allevabitis, feram, ut potero, studio, & industria, judices: sin à vobis, id quod non spero, deserar; tamen animo non deficiam, & id, quod suscepi, quòad potero, perferam. quod si perferre non potero, opprimi me onere officii malo, quam id, quod mihi cum fide semèl impositum est, aut propter perfidiam abjicere, aut propter infirmitatem animi deponere. Te quoque magnopere, M. Fanni, quæso, ut qualem te jam anteà populo R. præbuisti, cum huic idem quæstioni judex præesses, talem te & nobis, & populo R. hoc tempore impertias. quanta multitudo hominum convenerit ad hoc judicium, vides: quæ sit omnium mortalium expectatio, quæ cupiditas, ut acria, ac severa Judicia fiant, intelligis. longo intervallo judicium inter sicarios hoc primum committitur, cum intereà cædes indignissimæ, maximæque factæ sint. omnes hanc quæstionem, te prætore, dè manifestis maleficiis, quotidianoque sanguine haùd remissius sperant futuram. qua vociferatione in cæteris judiciis accusatores uti consueverunt, ea nos hoc tempore utimur, qui causam dicimus. petimus abs te, M. Fanni, à vobisque, judices, ut quam acerrimè maleficia vindicetis, ut quam fortissimè hominibus audacissimis resistatis, ut hoc cogitetis, nisi in hac causa, qui vester animus sit; ostendetis, eo prorumpere hominum cupiditatem, & scelus, & audaciam, ut non modò clam, verùm etiam hic in foro antè tribunal tuum, M. Fanni, antè pedes vestros, judices, inter ipsa subsellia cædes futuræ sint. etenim quid aliud hoc judicio tentatur, nisi ut id fieri liceat? accusant ii, qui in fortunas hujus invaserunt: causam dicit is, cui præter calamitatem nihil reliquerunt. accusant ii, quibus occidi patrem Sex. Roscii bono fuit:

cau-

caufam dicit is, cui non modò luctum mors patris attulit, verùm etiam egeftatem. accufant ii, qui hunc ipfum jugulare fummè cupierunt: caufam dicit is, qui etiam ad hoc ipfum judicium cum præfidio venit, nè hic ibidèm antè oculos veftros trucidetur. deniquè accufant ii, quos populus pofcit: caufam dicit is, qui unus relictus ex illorum nefaria cæde reftat. Atque ut faciliùs intelligere poffitis, judices, ea, quæ facta funt, indigniora effe, quam hæc funt, quæ dicimus: ab initio res quemadmodùm gefta fit, vobis exponemus; quò faciliùs & hujus hominis innocentiffimi miferias, & illorum audaciam cognofcere poffitis, & reip. calamitatem. Sex. Rofcius pater hujufce, municeps Amerinus, fuit cum genere, & nobilitate, & pecunia non modò fui municipii, verùm etiam ejus vicinitatis facilè primus, tùm gratia, atque hofpitiis florens hominum nobiliffimorum. nàm cum Metellis, Serviliis, Scipionibus erat ei non modò hofpitium, verùm etiam domefticus ufus, & confuetudo: quas, ut æquum eft, familias honeftatis, amplitudinifque gratia nomino. itàque ex fuis omnibus commodis hoc folum filio reliquit. nàm patrimonium domeftici prædones vi ereptum poffident; fama, & vita innocentis ab hofpitibus, amicifque paternis defenditur. hic cùm omni tempore nobilitatis fautor fuiffet, tùm hoc tumultu proximo, cum omnium nobilium dignitas, & falus in difcrimen veniret, præter cæteros in ea vicinitate eam partem, caufamque opera, ftudio, auctoritate defendit. etenim rectum putabat, prò eorum honeftate fe pugnare, propter quos ipfe honeftiffimus inter fuos numerabatur. poftea quam victoria conftituta eft, ab armifque receffimus; cum profcriberentur homines, atque ex omni regione caperentur ii, qui adverfarii fuiffe putabantur, erat ille Romæ frequens, atque in foro, & in ore omnium quotidiè verfabatur, magis ut exfultare victoria nobilitatis videretur, quam timere nè quid ex ea calamitatis fibi accideret. erant ei veteres inimicitiæ cum duobus Rofoiis Amerinis: quorum alterum

rum ſedere in accuſatorum ſubſelliis video, alterum tria hujuſcè prædia poſſidere audio: quas inimicitias ſi tàm cavere potuiſſet, quàm metuere ſolebat, viveret. neque enim, judicēs, injuria metuebat. nàm duo iſti ſunt T. Roſcii (quorum alteri Capitoni cognomen eſt, iſte, qui adeſt, Magnus vocatur) homines ejuſmodi: alter plurimarum palmarum vetus, ac nobilis gladiator habetur; hic autem nuper ſe ad eum laniſtam contulit, qui cum antè hanc pugnam tyro eſſet ſcientia, facilè ipſum magiſtrum ſcelere, audaciaque ſuperavit. nàm cum hic Sex. Roſcius eſſet Ameriæ, T. autem iſte Roſcius Romæ; cum hic filius aſſiduus in prædiis eſſet, cumque ſe voluntate patris rei familiari, vitæque ruſticæ dediſſet; iſte autem frequens Romæ eſſet: occiditur ad balneas Palatinas rediens à cœna Sex. Roſcius. ſpero ex hoc ipſo non eſſe obſcurum, ad quem ſuſpicio maleficii pertineat. verùm id, quod adhùc eſt ſuſpicioſum, niſi perſpicuum res ipſa fecerit, hunc affinem culpæ judicatote. Occiſo Sex. Roſcio, primus Ameriam nuntiat Manlius Glaucia quidam, homo tenuis, libertinus, cliens, & familiaris iſtius T. Roſcii: & nuntiat domum, non filii, ſed T. Capitonis inimici: & cum poſt horam primam noctis occiſus eſſet, primo diluculò nuncius hic Ameriam venit. decem horis nocturnis ſex, & quinquaginta millia paſſuum ciſiis pervolavit; non modò ut exoptatum inimico nuncium primus afferret, ſed etiam cruorem inimici quam recentiſſimum, telumque paulò ante corpore extractum oſtenderet. quatriduò, quò hæc geſta ſunt, res ad Chryſogonum in caſtra L. Sullæ Volaterras defertur: magnitudo pecuniæ demonſtratur. bonitas prædiorum, (nàm fundos decem, & tres reliquit, qui Tyberim ferè omnes tangunt) hujus inopia, & ſolitudo commemoratur. demonſtrant, cum pater hujuſcè Sex. Roſcius, homo tam ſplendidus, & gratioſus, nullo negotio ſit occiſus, perfacilè hunc hominem, incautum, & ruſticum, & Romæ ignotum, dè medio tolli poſſe. ad eam rem operam ſuam pollicentur. ne diutiùs vos teneam,

ju-

judices, societas coitur. cum jam proscriptionis mentio nulla fieret; & cum etiam qui anteà metuerant, redirent, ac jam defunctos sese periculis arbitrarentur: hominis studiosissimi nobilitatis manceps fit Chrysogonus; tria prædia vel nobilissima Capitoni propria traduntur, quæ hodiè possidet: in reliquas omnes fortunas iste T. Roscius nomine Chrysogoni, quemadmodùm ipse dicit, impetum facit. hæc bona sexagies HS. emuntur duobus millibus nummum. hæc omnia, judices, imprudente L. Sulla facta esse certò scio. neque enim mirum, cum eodem tempore & ea, quæ præterita sunt, & ea, quæ videntur instare, præparet, cum & pacis constituendæ rationem, & belli gerendi potestatem solus habeat, cum omnes in unum spectent, unus omnia gubernet, cum tot, tantisque negotiis distentus sit, ut respirare libere non possit, si aliquid non animadvertat; cum præsertim tam multi occupationem ejus observent, tempusque aucupentur, ut, simul atque ille despexerit, aliquid hujuscemodi moliantur. huc accedit, quod, quamvis ille felix sit, sicut est, tamèn tanta felicitate nemo potest esse in magna familia, qui neminem neque servum, neque libertum improbum habeat. Intereà iste T. Roscius, vir optimus, procurator Chrysogoni, Ameriam venit; in prædia hujus invadit; hunc miserum, luctu perditum, qui nondùm etiam paterno funeri justa solvisset, nudum ejicit domo, atque focis patriis, diisque penatibus præcipitem, judices, exturbat: ipse amplissimæ pecuniæ fit dominus: qui in sua re fuisset egentissimus, erat, ut fit, insolens in aliena: multa palam domum suam auferebat, plura clam dè medio removebat. non pauca suis adjutoribus largè, effuseque donabat, reliqua constituta auctione vendebat. quod Amerinis usque eò visum est indignum, ut urbe tota fletus, gemitusque fieret. etenim multa simul antè oculos versabantur: mors hominis florentissimi Sex. Roscii crudelissima; filii autem ejus egestas indignissima, cui dè tanto patrimonio prædo iste nefarius nè iter quidem ad sepulcrum patrium reli-

li-

liquisset; bonorum emptio, flagitiosa possessio, furta, rapinæ, donationes. nemo erat, qui non ardere omnia mallet, quam videre in Sex. Roscii, viri optimi, atque honestissimi, bonis jactantem se, ac dominantem T. Roscium. itàque decurionum decretum statim fit, ut decem primi proficiscantur ad L. Sullam, doceantque eum, qui vir Sex. Roscius fuerit; conquerantur dè istorum scelere, & injuriis; orent, ut & illius mortui famam, & filii innocentis fortunas conservatas velit. atque ipsum decretum, quæso, cognoscite. DECRETUM DECURIONUM. legati in castra veniunt. Intelligitur, judices, id, quod jam antè dixi, imprudente L. Sulla scelera hæc, & flagitia fieri. nàm statim Chrysogonus & ipse ad eos accedit, & homines nobiles allegat iis, qui peterent, ne ad Sullam adirent. & omnia Chrysogonum, quæ vellent, esse facturum pollicerentur. usque adeò autem ille pertimuerat, ut mori mallet, quam dè his rebus Sullam doceri. homines antiqui, qui ex sua natura cæteros fingerent, cum ille confirmaret, sese nomen Sex. Roscii dè tabulis exempturum, prædia vacua filio traditurum, cumque id ità futurum T. Roscius Capito, qui in x legatis erat, adpromitteret, crediderunt, Ameriam re inorata reverterunt. ac primò rem differre quotidiè, ac procrastinare isti cœperunt; deindè aliquantò lentiùs, nihil agere, atque deludere; postremò, id quod facilè intellectum est, insidias vitæ hujusce Sex. Roscii parare, neque sese arbitrari posse diutiùs alienam pecuniam, domino incolumi, obtinere. quod is simul atque sensit, dè amicorum, cognatorumque sententia Romam confugit, & sese ad Cæciliam Nepotis filiam, quam honoris causa nomino, contulit, quà pater usus erat plurimum: in qua muliere, judices, etiam nunc, id quod omnes semper existimaverunt, quasi exempli causa vestigia antiqui officii remanent. ea Sex. Roscium inopem, ejectum domo, atque expulsum ex suis bonis, fugientem latronum tela, & minas, recepit domum, hospitique oppresso jam, desperatoque ab omnibus

opi-

opitulata eſt . ejus virtute , fide , diligentia factum eſt, ut hic potiùs vivus in reos, quam occiſus in proſcriptos referretur. nàm, poſtquàm iſti intellexerunt , ſumma diligentia vitam Sex. Roſcii cuſtodiri , neque ſibi ullam cædis faciundæ poteſtatem dari ; conſilium ceperunt plenum ſceleris, & audaciæ , ut nomen hujus dè parricidio deferrent; ut ad eam rem aliquem accuſatorem veterem compararent, qui dè ea re poſſet dicere aliquid, in qua re nulla ſubeſſet ſuſpicio; denique , ut , quoniam crimine non poterant , tempore ipſo pugnarent . ità loqui homines, quod judicia tandiù facta non eſſent, condemnari eum oportere, qui primus in judicium adductus eſſet; huic autem patronos propter Chryſogoni gratiam defuturos ; dè bonorum venditione , & dè iſta ſocietate verbum eſſe facturum neminem ; ipſo nomine parricidii, & atrocitate criminis , fore ut hic nullo negotio tolleretur, cum ab nullo defenſus eſſet. hoc conſilio, atque adeò hac amentia impulſi, quem ipſi, cum cuperent , non potuerunt occidere , eum jugulandum vobis tradiderunt. Quid primum querar ? aut undè potiſſimum exordiar, judices? aut quod, aut à quibus auxilium petam? deorum ne immortalium , populi nè Romani, veſtram nè, qui ſummam poteſtatem habetis, hoc tempore fidem implorem ? pater occiſus nefariè, domus obſeſſa , ab inimicis bona adempta, poſſeſſa, direpta; filii vita infeſta , ſæpè ferro, atque inſidiis appetita . quid ab his tot maleficiis ſceleris abeſſe videtur ? tamen hæc aliis nefariis cumulant , atque adaugent : crimen incredibile confingunt : teſtes in hunc, & accuſatores hujuſcè pecunia comparant: hanc conditionem miſero ferunt , ut optet , utrum malit cervices Roſcio dare , an inſutus in culeum, per ſummum dedecus, vitam amittere. patronos huic defuturos putaverunt; deſunt: qui liberè dicat, qui cum fide defendat, id quod in hac cauſa eſt ſatis, quoniam quidem ſuſcepi, non deeſt profectò, judices. & forſitàn in ſuſcipienda cauſa temere impulſus adoleſcentia fecerim: quoniam

niam quidem semèl suscepi, licèt hercules undiquè omnes terrores, minæ, periculaque impendeant omnia, succurram, atque subibo. certum est, deliberatumque, quæ ad causam pertinere arbitror, omnia non modò dicere, verùm etiam libentèr, audactèr, liberèque dicere: nulla res tanta existat, judices, ut possit vim mihi majorem adhibere metus, quam fides. etenim quis tam dissoluto animo est, qui, hæc cum videat, tacere, ac negligere possit? patrem meum, cum proscriptus non esset, jugulastis: occisum in proscriptorum numerum retulistis: me domo mea per vim expulistis: patrimonium meum possidetis: quid vultis ampliùs? etiam nè ad subsellia cum ferro, atque telis venistis, ut hic aut juguletis, aut condemnetis Sex. Roscium? Hominem longè audacissimum nupèr habuimus in civitate C. Fimbriam, &, quod inter omnes constat, nisi inter eos, qui ipsi quoque insaniunt, insanissimum. is cum curasset in funere C. Marii, ut Q. Scævola vulneraretur, vir sanctissimus, atque ornatissimus nostræ civitatis, dè cujus laude neque hic locus est, ut multa dicantur, neque plura tamen dici possunt, quam populus R. memoria retinet: diem Scævolæ dixit, posteà quam comperit eum posse vivere. cum ab eo quæreretur, quid tandem accusaturus esset eum, quem pro dignitate nè laudare quidèm quisquam satis commodè posset, ajunt hominem, ut erat furiosus, respondisse, quod non totum telum corpore recepisset. quò populus R. nihil vidit indignius, nisi ejusdem viri mortem: quæ tantum potuit, ut omnes cives suos perdiderit, & afflixerit: quos quia servare per compositionem volebat, ipse ab iis interemptus est. Est nè hoc illi dicto, atque facto Fimbriæ non simillimum? accusatis Sex. Roscium: quid ità? quia dè manibus vestris effugit, quia se occidi passus non est. illud, quia in Scævola factum est, magis indignum videtur: hoc quià fit à Chrysogono, nùm est ferendum? nàm, per deos immortales, quid est in hac causa, quod defensionis indigeat? qui locus ingenium patroni requirit, aut

ora-

oratoris eloquentiam magnoperè desiderat? totam causam judices, explicemus, atque antè oculos expositam consideremus. ità facillimè, quæ res totum judicium contineat, & quibus dè rebus nos dicere oporteat, & quid vos sequi conveniat, intelligetis. Tres sunt res, quantum ego existimare possum, quæ obstent hoc tempore Sex. Roscio, crimen adversariorum, & audacia, & potentia. criminis confictionem accusator Erutius suscepit: audaciæ partes Roscii sibi poposcerunt: Chrysogonus autem, is, qui plurimùm potest, potentia pugnat. dè hiscè omnibus rebus me dicere oportere intelligo. quid igitur est? non eodem modo dè omnibus ideò quod prima illa res ad meum officium pertinet; duas autem reliquas vobis populus R. imposuit. ego crimen, oportet, diluam: vos & audaciæ resistere, & hominum ejusmodi perniciosam, atque intolerandam potentiam primo quoque tempore extinguere, atque opprimere debetis. Occidisse patrem Sex. Roscius arguitur. scelestum, dii immortales, ac nefarium facinus, atque ejusmodi, quo uno maleficio scelera omnia complexa esse videantur. etenim si, id quod præclarè à sapientibus dicitur, vultu sæpè lęditur pietas; quod supplicium satis acre reperitur in eum, qui mortem obtulerit parenti? prò quo mori ipsum, si res postularet, jura divina, atque humana cogebant. in hoc tanto, tam atroci, tam singulari maleficio, quod ità raro extitit, ut, si quando auditum sit, portenti, ac prodigii simile numeretur, quibus tandem te, C. Eruti, argumentis accusatorem censes uti oportere? non nè & audaciam ejus, qui in crimen vocetur, singularem ostendere, & mores feros, immanemque naturam, & vitam vitiis, flagitiisque omnibus deditam, & denique omnia ad perniciem profligata, atque perdita? quorum tu nihil in Sex. Rosciùm, ne objiciendi quidem causa, contulisti. Patrem occidit Sex. Roscius: qui homo? adolescentulus corruptus, & ab hominibus nequam inductus? annos natus magis quadraginta. Vetus videlicet sicarius, homo audax, & sæpè in cæde

ver-

verſatus? at hoc ab accuſatore nè dici quidem audiſtis. Luxuries igitùr hominem nimirum, & æris alieni magnitudo, & indomitæ animi cupiditates ad hoc ſcelus impulerunt. dè luxuria purgavit Erutius, cum dixit, hunc nè in convivio quidem ullo ferè interfuiſſe. nihil autem unquam debuit. cupiditates porrò quæ poſſunt eſſe in eo, qui, ut ipſe accuſator objecit, ruri ſemper habitarit, & in agro colendo vixerit? quæ vita maximè disjuncta à cupiditate, & cum officio conjuncta. quæ res igitur tantum iſtum furorem Sex. Roſcio objecit? Patri, inquit, non placebat. patri non placebat? quam ob cauſam? neceſſe eſt enim eam quoque juſtam, & magnam, & perſpicuam fuiſſe. nàm, ut illud incredibile eſt, mortem oblatam eſſe patri à filio ſine plurimis, & maximis cauſis: ſic hoc veriſimile non eſt, odio fuiſſe parenti filium ſine cauſis multis, & magnis, & neceſſariis. rurſus igitùr eodem revertamur, & quæramus, quæ tanta vitia fuerint in unico filio, quare is patri diſpliceret. at perſpicuum eſt, nullum fuiſſe. pater igitùr amens, qui odiſſet eum ſine cauſa, quem procrearat. at is quidem fuit omnium conſtantiſſimus. ergò illud jam perſpicuum profectò eſt, ſi neque amens pater, neque perditus filius fuerit, neque odii cauſam patri, neque ſceleris filio fuiſſe. Neſcio, inquit, quæ cauſa odii fuerit: fuiſſe odium intelligo, quia anteà, cum duos filios haberet, illum alterum, qui mortuus eſt, ſecum omni tempore volebat eſſe, hunc in prædia ruſtica relegarat. Quod Erutio accidebat in mala, nugatoriaque accuſatione, idem mihi uſuvenit in cauſa optima. ille, quomodò crimen commentitium confirmaret, non inveniebat: ego, res tam leves, qua ratione infirmem, ac diluam, reperire non poſſum. quid ais, Eruti? tot prædia, tam pulchra, tam fructuoſa, Sex. Roſcius filio ſuo relegationis, ac ſupplicii gratia colenda, ac tuenda tradiderat? quid hoc? patresfamilias, qui liberos habent, præſertim homines illius ordinis, ex municipiis ruſticanis, non nè optatiſſimum ſibi putant eſſe, filios ſuos rei fami-

miliari maximè servire, & in prædiis colendis operæ plurimùm, studiique consumere? An amandarat hunc sic, ut esset in agro, ac tantummodò aleretur ad villam, ut commodis omnibus careret? Quid, si constat, hunc non modò colendis prædiis præfuisse, sed certis fundis, patre vivo, frui solitum esse? tamen nè hæc attenta vita, & rusticana, relegatio, atque amandatio appellabitur? vides, Eruti, quantum distet argumentatio tua ab re ipsa, atque à veritate. quod consuetudine patres faciunt, id quasi novum reprehendis: quod benevolentia fit, id odio factum criminaris: quod honoris causa pater filio suo concessit, id eum supplicii causa fecisse dicis. neque hæc tu non intelligis, sed usque eo, quid arguas, non habes, ut non modò tibi contra nos dicendum putes, verùm etiam contra rerum naturam, contraque consuetudinem hominum, contraque opiniones omnium. At enim, cum duos filios haberet, alterum à se non dimittebat, alterum ruri esse patiebatur. Quæso, Eruti, ut hoc in bonam partem accipias: non enim exprobrandi causa, sed commonendi gratia dicam. Si tibi fortuna non dedit, ut patre certo nascerere, èx quo intelligere posses, qui animus patrius in liberos esset: at natura certe dedit, ut humanitatis non parum haberes: eo accessit studium doctrinæ, ut ne à literis quidem alienus esses. ecquid tandem tibi videtur (ut ad fabulas veniamus) senex ille Cæcilianus minoris facere Eutychum filium rusticum, quam illum alterum Cherestratum? (nam, ut opinor, hoc nomine est) alterum in urbe secum honoris causa habere, alterum rus supplicii causa relegasse? quid ad istas ineptias abis, inquies? quasi verò mihi difficile sit quamvis multos nominatim proferre (nè longius abeam) vel tribules, vel vicinos meos, qui suos liberos, quos plurimi faciunt, agricolas assiduos esse cupiunt. verùm homines notos sumere odiosum est; cum & illud incertum sit, velint nè hi sese nominari; & nemo vobis magis notus futurus sit, quàm est hic Eutychus; & certè ad rem nihil intersit, utrum

hunc

hunc ego comicum adolescentem, an aliquem ex agro Vejente nominem. etenim hæc confiċta arbitror à poetis esse, ut effictos nostros mores in alienis personis, expressamque imaginem nostram vitæ quotidianæ videremus. age nunc, refer animum, sis, ad veritatem, & considera, non modo in Umbria, atque in ea vicinitate, sed in his veteribus municipiis quæ studia à patribusfamilias maximè laudentur; jam profectò te intelliges inopia criminum summam laudem Sex. Roscio vitio, & culpæ dedisse. at non modò hoc patrum voluntate liberi faciunt; sed permultos & ego novi, &, nisi me fallit animus, unusquisque vestrum, qui & ipsi incensi sunt studio, quod ad agrum colendum attinet; vitamque hanc rusticam, quam tu probro, & crimini putas esse oportere, & honestissimam, & suavissimam esse arbitrantur. quid censes, hunc ipsum Sex. Roscium, quo studio, & qua intelligentiá esse in rusticis rebus? ut ex his propinquis ejus, hominibus honestissimis, audio; non tu in isto artificio accusatorio callidior es, quam hic in suo. verùm, ut opinor, quoniam ità Chrysogono videtur, qui huic nullum prædium reliquit, & artificium obliviscatur, & studium deponat, licebit: quod tametsi miserum, & indignum est, feret tamen æquo animo, judices, si per vos vitam, & famam potest obtinere. hoc vero est, quod ferri non potest, si & in hanc calamitatem venit propter prædiorum bonitatem, & multitudinem; & quod ea studiosè coluit; id erit ei maximè fraudi; ut parum miseriæ sit, quod aliis coluit, non sibi, nisi etiam, quod omninò coluit, crimini fuerit. Næ tu, Eruti, accusator esses ridiculus, si illis temporibus natus esses, cum ab aratro arcessebantur, qui consules fierent. etenim, qui præesse agro colendo flagitium putes, profectò illum Atilium, quem sua manu spargentem semen, qui missi erant, convenerunt, hominem turpissimum atque inhonestissimum judicares. at herculè majores nostri longè alitèr & dè illo, & dè cæteris talibus viris existimabant: itàque ex minima, tenuissimaque re-

publ.

publ. maximam, & florentissimam nobis reliquerunt. suos enim agros studiosè colebant, non alienos cupidè appetebant: quibus rebus & agris, & urbibus, & nationibus rempubl. atque hoc imperium, & populi Rom. nomen auxerunt. Neque ego hæc eo profero, quo conferenda sint cum hisce, dè quibus nunc quærimus; sed ut illud intelligatur, cum apud majores nostros summi viri, clarissimique homines, qui omni tempore ad gubernacula reipubl. sedere debebant, tamen in agris quoque colendis aliquantum operæ, temporisque consumpserint; ignosci oportere ei homini, qui se fateatur esse rusticum, cum ruri assiduus semper vixerit, cum præsertim nihil esset, quod aùt patri gratius, aut sibi jucundius, aùt re verà honestius facere posset. Odium igitur acerrimum patris in filium ex hoc, opinor, ostenditur, Eruti, quod hunc ruri esse patiebatur. numquid est aliud? imò vero, inquit, est. nam istum exheredare in animo habebat. audio: nunc dicis aliquid, quod ad rem pertineat. nam illa opinor tu quoque concedis levia esse, atque inepta. Convivia cum patre non inibat? quippè qui ne in oppidum quidem, nisi perrarò, veniret. Domum suam istum non fere quisquam vocabat: nec mirùm, quem neque in urbe videret, neque rure vocaturus esset. verùm hæc tu quoque intelligis esse nugatoria. illud, quod cœpimus, videamus: quo certius argumentum odii reperiri nullo modo potest. Exheredare pater filium cogitabat. mitto quærere, qua dè causa; quæro, qui scias? tametsi te dicere, atque enumerare causas omnes oportebat: & id erat certi accusatòris officium, qui tanti sceleris argueret, explicare omnia vitia, atque peccata filii, quibus incensus parens potuerit animum inducere, ut naturam ipsam vinceret, ut amorem illum penitùs insitum ejiceret ex animo, ut denique patrem se esse oblivisceretur; quæ sine magnis hujusce peccatis accidere potuisse non arbitror. verùm concedo tibi, ut ea prætereas, quæ cum taces, nulla esse concedis. illum quidem voluisse exheredare, certè tu planum

num

num facere debes. quid ergo affers, quare id factum putemus? verè nihil potes dicere. finge aliquid saltèm commodè, ut nè planè videaris id facere, quod apertè facis, hujus miseri fortunis, & horum virorum talium dignitati illudere. Exheredare filiūm voluit: quam ob causam? nescio. exheredavit ne? non. quis prohibuit? cogitabat. cogitabat? cui dixit? nemini. quid est aliud, judicio, ac legibus, ac majestate vestra abuti ad quæstum, atque ad libidinem, nisi hoc modo accusare, atque id objicere, quod planum facere non modo non possis, verùm ne coneris quidem? nemo nostrum est, Eruti, quin sciat tibi inimicitias cum Sex. Roscio nullas esse; vident omnes, qua de causa huic inimicus venias: sciunt hujusce pecunia te adductum esse. quid ergo est? ità tamen quæstus te cupidum esse oportebat, ut horum existimationem, & legem Memmiam putares aliquid valere oportere. accusatores multos esse in civitate utile est, ut metu contineatur audacia. verumtamèn hoc ità est utile, ut ne plane illudamur ab accusatoribus. innocens est quispiam: verumtamèn quamquàm abest à culpa, suspicione tamen non caret. tametsi miserum est, tamen ei, qui hunc accuset, possim aliquo modo ignoscere. cum enim aliquid habeat, quod possit criminosè, ac suspiciosè dicere, apertè ludificari, & calumniari sciens non videatur. quarè facilè omnes patimur esse quam plurimos accusatores, quod innocens, si accusatus sit, absolvi potest, nocens, nisi accusatus fuerit, condemnari non potest. utilius est autem absolvi innocentem, quam nocentem causam non dicere. Anseribus cibaria publicè locantur, & canes aluntur in Capitolio, ut significent, si fures venerint. at fures internoscere non possunt, significant tamen, si qui noctu in Capitolium venerint: & quia id est suspiciosum, tametsi bestiæ sunt, tamen in eam partem potiùs peccant, quæ est cautior, quod si luce quoque canes latrent, cum deos salutatum aliqui venerint: opinor, iis crura suffringantur; quod acres sint etiam tùm, cúm suspicio nulla

 sit.

sit. Simillima est accusatorum ratio. alii vestrum anseres sunt, qui tantummodò clamant, nocere non possunt: alii canes, qui & latrare, & mordere possunt. cibaria vobis præberi videmus: vos autem maximè debetis in eos impetum facere, qui merentur. hoc populo gratissimum est. deindè, si voletis, etiam tùm, cùm verisimile erit, aliquem commisisse, in suspicione latratote. id quoque concedi potest. sin autem sic agetis, ut arguatis aliquem patrem occidisse, neque dicere possitis aut quarè, aut quo modo, ac tantummodò sine suspicione latrabitis: crura quidem vobis nemo suffringet; sed si ego hos benè novi, literam illam, cui vos usque eo inimici estis, ut etiam alias omnes oderitis, ità vehementèr ad caput affigent, ut posteà neminem alium, nisi fortunas vestras accusare possitis. Quid mihi ad defendendum dedisti, bone accusator? quid hiscè autem ad suspicandum? Nè exheredaretur, veritus est. audio: sed qua de causa vereri debuerit, nemo dicit. Habebat pater in animo: planum fac. nihil est; non quicum deliberarit, quem certiorem fecerit, undè istud vobis suspicari in mentem venerit. Cum hoc modo accusas, Eruti, non nè hoc palam dicis? ego, quid acceperim, scio: quid dicam, nescio. unum illud spectavi, quod Chrysogonus ajebat, neminem isti patronum futurum; dè bonorum emptione, deque ea societate neminem esse, qui verbum facere hoc tempore auderet. hæc te opinio falsa in istam fraudem impulit. non meherculè verbum fecisses, si tibi quemquam responsurum putasses. Operæ pretium erat, si animadvertistis, judices, negligentiam ejus in accusando considerare. credo, cum vidisset, qui homines in hiscè subselliis sederent, quæsisse, nùm ille, aut ille defensurus esset: dè me nè suspicatum quidèm, quod anteà causam publicam nullam dixerim. posteàquam invenit, neminem eorum, qui possunt, & solent: ità negligens esse cœpit, ut, cum in mentem veniret ei, resideret, deindè spatiaretur, nonnunquàm etiam puerum vocaret, credo cui cœnam impera-

taret; prorsùs ut vestro consessu, & hoc conventu pro summa solitudine abuteretur. peroravit aliquandò, assedit. surrexi ego: respirare visus est, quod non alius potiùs diceret. cœpi dicere: usque eò animadverti, judices, eum jocari, atque alias res agere, antequàm Chrysogonum nominavi: quem simulatque attigi, statim homo se erexit, mirari visus est. intellexi, quid eum pupugisset. iterùm, ac tertiò nominavi. posteà homines cursare ultrò, & citrò non destiterunt, credo, qui Chrysogono nunciarent, esse aliquem in civitate, qui contra voluntatem ejus dicere auderet; aliter causam agi, atque ille existimaret; aperiri bonorum emptionem; vexari pessimè societatem; gratiam, potentiamque ejus negligi; judices diligentèr attendere; populo rem indignam videri. Quæ quoniam te fefellerunt, Eruti, quoniamque vides versa esse omnia; causam pro Sex. Roscio si non commodè, at liberè dici; quem dedi putabas, defendi intelligis; quos tradituros sperabas, vides judicare: restitue nobis aliquandò veterem tuam illam calliditatem, atque prudentiam; confitere hùc ea spe venisse, quod putares hic latrocinium, non judicium futurum. Dè parricidio causa dicitur: ratio ab accusatore reddita non est, quam ob causam patrem filius occiderit. quod in minimis noxis, & in his levioribus peccatis, quæ magis crebra, & jam propè quotidiana sunt, maximè, & primum quæritur, quæ causa maleficii fuerit; id Erutius in parricidio quæri non putat oportere: in quo scelere, judices, etiam cum multæ causæ convenisse unum in locum, atque inter se congruere videntur; tamen non temerè creditur; neque levi conjectura res penditur; neque testis incertus auditur; neque accusatoris ingenio res judicatur: cùm multa anteà commissa maleficia, tùm vita hominis perditissima, tùm singularis audacia ostendatur, necesse est; neque audacia solum, sed summus furor, atque amentia. hæc cum sint omnia, tamen extent oportet expressa sceleris vestigia, ubi, qua ratione, per quos, quo tempore maleficium sit

admissum: quæ nisi multa, & manifesta sunt, profectò res tàm scelesta, tàm atrox, tàm nefaria credi non potest. magna est enim vis humanitatis: multùm valet communio sanguinis: reclamitat istiusmodi suspicionibus ipsa natura: portentum, atque monstrum certissimum est, esse aliquem humana specie, & figura, qui tantum immanitate bestias vicerit, ut propter quos hanc suavissimam lucem aspexerit, eos indignissimè luce privarit; cum etiam feras inter sese partus, atque educatio, & natura ipsa conciliet. non ità multis antè annis ajunt T. Clœlium quendam Tarracinensem, hominem non obscurum, cum cœnatus cubitum in idem conclave cum duobus adolescentibus filiis isset, inventum esse manè jugulatum, cum neque servus quisquam reperiretur, neque liber, ad quem ea suspicio pertineret; id ætatis autem duo filii propter cubantes nè sensisse quidèm se dicerent: nomina filiorum dè parricidio delata sunt. quid postea? erat sanè suspiciosum, neutrum sensisse: ausum autèm esse quemquam se in id conclave committere, eo potissimum tempore, cùm ibidèm essent duo adolescentes filii, qui & sentire, & defendere facilè possent: erat porrò nemo, in quem ea suspicio conveniret. tamèn, cum planum judicibus esset factum, aperto ostio dormientes eos repertos esse, judicio absoluti adolescentes, & suspicione omni liberati sunt. nemo enim putabat quemquam esse, qui cum omnia divina, atque humana jura scelere nefario polluisset, somnum statim capere potuisset; propterea quod qui tantum facinus commiserunt, non modò sine cura quiescere, sed nè spirare quidèm sine metu possunt. Videtis ne, quos nobis poetæ tradiderunt patris ulciscendi causa supplicium dè matre sumpsisse, cum præsertim deorum immortalium jussis, atque oraculis id fecisse dicantur, tamèn ut eos agitent furiæ, neque consistere usquam patiantur? quod nè pii quidem sine scelere esse potuerunt. sic se res habet, judices: magnam vim, magnam necessitatem, magnam possidet religionem paternus, mater-

ternusque sanguis. ex quo, si qua macula concepta est, non modò elui non potest, verùm usque eò permanat ad animum, ut summus furor, atque amentia consequatur. nolite enim putare, quemadmodùm in fabulis sæpenumerò videtis, eos, qui aliquid impiè, sceleratèque commiserint, agitari, & perterreri furiarum tædis ardentibus. sua quemque fraus, & suus terror maximè vexat: suum quemque scelus agitat, amentiaque afficit: suæ malæ cogitationes, conscientiæque animi terrent. hæ sunt impiis assiduæ, domesticæque furiæ, quæ dies noctesque parentum pœnas à consceleratissimis filiis repetant. hæc magnitudo maleficii facit, ut, nisi penè manifestum parricidium proferatur, credibile non sit; nisi turpis adolescentia, nisi omnibus flagitiis vita inquinata, nisi sumptus effusi cum probro, atque dedecore, nisi prorupta audacia, nisi tanta temeritas, ut non procùl abhorreat ab insania. accedat huc oportet odium parentis, animadversionis paternæ metus, amici improbi, servi conscii, tempus idoneum, locus opportunè captus ad eam rem: penè dicam, respersas manus sanguine paterno judices videant, oportet, si tantum facinus, tam immane, tam acerbum credituri sunt. quarè hoc, quo minus est credibile, nisi ostenditur, eo magis est, si convincitur, vindicandum. itàque cum multis ex rebus intelligi potest, majores nostros non modò armis plùs, quàm cæteras nationes, verùm etiam consilio, sapientiaque potuisse, tùm ex hac re vel maximè, quod in impios singulare supplicium invenerunt. qua in re quantum prudentia præstiterint iis, qui apud cæteros sapientissimi fuisse dicuntur, considerate. Prudentissima civitas Atheniensium, dum ea rerum potita est, fuisse traditur. ejus porrò civitatis sapientissimum Solonem dicunt fuisse, eum, qui leges, quibus hodiè quoque utuntur, scripserit. is cum interrogaretur, cur nullum supplicium constituisset in eum, qui parentem necasset; respondit, se id neminem facturum putasse. sapienter fecisse dicitur, cum dè eo nihil sanxerit, quod anteà commissum

non erat; nè non tàm prohibere, quàm admonere videretur. Quantó majores nostri sapientiùs! qui, cum intelligerent, nihil esse tàm sanctum, quod non aliquandò violaret audacia, supplicium in parricidas singulare excogitaverunt: ut, quos natura ipsa retinere in officio non potuisset, ii magnitudine pœnæ maleficio summoverentur. insui voluerunt in culeum vivos, atque ità in flumen dejici. o singularem sapientiam, judices! non ne videntur hunc hominem ex rerum natura sustulisse, & eripuisse, cui repentè cœlum, solem, aquam, terramque ademerunt? ut, qui eum necasset, undè ipse natus esset, careret iis rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur. noluerunt feris corpus objicere, nè bestiis quoque, quæ tantum scelus attigissent, immanioribus uteremur: non sic nudos in flumen dejicere, nè, cum delati essent in mare, ipsum polluerent, quo cætera, quæ violata sunt, expiari putantur. denique nihil tam vile, neque tàm vulgare est, cujus partem ullam reliquerint. etenim quid tàm est commune, quàm spiritus vivis? terra mortuis? mare fluctuantibus? litus ejectis? ità vivunt, dùm possunt, ut ducere animam dè cœlo non queant: ità moriuntur, ut eorum ossa terra non tangat: ità jactantur fluctibus, ut numquàm alluantur: ità postremò ejiciuntur, ut nè ad saxa quidem mortui conquiescant. Tanti maleficii crimen, cui maleficio tàm insigne supplicium est constitutum, probare te, Eruti, censes posse talibus viris, si nè causam quidem maleficii protuleris: si hunc apud bonorum emptores ipsos accusares, eique judicio Chrysogonus præesset; tamèn diligentiùs, paratiùsque venisses. utrum, quid agatur, non vides; an, apud quos agatur? agitur dè parricidio, quod sine multis causis suscipi non potest: apud homines autem prudentissimos agitur, qui intelligunt neminem nè minimum quidem maleficium sine causa admittere. Esto: causam proferre non potes. tametsi statim vicisse debeo, tamèn dè meo jure decedam, & tibi, quod in alia causa non concederem, in hac concedam,

fre-

fretus hujus innocentia. non quæro abs te, quare patrem Sex. Roſcius occiderit: quæro, quomodò occiderit. ità quæro abs te, C. Eruti, quomodò, & ſic tecum agam, ut in eo loco vel reſpondendi, vel interpellandi tibi poteſtatem faciam, vel etiam, ſi quid voles, interrogandi. Quo modo occidit? ipſe percuſſit, an aliis occidendum dedit? ſi ipſum arguis: Romæ non fuit. ſi per alios feciſſe dicis: quæro, ſervos nè, an liberos? quos homines? indidèm ne Ameria, an hoſcè ex urbe ſicarios? ſi Ameria, qui ſunt hi? cur non nominantur? ſi Roma, unde eos noverat Roſcius? qui Romam multis annis non venit, neque unquàm plùs triduò fuit. ubi eos convenit? quicum locutus eſt? quomodò perſuaſit? pretium dedit? cui dedit? per quem dedit? undè, aut quantum dedit? non nè his veſtigiis ad caput maleficii perveniri ſolet? Et ſimul tibi in mentem veniat facito, quemadmodùm vitam hujuſce depinxeris: hunc hominem ferum, atque agreſtem fuiſſe: nunquàm cum homine quoquam collocutum eſſe: nunquàm in oppido conſtitiſſe. qua in re prætereo illud, quod mihi maximo argumento ad hujus innocentiam poterat eſſe; in ruſticis moribus, in victu arido, in hac horrida, incultaque vita, iſtiuſmodi maleficia gigni non ſolere. ut non omnem frugem, neque arborem in omni agro reperire poſſis: ſic non omne facinus in omni vita naſcitur. in urbe luxuries creatur: ex luxuria exiſtat avaritia neceſſe eſt: ex avaritia erumpat audacia: indè omnia ſcelera, ac maleficia gignuntur. vita autem hæc ruſtica, quam tu agreſtem vocas, parſimoniæ, diligentiæ, juſtitiæ magiſtra eſt. Verùm hæc miſſa facio: illud quæro, is homo, qui, ut tutè dicis, nunquàm inter homines fuerit, per quos homines hoc tantum facinus, tàm occultum, abſens præſertim, conficere potuerit? Multa ſunt falſa, judices, quæ tamen argui ſuſpicioſè poſſunt; in his rebus ſi ſuſpicio reperta erit, culpam ineſſe concedam. Romæ Sex. Roſcius occiditur, cum in agro Amerino eſſet filius. litteras, credo, miſit alicui ſicario, qui Romæ noverat ne-

minem. arcessivit aliquem: at quandò? nuncium misit: quem? aut ad quem? pretio, gratia, spe, promissis induxit aliquem: nihil horum ne confingi quidèm potest: & tamen causa dè parricidio dicitur. Reliquum est, ut per servos id admiserit. o dii immortales, rem miseram, & calamitosam! quod in tali crimine innocenti saluti solet esse, ut servos in quæstionem polliceatur, id Sex. Roscio facere non licet: vos, qui hunc accusatis, omnes ejus servos habetis: unus puer, victus quotidiani administer, ex tanta familia Sex. Roscio relictus non est. Te nunc appello, P. Scipio, te, Metelle: vobis advocatis, vobis agentibus, aliquoties duos servos paternos in quæstionem ab adversatiis Sex. Roscius postulavit. meministis ne T. Roscium recusare? quid? ii servi ubi sunt? Chrysogonum, judices, sectantur, apud eum sunt in honore, & in pretio. etiam nunc, ut ex his quæratur, ego postulo, hic orat, atque obsecrat. quid facitis? cur recusatis? Dubitate etiam nunc, judices, si potestis, à quo sit Sex. Roscius occisus: ab eo nè, qui propter illius mortem in egestate, & insidiis versatur, cui nè quærendi quidem dè morte patris potestas permittitur; an ab iis, qui quæstionem fugitant, bona possident, in cæde, atque ex cæde vivunt. Omnia, judices, in hac causa sunt misera, atque indigna: tamen hoc nihil neque acerbius, neque iniquius proferri potest. mortis paternæ dè servis paternis quæstionem habere filio non licet: ne tamdiù quidem dominus erit in suos, dùm ex iis de patris morte quæratur. veniam, neque ità multò post, ad hunc locum. nàm hoc totum ad Roscios pertinet: de quorum audacia tùm me dicturum pollicitus sum, cum Erutii crimina diluissem. Nunc, Eruti, ad te venio. Conveniat mihi tecum necesse est; si ad hunc maleficium istud pertinet, aut ipsum sua manu fecisse, id quod negas, aut per aliquos liberos, aut servos. liberos ne? quos neque ut convenire potuerit, neque qua ratione inducere, neque ubi, neque per quos, neque qua spe, aut quo pretio, potes ostendere.

ego

ego contra ostendo, non modò nihil eorum fecisse Sex. Roscium, sed nè potuisse quidem facere; quod neque Romæ multis annis fuerit, neque de prædiis unquàm temere discesserit. Restare tibi videbatur servorum nomen, quo, quasi in portum rejectus à cæteris suspicionibus, confugere posses: ubi scopulum offendis ejusmodi, ut non modo ab hoc crimen resilire videas, verùm omnem suspicionem in vosmetipsos recidere intelligas. Quid est ergo, quo tandèm accusator inopia argumentorum confugerit? ejusmodi tempus erat, inquit, ut homines vulgo impunè occiderentur. quarè tu hoc, propter multitudinem sicariorum, nullo negotio facere potuisti. interim mihi videris, Eruti, una mercede duas res assequi velle, nos judicio perfundere, accusare autem eos ipsos, à quibus mercedem accepisti. Quid ais? vulgo occidebantur? per quos? & à quibus? non ne cogitas te à sectoribus huc adductum esse? quid posteà? nescimus, per ista tempora eosdem fere sectores fuisse collorum, & bonorum? ii denique, qui tum armati dies, noctesque concursabant, qui Romæ erant assidui, qui omni tempore in præda, & sanguine versabantur, Sex. Roscio temporis illius acerbitatem, iniquitatemque objicient? & illam sicariorum multitudinem, in qua ipsi duces, ac principes erant, huic crimini putabunt fore? qui non modo Romæ non fuit, sed omninò, quid Romæ ageretur, nesciret; propterea quod ruri assiduus, quemadmodùm tutè confiteris, fuit. Vereor, nè aut molestus sim vobis, judices, aut nè ingeniis vestris videar diffidere, si dè tam perspicuis rebus diutiùs differam. Erutii criminatio tota, ut arbitror, dissoluta est: nisi fortè expectatis, ut illa diluam, quæ de peculatu, ac de ejusmodi rebus commentitiis, inaudita nobis ante hoc tempus, ac nova, objecit. quæ mihi iste visus est ex alia oratione declamare, quam in alium reum commentaretur; ità neque ad crimen parricidii, neque ad eum, qui causam dicit, pertinebant. de quibus quoniam verbo arguit, verbo satis est nega-

 re.

re. si quid est, quod ad testes reservet; ibi nos quoque, ut in ipsa causa, paratiores reperiet, quam putabat.

Venio nunc eò, quò me non cupiditas ducit, sed fides. nàm si mihi liberet accusare, accusarem alios potiùs, ex quibus possem crescere: quod certum est non facere, dùm utrumvis licebit. is enim mihi videtur amplissimus, qui sua virtute in altiorem locum pervenit, non qui ascendit per alterius incommodum, & calamitatem. Desinamus aliquando ea scrutari, quæ sunt inania: quæramus, ubi maleficium & est, & inveniri potest, jam intelliges, Eruti, certum crimen quam multis suspicionibus coarguatur. tametsi neque omnia dicam, & levitèr unumquodque tangam. neque enim id facerem, nisi necesse esset: & id erit signi me invitum facere, quod non prosequar longiùs, quàm salus hujus, & mea fides postulabit. Causam tu nullam reperiebas in Sex. Roscio: at ego in T. Roscio reperio. tecum enim mihi res est, T. Rosci, quoniam istic sedes, ac te palam adversarium esse profiteris. dè Capitone post viderimus, si, quemadmodùm paratum esse audio, testis prodierit. tùm alias quoque suas palmas cognoscet, de quibus me ne audisse quidem suspicatur. L. Cassius ille, quem populus R. verissimum, & sapientissimum judicem putabat, identidèm in causis quærere solebat, cui bono fuisset. sic vita hominum est, ut ad maleficium nemo conetur sine spe, atque emolumento accedere. hunc quæsitorem, ac judicem fugiebant, atque horrebant ii, quibus periculum creabatur: ideò quod, tametsi veritatis erat amicus, tamen natura non tàm propensus ad misericordiam, quàm inclinatus ad severitatem videbatur. Ego, quamquàm præest huic quæstioni vir & contra audaciam fortissimus, & ab innocentia clementissimus, tamen facilè me paterer, vel illo ipso acerrimo judice quærente, vel apud Cassianos judices, quorum etiam nunc ii, quibus causa dicenda est, nomen ipsum reformidant, pro Sex. Roscio dicere. in hac enim causa cum viderent

illos

illos ampliſſimam pecuniam poſſidere, hunc in ſumma mendicitate eſſe, illud quidem non quærerent, cui bono fuiſſet; ſed & perſpicuum crimen, & ſuſpicionem potiùs ad prædam adjungerent, quàm ad egeſtatem. quid, ſi accedit eodem, ut tenuis anteà fueris? quid ſi, ut avarus? quid ſi, ut audax? quid ſi, ut illius, qui occiſus eſt, inimiciſſimus? nùm quærenda cauſſa, quæ te ad tantum facinus adduxerit? quid ergo horum negari poteſt? tenuitas hominis ejuſmodi eſt, ut diſſimulari non queat, atque eo magis eluceat, quo magis occultatur. avaritiam præfers, qui ſocietatem coieris de municipis, cognatique fortunis cum alieniſſimo. quàm ſis audax (ut alia obliviſcar) hinc omnes intelligere potuerunt, quod ex tota ſocietate, hoc eſt ex tot ſicariis, ſolus tu inventus es, qui cum accuſatoribus ſederes, atque os tuum non modò oſtenderes, ſed etiam offerres. inimicitias tibi fuiſſe cum Sex. Roſcio, & magnas rei familiaris controverſias, concedas, neceſſe eſt. Reſtat, judices, ut hoc dubitemus, uter potiùs Sex. Roſcium occiderit; is, ad quem morte ejus divitiæ venerint; an is, ad quem mendicitas: is, qui anteà tenuis fuerit; an is, qui poſteà factus ſit egentiſſimus: is, qui ardens avaritia feratur infeſtus in ſuos; an is, qui ſemper ità vixerit, ut quæſtum noſſet nullum, fructum autem eum ſolum, quem labore peperiſſet: is, qui omnium ſectorum audaciſſimus ſit; an is, qui propter fori, judiciorumque inſolentiam, non modò ſubſellia, verùm etiam urbem ipſam reformidat: poſtremò, judices, id quod ad rem mea ſententia maximè pertinet, utrum inimicus potiùs, an filius. Hæc tu, Eruti, tot, & tanta ſi nactus eſſes in reo, quàm diù diceres? quo te modo jactares? tempus herculè te citiùs, quàm oratio deficeret. etenim in ſingulis rebus ejuſmodi materies eſt, ut dies ſingulos poſſis conſumere: neque ego non poſſum: non enim mihi tantum derogo, tametſi nihil arrogo, ut te copioſius, quàm me, putem poſſe dicere. verùm ego forſitan propter multitudinem patronorum in grege annume-

rer: te pugna Cannensis accusatorem sat bonum facit. multos cæsos non ad Thrasimenum lacum, sed ad Servilium vidimus: quis ibi non est vulneratus ferro Phrygio? non necesse est, omnes commemorare, Curtios, Marios, denique Mamercos, quos jam ætas à præliis avocabat; postremò Priamum ipsum, senem Antistium, quem non modò ætas, sed etiam leges pugnare prohibebant. jam quos nemo propter ignobilitatem nominat, sexcenti sunt, qui inter sicarios, & de veneficiis accusabant: qui omnes, quod ad me attinet, vellem viverent: nihil enim mali est, canes ibi quamplurimos esse, ubi permulti observandi, multaque servanda sunt. verùm, ut fit, multa sæpè, imprudentibus imperatoribus, vis belli, ac turba molitur. dùm is in aliis rebus erat occupatus, qui summam rerum administrabat; erant intereà, qui suis vulneribus mederentur, qui, tanquàm si offusa reip. sempiterna nox esset, ità ruebant in tenebris, omniaque miscebant: à quibus miror, ne quod judiciorum esset vestigium, non subsellia quoque esse combusta: nàm & accusatores, & judices sustulerunt. hoc commodi est, quod ità vixerunt, ut testes omnes, si cuperent, interficere non possent. nàm, dùm hominum genus erit, qui accuset eos, non deerit: dum civitas erit, judicia fient. Verùm, ut cœpi dicere, & Erutius hæc si haberet in causa, quæ commemoravi, posset ea quamvis diù dicere, & ego, judices, possum; sed in animo est, quemadmodùm ante dixi, leviter transire, ac tantummodò perstringere unamquamque rem; ut omnes intelligant, me non studio accusare, sed officio defendere. Video igitur causas esse permultas, quæ istum impellerent: videamus nunc, ecquæ facultas suscipiendi maleficii fuerit. Ubi occisus est Sex. Roscius? Romæ. quid? tu, Rosci, ubi tunc eras? Romæ. verùm quid ad rem? & alii multi. quasi nunc id agatur, quis ex tanta multitudine occiderit; ac non hoc quæratur, eum, qui Romæ sit occisus, utrum verisimilius sit ab eo esse occisum, qui assiduus eo tempore Romæ fue-

fuerit, an ab eo, qui multis annis Romam omninò non accesserit. Age nunc, cæteras facultates quoque consideremus. Erat tum multitudo sicariorum, id quod commemoravit Erutius: & homines impunè occidebantur. quid? ea multitudo quæ erat? opinor, aut eorum, qui in bonis erant occupati; aut eorum, qui ab iis conducebantur, ut aliquem occiderent. si eos putas, qui alienum appetebant; tu es in eo numero, qui nostra pecunia dives es: sin eos, quos, qui leviore nomine appellant, percussores vocant; quære, in cujus fide sint, & clientela: mihi crede, aliquem de societate tua reperies. & quidquid tù contra dixeris, id cum defensione nostra contendito: ità facillimè causa Sex. Roscii cum tua conferetur. Dices, quid posteà, si Romæ assiduus fui? respondebo: at ego omninò non fui. Fateor me sectorem esse: verùm & alii multi. at ego, ut tutè arguis, agricola, & rusticus. non continuo, si me in gregem sicariorum contuli, sum sicarius. at ego profectò, qui ne novi quidem quemquam sicarium, longè absum ab ejusmodi crimine. Permulta sunt, quæ dici possunt, quarè intelligatur, summam tibi facultatem fuisse maleficii suscipiendi: quæ non modò idcircò prætereo, quod te ipsum non libenter accuso; verùm eò magis etiam, quod, si de illis cædibus velim commemorare, quæ tum factæ sunt ista eadem ratione, quâ Sex. Roscius occisus est, vereor, ne ad plures oratio mea pertinere videatur. Videamus nunc strictim, sicut cætera, quæ post mortem Sex. Roscii, abs te, T. Rosci, facta sunt: quæ ità aperta, & manifesta sunt, ut medius fidius, judices, invitus ea dicam. vereor enim, cujcuimodi es, Rosci, ne ità hunc videar voluisse servare, ut tibi omninò non pepercerim. cum hoc vereor, & cupio tibi aliqua ex parte, quod salva fide possim, parcere; rursus immuto voluntatem meam. venit enim mihi in mentem oris tui. te ne, cum cæteri socii tui fugerent, ac se occultarent, ut hoc judicium non de illorum præda, sed de hujus maleficio fieri videretur; potissimùm tibi partes istas depo-

depoposcisse, ut in judicio versarere, & sederes cum accusatore? qua in re nihil aliud assequeris, nisi ut ab omnibus mortalibus audacia tua cognoscatur, & impudentia. Occiso Sex. Roscio, quis primus Ameriam nunciat? Manlius Glaucia, quem jam anteà nominavi, tuus cliens, & familiaris. quid attinuit eum id potissimum nunciare, quod, si nullum jam antè consilium de morte, ac de bonis ejus inieras, nullamque societatem neque sceleris, neque præmii cum homine ullo coieras, ad te minimè omnium pertinebat? Sua spontè Manlius nunciat? quid, quæso, ejus intererat? An cum Ameriam non hujuscè rei causa venisset, casu accidit, ut id, quod Romæ audierat, primus nunciaret? cujus rei causa venerat Ameriam? non possum, inquit, divinare. eo rem jam adducam, ut nihil divinatione opus sit. Qua ratione Roscio Capitoni primùm nunciavit? cum Ameriæ Sex. Roscii domus, uxor liberique essent, cum tot propinqui cognatique optimè convenientes; qua ratione factum est, ut iste tuus cliens, sceleris tui nuncius, T. Roscio Capitoni potissimùm nunciaret? occisus est à cœna rediens: nondùm lucebat, cum Ameriæ scitum est. quid hic incredibilis cursus? quid hæc tanta celeritas, festinatioque significat? non quæro, quis percusserit. nihil est, Glaucia? quod metuas: non excutio te, si quid fortè ferri habuisti; non scrutor: nihil ad me arbitror pertinere. quoniam, cujus consilio occisus sit, invenio; cujus manu sit percussus, non laboro. unum hoc sumo, quod mihi apertum tuum scelus, resque manifesta dat. ubi, aut undè audivit Glaucia? qui tam cito scivit? fac audisse statim. quæ res eum nocte una tantum itineris contendere coegit? quæ necessitas eum tanta premebat, ut, si sua spontè iter Ameriam faceret, id temporis Roma proficisceretur? nullam partem noctis requiesceret? Etiam ne in tam perspicuis rebus argumentatio quærenda, aut conjectura capienda sit? non ne vobis hæc, quæ audistis, cernere oculis videmini, judices? non illum miserum, ignarum casus sui, redeuntem à cœna vi-

de-

detis? non positas insidias? non impetum repentinum? non versatur ante oculos vobis in cæde Glaucia? non adest iste T. Roscius? non suis manibus in curru collocat Automedontem illum, sui sceleris acerbissimi, nefariæque victoriæ nuncium? non orat, ut eam noctem pervigilet? ut honoris sui causa laboret? ut Capitoni quamprimùm nunciet? quid erat, quod Capitonem primùm scire voluerit? nescio: nisi hoc video, Capitonem in his bonis esse socium: de tribus, & decem fundis tres nobilissimos fundos eum video possidere. audio prætereà, non hanc suspicionem nunc primum in Capitonem conferri, multas esse infames palmas, hanc primam esse tamen lemniscatam, quæ Romæ deferatur: nullum modum esse hominis occidendi, quo ille non aliquot occiderit: multos ferro, multos veneno. habeo etiam dicere, quem, contra morem majorum, minorem annis LX. de ponte in Tyberim dejecerit. quæ, si prodierit, atque adeò cum prodierit, scio enim proditurum esse, audiet. veniat modo, explicet suum volumen illud, quod ei planum facere possum, Erutium conscripsisse: quod ajunt illum Sex. Roscio intentasse, & minitatum esse, se omnia illa pro testimonio esse dicturum. o præclarum testem, judices! o gravitatem dignam expectatione! o vitam honestam, atque ejusmodi, ut libentibus animis ad ejus testimonium vestrum jusjurandum accomodetis! profectò non tam perspicuè istorum maleficia videremus, nisi ipsos cæcos redderet cupiditas, & avaritia, & audacia. Alter ex ipsa cæde volucrem nuncium Ameriam ad socium, atque ad magistrum suum misit, ut, si, dissimulare omnes cuperent se scire, ad quem maleficium pertineret, tamen ipse apertum suum scelus ante omnium oculos poneret. Alter, si diis immortalibus placet, testimonium etiam in Sex. Roscium dicturus est. quasi verò id nunc agatur, utrum id, quod dixerit, credendum, an quod fecerit, vindicandum sit. itàque more majorum comparatum est, ut in minimis rebus homines amplissimi testimonium de sua re non dicerent. A-

fricanus, qui suo cognomine declarat tertiam partem orbis terrarum se subegisse, tamen, si sua res ageretur, testimonium non diceret. nam illud in talem virum non audeo dicere: si diceret, non crederetur. Videte nunc, quam versa, & mutata in pejorem partem sint omnia. cum de bonis, & de cæde agatur, testimonium dicturus est is, qui & sector est, & sicarius, hoc est, qui & illorum ipsorum bonorum, de quibus agitur, emptor, atque possessor est, & eum hominem occidendum curavit, de cujus morte quæritur. Quid tu, vir optime? ecquid habes, quod dicas? mihi ausculta: vide ne tibi desis: tua quoque res permagna agitur. multa sceleratè, multa audacter, multa improbè fecisti, unum stultissimè, profectò tua spontè, non de Erutii sententia. nihil opus fuit te istic sedere. neque enim accusatore muto, neque teste quisquam utitur eo, qui de accusatoris subsellio surgit. huc accedit, quod paulò tamen occultior, atque tectior vestra ista cupiditas esset. nunc quid est, quod quisquam ex vobis audire desideret; cum, quæ facitis, ejusmodi sint, ut ea dedita opera à vobis contra vosmetipsos facere videamini? Age, nunc illa videamus, judices, quæ statim consecuta sunt. Ad Volaterras in castra L. Sullæ mors Sex. Roscii quatriduò, quo is occisus est, Chrysogono nunciatur. quæritur etiam nunc, quis eum nuncium miserit. non ne perspicuum est, eundem, qui Ameriam? curat Chrysogonus, ut ejus bona veneant statim, qui non norat hominem, aut rem: atque ei venit in mentem prædia concupiscere hominis ignoti, quem omninò nunquam viderat. soletis, cum aliquid hujusmodi auditis, judices, continuo dicere: necesse est, aliquem dixisse municipem, aut vicinum. ii plerumque indicant; per eos plerique produntur. hic nihil est, quod suspicionem hanc putetis. non enim ego ità disputabo: verisimile est Roscios istam rem ad Chrysogonum detulisse. erat enim eis cum Chrysogono jam anteà amicitia. nam cum multos veteres à majoribus Roscii patronos, hospitesque haberent, omnes

eos

eos colere atque observare destiterunt, ac se in Chrysogoni fidem, & clientelam contulerunt. hæc possum omnia vere dicere: sed in hac causa conjectura nihil opus est: ipsos certò scio non negare, ad hæc bona Chrysogonum accessisse impulsu suo. Si eum, qui indicii partem acceperit, oculis cernetis: poteritis ne dubitare, judices, qui indicarit? qui sunt igitur in istis bonis, quibus partem Chrysogonus dederit? duo Roscii. num quisnam prætereà? nemo est, judices. num ergo dubium est, quin ii obtulerint hanc prædam Chrysogono, qui ab eo partem prædæ tulerunt? Age, nunc ex ipsius Chrysogoni judicio Rosciorum factum consideremus. Si nihil in ista pugna Roscii, quod operæ pretium esset, fecerant, quam ob causam à Chrysogono tantis præmiis donabantur? si nihil aliud fecerunt, nisi rem detulerunt; non ne satis fuit his gratias agi; denique, ut perliberaliter ageretur, honoris aliquid haberi? cur tria prædia, tantæ pecuniæ statim Capitoni dantur? cur, quæ reliqua sunt, iste Roscius omnia cum Chrysogono communiter possidet? non ne perspicuum est, judices, has manubias Rosciis Chrysogonum, re cognita, concessisse? Venit in decem primis legatus in castra Capito. Totam vitam, naturam, moresque hominis ex ipsa legatione cognoscite. nisi intellexeritis, judices, nullum esse officium, nullum jus tam sanctum, atque integrum, quod non ejus scelus, atque perfidia violarit, & imminuerit; virum optimum esse eum judicatote. Impedimento est, quo minùs de his rebus Sulla doceatur: cæterorum legatorum consilia, & voluntatem Chrysogono enunciat: monet, ut provideat, ne palam res agatur: ostendit, si sublata sit venditio bonorum, illum pecuniam grandem amissurum, sese capitis periculum aditurum: illum acuere, hos, qui simul erant missi, fallere: illum identidèm monere, ut caveret; hiscè insidiosè spem falsam ostendere: cum illo contra hos inire consilia, horum consilia illi enunciare: cum illo partem suam depacisci, hiscè, aliqua fretus hora semper, omnes aditus

tus ad Sullam intercludere. postremò, isto hortatore, auctore, intercessore, ad Sullam legati non adierunt, istius fide, ac potiùs perfidia decepti. id quod ex ipsis cognoscere poteritis, si accusator voluerit testimonium eis denunciare, pro te certa spem falsam domum retulerunt. In privatis rebus si qui rem mandatam non modò malitiosius gessisset sui quæstus, aut commodi causa, verùm etiam negligentius, eum majores summum admisisse dedecus existimabant: itàque mandati constitutum est judicium, non minùs turpè, quam furti; credo, propterea quod quibus in rebus ipsi interesse non possumus, in his operæ nostræ vicaria fides amicorum supponitur: quam qui lædit, oppugnat omnium commune præsidium, & quantum in ipso est, disturbat vitæ societátem. non enim possumus omnia per nos agere: alius in alia est re magis utilis: idcircò amicitiæ comparantur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur. quid recipis mandatum, si aut neglecturus, aut ad tuum commodum conversurus es? cùr mihi te offers, ac meis commodis officio simulato officis, & obstas? recede de medio; per alium transigam. suscipis onus officii, quod te putas sustinere posse: quod minimè videtur grave iis, qui minimè ipsi leves sunt. ergo idcircò turpis hæc culpa est, quod duas res sanctissimas violat, amicitiam, & fidem. nam neque mandat quisquam fere, nisi amico; neque credit, nisi ei, quem fidelem putat. perditissimi est igitur hominis simul & amicitiam dissolvere, & fallere eum, qui læsus non esset, nisi credidisset. Ità ne est? in minimis rebus, qui mandatum neglexerit, turpissimo judicio condemnetur, necesse est: in re tanta, cum is, cui fama mortui, fortunæ vivi commendatæ sunt, atque concreditæ, ignominia mortuum affecerit, is inter honestos homines, atque adeò inter vivos numerabitur? in minimis, privatisque rebus etiam negligentia in crimen mandati, judiciique infamiam revocatur: propterea quod, si rectè fiat, illum negligere oporteat, qui mandarit, non illúm, qui mandatum

rece-

receperit: in re tanta, quæ publicè gesta, atque commissa sit, qui non negligentiæ privatum aliquod commodum læserit, sed perfidia legationis ipsius cæremoniam polluerit, maculaque affecerit, qua is tandèm pœna afficietur? aut quo judicio damnabitur? si hanc ei rem privatim Sex. Roscius mandavisset, ut cum Chrysogono transigeret, atque decideret, inque eam rem fidem suam, si quid opus esse putaret, interponeret: ille, qui sese facturum recepisset, non ne, si ex eo negotio tantulum in rem suam convertisset, damnatus per arbitrum, & rem restitueret, & honestatem omnem amitteret? nunc non hanc ei rem Sex. Roscius mandavit: sed id, quod multò gravius est, ipse Sex. Roscius cum fama, vita, bonisque omnibus à decurionibus publicè Roscio mandatus est: & ex eo T. Roscius non paulùm nescio quid in rem suam convertit, sed hunc funditùs evertit bonis: ipse tria prædia sibi depactus est; voluntatem decurionum, ac municipum omnium tantidèm, quanti fidem suam, fecit. Videte jam porrò cætera, judices, ut intelligatis fingi maleficium nullum posse, quo iste sese non contaminarit. In rebus minoribus socium fallere turpissimum est, æqueque turpè, atque illud, de quo ante dixi: neque injuria: propterea quod auxilium sibi se putat adjunxisse, qui cum altero rem communicavit. ad cujus igitur fidem confugiet, cum per ejus fidem læditur, cui se commiserit? atqui ea sunt animadvertenda peccata maximè, quæ difficillimè præcaventur. tecti esse ad alienos possumus: intimi multa apertiora videant necesse est: socium verò cavere qui possumus? quem etiam si metuimus, jus officii lædimus. rectè igitur majores eum, qui socium fefellisset, in virorum bonorum numero non putarunt haberi oportere. at vero T. Roscius non unum rei pecuniariæ socium fefellit (quod tametsi grave est, tamen aliquo modo posse ferri videtur) verùm novem homines honestissimos, ejusdem muneris, legationis, officii, mandatorumque socios, induxit, decepit, destituit, adversariis tradidit, omni fraude, & perfidia fefel-

fellit. qui de ejus scelere suspicari nihil potuerunt, socium officii metuere non debuerunt; ejus malitiam non viderunt, orationi vanæ crediderunt. itàque nunc illi homines honestissimi propter istius insidias parùm putantur cauti, providique fuisse. iste, qui initio proditor fuit, deinde perfuga, qui primo sociorum consilia adversariis enunciavit, deindè societatem cum ipsis adversariis coiit, terret etiam nos, ac minatur, tribus prædiis, hoc est præmiis sceleris, ornatus. In ejusmodi vita, judices, in his tot, tantisque flagitiis hoc quoque maleficium, de quo judicium est, reperietis. etenim quærere ità debetis: ubi multa avarè, multa audacter, multa improbè, multa perfidiosè facta videtis, ibi scelus quoque latere inter illa tot flagitia putatote. tametsi hoc quidem minimè latet: quod ità promptum, & propositum est, ut non ex illis maleficiis, quæ in illo constat esse, hoc intelligatur; verùm ex hoc, etiam si quod illorum forte dubitabitur, convincatur. Quid tandem, quæso, judices? num aut ille lanista omninò jam à gladiis recessisse videtur, aut hic discipulus magistro tantulum de arte concedere? par est avaritia, similis improbitas, eadem impudentia, geminá audacia. etenim, quoniam fidem magistri cognostis, cognoscite nunc discipuli æquitatem. Dixi jam anteà, sæpenumerò postulatos esse ab istis duos servos in quæstionem: tu semper, T. Rosci, recusasti. quæro abs te, ii ne, qui postulabant, indigni erant, qui impetrarent; an iste non commovebat, pro quo postulabant? an res ipsa tibi iniqua videbatur? postulabant homines nobilissimi, atque integerrimi nostræ civitatis, quos jam anteà nominavi: qui ità vixerunt, talesque à populo Rom. putantur, ut quidquid dicerent, nemo esset, qui non æquum putaret. postulabant autem pro homine miserrimo, atque infelicissimo; qui vel ipse sese in cruciatum dari cuperet, dum de patris morte quæreretur. res porrò abs te ejusmodi postulabatur, ut nihil interesset, utrum eam rem recusares, an de maleficio confiterere.

quæ

quæ cum ità ſint, quæro abs te, quam ob cauſam recuſaris. cum occiditur Sex. Roſcius, ibidèm fuerunt. ſervos ipſos, quod ad me attinet, neque arguo, neque purgo. quod à vobis hoc pugnari video, ne in quæſtionem dentur, ſuſpicioſum eſt: quod verò apud vos ipſos in honore tanto ſunt, profectò neceſſe eſt, ſciant aliquid; quod ſi dixerint, pernicioſum vobis futurum ſit. In dominos quæri de ſervis, iniquum eſt. an ne quæritur? Sextus enim Roſcius reus eſt: neque enim, cum de hoc quæritur, vos dominos eſſe dicitis. cum Chryſogono ſunt. ità credo: litteris eorum, & urbanitate Chryſogonus delectatur, ut inter ſuos omnium deliciarum, atque omnium artium puerulos, ex tot elegantiſſimis familiis lectos, velit hos verſari, homines penè operarios, ex Amerina diſciplina patrisfamiliæ ruſticani. non eſt ità profectò, judices; non eſt veriſimile, ut Chryſogonus horum litteras adamarit, aut humanitatem; non, ut rei familiaris negotio diligentiam cognorit eorum, & fidem. eſt illud quidem, quod occultatur: quod quo ſtudioſius ab ipſo opprimitur, & abſconditur, eò magis eminet & apparet. quid igitur? Chryſogonus, ſui maleficii occultandi cauſa, quæſtionem de his haberi non vult? minimè, judices. non in omnes arbitror omnia convenire. ego in Chryſogono, quod ad me attinet, nihil ejuſmodi ſuſpicor: neque hoc mihi nunc primum in mentem venit dicere. meminiſtis me ità diſtribuiſſe initio cauſam; in crimen, cujus tota argumentatio permiſſa Erutio eſt; & in audaciam, cujus partes Roſciis impoſitæ ſunt. quidquid maleficii, ſceleris, cædis erit, proprium id Roſciorum eſſe debebit. nimiam gratiam, potentiamque Chryſogoni dicimus & nobis obſtare, & perferri nullo modo poſſe, & à vobis, quoniam poteſtas data eſt, non modò infirmari, verùm etiam vindicari oportere. ego ſic exiſtimo; qui quæri velit ex iis, quos conſtat, cum cædes facta ſit, affuiſſe, eum cupere verum invenire; qui recuſet, eum profectò, tametſi verbo non audet, tamen re ipſa de maleficio ſuo confiteri. Dixi initio,

tio, judices, nolle me plura de istorum scelere dicere, quam causa postularet, ac necessitas ipsa cogeret. nam & multæ res afferri possunt; & unaquæque earum multis cum argumentis dici potest. verùm ego, quod invitus, ac necessariò facio, neque diù, neque diligenter facere possum: quæ preteriri nullo modo poterant, ea leviter, judices, attigi: quæ posita sunt in suspicionibus, de quibus si cœpero dicere, pluribus verbis sit differendum, ea vestris ingeniis, conjecturæque committo. Venio nunc ad illud nomen aureum Chrysogoni: sub quo nomine tota societas statuitur: de quo, judices, neque quo modo dicam, neque quo modo taceam, reperire possum. si enim taceo, vel maximam partem relinquo: sin autem dico, vereor, ne non ille solus, id quod ad me nihil attinet, sed alii quoque plures læsos se esse putent. tametsi ità res se habet, ut mihi in communem causam sectorum dicendum nihil magnopere videatur. hæc enim causa nova profectò, & singularis est. Bonorum Sex. Roscii emptor est Chrysogonus. primum hoc videamus, ejus hominis bona qua ratione venierunt, aut quo modo venire potuerunt. atque hoc non ità quæram, judices, ut id dicam, esse indignum hominis innocentis bona venisse. si enim hæc audientur, ac liberè dicentur, non fuit tantus homo Sex. Roscius in civitate, ut de eo potissimùm conqueramur. verùm ego hoc quæro: qui potuerunt ista ipsa lege, quæ de proscriptione est, sivè Valeria est, sive Cornelia (non enim novi, nec scio) verùm ista ipsa lege bona Sex. Roscii venire qui potuerunt? scriptum enim ità dicunt esse, ut eorum bona veneant, qui proscripti sunt: quo in numero Sex. Roscius non est: aut eorum, qui in adversariorum præsidiis occisi sunt: dum præsidia ulla fuerunt, in Sullæ præsidiis fuit: posteàquam ab armis recesserunt; in summo otio, rediens à cœna, Romæ occisus est. si lege: bona quoque lege venisse fateor: sin autem constat, contra omnes non modò veteres leges, verùm etiam novas occisum esse: bona quo jure, aut quo mo-

modo, aut qua lege venierint, quæro. In quem hoc dicam, quæris, Eruti? non in eum, quem vis, & putas: nam Sullam & oratio mea ab initio, & ipsius eximia virtus omni tempore purgavit. ego hæc omnia Chrysogonum fecisse dico, ut ementiretur, ut malum civem Roscium fuisse fingeret, ut eum apud adversarios occisum esse diceret, ut hiscè de rebus à legatis Amerinorum doceri L. Sullam passus non sit. Denique etiam illud suspicor, omninò hæc bona non venisse: id quod posteà, si per vos, judices, licitum erit, aperietur. opinor enim esse in lege, quam ad diem proscriptiones, venditionesque fiant, nimirùm ad Kal. Jun. Aliquot post menses & homo occisus est, & bona venisse dicuntur. profectò aut hæc bona in tabulas publicas nulla redierunt; nosque ab isto nebulone facetiùs eludimur, quàm putamus: aut, si redierunt, tabulæ publicæ corruptæ aliqua ratione sunt. nam lege quidem bona venire non potuisse constat. Intelligo, me ante tempus, judices, hæc scrutari, & propemodùm errare, qui, cum capiti Sex. Roscii mederi debeam, reduviam curem. non enim laborat de pecunia, non ullius rationem sui commodi ducit: facilè egestatem suam se laturum putat, si hac indigna suspicione, & ficto crimine liberatus sit. verùm quæso à vobis, judices, ut hæc pauca, quæ restant, ità audiatis, ut partim me dicere pro me ipso putetis, partim pro Sex. Roscio. quæ enim mihi ipsi indigna, & intolerabilia videntur, quæque ad omnes, nisi providemus, arbitror pertinere, ea pro me ipso, ex animi mei sensu, ac dolore pronuncio: quæ ad hujus vitæ casum, causamque pertineant, & quid hic pro se dici velit, & qua conditione contentus sit, jam in extrema oratione nostra, judices, audietis. Ego hæc à Chrysogono mea sponte, remoto Sex. Roscio, quæro. primum, quare civis optimi bona venierint: deinde, quare hominis ejus, qui neque apud adversarios occisus est, neque proscriptus fuerat, bona venierint, cum in eos solos lex scripta sit: deindè, quarè aliquantò post eam diem venierint,

rint, quæ dies in lege præfinita eſt? deindè, cùr tantulo venierint? quæ omnia ſi, quemadmodùm ſolent liberti nequam, & improbi facere, in patronum ſuum voluerit conferre, nihil egerit. nemo eſt enim, qui neſciat, propter magnitudinem rerum, multa multos, partim connivente, partim imprudente L. Sulla, commiſiſſe. placet igitur in his rebus aliquid imprudentia præteriri? non placet, judices; ſed neceſſe eſt. etenim ſi Jupiter Optimus Maximus, cujus nutu, & arbitrio cœlum, terra, mariaque reguntur, ſæpè ventis vehementioribus, aut immoderatis tempeſtatibus, aut nimio calore, aut intolerabili frigore hominibus nocuit, urbes delevit, fruges perdidit; quorum nihil pernicii cauſa, divino conſilio, ſed vi ipſa, & magnitudine rerum factum putamus: at contrà commoda, quibus utimur, lucemque, qua fruimur, ſpiritumque, quem ducimus, ab eo nobis dari, atque impertiri videmus: quid miramur, L. Sullam, cum ſolus remp. regeret, orbemque terrarum gubernaret, imperiique majeſtatem, quam armis receperat, legibus confirmaret, aliqua animadvertere nòn potuiſſe? niſi hoc mirum eſt, quod vis divina aſſequi non poſſit, ſi id mens humana adepta non ſit. Verùm, ut hæc miſſa faciam, quæ jam facta ſunt; ex iis, quæ nunc maximè fiunt, non ne quivis poteſt intelligere, omnium architectum, & machinatorem unum eſſe Chryſogonum, qui Sex. Roſcii nomen deferendum curavit? hoc judicium, cujus honoris cauſa accuſare ſe dixit Erutius.

deſunt non pauca.

aptam, & ratione diſpoſitam ſe habere exiſtimant, qui in Salentinis, aut in Brutiis habent, undè vix tèr in anno audire nuncium poſſunt. alter tibi deſcendit de Palatio, & ædibus ſuis: habet animi relaxandi cauſa rus amœnum, & ſuburbanum, plura præterea prædia, neque tamen ullum niſi præclarum, & propinquum: domus referta vaſis Corinthiis, & Deliacis, in quibus eſt authepſa

hepsa illa, quam tanto pretio nuper mercatus est, ut qui prætereuntes pretium enumerari audiebant, fundum venire arbitrarentur. Quid præterea cælati argenti? quid stragulæ vestis? quid pictarum tabularum? quid signorum? quid marmoris apud illum putatis esse? tantum scilicet, quantum è multis splendidisque familiis in turba, & rapinis coacervari una in domo potuit. Familiam verò quantam, & quam variis cum artificiis habeat, quid ego dicam? mitto hascè artes vulgares, coquos, pistores, lecticarios: animi, & aurium causa tot homines habet, ut quotidiano cantu vocum, & nervorum, & tibiarum, nocturnisque conviviis tota vicinitas personet. In hac vita, judices, quos sumptus quotidianos, quas effusiones fieri putatis? quæ verò convivia? honesta, credo, in ejusmodi domo: si domus hæc habenda est potiùs, quàm officina nequitiæ, & diversorium flagitiorum omnium. Ipse verò quemadmodùm composito & delibuto capillo passim per forum volitet cum magna caterva togatorum, videtis, judices; etiam videtis, judices, ut omnes despiciat; ut hominem præ se neminem putet; ut se solum beatum, solum potentem putet. Quæ verò efficiat, & quæ conetur, si velim commemorare, vereor, judices, ne quis imperitior existimet, me causam nobilitatis, victoriamque voluisse lædere; tametsi meo jure possum, si quid in hac parte mihi non placeat, vituperare. non enim vereor, ne quis alienum me animum habuisse à causa nobilitatis existimet. sciunt ii, qui me norunt, me pro illa tenui, infirmaque parte, posteàquam id, quod maximè volui, fieri non potuit, ut componeretur, id maximè defendisse, ut ii vincerent, qui vicerunt. quis enim erat, qui non videret humilitatem cum dignitate de amplitudine contendere? quo in certamine perditi civis erat, non se ad eos jungere, quibus incolumibus, & domi dignitas, & foris auctoritas retineretur. quæ perfecta esse, & suum cuique honorem, & gradum redditum, gaudeo, judices, vehementerque lætor: eaque omnia deorum voluntate, studio po-

puli Rom., consilio, & imperio, & felicitate L. Sullæ gesta esse intelligo. quod animadversum est in eos, qui contra omni ratione pugnarunt, non debeo reprehendere; quod viris fortibus, quorum opera eximia in rebus gerendis exstitit, honos habitus est, laudo. quæ ut fierent, idcirco pugnatum esse arbitror; meque in eo studio partium fuisse confiteor. Sin autem id actum est, & idcircò arma sumpta sunt, ut homines postremi pecuniis alienis locupletarentur, & in fortunas uniuscujusque impetum facerent; & id non modo re prohibere non licet, sed ne verbis quidem vituperare: tum verò in isto bello non recreatus, neque restitutus, sed subactus, oppressusque populus Rom. est. verùm longè aliter est: nihil horum est, judices: non modò non lædetur causa nobilitatis, si istis hominibus resistetis; verùm etiam ornabitur. etenim qui hæc vituperare volunt, Chrysogonum tantum posse queruntur: qui laudare volunt, concessum ei non esse commemorant. ac jam nihil est, quod quisquam aut tam stultus, aut tam improbus sit, qui dicat: vellem quidem, liceret; hoc dixissem: dicas licet; hoc fecissem: facias licet; nemo prohibet. hoc decrevissem; decerne, modò rectè, omnes approbabunt. hoc judicassem: laudabunt omnes, si rectè, & ordine judicaris. dum necesse erat, resque ipsa cogebat, unus omnia poterat: qui posteàquam magistratus creavit, legesque constituit; sua cuique procuratio, auctoritasque est restituta. quam si retinere volunt ii, qui receperunt, in perpetuum poterunt obtinere: sin has cædes, & rapinas, & hos tantos, tamque profusos sumptus aut facient, aut approbabunt, nolo in eos gravius quidquam ne ominis quidem causa dicere. unum hoc dico: nostri isti nobiles, nisi vigilantes, & boni, & fortes, & misericordes erunt, iis hominibus, in quibus hæc erunt, ornamenta sua concedant, necesse est. quapropter desinant aliquandò dicere, malè aliquem locutum esse, si quis verè, ac liberè locutus sit: desinant suam causam cum Chrysogono communicare: desinant, si ille læsus sit,

de

de se aliquid detractum arbitrari : videant, ne turpe, miserumque sit, eos, qui equestrem splendorem pati non potuerunt, servi nequissimi dominationem ferre posse. quæ quidem dominatio, judices, in aliis rebus anteà versabatur; nunc verò quam viam munitet, quo iter affectet, videtis: ad fidem, ad jusjurandum, ad judicia vestra, ad id, quod solùm propè in civitate sincerum, sanctumque restat. Hic ne etiam sese putat aliquid posse Chrysogonus? hic etiam potens esse vult? o rem miseram, atque acerbam! neque mehercules hoc indignè fero, quod verear, ne quid possit: verùm, quod ausus est, quod speravit sese apud tales viros aliquid ad perniciem posse innocentis, id ipsum queror. idcircò ne experrecta nobilitas, armis, atque ferro remp. recuperavit, ut ad libidinem suam liberti, servulique nobilium bona, fortunas vestras, nostrasque vexare possent? si id actum est, fateor me errasse, qui hoc maluerim; fateor insanisse, qui cum illis senserim: tametsi inermis, judices, sensi. sin autem victoria nobilium ornamento, atque emolumento Reip. populoque R. debet esse: tum verò optimo, & nobilissimo cuique meam orationem gratissimam esse oportet. Quod si quis est, qui & se, & causam lædi putet, cum Chrysogonus vituperetur; is causam ignorat, se ipsum prope non novit. causa enim splendidior fiet, si nequissimo cuique resistetur. ille improbissimus Chrysogoni fautor, qui sibi cum illo rationem communicatam putat, læditur, cum ab hoc splendore causæ separatur. verùm hæc omnis ratio, ut jam ante dixi, mea est: qua me uti resp. & dolor meus, & istorum injuria coegit. sed Roscius horum nihil indignum putat: neminem accusat: nihil de suo patrimonio queritur: putat homo imperitus morum, agricola, & rusticus, ista omnia, quæ vos per Sullam gesta esse dicitis, more, lege, jure gentium facta: culpa liberatus, & crimine nefario solutus, cupit à vobis discedere; si hac indigna suspicione careat, animo æquo se carere suis omnibus commodis dicit: rogat, o-

ratque te, Chrysogone, si nihil de patris fortunis amplissimis in suam rem convertit; si nulla in re te fraudavit; si tibi optima fide sua omnia concessit, adnumeravit, appendit; si vestitum, quo ipse tectus erat, annulumque de digito suum tibi tradidit; si ex omnibus rebus se ipsum nudum, neque prætereà quidquam, excepit; ut sibi per te liceat innocenti amicorum opibus vitam in egestate degere. prædia mea tu possides; ego aliena misericordia vivo: concedo; & quod animus æquus est, & quia necesse est, mea domus tibi patet, mihi clausa est: fero. familia mea maxima uteris: ego servum habeo nullum: patior, & ferendum puto. quid vis amplius? quid insequeris? quid oppugnas? qua in re tuam voluntatem lædi à me putas? ubi tuis commodis officio? quid tibi obsto? si spoliorum causa vis hominem occidere; spoliasti. quid quæris amplius? si inimicitiarum; quæ sunt tibi inimicitiæ cum eo, cujus ante prædia possedisti, quam ipsum cognosti? sin metuis, ab eo ne aliquid metuis, quem vides ipsum ab sese tam atrocem injuriam propulsare non posse? sin, quod bona, quæ Roscii fuerunt, tua facta sunt, idcircò hunc illius filium studes perdere; non ne ostendis id te vereri, quod præter cæteros tu metuere non debeas, ne quando liberis proscriptorum bona patria reddantur? facis injuriam, Chrysogone, si majorem spem emptionis tuæ in hujus exitio ponis, quàm in iis rebus, quas L. Sulla gessit. quod si tibi causa nulla est, cur hunc miserum tanta calamitate affici velis, si tibi omnia sua præter animam tradidit, nec sibi quidquam paternum, ne monumenti quidem causa, reservavit: per deos immortales, quæ ista tanta crudelitas est? quæ tàm fera, immanisque natura? quis unquàm prædo fuit tam nefarius, quis pirata tam barbarus, ut cum integram prædam sine sanguine habere posset, cruenta spolia detrahere mallet? scis hunc nihil habere, nihil audere, nihil posse, nihil unquam contra rem tuam cogitasse: & tamen oppugnas eum, quem neque metuere potes, neque o-

diſſe debes, nec quidquam habere jam reliqui vides, quod ei detrahere poſſis; niſi hoc indignum putas, quod veſtitum ſedere in judicio vides, quem tu è patrimonio, tanquàm è naufragio, nudum expuliſti. quaſi verò neſcias hunc & ali, & veſtiri à Cæcilia Balearici filia, Nepotis ſorore, ſpectatiſſima fœmina: quæ cum patrem clariſſimum, ampliſſimos patruos, ornatiſſimum fratrem haberet, tamen, cum eſſet mulier, virtute perfecit, ut quanto honore ipſa ex illorum dignitate afficeretur, non minora illis ornamenta ex ſua laude redderet. An, quod diligenter defenditur, id tibi indignum facinus videtur? mihi crede, ſi pro patris ejus hoſpitiis, & gratia vellent omnes hujus hoſpites adeſſe, & auderent libere defendere, ſatis copioſè defenderetur: ſin autem pro magnitudine injuriæ, proque eo, quod ſumma reip. in hujus periculo tentatur, hæc omnes vindicarent, conſiſtere mehercule vobis iſto in loco non liceret. nunc ità defenditur, non ſanè ut moleſtè ferre adverſarii debeant, neque ut ſe potentia ſuperari putent. quæ domi gerenda ſunt, ea per Cæciliam tranſiguntur. fori, judiciique rationem Meſſalla, ut videtis, judices, ſuſcepit: qui ſi jam ſatis ætatis, atque roboris haberet, ipſe pro Sex. Roſcio diceret. quoniam ad dicendum impedimento eſt ætas, & pudor, qui ornat ætatem; cauſam mihi tradidit, quem ſua cauſa cupere, ac debere intelligebat: ipſe aſſiduitate, conſilio, auctoritate, diligentia perfecit, ut Sex. Roſcii vita erepta de manibus ſectorum, ſententiis judicum permitteretur. Nimirùm, judices, pro hac nobilitate pars maxima civitatis in armis fuit. hæc acta res eſt, uti nobiles reſtituerentur in civitatem, qui hoc facerent, quod facere Meſſallam videtis: qui caput innocentis defenderent: qui injuriæ reſiſterent: qui, quantùm poſſent, in ſalute alterius, quàm in exitio, mallent oſtendere. quod ſi omnes, qui eodem loco nati ſunt, facerent, & reſp. ex illis, & ipſi ex invidia minus laborarent. Verùm ſi à Chryſogono, judices, non impetramus, ut pecunia noſtra conten-

tus sit, vitam ne petat; si ille adduci non potest, ut, cum ademerit nobis omnia, quæ nostra erant propria, ne lucem quoque hanc, quæ communis est, eripere cupiat; si non satis habet avaritiam suam pecunia explere, nisi etiam crudelitate sanguinis perlitus sit: unum perfugium, judices, una spes reliqua est Sex. Roscio, eadem, quæ reip., vestra pristina bonitas, & misericordia: quæ si manet, salvi etiam nunc esse possumus. sin ea crudelitas, quæ hoc tempore in rep. versata est, vestros quoque animos, id quod fieri profectò non potest, duriores, acerbioresque reddidit, actum est, judices: inter feras satiùs est ætatem degere, quàm in hac tanta immanitate versari. ad eam ne rem vos reservati estis, ad eam ne rem delecti, ut eos condemnaretis, quos sectores, ac sicarii jugulare non potuissent? solent hoc boni imperatores facere, cum prælium committunt, ut in eo loco, quo fugam hostium fore arbitrantur, milites collocent, in quos, si qui ex acie fugerint, de improviso incidant. nimirùm similiter arbitrantur isti bonorum emptores, vos hic tales viros sedere, qui excipiatis eos, qui de suis manibus effugerint. dii prohibeant, judices, ut hoc, quod majores consilium publicum vocari voluerunt, præsidium sectorum existimetur. An verò, judices, vos non intelligitis, nihil aliud agi, nisi ut proscriptorum liberi quavis ratione tollantur? & ejus rei initium in vestro jurejurando, atque in Sex. Roscii periculo quæri? dubium est, ad quem maleficium pertineat, cum videatis ex altera parte sectorem, inimicum, sicarium, eundemque accusatorem hoc tempore; ex altera egentem, probatum suis filium, in quo non modo culpa nulla, sed ne suspicio quidem potuit consistere? numquid hic aliud videtis obstare Roscio, nisi quod patris bona venierunt? quod si id vos suscipitis, & eadem in re operam vestram profitemini; si idcircò sedetis, ut ad vos adducantur eorum liberi, quorum bona venierunt: cavete, per deos immortales, judices, ne nova, & multò crudelior per vos proscriptio instaurata esse vi-

dea-

deatur. illam priorem, quæ facta est in eos, qui arma capere potuerunt, tamen senatus suscipere noluit, ne quid acrius, quam more majorum comparatum est, publico consilio factum videretur. hanc verò, quæ ad eorum liberos, atque infantium puerorum incunabula pertinet, nisi hoc judicio à vobis rejicitis, & aspernamini, videte, per deos immortales, quem in locum remp. perventuram putetis. Homines sapientes, & ista auctoritate, & potestate præditos, qua vos estis, ex quibus rebus maximè resp. laborat, iis maximè mederi convenit. vestrum nemo est, quin intelligat, populum R. qui quondàm in hostes lenissimus existimabatur, hoc tempore domestica crudelitate laborare. hanc tollite ex civitate, judices: hanc pati nolite diutiùs in hac rep. versari: quæ non modò id habet in se mali, quod tot cives attrocissimè sustulit, verùm etiam hominibus lenissimis ademit misericordiam consuetudine incommodorum. nam cum omnibus horis aliquid atrociter fieri videmus, aut audimus, etiam qui natura mitissimi sumus, assiduitate molestiarum sensum omnem humanitatis ex animis amittimus.

Deest fortassè quippiam.

M. TULLII CICERONIS

O R A T I O.

Quæ dicitur

IN C. VERREM DIVINATIO.

ARGUMENTUM.

Quæstio. Utrum Cicero, an verò Q. Cæcilius constituendus sit accusator C. Verris, quem repetundarum reum Siculi postularunt. Petunt accusationem Cicero, & Cæcilius. Personæ Judicii, Prætor M. Glabrio, eique in consilio viri ornatissimi ex Senatu. Oratio habita est in foro; anno U. C. 683. Ciceronis 37. Victo Cæcilio, accusatio ad Ciceronem delata est.

SI quis vestrum, judices, aut eorum, qui adsunt, fortè miratur, me, qui tot annos in caussis, judiciisque publicis ità sim versatus, ut defenderim multos, læserim neminem, subitò nunc mutata voluntate, ad accusandum descendere; is, si mei consilii caussam, rationemque cognoverit, unà & id, quod facio, probabit, & in hac caussa profectò neminem mihi esse præponendum actorem putabit. Cum quæstor in Sicilia fuissem, judices, itàque ex ea provincia decessissem, ut Siculis omnibus jucundam, diuturnamque memoriam quæsturæ, nominisque mei relinquerem; factum est, uti cùm summum in veteribus patronis multis, tùm nonnullum etiam in me præsidium suis fortunis constitutum esse arbitrarentur: qui nunc populati, atque vexati, cuncti ad me publicè sæpè venerunt, ut suarum fortunarum omnium caussam, defensionemque susciperem: me sæpè esse pollicitum, sæpè ostendisse dicebant, si

quod

quod tempus accidisset, quo tempore aliquid à me requirerent, commodis eorum me non defuturum. venisse tempus ajebant, non jam ut commoda sua, sed ut vitam, salutemque totiùs provinciæ defenderem: sese jam ne deos quidem in suis urbibus, ad quos confugerent, habere, quod eorum simulacra sanctissima C. Verres ex delubris religiosissimis sustulisset; quas res luxuries in flagitiis, crudelitas in suppliciis, avaritia in rapinis, superbia in contumeliis efficere potuisset, eas omnes sese hoc uno prætore per triennium pertulisse: rogare, & orare, ne illos supplices aspernarer, quos me incolumi nemini supplices esse oporteret. Tuli graviter, & acerbè, judices, in eum me locum adductum, ut aut eos homines spes falleret, qui opem à me, atque auxilium expectassent; aut ego, qui me ad defendendos homines ab ineunte adolescentia dedissem, tempore, atque officio coactus ad accusandum traducerer. Dicebam, habere eos actorem Q. Cæcilium, qui præsertim quæstor in eadem provincia post me quæstorem fuisset. quo ego adjumento sperabam hanc à me molestiam posse dimoveri, id mihi erat adversarium maximè. nam illi multò mihi hoc faciliùs remisissent, si istum non nossent, aut si iste apud eos quæstor non fuisset. adductus sum, judices, officio, fide, misericordia, multorum bonorum exemplo, veteri consuetudine., institutoque majorum, ut onus hoc laboris, atque officii non ex meo, sed ex meorum necessariorum tempore mihi suscipiendum putarem. quo in negotio tamen illa me res, judices, consolatur, quod hæc quæ videtur esse accusatio mea, non potiùs accusatio, quàm defensio est existimanda. defendo enim multos mortales, multas civitates, provinciam Siciliam totam. quamobrèm si mihi unus est accusandus, propemodùm manere in instituto meo videor, & non omninò à defendendis hominibus, sublevandisque discedere. quod si hanc causam tàm idoneam, tàm illustrem, tàm gravem non haberem; si aut hoc à me Siculi non petissent, aut mihi cum Siculis

causa tantæ necessitudinis non intercederet, & hoc, quod facio, me reip. causa facere profiterer, ut homo singulari cupiditate, audacia, scelere præditus, cujus furta, atque flagitia non in Sicilia solùm, sed in Achaja, Asia, Cilicia, Pamphylia, Romæ deniquè ante oculos omnium maxima, turpissimaque nossemus, me agente in judicium vocaretur: quis tandèm esset, qui meum factum, aut consilium posset reprehendere? quid est, pro deum, hominumque fidem, in quo ego reip. plùs hoc tempore prodesse possim? quid est, quod aut populo R. gratiùs esse debeat, aut sociis, exterisque nationibus optatiùs esse possit, aut saluti, fortunisque omnium magis accommodatum sit? populatæ, vexatæ, funditùs eversæ provinciæ, socii, stipendiariique populi R. afflicti, miseri, jam non salutis spem, sed exitii solatium quærunt. qui judicia manere apud ordinem senatorium volunt, queruntur se accusatores idoneos non habere. qui accusare possunt, judiciorum severitatem desiderant. populus R. intereà, tametsi multis incommodis, difficultatibusque affectus est, tamen nihil æquè in rep. atque illam veterem judiciorum vim, gravitatemque requirit. judiciorum desiderio tribunitia potestas efflagitata est, judiciorum levitate ordo quoque alius ad res judicandas postulatur. judicum culpa, atque dedecore etiam censorium nomen, quod asperius anteà populo videri solebat, id nunc poscitur, id jam populare, atque plausibile factum est. in hac libidine hominum nocentissimorum, in populi R. quotidiana querimonia, judiciorum infamia, totius ordinis offensione, cum hoc unum his tot incommodis remedium esse arbitrarer, ut homines idonei, atque integri causam reip. legumque susciperent; fateor me salutis omnium causa ad eam partem accessisse reip. sublevandæ, quæ maximè laboraret. Nunc, quoniàm, quibus rebus adductus ad causam accesserim, demonstravi; dicendum necessario est de contentione nostra, ut in constituendo accusatore, quid sequi possitis, habeatis. Ego sic intelligo, judices:

cum

cum de pecuniis repetundis nomen cujuſpiam deferatur, ſi certamen inter aliquos ſit, cui potiſſimùm delatio detur, hæc duo in primis ſpectari oportere; quem maximè velint actorem eſſe ii, quibus factæ eſſe dicantur injuriæ: & quem minimè velit is, qui eas injurias feciſſe arguatur. in hac cauſa, judices, tametſi utrumque eſſe arbitror perſpicuum, tamen de utroque dicam, & de eo priùs, quod apud vos plurimùm debet valere, hoc eſt de voluntate eorum, quibus injuriæ factæ ſunt, quorum cauſa judicium de pecuniis repetundis eſt conſtitutum. Siciliam provinciam C. Verres per triennium depopulatus eſſe, Siculorum civitates vaſtaſſe, domos exinaniſſe, fana ſpoliaſſe, dicitur. adſunt, queruntur Siculi univerſi: ad meam fidem, quam habent ſpectatam jam, & diù cognitam, confugiunt: auxilium ſibi per me à vobis, atque populi R. legibus petunt: me defenſorem calamitatum ſuarum, me ultorem injùriarum, me cognitorem juris ſui, me actorem cauſæ totius eſſe voluerunt. Utrum, Q. Cæcili, hoc dices, me non Siculorum rogatu ad cauſam accedere, an optimorum, fideliſſimorumque ſociorum voluntatem apud hos gravem eſſe non oportere? ſi id audebis dicere, quod C. Verres, cui te inimicum eſſe ſimulas, maximè exiſtimari vult, Siculos hoc à me non petiſſe: primùm cauſam inimici tui ſublevabis; de quo non præjudicium, ſed planè judicium jam factum putatur, quod ità percrebuit, Siculos omnes actorem ſuæ cauſæ contra illius injurias quæſiſſe. hoc ſi tu, inimicus ejus, factum negabis, quod ipſe, cui maximè hæc res obſtat, negare non audet: videto, ne nimium familiaritèr inimicitias exercere videare. deindè ſunt teſtes viri clariſſimi noſtræ civitatis: quos omnes à me nominari non eſt neceſſe: eos, qui adſunt, appellabo: quos, ſi mentirer, teſtes eſſe impudentiæ meæ minimè vellem. ſcit is, qui eſt in conſilio, C. Marcellus: ſcit is, quem adeſſe video, Cn. Lentulus Marcellinus: quorum fide, atque præſidio Siculi maximè nituntur, quod omninò Marcellorum nomini

tota illa provincia adjuncta est. hi sciunt, hoc non modò à me petitum esse, sed ità sæpè, & ità vehementèr esse petitum, ut aut causa mihi suscipienda fuerit, aut officium necessitudinis repudiandum. sed quid ego his testibus utor? quasi res dubia, aut obscura sit. adsunt homines ex tota provincia nobilissimi, qui præsentes vos orant, atque obsecrant, judices, ut in actore causæ suæ deligendo vestrum judicium à suo judicio ne discrepet. omnium civitatum totius Siciliæ legationes adsunt, præter duas civitates: quarum duarum si adessent, duo crimina vel maxima minuerentur, quæ cum his civitatibus C. Verri communicata sunt. At enim cùr à me potissimùm hoc præsidium petiverunt? si esset dubium, petissent à me præsidium, necnè, dicerem, cùr petissent: nunc verò, cum id ità perspicuum sit, ut oculis judicare possitis; nescio, cùr hoc mihi detrimento esse debeat, si id mihi objiciatur me potissimum esse delectum. verùm id mihi non sumo, judices, & hoc non modò in oratione mea non pono, sed ne in opinione quidem cujusquam relinquo me omnibus patronis esse præpositum. non ità est: sed uniuscujusque temporis, valetudinis, facultatis ad agendum docta ratio est. mea fuit semper hæc in hac re voluntas, & sententia, quemvis ut hoc mallem de iis, qui essent idonei, suscipere, quam me; me ut mallem, quàm neminem. Reliquum est jam, ut illud quæramus, cum hoc constet Siculos à me petisse, ecquid hanc rem apud vos, animosque vestros valere oporteat, ecquid auctoritatis apud vos in suo jure repetundo socii populi R. supplices vestri habere debeant. de quo quid ego plura commemorem? quasi verò dubium sit, quin tota lex dè pecuniis repetundis sociorum causa constituta sit. nam civibus cum sunt ereptæ pecuniæ, civili ferè actione, & privato jure repetuntur: hæc lex socialis est: hoc jus nationum exterarum est: hanc habent arcem, minus aliquantò munitam nunc quidem, quàm anteà; verumtamèn, si qua reliqua spes est, quæ sociorum animos consolari possit, ea tota in hac lege

ge posita est; cujus legis non modò à populo R. sed etiàm ab ultimis nationibus jampridèm severi custodes requiruntur. quis igitur est, qui neget oportere eorum arbitratu lege agi, quorum causa lex sit constituta? Sicilia tota, si una voce loqueretur, hoc diceret: quod auri, quod argenti, quod ornamentorum in meis urbibus, sedibus, delubris fuit, quod in unaquaque re beneficio senatus, populique R. juris habui, id mihi tu, C. Verres, eripuisti, atque abstulisti. quo nomine abs te sestertium millies ex lege repeto. si universa, ut dixi, provincia loqui posset, hac voce uteretur. quoniam id non poterat, harum rerum actorem, quem idoneum esse arbitrata est, ipsa delegit. in hujusmodi re quisquam tam impudens reperietur, qui ad alienam causam invitis iis, quorum negotium est, accedere, aut aspirare audeat? Si tibi, Q. Cæcili, hoc Siculi dicerent; te non novimus; nescimus, qui sis; nunquàm te anteà vidimus; sinè nos per eum nostras fortunas defendere, cujus fides est nobis cognita: non ne id dicerent, quod cuivis probare deberent? nunc hoc dicunt, utrumque se nosse, alterum se cupere defensorem esse fortunarum suarum, alterum planè nolle. cùr nolint, etiam si tacent, satis dicunt. verùm non tacent. tamen his invitissimis te offeres? tamen in aliena causa loquere? tamen eos defendes, qui se ab omnibus desertos potiùs, quam abs te defensos esse malunt? tamen his operam tuam pollicebere, qui te neque velle sua causa, nec, si cupias, posse arbitrantur? cur eorum spem exiguam reliquarum fortunarum, quam habent in legis, & judicii severitate positam, vi extorquere conaris? cùr te interponis invitissimis iis, quibus maximè lex consultum esse vult? cùr, de quibus in provincia non optimè es meritus, eos nunc planè fortunis omnibus conaris evertere? cùr iis non modò persequendi juris sui, sed etiam deplorandæ calamitatis adimis potestatem? nam, te actore, quem eorum affuturum putas, quos intelligis, non ut per te alium, sed ut per aliquem te ipsum

ipſum ulciſcantur, laborare? At enim ſolum id eſt, ut me Siculi maximè velint: alterum illud credo obſcurum eſt, à quo Verres minimè ſe accuſari velit. ecquis unquàm tam palam de honore, tam vehementèr de ſalute ſua contendit, quàm ille, atque illius amici, ut ne hæc mihi delatio detur? ſunt multa, quæ Verres in me eſſe arbitratur, quæ ſcit in te, Q. Cæcili, non eſſe: quæ cujuſmodi in utroque noſtrum ſint, paulò poſt commemorabo. Nunc tantum id dicam, quod tacitus tu mihi aſſentiare: nullam rem in me eſſe, quàm ille contemnat: nullam in te, quam pertimeſcat. itàque magnus ille defenſor, & amicus ejus, tibi Hortenſius ſuffragatur: me oppugnat: apertè ab judicibus petit, ut tu mihi anteponare: & ait, hoc ſe honeſtè, ſinè ulla invidia, ac ſinè ulla offenſione contendere. non enim, inquit, illud peto, quod ſoleo, cum vehementiùs contendi, impetrare: reus ut abſolvatur, non peto; ſed ut ab hoc potiùs, quàm ab illo accuſetur, id peto. da mihi hoc, concede, quod facile eſt, quod honeſtum, quod non invidioſum: quod cum dederis, ſinè ullo tuo periculo, ſinè infamia illud dederis, ut is abſolvatur, cujus ego cauſa laboro. & ait idem, ut aliquis metus adjunctus ſit ad gratiam, certos eſſe in conſilio, quibus oſtendi tabellas velit: id eſſe perfacile: non enim ſingulos ferre ſententias, ſed univerſos conſtituere: ceratam unicuique tabellam dari cera legitima, non illa infami, ac nefaria. atque is non tam propter Verrem laborat, quam quod eum minimè res tota delectat: videt enim, ſi à pueris nobilibus, quos adhuc eluſit, ſi à quadruplatoribus, quos non ſinè cauſa contempſit ſemper, ac pro nihilo putavit, accuſandi voluntas ad viros fortes, ſpectatoſque homines translata ſit, ſe in judiciis dominari non poſſe. huic ego homini jam ante denuncio; ſi à me cauſam hanc vos agi volueritis, rationem illi defendendi totam eſſe mutandam, & ità tamen mutandam, ut meliore, & honeſtiore conditione ſit, quàm qua ipſe eſſe vult: ut imitetur homi-

nes

nes eos, quos ipse vidit, amplissimos, L. Crassum, & M. Antonium, qui nihil se arbitrabantur ad judicia, causasque amicorum, præter fidem, & ingenium, afferre oportere. nihil erit, quod me agente arbitretur judicium sinè magno multorum periculo posse corrumpi. ego in hoc judicio mihi Siculorum causam receptam, pop. R. susceptam esse arbitror: ut mihi non unus homo improbus opprimendus sit, id quod Siculi petiverunt, sed omninò omnis improbitas, id quod pop. R. jam diù flagitat, extinguenda, atque delenda sit. in quo ego quid eniti, aut quid efficere possim, malo in aliorum spe relinquere, quàm in oratione mea ponere. tu vero, Cæcili, quid potes? quo tempore, aut qua in re non modò specimen cæteris aliquod dedisti, sed tutè tui periculum fecisti? in mentem tibi non venit, quid negotii sit, causam publicam sustinere? vitam alterius totam explicare? atque eam non modò in animis judicum, sed etiam in oculis, conspectuque omnium exponere? sociorum salutem, commoda provinciarum, vim legum, gravitatem judiciorum defendere? cognosce ex me, quoniam hoc primùm tempus discendi nactus es, quàm multa esse oporteat in eo, qui alterum accuset: ex quibus si unum aliquod in te cognoveris, ego jam tibi ipse istuc, quod expetis, mea voluntate concedam. primùm integritatem, atque innocentiam singularem: nihil est enim, quod minùs ferendum sit, quam rationem ab altero vitæ reposcere eum, qui non possit suæ reddere. hic ego de te plura non dicam; unum illud credo, omnes animadvertere, te adhuc ab nullis, nisi à Siculis potuisse cognosci: Siculos hoc dicere, cum eidem sint irati, cui tu te inimicum esse dicis, sese tamen, te actore, ad judicium non affuturos. quarè negent, ex me non audies: hos patere id suspicari, quod necesse est. illi quidem, ut est hominum genus nimis acutum, & suspiciosum, non te ex Sicilia litteras in Verrem deportare velle arbitrantur, sed, cum iisdem litteris illius prætura, & tua quæstura consignata sit, asportare

re te velle ex Sicilia litteras suspicantur. Deinde, accusatorem firmum, verumque esse oportet. eum ego si te putem cupere esse, facile intelligo esse non posse. nec ea dico, quæ, si dicam, tamen infirmare non possis: te, antequàm de Sicilia decesseris, in gratiam rediisse cum Verre: Potamonem scribam, & familiarem tuum retentum esse à Verre in provincia, cum tu decederes: M. Cæcilium fratrem tuum, lectissimum, atque ornatissimum adolescentem, non modò non adesse, neque tecum tuas injurias persequi, sed esse cum Verre, cum illo familiarissimè, atque amicissimè vivere. sunt hæc, & alia in te falsi accusatoris signa permulta: quibus ego nunc non utor: hoc dico, te, si maximè cupias, tamen verum accusatorem esse non posse. video enim permulta esse crimina, quorum tibi societas cum Verre ejusmodi est, ut ea in accusando attingere non audeas. Queritur Sicilia tota C. Verrem ab aratoribus, cum frumentum sibi in cellam imperavisset, & cum esset tritici modius HS II. pro frumento in modios singulos duodenos sestertios exegisse. magnum crimen, ingens pecunia, furtum impudens, injuria non ferenda. ego hoc uno crimine illum condemnem, necesse est. tu, Cæcili, quid facies? utrum hoc tantum crimen prætermittes, an objicies? si objicies; id ne alteri crimini dabis, quod eodem tempore in eadem provincia tu ipse fecisti? audebis ità accusare alterum, ut quo minùs tutè condemnere, recusare non possis? sin prætermittes; qualis erit ista tua accusatio, quæ domestici periculi metu, certissimi, & maximi criminis non modò suspicionem, verùm etiam mentionem ipsam perrimescat? Emptum est ex S.C. frumentum ab Siculis prætore Verre, pro quo frumento pecunia omnis soluta non est. grave est hoc crimen in Verrem, grave me agente, te accusante nullum. eras enim tu quæstor: pecuniam publicam tu tractabas: ex qua, etiamsi cuperet prætor, tamen, ne qua deductio fieret, magna ex parte tua potestas erat. hujus quoque igitur criminis, te accusante,

re, mentio nulla fiet. silebitur toto judicio de maximis, & notissimis illius furtis, & injuriis. mihi crede, Cæcili, non potest in accusando socios verè defendere is, qui cum reo criminum societate conjunctus est. Mancipes à civitatibus pro frumento pecuniam exegerunt. quid? hoc, Verre prætore, factum est solum? non, sed etiam quæstore Cæcilio. quid igitur? daturus es huic crimini, quod & potuisti prohibere, ne fieret, & debuisti? an totum id relinques? ergo id omninò Verres in judicio suo non audiet, quod cum faciebat, quemadmodùm defensurus esset, non reperiebat. atque ego hæc, quæ in medio posita sunt, commemoro: sunt alia magis occulta furta; quæ ille, ut istius credo animos, atque impetus retardaret, cum quæstore suo benignissimè communicavit. hæc tu scis ad me esse delata: quæ si velim proferre, facilè omnes intelligent, vobis inter vos non modò voluntatem fuisse conjunctam, sed ne prædam quidèm adhùc esse divisam. Quapropter si tibi indicium postulas dari, quod tecum una fecerit: concedo, si id lege permittitur. sin autem de accusatione dicimus: concedas oportet iis, qui nullo suo peccato impediuntur, quominùs alterius peccata demonstrare possint. Ac vide, quantum interfuturum sit inter meam, atque tuam accusationem. ego, etiam quæ tu sine Verre commisisti, Verri crimini daturus sum, quod te non prohibuerit, cum summam ipse haberet potestatem. tu contra, ne quæ ille quidem fecit, objicies, ne qua ex parte conjunctus cum eo reperiare. Quid illa, Cæcili? contemnenda ne tibi videntur esse, sinè quibus causa sustineri, præsertim tanta, nullo modo potest? aliqua facultas agendi, aliqua dicendi consuetudo, aliqua in foro, judiciis, legibus aut ratio, aut exercitatio? intelligo, quam scopuloso, difficilique in loco verser. nam cum omnis arrogantia odiosa est, tum illa ingenii, atque eloquentiæ multò molestissima. quamobrèm nihil dico de meo ingenio; neque est, quod possim dicere; neque, si esset, dicerem: aut enim

id

id mihi satis est, quod est dè me opinionis, quidquid est, aut, si id parum est, ego majus id commemorando facere non possum. Dè te, Cæcili, jam meherculè hoc extrà hanc contentionem, certamenque nostrum familiaritèr tecum loquar. tu ipse, quemadmodùm existimes, vide etiàm atque etiàm, & tu te collige: & qui sis, & quid facere possis, considera. putas nè te posse dè maximis, acerbissimisque rebus, cum causam sociorum, fortunasque provinciæ, jus populi Rom. gravitatem judicii, legumque susceperis, tot res, tàm graves, tàm varias, voce, memoria, consilio, ingenio sustinere? putas nè te posse, quæ C. Verres in quæstura, quæ in legatione, quæ in prætura, quæ Romæ, quæ in Italia, quæ in Achaja, Asia, Pamphyliaque patrarit, ea quemadmodùm locis, temporibusque divisa sint, sic criminibus, & oratione distinguere? putas nè te posse id quod in ejusmodi reo maximè necessarium est, facere, ut, quæ ille libidinosè, quæ nefariè, quæ crudelitèr fecerit, ea æque acerba, & indigna videantur esse iis, qui audient, atque illis visa sunt, qui senserunt? magna sunt ea, quæ dico, mihi crede: noli hæc contemnere. dicenda, demonstranda, explicanda sunt omnia: causa non solùm exponenda, sed etiam gravitèr, copiosèque agenda est: perficiendum est, si quid agere, aut perficere vis, ut homines te non solùm audiant, verùm etiam libentèr, studiosèque audiant. in quo si te multum natura adjuvaret; si optimis à pueritia disciplinis, atque artibus studuisses, & in his elaborasses; si litteras græcas Athenis, non Lilybæi, latinas Romæ, non in Sicilia didicisses: tamen esset magnum, tantam causam, tam expectatam, & diligentia consequi, & memoria complecti, & oratione exponere, & voce, & viribus sustinere. Fortassè dices: quid? ergo hæc in te sunt omnia? utinàm quidèm essent; veruntamèn, ut esse possent magno studio mihi à pueritia est elaboratum. quod si ego hæc proptèr magnitudinem rerum, ac difficultatem assequi non potui, qui in omni vita nihil aliud

egi;

egi: quàm longè tu te ab his rebus abesse arbitrare, quas non modò anteà nunquàm cogitasti, sed nè nunc quidèm, cum in eas ingrederis, quæ, & quantæ sint, suspicari potes? ego, qui, sicut omnes sciunt, in foro, judiciisque ità verser, ut ejusdem ætatis aut nemo, aut pauci plures causas defenderint, & qui omne tempus, quod mihi ab amicorum negotiis datur, in his studiis, laboribusque consumam, quo paratior ad usum forensem, promptiorque esse possim; tamèn, ità deos mihi velim propitios, ut cum illius diei mihi venit in mentem, quo die, citato reo, mihi dicendum sit, non solùm commoveor animo, sed etiam toto corpore perhorresco. jam nunc mente, & cogitatione prospicio, quæ tum studia hominum, qui concursus futuri sint, quantam expectationem magnitudo judicii sit allatura, quantam auditorum multitudinem C. Verris infamia concitatura, quantam denique audientiam orationi meæ improbitas illius factura sit. quæ cum cogito, jam nunc timeo, quidnam prò offensione hominum, qui illi inimici, infensique sunt, & expectatione omnium, & magnitudine rerum dignum eloqui possim. tu horum nihil metuis, nihil cogitas, nihil laboras: &, si quid ex vetere aliqua oratione: *Jovem ego Optimum Maximum:* aut *Vellem, si fieri potuisset, judices*, aut aliquid ejusmodi ediscere potueris; præclarè te paratum in judicium venturum arbitraris. ac si nemo tibi responsurus esse, tamen ipsam causam, ut ego arbitror, demonstrare non posses. nunc nè illud quidem cogitas, tibi cum homine disertissimo, & ad dicendum paratissimo futurum esse certamen? quicum modò disserendum, modò omni ratione pugnandum, certandumque sit. cujus ego ingenium ità laudo, ut non pertimescam; ità probo, ut me ab eo delectari facilius, quàm decipi putem posse. numquàm ille me opprimet consilio, numquàm ullo artificio pervertet: numquàm ingenio me suo labefactare, atque infirmare conabitur. novi omnes hominis petitiones, rationesque dicendi: sæpè in iisdem, sæpè in contrariis

cau-

caufis verfati fumus. ità contra me ille dicet, quamvis fit ingeniofus, ut nonnullum etiam dè fuo ingenio judicium fieri arbitretur. te verò, Cæcili, quemadmodùm fit elufurus, quàm omni ratione jactaturus, videre jam videor; quotiès ille tibi poteftatem, optionemque facturus fit, ut eligas, utrum velis; factum effe, nèc nè, verùm effe, an falfum; utrum dixeris, id contra te futurum. qui tibi æftus, qui error, quæ tenebræ, dii immortales, erunt homini minimè malo! quid, cum accufationis tuæ membra dividere cœperit, & in digitis fuis fingulas partes caufæ conftituere? quid, cum unumquodque transfigere, expedire, abfolvere: ipfe profectò metuere incipies, nè innocenti periculum facefferis. quid, cum commiferari, conqueri, & ex illius invidia deonerare aliquid, & in te trajicere cœperit? commemorare quæftoris cum prætore neceffitudinem conftitutam? morem majorum? fortis religionem? poteris nè ejus orationis fubire invidiam? vide modò, etiàm atque etiàm confidera. mihi enim videtur periculum fore, nè ille non modò verbis te obruat, fed geftu ipfo, ac motu corporis perftringat aciem ingenii tui, teque ab inftitutis tuis, cogitationibufque abducat. atque hujufcè rei judicium jam continuo video futurum. fi enim mihi hodiè refpondere ad hæc, quæ dico, potueris; fi ab ifto libro, quem tibi magifter ludi nefcio quis ex alienis orationibus compofitum dedit, verbo uno difcefferis: poffe te & illi quoque judicio non deeffe, & caufæ, atque officio tuo fatisfacere arbitrabor. fin mecum in hac prolufione nihil fueris, quem te in ipfa pugna cum acerrimo adverfario fore putemus? Efto; ipfe nihil eft, nihil poteft: at venit paratus cum fubfcriptoribus exercitatis, & difertis. eft tamen hoc aliquid, tametfi non eft fatis. omnibus enim rebus is, qui princeps in agendo eft, ornatiffimus, & paratiffimus effe debet. veruntamèn L. Apulejum effe video proximum fubfcriptorem, hominem non ætate, fed ufu forenfi, atque exercitatione tironem. deindè, ut opinor, habet Allienum,

num, hunc tamen à subselliis: qui quid in dicendo possit, numquàm satis attendi: in clamando quidèm video eum esse benè robustum, atque exercitatum. in hoc spes tuæ sunt omnes. hic, si tu eris actor constitutus, totum judicium sustinebit. ac nè is quidem tantum contendet in dicendo, quantum potest: sed consulet laudi, & existimationi tuæ; & ex eo, quod ipse potest in dicendo, aliquantùm remittet, ut tu tamèn aliquid esse videare. ut in actoribus Græcis fieri videmus; sæpè illum, qui est secundarum, aut tertiarum partium, cum possit aliquantò clariùs dicere, quàm ipse primarum, multum summittere, ut ille princeps quàm maximè excellat: sic faciet Allienus: tibi serviet: tibi lenocinabitur: minùs aliquanto contendet, quàm potest. jam hoc consideratè, cujusmodi accusatores in tanto judicio simus habituri, cum & ipse Allienus ex ea facultate, si quàm habet, aliquantum detracturus sit, & Cæcilius tum denique se aliquid futurum putet, si Allienus minùs vehemens fuerit, & sibi primas in dicendo partes concesserit. quartum quem sit habiturus, non video, nisi quem fortè ex illo grege oratorum, qui subscriptionem sibi postularunt, cuicumque vos delationem dedissetis. ex quibus alienissimis hominibus ità paratus venis, ut tibi hospes aliquis sit recipiendus. quibus ego non sum tantum honorem habiturus, ut ad ea, quæ dixerint, certo loco, aut singulatim unicuique respondeam. sic brevitèr, quoniam non consultò, sed casu in eorum mentionem incidi, quasi præteriens satisfaciam universis. Tanta nè vobis inopia videor esse amicorum, ut mihi non ex his, quos mecum adduxerim, sed nè populo subscriptor addatur? vobis autem tanta inopia reorum est, ut mihi causam præripere conemini potiùs, quàm aliquos à columna Menia vestri ordinis reos reperiatis? Custodem, inquit, Tullio me apponite. quid? mihi quàm multis custodibus opus erit, si te semel ad meas capsas admisero? qui, non solum nè quid enuncies, sed etiam nè quid auferas, custodiendus sis. sed dè isto

riam acceperis, & prætori tuo periculum crees: fatearis, necesse est, te illi injustum, impiumque bellum inferre conari. etenim ista quæstura ad eam rem valet, ut elaborandum tibi in ratione reddenda sit, quamobrèm eum, cui quæstor fueris, accuses; non, ut ob eam ipsam causam postulandum sit, ut tibi potissimum accusatio detur. nequè ferè umquàm venit in contentionem dè accusando, qui quæstor fuisset, quin repudiaretur. itàque neque L. Philoni in C. Servilium nominis deferendi potestas est data, neque M. Aurelio Scauro in L. Flaccum, nequè Cn. Pompejo in T. Albutium: quorum nemo propter indignitatem repudiatus est, sed nè libido violandæ necessitudinis auctoritate judicum comprobaretur. atque ille Cn. Pompejus ità cum C. Julio contendit, ut tu mecum. quæstor enim Albutii fuerat, ut tu Verris. Julius hoc secum auctoritatis ad accusandum afferebat, quod, ut hoc tempore nos ab Siculis, sic tum ille ab Sardis rogatus ad causam accesserat, sempèr hæc causa plurimùm valuit: semper hæc ratio accusandi fuit honestissima, prò sociis, prò salute provinciæ, prò exterarum nationum commodis inimicitias suscipere, ad periculum accedere, operam, studium, laborem interponere. etenim si probabilis est eorum causa, qui injurias suas persequi volunt, qua in re dolori suo, non reip. commodis serviunt: quanto illa causa honestior, quæ non solùm probabilis videri, sed etiam grata esse debet, nulla privatim accepta injuria, sociorum, atque amicorum populi R. dolore, atque injuriis commoveri? nuper cum in P. Gabinium vir fortissimus, & innocentissimus L. Piso delationem nominis postularet, & contra Q. Cæcilius peteret, isque se veteres inimicitias, jamdiù susceptas, persequi diceret: cum auctoritas, & dignitas Pisonis valebat plurimùm, tum illa erat causa justissima, quod eum sibi Achæi patronum adoptarant. etenim cum lex ipsa dè pecuniis repetundis sociorum, atque amicorum populi Rom. causa comparata sit; iniquum est, non eum legis, judiciique

 acto-

actorem idoneum maximè putari, quem actorem causæ suæ socii, defensoremque fortunarum suarum potissimùm esse voluerunt. an quod ad commemorandum est honestiùs, id ad probandum non multò videri debet æquiùs? utra igitùr est splendidior, utra illustrior commemoratio? Accusavi eum, cui quæstor fueram, quicum me sors, consuetudoque majorum, quicum me deorum, hominumque judicium conjunxerat: an, accusavi rogatu sociorum, atque amicorum; delectus sum ab universa provincia, qui ejus jura, fortunasque defenderem? dubitare quisquam potest, quin honestius sit, eorum causa, apud quos quæstor fueris, quàm eum, cujus quæstor fueris, accusare? Clarissimi viri nostræ civitatis, temporibus optimis, hoc sibi amplissimum, pulcherrimumque ducebant, ab hospitibus, clientibusque suis, ab exteris nationibus, quæ in amicitiam populi R. ditionemque essent, injurias propulsare, eorumque fortunas defendere. M. Catonem illum sapientem, clarissimum virum, & prudentissimum, cum multis graves inimicitias gessisse accepimus proptèr Hispanorum, apud quos consul fuerat, injurias. nupèr Cn. Domitium scimus M. Silano diem dixisse propter unius hominis Egritomari, paterni amici, atque hospitis injurias. nequè enim magis animos hominum nocentium res umquàm ulla commovit, quàm hæc majorum consuetudo longo intervallo repetita, atque relata: Sociorum querimoniæ delatæ ad hominem non inertissimum: susceptæ ab eo, qui videbatur eorum fortunas fide, diligentiaque sua posse defendere. hoc timent homines; hoc laborant; hoc institui, atque adeò institutum referri, ac renovari molestè ferunt. putant fore, uti si paulatim hæc consuetudo serpere, ac prodire cœperit, per homines honestissimos, virosque fortissimos, non imperitos adolescentulos, aut illiusmodi quadruplatores, leges, judiciaque administrentur. cujus consuetudinis, atque instituti patres, majoresque nostros non pœnitebat, tum cum P. Lentulus, is, qui princeps senatus fuit, accusabat M. Aquillium, subscripto-

tur. cognoſcite ex me: nam iſte eam profectò, niſi planè nihil ſapit, numquàm proferet. Agonis eſt quædam, Lilybætana, liberta Veneris Erycinæ, quæ mulier antè hunc quæſtorem copioſa planè, & locuples fuit. ab hac præfectus Antonii quidam ſymphoniacos ſervos abducebat per injuriam, quibus ſe in claſſe uti velle dicebat. tùm illa, ut mos in Sicilia eſt omnium Venereorum, & eorum, qui à Venere ſe liberaverunt, ut præfectò illi religionem Veneris, nomenque objiceret, dixit, & ſe, & omnia ſua Veneris eſſe. ubi hoc quæſtori Cæcilio, viro optimo, & homini æquiſſimo, nunciatum eſt, vocari ad ſe Agonidem jubet: judicium dat ſtatim, ſi pareret, eam ſe, & ſua Veneris eſſe dixiſſe: judicant recuperatores id, quod neceſſe erat, neque enim erat cuiquam dubium, quin illa dixiſſet. iſte in poſſeſſionem bonorum mulieris mittit: ipſam Veneri in ſervitutem adjudicat: deindè bona vendit: pecuniam redigit. ità dùm pauca mancipia Veneris nomine Agonis, ac religione retinere vult, fortunas omnes, libertatemque ſuam iſtius injuria perdidit. Lilybæum Verres venit poſteà: rem cognoſcit: factum improbat: cogit quæſtorem ſuum pecuniam, quam ex Agonidis bonis redegiſſet, eam mulieri omnem adnumerare, & reddere. eſt adhuc, id quod vos omnes admirari video, non Verres, ſed Q. Mutius. quid enim facere potuit elegantius ad hominum exiſtimationem, æquiùs ad levandam mulieris calamitatem, vehementiùs ad quæſtoris libidinem coercendam? ſummè hæc omnia mihi videntur eſſe laudanda: ſed repentè è veſtigio ex homine, tamquàm aliquo Circæo poculo, factus eſt Verres: redit ad ſe, atque ad mores ſuos: nam ex illa pecunia magnam partem ad ſe vertit; mulieri reddidit, quantulum viſum eſt. Hic tu ſi læſum te à Verre eſſe dices, patiar, & concedam: ſi injuriam tibi factam queeris, defendam, & negabo. Deindè, dè injuria, quæ tibi facta ſit, neminem noſtrum graviorem vindicem eſſe oportet, quàm te ipſum, cui facta dicitur. ſi tu cum illo poſteà in gratiam re-

ptore C. Rutilio Rufo; aut cum P. Africanus, homo virtute, fortuna, gloria, rebus gestis amplissimus, posteàquam bis consul, & censor fuerat, L. Cottam in judicium vocabat· jure tum florebat populi R. nomen: jure auctoritas hujus imperii, civitatisque majestas gravis habebatur. nemo mirabatur in Africano illo, quod in me nunc, homine parvis opibus, ac facultatibus prædito, simulant sese mirari, cum molestè ferant. Quid sibi iste vult? accusatorem nè se existimari, qui anteà defendere consueverat? nunc præsertim, ea jam ætate, cum ædilitatem petat? ego verò & ætatis non modò meæ, sed multò etiam superioris, & honoris amplissimi puto esse, & accusare improbos, & miseros calamitososque defendere. & profectò aut hoc remedium est ægrotæ, ac propè desperatæ reip. judiciisque corruptis, ac contaminatis paucorum vitio, ac turpitudine homines ad legum defensionem, judiciorumque auctoritatem quàm honestissimos, & integerrimos, diligentissimosque accedere: aut, si ne hoc quidem prodesse poterit, profectò nulla umquàm medicina his tot incommodis reperietur. nulla salus reip. major est, quàm eos, qui alterum accusant, non minùs dè laude, dè honòre, dè fama sua, quàm illos, qui accusantur, dè capite, ac fortunis suis pertimescere. itàque semper ii diligentissimè, laboriosissimèque accusarunt, qui seipsos in discrimen existimationis venire arbitrati sunt. Quamobrèm hoc statuere, judices, debetis, Q. Cæcilium, dè quo nulla umquàm opinio fuerit, nullaque in hoc ipso judicio expectatio futura sit, qui nequè, ut antè collectam famam conservet, nequè, uti reliqui temporis spem confirmet, laborat, non nimis hanc causam severè, non nimis accuratè, non nimis diligenter acturum. habet enim nihil, quod in offensione deperdat: ut turpissimè, flagitiosissimèque discedat, nihil dè suis veteribus ornamentis requiret. à nobis multos obsides habet populus R. quos ut incolumes conservare, tueri, confirmare, ac recuperare possimus, omni ratione erit dimicandum. habet ho-

norem, quem petimus: habet ſpem, quam propoſitam nobis habemus: habet exiſtimationem multò ſudore, labore, vigiliiſque collectam: ut, ſi in hac cauſa noſtrum officium, ac diligentiam probaverimus, hæc, quæ dixi, retinere per populum R. incolumia, ac ſalva poſſimus: ſin tantulum offenſum, titubatumque ſit, ut ea, quæ ſingulatim, ac diù collecta ſunt, uno tempore univerſa perdamus. Quapropter, judices, veſtrum eſt deligere quem exiſtimetis facillimè poſſe magnitudinem cauſæ, ac judicii ſuſtinere fide, diligentia, conſilio, auctoritate. vos ſi mihi Q. Cæcilium antepoſueritis, ego me dignitate ſuperatum non arbitrabor; populus R. ne tàm honeſtam, tàm ſeveram, diligentemque accuſationem neque vobis placuiſſe, neque ordini veſtro placere arbitretur, providete.

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS

ORATIO,

Quæ Procemium, ſive principium eſt
Primæ Actionis

IN C. VERREM.

ARGUMENTUM.

Quæſtio; An Ciceroni in C. Verre accuſando novum agendi genus concedendum ſit propter inſidias ejus, id conantis, ut in annum ſequentem, ad alium Prætorem, aliosque Judices cauſa produceretur. Poſtulat novum agendi genus Cicero, conſiliumque ſuum copioſè aperit. Prætor, M. Glabrio; Judices in conſilio, lectiſſimi Senatores. Habita eſt in foro anno U. C. 683. Ciceronis 37. Hac Oratione Cicero ſpem fraudis Verri præcidit.

Quod erat optandum maximè, judices, & quod unum ad invidiam veſtri ordinis, infamiamque judiciorum ſedandam maximè pertinebat, id non humano conſilio, ſed prope divinitùs datum, atque oblatum vobis ſummo reip. tempore videtur. inveteravit enim jam opinio, perniciosa reip. vobiſque periculoſa, quæ non modò Romæ, ſed & apud exteras nationes omnium ſermone percrebuit, his judiciis, quæ nunc ſint, pecunioſum hominem, quamvis ſit nocens, neminem poſſe damnari. nunc in ipſo diſcrimine ordinis, judiciorumque veſtrorum, cum ſint parati, qui concionibus, & legibus hanc invidiam ſenatus inflammare conentur, reus in judicium adductus eſt C. Verres, homo vita, atque factis, omnium jam opinione damnatus, pecuniæ magnitudine, ſua ſpe, ac prædicatione abſolutus. Huic

ego causæ, judices, cum summa voluntate, & expectatione populi Rom. actor accessi; non ut augerem invidiam ordinis, sed ut infamiæ communi succurrerem. adduxi enim hominem, in quo reconciliare existimationem judiciorum amissam, redire in gratiam cum populo Rom. satisfacere exteris nationibus possetis: depeculatorem ærarii, vexatorem Asiæ, atque Pamphyliæ, prædonem juris urbani, labem, atque perniciem provinciæ Siciliæ, dè quo si vos severè, religiosèque judicaveritis, auctoritas ea, quæ in vobis remanere debet, hærebit. sin istius ingentes divitiæ judiciorum religionem, veritatemque perfregerint; ego hoc tamen assequar, ut judicium potiùs reipub. quàm aut reus judicibus, aut accusator reo defuisse videatur. Equidèm, ut dè me confitear, judices, cum multæ mihi à C. Verre insidiæ terra, marique factæ sint, quas partim mea diligentia devitarim, partim amicorum studio, officioque repulerim; nunquàm tamèn nequè tantum periculum mihi adire visus sum, nequè tantoperè pertimui, ut nunc in ipso judicio. nequè tantum me expectatio accusationis meæ, concursusque tantæ multitudinis, quibus ego rebus vehementissimè perturbor, commovet; quantum istius insidiæ nefariæ, quas uno tempore mihi, vobis, M. Glabrioni prætori, sociis, exteris nationibus, ordini, nomini deniquè senatorio facere conatur. qui ità dictitat, iis esse metuendum, qui, quod ipsis solis satis esset, surripuissent; se tantum rapuisse, ut id multis satis esse possit: nihil esse tam sanctum, quod non violari, nihil tam munitum, quod non expugnari pecunia possit. quod si, quam audax est ad conandum, tam esset obscurus in agendo; fortassè aliqua in re nos aliquandò fefellisset. verùm hoc adhùc percommodè cadit, quod cum incredibili ejus audacia singularis stultitia conjuncta est. nàm ut apertus in corripiendis pecuniis fuit, sic in spe corrumpendi judicii perspicua sua consilia, conatusque omnibus fecit. semèl ait se in vita pertimuisse, tùm, cùm primum reus à me factus sit: quod, cum

e pro-

è provincia recens esset, invidiaque, & infamia non recenti, sed vetere, ac diuturna flagraret, tum ad judicium corrumpendum tempus alienum offenderet. itàque cum ego diem in Siciliam inquirendi perexiguam postulavissem, invenit iste, qui sibi in Achajam biduò breviorem diem postularet: non ut is idem conficeret diligentia, & industria sua, quod ego meo labore, & vigiliis consecutus sum. etenim ille Achaicus inquisitor ne Brundusium quidem pervenit: ego Siciliam totam quinquaginta diebus sic obii, ut omnium populorum, privatorumque litteras, injuriasque cognoscerem: ut perspicuum cuivis esse possit, hominem ab isto quæsitum esse, non qui reum suum adduceret, sed qui meum tempus obsideret. Nunc homo audacissimus, atque amentissimus hoc cogitat: intelligit, me ità paratum, atque instructum in judicium venire, ut non modo in auribus vestris, sed in oculis omnium sua furta, atque flagitia defixurus sim: videt senatores multos esse testes audaciæ suæ: videt multos equites R., frequentes prætereà cives, atque socios, quibus ipse insignes injurias fecerit: videt etiam tot graves ab amicissimis civitatibus legationes cum publicis auctoritatibus, ac testimoniis convenisse. quæ cum ità sint, usque eò dè omnibus bonis malè existimat, usque eò senatoria judicia perdita, profligataque esse arbitratur, ut hoc palam dictitet, non sinè causa se cupidum pecuniæ fuisse, quoniàm tantum in pecunia præsidium experiatur esse: sese, id quod difficillimum fuerit, tempus ipsum emisse judicii sui, quo cætera faciliùs emere posset, ut, quoniam criminum vim subterfugere nullo modo poterat, procellam temporis devitaret. quod si non moddò in causa, verùm in aliquo honesto præsidio, aut in alicujus eloquentia, aut gratia spem aliquam collocasset: profectò non hæc omnia colligeret, atque aucuparetur; non usque eò despiceret, contemneretque ordinem senatorium, ut arbitratu ejus deligeretur ex senatu, qui reus fieret, qui dùm hic, quæ opus essent, compararet, causam intereà antè eum

diceret. quibus ego rebus quid iste speret, & quo animum intendat, facilè perspicio. quamobrèm verò se confidat aliquid perficere posse hoc prætore, & hoc consilio, intelligere non possum. unum illud intelligo, quod populus R. in rejectione judicum judicavit, ea spe istum fuisse præditum, ut omnem rationem salutis in pecunia poneret; hoc erepto præsidio, ut nullam sibi rem adjumento fore arbitraretur. etenim quod est ingenium tantum, quæ tanta facultas dicendi, & copia, quæ istius vitam tot vitiis, flagitiisque convictam, jampridèm omnium voluntate, judicioque damnatam, aliqua ex parte possit defendere? cujus ut adolescentiæ maculas, ignominiasque prætercam, quæstura, primus gradus honoris, quid aliud habet in se, nisi Cn. Carbonem spoliatum à quæstore suo pecunia publica? nudatum, & proditum consulem? desertum exercitum? relictam provinciam? sortis necessitudinem, religionemque violatam? cujus legatio exitium fuit Asiæ totius, & Pamphyliæ; quibus in provinciis multas domos, plurimas urbes, omnia fana depeculatus est; cum in Cn. Dolabellam scelus suum illud pristinum renovavit, & instauravit quæstorium; cum eum, cui legatus, & proquæstor fuisset, & in invidiam suis maleficiis adduxit, & in ipsis periculis non solùm deseruit, sed etiam oppugnavit, ac prodidit. cujus prætura urbana ædium sacrarum fuit, publicorumque operum depopulatio: simul in jure dicendo, bonorum, possessionumque contra omnium instituta addictio, & condonatio. jam verò omnium vitiorum suorum plurima, & maxima constituit monumenta, & indicia in provincia Sicilia: quam iste per triennium ità vexavit, ac perdidit, ut ea restitui in antiquum statum nullo modo possit: vix autem per multos annos, innocentesque prætores aliqua ex parte recreari aliquandò posse videatur. hoc prætore, Siculi neque suas leges, neque nostra S. C. neque communia jura tenuerunt: tantum quisque habet in Sicilia, quantum hominis avarissimi, & libidinosissimi aut imprudentiam subter-

perfugit. aut satietati superfuit. nulla res per triennium, nisi ad nutum istius judicata est; nulla res cujusquam tam patria, atque avita fuit, quæ non ab eo, imperio istius, abjudicaretur. innumerabiles pecuniæ ex aratorum bonis novo, nefarioque instituto coactæ: socii fidelissimi in hostium numero existimati: cives Romani servilem in modum cruciati, & necati: homines nocentissimi propter pecuniam judicio liberati: honestissimi, atque integerrimi, absentes rei facti, indicta causa damnati, & ejecti: portus munitissimi, maximæ, munitissimæque urbes piratis, prædonibusque patefactæ: nautæ, militesque Siculorum, socii nostri, atque amici fame necati: classes optimæ, atque opportunissimæ cum magna ignominia populi R. amissæ, & perditæ. idem iste prætor monumenta antiquissima partim regum locupletissimorum, quæ illi ornamento urbibus esse voluerunt, partim etiam nostrorum imperatorum, quæ victores civitatibus Siculis aut dederunt, aut reddiderunt, spoliavit, nudavitque omnia. neque hoc solùm in statuis publicis, ornamentisque fecit, sed etiam delubra omnia, sanctissimis religionibus consecrata, depeculatus est: deum denique nullum Siculis, qui ei paulò magis affabrè, atque antiquo artificio factus videretur, reliquit. In stupris verò, & flagitiis nefarias ejus libidines commemorare, pudore deterreor; simul illorum calamitatem commemorando augere nolo, quibus liberos, conjugesque suas integras ab istius petulantia conservare non licitum est. At enim hæc ità commissa sunt ab isto, ut non cognita sint ab omnibus. Hominem esse arbitror neminem, qui nomen istius audierit, quin facta quoque ejus nefaria commemorare possit: ut mihi magis timendum sit, nè multa crimina prætermittere, quàm nè qua in istum fingere existimer. neque enim mihi videtur hæc multitudo, quæ ad audiendum convenit, cognoscere ex me causam voluisse, sed ea, quæ scit, mecum recognoscere. Quæ cum ità sint, iste homo amens, ac perditus alia mecum ratione pugnat. non id agit, ut ali-

 cu-

licujus eloquentiam mihi opponat: non gratia, non auctoritate cujusquam, non potentia nititur. simulat, his se rebus confidere: sed video, quid agat: neque enim agit occultissimè: proponit inania mihi nobilitatis, hoc est hominum arrogantium, nomina: qui non tam me impediunt, quod nobiles sunt, quàm adjuvant, quod noti sunt: simulat se eorum præsidio confidere, cum intereà aliud quiddam jamdiù machinetur. quàm spem nunc habeat in manibus, & quid moliatur, breviter jam, judices, exponam. sed priùs, ut ab initio res ab eo constituta sit, quæso, cognoscite. Ut primùm è provincia rediit, redemptio est hujus judicii facta grandi pecunia. ea mansit in conditione, atque pacto usque ad eum finem, dum judices rejecti sunt. posteàquam rejectio judicum facta est; quod & in sortitione istius spem fortuna populi R. & in rejiciendis judicibus mea diligentia istorum impudentiam vicerat; renunciata est tota conductio. præclarè se res habebat. libelli nominum vestrorum, consiliique hujus in manibus erant omnium: nulla nota, nullus color, nullæ sordes videbantur his sententiis allini posse: cum iste repentè ex alacri, atque læto sic erat humilis, atque demissus, ut non modò populo R. sed etiam sibi ipse condemnatus videretur. ecce autem repentè, his diebus paucis, comitiis consularibus factis, eadem illa vetera consilia pecunia majore repetuntur, eædemque vestræ famæ, fortunisque omnium insidiæ per eosdem homines comparantur. quæ res primo, judices, pertenui nobis argumento, indicioque patefacta est: post, aperto suspicionis introitu, ad omnia intima istorum consilia sine ullo errore pervenimus. nàm, ut Hortensius, consul designatus, domum reducebatur è campo cum maxima frequentia à multitudine: fit obviam casu ei multitudini C. Curio; quem ego hominem honoris pòtiùs, quàm contumeliæ causa nominatum volo. etenim ea dicam, quæ ille si commemorari noluisset, non tanto in conventu, tam apertè, palamque dixisset. quæ tamen à me pe-

de-

detentim, cautèque dicentur, ut & amicitiæ nostræ, & dignitatis illius habita ratio esse intelligatur. Videt ad ipsum fornicem Fabianum in turba Verrem, appellat hominem, & ei voce maxima victoriam gratulatur: ipsi Hortensio, qui consul erat factus, propinquis, necessariisque ejus, qui tum aderant, verbum nullum facit: cum hoc consistit, hunc amplexatur, hunc jubet sinè cura esse. renuntio, inquit, tibi, te hodiernis comitiis esse absolutum. quod cum tam multi homines honestissimi audissent, statim ad me defertur; immò verò, ut quisque me viderat, narrabat. aliis illud indignum, aliis ridiculum videbatur: ridiculum iis, qui istius causam in testium fide, in criminum ratione, in judicum potestate, non in comitiis consularibus positam arbitrabantur; indignum iis, qui altius prospiciebant, & hanc gratulationem ad judicium corrumpendum spectare arbitrabantur. etenim sic ratiocinabantur, sic honestissimi homines inter se, & mecum loquebantur, apertè jam, & perspicuè nulla esse judicia. qui reus pridiè jam ipse se condemnatum putabat, is posteàquam defensor ejus consul est factus, absolvitur. Quid igitur? quod tota Sicilia, quod omnes Siculi, omnes negotiatores, omnes publicæ, privatæque litteræ Romæ sunt, nihil nè id valebit? nihil, invito consule designato. Quid judices? non crimina, non testes, non existimationem populi R. sequentur? num omnia in unius potestate, ac moderatione vertentur? Verè loquar, judices. vehementèr me hæc res commovebat. optimus enim quisque ità loquebatur: iste quidèm tibi eripietur, sed nos non tenebimus judicia diutiùs. etenim quis poterit, Verre absoluto, idè transferendis judiciis recusare? erat omnibus molestum: nequè eos tàm istius perditi subita lætitia, quàm hominis amplissimi nova gratulatio commovebat. Cupiebam dissimulare, me id molestè ferre: cupiebam animi dolorem vultu tegere, & taciturnitate celare. eccè autem illis ipsis diebus, cum prætores designati sortirentur, & M. Metel-

lo obtigisset, ut is de pecuniis repetundis quæreret, nunciatur mihi tantam isti gratulationem esse factam, ut is quoquè domum pueros mitteret, qui uxori suæ nunciarent. sanè nè hæc quidèm res mihi placebat: nequè tamèn, quid tantoperè in hac sorte metuendum mihi esset, intelligebam: unum illud ex hominibus certis, ex quibus omnia comperi, reperiebam, fiscos complures cum pecunia Siciliensi à quodam senatore ad equitem R. esse translatos: ex his quasi x fiscos ad senatorem illum relictos esse comitiorum meorum nomine: divisores omnium tribuum noctu ad istum vocatos. ex quibus quidam, qui se omnia mea causa debere arbitrabatur, eadem illa nocte ad me venit: demonstrat, qua iste oratione usus esset; commemorasse istum, quàm liberaliter eos tractasset, etiam anteà, cum ipse præturam petisset, & proximis consularibus prætoriisque comitiis: deindè continuo esse pollicitum quantum vellent pecuniæ, si me ædilitate dejecissent. hic alios negasse audere: alios respondisse, non putare id perfici posse: inventum tamen esse fortem amicum, ex eadem familia Q. Verrem, Romilia, ex optima divisorum disciplina, patris istius discipulum, atque amicum, qui, HS quingentis millibus depositis, id se perfecturum polliceretur: & fuisse tamèn nonnullos, qui se una facturos esse dicerent. quæ cum ità essent; sanè benevolo animo me, ut magnoperè caverem, præmonebat. Solicitabar rebus maximis uno, atque eo perexiguo tempore. urgebant comitia: & his ipsis oppugnabar grandi pecunia. instabat judicium: ei quoquè negotio fisci Sicilienses minabantur. agere, quæ ad judicium pertinebant, liberè, comitiorum metu deterrebar. petitioni toto animo servire, propter judicium non licebat. minari deniquè divisoribus, ratio non erat, propterea quod eos intelligere videbam, me hoc judicio districtum, atque obligatum futurum. atque hoc ipso tempore Siculis denunciatum esse audio, primum ab Hortensio, domum ad illum ut venirent: Siculos sane

nè in eo liberos fuisse: qui, quamobrèm arcesserentur, cum intelligerent, non venissent. intereà comitia nostra, quorum iste se, ut cæterorum hoc anno comitiorum, dominum esse arbitrabatur, haberi cœpta sunt. cursare iste homo potens, cum filio blando, & gratioso circùm tribus: paternos amicos, hoc est divisores, appellare omnes, & convenire. quod cum esset intellectum, & animadversum, fecit animo libentissimo populus R. ut, cujus divitiæ me dè fide deducere non potuissent, nè ejusdem pecuniis dè honore dejicerer. posteàquam illa petitionis magna cura liberatus sum, animo cœpi multò magis vacuo, ac soluto nihil aliud, nisi dè judicio, agere, & cogitare. reperio, judices, hæc ab istis consilia inita, & constituta, ut, quacunque opus esset ratione, res ità duceretur, ut apud M. Metellum prætorem causa diceretur: in eo esse hæc commoda, primùm M. Metellum amicissimum, deindè Hortensium consulem non solùm, sed etiam Q. Metellum: qui quàm isti sit amicus, attendite. dedit enim prærogativam suæ voluntatis ejusmodi, ut isti pro prærogativis eam reddidisse videatur. An me taciturum tantis dè rebus existimavistis? & in tanto reip. existimationisque meæ periculo cuiquam consultum potiùs, quàm officio, & dignitati meæ? Arcessit alter consul designatus Siculos: veniunt nonnulli, propthereà quod L. Metellus esset prætor in Sicilia: cum iis ità loquitur, se consulem esse, fratrem suum alterum Siciliam provinciam obtinere, alterum esse quæsiturum dè pecuniis repetundis: Verri nè noceri possit, multis rationibus esse provisum. Quid est, quæso, Metelle, judicium corrumpere, si hoc non est? testes, præsertim Siculos, timidos homines, & afflictos, non solùm auctoritate deterrere, sed etiam consulari metu, & duorum prætorum potestate? quid faceres prò homine innocente, & propinquo, cum propter hominem perditissimum, atque alienissimum dè officio, ac dignitate decedis, & committis, ut, quod ille dictitat, ali-

cui,

cui, qui te ignorat, verùm esse videatur? nam hoc Verrem dicere ajebant, te non fato, ut cæteros ex vestra familia, sed opera sua consulem factum. Duo igitur consules, & quæsitor erunt ex illius voluntate. non solùm effugiemus, inquit, hominem in quærendo nimium diligentem, nimium servientem populi existimationi, M. Glabrionem: accedet nobis etiam illud; judex est M. Cæsonius collega nostri accusatoris, homo in rebus judicandis spectatus, & cognitus; quem minimè expediat esse in eo consilio, quod conemur aliqua ratione corrumpere; propterea quod jam anteà, cum judex in Juniano consilio fuisset, turpissimum illud facinus non solum graviter tulit, sed etiam in medium protulit. hunc judicem ex Kal. Jan. non habebimus. Q. Manlium, & Q. Cornificium, duos severissimos, atque integerrimos judices, quod tribuni pl. tùm erunt, judices non habebimus. P. Sulpicius, judex tristis, & integer magistratum ineat necesse est nonis Dec. M. Crepereius, ex acerrima illa equestri familia, & disciplina: L. Cassius, ex familia tùm ad cæteras res, tùm ad judicandum severissima; Cn. Tremellius, homo summa religione, & diligentia: tres hi, homines veteres, tribuni militares sunt designati: ex Kal. Jan. non judicabunt. subsortiemur etiam in M. Metelli locum, quoniam is huic ipsi quæstioni præfuturus est. ità secundum Kal. Jan. & prætore, & propè toto consilio commutato, magnas accusatoris minas, magnamque judicii expectationem ad nostrum arbitrium, libidinemque eludemus. Nonæ sunt hodie Sextiles: hora nona convenire cœpistis. hunc diem jam nè numerant quidèm. decem dies sunt antè ludos votivos, quos Cn. Pompejus facturus est. hi ludi dies quindecim auferent: deindè continuò Romani consequentur. ità propè XL. diebus interpositis, tùm deniquè se ad ea, quæ à nobis dicta erunt, responsuros esse arbitrantur; deindè se ducturos & dicendo, & excusando facilè ad ludos Victoriæ; cum his plebejos esse conjunctos, secundùm quos aut nulli,

li, aut pauci dies ad agendum futuri sunt: ità, defessa, ac refrigerata accusatione, rem integram ad M. Metellum prætorem esse venturam. quem ego hominem, si ejus fidei diffisus essem, judicem non retinuissem, nunc tamèn eo animo sum, ut eo judice, quàm prætore, hanc rem transigi malim, & jurato suam, quàm injurato aliorum tabellas committere. Nunc ego, judices, jam vos consulo, quid mihi faciendum putetis. id enim consilii mihi profectò taciti dabitis, quod egomet mihi necessario capiendum intelligo. si utar ad dicendum meo legitimo tempore, mei laboris, industriæ, diligentiæque capiam fructum, & ex accusatione perficiam, ut nemo umquàm post hominum memoriam paratior, vigilantior, compositior ad judicium venisse videatur. sed in hac laude industriæ meæ, reus nè elabatur, summum periculum est. quid est igitur, quod fieri possit? non obscurum, opinor, nequè absconditum. fructum istum laudis, qui ex perpetua oratione percipi potuit, in alia tempora reservemus: nunc hominem tabulis, testibus, privatis, publicisque litteris, auctoritatibusque accusemus. Res omnis mihi tecum erit, Hortensi. dicam apertè. si te mecum dicendo, ac diluendis criminibus in hac causa contendere putarem: ego quoque in accusando, atque in explicandis criminibus operam consumerem. nunc, quoniam pugnare contrà me instituisti, non tàm ex tua natura, quàm ex istius tempore, & causa, malitiosè, necesse est istiusmodi rationi aliquo consilio obsistere. tua ratio est, ut secundùm binos ludos mihi respondere incipias: mea, ut antè primos ludos comperendinem. ità fiet, ut tua ista ratio existimetur astuta, meum hoc consilium necessarium. verùm illud, quod institueram dicere, mihi rem tecum esse, hujusmodi est. Ego cum hanc causam Siculorum rogatu recepissem, idque mihi amplum, & præclarum existimassem, eos velle meæ fidei, diligentiæque periculum facere, qui innocentiæ, abstinentiæque fecissent: tum, suscepto negotio, majus mihi quiddam proposui,
in

in quo meam in remp. voluntatem populus R. perspicere posset. nàm illud mihi nequaquàm dignum industria, conatuque meo videbatur, istum à me in judicium, jam omnium judicio condemnatum, vocari, nisi ista tua intolerabilis potentia, & ea cupiditas, qua per hosce annos in quibusdam judiciis usus es, etiam in istius hominis desperati causa interponeretur. nunc verò, quoniam hæc te omnis dominatio, regnumque judiciorum tantoperè delectat; & sunt homines, quos libidinis, infamiæque suæ nequè pudeat, neque tædeat; qui quasi dè industria in odium, offensionemque populi R. irruere videantur; hoc me profiteor suscepisse, magnum fortasse onus, & mihi periculosum, verumtamèn dignum, in quo omnes nervos ætatis, industriæque meæ contenderem. quoniam totus ordo, paucorum improbitate, & audacia, premitur, & urgetur infamia judiciorum; profiteor, huic generi hominum me inimicum, accusatorem odiosum, assiduum, acerbum adversarium. hoc mihi sumo, hoc mihi deposco, quod agam in magistratu, quod agam ex eo loco, ex quo me populus R. ex Kal. Jan. secum agere de rep. ac dè hominibusimprobis voluit. hoc munus ædilitatis meæ populo R. amplissimum, pulcherrimumque polliceor, moneo, prædico, antè denuncio: qui aut deponere, aut accipere, aut recipere, aut polliceri, aut sequestres, aut interpretes corrumpendi judicii solent esse, quique ad hanc rem aut potentiam, aut impudentiam suam professi sunt, abstineant in hoc judicio manus, animosque ab hoc scelere nefario. Erit tùm consul Hortensius cùm summo imperio, & potestate; ego autem ædilis, hoc est, paulò ampliùs, quàm privatus. tamen hæc hujusmodi res est, quàm me acturum esse polliceor, ità populo R. grata, atque jucunda, ut ipse consul in hac causa præ me minùs etiam, si fieri possit, quàm privatus esse videatur: omnia non modò commemorabuntur, sed etiam, expositis certis rebus, agentur, quæ intrà decem annos, posteàquam judicia ad senatum translata sunt, in rebus judican-

candis nefariè, flagitioſèque. facta ſunt. cognoſcet ex me populus R. quid ſit, quamobrem, cum equeſter ordo judicaret, annos propè quinquaginta continuos, nullo judice equite R. judicante, ne tenuiſſima quidem ſuſpicio acceptæ pecuniæ ob rem judicandam conſtituta ſit; quid ſit, quod, judiciis ad ſenatorium ordinem translatis, ſublataque populi R. in unumquemque noſtrum poteſtate, Q. Calidius damnatus dixerit, minoris HS tricies prætorium hominem honeſtè non poſſe damnari; quid ſit, quod, P. Septimio ſenatore damnato, Q. Hortenſio prætore, dè pecuniis repetundis, lis æſtimata ſit eo nomine, quod ille ob rem judicandam pecuniam accepiſſet. quod in C. Herennio, quod in C. Popillio ſenatoribus, qui ambo peculatus damnati ſunt, quod in M. Atilio, qui dè majeſtate damnatus eſt, hoc planum factum eſt, eos pecuniam ob rem judicandam accepiſſe: quod inventi ſunt ſenatores, qui, C. Verre prætore urbano ſortiente, exirent in eum reum, quem incognita cauſa condemnarent: quod inventus eſt ſenator, qui cum judex eſſet, in eodem judicio ab reo pecuniam acciperet, quam judicibus divideret, & ab accuſatore, ut reum damnaret. Jam verò quo modo illam labem, ignominiam, calamitatemque totius ordinis conquerar? hoc factum eſſe in hac civitate, cum ſenatorius ordo judicaret, ut diſcoloribus ſignis juratorum hominum ſententiæ notarentur? Hæc omnia me diligenter, ſeverèque acturum eſſe polliceor. quo me tandem animo fore putetis, ſi quid in hoc ipſo judicio intellexero ſimili aliqua ratione eſſe violatum, atque commiſſum? cum præſertim planum facere multis teſtibus poſſim, C. Verrem in Sicilia, multis audientibus, ſæpè dixiſſe, ſe habere hominem potentem, cujus fiducia provinciam ſpoliaret: nequè ſibi ſoli pecuniam quærere, ſed ità triennium illud præturæ Sicilienſis diſtributum habere, ut ſecum præclarè agi diceret, ſi unius anni quæſtum in rem ſuam converteret, alterum patronis, & defenſoribus ſuis traderet, tertium illum uberrimum,

mum, quæstuosissimumque annum totum judicibus reservaret. ex quo mihi venit in mentem illud dicere, quod apud M. Glabrionem nupèr cum in rejiciendis judicibus commemorassem, intellexi vehementèr populum Rom. commoveri; me arbitrari fore, uti nationes exteræ legatos ad populum R. mitterent, ut lex dè pecuniis repetundis, judiciumque tolleretur. si enim judicia nulla sint, tantum unumquemque ablaturum putant, quantum sibi, ac liberis suis satis esse arbitretur: nunc, quod ejusmodi judicia sint, tantum unumquemque auferre, quantum sibi, patronis, advocatis, prætoribus, judicibus satis futurum sit: hoc profectò infinitum esse: se avarissimi hominis cupiditati satisfacere posse, nocentissimæ victoriæ non posse. O commemoranda judicia, præclaramque existimationem nostri ordinis! cum socii populi R. judicia dè pecuniis repetundis fieri nolunt, quæ à majoribus nostris sociorum causa comparata sunt. An iste umquàm dè se bonam spem habuisset, nisi dè vobis malam opinionem animo imbibisset? quo majore etiam, si fieri potest, apud vos odio esse debet, quàm est apud populum R. cum in avaritia, scelere, perjurio vos sui similes esse arbitretur. cui loco, per deos immortales, judices, consulite, ac providete. moneo, prædicoque id, quod intelligo, tempus opportunissimum vobis hoc divinitùs datum esse, ut odio, invidia, infamia, turpitudine totum ordinem liberetis. nulla in judiciis severitas, nulla religio, nulla denique jam existimantur esse judicia. itaque à populo R. contemnimur, despicimur: gravi, diuturnaque jam flagramus infamia. nequè enim ullam aliam ob causam populus Rom. tribunitiam potestatem tanto studio requisivit: quàm cum poscebat, verbo illam poscere videbatur, re verà judicia poscebat. neque hoc Q. Catulum hominem sapientissimum, atque amplissimum, fugit, qui, Cn. Pompejo, viro fortissimo, & clarissimo, dè tribunitia potestate referente, cum esset sententiam rogatus, hoc initio est summa cum auctoritate usus: Patres conscri-

ſcriptos judicia malè, & flagitioſè tueri: quod ſi in rebus judicandis populi R. exiſtimationi ſatisfacere voluiſſent, non tantoperè homines fuiſſe tribunitiam poteſtatem deſideraturos. ipſe deniquè Cn. Pompejus, cum primum concionem ad urbem conſul deſignatus habuit, ubi, id quod maximè exſpectari videbatur, oſtendit ſe tribunitiam poteſtatem reſtituturum; factus eſt in eo ſtrepitus, & grata concionis admurmuratio. idem in eadem concione cum dixiſſet, populatas, vexataſque eſſe provincias, judicia autem turpia, & flagitioſa fieri, ei rei ſe providere, ac conſulere velle: tum verò non ſtrepitu, ſed maximo clamore ſuam populus R. ſignificavit voluntatem. Nunc autem homines in ſpeculis ſunt: obſervant, quemadmodùm ſe unuſquiſque veſtrum gerat in retinenda religione, conſervandiſque legibus: vident, adhuc poſt legem tribunitiam unum ſenatorem vel tenuiſſimum eſſe damnatum. quod tametſi non reprehendunt, tamen magnoperè, quod laudent, non habent. nulla eſt enim laus, ibi eſſe integrum, ubi nemo eſt, qui aut poſſit, aut conetur corrumpere. hoc eſt judicium, in quo vos dè reo, populus R. dè vobis judicabit. in hoc homine ſtatuetur, poſſit nè, ſenatoribus judicantibus, homo nocentiſſimus, pecunioſiſſimuſque damnari. deindè eſt hujuſmodi reus, in quo homine nihil ſit, præter ſumma peccata, maximamque pecuniam: ut, ſi liberatus ſit, nulla alia ſuſpicio, niſi ea, quæ turpiſſima eſt, reſidere poſſit. non gratia, non cognatione, non aliis rectè factis, non deniquè aliquo mediocri vitio tot, tantaque ejus vitia ſublevata eſſe exiſtimabuntur. poſtremò ego cauſam ſic agam, judices: ejuſmodi res, ità notas, ità teſtatas, ità magnas, ità manifeſtas proferam, ut nemo à vobis, ut iſtum abſolvatis, per gratiam conetur contendere. habeo autem certam viam, atque rationem, qua omnes illorum conatus inveſtigare, & conſequi poſſim. ità res à me agetur, ut in eorum conſiliis omnibus non modò aures hominum, ſed etiam oculi populi R. intereſſe videantur. vos aliquot

quot jam per annos conceptam huic ordini turpitudinem, atque infamiam delere, ac tollere poteſtis. conſtat inter omnes poſt hæc conſtituta judicia, quibus nunc utimur, nullum hoc ſplendore, atque hac dignitate conſilium fuiſſe. hic ſi quid erit offenſum; omnes homines non jam ex eodem ordine alios magis idoneos, quod fieri non poteſt, ſed alium omninò ordinem ad res judicandas quærendum arbitrabuntur. Quapropter primùm ab diis immortalibus, quod ſperare debere mihi videor, hoc idem, judices, peto; ut in hoc judicio, nemo improbus præter eum, qui jampridem inventus eſt, reperiatur. deindè, ſi plures improbi fuerint, hoc vobis, hoc populo R. judices, confirmo, vitam mehercule mihi priùs, quàm vim, perſeverantiamque ad illorum improbitatem perſequendam, defuturam. Verùm quod ego laboribus, periculis, inimicitiiſque meis tùm, cùm admiſſum erit, dedecus ſeverè me perſecuturum eſſe polliceor; id nè accidat, tu tua ſapientia, auctoritate, diligentia, M.' Glabrio, potes providere. ſuſcipe cauſam judiciorum; ſuſcipe cauſam ſeveritatis, integritatis, fidei, religionis; ſuſcipe cauſam ſenatus, ut is hoc judicio probatus cum populo R. & in laude, & in gratia eſſe poſſit. cogita, qui ſis, quo loco ſis, quid dare populo R. quid reddere majoribus tuis debeas: fac tibi paternæ legis Aciliæ veniat in mentem, qua lege populus R. dè pecuniis repetundis, optimis judiciis, ſeveriſſimiſque judicibus uſus eſt. circumſtant te ſummæ auctoritates, quæ te oblivisci laudis domeſticæ non ſinant, quæ te dies, noctesque commoneant, fortiſſimum tibi patrem, ſapientiſsimum avum, graviſsimum ſocerum fuiſſe. quarè ſi Glabrionis patris vim, & acrimoniam ceperis ad reſiſtendum hominibus audaciſſimis; ſi avi Scævolæ prudentiam ad proſpiciendas inſidias, quæ tuæ, atque horum famæ comparantur; ſi ſoceri Scauri conſtantiam, ut ne quis te de vera, & certa poſsit ſententia dimovere: intelliget populus R. integerrimo, atque honeſtiſsimo prætore, delectoque conſilio, nocenti reo

ma-

magnitudinem pecuniæ plus habuiſſe momenti ad ſuſpicionem criminis, quàm ad rationem ſalutis. mihi certum eſt non committere, ut in hac cauſa prætor nobis, conſiliumque mutetur. non patiar rem in id tempus adduci, ut Siculi, quos adhuc ſetvi deſignatorum conſulum non moverunt, cum eos novo exemplo univerſos arceſſerent, eos tum lictores conſulum vocent; ut homines miſeri, anteà ſocii, atque amici populi Rom. nunc ſervi, ac ſupplices, non modò jus ſuum, fortunaſque omnes eorum imperio amittant, verùm etiam deplorandi juris ſui poteſtatem non habeant. non ſinam profectò, cauſa à me perorata, XL. diebus interpoſitis, tùm nobis denique reſpondeant, cum accuſatio noſtra in oblivionem diuturnitate adducta ſit. non committam, ut tum res judicetur, cum hæc frequentia totius Italiæ Roma diſceſſerit, quæ convenit uno tempore undique, comitiorum, ludorum, cenſendique cauſa. hujus judicii, & laudis fructum, & offenſionis periculum, veſtrum; laborem, ſolicitudinemque, noſtram; ſcientiam, quid agatur, memoriamque, quid à quoque dictum ſit, omnium puto eſſe oportere. faciam hoc non novum; ſed ab iis, qui nunc principes civitatis noſtræ ſunt, antè factum, ut teſtibus utar ſtatim. illud à me novum, judices, cognoſcetis, quod ità teſtes conſtituam, ut crimen totum explicent: ubi id interrogando, argumentis, atque oratione firmavero, tum teſtes ad crimen accommodem. ut nihil inter illam uſitatam accuſationem, atque hanc novam interſit, niſi quod in illa tunc, cum omnia dicta ſunt, teſtes dantur, hic in ſingulas res dabuntur, ut illis quoquè eadem interrogandi facultas, argumentandi, dicendique ſit. ſi quis erit, qui perpetuam orationem, accuſationemque deſideret, altera actione audiet. nunc id, quod facimus, ea ratione, ut malitiæ illòrum conſilio noſtro occurramus, neceſſario fieri intelligat. hæc primæ actionis erit accuſatio. Dicimus C. Verrem, cum multa libidinosè, multa crudelitèr in cives R. atque in ſocios, multa in deos, homineſque

nesque nefariè fecerit, tùm præterea quadringenties sestertium ex Sicilia contrà leges abstulisse. hoc testibus, hoc tabulis, privatis, publicisque auctoritatibus ità vobis planum faciemus, ut hoc statuatis, etiamsi spatium ad dicendum nostro commodo, vacuosque dies habuissemus, tamen oratione longa nihil opus fuisse.

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS
PRO L. MANILIA
AD POPULUM
ORATIO.

ARGUMENTUM.

Quæstio: An Pompejus bello Asiatico, hoc est persequendis reliquiis Mitridaticis, ex plebiscitò (legem hic appellat Cicero suo more) C. Manilii Trib. pleb. Imperator sit præficiendus. Suasor, Cicero: Dissuasores, Q. Catulus, & Hortensius viri consulares. Acta est in foro, anno U. C. 787. Ciceronis 41. eventu prospero: nàm cura Mitridatici belli, multò majore, quàm Lucullus habuerat, imperio, Pompejo demandata.

Quamquàm mihi semper frequens conspectus vester multò jucundissimus, hic autem locus ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites: tamèn, hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maximè patuit, non mea me voluntas, sed meæ vitæ rationes, ab ineunte ætate susceptæ, prohibuerunt. Nam, cum anteà per ætatem nondùm hujus auctoritatem loci contingere auderem; statueremque, nihil hùc, nisi perfectum ingenio, elaboratum industria, afferri oportere: omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi. ità nequè hic locus vacuus umquàm fuit ab iis, qui vestram causam defenderent: & meus labor, in privatorum periculis castè, integrèque versatus, ex vestro judicio fructum est amplissimum consecutus. Nàm cum proptèr dilationem comitiorum

ter

tèr prætor primus centuriis cunctis renunciatus sum; facilè intellexi, Quirites, & quid dè me judicaretis, & quid aliis præscriberetis. nunc, cum & auctoritatis in me tantum sit, quantum vos honoribus mandandis esse voluistis; & ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forensi usu propè quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre: certè, & si quid etiam dicendo consequi possum, iis ostendam potissimum, qui ei quoquè rei fructum suo judicio tribuendum esse censuerunt. atque illud in primis mihi lætandum jure video, quod in hac insolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, causa talis oblata est, in qua oratio nemini deesse potest. dicendum est enim dè Cn. Pompeji singulari, eximiaque virtute: hujus autem orationis difficiliùs est exitum, quàm principium invenire. itàque non mihi tam copia, quàm modus in dicendo quærendus est. Atque, ut indè oratio mea proficiscatur, undè hæc omnis causa ducitur: bellum grave, & periculosum vestris vectigalibus, atque sociis à duobus potentissimis regibus infertur, Mithridate, & Tigrane: quorum alter relictus, alter lacessitus, occasionem sibi ad occupandam Asiam oblatam esse arbitratur. equitibus R. honestissimis viris afferuntur ex Asia quotidie litteræ, quorum magnæ res aguntur, in vestris vectigalibus exercendis occupatæ: qui ad me, prò necessitudine, quæ mihi est cum illo ordine, causam reipubl. periculaque rerum suarum detulerunt: Bithyniæ, quæ nunc vestra provincia est, vicos exustos esse complures: regnum Ariobarzanis, quod finitimum est vestris vectigalibus, totum esse in hostium potestate: Lucullum, magnis rebus gestis, ab eo bello discedere: huic qui succurrerit, non satis esse paratum ad tantum bellum administrandum: unum ab omnibus sociis, & civibus ad id bellum imperatorem deposci, atque expeti: eundem hunc unum ab hostibus metui, prætereà neminem. Causa quæ sit, videtis: nunc, quid agendum sit, considerate. Primùm mihi videtur dè gene-

re

te belli, deindè dè magnitudine, tùm dè imperatore deligendo esse dicendum. Genus est enim ejusmodi, quod maximè vestros animos excitare, atque inflammare debet: in quo agitur populi R. gloria, quæ vobis à majoribus cùm magna in rebus omnibus, tùm summa in re militari tradita est: agitur salus sociorum, atque amicorum, prò qua multa majores vestri magna, & gravia bella gesserunt: aguntur certissima populi R. vectigalia, & maxima; quibus amissis, & pacis ornamenta, & subsidia belli requiretis: aguntur bona multorum civium, quibus est & à vobis, & à moderatoribus reip. consulendum. Et quoniàm semper appetentes gloriæ præter cæteras gentes, atque avidi laudis fuistis, delenda est vobis illa macula Mithridatico bello superiore suscepta, quæ penitùs jam insedit, atque inveteravit in populi R. nomine; quod is, qui una die, tota Asia, tot in civitatibus, uno nuncio, atque una litterarum significatione cives R. necandos, trucidandosque denotavit, non modò adhùc pœnam nullam suo dignam scelere suscepit, sed ab illo tempore annum jam tertium, & vicesimum regnat, & ità regnat, ut se non Ponto, neque Cappadociæ latebris occultare velit, sed emergere è patrio regno, atque in vestris vectigalibus, hoc est in Asiæ luce versari. etenim adhùc ità vestri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo insignia victoriæ, non victoriam reportarint. triumphavit L. Sylla, triumphavit L. Muræna dè Mithridate, duo fortissimi viri, & summi imperatores, sed ità triumpharunt, ut ille pulsus, superatusque regnaret. verumtàmen illis imperatoribus laus est tribuenda, quod egerunt; venia danda, quod reliquerunt; propterea quod ab eo bello Syllam in Italiam resp., Murænam Sylla revocavit. Mithridates autem omne reliquum tempus non ad oblivionem veteris belli, sed ad comparationem novi contulit: qui posteaquàm maximas ædificasset, ornassetque classes, exercitusque permagnos, quibuscumque ex gentibus potuisset, comparasset;

F Bos-

Bosphoranis, finitimis suis, bellum inferre simulasset; usquè in Hispaniam legatos, & literas misit ad eos duces, quibuscum tum bellum gerebamus: ut, cum duobus in locis disjunctissimis, maximequè diversis, uno consilio, à binis hostium copiis, bellum terra, marique gereretur, vos ancipiti contentione distracti dè imperio dimicaretis. sed tamèn alterius partis periculum, Sertorianæ atque Hispaniensis, quæ multò plùs firmamenti, ac roboris habebat, Cn. Pompeii divino consilio, ac singulari virtute depulsum est: in altera parte ità res à L. Lucullo, summo viro, est administrata, ut initia illa gestarum rerum, magna, atquè præclara, non felicitati ejus, sed virtuti, hæc autem extrema, quæ nupèr acciderunt, non culpæ, sed fortunæ tribuenda esse videantur. sed dè Lucullo dicam alio loco, & ità dicam, Quirites, ut nequè vera laus ei detracta oratione nostra, nequè falsa afficta esse videatur. Sed prò vestri imperii dignitate, atque gloria, quoniam is est exorsus orationis meæ, videte, quem vobis animum suscipiendum putetis. Majores vestri sæpè, mercatoribus, ac naviculatoribus injuriosius tractatis, bella gesserunt: vos, tot civium R. millibus uno nuncio, atque uno tempore necatis, quo tandèm animo esse debetis? Legati quod erant appellati superbius, Corinthum patres vestri, totius Græciæ lumen, extinctam esse voluerunt: vos eum regem inultum esse patiemini, qui legatum populi R. consularem, vinculis, ac verberibus, atque omni supplicio excruciatum necavit? Illi libertatem civium R. imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? jus legationis verbo violatum, illi persecuti sunt: vos legatum populi R. omni supplicio interfectum, inultum relinquetis? videte, nè, ut illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam relinquere, sic vobis turpissimum sit, illud, quod accepistis, tueri, & conservare non posse. Quid, quod salus sociorum summum in periculum, ac discrimen vocatur? Regno expulsus est

Ario-

Ariobarzanes rex, socius populi R. atque amicus: imminent duo reges toti Asiæ non solùm vobis inimicissimi, sed etiam vestris sociis, atque amicis: civitates autem omnes, cuncta Asia, atque Græcia vestrum auxilium expectare propter periculi magnitudinem coguntur: imperatorem à vobis certum deposcere, cum præsertim vos alium miseritis, neque audent, neque se id facere summo sinè periculo posse arbitrantur. vident, & sentiunt hoc idem, quod & vos, unum virum esse in quo summa sint omnia, & eum propè esse (quo etiam carent ægriùs); cujus adventu ipso, atque nomine, tametsi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hostium repressos esse intelligunt, ac retardatos. hi vos, quoniàm liberè loqui non licet, tacitè rogant, ut se quoquè, sicut cæterarum provinciarum socios, dignos existimetis, quorum salutem tali viro commendetis: atque hoc etiam magis, quàm cæteros, quod ejusmodi in provinciam homines cum imperio mittimus, ut, etiam si ab hoste defendant, tamen ipsorum adventus in urbes sociorum non multùm ab hostili expugnatione differant. hunc audiebant anteà, nunc præsentem vident, tanta temperantia, tanta mansuetudine, tanta humanitate, ut ii beatissimi esse videantur, apud quos ille diutissimè commoratur. Quarè, si propter socios, nulla ipsi injuria lacessiti, majores vestri cum Antiocho, cum Philippo, cum Ætolis, cum Pœnis bella gesserunt: quanto vos studio convenit, injuriis provocatos, sociorum salutem una cum imperii vestri dignitate defendere? præsertim cum dè vestris maximis vectigalibus agatur. nàm cæterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, ut his ad ipsas provincias tutandas vix contenti esse possimus. Asia verò tàm opima est, & fertilis, ut & ubertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine pastionis, & multitudine earum rerum, quæ exportantur, facilè omnibus terris antecellat. Itàque hæc vobis provincia, Quirites, si & belli utilitatem, & pacis

dignitatem ſuſtinere vultis, non modò à calamitate, ſed etiam à metu calamitatis eſt defendenda. nàm cæteris in rebus, cum venit calamitas, tùm detrimentum accipitur: at in vectigalibus non ſolùm adventus mali, ſed etiam metus ipſe affert calamitatem. nàm, cum hoſtium copiæ non longè abſunt, etiam ſi irruptio facta nulla ſit, tamèn pecora relinquuntur, agricultura deſeritur, mercatorum navigatio conquieſcit. ità neque ex portu, neque ex decumis, neque ex ſcriptura vectigal conſervari poteſt. quarè ſæpè totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore amittitur. Quo tandèm animo eſſe exiſtimatis aut eos, qui vectigalia vobis penſitant, aut eos, qui exercent, atque exigunt; cum duo reges cum maximis copiis propè adſint? cum una excurſio equitatus perbrevi tempore totius anni vectigal auferre poſſit? cum publicani familias maximas, quas in ſalictis habent, quas in agris, quas in portubus, atque cuſtodiis, magno periculo ſe habere arbitrentur? putatis nè, vos illis rebus frui poſſe, niſi eos, qui vobis fructuoſi ſunt, conſervaveritis, non ſolùm, ut anteà dixi, calamitate, ſed etiam calamitatis formidine liberatos? Ac nè illud quidèm vobis negligendum eſt, quod mihi ego extremum propoſueram, cum eſſem dè belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium R. pertinet: quorum vobis, prò veſtra ſapientia, Quirites, habenda eſt ratio diligentèr. nàm & publicani, homines & honeſtiſſimi, & ornatiſſimi, ſuas rationes, & copias in illam provinciam contulerunt: quorum ipſorum per ſe res, & fortunæ curæ vobis eſſe debent. etenim, ſi vectigalia nervos eſſe reip. ſemper duximus; eum certè ordinem, qui exercet illa, firmamentum cæterorum ordinum rectè eſſe dicemus. deindè cæteris ex ordinibus homines navi, & induſtrii partim in Aſia negotiantur, quibus vos abſentibus conſulere debetis; partim ſuas, & ſuorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis veſtræ, magnum co-

eorum civium numerum calamitate prohibere, ſapientiæ, videre, multorum civium calamitatem à rep. ſejunctam eſſe non poſſe. Etenim illud primum parvi refert, vos publicanis amiſſa vectigalia poſteà victoria recuperare. nequè enim iiſdem redimendi facultas erit proptèr calamitatem; nequè aliis voluntas, propter timorem. deindè, quod nos eadem Aſia, atque idem iſte Mithridates initio belli Aſiatici docuit, id certè, calamitate docti, memoria retinere debemus. nam tùm, cùm in Aſia res magnas permulti amiſerunt, ſcimus Romæ, ſolutione impedita, fidem concidiſſe. non enim poſſunt una in civitate multi rem, atque fortunas amittere, ut non plures ſecum in eandem calamitatem trahant. à quo periculo prohibete remp. & mihi credite id, quod ipſi videtis, hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro verſatur, implicita eſt cum illis pecuniis Aſiaticis, & cohæret. ruere illa non poſſunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant. Quarè videte, num dubitandum vobis ſit, omni ſtudio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis veſtri, ſalus ſociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum civium cum rep. defenduntur. Quoniam dè genere belli dixi, nunc dè magnitudine pauca dicam. Poteſt enim hoc dici, belli genus eſſe ità neceſſarium, ut ſit gerendum; non eſſe ità magnum, ut ſit pertimeſcendum. in quo maximè laborandum eſt, nè fortè à vobis, quæ diligentiſſimè providenda ſunt, contempta eſſe videantur. Atque, ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertiri laudis, quantum forti viro, & ſapientiſſimo homini, & magno imperatori debeatur: dico, ejus adventu maximas Mithridatis copias, omnibus rebus ornatas, atque inſtructas, eſſe deletas, urbemque Aſiæ clariſſimam, nobiſque amiciſſimam, Cyzicenorum obſeſſam ab ipſo rege maxima multitudine, & oppugnatam vehementiſſimè, L. Luculli virtute, aſſiduitate, conſilio, ſummis obſidionis periculis liberatam: ab eodem imperatore

F 3 claſ-

classem magnam, & ornatam, quæ, ducibus Sertorianis, ad Italiam studio inflammato raperetur, superatam esse, atque depressam: magnas hostium præterea copias multis præliis esse deletas: patefactumque nostris legionibus esse Pontum, qui antè populo R. ex omni aditu clausus esset: Sinopem, atque Amisum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata, atque referta, cæterasque urbes Ponti, & Cappadociæ permultas uno aditu, atque adventu esse captas: regem spoliatum regno patrio, atque avito, ad alios se reges, atque alias gentes supplicem contulisse: atque hæc omnia, salvis populi R. sociis, atquè integris vectigalibus, esse gesta. Satis opinor hoc esse laudis; atque ità reputo, ut hoc vos intelligatis, à nullo istorum, qui huic obtrectant legi, atque causæ, L. Lucullum similiter ex hoc loco esse laudatum. Requiretur fortassè nunc, quemadmodùm, cum hæc ità sint, reliquum possit esse magnum bellum. cognoscite, Quirites: non enim sinè causa quæri videtur. Primùm, ex suo regno sic Mitridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondàm profugisse dicitur: quàm prædicant in fuga fratris sui membra in iis locis, qua se parens persequeretur, dissipavisse; ut eorum collectio dispersa, mœrorque patris celeritatem persequendi retardaret. sic Mithridates fugiens, maximam vim auri, atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium, quas & à majoribus acceperat, & ipse bello superiore ex tota Asia direptas in suum regnum congesserat, in Ponto omnem reliquit. hæc dùm nostri colligunt omnia diligentiùs, rex ipse è manibus effugit: ità illum in persequendi studio meror, hos lætitia retardavit. Hunc in illo timore, & fuga Tigranes, rex Armenius, excepit, diffidentemque rebus suis confirmavit, & afflictum erexit, perditumque recreavit: cujus in regnum posteàquam L. Lucullus cum exercitu venit, plures etiam gentes contra imperatorem nostrum concitatæ sunt. erat enim metus injectus iis nationibus, quas nunquàm populus Rom. neque lacessen-

ſendas bello, nequè tentandas putavit. erat etiam alia gravis, atquè vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaſerat, fani locupletiſſimi, & religioſiſſimi diripiendi cauſa in eas oras noſtrum exercitum eſſe adductum. ità nationes multæ, atque magnæ novo quodam terrore, ac metu concitabantur. noſter autem exercitus, etſi urbem ex Tigranis regno ceperat, & præliis uſus erat ſecundis, tamen nimia longinquitate locorum, ac deſiderio ſuorum commovebatur. Hic jam plura non dicam. fuit enim illud extremum, ut ex iis locis à militibus noſtris reditus magis maturus, quàm proceſſus longior, quæreretur. Mithridates autem & ſuam manum jam confirmarat, & eorum, qui ſe ex ejus regno collegerant, & magnis adventitiis multorum regum, & nationum copiis juvabatur. hoc jam ferè ſic fieri ſolere accepimus, ut regum afflictæ fortunæ facilè multorum opes alliciant ad miſericordiam, maximèque eorum, qui aut reges ſunt, aut vivunt in regno; quod regale iis nomen magnum, & ſanctum eſſe videatur. itàque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquàm eſt auſus optare. nam, cum ſe in regnum recepiſſet ſuum, non fuit eo contentus, quod ei præter ſpem acciderat, ut illam, poſteàquam pulſus erat, terram unquàm attingeret; ſed in exercitum veſtrum, clarum, atque victorem, impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites, ſicut poetæ ſolent, qui res Romanas ſcribunt, præterire me noſtram calamitatem; quæ tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex prælio nuncius, ſed ex ſermone rumor afferret. Hic in ipſo illo malo, graviſſimaque belli offenſione L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortaſſè potuiſſet, veſtro juſſu coactus, quod imperii diuturnitati modum ſtatuendum, veteri exemplo, putaviſtis, partem militum, qui jam ſtipendiis confectis erant, dimiſit, partem Glabrioni tradidit. Multa prætereo conſulto, ſed ea vos conjectura perſpicitis, quantum illud bellum futurum putetis, quod conjungant reges potentiſ-

 ſimi,

ſimi, renovent agitatæ nationes, ſuſcipiant integræ gentes, novus imperator veſter accipiat, vetere expulſo exercitu. Satis mihi multa verba feciſſe videor, quare hoc bellum eſſet genere ipſo neceſſarium, magnitudine periculoſum. reſtat, ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo dicendum eſſe videatur. Utinàm, Quirites, virorum fortium, atque innocentium copiam tantam haberetis, ut hæc vobis deliberatio difficilis eſſet, quemnam potiſſimùm tantis rebus, ac tanto bello præficiendum putaretis. nunc verò, cum ſit unus Cn. Pompejus, qui non modò eorum hominum, qui nunc ſunt, gloriam, ſed etiam antiquitatis memoriam virtute ſuperarit; quæ res eſt, quæ cujuſquam animum in hac cauſa dubium facere poſſit? ego enim ſic exiſtimo, in ſummo imperatore quatuor has res ineſſe oportere, ſcientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine ſcientior umquàm aut fuit, aut eſſe debuit? qui è ludo, atque pueritiæ diſciplina, bello maximo, atque acerrimis hoſtibus, ad patris exercitum, atque in militiæ diſciplinam profectus eſt: qui extrema pueritia miles fuit ſummi imperatoris: ineunte adoleſcentia maximi ipſe exercitus imperator: qui ſæpiùs cum hoſte conflixit, quàm quiſquam cum inimico concertavit; plura bella geſſit, quàm cæteri legerunt: plures provincias confecit, quàm alii concupiverunt: cujus adoleſcentia ad ſcientiam rei militaris non alienis præceptis, ſed ſuis imperiis, non offenſionibus belli, ſed victoriis, non ſtipendiis, ſed triumphis eſt traducta. quod denique genus belli eſſe poteſt, in quo illum non exercuerit fortuna reipub.? Civile, Africanum, Tranſalpinum, Hiſpanienſe, miſtum ex civitatibus, atque ex bellicoſiſſimis nationibus, ſervile, navale, varia, & diverſa genera & bellorum, & hoſtium, non ſolum geſta ab hoc uno, ſed etiam confecta, nullam rem eſſe declarant in uſu militari poſitam, quæ hujus viri ſcientiam fugere poſſit. Jam verò virtuti Cn. Pompeii quæ poteſt par oratio inveniri? quid eſt, quod

quiſ-

quisquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum possit afferre? non enim illæ sunt solæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgò existimantur, labor in negotiis, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in providendo: quæ tanta sunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt. testis est Italia, quàm ille victor L. Sylla hujus virtute, & consilio confessus est liberatam. testis est Sicilia, quàm multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii explicavit. testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundavit. testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter, Gallorum internecione, patefactum est. testis est Hispania, quæ sæpissimè plurimos hostes ab hoc superatos, prostratosque conspexit. testis est iterùm, & sæpiùs Italia, quæ cum servili bello tetro, periculosoque premeretur, ab hoc auxilium absente expetivit: quod bellum expectatione Pompeii attenuatum, atque imminutum est, adventu sublatum, ac sepultum. testes verò jam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes, ac nationes: deniquè maria omnia tùm universa, tùm in singulis oris omnes sinus, atque portus. quis enim toto mari locus per hos annos aut tam firmum habuit præsidium, ut tutus esset: aut tam fuit abditus, ut lateret? quis navigavit, qui non se aut mortis, aut servitutis periculo committeret? cum aut hieme, aut referto prædonum mari navigaretur. hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam latè divisum, atque dispersum, quis umquàm arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore confici posse? quam provinciam tenuistis à prædonibus liberam per hoscè annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cuì præsidio classibus vestris fuistis? quàm multas existimatis insulas esse desertas? quàm multas aut metu relictas, aut à prædonibus captas urbes esse sociorum? Sed quid ego longinqua

qua commemoro? fuit hoc quondàm, fuit proprium populi R. longè à domo bellare, & propugnaculis imperii sociorum fortunas, non sua tecta, defendere. Sociis vestris ego mare clausum per hoscè annos dicam fuisse: cum exercitus nostri Brundusio nunquàm, nisi summa hieme, transmiserint? Quid, ad nos cum ab exteris nationibus venirent, captos querar, cum legati populi R. redempti sint? Mercatoribus tutum mare non fuisse dicam: cum duodecim secures in prædonum potestatem pervenerint? Quid aut Colophonem, aut Samum, nobilissimas urbes, innumerabilesque àlias captas esse commemorem; cum vestros portus, atque eos portus, quibus vitam, & spiritum ducitis, in prædonum fuisse potestate sciatis? an verò ignoratis, portum Cajetæ celeberrimum, atque plenissimum navium, inspectante prætore, à prædonibus esse direptum? ex Miseno autem, ejus ipsius liberos, qui cum prædonibus anteà ibi bellum gesserat, à prædonibus esse sublatos? nàm quid ego Hostiense incommodum, atque illam labem, atque ignominiam reip. querar, cum, propè inspectantibus vobis, classis ea, cui consul populi R. præpositus esset, à prædonibus capta, atque oppressa est? Prò dii immortales! tantam ne unius hominis incredibilis, ac divina virtus, tam brevi tempore, lucem afferre reip. potuit, ut vos, qui modò antè ostium Tiberinum classem hostium videbatis, ii nunc nullam intra Oceani ostium prædonum navem esse audiatis? Atque hæc qua celeritate gesta sint, quamquàm videtis, tamen à me in dicendo prætereunda non sunt. Quis enim umquàm aut obeundi negotii, aut consequendi quæstus studio, tam brevi tempore, tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quàm celeriter, Cn. Pompejo duce, belli impetus navigavit? qui Siciliam adiit, Africam exploravit, indè Sardiniam cum classe venit; nondùm tempestivo ad navigandum mari: atque hæc tria frumentaria subsidia reip. firmissimis præsidiis, classibusque munivit. indè se cum in Italiam recepisset, duabus Hispaniis, & Gallia cisal-

salpina præsidiis, ac navibus confirmata, missis item in oram Illyrici maris, & in Achajam, omnemque Græciam navibus, Italiæ duo maria maximis classibus, firmissimisque præsidiis adornavit: ipse autem, ut à Brundusio profectus est, undequinquagesimo die totam ad imperium populi R. Ciliciam adjunxit; omnes, qui ubiquè prædones fuerunt, partim capti, interfectique sunt, partim unius imperio, ac potestati se dediderunt. Idem Cretensibus, cum ad eum usquè in Pamphyliam legatos, deprecatoresque misissent, spem deditionis non ademit, obsidesque imperavit. ità tantum bellum, tam diuturnum, tam longè, latèque dispersum, quo bello omnes gentes, ac nationes premebantur, Cn. Pompejus extrema hieme apparavit. ineunte vere suscepit, media æstate confecit. Est hæc divina, atque incredibilis virtus imperatoris. quid cæteræ, quas paulò ante commemorare cœperam, quantæ, atque quàm multæ sunt? non enim solùm bellandi virtus in summo, atque perfecto imperatore quærenda est, sed multæ sunt artes eximiæ, hujus administræ, comitesque virtutis. Ac primùm, quanta innocentia debent esse imperatores? quanta deindè omnibus in rebus temperantia? quanta fide? quanta facilitate? quanto ingenio? quanta humanitate? quæ, breviter, quanta sint in Cn. Pompejo, consideremus. summa enim omnia sunt, Quirites; sed ea magis ex aliorum contentione, quàm ipsa per sese, cognosci, atque intelligi possunt. Quem enim possumus imperatorem aliquo in numero putare, cujus in exercitu veneant centuriatus, atque venierint? quid hunc hominem magnum, aut amplum de rep. cogitare, qui pecuniam ex ærario depromptam ad bellum administrandum, aut, propter cupiditatem provinciæ, magistratibus diviserit, aut propter avaritiam, Romæ in quæstu reliquerit? Vestra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoscere videamini, qui hæc fecerint. ego autem neminem nomino. quarè irasci mihi nemo poterit, nisi qui ante dè se voluerit confiteri. itàque propter hanc avaritiam imperatorum quantas calami-

tates, quocumque ventum sit, nostri exercitus ferant, quis ignorat? itinera, quæ per hoscè annos in Italia per agros, atque oppida civium R. nostri imperatores fecerunt, recordamini: tum faciliùs statuetis, quid apud exteras nationes fieri existimetis. utrum plures arbitramini per hoscè annos militum vestrorum armis hostium urbes, an hibernis sociorum civitates esse deletas? nequè enim potest exercitum is continere imperator, qui se ipsum non continet; nequè severus esse in judicando, qui alios in se severos esse judices non vult. Hic miramur hunc hominem tantum excellere cæteris; cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modò manus tanti exercitus, sed nè vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur? Jam verò, quemadmodùm milites hibernent, quotidiè sermones, ac litteræ perferuntur. non modò, ut sumptum faciat in militem, nemini vis affertur, sed nè cupienti quidem cuiquam permittitur. hiemis enim, non avaritiæ, perfugium majores nostri in sociorum, atque amicorum tectis esse voluerunt. Age verò, cæteris in rebus quali sit temperantia, considerate. Undè illam tantam celeritatem, & tam incredibilem cursum initum putatis? non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui novi tam celeriter in ultimas terras pertulerunt; sed hæ res, quæ cæteros remorari solent, non retardarunt: non avaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam revocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non deniquè labor ipse ad quietem. postremò signa, & tabulas, cæteraque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ cæteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille nè visenda quidèm existimavit. itàque omnes quidèm nunc in his locis Cn. Pompejum, sicut aliquem non ex hac urbe missum, sed dè cœlo delapsum, intuentur. nunc deniquè incipiunt credere, fuisse homines Romanos hac quondam abstinentia; quod jam nationibus exteris incredibile, ac falso memoriæ pro-

di-

ditum videbatur: nunc imperii nostri splendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt non sinè causa majores suos tùm, cùm hac temperantia magistratus habebamus, servire populo Rom. quàm imperare aliis, maluisse. Jam verò ità faciles aditus ad eum privatorum, ità liberæ querimoniæ dè aliorum injuriis esse dicuntur, ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur. Jam, quantum consilio, quantum dicendi gravitate, & copia valeat, in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco sæpè cognostis. Fidem verò ejus inter socios quantam existimari putatis, quàm hostes omnium gentium sanctissimam esse judicarint? Humanitate jam tanta est, ut difficile dictu sit, utrum hostes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, an mansuetudinem victi dilexerint. Et quisquam dubitabit, quin huic tantum bellum hoc transmittendum sit, qui ad omnia vestræ memoriæ bella conficienda divino quodam consilio natus esse videatur? Et quoniam auctoritas multum in bellis quoquè administrandis, atque imperio militari valet: certè nemini dubium est, quin ea in re idem ille imperator plurimùm possit. vehementèr autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid socii dè imperatoribus vestris existiment, quis ignorat, cum sciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minùs famæ, quàm aliqua certa ratione commoveri? Quod igitur nomen umquàm in orbe terrarum clarius fuit? cujus res gestæ pares? dè quo homine vos, id quod maximè facit auctoritatem, tanta, & tam præclara judicia fecistis? an verò ullam usquam esse oram tam desertam putatis, quo non illius diei fama pervaserit, cum universus populus R. referto foro, repletisque omnibus templis, ex quibus hic locus conspici potest, unum sibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompejum imperatorem depoposcit? itàque, ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum hujus auc-

ctoritas valeat in bello, ab eodem Cn. Pompejo omnium rerum egregiarum exempla sumantur: qui quo die à vobis maritimo bello præpositus est imperator, tanta repentè vilitas annonæ ex summa inopia, & caritate rei frumentariæ consecuta est, unius spe, & nomine, quantam vix ex summa ubertate agrorum diuturna pax efficere potuisset. Jam verò, accepta in Ponto calamitate ex eo prælio, dè quo vos paulò ante invitus admonui, cum socii pertimuissent, hostium opes, animique crevissent; cum satis firmum præsidium provincia non haberet; amisissetis Asiam, Quirites, nisi ipsum id temporis divinitùs Cn. Pompejum ad eas regiones fortuna populi R. attulisset. hujus adventus & Mithridatem, insolita inflammatum victoria, continuit, & Tigranem, magnis copiis minitantem Asiæ, retardavit. Et quisquam dubitabit, quid virtute perfecturus sit, qui tantum auctoritate perfecerit? aut quam facilè imperio, atque exercitu socios, & vectigalia conservaturus sit, qui ipso nomine, ac rumore defenderit? Age verò, illa res quantam declarat ejusdem hominis apud hostes populi R. auctoritatem, quod ex locis tam longinquis, tamque diversis, tam brevi tempore omnes una huic se dediderunt? quod Cretensium legati, cum in eorum insula noster imperator, exercitusque esset, ad Cn. Pompejum in ultimas propè terras venerunt, eique se omnes Cretensium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem ipse Mithridates non nè ad eundem Cn. Pompejum legatum usquè in Hispaniam misit? eumque Pompejus legatum semper judicavit; ii, quibus semper erat molestum ad eum potissimùm esse missum, speculatorem, quàm legatum, judicare maluerunt. Potestis igitùr jam constituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis posteà rebus gestis, magnisque vestris judiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exteras nationes valituram esse existimetis. Reliquum est, ut dè felicitate, quàm præstare dè seipso nemo potest, meminisse, & commemorare dè altero possumus,

sicut

t æquum est homini dè potestate deorum, ti-
le, & pauca dicamus. Ego enim sic existimo,
ximo, Marcello, Scipioni, Mario, & cæteris
gnis imperatoribus, non solum propter virtu-
, sed etiam propter fortunam sæpiùs imperia
ndata, atque exercitus esse commissos. fuit e-
n profectò quibusdam summis viris quædam ad
plitudinem, & gloriam, & ad res magnas be-
gerendas divinitùs adjuncta fortuna. dè hujus
em hominis felicitate, quo dè nunc agimus,
utar moderatione dicendi, non ut in illius
testate fortunam positam esse dicam, sed ut præ-
ita meminisse, reliqua sperare videamur: nè
t invisa diis immortalibus oratio nostra, aut in-
ata esse videatur. Itàque non sum prædicatu-
s, Quirites, quantas ille res domi, militiæque,
rra, marique, quantaque felicitate gesserit; ut
as semper voluntatibus non modò cives assense-
nt, socii obtemperarint, hostes obedierint, sed
iam venti, tempestatesque obsecundarint. hoc
evissimè dicam, neminem umquàm tam impu-
entem fuisse, qui à diis immortalibus tot, &
antas res tacitus auderet optare, quot, & quan-
s dii immortales ad Cn. Pompejum detulerunt.
od ut illi proprium, ac perpetuum sit, Quiri-
s, cum communis salutis, atque imperii, tum
sius hominis causa, sicuti facitis, velle, & o-
tare debetis. Quarè, cum & bellum ità neces-
rium sit, ut negligi non possit; ità magnum,
t accuratissimè sit administrandum: & cum ei
mperatorem præficere possitis, in quo sit eximia
elli scientia, singularis virtus, clarissima aucto-
itas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin
oc tantum boni, quod à diis immortalibus ob-
atum, & datum est, in remp. conservandam,
tque amplificandam conferatis? Quod si Romæ
Cn. Pompejus privatus esset hoc tempore, tamen
d tantum bellum is erat deligendus, atque mit-
endus. nunc, cum ad cæteras summas utilitates
hæc quoque opportunitas adjungatur, ut in iis
ipsis locis adsit; ut habeat exercitum, ut ab iis,
qui habent, accipere statim possit: quid expecta-
mus?

mus? aut cùr non, ducibus diis immortalibus, eidem, cui cætera summa cum salute reip. commissa sunt, hoc quoquè bellum regium committimus? At enim vir clarissimus, reip. & vestris beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus, itèmque summis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditus Q. Hortensius, ab hac ratione dissentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimùm valuisse, & valere oportere confiteor; sed in hac causa, tametsi cognoscitis auctoritates contrarias fortissimorum virorum, & clarissimorum, tamen, omissis auctoritatibus, ipsa re, & ratione exquirere possumus veritatem; atque hoc faciliùs, quod ea omnia, quæ adhuc à me dicta sunt, iidem isti vera esse concedunt; & necessarium bellum esse, & magnum, & in uno Cn. Pompejo summa esse omnia. Quid igitur ait Hortensius? si uni omnia tribuenda sunt, unum dignissimum esse Pompejum; sed ad unum tamen omnia deferri non oportere. Obsolevit jam ista oratio, re multo magis, quàm verbis, refutata. nàm tu idem, Q. Hortensi, multa, prò tua summa copia, ac singulari facultate dicendi, & in senatu contra virum fortem A. Gabinium graviter, ornatèque dixisti, cum is dè uno imperatore contra prædones constituendo legem promulgasset: & ex hoc ipso loco permulta idem contra legem verba fecisti. quid tum, per deos immortales? si plus apud pop. Rom. auctoritas tua, quàm ipsius populi R. salus, & vera causa valuisset, hodiè hanc gloriam, atque hoc orbis terræ imperium teneremus? An tibi tum imperium esse hoc videbatur, cum populi R. legati, prætores, quæstoresque capiebantur? cum ex omnibus provinciis commeatu & privato, & publico prohibebamur? cum ità clausa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem maritimam, neque publicam jam obire possemus? quæ civitas anteà umquàm fuit, non dico Atheniensium, quæ satis latè quondam mare tenuisse dicitur; non Carthaginiensium, qui permultum classe, maritimisque rebus valuerunt; non Rhodiorum, quorum

usque ad nostram memoriam disciplina navalis & gloria remansit; quæ civitas anteà umquàm tam tenuis, quæ tam parva insula fuit, quæ non portus suos, & agros, & aliquam partem regionis, atque oræ maritimæ per se ipsa defenderet? At herculè aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus R. cujus usquè ad nostram memoriam nomen invictum in navalibus pugnis permanserat, magna, ac multò maxima parte non modò utilitatis, sed dignitatis, atque imperii caruit. nos, quorum majores Antiochum regem classe, Persenque superarunt, omnibus navalibus pugnis Carthaginienses, homines in maritimis rebus exercitatissimos, paratissimosque, vicerunt, ii nullo in loco jam prædonibus pares esse poteramus. nos quoquè, qui anteà non modò Italiam tutam habebamus, sed omnes socios in ultimis oris, auctoritate nostri imperii, salvos præstare poteramus; tùm, cùm Insula Delos, tam procùl à nobis in Ægæo mari posita, quo omnes undiquè cum mercibus, atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva, sinè muro, nihil timebat; iidem non modò provinciis, atque oris Italiæ maritimis, ac portubus nostris, sed etiam Appia jam via carebamus: & his temporibus non pudebat magistratus pop. Rom. in hunc ipsum locum ascendere, cum eum vobis majores vestri exuviis nauticis, & classium spoliis ornatum reliquissent. Bono te animo tum, Q. Hortensi, populus R. & cæteros, qui erant in eadem sententia, dicere existimavit ea, quæ sentiebatis: sed tamen in salute communi idem pop. Rom. dolori suo maluit, quàm auctoritati vestræ, obtemperare. itàque una lex, unus vir, unus annus non modò nos illa miseria, ac turpitudine liberavit, sed etiam effecit, ut aliquandò verè videremur omnibus gentibus, ac nationibus terra, marique imperare. Quo mihi etiam indigniùs videtur obtrectatum esse adhuc, Gabinio dicam, annè Pompejo? an utrique? id quod est veriùs, nè legaretur A. Gabinius Cn. Pompejo expetenti, ac postulanti. utrum ille, qui postulat legatum ad tantum bellum, quem

quem velit, idoneus non eſt, qui impetret, cum cæteri ad expilandos ſocios, diripiendaſque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint: an ipſe, cujus lege ſalus, ac dignitas pop. Rom. atquè omnibus gentibus conſtituta eſt, expers eſſe debet gloriæ ejus imperatoris, atque ejus exercitus, qui conſilio ipſius, atque periculo eſt conſtitutus? an C. Falcidius, Q. Metellus, Q. Cælius Latinienſis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris cauſa nomino, cum tribuni pl. fuiſſent, anno proximo legati eſſe potuerunt: in hoc uno Gabinio ſunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabinia geritur, in hoc imperatore, atque exercitu, quem per ſe ipſe conſtituit, etiam præcipuo jure eſſe deberet? dè quo legando ſpero, conſules ad Senatum relaturos; qui ſi dubitabunt, aut gravabuntur, ego me profiteor relaturum: nequè me impediet cujuſquam, Quirites, inimicum edictum, quominùs fretus vobis, veſtrum jus, beneficiumque defendam: nequè præter interceſſionem, quicquam audiam: dè qua, ut arbitror, iſti ipſi, qui minantur, etiam atque etiam, quid liceat, conſiderabunt. mea quidem ſententia, Quirites, unus A. Gabinius belli maritimi, rerumque geſtarum auctor, comes Cn. Pompejo adſcribitur: propterea quod alter uni id bellum ſuſcipiendum veſtris ſuffragiis detulit, alter delatum, ſuſceptumque confecit. Reliquum eſt, ut dè Q. Catuli auctoritate, & ſententia dicendum eſſe videatur. qui cum ex vobis quæreret, ſi in uno Cn. Pompejo omnia poneretis, ſi quid dè eo factum eſſet, in quo ſpem eſſetis habituri, cepit magnum ſuæ virtutis fructum, ac dignitatis, cum omnes propè una voce, in eo ipſo vos ſpem habituros eſſe, dixiſtis. etenim talis eſt vir, ut nulla res tanta ſit, ac tam difficilis, quàm ille non & conſilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere poſſit. ſed in hoc ipſo ab eo vehementiſſimè diſſentio, quod, quo minùs certa eſt hominum, ac minùs diuturna vita, hoc magis reſp., dùm per deos immortales licet, frui debet ſummi hominis vita, atque virtute. At enim ai-

il novi fiat contra exempla, atque instituta ma-
ım. Non dico hoc loco, majores nostros sem-
in pace consuetudini, in bello utilitati pa-
se, semper ad novos casus temporum novorum
siliorum rationes accommodasse: non dicam,
bella maxima, Punicum, & Hispaniense, ab
imperatore esse confecta; duas urbes poten-
imas, quæ huic imperio maximè minabantur,
rthaginem, atque Numantiam, ab eodem Sci-
ne esse deletas: non commemorabo, nupèr ità
ɔis, patribusque vestris esse visum, ut in uno
Mario spes imperii poneretur, ut idem cum
ıurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theu-
iis bellum administraret: in ipso Cn. Pompe-
, in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus,
àm multa sint nova, summaque Catuli volun-
e constituta, recordamini. quid tàm novum,
àm adolescentulum privatum exercitum difficili
p. tempore conficere? confecit: huic præesse?
æfuit: rem optimè ductu suo gerere? gessit.
ıid tàm præter consuetudinem, quàm homini
radolescenti, cujus à senatorio gradu ætas lon-
abesset, imperium, atque exercitum dari? Si-
liam permitti, atque Africam, bellumque in ea
lministrandum? fuit in his provinciis singulari
nocentia, gravitate, virtute: bellum in Africa
aximum confecit: victorem exercitum deporta-
t. Quid verò tàm inauditum, quàm equitem
triumphare? ac eam quoquè rem populus Rom.
ɔn modò vidit, sed etiam studio omni visendam
ıtavit. Quid tàm inusitatum, quàm ut, cum duo
ɔnsules clarissimi, fortissimique essent, eques R.
l bellum maximum, formidolosissimumque prò
ɔnsule mitteretur? missus est. quo quidem tem-
ore, cum esset non nemo in senatu, qui dice-
et, non oportere mitti hominem privatum prò
onsule; L. Philippus dixisse dicitur, non se il-
um sua sententia pro consule, sed prò consulibus
ıittere. tanta in eo reip. benè gerendæ spes con-
ituebatur, ut duorum consulum munùs unius
dolescentis virtuti committeretur. Quid tàm sin-
ulare, quàm ut, ex S. C. legibus solutus, consul
ante

ante fieret, quàm ullum alium magiſtratum per leges capere licuiſſet? Quid tàm incredibile, quàm ut iterum eques R. ex S. C. triumpharet? Quæ in omnibus hominibus nova poſt hominum memoriam conſtituta ſunt, ea tàm multa non ſunt, quàm hæc, quæ in hoc uno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta, ac tam nova, profecta ſunt in eundem hominem à Q. Catulo, atque à cæterorum ejuſdem dignitatis ampliſſimorum hominum auctoritate. Quarè videant, nè ſit periniquum, & non ferendum, illorum auctoritatem dè Cn. Pompeji dignitate à vobis comprobatam ſemper eſſe, veſtrum ab illis dè eodem homine judicium, populique R. auctoritatem improbari: præſertim cum jam ſuo jure populus R. in hoc homine ſuam auctoritatem vel contra omnes, qui diſſentiunt, poſſit defendere, propterea quod, iſtis reclamantibus, vos unum illum ex omnibus delegiſtis, quem bello prædonum præponeretis. hoc ſi vos temerè feciſtis, & reip. parùm conſuluiſtis: rectè iſti ſtudia veſtra ſuis conſiliis regere conantur. ſin autem vos plùs tum in rep. vidiſtis, vos, his repugnantibus, per voſmetipſos dignitatem huic imperio, ſalutem orbi terrarum attuliſtis, aliquandò iſti principes & ſibi, & cæteris populi R. univerſi auctoritati parendum eſſe fateantur. Atque in hoc bello Aſiatico, & regio non ſolum militaris illa virtus, quæ eſt in Cn. Pompejo ſingularis, ſed aliæ quoquè virtutes animi multæ, & magnæ requiruntur. Difficilè eſt, in Aſia, Cilicia, Syria, regniſque exterarum nationum ità verſari veſtrum imperatorem, ut nihil aliud, quàm dè hoſte, ac dè laude cogitet. deindè, etiam, ſi qui ſunt, pudore, ac temperantia moderatiores, tamèn, eos eſſe tales, propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur. Difficile eſt dictu, Quirites, quanto in odio ſimus apud exteras nationes, propter eorum, quos ad eas hoc anno cum imperio miſimus, injurias, ac libidines. quod enim fanum putatis in illis terris noſtris magiſtratibus religioſum, quàm civitatem ſanctam, quàm domum ſatis clauſam, ac munitam

tam fuisse? urbes jam locupletes, ac copiosæ requiruntur, quibus causa belli, propter diripiendi cupiditatem, inferatur. Libentèr hæc coràm Q. Catulo, & Q. Hortensio disputarem, summis, & clarissimis viris. noverunt enim sociorum vulnera: vident eorum calamitates, querimonias audiunt. Prò sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis, an, hostium simulatione, contrà socios, atque amicos? quæ civitas est in Asia, quæ non modò unius imperatoris, aut legati, sed unius tribuni mil. animos, ac spiritus capere possit? Quarè, etiam si quem habetis, qui collatis signis exercitus regios superare posse videatur: tamèn, nisi erit idem, qui se à pecuniis sociorum, qui ab eorum conjugibus, ac liberis, qui ab auro, gazaque regia manus, oculos, animum cohibere possit, non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum, regiumque mittatur. ecquam putatis civitatem pacatam fuisse, quæ locuples sit? ecquam esse locupletem, quæ istis pacata esse videatur? ora maritima, Quirites, Cn. Pompejum, non solum propter rei militaris gloriam, sed etiam propter animi continentiam requisivit. videbat enim populus R. non locupletari quotannis pecunia publica, præter paucos, nequè eos quidquam aliud assequi classium nomine, nisi ut, detrimentis accipiendis, majore affici turpitudine videremur. nunc qua cupiditate homines in provincias, quibus jacturis, quibus conditionibus proficiscantur, ignorant videlicet isti, qui ad unum deferenda esse omnia non arbitrantur. quasi verò Cn. Pompejum non cum suis virtutibus, tum etiam alienis vitiis magnum esse videamus. Quarè nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui, inter annos tot, unus inventus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quod si auctoritatibus hanc causam, Quirites, confirmandam putatis; est vobis auctor, vir bellorum omnium, maximarumque rerum peritissimus P. Servilius, cujus tantæ res gestæ terrá, marique extiterunt,

ut,

ur, cum dè bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo debeat: est C. Curio, summis vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo ingenio, & prudentia præditus: est Cn. Lentulus, in quo omnes, prō amplissimis vestris honoribus, summum consilium, summam gravitatem esse cognoscitis: est C. Cassius, integritate, virtute, constantia singulari. Quarè videte, nùm horum auctoritatibus illorum orationi, qui dissentiunt, respondere posse videamur. Quæ cum ità sint, C. Manili, primùm istam tuam & legem, & voluntatem, & sententiam laudo, vehementissimèque comprobo; deindè te hortor, ut, auctore populo R. maneas in sententia, nevè cujusquam vim, aut minas pertimescas. primùm in te satis esse animi, constantiæque arbitror: deindè, cum tantam multitudinem cum tanto studio adesse videamus, quantam non iterùm in eodem homine præficiendo vidimus; quid est, quod aut dè re, aut dō perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quidquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi R. atque hac potestate prætoria, quidquid auctoritate, fide, constantia possum; id omne ad hanc rem conficiendam tibi, & pop. R. polliceor, & defero: testorque omnes deos, & eos maximè, qui huic loco, temploque præsident, qui omnium mentes eorum, qui ad remp. adeunt, maximè perspiciunt, me hoc neque rogatu facere cujusquam, nequè quo Cn. Pompeji gratiam mihi per hanc causam conciliari putem, neque quò mihi ex cujusquam amplitudine aut præsidia periculis, aut adjumenta honoribus quæram; propterea quod pericula facilè, ut hominem præstare oportet, innocentia tecti pellemus; honores autem nequè ab uno, nequè ex hoc loco, sed eadem nostra illa laboriosissima ratione vitæ, si vestra voluntas feret, consequemur. Quamobrèm, quidquid in hac causa mihi susceptum est, Quirites, id omne me reip. causa suscepisse confirmo: tantumque abest, ut aliquam

bo-

bonam gratiam mihi quæſiſſe videar, ut multas etiam ſimultates, partim obſcuras, partim apertas intelligam, mihi non neceſſarias, vobis non inutiles, ſuſcepiſſe. ſed ego me hoc honore præditum, tantis veſtris beneficiis affectum, ſtatui, Quirites, veſtram voluntatem, & reip. dignitatem, & ſalutem provinciarum, atque ſociorum meis omnibus commodis, & rationibus præferre oportere.

M. TULLII CICERONIS

O R A T I O,

De Lege Agraria contrà Servilium Rullum Tribun. Pleb.

AD POPULUM.

ARGUMENTUM.

Quæſtio ; An lex Agraria , promul ata à P. Servilio Rullo Trib. pleb. ſit accipienda . Hac Oratione magnifica diſſuadet vehementèr Cicero Coſ. , quod hujus legis ſimulatione , ac nomine tyrannis conſtituatur . Habita eſt in concione Populi ; anno U. C. 690. Ciceronis 44. Non lex modò ſublata ; ſed etiam conjecti Tribuni plebis in deſperationem eorum , quæ moliebàntur .

ESt hoc in more poſitum , Quirites, inſtitutoque majorum , ut ii, qui beneficio veſtro imagines familiæ ſuæ conſecuti ſunt , eam primam habeant concionem , qua gratiam beneficii veſtri cum ſuorum laude conjungant . qua in oratione nonnulli aliquandò digni majorum loco reperiuntur : plerique autem hoc perficiunt , ut tantum majoribus eorum debitum eſſe videatur , undè etiam quod poſteris ſolveretur , redundaret . mihi quidèm apud vos de meis majoribus dicendi facultas non datur : non quod non tales fuerint , quales nos illorum ſanguine creatos , diſciplinisque inſtitutos videtis ; ſed quod laude populari, atque honoris veſtri luce caruerunt. Dè me autem ipſo, vereor, ne arrogantis ſit apud vos dicere ; ingrati, tacere . nam & quibus

ſtu-

ſtudiis hanc dignitatem conſecutus ſim, memetipſum commemorare, perquàm grave eſt; & ſilere dè tantis veſtris beneficiis nullo modo poſſum. quarè adhibebitur à me certa ratio, moderatioque dicendi, ut, quid à vobis acceperim, commemorem; quarè dignus veſtro ſummo honore, ſingularique judicio ſim, ipſe modicè dicam, ſi neceſſe erit; vos eoſdem exiſtimaturos putem, qui judicaviſtis. Me, perlongo intervallo propè memoriæ, temporumque noſtrorum, primum hominem novum, conſulem feciſtis: & eum locum, quem nobilitas præſidiis firmatum, atque omni ratione obvallatum tenebat, me duce reſcidiſtis, virtutique in poſterùm patere voluiſtis: neque me tantummodò conſulem, quod eſt ipſum per ſeſe ampliſſimum, ſed ità feciſtis, quo modò pauci nobiles in hac civitate conſules facti ſunt, novus ante me nemo. nàm profectò, ſi recordari volueritis dè novis hominibus, reperietis, eos, qui ſinè repulſa conſules facti ſunt, diuturno labore, atque aliqua occaſione eſſe factos, cum multis annis poſt petiſſent, quàm prætores fuiſſent, aliquanto ſeriùs, quàm per ætatem, ac per leges liceret; qui autem anno ſuo petierint, ſinè repulſa non eſſe factos: me eſſe unum ex omnibus novis hominibus, dè quibus meminiſſe poſſumus, qui conſulatum petierim, cum primùm licitum ſit; conſul factus ſim, cum primùm petierim: ut veſter honos ad mei temporis diem petitus, non ad alienæ petitionis occaſionem interceptus, nec diuturnis precibus efflagitatus, ſed dignitate impetratus eſſe videatur. eſt illud ampliſſimum, quod paulò ante commemoravi, Quirites, quod hoc honore ex novis hominibus primùm me, multis poſthabitis, affeciſtis, quod prima petitione, quod anno meo; ſed tamen magnificentiùs, atque ornatiùs eſſe illo nihil poteſt, quod meis comitiis non tabellam, vindicem tacitæ libertatis, ſed vocem vivam ptæ vobis, indicem veſtrarum erga me voluntatum, ac ſtudiorum, tuliſtis. itàque me non extrema tribus ſuffra-

G gio-

giorum, sed primi illi vestri concursus, nequè singulæ voces præconum, sed una voce universus populus R. consulem declaravit. Hoc ego tam insigne, tam singulare vestrum beneficium, Quirites, cum ad animi mei fructum, atque lætitiam duco esse permagnum, tum ad curam, sollicitudinemque multò majus. versantur enim, Quirites, in animo meo multæ, & graves cogitationes, quæ mihi nullam partem nequè diurnæ, neque nocturnæ quietis impertiunt, primùm tuendi consulatus, quæ cum omnibus est difficilis, & magna ratio, tum verò mihi præter cæteros; cui errato nulla venia, recte facto exigua laus, & ab invitis expressa proponitur: non dubitanti fidele consilium, non laboranti certum subsidium nobilitatis ostenditur. Quod si solus in discrimen aliquod adducerer, ferrem, Quirites, animo æquiore: sed mihi videntur certi homines, si qua in re me non modò consilio, verùm etiam casu lapsum esse arbitrabuntur, vos universos, qui me antetuleritis nobilitati, vituperaturi. mihi autem, Quirites, omnia potiùs perpetienda esse duco, quam non ità gerendum consulatum, ut in omnibus meis factis, atque consiliis vestrum dè me factum, consiliumque laudetur. Accedit etiam ille mihi summus labor, ac difficillima ratio consulatus gerendi, quod non eadem, qua superioribus consulibus, lege, & conditione utendum esse decrevi: qui aditum hujus loci, conspectumque vestrum partim magnoperè fugerunt, partim non vehementèr secuti sunt. ego autem non solùm hoc in loco dicam, ubi est id dictu facillimum, sed in ipso senatu, in quo esse locus huic voci non videbatur, popularem me futurum esse consulem, prima mea illa oratione Kalendis Jan. dixi. nequè enim ullo modo possum, cum me intelligam non hominum potentium studio, non excellentibus gratiis paucorum, sed universi populi R. judicio consulem ità factùm, ut nobilissimis hominibus longè præponerer, non & in hoc magistratu, & in omni vita esse popularis.

sed

ſed mihi ad hujuſcè verbi vim, & interpretationem vehementèr opus eſt veſtra ſapientia. verſatur enim magnus error propter inſidioſas nonnullorum ſimulationes; qui cum populi non ſolum commoda, verùm etiam ſalutem oppugnant, & impediunt, oratione aſſequi volunt, ut populares eſſe videantur. ego, qualem Kal. Jan. acceperim remp. Quirites, intelligo, plenam ſollicitudinis, plenam timoris; in qua nihil erat mali, nihil adverſi, quod non boni metuerent, improbi expectarent. omnia turbulenta conſilia contra hunc reip. ſtatum, & contra veſtrum otium partim iniri, partim, nobis conſulibus deſignatis, inita eſſe dicebantur. ſublata erat dè foro fides, non ictu aliquo novæ calamitatis, ſed ſuſpicione, ac perturbatione judiciorum, infirmatione rerum judicatarum: novæ dominationes, extraordinaria non imperia, ſed regna quæri putabantur. quæ cum ego non ſolùm ſuſpicarer, ſed planè cernerem; nequè enim obſcurè gerebantur; dixi in ſenatu, in hoc magiſtratu me popularem conſulem futurum. quid enim eſt tam populare, quam pax? qua non modo ii, quibus natura ſenſum dedit, ſed etiam tecta, atque agri mihi lætari videntur. quid tàm populare, quàm libertas? quam non ſolum ab hominibus, verùm etiam à beſtiis expeti, atque omnibus rebus anteponi videtis. quid tàm populare, quàm otium? quod ità jucundum eſt, ut & vos, & majores veſtri, & fortiſſimus quiſque vir maximos labores ſuſcipiendos putet, ut aliquandò in otio poſſit eſſe; præſertim in imperio, ac dignitate: qui idcircò etiam majoribus noſtris præcipuam laudem gratiamque debemus, quod eorum labore eſt factum, ut impunè in otio eſſe poſſemus. Quarè qui poſſum non eſſe popularis, cum videam hæc omnia, Quirites, pacem externam, libertatem propriam generis, ac nominis veſtri, otium domeſticum, deniquè omnia, quæ vobis cara, atque ampla ſunt, in fidem, & quodam modo in patrocinium mei conſulatus eſſe collata? nequè enim,

Quirites, illud vobis jucundum, aut populare debet videri, largitio aliqua promulgata, quæ verbis ostentari potest, re verà fieri, nisi exhausto ærario, nullo pacto potest. Nequè verò illa popularia sunt existimanda, judiciorum perturbationes, rerum judicatarum infirmationes, restitutio damnatorum: qui civitatum afflictarum, perditis jam rebus, extremi exitiorum solent esse exitus: nequè, si qui agros populo R. pollicentur, si aliud quiddam obscurè moliuntur, aliud spe, ac specie simulationis ostentant, populares existimandi sunt. nam verè dicam, Quirites: genus ipsum legis agrariæ vituperare non possum. venit enim mihi in mentem, duos clarissimos, ingeniosissimos, amantissimos plebis Romanæ viros, Ti. & C. Gracchos plebem in agris publicis constituisse, qui agri à privatis anteà possidebantur. non sum autem ego is consul, qui, ut plerique, nefas esse arbitrer, Gracchos laudare, quorum consiliis, sapientia, legibus multas esse video reipub. partes constitutas. Itàque, ut initio mihi designato consuli nunciabatur, legem agrariam tribunos pleb. designatos conscribere, cupiebam, quid cogitarent, cognoscere. etenim arbitrabar, quoniam eodem anno gerendi nobis essent magistratus, esse aliquam oportere inter nos bene administrandæ reipub. societatem. cum familiaritèr me in eorum sermonem insinuarem, ac darem, celabar, excludebar: &, cum ostenderem, si lex utilis plebi Romanæ mihi videretur, auctorem me, atque adjutorem futurum, tamen aspernabantur hanc liberalitatem meam. negabant me adduci posse, ut ullam largitionem probarem. finem feci offerendi mei, ne forte mea sedulitas aut insidiosa, aut impudens videretur. intereà non desistebant clam inter se convenire, privatos quosdam adhibere, ad suos cœtus occultos noctem adjungere, & solitudinem. quibus rebus quanto in metu fuerimus, ex vestra solicitudine, in qua illis temporibus fuistis, facilè assequi conjectura poteritis. Ineunt tandèm magistra-

ſtratus tribuni pl. concio tandèm expectata P. Rulli, quod & princeps erat agrariæ legis, & truculentius ſe gerebat, quàm cæteri. jam deſignatus alio vultu, alio vocis ſono, alio inceſſu eſſe meditabatur, veſtitu obſoletiore, corpore inculto, & horrido, capillatior, quàm ante, barbaque majore, ut oculis, & adſpectu denunciare omnibus vim tribunitiam, & minitari reip. videretur. legem hominis, concionemque expectabam. lex initio nulla proponitur: concionem in primis advocari jubet. ſumma cum expectatione concurritur. explicat orationem ſanè longam, & verbis valdè bonis. unum erat, quod mihi vitioſum videbatur, quod tanta ex frequentia inveniri nemo potuit, qui intelligere poſſet, quid diceret. hoc ille utrum inſidiarum cauſa fecerit, an hoc genere eloquentiæ delectetur, neſcio. tamen ſiqui acutiores in concione ſteterant, dè lege agraria neſcio quid voluiſſe eum dicere ſuſpicabantur. Aliquandò tandèm, me deſignato, lex in publicum proponitur: concurrunt juſſu meo plures uno tempore librarii: deſcriptam legem ad me afferunt. omni hoc vobis ratione confirmare poſſum, Quirites, hoc animo me ad legendam legem, cognoſcendamque veniſſe, ut, ſi eam vobis accommodatam, atque utilem eſſe intelligerem, auctor ejus, atque adjutor eſſem. non enim natura, neque diſſidio, neque odio penitùs inſito bellum neſcio quod habet ſuſceptum conſulatus cum tribunatu, quia perſæpè ſeditioſis, atque improbis tribunis pl. boni, & fortes conſules obſtiterunt, & quia vis tribunitia nonnunquàm libidini reſtitit conſulari. non poteſtatum diſſimilitudo, ſed animorum disjunctio diſſenſionem facit. itàque hoc animo legem ſumpſi in manus, ut eam cuperem eſſe aptam veſtris commodis, & ejuſmodi, quàm conſul, re, non oratione popularis, & honeſtè, & libentèr poſſet defendere. atque ego à primo capite legis uſque ad extremum reperio, Quirites, nihil aliud cogitatum, nihil aliud ſuſceptum,

nihil aliud actum., nisi uti decem reges, ærarii, vectigalium, provinciarum omnium, totius reip. regnorum, liberorum populorum, orbis denique terrarum domini constituerentur, legis Agragiæ simulatione, atque nomine. sic confirmo, Quirites, hac lege Agraria, pulchra, atque populari, dari vobis nihil, condonari certis hominibus omnia; ostentari populo R. agros, eripi etiam libertatem; privatorum pecunias augeri, publicas exhauriri; denique, quod est indignissimum, per tribunum pl. quem majores præsidem libertatis, custodemque esse voluerunt, reges in civitate constitui. quæ cum exposuero, si falsa vobis videbuntur esse, sequar auctoritatem vestram, mutabo meam sententiam; sin insidias fieri libertati vestræ, simulatione largitionis, intelligetis, nolite dubitare, plurimo sudore, & sanguine majorum vestrorum partam, vobisque traditam libertatem, nullo vestro labore, consule adjutore, defendere. Primum caput est legis Agrariæ, quo, ut illi putant, tentamini leviter, quo animo libertatis vestræ diminutionem ferre possitis. jubet enim, tribunum pl. qui eam legem tulerit, creare decemviros per tribus septemdecim; ut, quem novem tribus fecerint, is decemvir sit. Hic quæro, quam ob causam initium rerum, ac legum suarum hinc duxerit, ut populus R. suffragio privaretur. toties legibus agrariis curatores constituti sunt, triumviri, quinqueviri, decemviri: quæro à populari tribuno pl. ecquando, nisi per xxxv. tribus, creati sint? etenim, cum omnes potestates, imperia, curationes ab universo populo R. proficisci convenit, tum eas profectò maximè, quæ constituuntur ad populi fructum aliquem, & commodum; in quo & universi deligant, quem populo R. maximè consulturum putent, & unusquisque studio, & suffragio suo viam sibi ad beneficium impetrandum munire possit. hoc tribuno pl. potissimum venit in mentem, populum R. universum privare suffragiis, paucas tribus non certa conditione juris, sed sortis beneficio for-

fortuito ad usurpandam libertatem vocare. Item, inquit, eodemque modo, capite altero, Ut comitiis pontificis maximi. Nè hoc quidem vidit, majores nostros tam fuisse populares, ut, quod per populum creari fas non erat, propter religionem sacrorum, in eo tamen, propter amplitudinem sacerdotii, voluerint populo supplicari. atque hoc idem de cæteris sacerdotiis Cn. Domitius trib. pl. vir clarissimus tulit; quod populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi vocaretur; ab ea parte qui esset factus, is à collegio cooptaretur. Videte, quid intersit inter Cn. Domitium trib. pl. hominem nobilissimum, & P. Rullum: qui tentavit, ut opinor, patientiam vestram, cum se nobilem esse diceret. Domitius, quod per ceremonias populi fieri non poterat, ratione assecutus est, ut id, quoad posset, quoàd fas esset, quoàd liceret, populo ad partes daret: hic, quod populi proprium semper fuit, quod nemo imminuit, nemo immutavit, quin ii, qui populo agros essent assignaturi, ante acciperent à populo beneficium, quàm darent: id totum eripere vobis, atque è manibus extorquere conatus est. ille, quod dari populo nullo modo poterat, tamen quodam modo dedit: hic, quod adimi nullo pacto poterat potestate, quadam ratione eripere conatur. Quæret quispiam, in tanta injuria, tantaque impudentia quid spectarit. Non defuit consilium: fides erga plebem Romanam, æquitas in vos, libertatemque vestram vehementèr defuit. jubet enim comitia decemviris habere creandis eum, qui legem tulerit. hoc dicam planiùs. jubet Rullus, homo non cupidus, nequè appetens, habere comitia Rullum. nondùm reprehendo. video fecisse alios. illud, quod nemo fecit, dè minore parte populi, quo pertineat, videte. habebit comitia: volet eos renunciare, quibus regia potestas hac lege quæritur. universo populo neque ipse committit, nequè illi horum consiliorum auctores committi recte putant posse. sortietur tribus idem Rullus, homo

felix: educet, quas volet, tribus: quos novem tribus decemviros fecerint ab eodem Rullo eductæ, hos omnium rerum, ut jam ostendam, dominos habebimus. atque ii, ut grati, ac memores beneficii esse videantur, aliquid se novem tribuum notis hominibus debere confitebuntur: reliquis vero VI. & XX. tribubus, nihil erit, quod non putent posse suo jure denegare. Quos tandem igitur decemviros creari vult? se primum. qui licet? leges enim sunt veteres, neque eæ consulares, si quid interesse hoc arbitramini, sed tribunitiæ, vobis, majoribusque vestris vehementèr gratæ, atque jucundæ. Licinia est lex, atque altera Æbutia: quæ non modò eum, qui tulerit dè aliqua curatione, ac potestate, sed etiam collegas ejus, cognatos, affines excipit, nè eis ea potestas, curatiove mandetur. etenim si populo consulis, remove te à suspicione alicujus tui commodi: fac fidem, te nihil, nisi populi utilitatem, & fructum quærere: sinè ad alios potestatem, ad te gratiam beneficii tui pervenire. nam hoc quidem vix est liberi populi, vix vestrorum animorum, ac magnificentiæ. quis legem tulit? Rullus. quis majorem partem populi suffragiis privavit? Rullus. quis comitiis præfuit? Rullus. quis tribus, quas voluit, vocavit, nullo custode sortitus? quis decemviros, quos voluit, renunciavit? idem Rullus. quem principem renunciavit? Rullum. vix mehercule servis hoc eum suis, non vobis, omnium gentium dominis, probaturum arbitrarer. optimæ leges igitur hac lege sinè ulla exceptione tollentur. idem legis sibi sua lege curationem petet: idem, majore parte populi suffragiis spoliata, comitia habebit: quos volet, atque in iis se ipsum, renunciabit: & videlicèt collegas suos, adscriptores legis agrariæ, non repudiabit, à quibus ei locus primus invidiæ in præscriptione legis concessus est: cæteri fructus omnium rerum, qui in spe legis hujus positi sunt, communi cautione, atque æqua sibi parte retinentur. At videte hominis diligentiam: si aut Rul-

ſum cogitaſſe, aut ſi Rullo potuiſſe in mentem venire arbitramini. Viderunt ii, qui hæc machinabantur, ſi vobis ex omni populo deligendi poteſtas eſſet data, quæcumque res eſſet, in qua fides, integritas, virtus, auctoritas quæreretur, vos eam ſinè dubitatione ad Cn. Pompejum principem delaturos. etenim quem unum ex cunctis delegiſſetis, ut eum omnibus omnium gentium bellis terra, & mari præponeretis, certè in decemviris faciendis, ſivè fides haberetur, ſivè honos, & committi huic optimè, & ornari hunc juſtiſſimè poſſe intelligebant. Itàque excipitur hac lege non adoleſcentia, non legitimum aliquod impedimentum, non poteſtas, non magiſtratus ullus aliis negotiis, ac legibus impeditus, non reus deniquè, quominùs decemvir fieri poſſit. præſentem eum profiteri jubet, quod nulla alia in lege unquàm fuit, nè in iis quidem magiſtratibus, quorum certus ordo eſt. timebat enim, Pompejus nè, ſi adeſſet, ferri non poſſet; aut nè, ſi accepta lex eſſet, illum ſibi collegam adſcriberetis, cuſtodem, ac vindicem cupiditatum. Hic quoniam video vos hominis dignitate, & contumelia legis eſſe commotos; renovabo illud, quod initio dixi, regnum comparari, libertatem veſtram hac lege funditùs tolli. an vos aliter èxiſtimabitis, cum ad omnia veſtra pauci homines cupiditatis oculos adjeciſſent, non eos in primis id acturos, ut ex omni cuſtodia veſtræ libertatis, ex omni poteſtate, curatione, patrocinio veſtrorum commodorum Cn. Pompejus depelleretur? viderunt, & vident, ſi per imprudentiam veſtram, negligentiam meam, legem incognitam acceperitis, fore, uti poſteà, cognitis inſidiis, cum decemviros crearitis, tum vitiis omnibus, & ſceleribus legis Cn. Pompeii præſidium opponendum putetis. & hoc parvum argumentum vobis erit, à certis hominibus dominationem, poteſtatemque omnium rerum quæri, cum videatis eum, quem cuſtodem veſtræ libertatis fore videant, expertem fieri dignitatis? Cognoſcite nunc, quæ poteſtas decemviris, &

quanta detur. Primùm lege curiata decemviros ornat. Jam hoc inauditum, & planè novo more, uti curiata lege magistratus detur, qui nullis comitiis antè sit datus. eam legem ab eo prætore, qui sit primus factus, ferri jubet; at quo modo? ut ii decemviratum habeant, quos plebs designaverit. oblitùs est, nullos à plebe designari. & is orbem terrarum constringit novis legibus, qui, quid in secundo capite scriptum est, non meminit in tertio. Atque hic perspicuum est, quid juris à majoribus acceperitis, quid ab hoc tribuno pl. vobis relinquatur. majores dè omnibus magistratibus bis vos sententiam ferre voluerunt: nam centuriata lex censoribus ferebatur, cum curiata cæteris patriciis magistratibus: tum iterùm dè iisdem judicabatur, ut esset reprehendendi potestas, si populum beneficii sui pœniteret. nunc quià prima illa comitia teneris centuriata, & tributa: curiata tantum auspiciorum causa remanserunt. hic autem tribunus pl. quia videbat potestatem neminem injussu populi, aut plebis posse habere; curiatis ea comitiis, quæ vos non finitis, confirmavit; tributa, quæ vestra erant, sustulit. ità cum majores binis comitiis voluerint vos dè singulis magistratibus judicare, hic homo popularis nè unam quidèm populo comitiorum potestatem reliquit. Sed videte hominis religionem, & diligentiam. Vidit, & perspexit, sinè curiata lege decemviros habere potestatem non posse, quoniàm per novem tribus essent constituti. jubet ferri dè his legem curiatam: prætori imperat. quàm id ipsum absurdè, nihil ad me attinet: jubet enim, qui primus sit prætor factus, eum legem curiatam ferre: sin is ferre non possit, qui postremus sit: ut aut lusisse in tantis rebus, aut profectò nescio quid spectasse videatur. verùm hoc, quod est aut ità perversum, ut ridiculum, aut ità malitiosum, ut obscurum sit, relinquamus. ad religionem hominis revertamur. Videt, sinè lege curiata nihil agi per decemviros posse. quid posteà, si ea lata non erit? attendite ingenium.

tum ii decemviri, inquit, eodem jure sint, quo qui optima lege . si hoc fieri potest , ut in hac civitate , quæ longè jure libertatis cæteris civitatibus antecellit, quisquam nullis comitiis imperium , aut potestatem assequi possit ; quid attinet tertio capite , legem curiatam ferre jubere , quoniam quarto permittas , ut sinè lege curiata idem juris habeant , quod haberent, si optima lege à populo essent creati? Reges constituuntur, non decemviri, Quirites: hique ab iis initiis, fundamentisque nascuntur, ut, non modò cum gerere cœperint, sed etiam cum constituentur, omne vestrum jus, potestas, libertasque tollatur. At videte, quàm diligentèr retineat jus tribunitiæ potestatis . consulibus legem curiatam ferentibus à tribunis pl. sæpè est intercessum . neque tamèn nos id querimur , esse hanc tribunorum pl. potestatem : tantummodò, si quis ea potestate temere est usus, existimamus . hic tribunus pl. legi curiatæ, quàm prætor ferat, adimit intercedendi potestatem . atque hoc cum in eo reprehendendum est , quod per tribunum pl. tribunitia potestas minuitur : tum in eo deridendum , quod consuli , si legem curiatam non habet , attingere rem militarem non licet : hic , qui vetat intercedere, potestatem, etiamsi intercessum sit, tamèn eandem constituit, quàm si lata esset lex : ut non intelligam , quarè aut hic vetet intercedere , aut quemquam intercessurum putet , cum intercessio stultitiam intercessoris significatura sit, non rem impeditura . Sint igitur decemviri neque veris comitiis , hoc est populi suffragiis , neque illis ad speciem , atque ad usurpationem vetustatis per xxx. lictores auspiciorum causa adumbratis constituti . Videte nunc , eos , qui à vobis nihil potestatis acceperint , quantò majoribus ornamentis afficiat, quàm omnes nos affecti sumus , quibus vos amplissimas potestates dedistis . Jubet, auspicii coloniarum deducendarum causa , decemviros habere pullarios . eodem jure, inquit, quo habuerunt tresviri lege Sempronia . Audes etiam , Rulle , mentionem fa-

cere legis Semproniæ? nec te ea lex ipsa commonet, tresviros illos xxxv. tribuum suffragio esse creatos; & cum tu à Ti. Gracchi æquitate, ac pudore longissimè remotus sis, id, quod dissimillima ratione factum sit, eodem jure putas esse oportere? Dat præterea potestatem verbo pretoriam, re verà regiam: definit in quinquennium, facit sempiternam: tantis enim confirmat opibus, & copiis, ut invitis eripi nullo modo possit. Deindè ornat apparitoribus, scribis, librariis, præconibus, architectis, prætereà mulis, tabernaculis, centuriis, supellectili: sumptum haurit ex ærario: suppeditat à sociis: janitores ex equestri loco ducentos in annos singulos stipatores corporis constituit, eosdem ministros, & satellites potestatis. Formam adhuc habetis, Quirites, & speciem ipsam tyrannorum: insignia videtis potestatis. nondùm ipsam potestatem. dixerit enim fortassè quispiam: quid me ista lædunt, scriba, lictor, præco, pullarius? Omnia sunt hæc hujusmodi, Quirites, ut, ea qui habeat sinè vestris suffragiis, aut rex non ferendus, aut privatus furiosus esse videatur. perspicite, quanta potestas permittatur: non privatorum insaniam, sed intolerantiam regum esse dicetis. Primùm permittitur infinita potestas innumerabilis pecuniæ conficiendæ dè vestris vectigalibus, non fruendis, sed alienandis: deindè orbis terrarum, gentiumque omnium datur cognitio sinè consilio, pœna sinè provocatione, animadversio sinè auxilio. judicare per quinquennium vel dè consulibus, vel dè ipsis tribunis pl. poterunt: dè illis intereà nemo judicabit. magistratus his gerere licebit, causam dicere non licebit: emere agros à quibus volent, vel quos volent, quam volent magno, poterunt: colonias deducere novas, renovare veteres, totam Italiam suis coloniis ut complere liceat, permittitur: omnes provincias obeundi, liberos populos agris multandi, regnorum vel dandorum summa potestas datur, cum velint: Romæ esse, cum commodum sit: quacumque velint, summo cum

im-

imperio, judicioque omnium rerum vagari ut liceat, conceditur. intereà dissolvant judicia publica: dè consiliis abducant, quos velint: singuli dè maximis rebus judicent; quæstori permittant: finitorem mittant: ratum sit, quod finitor uni illi, à quo missus erit, renunciaverit. Verbum mihi deest, Quirites, cum ego hanc potestatem regiam appello: sed profectò major est quædam. nullum enim regnum fuit umquàm, quod non, si minùs jure aliquo, at regionibus tamen certis contineretur. hoc verò infinitum est, quo & regna omnia, & vestrum imperium, quod latissimè patet, & ea, quæ partim libera vobis, partim etiam ignorata vobis sunt, permissu legis continentur. Datur igitur eis primùm, ut liceat eis vendere omnia; dè quibus vendendis S. C. facta sunt, M. Tullio, Cn. Cornelio coss. Cur hoc tam est obscurum, atque cæcum? quid? ista omnia, dè quibus senatus censuit, nominatim in lege præscribi nonnè potuerunt? duæ sunt hujus obscuritatis causæ, Quirites, una pudoris, si quis pudor esse potest in tam insigni impudentia; altera sceleris. nam neque ea, quæ senatus nominatim vendenda censuit, audet appellare. sunt enim loca publica urbis, sunt sacella, quæ post restitutam tribunitiam potestatem nemo attigit, quæ majores in urbe passim periculi perfugia esse voluerunt. hæc lege tribunitia decemviri vendent. accedet eo mons Gaurus: accedent salicta ad Minturnas: adjungetur etiam illa via vendibilis Herculanea, multarum deliciarum, & màgnæ pecuniæ; permulta alia, quæ senatus propter angustias ærarii vendenda censuit, consules propter invidiam non vendiderunt. Verùm hæc fortassè propter pudorem in lege reticentur. sed illud magis est credendum, & pertimescendum, quod audaciæ decemvirali corrumpendarum tabularum publicarum, fingendorumque S. C. quæ facta nunquàm sunt, cum ex eo numero, qui per eos annos consules fuerunt, multi mortui sint, magna potestas permittitur. nisi fortè nihil est æquum vos dè eorum auda-

da-

dacia suspicari, quorum cupiditati nimium angustus orbis terrarum esse videatur. Habetis unum venditionis genus, quod magnum videri vobis intelligo: sed attendite animos ad ea, quæ consequuntur: hunc quasi gradum quendam, atque aditum ad cætera factum intelligetis. QUI AGRI, QUÆ LOCA, QUÆ ÆDIFICIA. Quid est prætereà? multa in mancipiis, in pecore, auro, argento, ebore, veste, supellectili, cæteris rebus. quid dicam? invidiosum putasset hoc fore, si omnia nominasset? non metuit invidiam. quid ergo? longum putavit, & timuit, nè quid præteriret; adscripsit, ALIUDVE QUID. Qua brevitate rem nullam esse exceptam videtis. quidquid ergò sit extrà Italiam, quod publicum populi R. factum sit, L. Sylla, Q. Pompejo coss. aut posteà, id decemviros jubet vendere. Hoc capite, Quirites, omnes gentes, nationes, provincias, regna decemvirum ditioni, judicio, potestatique permissa, & condonata esse dico. primùm hoc quæro, qui tandèm locus usquàm sit, quem non possint decemviri dicere publicum populi R. esse factum? nam, cum idem possit judicare, qui dixerit; quid est, quod non liceat ei dicere, cui liceat eidem judicare? commodum erit Pergamum, Smyrnam, Tralles, Ephesum, Miletum, Cyzicum, totam deniquè Asiam, quæ post L. Syllam, Q. Pompejum consules recuperata sit, populi R. factam esse dicere. utrum oratio ad ejus rei disceptationem deerit; an, cum idem & disseret, & judicabit, impelli non poterit, ut falsum judicet? an, si condemnare Asiam volet, terrorem damnationis, & minas non, quanti volet, æstimabit? Quid (quod disputari contrà nullo pacto potest, quoniam statutum à vobis est, & judicatum: quam hæreditatem jam crevimus) regnum Bithyniæ, quod certe publicum est pop. R. factum? numquid causæ est, quin omnes agros, urbes, stativa, portus, totam deniquè Bithyniam decemviri venditur sint? Quid Mitylenæ? quæ certè vestræ, Quirites, belli lege, ac victoriæ jure factæ sunt, urbs & natura,

&

& situ, & descriptione ædificiorum, & pulchritudine in primis nobilis; agri jucundi, & fertiles: nempè eodem capite inclusi continentur. Quid Alexandria, cunctaque Ægyptus? ut occultè latet? ut recondita est? ut furtim tota decemviris traditur? quis enim vestrum hoc ignorat, dici, illud regnum testamento regis Alexandrini populi Rom. esse factum? hic ego consul populi Rom. non modò nihil judico, sed nè quid sentiam quidem, profero. magna enim mihi res non modò ad statuendum, sed etiam ad dicendum videtur esse. video, qui testamentum factum esse confirmet: auctoritatem senatus extare hæreditatis aditæ sentio, tum, quandò, Alexandro mortuo, legatos Tyrum misimus, qui ab illo pecuniam depositam nostris recuperarent. hæc L. Philippum sæpè in senatu confirmasse, memoria teneo: eum, qui regnum illud teneat hoc tempore, nequè genere, nequè animo règio esse, inter omnes fere video convenire. Dicitur contrà, nullum esse testamentum: non oportere populum Rom. omnium regnorum appetentem videri: demigraturos in illa loca nostros homines propter agrorum bonitatem, & omnium rerum copiam. Hac tanta dè re P. Rullus, cum cæteris decemviris collegis suis, judicabit? & verùm judicabit? nam utrunque ità magnum est, ut nullo modo neque concedendum, neque ferendum sit. Volet esse popularis: populo R. adjudicabit. Ergò idem ex sua lege vendet Alexandriam, vendet Egyptum: urbis copiosissimæ, pulcherrimorumque agrorum judex, arbiter, dominus, rex deniquè opulentissimi regni reperietur. Non sumet sibi tantum, non appetet: judicabit Alexandriam regis esse, à populo Rom. abjudicabit. Primùm populi Rom. hæreditatem decemviri judicent, cum vos volueritis dè privatis hæreditatibus centumviros judicare? deindè quis aget causam pop. R.? ubi res ista agetur; qui sunt isti decemviri, quos perspiciamus regnum Alexandriæ Ptolemæo gratis adjudicaturos? Quod si Alexandria petebatur; cùr non eosdem

dem cursus hoc tempore, quos L. Cotta, L. Torquato coss. cucurrerunt? cur non apertè, ut anteà? cur non item, ut cum decreto, & palam regionem illam petierunt? an quietis iis, qui per cursum rectum regnum tenere non potuerunt, nunc tetris tenebris, & caligine se Alexandriam perventuros arbitrati sunt? atque illud circumspicite vestris mentibus, unaque. * Legatos nostros, homines auctoritate tenui, qui rerum privatarum causa legationes liberas obeunt, tamen exteræ nationes ferre vix possunt: grave est enim nomen imperii, atque id etiam in levi persona pertimescitur; propterea quod vestro, non suo nomine, cum hinc egressi sunt, abutuntur. quid censetis, cum isti decemviri cum imperio, cum fascibus, cum illa delecta finitorum juventute per orbem terrarum vagabuntur? quo tandèm animo? quo metu? quo periculo miseras nationes futuras? Est in imperio terror; patientur. est in adventu sumptus; ferent. imperabitur aliquid muneris; non recusabunt. illud verò quantum est, Quirites, cum is decemvir, qui aliquam in urbem aut expectatus, ut hospes, aut repentè, ut dominus, venerit; illum ipsum locum, quo venerit, illam ipsam sedem hospitalem, in quam erit deductus, publicam populi R. esse dicet? quanta calamitas populi, si dixerit? quantus ipsi quæstus, si negarit? Atque iidem, qui hæc appetunt, queri nonnunquàm solent, omnes terras Cn. Pompejo, atque omnia maria esse permissa. Simile verò est, multa committi, an condonari omnia? labori, & negotio præponi, an prædæ, & quæstui? mitti ad socios liberandos, an ad opprimendos? deniquè, si quis est honos singularis, nihil nè interest, utrum populus Rom. eum, qui velit, deferat, an is imprudente populo Rom. per legis fraudem surripiatur? intellexistis, quot res, & quantas decemviri legis permissu vendituri sint. non est satis, cum sese sociorum, cum exterarum nationum, cum regum sanguine implerint, incidant nervos populi

li Rom. adhibeant manus vectigalibus vestris, irrumpant in ærarium. sequitur enim caput, quo capite non permittit quidem, si fortè desit pecunia, quæ tanta ex superioribus recipi potest, ut deesse non debeat; sed planè, quasi eà res vobis saluti futura sit, ità cogit, atque imperat, ut decemviri vestra vectigalia vendant nominatim. quam tu mihi ex ordine recita dè legis scripto populi Rom. auctionem: quam mehercule ego præconi huic ipsi luctuosam, & acerbam recitationem futuram puto. AUCTIO. Ut in suis rebus, ità in republ. luxuriosus est nepos, qui prius silvas vendat, quam vineas. Italiam percensuisti: perge in Siciliam. nihil est in hac provincia, quod aut in oppidis, aut in agris majores nostri proprium nobis reliquerint, quin id venire jubeat. quod partum recenti victoria majores vobis in sociorum urbibus, ac finibus & vinculum pacis, & monumentum belli reliquerunt, id vos ab illis acceptum hoc auctore vendetis? Hic mihi parumpèr mentes vestras, Quirites, commovere videor, dùm patefacio vobis, quas isti penitùs abstrusas insidias se posuisse arbitrantur contra Cn. Pompeji dignitatem. & mihi, quæso, ignoscite, si appello talem virum sæpiùs. vos mihi prætori biennio ante, Quirites, hoc eodem in loco personam hanc imposuistis, ut, quibuscumque rebus possem, illius absentis dignitatem vobiscum una tuerer. feci adhùc, quæ potui, nequè familiaritate illius adductus, nec spe honoris, atque amplissimæ dignitatis; quàm ego, etsi libente illo, tamen absente, per vos consecutus sum. quamobrèm, cum intelligam hanc totam ferè legem ad illius opes evertendas tamquàm machinam comparari; & resistam consiliis hominum, & perficiam profectò, quod ego. video comparari, ut id vos universi non solùm videre, verùm etiam tenere possitis. Jubet venire, quæ Attalensium, quæ Phaselitum, quæ Olympenorum fuerint, agrumque Agerensem, & Orindicum, & Gedusanum. hæc P. Servilii impe-

perio, & victoria, clarissimi viri, vestra facta sunt. adjungit agros Bithyniæ regios, quibus nunc publicani fruuntur: deindè Attalicos agros in Chersoneso: in Macedonia, qui regis Philippi, sivè Persæ fuerunt: qui item à censoribus locati sunt, & certissimum vectigal. adscribit idem auctioni Corinthios agros opimos, & fertiles, & Cyrenenses, qui Appionis fuerunt: & agros in Hispania propter Carthaginem novam, & in Africam ipsam veterem Carthaginem vendit: quam videlicet P. Africanus non propter religionem sedium illarum, ac vetustatis dè consilii sententia consecravit, sed ut ipse locus eorum, qui cum hac urbe dè imperio certarunt, vestigia calamitatis ostenderet. sed non fuit tàm diligens, quàm est Rullus: aut forrasse emptorem ei loco reperire non potuit. Verùm inter hos agros regios, captos veteribus bellis virtute summorum imperatorum, adjungit regios agros Mithridatis, qui in Paphlagonia, qui in Ponto, qui in Cappadocia fuerunt, ut eos decemviri vendant. ità ne verò? non legibus datis, non auditis verbis imperatoris, nondùm deniquè bello confecto, cum rex Mithridates, amisso exercitu, regno expulsus, tamen in ultimis terris aliquid etiam nunc moliatur, atque ab invicta Cn. Pompeji manu Mæotide, & illis paludibus, & itinerum angustiis, atque altitudine montium defendatur; cum imperator in bello versetur; in locis autem illis etiam nunc belli nomen reliquum sit: eos agros, quorum adhuc penès Cn. Pompejum omne judicium, & potestas more majorum debet esse, decemviri vendent? &, credo, P. Rullus (is enim sic se gerit, ut sibi jam decemvir designatus esse videatur) ad eam auctionem potissimum proficiscetur. is videlicet, antequàm veniat in Pontum, litteras ad Cn. Pompejum mittet: quarum ego jam exemplum ab istis compositum esse arbitror. P. SERVILIUS RULLUS, TRIBUNUS PL. DECEMVIR, S. D. CN. POMPEJO, CN. F. Non credo adscripturum esse,

esse, Magno: non enim videtur id, quod imminuere lege conatur, concessurus verbo. TE VOLO CURARE, UT MIHI SINOPE PRÆSTO SIS, AUXILIUMQUE ADDUCAS, DUM EOS AGROS, QUOS TUO LABORE CEPISTI, EGO MEA LEGE VENDAM. An Pompejum non adhibebit? in ejus provincia vendet manubias imperatoris? ponite antè oculos vobis Rullum in Ponto, inter vestra, atque hostium castra, hasta posita, cum suis formosis finitoribus auctionantem. nequè in hoc solùm inest contumelia, quæ vehementèr & insignis est, & nova, ut ulla res parta bello, nondùm legibus datis, etiam tùm imperatore bellum administrante, non modò venierit, verùm etiam locata sit. plùs spectant homines certè, quàm contumeliam: sperant, si concessum sit inimicis Cn. Pompeji, cum imperio, cum judicio omnium rerum, cum infinita potestate, cum innumerabili pecunia non solùm aliis in locis vagari, verùm etiam ad ipsius exercitum pervenire: aliquid illi insidiarum fieri, aliquid dè ejus exercitu, copiis, gloria detrahi posse: putant, si quam spem in Cn. Pompejo exercitus habeat, aut agrorum, aut aliorum commodorum, hanc non habiturum, cum viderit earum rerum omnium potestatem ad decemviros esse translatam. Patior non molestè, tàm stultos esse, qui hæc sperent, tàm impudentes, qui conentur: illud queror, tàm me ab iis esse contemptum, ut hæc portenta me consule potissimùm cogitarent. Atque in omnibus his agris, ædificiisque vendendis permittitur decemviris, ut vendant quibuscumque in locis videatur. o perturbatam rationem! o libidinem refrænandam! o consilia dissoluta, atque perdita! vectigalia locare nusquàm licet, nisi in hac urbe, hoc ex loco, hac vestrum frequentia. venire vestras res proprias, & in perpetuum à vobis alienari, in Paphlagoniæ tenebris, atque in Cappadociæ solitudine licebit? L. Sylla cum bona indemnatorum civium funesta illa auctione sua venderet, & se prædam suam

ſuam diceret vendere, tamen ex hoc loco vendidit; nec, quorum oculos offendebat, eorum ipſorum conſpectum fugere auſus eſt. decemviri veſtra vectigalia non modò nè vobis quidem arbitris, ſed nè præcone quidem publico teſte vendent? Sequitur, Omnes agros extra Italiam, infinito ex tempore, non ut anteà, ab Sylla, & Pompejo coſs. cognitio decemvirum, privatus ſit, an publicus: ſicquè agro pergrande vectigal imponitur. Hoc quantum judicium, quàm intolerandum, quàm regium ſit, quem præterit? poſſe, quibuſcumque locis velint, nulla diſceptatione, nullo conſilio privata publicare, publica liberare. Excipitur hoc capite ager in Sicilia Recentoricus: quem ego excipi & propter hominum neceſſitudinem, & propter æquitatem, Quirites, ſæpè vehementèr gaudeo. ſed quæ hæc impudentia? qui agrum Recentoricum poſſident, vetuſtate poſſeſſionis ſe, non jure, miſericordia ſenatus, non agri conditione, defendunt. nam illum agrum publicum eſſe fatentur; ſed moveri poſſeſſionibus, amiciſſimis ſedibus, ac diis penatibus, negant oportere. at ſi eſt privatus ager Recentoricus; quid eum excipis? ſin autem publicus: quæ eſt iſta æquitas, cæteros, etiam ſi privati ſint, permittere, ut publici judicentur: hunc excipere nominatim, quem qui poſſident, publicum eſſe fateántur? ergo eorum ager excipitur, qui apud Rullum alia ratione valuerunt: cæteri agri omnes, qui ubiquè ſunt, ſinè ullo delectu, ſinè populi Rom. notione, ſinè judicio ſenatus decemviris addicentur. Atque etiam eſt alia ſuperiore capite, quo omnia veneunt, quæſtuoſa exceptio, quæ tegit eos agros, dè quibus fœdere cautum eſt. audivit, hanc rem non à me, ſed ab aliis agitari ſæpè in ſenatu, nonnunquàm ex hoc loco, poſſidere agros in ora maritima regem Hiempſalem, quos P. Africanus populo Rom. adjudicarit; & tamen poſteà per C. Cottam conſulem cautum eſſe fœdere. hoc quia vos fœdus non juſſeritis, veretur Hiempſal, ut ſatis firmum ſit, & ratum. Quid? cujuſmodi eſt il-

illud? tollitur veſtrum judicium: fœdus torum excipitur, comprobatur. quod minuit auctionem decemviralem, laudo: quod regi amico cavet, non reprehendo: quod non gratis fit, indico. volitat enim ante oculos iſtorum Juba, regis filius, adoleſcens non minus benè nummatus, quàm benè capillatus.

Vix jam videtur locus eſſe, qui tantos acervos pecuniæ capiat. auget, addit, accumulat: aurum, argentum ex præda, ex manubiis, ex coronario, ad quoſcumque pervenit, neque relatum eſt in publicum, neque in monumento cönſumptum, id profiteri apud decemviros, & ad eos referre jubet. hoc capite etiam quæſtionem dè clariſſimis viris, qui populi R. bella geſſerunt, judiciumque dè pecuniis repetundis ad decemviros translatum videtis. horum erit illud judicium, quantæ cujuſque manubiæ fuerint, quid relatum, quid reſiduum ſit. in poſterùm verò lex hæc imperatoribus veſtris conſtituitur, ut, quicumque dè provincia deceſſerit, apud eoſdem decemviros, quantum habeat prædæ, manubiarum, auri coronarii, profiteatur. Hic tamen vir optimus eum, quem amat, excipit, Cn. Pompejum. undè iſte amor tàm improviſus, ac tàm repentinus? qui honore decemviratus excluditur propè nominatim, cujus judicium, legumque datio, captorum agrorum ipſius virtute cognitio tollitur, cujus non in provinciam, ſed in ipſa caſtra decemviri cum imperio, infinita pecunia, maxima poteſtate, & judicio rerum omnium mittuntur: cui jus imperatorium, quod ſemper omnibus imperatoribus eſt conſervatum, ſoli eripitur: is excipitur unus, nè manubias referre debeat. utrum tandèm hoc capite honos haberi homini, an invidia quæri videtur? remittit hoc Rullo Cn. Pompejus; beneficio iſto legis, benignitate decemvirali nihil utitur. nam, ſi eſt æquum, prædas, ac manubias ſuas imperatores non in monumenta deorum immortalium, neque in urbis ornamenta conferre, ſed ad decemviros, tamquàm ad dominos reportare, nihil ſibi appetit præcipuè Pompejus, nihil;

vult

vult se in communi, atque in eodem, quo cæteri, jure versari. sin est iniquum, Quirites, si turpe, si intolerandum, hos decemviros portitores omnibus omnium pecuniis constitui, qui non modò reges, atque exterarum nationum homines, sed etiam imperatores nostros excutiant: non mihi videntur honoris causa excipere Pompejum, sed metuere, nè ille eandem contumeliam, quam cæteri, ferre non possit. Pompejus autem, cum hoc animo sit, ut quidquid vobis placeat, sibi ferendum putet; quod vos ferre non poteritis, id profectò perficiet, nè diutiùs inviti ferre cogamini. Verumtamèn cavent, si qua pecunia post nos consules ex novis vectigalibus recipiatur, ea decemviri utantur. nova porrò vectigalia videt ea fore, quæ Pompejus adjunxerit. ità, remissis manubiis, vectigalibus ejus virtute partis se frui putat oportere. Parta sit pecunia, Quirites, decemviris tanta, quanta sit in terris: nihil prætermissum, sed omnes urbes, agri, regna deniquè, postremò etiam vectigalia vestra venierint: accesserint in cumulum manubiæ vestrorum imperatorum: quantæ, & quàm immanes divitiæ decemviris in tantis auctionibus, tot judiciis, tam infinita potestate rerum omnium quærantur, videtis. Cognoscite nunc alios immensos, atque intolerabiles quæstus, ut intelligatis, ad certorum hominum importunam avaritiam hoc populare legis agrariæ nomen esse quæsitum. Hac pecunia jubet agros emi, quo deducamini. Non consuevi homines appellare asperiùs, Quirites, nisi lacessitus. Vellem fieri posset, ut à me sinè contumelia nominarentur ii, qui se decemviros sperant futuros: jam videretis, quibus hominibus omnium rerum & vendendarum, & emendarum potestatem permitteretis. sed, quod ego nondùm statuo mihi esse dicendum, vos tamen id potestis cum animis vestris cogitare. unum hoc certè videor mihi verissimè posse dicere: tùm, cùm haberet hæc resp. Luscinos, Calatinos, Acidinos, homines non solùm honoribus populi, rebusque gestis, verùm etiam patientia paupertatis ornatos;

&

& tùm, cùm erant Catones, Philippi, Lælii, quorum sapientiam, temperantiamque in publicis, privatisque, forensibus, domesticisque rebus perspexeratis: tamen hujuscemodi res commissa nemini est, ut idem judicaret, & venderet, & hoc faceret per quinquennium toto in orbe terrarum; idemque agros vectigales populi R. abalienaret; &, cum summam tantæ pecuniæ nullo teste sibi ipse ex sua voluntate fecisset, tum deniquè emeret, à quibus vellet, quod videretur. Committite vos nunc, Quirites, his hominibus hæc omnia, quos odorari hunc decemviratum suspicamini: reperietis, partem esse eorum, quibus ad habendum, partem, quibus ad consumendum nihil satis esse videatur. Hic ego jam illud, quod expeditissimum sit, nè disputò quidem, Quirites, non esse hanc vobis à majoribus relictam consuetudinem, ut emantur agri à privatis, quo plebs publicè deducatur: omnibus legibus agris publicis privatos esse deductos: hujuscèmodi me aliquid ab hoc horridò, ac truce tribuno pl. expectasse: hanc verò emendi, & vendendi quæstuosissimam, ac turpissimam mercaturam, alienam actione tribunitia, alienam dignitate populi R. semper putavi. Libet agros emi. primum quæro, quos agros, & quibus in locis? nolo suspensam, & incertam plebem R. obscura spe, & cæca expectatione pendere. Albanus ager est, Setinus, Privernas, Fundanus, Vestinus, Falernus, Linternus, Cumanus, Casinas: audio. ab alia porta, Capenas, Faliscus, Sabinus ager, Reatinus, Venafranus, Alifanus, Trebulanus. habes tantam pecuniam, qua hoscè omnes agros, & cæteros horum similes non modò emere, verùm etiam coacervare possis. cur eos non definis, nequè nominas, ut saltèm deliberare plebs Romana possit, quid intersit sua, quid expediat, quantum tibi in emendis, & in vendendis rebus committendum putet? Definio, inquit, Italiam. satis certa regio. etenim quantulum interest, utrum in Massici radices, an in Italiam, aliovè deducamini? Age verò, definis locum: quidnam agri?

agri

agri verò, inquit, qui arari, aut coli possit. Qui possit arari, inquit, aut coli, non qui aratus, aut cultus sit. utrum hæc lex est, an tabula Veratianæ auctionis? in qua scriptum fuisse ajunt: jugera cc. in quibus olivetum fieri potest: jugera ccc. ubi institui vineæ possunt. hoc tu emes ista innumerabili pecunia, quod arari, aut coli possit? quod solùm tam exile, & macrum est, quod aratro perstringi non possit? aut quod est tam asperum, saxetum, in quo agricolarum cultus non elaboret? Idcircò, inquit, agros nominare non possum, quia tangam nullum ab invito. Hoc quoquè multò est quæstuosius, quàm si ab invito sumeret. inibitur enim ratio quæstus de vestra pecunia; & tum deniquè ager emetur, cum idem expedierit emptori, & venditori. Sed videte vim legis agrariæ. ne ii quidem, qui agros publicos possident, decedent de possessione, nisi erunt deducti optima conditione, & pecunia maxima. conversa ratio. anteà, cum erat à tribuno pl. mentio legis agrariæ facta, continuò qui agros publicos, aut qui possessiones invidiosas tenebant, pertimescebant. hæc lex eos homines fortunis locupletat, invidia liberat. quàm multos enim, Quirites, existimatis esse, qui latitudinem possessionum tueri, qui invidiam Sullanorum agrorum ferre non possint? qui vendere cupiant, emptores non reperiant? perdere jam deniquè illos agros ratione aliqua velint? qui paulò antè, diem noctemque, tribunitium nomen horrebant, vestram vim metuebant, mentionem legis agrariæ pertimescebant, ii nunc etiam ultro rogabuntur, atque orabuntur, ut agros partim publicos, partim plenos invidiæ, plenos periculi, quanti ipsi velint, decemviris tradant. Atque hoc carmen hic tribunus pl. non vobis, sed sibi intus canit. habet socerum virum optimum, qui tantum agri in illis reip. tenebris occupavit, quantum concupivit. huic subvenire vult succumbenti, jam oppresso, Sullanis oneribus gravi, sua lege, ut liceat illi invidiam deponere, pecuniam condere. Et vos non dubitatis, quin vectigalia vestra vendatis, plurimo majorum

ve-

vestrorum sanguine, & sudore quæsita, ut Sullanos possessores divitiis augeatis, periculo liberetis? nam ad hanc emptionem decemviralem duo genera agrorum spectant, Quirites. eorum unum propter invidiam domini fugiunt, alterum propter vastitatem. Sullanus ager, à certis hominibus latissimè continuatus, tantam habet invidiam, ut veri, ac fortis tribuni pl. stridorem unum perferre non possit. hic ager omnis quoquo pretio coemptus erit, tamen ingenti pecunia vobis inducetur. Alterum genus agrorum, propter sterilitatem incultum, propter pestilentiam vastum, atque desertum, emetur ab iis, qui eos vident sibi esse, si non vendiderint, relinquendos. Et nimirum istud est, quod ab hoc tribuno pl. dictum est in senatu, urbanam plebem nimium in rep. posse, exhauriendam esse. hoc enim verbo est usus, quasi dè aliqua sentina, ac non dè optimorum civium genere loqueretur. Vos verò, Quirites, si me audire vultis, retinete istam possessionem gratiæ, libertatis, suffragiorum, dignitatis, urbis, fori, ludorum, festorum dierum, cæterorum omnium commodorum: nisi fortè mavultis, relictis his rebus, atque hac luce reip. in Sipontina siccitate, aut in Salapinorum pestilentiæ finibus, Rullo duce, collocari. At dicat, quos agros empturus sit: ostendat, & quid, & quibus daturus sit. ut verò, cum omnes urbes, agros, vectigalia, regna vendiderit, tum arenam aliquam, aut paludes emat, id vos potestis, quæso, concedere? Quamquàm illud est egregium, quod hac lege ante omnia veneunt, ante pecuniæ coguntur, & coacervantur, quàm gleba una ematur. deindè emi jubet, ab invito vetat. Quæro, si, qui velint vendere, non fuerint, quid pecunia fiet? referre in ærarium lex vetat, exigi prohibet. igitur pecuniam omnem decemviri tenebunt; vobis ager non emetur, vectigalibus abalienatis, sociis vexatis, regibus, atque omnibus gentibus exinanitis, illi pecunias habebunt, vos agros non habebitis. Facile, inquit, adducentur pecuniæ magnitudine, ut velint vendere. Ergo ea lex est,

qua nostra vendamus, quanti possimus; aliena emamus, quanti possessores velint. Atque in hos agros, qui hac lege empti sint, colonias ab iis decemviris deduci jubet? Quid? omnis nè ejusmodi locus est, ut nihil intersit reip. colonia deducatur in eum locum, nec nè? an est locus, qui coloniam postulet? est & qui planè recuset? quo in genere, sicut in cæteris reip. partibus, est operæ pretium diligentiam majorum recordari, qui colonias sic idoneis in locis contra suspicionem periculi collocarunt, ut esse non oppida Italiæ, sed propugnacula imperii viderentur. Hi deducent colonias in eos agros, quos emerint. etiam nè, si reip. non expediat? Et in quæ loca præterea videbitur. quid igitur est causæ, quin coloniam in Janiculum possint deducere? & suum præsidium in capite, atque cervicibus vestris collocare? Tu non definias, quot colonias, in quæ loca, quo numero colonorum, deduci velis? tu occupes locum, quem idoneum ad vim tuam judicaris? compleas numero? confirmes præsidio, quo velis? populi R. vectigalibus, atque omnibus copiis ipsum populum R. coerceas? opprimas? redigas in istam decemviralem ditionem, ac potestatem? Ut verò totam Italiam suis præsidiis obsidere, atque occupare cogitet, quæso, Quirites, cognoscite. Permittit decemviris, ut in omnia municipia, in omnes colonias totius Italiæ colonos deducant, quos velint: iisque colonis agrum dari jubet. num obscurè majores opes, quàm libertas vestra pati potest, & majora præsidia quæruntur? num obscurè regnum constituitur? num obscurè libertas vestra tollitur? nam cum iidem omnem pecuniam, maximam multitudinem, idest totam Italiam, suis opibus obtinebunt; iidem vestram libertatem suis præsidiis, & coloniis interclusam tenebunt: quæ spes tandem, quæ facultas recuperandæ vestræ libertatis relinquetur? At enim ager Campanus hac lege dividetur, orbis terræ pulcherrimus: & Capuam colonia deducetur, urbem amplissimam, atque ornatissimam. atqui quid ad hæc possumus dicere? Dè commodo vestro priùs dicam, Quirites:

tes: deindè ad amplitudinem, & dignitatem revertar, ut, si quis agri, aut oppidi bonitate delectetur, nè quid expectet; si quem rei dignitas commovet, ut huic simulatæ largitioni resistat. Ac primùm dè oppido dicam; si quis est fortè, quem Capua magis, quàm Roma delectat. Quinque millia colonorum Capuam scribi jubet. ad hunc numerum quingenos sibi singuli sument. quæso nolite vosmetipsos consolari: verè, & diligenter considerate: num vobis, aut vestri similibus, integris, quietis, otiosis hominibus in hoc numero locum fore putatis? si est omnibus vobis, aut majori vestrum parti: quamquàm me vester honos vigilare dies, atque noctes, & intentis oculis omnes reip. partes intueri jubet; tamen paulispèr, si ità commodum vestrum feret, connivebo. sed si quinque hominum millibus, ad vim, facinus, cædemque delectis, locus, atque urbs, quæ bellum facere atque instruere possit, quæritur: tamen nè patiemini, vestro nomine contra vos firmari opes, armari præsidia, urbes, agros, copias comparari? nam agrum quidem Campanum, quem vobis ostentant, ipsi concupiverunt: deducent suos, quorum nomine ipsi teneant, & fruantur: coement prætereà: ista dena jugera continuabunt. nam, si dicent, per legem id non licere; nè per Corneliam quidem licet. at videmus (ut longinqua mittamus) agrum Prænestinum à paucis possideri: neque istorum pecuniis quidquam aliud deesse video, nisi ejusmodi fundos, quorum subsidio familiarum magnitudines, & Cumanorum, ac Puteolanorum prædiorum sumptum sustinere possint. Quod si vestrum commodum spectat, veniat, & coram mecum dè agri Campani divisione disputet. Quæsivi ex eo Kalendis Jan. quibus hominibus, & quemadmodùm illum agrum esset distributurus. respondit, à Romilia tribu se initium esse facturum. primùm, quæ est ista superbia, & contumelia, ut populi pars amputetur, ordo tribuum negligatur? ante rusticis detur ager, qui habent, quàm urbanis, quibus ista agri spes, & jucunditas ostenditur?

aut, si hoc ab se dictum negat, & satisfacere omnibus vobis cogitat; proferat, in jugera dena describat, ab Suburana usquè ad Arniensem nomina vestra proponat. si non modò dena jugera dari vobis, sed nè constipari quidem tantum numerum hominum posse in agrum Campanum, intelligetis; tamen nè vexari remp., contemni majestatem populi R. deludi vosmetipsos diutiùs à tribuno pl. patiemini? Quod si posset ager iste ad vos pervenire; nonnè eum tamen in patrimonio vestro remanere malletis? unum nè fundum pulcherrimum populi Rom. caput vestræ pecuniæ, pacis ornamentum, subsidium belli, fundamentum vectigalium, horreum legionum, solatium annonæ, disperire patiemini? an obliti estis, Italico bello, amissis cæteris vectigalibus, quantos agri Campani fructibus exercitus alueritis? an ignoratis, cætera illa magnifica populi R. vectigalia perlevi sæpè momento fortunæ, inclinatione temporis pendere? quid nos Asiæ portus, quid Syriæ rura, quid omnia transmarina vectigalia juvabunt, tenuissima suspicione prædonum, aut hostium injecta? at verò hoc agri Campani vectigal cum ejusmodi est, ut domi sit, & omnibus præsidiis oppidorum tegatur; tùm neque bellis infestum, nec fructibus varium, nec cœlo, ac loco calamitosum esse solet. Majores nostri non solum id, quod dè Campanis ceperant, non imminuerunt, verùm etiam id, quod tenebant, quibus adimi jure non poterat, coemerunt. qua dè causa nec duo Gracchi, qui dè plebis R. commodis plurimum cogitaverunt, nec L. Sulla, qui omnia sinè religione, quibus voluit, est dilargitus, agrum Campanum attingere ausus est. Rullus extitit, qui ex ea possessione remp. dimoveret, ex qua nec Gracchorum benignitas eam, nec Sullæ dominatio dejecisset. quem agrum nunc prætereuntes vestrum esse dicitis; & quem pariter qui iter faciunt, externi homines, vestrum esse audiunt: is, cum erit divisus, neque erit, neque vester esse dicatur. At qui homines possidebunt? primò quidem acres, ad vim prompti,

ad

ad ſeditionem parati; qui, ſimul ac decemviri concrepuerint, armati in cives, & expediti ad cædem eſſe poſſint. deindè ad paucos, opibus, & copiis affluentes, totum agrum Campanum perferri videbitis. vobis intereà, qui illas à majoribus pulcherrimas vectigalium ſedes, armis captas, accepiſtis, gleba nulla dè paternis, atque avitis poſſeſſionibus relinquetur: ac tantum intererit inter veſtram, & privatorum diligentiam, quod, cum à majoribus veſtris P. Lentulus, is, qui princeps ſenatus, in ea loca miſſus eſſet, ut & privatos agros, qui in publicum Campanum incurrebant, pecunia publica coemeret, dicitur renunciaſſe, nulla ſe pecunia fundum cujuſdam emere potuiſſe; eumque, qui nollet vendere, ideo negaſſe ſe adduci poſſe, uti venderet, quod, cum plures fundos haberet, ex illo ſolo fundo nunquàm malum nuncium audiſſet. Ità nè verò? privatum hæc cauſa commovit; populum R., nè agrum Campanum privatis gratis, Rullo rogante, tradat, non commovebit? Atqui idem populus R. dè hoc vectigali poteſt dicere, quod ille dè ſuo fundo dixiſſe dicitur. Aſia multos annos vobis fructum Mithridatico bello non tulit: Hiſpaniarum vectigal temporibus Sertorianis nullum fuit: Siciliæ civitatibus bello fugitivorum M'. Aquillius etiàm mutuum frumentum dedit: at ex hoc vectigali numquàm malus nuncius auditus eſt. cætera vectigalia belli facultatibus affliguntur: hoc vectigali etiam belli facultates ſuſtentantur. Deindè, in hac aſſignatione agrorum nè illud quidem dici poteſt, quod in cæteris, agros deſertos à plebe, atque à cultura hominum liberorum eſſe non oportere. ſic enim dico; ſi Campanus ager dividatur, exturbari, & expelli plebem ex agris, non conſtitui, & collocari. totus enim ager Campanus colitur, & poſſidetur à plebe, & à plebe optima, & modeſtiſſima: quod genus hominum optimè moratum, optimorum & aratorum, & militum, ab hoc plebicola tribuno funditus ejicitur. atque illi miſeri, nati in illis agris, & educati, glebis ſubigendis exercitati,

quo se subito conferant, non habebunt: his robustis, & valentibus, & audacibus decemvirum satellitibus agri Campani possessio tota tradetur; & ut vos nunc de vestris majoribus prædicatis, Hunc agrum nobis majores nostri reliquerunt: sic vestri posteri de vobis prædicabunt, Hunc agrum patres nostri, acceptum à patribus suis perdiderunt. Equidèm existimo, si jam campus Martius dividatur, & unicuique vestrum, ubi consistat, bini pedes assignentur: tamen promiscuè toto, quàm propriè parva frui parte malletis. Quarè, etiam si ad vos esset singulos aliquid ex hoc agro perventurum, qui vobis ostenditur, aliis comparatur: tamen honestius eum vos universi, quàm singuli, possideretis. nunc verò, cum ad vos nihil pertineat, sed paretur aliis, eripiatur vobis: non nè acerrimè, tamquàm armato hosti, sic huic legi pro vestris agris resistetis? Adjungit Stellatem campum agro Campano, & in eo duodena describit in singulos homines jugera. Quasi verò paulùm differat ager Campanus, ac Stellatis. multitudo, Quirites, quæritur, qua illa oppida omnia compleantur. nam dixi anteà, lege permitti, ut quæ velint municipia, quas velint veteres colonias, colonis suis occupent. Calenum municipium complebunt: Theanum opprimient: Atellam, Cumas, Neapolin, Pompejos, Nuceriam suis præsidiis devincient: Puteolos verò, qui nunc in sua potestate sunt, suo jure, libertateque utuntur, totos novo populo, atque adventitiis copiis occupabunt. tunc illud exilium Campanæ coloniæ, vehementèr huic imperio timendum, Capuam à decemviris inferetur: tunc contrà hanc Romam, communem patriam omnium nostrum, illa altera Roma quæretur, in id oppidum homines nefarii remp. nostram transferre conantur, quo in oppido majores vestri nullam omninò remp. esse voluerunt: qui tres solùm urbes in terris omnibus, Carthaginem, Corinthum, Capuam, statuerunt posse imperii gravitatem, ac nomen sustinere. deleta Carthago est, quod

quod cùm hominum copiis, tùm ipsa natura, ac loco, succincta portubus, armata muris, excurrere ex Africa, imminere ità fructuosissimis insulis populi R. videbatur. Corinthi vestigium vix relictum est: erat enim posita in angustiis, atque in faucibus Græciæ, sic, ut terra claustra locorum teneret, & duo maria maximè navigationi diversa penè conjungeret, cum pertenui discrimine separarentur. hæc, quæ procul erant à conspectu imperii, non solum afflixerunt, sed etiam, nè quando recreata exsurgere, atque erigere se possent, funditùs, ut dixi, sustulerunt. de Capua multum est, & diù consultum. extant litteræ, Quirires, publicæ: sunt S. C. complura. statuerunt homines sapientes, si agrum Campanis ademissent, magistratus, senatum, publicum ex illa urbe consilium sustulissent, imaginem reip. nullam reliquissent, nihil forè, quod Capuam timeremus. itàque hoc perscriptum in monumentis veteribus reperietis; ut esset urbs, quæ res eas, quibus ager Campanus coleretur, suppeditare posset; ut esset locus comportandis, condendisque fructibus; ut aratores, cultu agrorum defessi, urbis domiciliis uterentur; idcircò illa ædificia non esse deleta. videte, quantum intervallum sit interiectum inter majorum nostrorum consilia, & inter hominum istorum dementiam. illi Capuam receptaculum aratorum, nundinas rusticorum, cellam, atque horreum Campani agri esse voluerunt: hi, expulsis aratoribus, effusis, ac dissipatis fructibus vestris, eandem Capuam sedem novæ reip. constituunt, molem contrà veterem remp. comparant. quod si majores nostri existimassent, quemquam in tàm illustri imperio, & tàm præclara pop. R. disciplina M. Bruti, aut P. Rulli similem futurum (hos enim nos duos adhuc vidimus, qui hanc remp. Capuam totam transferre vellent) profectò nomen illius urbis non reliquissent. verùm arbitrabantur, Corintho, & Carthagini, etiamsi senatum, & magistratum sustulissent, agrumque civibus ademissent, tamen non defore, qui illa re-

stituerent, atque qui ante omnia commutarent, quam nos audire possemus; hic verò, in oculis senatus, populique R. nihil posse existere, quod non ante extingui, atque opprimi posset, quam planè exortum, ac natum esset. neque verò ea res fefellit homines divina mente, & consilio præditos. nam post Q. Fulvium, Q. Fabium coss. quibus consulibus Capua devicta, atque capta est, nihil est in ea urbe contra hanc remp. non dico factum, sed omninò excogitatum. multa posteà bella gesta cum regibus, Philippo, Antiocho, Persa, Pseudophilippo, Aristonico, Mithridate, & cæteris: multa prætereà gravia, Carthaginiensium, Corinthium, Numantinum: multæ in hac rep. seditiones domesticæ, quas prætermitto: bella cum sociis, Fregellanum, Marsicum: quibus omnibus domesticis, externisque bellis Capua non modò non obfuit, sed opportunissimam se nobis præbuit & ad bellum instruendum, & ad exercitus ornandos, & tectis, ac sedibus suis recipiendos. homines non inerant in urbe, qui malis concionibus, turbulentis S. C., iniquis imperiis remp. miscerent, & rerum novarum causam aliquam quærerent. neque enim concionandi potestas erat cuiquam, nec consilii capiundi publici: non gloriæ cupiditate efferebantur, propterea quod, ubi honos publicè non est, ibi gloriæ cupiditas esse non potest: non contentione, non ambitione discordes. nihil enim supererat, dè quo certarent; nihil quod contra peterent: nihil ubi dissiderent. itàque illam Campanam arrogantiam, atque intolerandam ferociam ratione, & consilio majores nostri ad inertissimum, & desidiosissimum otium perduxerunt: sic & crudelitatis infamiam effugerunt, quod urbem ex Italia pulcherrimam non sustulerunt, & multum in posterum providerunt, quod nervis urbis omnibus exsectis, urbem ipsam solutam, ac debilitatam reliquerunt. Hæc consilia majorum M. Bruto, ut anteà dixi, reprehendenda, & P. Rullo visa sunt: neque te P. Rulle omina illa M. Bruti, atque auspicia à simili furore deter-

terrent. nam & ipse, qui deduxit, & qui magistratum Capuæ, ea lege creati, ceperunt, & qui aliquam partem illius deductionis, honoris, muneris attigerunt, omnes acerbissimas impiorum pœnas pertulerunt. Et, quoniam Bruti, atque illius temporis feci mentionem, commemorabo id, quod egomet vidi, cum venissem Capuam, coloniam deductam L. Considio, & Sex. Saltio, quemadmodùm ipsi loquebantur, prætoribus; ut intelligatis, quantam locus ipse afferat superbiam, quæ paucis diebus, quibus illo colonia deducta fuit, perspici, atque intelligi potuit. Nam primùm, id quod dixi, cum cæteris in coloniis duumviri appellentur, hi se prætores appellari volebant. quibus primus annus hanc cupiditatem attulisset, nonnè arbitramini paucis annis fuisse consulum nomen appetituros? deindè anteibant lictores non cum bacillis, sed, ut hic prætoribus anteeunt, cum fascibus duobus. erant hostiæ majores in foro constitutæ, quæ ab his prætoribus dè tribunali, sicut à nobis consulibus dè consilii sententia probatis, ad præconem, & ad tibicinem immolabantur. deindè Patres conscripti vocabantur. Jam verò vultum Considii videre, ferendum vix erat: quem hominem ut grandi macie torridum, Romæ contemptum, abjectum videbamus, hunc Capuæ Campano supercilio, ac regio spiritu cum videremus, Magios, Blossios mihi videbar illos videre, ac Jubellios. Jam verò, qui metus erat tunicatorum illorum? & in Albana, & Seplasia quæ concursatio percontantium, quid prætor edixisset? ubi cœnaret? quid enunciasset? nos autem, hinc Roma qui veneramus, jam non hospites, sed peregrini, atque advenæ nominabamur. Hæc qui prospexerint, majores nostros dico, Quirites, non eos in deorum immortalium numero venerandos à nobis, & colendos putatis? quid enim viderunt? hoc, quod nunc vos, quæso, perspicite, atque cognoscite. non ingenerantur hominibus mores tàm à stirpe generis, ac seminis, quàm ex iis rebus, quæ ab ipsa natura loci, &

à vitæ consuetudine suppeditantur, quibus alimur, & vivimus. Carthaginienses fraudulenti, & mendaces, non genere, sed natura loci, quod, propter portus suos, multis, & variis mercatorum & advenarum sermonibus ad studium fallendi studio quæstus vocabantur. Ligures montani, duri, atque agrestes: docuit ager ipse, nihil ferendo, nisi multa cultura, & magno labore quæsitum. Campani semper superbi bonitate agrorum, & fructuum, & magnitudine urbis, salubritate, descriptione, pulchritudine. ex hac copia, atque omnium rerum affluentia primum illa nata sunt; arrogantia, qua à majoribus nostris alterum Capua consulem postulavit; deindè ea luxuries, quæ ipsum Hannibalem, armis etiam tum invictum, voluptate vicit. Huc isti decemviri cum IↃↃ. colonorum ex lege Rulli deduxerint, centum decuriones, decem augures, sex pontifices constituerint: quos illorum animos, quos impetus, quam ferociam fore putatis? Romam in montibus positam, & convallibus, cœnaculis sublatam, atque suspensam, non optimis viis, angustissimis semitis, præ sua Capua planissimo in loco explicata, ac præ illis semitis irridebunt, atque contemnent. agros verò Vaticanum, & Pupinium, cum suis optimis, atque uberibus campis conferendos scilicet non putabunt. oppidorum autem finitimorum illam copiam cum hac per risum, ac per jocum contemnent: Labicos, Fidenas, Collatiam, ipsum herclè Lanuvium, Ariciam, Tusculum, cum Calibus, Theano, Neapoli, Puteolis, Cumis, Pompejis, Nuceria non comparabunt. quibus illi rebus elati, & inflati, fortassè non continuo, sed certè si paulùm assumpserint vetustatis, ac roboris, non continebuntur; progredientur longiùs, efferentur. singularis homo privatus, nisi magna sapientia præditus, vix facilè sese regionibus officii, magnis in fortunis, & copiis, continet: nedùm isti, ab Rullo, & Rulli similibus conquisiti, atque electi, coloni, Capuæ, in domicilio superbiæ, atque in sedibus luxuriæ collocati, non

fla-

ſtatim conquiſituri ſint aliquid ſceleris, & flagitii: immò verò etiam hoc magis, quàm illi veteres, germanique Campani, quod in vetere fortuna illos natos, & educatos, nimiæ tamen rerum omnium copiæ depravabant; hi ex ſummâ egeſtate in eandem rerum abundantiam traducti, non ſolùm copia, vetum etiam inſolentia commovebuntur. Hæc tu, P. Rulle, M. Bruti ſceleris veſtigia, quàm monumenta majorum ſapientiæ ſequi maluiſti: hæc tu cum iſtis tuis auctoribus excogitaſti, ut vetera vectigalia venderetis, & expilaretis nova; ut urbi Capuam ad certamen dignitatis opponeretis; ut ſub veſtrum jus, juriſdictionem, poteſtatem urbes, nationes, provincias, liberos populos, reges, terrarum denique orbem ſubjungeretis; ut, cum omnem pecuniam ex ærario exhauſiſſetis, ex vectigalibus redegiſſetis, ab omnibus regibus, gentibus, imperatoribus noſtris coegiſſetis, tamen omnes vobis pecunias ad nutum veſtrum penderent; ut iidem partim invidioſos agros à Sullanis poſſeſſoribus, partim deſertos, ac peſtilentes à veſtris neceſſariis, à vobiſmetipſis emptos, quanti velletis, populo R. induceretis; ut omnia municipia, coloniaſque Italiæ novis colonis occuparetis; ut, quibuſcumque in locis vobis videretur, ac quàm multis videretur, colonias collocaretis; ut omnem rempub. veſtris militibus, veſtris urbibus, veſtris præſidis cingeretis, atque oppreſſam teneretis; ut ipſum Cn. Pompejum, cujus præſidio ſæpiſſimè populus Rom. contra acerrimos hoſtes, & contra improbiſſimos cives victor evaſit, proſcribere, atque horum conſpectu privare poſſetis: ut nihil auro, & argento violari, nihil numero, & ſuffragiis declarari, nihil elata manu perfringi poſſet, quod non vos oppreſſum, atque ereptum teneretis; ut volitaretis intereà per gentes, per regna omnia cum imperio ſummo, cum judicio infinito, cum òmni pecunia; ut veniretis in caſtra Cn. Pompeji, atque ipſa caſtra, ſi commodum vobis eſſet, venderetis; ut intereà magiſtratus reliquos,

legibus omnibus soluti, sinè metu judiciorum, sinè periculo petere possetis: ut nemo ad populum R. vos adducere, nemo producere, non senatus cogere, non consul coercere, non tribunus pl. retinere possit. Hæc ego vos concupiisse, prò vestra stultitia, atque intemperantia, non miror; sperasse, me consule, assequi posse, demiror. nam cum omnium consulum gravis in rep. custodienda cura, ac diligentia debet esse, tum eorum maximè, qui non in cunabulis, sed in campo sunt consules facti. nulli populo Rom. pro me majores mei spoponderunt: mihi creditum est: à me petere, quod debeo, me ipsum appellare debetis quemadmodùm, cum petebam, nulli me vobis auctores generis mei commendarunt: sic, si quid deliquero, nullæ sunt imagines, quæ me à vobis deprecentur. quarè, modò ut vita suppetat, quamquàm ego sum is, qui eam possim ab istorum scelere, insidiisque defendere; polliceor hoc vobis, Quirites, bona fide: remp. vigilanti homini, non timido; diligenti, non ignavo, commisistis. ego is consul, qui concionem metuam? qui tribunos plebis perhorrescam? qui sæpè, & sinè causa tumultuer? qui timeam, nè mihi in carcere habitandum sit, si tribunus pl. duci jussisset? ego, nondùm vestris armis armatus, insignibusque amplissimis ornatus, imperio, auctoritate, non horrui in hunc locum progredi, vobisque auctoribus improbitati hominis resistere: nunc verear, nè resp. tantis munita præsidiis, ab istis vinci, aut opprimi possit? si anteà timuissem, tamen hac concione, hoc populo, certè non vererer. quis enim umquàm tàm secunda concione legem agrariam suasit, quàm ego dissuasi? si hoc dissuadere est, ac non disturbare, atque pervertere. ex quo intelligi, Quirites, potest, nihil esse tàm populare, quàm id, quod ego vobis in hunc annum consul popularis affero, pacem, tranquillitatem, otium. quæ nobis designatis timebatis, ea nè accidere possent, consilio meo, ac ratione provisa sunt. non modò vos eritis in otio, qui semper

esse volueratis, verùm etiam istos, quibus otiosi negotium facessimus, otiosissimos reddam. etenim illis honores, potestates, divitiæ ex tumultu, atque ex dissensionibus civium comparari solent; vos, quorum gratia in suffragiis consistit, libertas in legibus, honos in judiciis, & æquitate magistratuum, res familiaris in pace, omni ratione otium tenere debetis. nam, si ii, qui propter desidiam in otio vivunt, tamen in sua turpi inertia capiunt voluptatem: sub ipso otio, quo vos fortunam regitis, si hunc statum, quem habetis, esse meliorem non ignoratis, non ut quæsitum, sed vita partum otium tenueritis. Quod ego & concordia, quam mihi constitui cum collega, invitissimis iis hominibus, quos in consulatu inimicos esse & animi, & corporis actibus providi, omnibus prospexi sanè, & revocavi: idem tribunis pl. denunciavi, nè quid turbulenti me consule conflarent. summum, & firmissimum est illud communibus fortunis præsidium, Quirites, ut, quales vos hodierna die maxima concione mihi prò salute vestra præbuistis, tales reliquis temporibus reip. præbeatis. pro certò polliceor hoc vobis, atque confirmo, me esse perfecturum, ut jam tandèm illi, qui honori inviderunt meo, tamen vos universos in consule deligendo plurimùm vidisse fateantur.

M. TUL.

M. TULLII CICERONIS

IN L. CATILINAM

ORATIO PRIMA.

IN SENATU.

ARGUMENTUM.

Patefacta Catilinæ conjuratione adversùs remp. Cicero cos. habet senatum in templo Jovis Statoris. cum duæ sententiæ essent, altera severior, Catilinam interimendum; altera mitior, ex urbe emittendum: Cicero utramque disputat, mitiorem tamen sequitùr; & Catilinam acriter increpando, objurgandoque hortatur, ut abeat ex urbe; quò civitatem metu liberet, & liberiùs se hostem patriæ profiteatur. Habita est 6. Idus Novemb. anno U. C. 690. Hac oratione Catilina perterritus perfugit.

QUòusque tandèm abutere, Catilina, patientia nostra? quamdiù nos etiam furor iste tuus eludet? quem ad finem sese effrænata jactabit audacia? nihil ne te nocturnum præsidium palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora, vultusque moverunt? patere tua consilia non sentis? constrictam jam omnium horum conscientia teneri conjurationem tuam non vides? quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris? O tempora, o mores! senatus hæc intelligit, consul videt: hic tamen vivit. vivit? immò verò etiam in senatum venit, fit publici con-

filii particeps: notat, & designat oculis ad cædem unumquemque nostrum. nos autem viri fortes satisfacere reip. videmur, si istius furorem, ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci jussu consulis jampridém oportebat, in te conferri pestem istam, quam tu in nos omnes jamdiù machinaris. An verò vir amplissimus P. Scipio, Pontifex maximus, Ti. Gracchum, mediocriter labefactantem statum reipubl. privatus interfecit? Catilinam verò, orbem terræ cæde, atque incendiis vastare cupientem, nos consules perferemus? nam illa nimis antiqua prætereo, quod Q. Servilius Ahala Sp. Melium, novis rebus studentem, manu sua occidit. Fuit, fuit ista quondàm in hac rep. virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciis civem perniciosum, quàm acerbissimum hostem coercerent. Habemus enim S. C. in te, Catilina, vehemens, & grave: non deest reipubl. consilium, neque auctoritas hujus ordinis. nos, nos, dico apertè, consules desumus. Decrevit quondam senatus, ut L. Opimius consul videret, ne quid respubl. detrimenti caperet: nox nulla intercessit: interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre natus, avis, majoribus: occisus est cum liberis M. Fulvius consularis. simili S.C. C. Mario, & L. Valerio coss. permissa est respubl. num unum diem posteà L. Saturninum tribunum pl. & C. Servilium prætorem pœna remorata est? at verò nos vicesimum jam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis. habemus enim ejusmodi S. C. veruntamèn inclusum in tabulis, tamquàm gladium in vagina reconditum; quo ex S. C. confestim interfectum te esse, Catilina, convenit. vivis, & vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Cupio P. C. me esse clementem, cupio in tantis reip. periculis non dissolutum videri: sed jam me ipsum inertiæ, nequitiæque condemno. castra sunt in Italia contra remp. in Hetruriæ faucibus collocata; crescit in dies singulos hostium numerus: eorum autem imperatorem castrorum, ducemque hostium intra moe-

mœnia, atque adeò in ſenatu videtis, inteſtinam aliquam quotidiè perniciem reip. molientem. ſi te jam, Catilina, comprehendi, ſi interfici juſſero: credo, erit verendum mihi, ne non hoc potiùs omnes boni ſeriùs à me, quàm quiſquam crudeliùs factum eſſe dicat. verùm ego hoc, quod jampridèm factum eſſe oportuit, certa de cauſa nondùm adducor, ut faciam: tùm denique interficiam te, cum jam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui ſimilis inveniri poterit, qui id non jure factum eſſe fateatur. quamdiù quiſquam erit, qui te defendere audeat, vives, & vives ità, ut nunc vivis, multis meis, & firmis præſidiis obſeſſus, ne commovere te contra remp. poſſis: multorum te etiam oculi, & aures non ſentientem, ſicut adhuc fécerunt, ſpeculabuntur, atque cuſtodient. etenim quid eſt, Catilina, quod jam ampliùs expectes, ſi neque nox tenebris obſcurare cœtus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem conjurationis tuæ poteſt? ſi illuſtrantur, ſi erumpunt omnia? muta jam iſtam mentem, mihi crede: obliviſcere cædis, atque incendiorum: teneris undique: luce ſunt clariora nobis tua conſilia omnia: quæ etiam mecum licet recognoſcas. Meminiſti ne, me ante diem XII. Kal. Nov. dicere in ſenatu, certo die fore in armis, qui dies futurus eſſet ante diem VIII. Kal. Nov. C. Manlium, audaciæ ſatellitem, atque adminiſtrum tuæ? num me fefellit, Catilina, non modò res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verùm, id quod multò magis eſt admirandum, dies? dixi ego idem in ſenatu, cædem te optimatum contuliſſe in ante diem V. Kal. Nov. tum cum multi principes civitatis Roma, non tam ſui conſervandi, quam tuorum conſiliorum reprimendorum cauſa profugerunt. num inficiari potes, te illo ipſo die, meis præſidiis, mea diligentia circumcluſum, commovere te contra rempubl. non potuiſſe, cum tu, diſceſſu cæterorum, noſtra tamen, qui remanſiſſemus, cæde contentum te eſſe dicebas? Quid? cum te Præneſte Kal. ipſis

Nov.

Nov. occupaturum nocturno impetu esse confideres? sensisti ne illam coloniam meo jussu, meis præsidiis, custodiis, vigiliis esse munitam? nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modò audiam, sed etiam videam, planèque sentiam. recognosce tandèm mecum noctem illam superiorem: jam intelliges multò me vigilare acrius ad salutem, quàm te ad perniciem reip. Dico te priori nocte venisse inter falcarios (non agam obscurè) in M. Leccæ domum, convenisse eodem complures ejusdem amentiæ, scelerisque socios. num negare audes? quid taces? convincam, si negas. video enim esse hic in senatu quosdam, qui tecum unà fuere. O dii immortales! ubinam gentium sumus? quam remp. habemus? in qua urbe vivimus? hic, hic sunt, nostro in numero, P. C. in hoc orbis terræ sanctissimo, gravissimoque consilio, qui de meo, nostrumque omnium interitu, qui de hujus urbis, atque adeò orbis terrarum exitio cogitent. hosce ego video consul, & de republ. sententiam rogo; &, quos ferro trucidari oportebat, eos nondùm voce vulnero. Fuisti igitur apud Leccam ea nocte, Catilina: distribuisti partes Italiæ: statuisti, quo quemque proficisci placeret; delegisti, quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres: descripsisti urbis partes ad incendia: confirmasti, te ipsum jam esse exiturum: dixisti, paululùm tibi esse etiam tum moræ, quod ego viverem. reperti sunt duo equites Rom. qui te ista cura liberarent, & sese illa ipsa nocte paulò ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur. hæc ego omnia, vix dum etiam cœtu vestro dimisso, comperi: domum meam majoribus præsidiis munivi, atque firmavi: exclusi eos, quos tu manè ad me salutatum miseras, cum illi ipsi venissent, quos ego jam multis viris ad me venturos id temporis esse prædixeram. quæ cum ità sint, Catilina, perge, quo cœpisti, egredere aliquandò ex urbe: patent portæ, proficiscere: nimium diù te imperatorem illa tua Manliana castra desiderant; educ tecum etiam

omnes

omnes tuos; si minùs, quamplurimos: purga urbem. magno me metu liberabis, dummodò inter me, atque te murus intersit. nobiscum versari jam diutiùs non potes: non feram, non patiar, non sinam. magna diis immortalibus habenda gratia est, atque huic ipsi Jovi Statori, antiquissimo custodi hujus urbis, quod hanc tam tetram, tam horribilem, tamque infestam reipubl. pestem toties jam effugimus. non est sæpiùs in uno homine salus summa periclitanda reipubl. Quamdiù mihi, consuli designato, Catilina, insidiatus es, non publico me præsidio, sed privata diligentia defendi. cum proximis comitiis consularibus me consulem in campo, & competitores tuos interficere voluisti; compressi tuos nefarios conatus amicorum præsidio, & copiis, nullo tumultu publice concitato. denique, quotiescumquè me petisti, per me tibi obstiti: quamquàm videbam, perniciem meam cum magna calamitate reip. esse conjunctam. nunc jam apertè remp. universam petis: templa deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam ad exitium, & vastitatem vocas. quarè, quoniam id, quod primùm, atque hujus imperii, disciplinæque majorum proprium est, facere non audeo, faciam id, quod est ad severitatem leniùs, ad communem salutem utiliùs. nam, si te interfici jussero, residebit in rep. reliqua conjuratorum manus: sin tu, quod te jamdudùm hortor, exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna, & perniciosa sentina reipubl. Quid est, Catilina? num dubitas id me imperante facere, quod jam tua spontè faciebas? exire ex urbe consul hostem jubet: interrogas me, nùm in exilium? non jubeo: sed, si me consulis, suadeo. quid enim, Catilina, est, quod te jam in hac urbe delectare possit, in qua nemo est, extra istam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat, nemo qui te non oderit? quæ nota domesticæ turpitudinis non inusta vitæ tuæ est? quod privatarum rerum dedecus non hæret

in-

infamiæ ? quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus umquàm tuis, quod flagitium à toto corpore abfuit? cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretisses, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidinem facem prætulisti? quid verò ? nupèr, cum morte superioris uxoris novis nuptiis domum vacuam fecisses, non ne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulasti? quod ego prætermitto, & facilè patior sileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut extitisse, aut non vindicata esse videatur. prætermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendere tibi proximis idibus senties. ad illa venio, quæ non ad privatam ignominiam vitiorum tuorum, non ad domesticam tuam difficultatem, ac turpitudinem, sed ad summam reipubl. atque ad omnium nostrum vitam, salutemque pertinent. Potest ne tibi hujus vitæ lux, Catilina, aut hujus cœli spiritus esse jucundus, cum scias horum esse neminem, qui nesciat te pridie Kal. Jan. Lepido, & Tullo coss. stetisse in comitio cum telo? manum, consulum, & principum civitatis interficiendorum causa, paravisse? sceleri, ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, sed fortunam reipubl. obstitisse? ac jam illa omitto: neque enim sunt aut obscura, aut non multa posteà commissa. Quotiès tu me designatum, quotiès me consulem interficere voluisti? quot ego tuas petitiones ità conjectas, ut vitari posse non viderentur, parva quadam declinatione, &, ut ajunt, corpore effugi? nihil agis, nihil sequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen conari, ac velle desistis. quotiès tibi jam, quotiès jam extorta est sica ista de manibus? quotiès verò excidit casu aliquo, & elapsa est? tamen ea carere diutiùs non potes: quæ quidèm quibus abs te initiata sacris, ac devota sit, nescio, quod eam necesse putas consulis in corpore defigere. nunc verò quæ tua est ista vita? sic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus

esse

esse videar, quo debeo; sed ut misericordia, quæ tibi nulla debetur. venisti paulò ante in senatum: quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis, ac necessariis salutavit? si hoc post hominum memoriam contigit nemini, vocis expectas contumeliam, cum sis gravissimo judicio taciturnitatis oppressus? quid, quod adventu tuo ista subsellia vacua facta sunt? quid, quod omnes consulares, qui tibi persæpè ad cædem constituti fuerunt, simùl atque assedisti, partem istam subselliorum nudam atque inanem reliquerunt? quo tandèm animo hoc tibi ferendum putas? servi meherclè mei si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbem non arbitraris? & si me meis civibus injuria suspectum tam graviter, atque offensum viderem; carere me adspectu civium, quàm infestis oculis omnium conspici mallem. tu cum conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium justum, & tamdiù tibi debitum, dubitas, quorum mentes, sensusque vulneras, eorum adspectum, præsentiamque vitare?/si te parentes timerent, atque odissent tui; neque eos ulla ratione placare posses; ut opinor, ab eorum oculis aliquo concederes: nunc te patria, quæ communis est omnium nostrum parens, odit, ac metuit, & jamdiù te nihil judicat nisi de parricidio suo cogitare. hujus tu neque auctoritatem verebere, neque judicium sequere, neque vim pertimesces? quæ tecum, Catilina, sic agit, & quodammodò tacita loquitur. Nullum jam tot annos facinus exstitit, nisi per te, nullum flagitium sine te.: tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio, direptioque sociorum impunita fuit, ac libera, tu non solùm ad negligendas leges, & quæstiones, verùm etiam ad evertendas, perfrigendasque valuisti. superiora illa, quamquàm ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli: nunc verò, me totam esse in metu propter te unum; quidquid increpuerit, Catilinam timeri; nullum videri contra me consilium

iniri

iniri posse, quod à tuo scelere abhorreat, non est ferendum. quamobrèm discede, atque hunc mihi timorem eripe; si verus, ne opprimar; sin falsus, ut tandèm aliquandò timere desinam. Hæc si tecum, ut dixi, patria loquatur, nonnè impetrare debeat, etiam si vim adhibere non possit? Quid, quod tu te ipse in custodiam dedisti? quid, quod vitandæ suspicionis causa apud M. Lepidum te habitare velle dixisti? à quo non receptus, etiam ad me venire ausus es, atque, ut domi meæ te asservarem, rogasti? cum à me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse iisdem parietibus tuto esse tecum, qui magno in periculo essem, quod iisdem mœnibus contineremur: ad Q. Metellum prætorem venisti, à quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum, M. Marcellum demigrasti, quem tu videlicèt & ad custodiendum te diligentissimum, & ad suspicandum sagacissimum, & ad vindicandum fortissimum fore putasti. Sed quam longè videtur à carcere, atque à vinculis abesse debere, qui se ipsum jam dignum custodia judicaverit? Quæ cum ità sint, Catilina, dubitas, si hic morari æquo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam istam, multis suppliciis justis, debitisque ereptam, fugæ, solitudinique mandare? Refer, inquis, ad senatum. id enim postulas: &, si hic ordo sibi placere decreverit, te ire in exilium, obtemperaturum te esse dicis. Non referam id, quod abhorret à meis moribus: & tamen faciam, ut intelligas, quid hi de te sentiant. egredere ex urbe, Catilina: libera remp. metu: in exilium, hanc vocem expectas; proficiscere. quid est, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis horum silentium? patiuntur, tacent. quid expectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicis? at, si hoc idem huic adolescenti optimo, P. Sextio, si fortissimo viro, M. Marcello dixissem, jam mihi consuli hoc ipso in templo jure optimo senatus vim, & manus intulisset; de te autem, Catilina, cum quie-

scunt,

ſcunt, probant; cum patiuntur, decernunt; cum tacent, clamant: neque hi ſolum, quorum tibi auctoritas eſt videlicet cara, vita viliſſima, ſed etiam illi equites R. honeſtiſſimi, atque optimi viri, cæterique fortiſſimi cives, qui circumſtant ſenatum, quorum tu & frequentiam videre, & ſtudia perſpicere, & voces paulò ante exaudire potuiſti. quorum ego vix abs te jamdiù manus, ac tela contineo: eoſdem facilè adducam, ut te hæc, quæ jampridèm vaſtare ſtudes, relinquentem uſque ad portas proſequantur. quamquàm quid loquor? te ut ulla res frangat? tu ut umquàm te corrigas? tu ut fugam ullam meditere? tu ut ullum exilium cogites? utinam tibi iſtam mentem dii immortales darent. tametſi video, ſi mea voce perterritus ire in exilium animum induxeris, quanta tempeſtas invidiæ nobis, ſi minus in præſens tempus, recenti memoria ſcelerum tuorum, at in poſteritatem impendeat. ſed eſt mihi tanti, dummodò iſta tua privata ſit calamitas, & à reipub. periculis ſejungatur. ſed tu ut vitiis tuis commoveare, ut legum pœnas pertimeſcas, ut temporibus reipub. concedas, non eſt poſtulandum. neque enim, Catilina, is es, ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furòre revocarit. quamobrèm, ut ſæpè jam dixi, proficiſcere: ac, ſi mihi inimico, ut prædicas, tuo conflare vis invidiam, recta perge in exilium: vix feram ſermones hominum, ſi id feceris; vix molem iſtius invidiæ, ſi in exilium ieris juſſu conſulis, ſuſtinebo. ſin autem ſervire meæ laudi, & gloriæ mavis, egredere cum importuna ſceleratorum manu; confer te ad Manlium; concita perditos cives; ſecerne te à bonis; infer patriæ bellum; exulta impio latrocinio: ut à me non ejectus ad alienos, ſed invitatus ad tuos iſſe videaris. quamquàm quid ego te invitem, à quo jam ſciam eſſe præmiſſos, qui tibi ad forum Aurelium præſtolarentur armati? ſciam pactam, & conſtitutam eſſe cum Manlio diem? à quo etiam Aquilam illam argenteam, quam tibi, ac tuis omnibus perniciosam eſſe confido & funeſtam futuram, cui do-

mi

mi tuæ sacrarium scelerum tuorum constitutum fuit, sciam esse præmissam? tu ut illa diutiùs carere possis, quàm venerari ad cædem proficiscens solebas? à cujus altaribus sæpè istam dextram impiam ad necem civium transtulisti? ibis tandèm aliquandò, quò te jampridèm tua ista cupiditas effrænata, ac furiosa rapiebat. neque enim tibi hæc res affert dolorem, sed quandam incredibilem voluptatem. ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna servavit. numquàm tu non modò otium, sed ne bellum quidèm, nisi nefarium, concupisti. nactus es ex perditis, atque ab omni non modò fortuna, verùm etiam spe derelictis conflatam improborum manum. hic tu qua lætitia perfruere, quibus gaudiis exultabis, quanta voluptate bacchabere, cum in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam, neque videbis? ad hujus vitæ studium meditati sunt illi, qui feruntur, labores tui; jacere humi non modò ad obsidendum stuprum, verùm etiam ad facinus obeundum; vigilare non solùm ad insidiandum somno maritorum, verùm etiam bonis otiosorum. habes, ubi ostentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium, quibus te brevi tempore confectum esse senties. tantum profeci tùm, cùm te à consulatu repuli, ut exul potiùs tentare, quam consul vexare remp. posses, atque ut id, quod esset à te scelerate susceptum, latrocinium potiùs, quàm bellum nominaretur. Nunc, ut à me P. C. quamdam prope justam patriæ querimoniam detester, ac deprecer, percipite, quæso, diligenter, quæ dicam, & ea penitùs animis vestris, mentibusque mandate. etenim, si mecum patria, quæ mihi vita mea multo est carior, si cuncta Italia, si omnis resp. loquatur, M. Tulli, quid agis? tu ne eum, quem esse hostem comperisti, quem ducem belli futurum vides, quem expectari imperatorem in castra hostium sentis, auctorem sceleris, principem conjurationis, evocatorem servorum, & civium perditorum, exire patieris, ut abs te non emissus ex urbe, sed immis-

missus in urbem esse videatur? non hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari imperabis? quid tandèm impedit te? mos ne majorum? at persæpè etiam privati in hac rep. perniciosos cives morte multarunt. an leges, quæ de civium R. supplicio rogatæ sunt? at nunquàm in hac urbe ii, qui à rep. defecerunt, civium jura tenuerunt. an invidiam posteritatis times? præclaram verò populo R. refers gratiam, qui te, hominem per te cognitum, nulla commendatione majorum, tam maturè ad summum imperium per omnes honorum gradus extulit, si propter invidiam, aut alicujus periculi metum, salutem civium tuorum negligis. sed, si quis est invidiæ metus, non est vehementiùs severitatis, ac fortitudinis invidia, quàm inertiæ, ac nequitiæ pertimescenda? an, cum bello vastabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt, tum te non existimas invidiæ incendio conflagraturum? His ego sanctissimis reip. vocibus, & eorum hominum, qui idem sentiunt, mentibus pauca respondebo. Ego, si hoc optimum factu judicarem, P. C. Catilinam morte multari, unius usuram horæ gladiatori isti ad vivendum non dedissem. etenim si summi viri, & clarissimi cives Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & superiorum complurium sanguine non modò se non contaminarunt, sed etiam honestarunt: verendum certè mihi non erat, ne quid, hoc parricida civium interfecto, invidiæ mihi in posteritatem redundaret. quod si ea mihi maximè impenderet; tamen hoc animo semper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam, non invidiam putarem. quamquàm nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant, aut ea, quæ vident, dissimulent: qui spem Catilinæ mollibus sententiis aluerunt, conjurationemque nascentem non credendo corroboraverunt: quorum auctoritatem secuti multi non solùm improbi, verùm etiam imperiti, si in hunc animadvertissem, crudeliter, & regiè factum esse dicerent. nunc intelligo, si iste, quo intendit, in

Man-

Manliana castra pervenerit, neminem tam stultum fore, qui non videat conjurationem esse factam: neminem tam improbum, qui non fateatur: hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reipub. pestem paulispèr reprimi, non in perpetuum comprimi posse. quod si se ejecerit, secumque suos eduxerit, & eodem cæteros undique collectos naufragos aggregaverit, extinguetur, atque delebitur non modò hæc tam adulta reip. pestis, verùm etiam stirps, ac semen malorum hominum. etenim diù jam, P. C. in his periculis conjurationis, insidiisque versamur: sed nescio quo pacto omnium scelerum, ac veteris furoris, & audaciæ maturitas in nostri consulatus tempus erupit. quod si ex tanto latrocinio iste unus tolleretur; videbimur fortasse ad breve quoddam tempus cura, & metu esse relevati; periculum autem residebit, & erit inclusum penitus in venis, atque in visceribus reip. ut sæpè homines ægri morbo gravi, cum æstu, febrique jactantur, si aquam gelidam biberint, primò relevari videntur, deindè multò graviùs, vehementiùsque affligantur: sic hic morbus, qui est in republica, relevatus istius pœna vehementiùs vivis reliquis ingravescet. Quare, P. C. secedant improbi; secernant se a bonis; unum in locum congregentur; muro denique, id quod sæpe jam dixi, secernantur a nobis; desinant insidiari domi suæ consuli, circumstare tribunal prætoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos, & faces ad incendendam urbem comparare: sit denique inscriptum in fronte uniuscujusque civis, quid de rep. sentiat. polliceor hoc vobis, P. C. tantam in nobis consulibus fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus R. virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, ut Catilinæ profectione omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis. Hiscè ominibus, Catilina, cum summa reip. salute, & cum tua peste, ac pernicie, cumque eorum exitio, qui se tecum omni scelere, parricidioque junxerunt, proficiscere ad impium bellum, ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iisdem,

quibus hæc urbs, auſpiciis à Romulo es conſtitutus, quem Statorem hujus urbis, atque imperii verè nominamus, hunc, & hujus ſocios à tuis aris, cæteriſque templis, à tectis urbis, ac mœnibus, à vita, fortuniſque civium omnium arcebis, & omnes inimicos bonorum, hoſtes patriæ, latrones Italiæ, ſcelerum fœdere inter ſe, ac nefaria ſocietate conjunctos, æternis ſuppliciis vivos, mortuoſque mactabis.

M. TULLII CICERONIS

IN L. CATILINAM

ORATIO SECUNDA

AD POPULUM.

ARGUMENTUM.

Perterrefactus superiori Oratione Catilina ex urbe se se eduxit cum manu conjuratorum. Cicero cos. Catilina tanquàm ejecto, ac profligato, gratulatur hac oratione Populo, Reique publicæ. Ad confirmandos autem animos bonorum civium, & infringendos conjuratos, utriusque partis copias inter sese comparat, adhibita adhortatione ad urbis defensionem, & custodiam. Habita est à Rostris, postridiè quàm Catilina profugit, anno U. C. 690.

TAndèm aliquandò, Quirites, L. Catilinam, furentem audacia, scelus anhelantem, pestem patriæ nefariè molientem, vobis, atque huic urbi ferrum, flammamque minitantem, ex urbe vel ejecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem urbe prosecuti sumus. abiit, excessit, evasit, erupit. nulla jam pernicies à monstro illo, atque prodigio mœnibus ipsis intrà mœnia comparabitur. atquè hunc quidèm unum belli hujus domestici ducem sinè controversia vicimus. non jam inter latera nostra sica illa versabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non deniquè intrà domesticos parietes pertimescemus. loco ille motus est, cum est ex urbe depulsus: palàm jam cum hoste, nullo impediente, bellum justum geremus. sinè dubio perdidimus hominem, magnificèque vicimus, cum

illum ex occultis insidiis in apertum latrocinium conjecimus. quod verò non cruentum mucronem, ut voluit, extulit; quod vivis nobis egressus est; quod ei ferrum dè manibus extorsimus; quod incolumes cives, quod stantem urbem reliquit; quantò tandèm illum mœrore afflictum esse, & profligatum putatis? jacet ille nunc prostratus, Quirites, & se perculsum, atque abjectum esse sensit, & retorquet oculos profectò sæpè ad hanc urbem, quam ex suis faucibus ereptam esse luget. quæ quidèm lætari mihi videtur, quod tantam pestèm evomuerit, forasque projecerit. At si quis est talis, quales omnes esse oportebat, qui in hoc ipso, in quo exultat, & triumphat oratio mea, me vehementèr accuset, quod tàm capitalem hostem non comprehenderim potiùs, quàm emiserim: non est ista mea culpa, Quirites, sed temporum. interfectum esse L. Catilinam, & gravissimo supplicio affectum jampridèm oportebat; idque à me & mos majorum, & hujus imperii severitas, & respub. postulabat: sed quàm multos fuisse putatis, qui, quæ ego deferrem, non crederent? quàm multos, qui propter stultitiam non putarent? quàm multos, qui etiam defenderent? quàm multos, qui propter improbitatem faverent? ac si, sublato illo, depelli à vobis omne periculum judicarem; jampridèm ego L. Catilinam non modò invidiæ meæ, verùm etiam vitæ periculo sustulissem. sed, cum viderem, nè vobis quidèm omnibus re etiam tum probata, si illum, ut erat meritus, morte multassem, fore, ut ejus socios invidia oppressus persequi non possem; rem huc deduxi, ut tum palàm pugnare possetis, cum hostem apertè videretis. quem quidèm ego hostem, Quirites, quàm vehementèr foris esse timendum putem, licet hinc intelligatis, quod illud etiam molestè fero, quod ex urbe parum comitatus exierit. utinàm ille omnes secum suas copias eduxisset. Tongilium mihi eduxit, quem amare in prætexta cœperat; Publicium, & Munatium, quorum æs alienum contractum in popina nullum reip. metum afferre poterat,

rat, reliquit: quos viros, quanto alieno ære, quàm valentes, quàm nobiles, vos videtis. itàque ego illum exercitum, ex Gallicanis legionibus, & hoc delectu, quem in agro Piceno, & Gallico Q. Metellus habuit, & his copiis, quæ à nobis quotidiè comparantur, magnoperè contemno, collectum ex senibus desperatis, ex agresti luxuria, ex rusticis decoctoribus, ex iis, qui vadimonia deserere, quàm exercitum, maluerunt: quibus ego non modò si aciem exercitus nostri, verùm etiam si edictum prætoris ostendero, concident. hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire, qui nitent unguentis, qui fulgent purpura, mallem secum suos milites eduxisset: qui si hic permanent, mementote non tàm exercitum illum esse nobis, quàm hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos: atque etiam hoc magis sunt timendi, quod, quid cogitent, me scire sentiunt, neque tamèn permoventur. video, cui Apulia sit attributa, qui habeat Hetruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has urbanas insidias cædis, atque incendiorum depoposcerit. omnia superioris noctis consilia ad me perlata esse sentiunt: patefeci in senatu hesterno die: Catilina ipse pertimuit, profugit: hi quid expectant? næ illi vehementèr errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram. quod expectavi, jam sum assecutus, ut vos omnes factam esse apertè conjurationem contrà remp. videretis. nisi verò si quis est, qui Catilinæ similes cum Catilina sentire non putet. non est jam lenitati locus; severitatem res ipsa flagitat. unum etiam nunc concedam; exeant, proficiscantur, nè patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere: demonstrabo iter; Aurelia via profectus est: si accelerare volent, ad vesperam consequentur. O fortunatam remp. si quidem hanc sentinam hujus urbis ejecerit! uno mehercule Catilina exhausto, relevata mihi, & recreata resp. videtur. quid enim mali, aut sceleris fingi, aut excogitari potest, quod non ille conceperit? quis

tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis ſicarius, quis parricida, quis teſtamentorum ſubjector, quis circumſcriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri poteſt, qui ſe cum Catilina non familiariſſimè vixiſſe fateatur? quæ cædes per hoſcè annos ſinè illo facta eſt? quod nefarium ſtuprum non per illum? jam verò quæ tanta in ullo umquàm homine juventutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipſe amabat turpiſſimè, aliorum amori flagitioſiſſimè ſerviebat: aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum non modò impellendo, verùm etiam adjuvando pollicebatur. nunc verò quàm ſubitò non ſolùm ex urbe, verùm etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat? nemo non modò Romæ, ſed nec ullo in angulo totius Italiæ oppreſſus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile ſceleris fœdus adſciverit. Atque, ut ejus diverſa ſtudia in diſſimili ratione perſpicere poſſitis, nemo eſt in ludo gladiatorio paulò ad facinus audacior, qui ſe non intimum Catilinæ eſſe fateatur; nemo in ſcena levior, & nequior, qui ſe non ejuſdem propè ſodalem fuiſſe commemoret. atque idem tamèn, ſtuprorum, & ſcelerum exercitatione aſſuefactus, frigore, & fame, & ſiti, ac vigiliis perferendis fortis ab iſtis prædicabatur, cum induſtriæ ſubſidia, atque inſtrumenta virtutis in libidine, audaciaque conſumeret. hunc verò ſi ſui fuerint comites ſecuti, ſi ex urbe exierint deſperatorum hominum flagitioſi greges: o nos beatos, o remp. fortunatam, o præclaram laudem conſulatus mei! non enim jam ſunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant, niſi cædem, niſi incendia, niſi rapinas: patrimonia ſua profuderunt, fortunas ſuas obligurierunt: res eos jampridèm, fides deficere nupèr cœpit: eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet, quod ſi in vino, & alea comeſſationes ſolùm, & ſcorta quærerent; eſſent illi quidem deſperandi, ſed ta-

tamen essent ferendi. hoc verò quis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, ebrios sobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, confecti cibo, sertis redimiti, unguentis obliti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis cædem bonorum, atque urbis incendia. quibus ego confido impendere fatum aliquod, & pœnas jamdiù improbitati, nequitiæ, sceleri, libidini debitas, aut instare jam planè, aut certè jam appropinquare. quos si meus consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit: non breve nescio quod tempus, sed multa sæcula propagarit reip. nulla est enim natio, quam pertimescamus; nullus rex, qui bellum populo R. inferre possit; omnia sunt externa unius virtute, terra, marique pacata: domesticum bellum manet; intùs insidiæ sunt: intùs inclusum periculum est; intùs est hostis: cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est. huic ego me bello ducem profiteor, Quirites: suscipio inimicitias hominum perditorum. quæ sanari poterunt, quacumque ratione sanabo: quæ resecanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manare. proindè aut exeant, aut quiescant, aut, si & in urbe, & in eadem mente permanent, ea, quæ merentur, expectent. At etiam sunt, Quirites, qui dicant à me in exilium ejectum esse Catilinam. quod ego si verbo assequi possem, istos ipsos ejicerem, qui hæc loquuntur. homo enim videlicèt timidus, & permodestus vocem consulis ferre non potuit; simul atque ire in exilium jussus est, paruit, quievit. Quid, quod hesterno die cum domi meæ penè interfectus essem, senatum in ædem Jovis Statoris vocavi, rem omnem ad patres conscriptos detuli, quo cum Catilina venisset, quis eum senator appellavit? quis salutavit? quis deniquè ità aspexit ut perditum civem, ac non potiùs ut importunissimum hostem? quin etiam principes ejus ordinis partem illam subselliorum, ad quam ille accesserat, nudam, atque inanem reliquerunt.

hic ego vehemens ille consul, qui verbo cives in exilium ejicio, quæsivi à Catilina, an nocturno conventu apud M. Leccam fuisset, nec nè. cum ille, homo audacissimus, conscientia convictus primo reticuisset, patefeci cætera: quid ea nocte egisset, ubi fuisset, quid in proximam constituisset, quemadmodùm esset ei ratio totius belli descripta, edocui: cum hæsitaret, cum cunctaretur, quæsivi, quid dubitaret, proficisci eo, quo jampridèm pararat, cum arma, cum secures, cum fasces, cum tubas, cum signa militaria, cum Aquilam illam argenteam, cui ille etiam sacrarium scelerum domi suæ fecerat, scirem esse præmissam. in exilium ejiciebam, quem jam ingressum in bellum esse videbam? etenim, credo, Manlius iste centurio, qui in agro Fesulano castra posuit, bellum populo R. suo nomine indixit; & illa castra nunc non Catilinam ducem expectant; & ille, ejectus in exilium, se Massiliam, ut ajunt, non in hæc castra conferet. O conditionem miseram non modò administrandæ, verùm etiam conservandæ reip. nunc si L. Catilina, consiliis, laboribus, periculis meis circumclusus, ac debilitatus, subitò pertimuerit, sententiam mutaverit, deseruerit suos, consilium belli faciundi abjecerit, ex hoc cursu sceleris, & belli iter ad fugam, atque in exilium converterit; non ille à me spoliatus armis audaciæ, non obstupefactus, ac perterritus mea diligentia, non dè spe, conatuque depulsus, sed indemnatus, innocens, in exilium ejectus à consule vi, & minis esse dicetur: & erunt, qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed miserum; me non diligentissimum consulem, sed crudelissimum tyrannum existimari velint. Est mihi tanti, Quirites, hujus invidiæ falsæ, atque iniquæ tempestatem subire, dummodò à vobis hujus horribilis belli, ac nefarii periculum depellatur. dicatur sanè ejectus esse à me, dummodò exeat in exilium: sed, mihi credite, non est iturus. numquàm ego à diis immortalibus optabo, Quirites, invidiæ meæ levandæ causa,

ut

ut L. Catilinam ducere exercitum hostium, atque in armis volitare audiatis: sed triduò tamen audietis: multòque magis illud timeo, nè mihi sit invidiosum aliquandò, quod illum emiserim potiùs, quàm quod ejecerim. sed cum sint homines, qui illum, cum profectus sit, ejectum esse dicant: iidem, si interfectus esset, quid dicerent? quamquàm isti, qui Catilinam Massiliam ire dictitant, non tàm hoc queruntur, quàm verentur. nemo est istorum tam misericors, qui illum non ad Manlium, quam ad Massilienses ire malit. ille autem si mehercùle hoc, quod agit, numquàm ante cogitasset, tamen latrocinantem se interfici mallet, quàm exulem vivere. nunc verò, cum ei nihil adhuc præter ipsius voluntatem, cogitationemque acciderit, nisi quod vivis nobis Roma profectus est: optemus potiùs, ut eat in exilium, quàm queramur. Sed cùr tamdiù dè uno hoste loquimur; & dè eo hoste, qui jam fatetur se esse hostem, & quem, quia, quod semper volui, murus interest, non timeo? dè iis, qui dissimulant, qui Romæ remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus? quos quidem ego, si ullo modo fieri posset, non tàm ulcisci studeo, quàm sanare, & ipsos placare reip. nequè id quarè fieri non possit, si me audire voluerint, intelligo. exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum istæ copiæ comparentur: deindè singulis medicinam consilii, atque orationis meæ, si quàm potero, afferam. Unum genus est eorum, qui magno in ære alieno majores etiam possessiones habent; quarum amore adducti dissolvi nullo modo possunt. horum hominum species est honestissima; sunt enim locupletes: voluntas verò, & causa impudentissima. tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus, & copiosus sis; & dubites aliquid dè possessione detrahere, ac fidem acquirere? quid enim expectas? bellum? quid? ergo in vastatione omnium tuas possessiones sacrosanctas futuras putas? an tabulas novas? errant, qui istas à Catilina expectant. meo be-

nescio tabulæ novæ proferentur, verùm auctionariæ. neque enim isti, qui possessiones habent, alia ratione ulla salvi esse possunt. quod si maturius facere voluissent, neque, id quod stultissimum est, certare cum usuris fructibus prædiorum; & locupletioribus his, & melioribus civibus uteremur. sed hosce homines minimè puto pertimescendos, quod aut deduci de sententia possunt; aut, si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra remp. quàm arma laturi. Alterum genus est eorum, qui quamquàm premuntur ære alieno, dominationem tamen expectant, rerum potiri volunt, honores, quos quieta rep. desperant, perturbata consequi se posse arbitrantur. quibus hoc præcipiendum videtur, unum scilicet & idem, quod cæteris omnibus, ut desperent, se id, quod conantur, consequi posse: primùm omnium, me ipsum vigilare, adesse, providere reip. deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas prætereà copias militum: deos denique immortales huic invicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimæ urbi contrà tantam vim sceleris præsentis auxilium esse laturos. quod si jam sint id, quod cum summo furore cupiunt, adepti; num illi in cinere urbis, & sanguine civium, quæ mente conscelerata, ac nefaria concupierunt, se consules, aut dictatores, aut etiam reges sperant futuros? non vident se cupere id, quod si adepti fuerint, fugitivo alicui, aut gladiatori concedi sit necesse? Tertium genus est ætate jam confectum, sed tamen exercitatione robustum: quo ex genere iste est Manlius, cui nunc Catilina successit. hi sunt homines ex iis coloniis, quas Fesulis Sulla constituit: quas ego universas civium esse optimorum, & fortissimorum virorum sentio, sed tamen hi sunt coloni, qui se insperatis, repentinisque pecuniis sumptuosius, insolentiusque jactarunt. hi dum ædificant, tamquàm beati; dum prædiis lectis, familiis magnis, conviviis apparatis delectantur, in tantum

æs

æs alienum inciderunt, ut, si salvi esse velint, Sulla sit iis ab inferis excitandus. qui etiam nonnullos agrestes, homines tenues, atque egentes, in eamdem illam spem rapinarum veterum impulerunt. quos ego utrosque, Quirites, in eodem genere prædatorum, direptorumque pono. sed eos hoc moneo, desinant furere, ac proscriptiones, & dictaturas cogitare. tantus enim illorum temporum dolor inustus est civitati, ut jam ista non modò homines, sed nè pecudes quidem mihi passuræ esse videantur. Quartum genus est sanè varium, & mixtum, & turbulentum: qui jampridem premuntur: qui numquàm emergent: qui partim inertia, partim malè gerendo negotio, partim etiam sumptibus in vetere ære alieno vacillant: qui vadimoniis, judiciis, proscriptionibus bonorum defatigati, permulti & ex urbe, & ex agris se in illa castra conferre dicuntur. hoscè ego non tàm milites acres, quàm inficiatores lentos esse arbitror. qui homines primùm, si stare non possunt, corruant, sed ità, ut non modò civitas, sed nè vicini quidem proximi sentiant. nam illud non intelligo, quamobrèm, si vivere honestè non possunt, perire turpiter velint; aut cur minore dolore perituros se cum multis, quàm si soli pereant, arbitrentur. Quintum genus est parricidarum, sicariorum, deniquè omnium facinorosorum: quos ego à Catilina non revoco. nam neque divelli ab eo possunt; & pereant sanè in latrocinio, quoniam sunt ità multi, ut eos carcer capere non possit. Postremùm autem genus est non solùm numero, verùm etiam genere ipso, atque vita, quod proprium est Catilinæ, dè ejus delectu, immò verò dè complexu ejus, ac sinu, quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut benè barbatos videtis, manicatis, & talaribus tunicis, velis amictos, non togis: quorum omnis industria vitæ, & vigilandi labor in antelucanis cœnis expromitur. in his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri, impudicique versantur. hi pueri tam lepidi, ac delicati, non solùm a-

mare, & amari, neque cantare, & saltare; sed etiam sicas vibrare, & spargere venena didicerunt: qui nisi exeunt, nisi pereunt, etiamsi Catilina perierit, scitote hoc in repub. seminarium Catilinarium futurum. verumtamèn quid sibi isti miseri volunt? num suas secum mulierculas sunt in castra ducturi? quemadmodùm autem illis carere poterunt, his præsertim jam noctibus? quo autem pacto illi Apenninum, atque illas pruinas, ac nives perferent? nisi idcircò se faciliùs hiemem toleraturos putant, quod in conviviis nudi saltare didicerunt. o bellum magnoperè pertimescendum, cum hanc sit habiturus Catilina scortatorum cohortem prætoriam! Instruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias vestra præsidia, vestrosque exercitus: & primum gladiatori illi confecto, & saucio consules, imperatoresque vèstros opponite: deindè contrà illam naufragorum ejectam, ac debilitatam manum florem totius Italiæ, ac robur èducite. jam verò urbes coloniarum, ac municipiorum respondebunt Catilinæ tumulis silvestribus. nequè verò cæteras copias, ornamenta, præsidia vestra cum illius latronis inopia, atque egestate debeo conferre. sed si, omissis his rebus omnibus, quibus nos suppeditamus, eget ille senatu, equitibus R., populo, urbe, ærario, vectigalibus, cuncta Italia, provinciis omnibus, exteris nationibus; si, inquam, his rebus omissis, ipsas causas, quæ inter se confligunt, contendere velimus: ex eo ipso, quàm valdè illi jaceant, intelligere possumus. ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia; hinc pudicitia, illinc stuprum; hinc fides, illinc fraudatio; hinc pietas, illinc scelus; hinc constantia, illinc furor; hinc honestas, illinc turpitudo; hinc continentia, illinc libido; hinc denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: postremò copiæ cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia, bona deniquè

spes

ſpes cum omnium rerum deſperatione confligit ? in hujuſmodi certamine, ac prælio nonnè, etiam ſi hominum ſtudia deficiant, dii ipſi immortales cogent ab his præclariſſimis virtutibus tot, & tanta vitia ſuperari? Quæ cum ità ſint, Quirites, vos, quemadmodùm jam anteà dixi, veſtra tecta cuſtodiis, vigiliiſque defendite, mihi, ut urbi ſinè veſtro motu, ac ſinè ullo tumultu ſatis eſſet præſidii, conſultum, ac proviſum eſt. coloni omnes, municipeſque veſtri certiores à me facti dè hac nocturna excurſione Catilinæ, facilè urbes ſuas, fineſque defendent. gladiatores, quàm ſibi ille maximam manum, & certiſſimam fore putavit, quamquàm meliore animo ſunt, quàm pars patriciorum, poteſtate tamen in veſtra continebuntur. Q. Metellus, quem ego proſpiciens hoc, in agrum Gallicanum, Picenumque præmiſi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus, conatuſque prohibebit. reliquis autem dè rebus conſtituendis, maturàndis, agendis jam ad ſenatum referemus, quem vocari videtis. Nunc illos, qui in urbe remanſerunt, atque adeò qui contra urbis ſalutem, omniumque veſtrum in urbe à Catilina relicti ſunt, quamquàm ſunt hoſtes, tamen, quia nati ſunt cives, monitos etiam atque etiam volo. mea lenitas adhuc ſi cui ſolutior viſa eſt, hoc expectavit, ut id, quod latebat, erumperet. quod reliquum eſt, jam non poſſum obliviſci, meam hanc eſſe patriam, me horum eſſe conſulem, mihi aut cum his vivendum, aut pro his eſſe moriendum. nullus eſt portæ cuſtos, nullus inſidiator viæ: ſi qui exire volunt, conſulere ſibi poſſunt: qui verò in urbe ſe commoverit, cujus ego non modò factum, ſed inceptum ullum, conatumve contrà patriam deprehendero, ſentiet in hac urbe eſſe conſules vigilantes, eſſe egregios magiſtratus, eſſe fortem ſenatum, eſſe arma, eſſe carcerem, quem vindicem nefariorum, ac manifeſtorum ſcelerum majores noſtri eſſe voluerunt. atque hæc omnia ſic agentur, Quirites, ut res maximæ minimo motu, pericula ſum-

summa, nullo tumultu, bellum inteſtinum, ac domeſticum, poſt hominum memoriam crudeliſſimum, & maximum, me uno togato duce, & imperatore, ſedetur. quod ego ſic adminiſtrabo, Quirites, ut, ſi ullo modo fieri poterit, nè improbus quidem quiſquam in hac urbe pœnam ſui ſceleris ſufferat. ſed ſi vis manifeſtæ audaciæ, ſi impendens patriæ periculum me neceſſario dè hac animi lenitate deduxerint: illud profectò perficiam, quod in tanto, & tam inſidioſo bello vix optandum videtur, ut nequè bonus quiſquam intereat, paucorumque pęna vos omnes jam ſalvi eſſe poſſitis. quæ quidem ego neque mea prudentia, neque humanis conſiliis fretus polliceor vobis, Quirites, ſed multis, & non dubiis deorum immortalium ſignificationibus: quibus ego ducibus in hanc ſpem, ſententiamqne ſum ingreſſus: qui jam non procùl, ut quondam ſolebant, ab extero hoſte, atque longinquo, ſed hic præſentes ſuo numine, atque auxilio ſua templa, atque urbis tecta defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis, ut, quam urbem pulcherrimam, florentiſſimam, potentiſſimamque eſſe voluerunt, hanc, omnibus hoſtium copiis terra, marique ſuperatis, à perditiſſimorum civium nefario ſcelere defendant.

i omeri per di questa scienza si dà alcuna regola derivata dallo studio, e dalla disci-
ina delle ottime arti, dalla quale io confesso n-
ssun tempo dell'età mia è stato giammai alie-
o; di tali cose tutta sopra ogni altro quasi
inio quasi per suo diritto [illegible] da mo ri[illegible]one frutto.

E senza dubbio per quanto da noi dipende dobbiamo neces-
sariamente, e salvamente [illegible] medesimo, onde
[illegible] imparato l'arte per cui potessimo [illegible]
[illegible] e quelli salvare

M. TULLII CICERONIS

O R A T I O.

PRO A. LICINIO ARCHIA POETA.

ARGUMENTUM.

Quæſtio eſt : An Archias ſit ſegregandus à numero civium Romanorum. Accuſator, Gracchus quidam, qui ei moverat hanc civitatis controverſiam : Reus, Archias : Patronus, Cicero : Perſonæ judicii, Prætor cum Judicibus. Habita eſt anno U. C. (ſunt, qui velint) 691.

P I. SI quid eſt in me ingenii, judices, quod ſentio, quàm ſit exiguum; aut ſi qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocritèr eſſe verſatum; aut ſi hujuſe rei ratio aliqua, ab optimarum artium ſtudiis, & diſciplina profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruiſſe: earum rerum omnium vel in primis hic A. Licinius fructum à me repetere propè ſuo jure debet. nam quòad longiſſimè poteſt mens mea reſpicere ſpatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari ultimam, indè uſquè repetens, hunc video mihi principem & ad ſuſcipiendam, & ad ingrediendam rationem horum ſtudiorum extitiſſe. quod ſi hæc vox hujus hortatu, præceptiſque conformata, nonnnullis aliquandò ſaluti fuit: à quo id accepimus, quo cæteris opitulari, & alios ſervare poſſemus, huic profectò ipſi, quantùm eſt ſitum in nobis, & opem, & ſalutem ferre debemus. ac, ne quis à nobis hoc ità dici fortè miretur, quod alia quædam in hoc facul-

cultas sit ingenii, neque hæc dicendi ratio, aut disciplina: nec nos quidem huic cuncti studio penitùs umquàm deditì fuimus. etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, & quasi cognatione quadam inter se continentur. Sed, nè cui vestrum mirum esse videatur, me in quæstione legitima, & in judicio publico, cum res agatur apud prætorem populi R. lectissimum virum, & apud severissimos judices, tanto conventu hominum, ac frequentia, hoc uti genere dicendi, quod non modò à consuetudine judiciorum, verùm etiam à forensi sermone abhorreat: quæso à vobis, ut in hac causa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodùm spero, non molestam, ut me, prò summo poeta, atque eruditissimo homine dicentem, hoc concursu hominum litteratissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique prætore exercente judicium, patiamini dè studiis humanitatis, ac litterarum paulò loqui liberiùs, & in ejusmodi persona, quæ propter otium, ac studium minimè in judiciis, periculisque tractata est, uti propè novo quodam, & inusitato genere dicendi. quod si mihi à vobis tribui, concedique sentiam, perficiam profectò, ut hunc A. Licinium non modò non segregandum, cum sit civis, à numero civium, verùm etiam, si non esset, putetis adsciscendum fuisse. Nam, ut primùm ex pueris excessit Archias, atque ab iis artibus, quibus ætas puerilis ad humaniratem informari solet, se ad scribendi studium contulit: primùm Antiochiæ (nàm ibi natus est, loco nobili, & celebri quondam urbe, & copiosa, atque eruditissimis hominibus, liberalissimisque studiis affluenti) celeritèr antecellere omnibus ingenii gloria contigit: post in cæteris Asiæ partibus, cunctaque Græcia sic ejus adventus celebrabatur, ut famam ingenii expectatio hominis, expectationem ipsius adventus, admiratioque superaret. erat Italia tunc plena Græcarum artium, ac disciplinarum; studiaque hæc & in

La-

Latio vehementiùs tum colebantur, quàm nunc iiſdem in oppidis; & hic Romæ propter tranquillitatem reip. non negligebantur. itàque hunc & Tarentini, & Rhegini, & Neapolitani civitate, cæteriſque præmiis donarunt; & omnes, qui aliquid dè ingeniis poterant judicare, cognitione, atque hoſpitio dignum exiſtimarunt. hac tanta celebritate famæ cum eſſet jam abſentibus notus, Romam venit Mario conſule, & Catulo. nactus eſt primum conſules eos, quorum alter res ad ſcribendum maximas, alter cum res geſtas, tùm etiam ſtudium, atque aures adhibere poſſet. ſtatim Luculli, cum prætextatus etiam tum Archias eſſet, eum domum ſuam receperunt. ſed enim hoc non ſolùm ingenii, ac litterarum, verùm etiam naturæ, atque virtutis fuit, ut domus, quæ hujus adoleſcentiæ prima fuerit, eadem eſſet familiariſſima ſenectuti. erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico, & ejus Pio filio: audiebatur a M. Æmilio: vivebat cum Q. Catulo & patre, & filio: à L. Craſſo colebatur. Lucullos verò, & Druſum, & Octavios, & Catonem, & totam Hortènſiorum domum devinctam conſuetudine cum teneret, afficiebatur ſummo honore, quod eum non ſolùm colebant, qui aliquid percipere, atque audire ſtudebant, verùm etiam ſi qui fortè ſimulabant. interim, ſatis longo intervallo, cum eſſet cum L. Lucullo in Ciliciam profectus; & cum ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet; venit Heracleam: quæ cum eſſet civitas æquiſſimo jure, ac fœdere, adſcribi ſe in eam civitatem voluit; idque, cum ipſe per ſe dignus putaretur, tum auctoritate, & gratia Luculli ab Heraclienſibus impetravit. Data eſt civitas Silvani lege, & Carbonis; ſi qui fœderatis civitatibus adſcripti fuiſſent; ſi tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuiſſent; & ſi ſexaginta diebus apud prætorem eſſent profeſſi. cum hic domicilium Romæ multos jam annos haberet, profeſſus eſt apud prætorem Q. Metellum, familiariſſimum ſuum. Si nihil aliud, niſi de civitate, ac lege dicimus; ni-

nihil dico ampliùs ; cauſa dicta eſt . quid enim horum infirmari, Gracche, poteſt ? Heracleæ nè eſſe eum adſcriptum negabis ? adeſt vir ſumma auctoritate, & religione . & fide , L. Lucullus , qui ſe non opinari, ſed ſcire ; non audiſſe, ſed vidiſſe; non interfuiſſe, ſed egiſſe dicit. adſunt Heraclienſes legati, nobiliſſimi homines; qui hujus judicii cauſa cum mandatis, & cum publico teſtimonio venerunt, qui hunc adſcriptum Heraclienſem dicunt. Hic tu tabulas deſideras Heracllenſium publicas , quas Italico bello , incenſo tabulario , interiiſſe ſcimus omnes . Eſt ridiculum ad ea, quæ habemus , nihil dicere ; quærere , quæ habere non poſſumus ; & dè hominum memoria tacere, litterarum memoriam flagitare; & , cum habeas ampliſſimi viri religionem , integerrimi municipii jusjurandum , fidemque, ea, quæ depravari nullo modò poſſunt , repudiare ; tabulas, quas idem dicis ſolere corrumpi , deſiderare . At domicilium Romæ non habuit : is , qui , tot annis ante civitatem datam , ſedem omnium rerum, ac fortunarum ſuarum Romæ collocavit. At non eſt profeſſus. Immò verò iis tabulis profeſſus, quæ ſolæ ex illa profeſſione, collegioque prætorum obtinent publicarum tabularum
P. V. auctoritatem. nam , cum Appii tabulæ negligentiùs aſſervatæ dicerentur ; Gabinii, quamdiù incolumis fuit , levitas , poſt damnationem calamitas omnem tabularum fidem reſignaſſet ; Metellus , homo ſanctiſſimus , modeſtiſſimuſque omnium, tanta diligentia fuit, ut ad L. Lentulum prætorem , & ad judices venerit , & unius nominis litura ſe commotum eſſe dixerit . His igitur tabulis nullam lituram in nomine A. Licinii videtis. quæ cum ità ſint; quid eſt , quod dè ejus civitate dubitetis ? præſertim cum aliis quoquè in civitatibus fuerit adſcriptus . etenim cum mediocribus multis , & aut nulla , aut humili aliqua arte præditis gratuito civitatem in Græcia homines impertiebantur ; Rheginos crèdo , aut Locrenſes , aut Neapolitanos , aut Tarentinos , quod ſcenicis artificibus largiri ſolebant,

bant, id huic, summa ingenii prædito gloria, noluisse. quid? cum cæteri non modò post civitatem datam, sed etiam post legem Papiam aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepserint; hic, qui nè utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod semper se Heracliensem esse voluit, rejicietur? Census nostros requiris scilicet. est enim obscurum, proximis censoribus hunc cum clarissimo impetatore L. Lucullo apud exercitum fuisse, superioribus cum eodem quæstore fuisse in Asia, primis Julio, & Crasso, nullam populi partem esse censam. sed quoniam census non jus civitatis confirmat, at tantummodò indicat, eum, qui sit census, ità se jam tum gessisse pro cive: iis temporibus, quæ tu criminaris, nè ipsius quidem judicio eum in civium R. jure esse versatum: & testamentum sæpè fecit nostris legibus, & adiit hæreditates civium R. & in beneficiis ad ærarium delatus est à L. Lucullo prætore, & consule. quære argumenta, si qua potes: numquàm enim hic neque suo, neque amicorum judicio revincetur.

Par.VI. Quæres à nobis, Gracche, cur tantoperè hoc homine delectemur? quia suppeditat nobis, ubi & animus ex hoc forensi strepitu reficiatur; & aures, convicio defessæ, conquiescant. an tu existimas, aut suppetere nobis posse, quod quotidiè dicamus in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrina excolamus; aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrina eadem relaxemus? ego verò fateor me his studiis esse deditum. cæteros pudeat, si qui ità se litteris abdiderunt, ut nihil possint ex his nequè ad communem afferre fructum, nequè in adspectum, lucemque proferre. me autem quid pudeat, qui tot annos ità vivo, judices, ut ab illis nullo me umquàm tempore aut commodum, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas avocarit, aut deniquè somnus retardarit. quarè quis tandèm me reprehendat, aut quis mihi jure succenseat, si, quantum cæteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludo-

rum

* Quì tu apponiti inquisti sui nostri registri, è difatti cosa oscura che gli ultimi censori questi si trovò presso l'esercito in compagnia a chiarissimo Comandante Lucio Lucullo, e che sotto gli antecedenti si trovò nell'Asia insieme collo stesso questore, e che al tem...

tum celebrandos, quantum ad alias voluptates, & ad ipſam requiem animi, & corporis conceditur temporis, quantum alii tribuunt intempeſtivis conviviis, quantum denique aleæ, quantum pilæ, tantum mihi egomet ad hæc ſtudia recolenda ſumpſero? atque hoc eo mihi concedendum eſt magis, quod ex his ſtudiis hæc quoque creſcit oratio, & facultas; quæ quantacumque in me eſt, numquàm amicorum periculis defuit. Quæ ſi cui levior videtur; illa quidem certè, quæ ſumma ſunt, ex quo fonte hauriam, ſentio. nam, niſi multorum præceptis, multiſque litteris mihi ab adoleſcentia ſuaſiſſem, nihil eſſe in vita magnoperè expetendum, niſi laudem, atque honeſtatem; in ea autem perſequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis, atque exilii parvi eſſe ducenda: numquàm me prò ſalute veſtra in tot, ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus objeciſſem. ſed pleni omnes ſunt libri, plenæ ſapientum voces, plena exemplorum vetuſtas: quæ jacerent in tenebris omnia, niſi litterarum lumen accederet. quàm multas nobis imagines, non ſolùm ad intuendum, verùm etiam ad imitandum, fortiſſimorum virorum expreſſas, ſcriptores & Græci, & Latini reliquerunt? quas ego mihi ſemper in adminiſtranda rep. proponens, animum, & mentem meam ipſa cogitatione hominum excellentium conformabam. Quæret quiſpiam, quid? illi

VII. ipſi ſummi viri, quorum virtutes litteris proditæ ſunt, iſta nè doctrina, quàm tu laudibus efferſ, eruditi fuerunt? difficile eſt hoc dè omnibus confirmare: ſed tamen eſt certum, quid reſpondeam. ego multos homines excellenti animo, ac virtute fuiſſe, & ſinè doctrina, naturæ ipſius habitu propè divino, per ſe ipſos & moderatos, & graves extitiſſe fateor: etiam illud adjungo, ſæpiùs ad laudem, atque virtutem naturam ſinè doctrina, quàm ſinè natura valuiſſe doctrinam. atquè idem ego contendo, cum ad naturam eximiam, atque illuſtrem acceſſerit ratio

tio

tio quædam, conformatioque doctrinæ, tum illud nescio quid præclarum, ac singulare solere existere. ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, divinum hominem, Africanum; ex hoc C. Lælium, L. Furium, modestissimos homines, & continentissimos: ex hoc fortissimum virum, & illis temporibus doctissimum M. Catonem illum senem: qui profectò si nihil ad percipiendam, colendamque virtutem litteris adjuvarentur, numquàm se ad earum studium contulissent. quod si non hic tantus fructus ostenderetur; & si ex his studiis delectatio sola peteretur: tamen, ut opinor, hanc animi remissionem humanissimam, ac liberalissimam judicaretis. nam cæteræ neque temporum sunt, neque ætatum omnium, neque locorum: hæc studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium, ac solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur. Quod si ipsi hæc neque attingere, neque sensu nostro gustare possemus; tamen ea mirari deberemus, etiam cum in aliis videremus.

P. VIII. Quis nostrum tam animo agresti, ac duro fuit, ut Roscii morte nuper non commoveretur? qui cum esset senex mortuus, tamen propter excellentem artem, ac venustatem, videbatur omninò mori non debuisse. ergo ille corporis motu tantum amorem sibi conciliarat à nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus, celeritatemque ingeniorum negligemus? Quotiès ego hunc Archiam vidi, judices (utar enim vestra benignitate, quoniam me in hoc novo genere dicendi tàm diligenter attenditis) quotiès ego hunc vidi, cum litteram scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum dè iis ipsis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempore? quotiès revocatum eandem rem dicere commutatis verbis, atque sententiis? quæ verò accuratè, cogitateque scripsisset, ea sic vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent. Hunc ego non diligam? non admiret?

rer? non omni ratione defendendum putem? atqui sic à summis hominibus, eruditissimisque accepimus, cæterarum rerum studia & doctrina, & præceptis, & arte constare; poetam natura ipsa valere, & mentis viribus excitari, & quasi divino quodam spiritu afflari. quare suo jure noster ille Ennius Sanctos appellat poetas; quod quasi deorum aliquo dono, atque munere commendati nobis esse videantur. Sit igitur, judices, sanctum apud vos, humanissimos homines, hoc poetæ nomen, quod nulla umquàm barbaria violavit. saxa, & solitudines voci respondent; bestiæ sæpè immanes cantu flectuntur, atque consistunt: nos instituti rebus optimis non poetarum voce moveamur? Homerum Colophonii civem esse dicunt suum, Chii suum vendicant, Salaminii repetunt, Smyrnæi verò suum esse confirmant; itàque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt: permulti alii prætereà pugnant inter se, atque contendunt. ergo illi a-
X. lienum, quia poeta fuit, post mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, qui & voluntate, & legibus noster est, repudiabimus? præsertim cum omne olim studium, atque omne ingenium contulerit Archias ad populi R. gloriam, laudemque celebrandam. nam & Cimbricas res adolescens attigit; & ipsi illi C. Mario, qui durior ad hæc studia videbatur, jucundus fuit. neque enim quisquam est tam aversus à musis, qui non mandari versibus æternum suorum laborum facile præconium patiatur. Themistoclem illum, summum Athenis virum, dixisse ajunt, cum ex eo quæreretur, quod acroama, aut cujus vocem libentissimè audiret; ejus, à quo sua virtus optimè prædicaretur. itàque ille Marius item eximiè L. Plotium dilexit, cujus ingenio putabat ea, quæ gesserat, posse celebrari. Mithridaticum verò bellum, magnum, atque difficile, & in multa varietate terra, marique versatum, totum ab hoc expressum est: qui libri non modò L. Lucullum, fortissimum, & clarissimum virum, verùm etiam populi R. nomen illustrant. populus

lus enim R. aperuit, Lucullo imperante, Pontum, & regiis quondam opibus, & ipsa natura regionis vallatum; populi R. exercitus, eodem duce, non maxima manu, innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi R. laus est, urbem amicissimam Cyzicenorum ejusdem consilio ex omni impetu regio, ac totius belli ore, ac faucibus ereptam esse, atque conservatam: nostra semper feretur, & prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depressa hostium classis, & incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: nostra sunt trophæa, nostra monumenta, nostri triumphi. quarè, quorum ingeniis hæc feruntur, ab iis populi R. fama celebratur. carus fuit Africano superiori noster Ennius: itàque etiam in sepulchro Scipionum putatur is esse constitutus è marmore. at iis laudibus certè non solùm ipsi, qui laudantur, sed etiam populi R. nomen ornatur. in cœlum hujus proavus Cato tollitur: magnus honos populi R. rebus adjungitur: omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii non sinè communi omnium nostrum laude decorantur. ergo illum, qui hæc fecerat, Rudium hominem majores nostri in civitatem receperunt: nos hunc Heracliensem, à multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus constitutum, dè nostra civitate ejiciemus? Nam si quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis versibus percipi, quàm ex Latinis, vehementer errat: propterea quod Græca leguntur in omnibus ferè gentibus, Latina suis finibus, exiguis sanè, continentur. quarè, si res eæ, quas gessimus, orbis terræ regionibus definiuntur; cupere debemus, quo manuum nostrarum tela pervenerint, eodem gloriam, famamque penetrare: quod, cum ipsis populis, dè quorum rebus scribitur, hæc ampla sunt; tum iis certè, qui dè vita, gloriæ causa, dimicant, hoc maximum & periculorum incitamentum est, & laborum. Quam multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur! atque is tamen, cum in Sigæo ad Achillis tu-

tumulum adstitisset, O fortunate, inquit, adolescens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris. & verè: nam nisi Ilias exitisset illa, idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruisset. Quid noster hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquavit? nonnè Theophanem Mitylenæum, scriptorem rerum suarum, in concione militum, civitate donavit; & nostri illi fortes viri, sed rustici, ac milites, dulcedine quadam gloriæ commoti, quasi participes ejusdem laudis, magno illud clamore approbaverunt? itàque, credo, si civis R. Archias legibus non esset, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sulla, cum Hispanos, & Gallos donaret, credo, hunc petentem repudiasset: quem nos in concione vidimus, cum ei libellum malus poeta dè populo subjecisset, quod epigramma in eum fecisset tantummodò alternis versibus longiusculis, statim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jubere ei præmium tribui, sub ea conditione, nè quid posteà scriberet. qui sedulitatem mali poetæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, hujus ingenium, & virtutem in scribendo, & copiam non expetisset? Quid? à Q. Metello Pio, familiarissimo suo, qui civitate multos donavit, neque per se, neque per Lucullos impetravisset? qui præsertim usquè eò dè suis rebus scribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis poetis, pingue quiddam sonantibus, atque peregrinum, tamen au-
PXI. res suas dederet. neque enim est hoc dissimulandum, quod obscurari non potest: sed præ nobis ferendum. trahimur omnes laudis studio, & optimus quisque maximè gloria ducitur. ipsi illi philosophi, etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ipso, in quo prædicationem, nobilitatemque despiciunt, prædicari se, ac nominari volunt. Decius quidem Brutus, summus ille vir, & imperator, Attii, amicissimi sui, carminibus templorum, ac monumentorum aditus exornavit suorum. Jam verò ille, qui cum Ætolis,

lis, Ennio comite, bellavit, Fulvius, non du-
bitavit Martis manubias Musis consecrare. Qua-
rè in qua urbe imperatores propè armati poeta-
rum nomen, & Musarum delubra coluerunt, in
ea non debent togati judices à Musarum hono-
re, & à poetarum salute abhorrere. Atque, ut
id libentiùs faciatis, jam me vobis, judices, in-
dicabo, & dè meo quodam amore gloriæ, ni-
mis acri fortassè, verumtamèn honesto, vobis con-
fitebor. nam, quas res nos in consulatu nostro
vobiscum simul prò salute hujus urbis, atque
imperii, & prò vita civium, pròque universa
repub. gessimus, attigit hic versibus, atque in-
choavit: quibus auditis, quod mihi magna res
& jucunda visa est, hunc ad perficiendum hor-
tatus sum. nullam enim virtus aliam mercedem
laborum, periculorumque desiderat, præter hanc
laudis, & gloriæ: qua quidèm detracta, judices,
quid est, quod in hoc tam exiguo vitæ curricu-
lo, & tam brevi, tantis nos in laboribus exer-
ceamus? certè, si nihil animus præsentiret in po-
sterùm; & si, quibus regionibus vitæ spatium
circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes ter-
minaret suas: nec tantis se laboribus frangeret,
nequè tot curis, vigiliisque angeretur, nec to-
tiès dè vita ipsa dimicaret. nunc insidet quæ-
dam in optimo quoquè virtus, quæ noctes, &
dies animum gloriæ stimulis concitat, atque ad-
monet, non cum vitæ tempore esse dimetiendam
commemorationem nominis nostri, sed cum o-
mni posteritate adæquandam. An verò tam parvi
P. 12 animi videamur esse omnes, qui in rep. atque
in his vitæ periculis, laboribusque versamur, ut,
cum usquè ad extremum spatium nullum tran-
quillum, atque otiosum spiritum duxerimus, no-
biscum simul moritura omnia arbitremur? an,
cum statuas, & imagines, non animorum simula-
cra, sed corporum, studiosè multi summi homi-
nes reliquerint; consiliorum relinquere, ac virtù-
tum nostrarum effigiem nonnè multò malle de-
bemus, summis ingeniis expressam, & politam?
ego verò omnia, quæ gerebam, jam tum in ge-

tendo ſpargere me, ac diſſeminare arbitrabar in orbis terræ memoriam ſempiternam. hæc verò ſivè à meo ſenſu poſt mortem abſutura ſunt, ſivè, ut ſapientiſſimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebunt, nunc quidem certè cogitatione quadam, ſpeque delector. Quarè conſervate, judices, hominem pudore eo, quem amicorum ſtudiis videtis comprobari, tum dignitate, tum etiam venuſtate; ingenio autem tanto, quantum id convenit exiſtimari, quod ſummorum hominum ingeniis expetitum eſſe videatis; cauſa verò ejuſmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, teſtimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ cum ità ſint, petimus à vobis judices, ſi qua non modò humana, verùm etiam divina in tantis negotiis commendatio debet eſſe, ut eum, qui vos, qui veſtros imperatores, qui populi R. res geſtas ſemper ornavit, qui etiam his recentibus noſtris, veſtriſque domeſticis periculis æternum ſe teſtimonium laudum daturum eſſe profitetur, quiquè eſt eo hominum numero, qui ſemper apud omnes ſancti ſunt habiti, atque dicti, ſic in veſtram accipiatis fidem, ut humanitate veſtra levatus potiùs, quàm acerbitate violatus eſſe videatur. Quæ dè cauſa pro mea conſuetudine brevitèr, ſimplicitèrque dixi, judices, ea confido probata eſſe omnibus: quæ non fori, neque judiciali conſuetudine, & dè hominis ingenio, & communitèr dè ipſius ſtudio locutus ſum, ea, judices, à vobis ſperò eſſe in bonam partem accepta: ab eo, qui judicium exercet, certè ſcio.

che abbia diretto.

M. TUL.

M. TULLII CICERONIS

ORATIO

POST REDITUM

AD QUIRITES.

ARGUMENTUM.

Cicero, anno ætatis ſuæ 49. rogatione Clodii Tr. pleb. juſſus fuerat exulare. Poſt exilium ſedecim (ſcribunt alii, decem) menſium, ex S. C. & lege reſtitutus in Patriam, reverſuſque Romam pridiè Non. Sept. hac oratione Civibus Romanis gratias agit, commemorans beneficii magnitudinem, & reditus honorem; & omnia grati animi officia erga pop. Romanum pollicetur. Habita eſt anno U. C. 696. Quidam ſuſpicantur ſcriptam, non habitam.

QUod precatus à Jove optimo maximo, cæteriſque diis immortalibus ſum, Quirites, eo tempore, cum me, fortunaſque meas pro veſtra incolumitate, otio, concordiaque devovi, ut, ſi meas rationes umquàm veſtræ ſaluti antepoſuiſſem, ſempiternam pœnam ſuſtinerem mea voluntate ſuſceptam: ſin & ea, quæ antè geſſeram, conſervandæ civitatis cauſa geſſiſſem, & illam miſeram profectionem veſtræ ſalutis gratia ſuſcepiſſem, ut, quod odium ſcelerati homines, & audaces in rempubl. & in omnes bonos conceptum jamdiù continerent, id in me unum potiùs, quàm in optimum quemque, & in univerſam rempubl. deflecterent; hoc ſi animo in vos, liberoſque veſtros fuiſſem, ut aliquandò vos, patres conſcriptos, Italiamque univerſam memoria mei, miſericordia, deſiderîumque teneret; ejus devotionis me eſſe convi-

K 2   ctum

ctum judicio deorum immortalium, testimonio senatus, consensu Italiæ, confessione inimicorum, beneficio divino, immortalique vestro, maximè lætor, Quirites. Et si homini nihil est magis optandum, quàm prospera, æquabilis, perpetuaque fortuna, secundo vitæ sine ulla offensione cursu: tamèn, si mihi tranquilla, & placata omnia fuissent, incredibili quadam, & pænè divina, qua nunc, vestro beneficio, fruor, lætitiæ voluptate caruissem. Quid dulciùs hominum generi à natura datum est, quàm sui cuique liberi? mihi verò, & propter indulgentiam meam, & propter excellens eorum ingenium, vita sunt mea cariores. tamen non tanta voluptate erant suscepti, quanta nunc sunt restituti. Nihil cuiquam fuit umquàm jucundiùs, quàm mihi meus frater. non tàm id sentiebam, cum fruebar, quàm tunc, cum carebam, & posteàquam vos me illi, & mihi eum reddidistis. Res familiaris sua quemque delectat. reliquæ meæ fortunæ recuperatæ plùs mihi nunc voluptatis afferunt, quàm tunc incolumi afferebant. Amicitiæ, consuetudines, vicinitates, clientelæ, ludi deniquè, & dies festi quid haberent voluptatis, carendo magis intellexi, quàm fruendo. Jam verò honos, dignitas, locus, ordo, beneficia vestra, quamquàm mihi semper clarissima visa sunt, tamen ea nunc renovata illustriora videntur, quàm si obscurata non essent. Ipsa autem patria, dii immortales, dici vix potest, quid caritatis, quid voluptatis habet! quæ species Italiæ! quæ celebritas oppidorum! quæ forma regionum! qui agri! quæ fruges! quæ pulchritudo urbis! quæ humanitas civium! quæ reip. dignitas! quæ vestra majestas! quibus ego omnibus anteà rebus sic fruebar, ut nemo magis. sed, tamquàm bona valetudo jucundior est eis, qui è gravi morbo recreati sunt, quàm qui numquàm ægro corpore fuerunt: sic ea omnia desiderata magis, quàm
2. assiduè percepta, delectant. Quorsùm igitur hæc disputo? quorsùm? ut intelligere possitis, neminem umquàm tanta eloquentia fuisse, nequè tam

di-

divino, atque incredibili genere dicendi, qui vestrorum magnitudinem, multitudinemque beneficiorum, quæ in me, fratremque meum, liberosque nostros contulistis, non modò augere, aut ornare oratione, sed enumerare, aut consequi possit. A parentibus, id quod necesse erat, parvus sum procreatus, à vobis natus sum consularis. illi mihi fratrem incognitum, qualis futurus esset, dederunt; vos spectatum & incredibili pietate cognitum reddidistis. remp. illis accepi temporibus eam, quæ pænè amissa est; à vobis eam recuperavi, quàm aliquandò omnes unius opera servatam judicaverunt. dii immortales mihi liberos dederunt, vos reddidistis. multa præterea à diis immortalibus optata consecuti sumus: nisi vestra voluntas fuisset, omnibus divinis muneribus caruissemus. vestros denique honores, quos eramus gradatim singulos assecuti, nunc à vobis universos habemus: ut, quantum anteà parentibus, quantum diis immortalibus, quantum vobismetipsis, tantum hoc tempore universo cuncta populo R. debeamus. nam cum in ipso beneficio vestro tanta magnitudo est, ut eam complecti oratione non possim: tum in studiis vestris tanta animorum declarata est voluntas, ut non solùm calamitatem mihi detraxisse, sed etiam dignitatem auxisse videamini. Non enim prò meo reditu, ut pro P. Popilli, nobilissimi hominis, adolescentes filii, & multi prætereà cognati, atque affines, deprecati sunt; non, ut prò Q. Metello, clarissimo viro, jam spectata ætate filius; non L. Dalmaticus consularis, summa auctoritate vir; non Q. Metellus censorius, non eorum liberi; non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat; non sororum filii Luculli, Servilii, Scipiones: permulti enim tum Metelli, aut Metellarum liberi prò Q. Metelli reditu vobis, ac patribus vestris supplicaverunt. quod si ipsius summa dignitas, maximæque res gestæ non satis valerent: tamèn filii pietas, propinquorum preces, adolescentium squalor, majorum natu lacrymæ populum R. 3.

K mo-

Imperocchè essendo nel vostro Beneficio tanta grandezza, che non è dato di comprenderlo con ... ola, così nelle vostre premure tanto ... dò il buon volere degli animi, che ...

movere potuerunt. nam C. Marii, qui poſt illos veteres clariſſimos conſulares, veſtra, patrumque memoria, tertius ante me conſularis, ſubiit indigniſſimam fortunam præſtantiſſima ſua gloria, diſſimilis fuit ratio. non enim ille deprecatione rediit, ſed in diſſenſu civium, exercitu ſe, armiſque revocavit. Me autem nudum à propinquis, nulla cognatione munitum, nullo armorum, ac tumultus metu, C. Piſonis, generi mei, divina quædam, & inaudita auctoritas, atque virtus, fratriſque mei miſerrimi, atque optimi quotidianæ lacrymæ, ſordeſque lugubres à vobis deprecatæ ſunt. frater erat unus, qui ſuo ſqualore veſtros oculos inflecteret, qui ſuo fletu deſiderium mei, memoriamque renovaret; qui ſtatuerat, Quirites, ſi vos me ſibi non reddidiſſetis, eamdem ſubire fortunam: & tanto in me amore extitit, ut negaret fas eſſe non modò domicilio, ſed nè ſepulchro quidem ſe à me eſſe ſejunctum. prò me præſente ſenatus, hominumque prætereà viginti millia veſtem mutaverunt: prò eodem me abſente unius ſqualorem, ſordeſque vidiſtis. unus hic, qui domi, qui in foro poſſet eſſe, mihi pietate filius inventus eſt, beneficio parens, amore idem, qui ſemper fuit, frater. nam conjugis miſeræ ſqualor, & luctus, atque optimæ filiæ mœror aſſiduus, filiique parvi deſiderium mei, lacrymæque pueriles aut itineribus neceſſariis, aut magna parte tectis, ac tenebris continebantur. Quarè hoc majus eſt veſtrum in nos promeritum, quod non multitudini propinquorum, ſed nobiſmetipſis nos reddidiſtis. ſed quemadmodùm propinqui, quos ego parare non potui, mihi ad deprecandam calamitatem meam non affuerunt: ſic illud, quod mea virtus præſtare debuit, adjutores, auctores, hortatoreſque ad me reſtituendum ità multi fuerunt, ut longè ſuperiores omnes hac dignitate, copiaque ſuperarem. Numquàm dè P. Popillio, clariſſimo, atque fortiſſimo viro, numquàm dè Q. Metello, nobiliſſimo, & conſtantiſſimo cive, numquàm dè C. Mario, cuſtode civitatis, atque

im-

imperii veſtri, in ſenatu mentio facta eſt. tribunitiis ſuperiores illi rogationibus, nulla auctoritate ſenatus ſunt reſtituti. Marius verò non modò non à ſenatu, ſed etiam oppreſſo ſenatu eſt reſtitutus; nec rerum geſtarum memoria in reditu C. Marii, ſed exercitus, atque arma valuerunt. at dè me, ut valeret, ſemper ſenatus flagitavit: ut aliquandò perficeretur, cum primùm licuit, frequentia, atque auctoritate perfecit. Nullus in eorum reditu motus municipiorum, & coloniarum factus eſt: at me in patriam tèr ſuis decretis Italia cuncta revocavit! Illi inimicis interfectis, magna civium cæde facta, reducti ſunt: ego iis, à quibus ejectus ſum, provincias obtinentibus, inimico autem optimo viro, & mitiſſimo, altero conſule referente, reductus ſum: cum is inimicus, qui ad meam perniciem vocem ſuam communibus hoſtibus præbuiſſet, ſpiritu dumtaxat viveret, re quidèm infra omnes mortuos amandatus eſſet.

5. Numquàm dè P. Popillio L. Opimius, fortiſſimus conſul, numquàm dè Q. Metello, non modò C. Marius, qui erat inimicus, ſed nè is quidèm, qui ſecutus eſt, M. Antonius, homo eloquentiſſimus, cum A. Albino collega ſenatum, aut populum eſt cohortatus. at prò me ſuperiores conſules ſemper, ut referrent, efflagitati ſunt: ſed veriti ſunt, ne gratiæ cauſa facere viderentur, quod alter mihi affinis erat, alterius cauſam capitis receperam: qui provinciarum fœdere irretiti, totum illum annum, querelas ſenatus, luctum bonorum, Italiæ gemitum pertulerunt. Kalendis verò Jan. poſteàquam orba reſp. conſulis fidem, tanquàm legitimi tutoris, imploravit, P. Lentulus conſul, parens, deus, ſalus noſtræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, ſimul ac dè ſolemni religione retulit, nihil humanarum rerum ſibi priùs, quàm dè me, agendum judicavit. atque eo die confecta res eſſet, niſi is tribunus pl. quem ego maximis beneficiis quæſtorem conſul ornaveram, cum & cunctus ordo, & multi eum ſummi viri orarent, & Cn. Oppius ſocer, optimus vir, ad pedes ejus flens

jaceret, noctem sibi ad deliberandum postulasset: quæ deliberatio non in reddenda, quemadmodùm nonnulli arbitrabantur, sed ut patefactum est, in augenda mercede consumpta est. posteà res acta est in senatu alia nulla: &, cum variis rationibus impediretur, voluntate tamen perspecta senatus, causa ad vos mense Jan. deferebatur. hic tantum interfuit inter me, & inimicos meos. ego cum homines in tribunali Aurelio palam conscribi, centuriarique vidissem; cum intelligerem veteres ad spem cædis Catilinæ copias esse revocatas; cum viderem ex ea parte homines, cujus partis nos vel principes numerabamur, partim quod mihi inviderent, partim quod sibi timerent, aut proditores esse, aut desertores salutis meæ; cum duo consules, empti pactione provinciarum, auctores se inimicis reip. tradidissent; cum egestatem, avaritiam, libidines suas viderent expleri non posse, nisi me constrictum domesticis hostibus dedissent; cum senatus, equitesque R. flere prò me, ac mutata veste vobis supplicare, edictis, atque imperiis vetarentur; cum omnium provinciarum pactiones, cum omnia cum omnibus fœdera, reconciliationes gratiarum sanguine meo sancirentur; cum omnes boni non recusarent, quin vel prò me, vel mecum perirent: armis decertare prò mea salute nolui, quod & vincere, & vinci luctuosum reip. fore putavi. at inimici mei mense Jan. cum dè me ageretur, corporibus civium trucidatis, flumine sanguinis meum reditum intercludendum putaverunt. Itàque, cum ego abfui, eam remp. habuistis, ut æque me, atque illam restituendam putaretis. ego autem, in qua civitate nihil valeret senatus, omnis esset impunitas, nulla judicia, vis, & ferrum in foro versarentur; cum privati se parietum præsidio, non legum, tuerentur: tribuni pl. vobis inspectantibus, vulnerarentur, ad magistratuum domos cum ferro, & facibus iretur; consulis fasces frangerentur, deorum immortalium templa incenderentur, remp. nullam esse putavi. itàque nequè, rep. extermi-

na-

6.

qual deliberazione fu presa non a restituire, come taluni pensavano, ma come fu ad accrescere la mercede

nata, mihi locum in hac urbe esse duxi; nec, si illa restitueretur, dubitavi, quin me secum ipsa reduceret. An ego, cum mihi esset exploratissimum, P. Lentulum proximo anno consulem futurum, qui, illis ipsis reip. periculosissimis temporibus, ædilis curulis, me consule, omnium meorum consiliorum particeps, periculorumque socius fuisset, dubitarem, quin is me, confectum consularibus vulneribus, consulari medicina ad salutem reduceret? hoc duce, collega autem ejus, clementissimo, atque optimo viro, primo non adversante, post etiam adjuvante, reliqui magistratus penè omnes fuerunt defensores salutis meæ: ex quibus excellenti animo, virtute, auctoritate, præsidio T. Annius, & P. Sextius, præstanti in me benevolentia, & divino studio extiterunt: eodemque P. Lentulo auctore, & pariter referente collega, frequentissimus senatus, uno dissentiente, nullo intercedente, dignitatem meam, quibus potuit verbis amplissimis ornavit, salutem vobis, municipiis, coloniisque omnibus commendavit: ita me nudum à propinquis, nulla cognatione munitum consules, prætores, tribuni pl., senatus, Italia cuncta semper à vobis deprecata est: deniquè omnes, qui vestris maximis beneficiis, honoribusque sunt ornati, producti ad vos ab eodem, non solùm ad me conservandum vos cohortati sunt, sed etiam rerum mearum gestarum auctores, testes, laudatoresque fuerunt. quorum princeps ad cohortandos vos, & ad rogandos fuit Cn. Pompejus, vir omnium, qui sunt, fuerunt, erunt, virtute, sapientia, ac gloria princeps: qui mihi unus uni privato amico eadem omnia dedit, quæ universæ reip. salutem, otium, dignitatem. cujus oratio fuit, quemadmodùm accepi, tripartita. primùm vos docuit, meis consiliis remp. esse servatam; causamque meam cum communi salute conjunxit; hortatusque est, ut auctoritatem senatus, statum civitatis, fortunas civis benè meriti defenderetis; tum in perorando posuit, vos rogari à senatu, rogari ab equitibus R.

rogari ab Italia cuncta : deniquè ipse ad extremum pro mea vos salute non rogavit solùm, verùm etiam obsecravit . huic ego homini, Quirites, tantum debeo, quantum hominem homini debere vix fas est. hujus consilia, P. Lentuli sententiam, senatus auctoritatem vos secuti, in eo me loco, in quo vestris beneficiis fueram, iisdem centuriis, quibus collocaratis, reposuistis. eodem tempore audistis, eodem ex loco summos viros, ornatissimos, atque amplissimos homines, principes civitatis, omnes consulares, omnes prætorios eadem dicere, ut omnium testimonio, per me unum remp. conservatam esse, constaret. itàque, cum P. Servilius, gravissimus vir, & ornatissimus civis dixisset, opera mea remp. incolumem magistratibus deincèps traditam ; dixerunt in eamdem sententiam cæteri. sed audistis eo tempore clarissimi viri non solùm auctoritatem, sed etiam testimonium L. Gellii : qui, quia suam classem attentatam magno cum suo periculo pænè sensit, dixit in concione vestra, si ego consul, cum fui, non fuissem, remp. fun-
8. ditùs interituram fuisse. En ego tot testimoniis, Quirites, hac auctoritate senatus, tanta consensione Italiæ, tanto studio bonorum omnium, agente P. Lentulo, consentientibus cæteris magistratibus, deprecante Cn. Pompejo, omnibus hominibus faventibus, diis deniquè immortalibus frugum ubertate, copia, vilitate reditum meum comprobantibus, mihi, meis, reip. restitutus, tantum vobis, quantum facere possum, Quirites, pollicebor : primùm, qua sanctissimi homines pietate erga deos immortales esse solent, eadem me erga populum R. semper fore, numenque vestrum æque mihi grave, & sanctum, ac deorum immortalium, in omni vita futurum: deindè, quoniam me in civitatem resp. ipsa reduxit, nullo me loco reip. defuturum. Quod si quis existimat, me aut voluntate esse mutata, aut debilitata virtute, aut animo fracto, vehementèr errat. Mihi, quod potuit vis, & injuria, & sceleratorum hominum furor detrahere,

eri-

eripuit, abstulit, dissipavit: quod viro forti adimi non potest, id manet, & permanebit. vidi ego fortissimum virum, municipem meum, C. Marium, quoniam nobis quasi aliqua fatali necessitate non solùm cum iis, qui hæc delere voluissent, sed etiam cum fortuna belligerandum fuit: eum tamen vidi, cum esset summa senectute, non modò non infracto animo propter magnitudinem calamitatis, sed confirmato, atque renovato. quem egomet dicere audivi, tùm se fuisse miserum, cùm careret patria, quàm obsidione liberavisset; cum sua bona possideri ab inimicis, ac diripi audiret; cum adolescentem filium videret ejusdem socium calamitatis; cum in paludibus demersus, concursu, ac misericordia Minturnensium corpus ac vitam suam conservasset; cum parva navicula trajectus in Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos inops, supplexque venisset: recuperata verò sua dignitate, se non commissurum, ut cum ea, quæ amiserat, sibi restituta essent, virtutem animi non haberet, quam numquàm perdidisset. sed hoc inter me, atque illum interest, quod ille, qua re plurimùm potuit, ea ipsa re inimicos suos ultus est, armis; ego, qua consuevi, utar pietate; quoniam illi arti in bello, ac seditione locus est; huic in pace, atque otio. quamquàm ille animo irato nihil, nisi dè inimicis ulciscendis, agebat: ego dè ipsis inimicis tantum, quantum mihi resp. permittet, cogitabo. Deniquè, Quirites, quoniam me quatuor omninò genera hominum violarunt; unum eorum: qui odio reip. quod eam ipsis invitis conservaram, mihi inimicissimi fuerunt; alterum, qui per simulationem amicitiæ nefariè prodiderunt; tertium, qui cum propter inertiam suam eadem assequi non possent, inviderunt laudi, & dignitati meæ; quartum, qui cum custodes reipub. esse debuerunt, salutem meam, statum civitatis, dignitatem ejus imperii, quod erat penes ipsos, vendiderunt: sic ulciscar genera singula, quemadmodùm à quibusque sum provocatus; malos ci- 9.

K 6 ves,

i io C. Mario fortissimo uomo, e del mio ... io, poiché nel qualche fatale ne... convenne combattere non solamente ... hanno voluto spegnerle, ma eziandio

ves, remp. benè gerendo : perfidos amicos, nihil credendo , atque omnia cavendo ; invidos , virtuti & gloriæ ſerviendo : mercatores provinciarum , revocando domum , atque ab iis provinciarum rationem repetendo. Quamquàm mihi majori curæ eſt , quemadmodùm quidem vobis, qui dè me eſtis optimè meriti, gratiam referam, quàm quemadmodùm inimicorum injurias, crudelitatemque perſequar. etenim ulciſcendæ injuriæ facilior ratio eſt, quàm beneficii remunerandi: propterea quod ſuperiorem eſſe contra improbos, minus eſt negotii , quàm bonis exæquari : tum etiam nec tàm neceſſarium quidem eſt, malè meritis, quàm optimè meritis, referre, quod debeas. odium vel precibus mitigari poteſt, vel temporibus reip. communique utilitate deponi, vel difficultate ulciſcendi teneri , vel vetuſtate ſedari : benemeritos quin colas , neque exorari fas eſt , neque id reip. repetere utcumque neceſſe eſt, neque eſt excuſatio difficultatis, neque æquum eſt tempore , & die memoriam beneficii definire . poſtremò , qui in ulciſcendo remiſſior fuit , mox apertè laudatur : at graviſſimè vituperatur, qui in tantis beneficiis , quanta vos in me contuliſtis , remunerandis eſt tardior; neque ſolum ingratus , quod ipſum grave eſt , verùm etiam impius appelletur , neceſſe eſt . atqui in officio perſolvendo diſſimilis eſt ratio , & pecunia debita : propterea quod pecuniam qui retinet , non diſſolvit ; qui reddidit , non habet : gratiam & qui retulit , habet ; & qui habet ,
10. diſſolvit . Quapropter memoriam veſtri beneficii colam benevolentia ſempiterna, non ſolùm dum anima ſpirabo mea, ſed etiam cum mortuo monumenta veſtri in me beneficii permanebunt . in referenda autem gratia hoc vobis repromitto, ſemperque præſtabo , mihi neque in conſiliis dè repub. capiundis diligentiam , neque in periculis à repub. propulſandis animum, neque in ſententia ſimpliciter referenda fidem , neque in hominum voluntatibus prò repub. lædendis libertatem , nèc in perferendo labore induſtriam, nec
in

in vestris commodis augendis gratam animi benevolentiam defuturam. atque hæc cura, Quirites, erit infixa animo meo sempiterna, ut cum vobis, qui apud me deorum immortalium vim, & numen tenetis, tum posteris vestris, cunctisque gentibus dignissimus ea civitate videar, quæ suam dignitatem non posse tenere se, nisi me recuperasset, cunctis suffragiis judicavit.

Serbando io onorerò di eterna benevolen-
za la memoria del benefizio vostro, non sol
finchè mi basta la vita, ma eziandio allorchè
estinto avreranno gli argomenti del vostro
benefizio verso di me. Nel riferir poi le gra-
zie ripromettervi, e ognora ve l'attenderò che
non ver ... rà meno
... diligenza
... mia ... vedere al
in prov= ... il corag-
... pubblica, ...
in allontanare ... dallo stato i pe-
ri nè la lealtà in ... proporre il mio p-
ato parere, nè la franchezza in rintuzzar
le cupidigie degli uomini a pro della re-
pubblica, nè la costanza in sostenere i tra-
vagli, nè in accrescere i vostri vantaggi
benevolenza di animo riconoscente. E
questa cura, o Quiriti, mi M. TUL. starà
fissa eternamente nell'animo, sicc-
chè a voi che avete presso me potere

M. TULLII CICERONIS

ORATIO

POST REDITUM

IN SENATU.

ARGUMENTUM.

Ab exilio in Patriam Cicero restitutus, sicùt superiore Oratione Populo, ità hac Senatui gratias agit; ubi commemorat, & amplificat ejus ordinis erga se merita: laudat Coss. P. Lentulum, & Q. Metellum: Tribunos plebis octo, & in iis præcipuè Milonem, & Sextium: septem Prætores, & Cn. Pompejum: postremò pollicetur studium suum ergà Remp. Habita est eodem anno U. C. 696. Non. Septemb.

SI, P. C. prò vestris immortalibus in me, fratremque meum, liberosque nostros meritis parùm vobis cumulatè gratias egero, quæso, obtestorque, nè meæ naturæ potiùs, quàm magnitudini vestrorum beneficiorum id tribuendum putetis. quæ enim tanta potest existere ubertas ingenii, quæ tanta dicendi copia, quod tàm divinum, atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos universa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere numerando? qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo, liberis nostris parentes, nobis liberos, qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui amplissimam rempub. qui patriam, qua nihil potest esse jucundius, qui denique nosmetipsos nobis reddidistis. quod si parentes carissimos habere debemus, quod ab iis nobis vita, patrimonium, liber-

bertas, civitas tradita eſt; ſi deos immortales, quorum beneficio & hæc tenuimus, & cæteris rebus aucti ſumus; ſi populum Rom., cujus honoribus in ampliſſimo conſilio, & in altiſſimo gradu dignitatis, atque in hac omnium terrarum arce collocati ſumus; ſi hunc ipſum ordinem, à quo ſæpè magnificentiſſimis decretis ſumus honeſtati: immenſum quiddam, & infinitum eſt, quod vobis debeamus, qui veſtro ſingulari ſtudio, atque conſenſu parentum beneficia, deorum immortalium munera, populi Rom. honores, veſtra dè me multa judicia, nobis omnia uno tempore reddidiſtis: ut cum multa vobis, magna populo R. innumerabilia parentibus, omnia diis immortalibus debeamus, hæc anteà ſingula per illos habuerimus, nunc univerſa per vos recuperaverimus. Itàque, P. C. quod nè optandum quidem eſt homini, immortalitatem quandam per vos adepti videmur. quod enim tempus erit umquàm, quo veſtrorum in nos beneficiorum memoria, ac fama moriatur? qui illo ipſo tempore, cum vi, ferro, metu, minis obſeſſi teneremini, non multò poſt diſceſſum meum univerſi me revocaviſtis, referente L. Mummio, fortiſſimo, atque optimo viro: quem habuit ille peſtifer annus & maximè fidelem, & minimè timidum, ſi dimicare placuiſſet, defenſorem ſalutis meæ. poſteàquam vobis poteſtas decernendi non eſt permiſſa per eum tribunum plebis, qui cum per ſe rempubl. lacerare non poſſet, ſub alieno ſcelere delituit: numquàm dè me ſiluiſtis, numquàm meam ſalutem non ab iis conſulibus, qui vendiderant, flagitaviſtis. itàque veſtro ſtudio, atque auctoritate perfectum eſt, ut ille ipſe annus, quem ego mihi, quàm patriæ malueram eſſe fatalem, octo tribunos haberet, qui promulgarent dè ſalute mea, & ad vos ſæpenumerò referrent. nàm conſules modeſti, legumque metuentes, impediebantur lege, non ea, quæ dè me, ſed ea, quæ dè ipſis lata erat, cum meus inimicus promulgavit, ut, ſi revixiſſent ii, qui hæc pænè delerunt, tum ego redi-

rem.

rem. quo facto utrumque confessus est, & se illorum vitam desiderare, & magno in periculo remp. futuram, si aut hostes, atque interfectores reip. revixissent, aut ego non revertissem. Itàque illo ipso anno, cum ego cessissem; principes autem civitatis, non legum præsidio, sed parietum, vitam suam tuerentur; respubl. sine consulibus esset; neque solùm parentibus perpetuis, verùm etiam tutoribus annuis esset orbata; sententias dicere prohiberemini; caput meæ proscriptionis recitaretur; numquàm dubitastis meam salutem cum communi salute conjungere. posteà verò quàm singulari, & præstantissima virtute P. Lentuli consulis ex superioris anni caligine, & tenebris lucem in rep. Kalendis Jan. respicere cœpistis; cum Q. Metelli, nobilissimi hominis, atque optimi viri, summa dignitas, cum prætorum, tribunorum pl pæne omnium virtus, & fides reip. subvenisset; cum virtute, gloria, rebus gestis, Cn. Pompejus, omnium gentium, omnium sæculorum, omnis memoriæ facilè princeps, tuto se in senatum venire arbitraretur: tantus vester consensus dè salute mea fuit, ut, licet corpus abesset meum, dignitas jam in patriam revertisset. quo quidèm mense, quid inter me, & meos inimicos interesset, existimare potuistis. ego meam salutem deserui, nè propter me civium vulneribus resp. cruentaretur: illi meum reditum non populi Rom. suffragiis, sed flumine sanguinis intercludendum putaverunt. Itàque posteà nihil vos civibus, nihil sociis, nihil regibus respondistis: nihil judices sententiis, nihil populus suffragiis, nihil hic ordo auctoritate declaravit: mutum forum, elinguem curiam, tacitam, & fractam civitatem videbatis. quo quidèm tempore cum is excessisset, qui cædi, & flammæ vobis auctoribus restiterat, cum ferro, & facibus homines tota urbe volitantes, magistratuum tecta oppugnata, deorum templa inflammata, summi viri, & clarissimi consulis fasces fractos, fortissimi, atquè optimi viri tribuni pleb. sanctissimum corpus non solum tactum, ac violatum manu, sed vulneratum ferro, confectumque

vidi-

vidiſtis. qua ſtrage nonnulli permoti magiſtratus, partim metu mortis, partim deſperatione reipubl. paulùm à mea cauſa receſſerunt: reliqui fuerunt, quos nèc terror, nèc vis, nèc ſpes, nèc metus, nèc promiſſa, nèc minæ, nèc tela, nèc faces à veſtra auctoritate, à populi R. dignitate, à mea ſalute depellerent. Princeps P. Lentulus, parens, ac deus noſtræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, hoc ſpecimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen conſulatus ſui fore putavit, ſi me mihi, ſi meis, ſi vobis, ſi reipubl. reddidiſſet. qui, ut eſt deſignatus, numquàm dubitavit ſententiam dè ſalute mea ſe, & rep. dignam dicere. cum à tribuno pl. vetaretur; cum præclarum caput recitaretur, nè quis ad vos referret, nè quis decerneret, nè diſputaret, nè loqueretur, nè pedibus iret, nè ſcribendo adeſſet; totam illam clauſulam, ut antè dixi, proſcriptionem, non legem, putavit, qua civis optimè dè rep. meritus, nominatim, ſinè judicio, unà cum ſenatu reip. eſſet ereptus. ut verò iniit magiſtratum, non dicam quid egerit priùs, ſed quid omninò egit aliud, niſi ut, me conſervato, veſtram in poſterùm dignitatem, auctoritatemque ſanciret? dii immortales, quantum mihi beneficium dediſſe videmini, quod hoc anno P. Lentulus conſul fuit? quantò majus dediſſetis, ſi ſuperiore anno fuiſſet? nèc enim eguiſſem medicina conſulari, niſi conſulari vulnere concidiſſem. audieram ex ſapientiſſimo homine, atque optimo cive, & viro, Q. Catulo, non ſæpè unum conſulem improbum, duos verò numquàm, excepto illo Cinnano tempore, fuiſſe. quarè meam cauſam ſemper fore firmiſſimam dicere ſolebat, dum vel unus in republ. eſſet conſul. quod verè dixerat, ſi illud dè duobus conſulibus, quod antè in republ. non fuerat, perenne, ac proprium manere potuiſſet. quod ſi Q. Metellus illo tempore conſul fuiſſet unicus; dubitatis, quo animo fuerit in me conſervando futurus, cum in reſtituendo auctorem fuiſſe, adſcriptoremque videatis? Sed fuerunt duo conſules, quorum mentes anguſtæ, humiles, pravæ, opple-

tæ

tæ tenebris, ac sordibus, nomen ipsum consulatus, splendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperii nèc intueri, nèc sustinere, nèc capere potuerunt: non consules, sed mercatores provinciarum, ac venditores vestræ dignitatis: quorum alter à me Catilinam, amatorem suum, multis audientibus, alter Cethegum, consobrinum suum, reposcebat; qui me duo sceleratissimi post hominum memoriam non consules, sed latrones, non modò deseruerunt, in causa præsertim publica, & consulari, sed prodiderunt, oppugnarunt, omni auxilio non solùm suo, sed etiam vestro, cæterorumque ordinum spoliatum esse voluerunt; quorum alter tamen neque me, neque quemquam fefellit. quis enim ullam ullius boni spem haberet in eo, cujus primum tempus ætatis palam fuisset ad omnes libidines divulgatum? qui nè à sanctissima quidem parte corporis potuisset hominum impuram intemperantiam propulsare? qui cum suam rem non minùs strenue, quam posteà publicam, confecisset, egestatem, & luxuriam domestico lenocinio sustentavit? qui nisi in aram tribunatus confugisset, neque vim prætoris, nèc multitudinem creditorum, nèc bonorum proscriptionem effugere potuisset? quo in magistratu nisi rogationem dè piratico bello tulisset, profecto & egestate, & improbitate coactus piraticam ipse fecisset, ac minore quidem cum reip. detrimento, quam quod intra mœnia nefarius hostis, prædoque versatus est. quo inspectante, ac sedente, legem trib. pl. tulit, ne auspiciis obtemperaretur, nè obnunciare concilio, aut comitiis, nè legi intercedere liceret, ut lex Ælia, & Fusia nè valerent; quæ nostri majores certissima subsidia reip. contra tribunitios furores esse voluerunt. idemque posteà, cum innumerabilis multitudo bonorum dè Capitolio supplex ad eum sordidata venisset; cumque adolescentes nobilissimi, cunctique equites R. se ad lenonis impurissimi pedes abjecissent; quo vultu cincinnatus ganeo non solum civium lacrymas, verùm etiam patriæ preces repudiavit? neque eo contentus fuit, sed etiam in
con-

concionem adſcendit, eaque dixit, quæ, ſi ejus vir Catilina revixiſſet, dicere non eſſet auſus. ſe nonarum Dec. quæ me conſule fuiſſent, clivique Capitolini pœnas ab equitibus R. eſſe repetiturum. neque ſolum id dixit, ſed, quos ei commodum fuit, compellavit. L. verò Lamiam, equitem R. præſtanti dignitate hominem, & ſaluti meæ pro familiaritate, reip. pro fortunis ſuis amiciſſimum, conſul imperioſus exire urbe juſſit: & cum vos veſtem mutandam cenſuiſſetis, cunctique mutaſſetis, atque idem omnes boni jam antè feciſſent, ille unguentis oblitus, cum toga prætexta, quam omnes prætores, ædileſque tùm abjecerant, irriſit ſqualorem veſtrum & luctum graviſſimæ civitatis; fecitque, quod nemo umquàm tyrannus, ut, quo minus occultè veſtrum malum gemeretis, nihil diceret; ne apertè incommoda patriæ lugeretis, ediceret. Cum verò in circo Flaminio non à tribuno pl. conſul in concionem, ſed à latrone archipirata productus eſſet; primum proceſſit, qua auctoritate vir! vini, ſomni, ſtupri plenus, madenti coma, compoſito capillo, gravibus oculis, fluentibus buccis, preſſa voce, & temulenta: quod in cives indemnatos eſſet animadverſum, id ſibi dixit, gravis auctor, vehementiſſimè diſplicere. ubi nobis hæc auctoritas tamdiù tanta latuit? cur in luſtris, & helluationibus hujus calamiſtrati ſaltatoris tàm eximia virtus tamdiù ceſſavit? nàm ille alter Cæſoninus Calventius ab adoleſcentia verſatus eſt in foro, cum eum, præter ſimulatam, verſatamque triſtitiam, nulla res commendaret, non conſilium, non dicendi facultas, non ſcientia rei militaris, non cognoſcendorum hominum ſtudium, non liberalitas: quem præteriens cum incultum, horridum, mœſtumque vidiſſes, etiam ſi agreſtem, & inhumanum exiſtimares, tamen libidinoſum, & perditum non putares. cum hoc homine, aut cum ſtipite Æthiope ſi in foro conſtitiſſes, nihil crederes intereſſe: ſine ſenſu, ſine ſapore, elinguem, tardum, inhumanum, neglectum, Cappadocem modò abreptum dè grege venalium diceres, idem domi quàm libidi-

bidinosus, quàm impurus, quàm intemperans, non janua receptis, sed pseudothyro intromissis voluptatibus? cum verò etiam litteras studere incipit, & helluo immanis cum Græculis philosophari, tùm est Epicureus, non penitùs illi disciplinæ, quæcunque est, deditus, sed captus uno verbo voluptatis. habet autem magistros non ex istis ineptis, qui dies totos dè officio, ac dè virtute disserunt, qui ad laborem, ad industriam, ad pericula pro patria subeunda adhortantur; sed eos, qui disputent, horam nullam vacuam voluptate esse debere, in omni parte corporis semper oportere aliquod gaudium, delectationemque versari. his utitur quasi præfectis libidinum suarum: hi voluptates omnes vestigant, atque odorantur: hi sunt conditores, instructoresque convivii: iidem expendunt, atque æstimant voluptates, sententiamque dicunt, & judicant, quantum cuique libidini tribuendum esse videatur. horum ille artibus eruditus, ità contempsit hanc prudentissimam civitatem, ut omnes suas libidines, omnia flagitia latere posse arbitraretur, si modo vultum importunum in forum detulisset. is non me (quamquàm equidem non cognoram eum propter Pisonum affinitatem, quam longè hinc ab hoc genere cognatio materna transalpini sanguinis abstulisset) sed vos, populumque R. non consilio, neque eloquentia, quod in multis sæpè accidit, sed rugis, superciliοque decepit. L. Piso, tu ne ausus es isto oculo, non dicam isto animo; ista fronte, non vita; tanto supercilio, non enim possum dicere tantis rebus gestis, cum A. Gabinio consociare consilia pestis meæ? non te illius unguentorum odor, non vini anhelitus, non frons calamistri notata vestigiis in eam cognitionem adducebat, ut, cum illius re similis fuisses, frontis tibi integumento ad occultanda tanta flagitia diutiùs uti non liceret? cum hoc coire ausus es, ut consularem dignitatem, ut reip. statum, ut senatus auctoritatem, ut civis optimè meriti fortunas provinciarum fœdere addiceres? te consule, tuis edictis, & imperiis, senatui, populoque R. non

est

est licitum non modò sententiis, atque auctoritate sua, sed nè luctu quidèm, ac vestitu reip. subvenire. Capuæ nè te putabas, in qua urbe domicilium quondam superbiæ fuit, consulem esse, sicut eras eo tempore, an Romæ, in qua civitate omnes antè vos consules senatui paruerunt? tu es ausus in circo Flaminio, productus cum tuo illo pari dicere, te semper misericordem fuisse? quo verbo senatum, atque omnes bonos tum, cum à patria pestem expellerent, crudeles demonstrabas fuisse. tu misericors me, affinem tuum, quem comitiis prærogativæ primum custodem præfeceras, quem Kalendis Jan. tertio loco sententiam rogaras, constrictum inimicis reip. tradidisti: tu meum generum, propinquum tuum, tu affinem tuam, meam filiam, superbissimis, & crudelissimis verbis à genibus tuis repulisti; idemque tu clementia, ac misericordia singulari, cum ego unà cum rep. non tribunitio, sed consulari ictu concidissem, tanto scelere, tantaque intemperantia fuisti, ut ne unam quidem horam interesse paterere inter meam pestem, & tuam prædam, saltem dum conticesceret illa lamentatio, & gemitus urbis. nondùm palam factum erat concidisse remp. cum tibi arbitria funeris solvebantur. uno, eodemque tempore domus mea diripiebatur, ardebat: bona ad vicinum consulem dè Palatio, dè Tusculano ad itèm vicinum alterum consulem deferebantur: cum, iisdem operis suffragium ferentibus, eodem gladiatore latore, vacuo non modò à bonis, sed etiam a liberis, atque inani foro, ignaro populo R. quid ageretur, senatu vero oppresso, & afflicto, duobus impiis, nefariisque consulibus ærarium, provinciæ, legiones, imperia donabantur. Horum consulum ruinas vos consules vestra virtute fulsistis, summa tribunorum pl. prætorumque fide, & diligentia sublevastis. Quid ego dè præstantissimo viro T. Annio dicam? aut quis dè tali cive satis dignè umquàm loquetur? qui cum videret, sceleratum civem, aut domesticum potiùs hostem, si legibus uti liceret, judicio esse frangendum;

sin

sin ipsa judicia vis impediret, ac tolleret, audaciam virtute, furorem fortitudine, temeritatem consilio; manum manu, vim vi esse superandam, primò dè vi postulavit: posteàquam ab eodem judicia sublata esse vidit, nè ille omnia vi posset efficere, curavit qui docuit, nequè tecta, nequè templa, nequè forum, nequè curiam sinè summa virtute, ac maximis opibus, & copiis ab intestino latrocinio posse defendi: qui primus post meum discessum metum bonis, timorem huic ordini, servitutem depulit civitati. Quam rationem pari virtute, animo, fide P. Sextius secutus, pro mea salute, prò vestra auctoritate, prò statu civitatis nulla sibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitæ discrimen vitandum umquàm putavit: qui causam senatus, exagitatam concionibus improborum, sic sua diligentia multitudini commendavit, ut nihil tam populare, quàm vestrum nomen, nihil tàm omnibus carum aliquandò, quàm vestra auctoritas, videretur. qui me cum omnibus rebus, quibus tribunus pl. potuit, defendit, tùm reliquis officiis, juxtà ac si meus frater esset, sustentavit: cujus ego clientibus, libertis, familia, copiis, litteris ità sum sustentatus, ut meæ calamitatis non adjutor solùm, verùm etiàm socius videretur. Jam cæterorum officia, studiaque vidistis: quàm cupidus mei C. Sextilius, quàm studiosus vestri, quàm non varius fuerit in causa. Quid M. Cispius? cui ego ipsi, parenti, fratrique ejus sentio quantum debeam: qui, cum à me voluntas eorum in privato judicio esset offensa, publici mei beneficii memoria privatam offensionem oblitteraverunt. Jam T. Fadius, qui mihi quæstor fuit, M'. Curtius, cujus ego patri quæstor fui, studio, amore, animo huic necessitudini non defuerunt. Multa dè me C. Messinius & amicitiæ, & reip. causa dixit: legem separatim initio dè salute mea promulgavit. Q. Fabricius si quæ dè me agere conatus est, ea contra vim, & ferrum perficere potuisset, mense Januario nostrum statum recuperassemus: quem ad salutem meam voluntas

im-

impulit, vis retardavit, auctoritas vestra revocavit. Jam verò prætores quo animo in me fuerint, vos existimare potuistis, cum L. Cæcilius privatim me suis omnibus copiis studuerit sustentare; publicè promulgarit de salute mea cum collegis pænè omnibus; direptoribus autem bonorum meorum in jus adeundi potestatem non fecerit. M. autem Calidius, statim designatus, sententia sua, quàm esset cara sibi mea salus, declaravit. Omnia officia C Septimii, Q. Valerii, P. Crassi, Sex Quinctilii, & C. Cornuti summa & in me, & in remp. constiterunt. Quæ cùm libentèr commemoro, tùm non invitus nonnullorum in me nefariè commissa prætereo. non est mei temporis, injurias meminisse: quas ego, etiamsi ulcisci possem, tamen oblivisci mallem. alio trasferenda mea tota vita est, ut benè dè me meritis referam gratiam, cum apertis hostibus bellum geram, timidis amicis ignoscam, proditores meos non indicem, dolorem profectionis meæ reditus dignitate consoler. quod si mihi nullum aliud esset officium in omni vita reliquum, nisi ut erga duces ipsos, & principes, atque auctores salutis meæ satis gratus judicarer; tamen exiguum reliquæ vitæ tempus non modò ad referendam, verùm etiam ad commemorandam gratiam mihi relictum putarem. quandò enim ego huic homini, ac liberis ejus, quandò omnes mei gratiam referent? quæ memoria, quæ vis ingenii, quæ magnitudo observantiæ tot, tantisque beneficiis respondere poterit? qui mihi primus afflicto, & jacenti consularem fidem, dexteramque porrexit: qui me à morte ad vitam, à desperatione ad spem, ab exitio ad salutem revocavit: qui tanto amore in me, studio in remp. fuit, ut excogitaret, quemadmodùm calamitatem meam non modò levaret, sed etiam honestaret. quid enim magnificentiùs, quid præclariùs mihi accidere potuit, quàm, quod illo petente vos decrevistis, ut cuncti ex omni Italia, qui remp. salvam vellent, ad me unum, hominem fractum, & propè dissipa-

tum,

tum, restituendum, & defendendum venirent? ut, qua voce tèr omninò post Romam conditam consul usus esset pro universa rep. apud eos solùm, qui ejus vocem exaudire possent, eadem voce senatus omnibus agris, vicis, atque oppidis, cives, totamque Italiam ad unius salutem defendendam excitaret. Quid ego gloriosius meis posteris potui relinquere, quam hoc, senatum judicasse, qui civis me non defendisset, eum rempub. salvam noluisse? itàque tantum vestra auctoritas, tantum eximia consulis dignitas valuit, ut omne is flagitium se committere putaret, si quis non veniret. Idemque consul, cum illa incredibilis multitudo Romam, & pænè Italia ipsa venisset, vos frequentissimos in Capitolium convocavit. quo tempore quantam vim vera bonitas haberet, aut vera nobilitas, intelligere potuistis. nàm Q. Metellus, & inimicus, & frater inimici, perspecta vestra voluntate, omnia privata odia deposuit: quem P. Servilius, vir cùm clarissimus, tùm verò optimus, mihique amicissimus, & auctoritatis, & orationis suæ divina quadam gravitate ad sui generis, communisque sanguinis facta, virtutesque revocavit: ut haberet in consilio & fratrem ab inferis, socium rerum mearum, & omnes Metellos, præstantissimos cives, pænè ex Acheronte excitatos: in quibus Numidicum illum, cujus quondam dè patria discessus honestus ipsi, bonis omnibus luctuosus tandèm visus est. itàque fuit is non modò salutis defensor, qui antè hoc unum beneficium fuerat inimicus, verùm etiam adscriptor dignitatis meæ. quo quidèm die cum CCCCXVII. senatores essetis, magistratusque omnes adessent, dissensit unus, is, qui sua lege conjuratos etiam ab inferis excitandos putarat. atque illo die, quo remp. meis consiliis conservatam gravissimis verbis, & plurimis judicassetis, idem consul curavit, ut eadem à principibus civitatis in concione posterò die dicerentur: cum quidem ipse egit ornatissimè causam meam, perfecitque, adstante, at-

que

que audiente Italia tota, ut nemo cujusquam conducti, aut perditi vocem acerbam, atque inimicam bonis, posset audire. Ad hæc non modò adjumenta salutis, sed etiam ornamenta dignitatis meæ reliqua vos iidem addidistis: decrevistis, nè quis ulla ratione rem impediret; qui id impedisset, gravitèr, molestèque laturos; illum contra remp. salutemque bonorum, concordiamque civium facturum; & ut ad vos ea statim referrentur: meque etiam, si diutiùs calumniarentur, redire jussistis. Quid? ut iis agerentur gratiæ, qui è municipiis venissent? quid? ut ad illam diem, res cum redissent, rogarentur, ut pari studio convenirent? quid denique illo die, quem P. Lentulus mihi, fratrique meo, liberisque nostris natalem constituit, non modò ad nostram, verùm etiàm ad sempiterni memoriam temporis? quo die nos comitiis centuriatis, quæ maximè majores justa dici, haberique voluerunt, arcessivit in patriam: ut eædem centuriæ, quæ me consulem fecerant, consulatum meum comprobarent. quo die quis civis fuit, qui fas esse putaret, quacumque aut ætate, aut valetudine esset, non se de salute mea sententiam ferre? quandò tantam frequentiam in campo, tantum splendorem Italiæ totius, ordinumque omnium, quando illa dignitate tot rogatores, diribitores, custodesque vidistis? itàque P. Lentuli beneficio excellenti, atque divino non solum reducti sumus in patriam, sicut nonnulli clarissimi viri, sed equis insignibus, & curru aurato reportati. Possum ego satis in Cn. Pompejum umquàm gratus videri? qui non solùm apud vos, qui omnes idem sentiebatis, sed etiam apud universum pop. R. salutem reip. & conservatam per me, & conjunctam esse cum mea dixerit: qui causam meam prudentibus commendarit, imperitos edocuerit, eodemque tempore improbos auctoritate sua compresserit, bonos excitarit: qui pop. R. prò me, tamquàm pro fratre, aut prò parente, non solùm hortatus sit, verùm etiam obsecrarit: qui ipse cum propter metum dimicationis, & san-

 gui-

guinis domo se teneret, etiam à superioribus tribunis petierit, ut dè salute mea & promulgarent, & referrent: qui, in colonia nupèr constituta cum ipse gereret magistratum, in qua nemo erat emptus intercessorum, vim, & crudelitatem privilegii, auctoritate honestissimorum hominum, & publicis litteris consignarit, principesque Italiæ totius præsidium ad nostram salutem implorandam putarit; qui, cum ipse mihi semper amicissimus fuisset, etiam ut suos necessarios amicos mihi redderet, elaborarit. Quibus autem officiis T. Annii beneficia remunerabor? cujus omnis actio, ratio, cogitatio, totus deniquè tribunatus nihil aliud fuit, nisi constans, perpetua, fortis, invicta defensio saluris meæ. Quid dè P. Sextio loquar? qui suam erga me benevolentiam, & fidem non solum animi dolore, sed etiam corporis vulneribus ostendit. Vobis verò, P. C. singulis & egi, & agam gratias universis. egi initio, quantum potui: satis ornatè agere nullo modo possum. & quamquàm sunt in me præcipua merita multorum, quæ sileri nullo modò possunt; tamèn hujus temporis, ac timoris mei non est conari commemorare beneficia in me singulorum. nàm difficile est non aliquem, nefas quemquam præterire. ego vos universos, P. C. deorum numero colere debeo, sed ut in ipsis diis immortalibus non semper eosdem, atque alios alias solemus & venerari, & precari; sic in hominibus dè me divinitùs meritis omnis erit ætas mihi ad eorum erga me merita prædicanda, atque recolenda. hodierno autem die nominatim à me magistratibus statui gratias esse agendas, & dè privatis uni, qui pro salute mea municipia, coloniasque adisset, pop. R. supplex obsecrasset, sententiam dixisset eam, quam vos secuti, mihi dignitatem meam reddidistis. Vos me florentem semper ornastis: laborantem, mutatione vestis, & propè luctu vestro, quòad licuit, defendistis. nostra memoria senatores nè in suis quidèm periculis mutare vestem solebant: in meo periculo senatus veste mutata fuit,

fuit, quoad licuit per eorum edicta, qui mea pericula non modò suo præsidio, sed etiam vestra deprecatione nudarunt. Quibus ego rebus objectis, cum mihi privato confligendum viderem cum eodem exercitu, quem consul non armis, sed vestra auctoritate superaram; multa mecum ipse reputavi. Dixerat in concione consul, se clivi Capitolini pœnas ab equitibus R. repetiturum. nominatim alii compellabantur, alii citabantur, alii relegabantur: aditus templorum erant non solùm præsidiis, & manu, verùm etiam demolitione sublati. Alter consul, ut me, & remp. non modò desererent, sed etiam hostibus reip. proderent, pactionibus eos suorum præmiorum obligarat. Erat alius ad portas cum imperio in multos annos, magnoque exercitu: quem ego inimicum mihi fuisse non dico; tacuisse, cum diceretur esse inimicus, scio. duæ partes esse in rep. cum putarentur; altera me deposcere propter inimicitias, altera timidè defendere propter suspicionem cædis putabatur. qui autem me deposcere videbantur, in hoc auxerunt dimicationis metum, quod nunquam, inficiando, suspicionem hominum, curamque minuerunt. Quare, cum viderem senatum ducibus orbatum, me à magistratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum, servos simulatione collegiorum nominatim esse conscriptos, copias omnes Catilinæ pænè iisdem ducibus ad spem cædis, & incendiorum esse revocatas, equites R. proscriptionis, municipia vastitatis, omnes cædis metu esse permotos; potui, potui, P. C. multis auctoribus fortissimis viris, me vi, armisque defendere: nec mihi ipse ille animus idem meus, vobis non incognitus, defuit: sed videbam, si vicissem præsentem adversarium, nimium multos mihi alios esse vincendos; si victus essem, multis bonis & prò me, & mecum etiam post me esse pereundum; tribunitiique sanguinis ultores esse præsentes, meæ mortis pœnas judicio, & posteritati reservari. Nolui, cum consul communem salutem sine fer-

ro defendissem, meam privatus armis defendere: bonosque viros lugere malui meas fortunas, quam suis desperare. ac si solus essem interfectus, mihi turpe, si cum multis, reip. funestum fore videbatur. quod si mihi æternam esse propositam ærumnam arbitrarer; morte me ipse potiùs, quàm sempiterno dolore multassem. sed, cum viderem me non diutiùs, quam ipsam remp. ex hac urbe absuturum: neque ego, illa exterminata, mihi remanendum putavi; & illa, simul atque revocata est, me secum paritèr reportavit. mecum leges, mecum quæstiones, mecum jura magistratuum, mecum senatus auctoritas, mecum libertas, mecum etiam frugum ubertas, mecum deorum, & hominum sanctitates omnes, & religiones absuerunt. quæ si semper abessent, magis vestras fortunas lugerem, quàm desiderarem meas; sin aliquandò revocarentur, intelligebam, mihi cum illis unà esse redeundum. cujus mei sensus certissimus testis est hic idem, qui custos capitis fuit, Cn. Plancius; qui, omnibus provincialibus ornamentis, commodisque depositis, totam suam quæsturam in me sustentando, & conservando collocavit. qui si mihi quæstor imperatori fuisset, in filii loco fuisset; nunc certè erit in parentis, cum fuerit quæstor non imperii, sed doloris mei. Quapropter, P. C. quoniam in remp. sum paritèr cum rep. restitutus, non modo in ea defendenda nihil minuam dè libertate mea pristina, sed etiam adaugebo. etenim, si eam tum defendebam, cum aliquid mihi illa debebat; quid nunc me facere oportet, cum ego illi plurimùm debeo? nàm quid est, quod animum meum frangere, aut debilitare possit, cujus ipsam calamitatem non modò nullius delicti, sed etiam divinorum in remp. beneficiorum testem esse videatis? nàm & importata est, quia defenderam civitatem; & mea voluntate suscepta est, ne à me defensa resp. per eundem me extremum in discrimen vocaretur. Pro me non, ut pro P. Popillio, nobilissimo homine, adolescentes filii, non propinquorum multitudo populum

R. est

R. eſt deprecata. non, ut prò Q. Metello, ſummo, & clariſſimo viro, ſpectata jam adoleſcentia filius, non L. & C. Metelli conſulares, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum conſulatum petebat; non Luculli, Servilii, Scipiones, Metellorum filii, flentes, ac ſordidati populo R. ſupplicaverunt: ſed unus frater, qui in me pietate filius, conſiliis parens, amore, ut erat, frater inventus eſt, ſqualore, & lacrymis, & quotidianis precibus deſiderium mei nominis renovari, & rerum geſtarum memoriam uſurpari coegit. qui cum ſtatuiſſet, niſi per vos me recuperaſſet, eandem ſubire fortunam, atque idem ſibi domicilium & vitæ, & mortis depoſceret: nunquàm nec magnitudinem negotii, nec vim inimicorum, ac tela pertimuit. Alter fuit propugnator mearum fortunatum, & defenſor aſſiduus, ſumma virtute, & pietate C. Piſo gener; qui minas inimicorum meorum, qui inimicitias affinis mei, propinqui ſui, conſulis, qui Pontum, & Bithyniam quæſtor pro mea ſalute neglexit. Nihil unquàm ſenatus dè P. Popillio decrevit; nunquàm in hoc ordine Q. Metelli mentio facta eſt. tribunitiis ſunt illi rogationibus, interfectis inimicis, denique nulla auctoritate ſenatus reſtituti, cum alter eorum ſenatui paruiſſet, alter vim, cædemque fugiſſet. Nàm C. quidem Marius, qui hac hominum memoria tertius antè me conſularis tempeſtate civili expulſus eſt, non modo à ſenatu non eſt reſtitutus, ſed reditu ſuo ſenatum cunctum pęne delevit. Nulla dè illis magiſtratuum conſenſio, nulla ad remp. defendendam populi R. convocatio, nullus Italiæ motus, nulla decreta municipiorum, & coloniarum extiterunt. Quarè, cum me veſtra auctoritas arceſſerit, populus R. revocarit, reſp. implorarit, Italia cuncta pęnè ſuis humeris reportarit; non committam, P. C. ut, cum ea mihi ſint reſtituta, quæ in poteſtate mea non fuerunt, ea non habeam, quæ ipſe præſtare poſſim, præſertim cum illa amiſſa recuperarim, virtutem, & fidem nunquàm amiſerim.

M. TULLII CICERONIS

O R A T I O.

PRO DOMO SUA.

ARGUMENTUM.

Pulso Cicerone in exilium lege Clodii, fuerat eadem lege publicata, & eversa domus ejus, deindè, nè profana unquàm fieret, Libertati consecrata. Restitutus in patriam Cicero, hanc Orationem ad Pontifices habuit; in qua ostendit, domum suam neque publicari, neque consecrari potuisse. Primùm tamen respondet extra causam conviciis Clodii, qui ea vituperaverat, quæ per eos dies Cicero in senatu de Repub. senserat, idest dè Cn. Pompejo rei frumentariæ præficiendo. Habita est anno U. C. 696. pridiè Kal. Octobr. Domus autem recuperata.

CUm multa divinitùs, Pontifices, à majoribus nostris inventa, atque instituta sunt, tùm nihil præclariùs, quàm quod vos eosdem & religionibus deorum immortalium, & summæ reip. præesse voluerunt: ut amplissimi, & clarissimi cives remp. benè gerendo, religiones sapientèr interpretando, remp. conservarent. quod si ullo tempore magna causa in sacerdotum pop. R. judicio, ac potestate versata est, hæc profectò tanta est, ut omnis reip. dignitas, omnium civium salus, vita, libertas, aræ, foci, dii penates, bona, fortunæ, domicilia vestræ sapientiæ, fidei, potestatique commissa, creditaque esse videantur. Vobis hodierno die constituendum est, utrum posthac amentes, ac perditos magistratus improborum, ac sceleratorum civium præsidio nudare, an etiam deorum immortalium religione armare malitis. Nam si illa

illa labes, ac flamma reip. ſuum illum peſtiferum, & funeſtum tribunatum, quem æquitate humana tueri non poteſt, divina religione defenderit: aliæ ceremoniæ nobis erunt, alii antiſtites deorum immortalium, alii interpretes religionum requirendi. ſin autem veſtra auctoritate, ſapientiaque, Pontifices, ea, quæ furore improborum in rep. ab aliis oppreſſa, ab aliis deſerta, ab aliis prodita, geſta ſunt, reſcinduntur: erit cauſa, cur conſilium majorum in ampliſſimis viris ad ſacerdotia deligendis jure, ac merito laudare poſſimus. Sed quoniam ille demens, ſi ea, quæ ego per hos dies in ſenatu de rep. ſenſi, vituperaſſet, aliquem ſe aditum ad aures veſtras eſſe habiturum putavit: omittam ordinem dicendi meum: reſpondebo hominis furioſi non orationi, qua ille uti non poteſt, ſed convicio, cujus exercitationem cùm intolerabili petulantia, tùm etiam diuturna importunitate munivit. Ac primùm illud à te homine veſano, ac furioſo requiro, quæ te tanta pœna tuorum ſcelerum, flagitiorumque vexet, ut hos tales viros, qui non ſolùm conſiliis ſuis, ſed etiam ſpecie ipſa dignitatem reip. ſuſtinent, quod ego in ſententia dicenda ſalutem civium cum honore Cn. Pompeji conjunxerim, mihi eſſe iratos, & aliud dè ſumma hoc tempore religione ſenſuros, ac me abſente ſenſerint, arbitrere. Fuiſti tu, inquit, apud pontifices ſuperior: ſed jam, quoniam te ad populum contuliſti, ſis inferior, neceſſe eſt. Ità nè verò? quod in imperita multitudine eſt vitioſiſſimum, varietas, & inconſtantia, & crebra, tamquàm tempeſtatum, ſic ſententiarum commutatio, hoc tu ad hos transferas? quos ab inconſtantia gravitas, à libidinoſa ſententia certum, & definitum jus religionum, vetuſtas exemplorum, auctoritas litterarum, monumentorumque deterret? Tu nè es ille, inquit, quo ſenatus carere non potuit? quem boni luxerunt? quem reſp. deſideravit? quò reſtituto, ſenatus auctoritatem reſtitutam putabamus, quàm primùm adveniens prodidiſti? Nondùm dè mea ſententia

dico: impudentiæ primum respondebo tuæ. Hunc igitur, funesta reip. pestis, hunc tu civem ferro, & armis, & exercitus terrore, & consulum scelere, & audacissimorum hominum minis, servorum delectu, obsessione templorum, occupatione fori, oppressione curiæ è domo, & patria, ne cum improbis boni ferro dimicarent, cedere curasti, quem à senatu, quem à bonis omnibus, quem à cuncta Italia desideratum, arcessitum, revocatum conservandæ reip. causa confiteris? At enim in senatum venire, in Capitolium intrare turbulento illo die non debuisti. Ego verò neque veni: & domi me tenui, quamdiù turbulentum tempus fuit, cum servos tuos, à te jampridèm ad bonorum cædem paratos, cum illa tua consceleratorum, ac perditorum manu, armatos in Capitolium tecum venisse constabat. quod cum mihi nunciaretur, scio me domi mansisse, & tibi, & gladiatoribus tuis instaurandæ cædis potestatem non fecisse. posteàquam mihi nunciatum est, populum R. in Capitolium propter metum, atque inopiam rei frumentariæ convenisse, ministros autem scelerum tuorum perterritos, partim amissis gladiis, partim ereptis, diffugisse: veni, non solùm sinè ullis copiis, ac manu, verùm etiam cum paucis amicis. An ego, cum P. Lentulus consul, optimè dè me, ac dè repub. meritus, cum Q. Metellus, qui, cum meus inimicus esset, frater tuus, & dissensioni nostræ, & precibus tuis salutem, ac dignitatem meam prætulisset, me arcesserent in senatum; cum tanta multitudo civium, tàm recenti officio suo, me ad referendam gratiam nominatim vocarent, non venirem, cum præsertim te jam illinc cum tua fugitivorum manu discessisse constaret? Hic tu me etiam custodem, defensoremque Capitolii, templorumque omnium, hostem Capitolinum appellare ausus es, quod, cum in Capitolio senatum duo consules haberent, eò venirem? Utrum nè est tempus aliquod, quo in senatum venisse turpe sit? an res illa talis erat, dè qua agebatur, ut rem ipsam repudiare, &

eos, qui agebant, condemnare deberem? primùm dico, senatoris esse boni, semper in senatum venire: nec cum iis sentio, qui statuunt minus bonis temporibus in senatum ipsi non venire, non intelligentes, hanc suam nimiam perseverantiam vehementèr iis, quorum animum offendere voluerunt, gratam, & jucundam fuisse. At enim nonnulli propter timorem, quod se in senatu tutò non esse arbitrabantur, discesserunt. Non reprehendo, nec quæro, fueritne aliquid pertimescendum: puto, suo quemque arbitrio timere oportere. cur ego non timuerim, quæris? quia te illinc abiisse constabat. cur, cum viri boni nonnulli putarint tutò se in senatu esse non posse, ego non idem senserim? cur cum ego me existimassem tutò omninò in civitate esse non posse, illi non itèm? an aliis licet, & rectè licet, in meo metu sibi nihil timere: mihi uni necesse erit, & meam, & aliorum vicem pertimescere? An, quia non condemnavi sententia mea duos consules, sum reprehendendus? eos igitur ego potissimùm damnare debui quorum lege perfectum est, nè ego indemnatus, atque optimè dè republ. meritus, damnatorum pænam sustinerem? quorum etiam delicta, propter eorum egregiam in me conservando voluntatem, non modò me, sed omnes bonos ferre oporteret, eorum optimum consilium ego potissimùm, per eos in meam pristinam dignitatem restitutus, consilio repudiarem meo? At quam sententiam dixi? primùm eam, quam populi sermo in animis nostris jam ante defixerat: deindè eam, quæ erat superioribus diebus agitata in senatu: deindè eam, quam senatus frequens tùm, cùm mihi est assensus, secutus est: ut neque allata sit à me res inopinata, ac recens; nec si quod in sententia vitium est, magis sit ejus, qui dixerit, quam omnium, qui probarint. At enim liberum senatus judicium propter metum non fuit. Si timuisse eos facis, qui discesserunt: concede non timuisse eos, qui remanserunt. sin autem sinè iis, qui tum absuerunt, nihil decerni libere potuit;

fuit: cum omnes adessent, cœptum est referri de inducendo S. C. Ab universo senatu reclamatum est. Sed quæro, in ipsa sententia, quoniam princeps ego sum ejus, atque auctor, quid reprehendatur. utrum causa capiendi novi consilii non fuit, an meæ partes in ea causa non præcipuæ fuerunt, an alio potiùs confugiendum fuit? Quæ vis, quæ causa major esse, quàm fames, potuit? quàm seditio? quàm consilia tua, tuorumque? qui, facultate oblata ad imperitorum animos incitandos, renovaturum te tua illa funesta latrocinia ob annonæ causam putarunt. frumentum provinciæ frumentariæ partim non habebant, partim in alias terras, credo, propter varietatem venditorum, miserant, partim, quo gratiùs esset tùm, cùm in ipsa fame subvenissent, custodiis suis clausum continebant, ut subito novum mitterent. res erat non in opinione dubia, sed in præsenti, atque ante oculos proposito periculo. neque id conjectura prospiciebamus, sed jam experti videbamus. nam, cum ingravesceret annona, ut jam planè inopia, ac fames, non caritas timeretur; concursus est ad templum Concordiæ factus, senatum illuc vocante Metello consule. qui si verus fuit ex dolore hominum, & fame, certè consules causam suscipere, certè senatus aliquid consilii capere potuit. sin in causa fuit annona, seditionis quidèm stimulator, & concitator tu fuisti. nonnè id agendum nobis omnibus fuit, ut materiem subtraheremus furori tuo? quid si utrumque fuit, & ut fames stimularet homines, & ut tu in hoc ulcere tamquàm unguis existeres? nonnè fuit eo major adhibenda medicina, quæ & illud nativum, & hoc delatum malum sanare posset? erat igitur & præsens caritas, & futura fames. indè saxis facta lapidatio est. si ex dolore plebejo, nullo incitante, magnum malum: si P. Clodii impulsu, usitatum hominis facinorosi scelus: si utrumque, ut & res esset ea, quæ sua sponte multitudinis animos incitaret, & parati, atque armati seditionum duces: videtur

tur nè ipsa resp. & consulis auxilium implorasse, & senatus fidem? atqui utrumque fuisse perspicuum est, difficultatem annonæ, summamque inopiam rei frumentariæ; ut homines non jam diuturnam caritatem, sed ut famem planè timerent, nemo negat. hinc istum otii, & pacis hostem causam arrepturum fuisse ad incendia, cædes, rapinas, nolo, Pontifices, suspicemini, nisi videritis. Qui sunt homines à Q. Metello, fratre tuo, consule in senatu palam nominati, à quibus ille se lapidibus appetitum, & percussum esse dixit? L. Sergium, & M. Lollium nominavit. quis est iste Lollius? qui sine ferro nè nunc quidem tecum est; qui te tribuno pleb., nihil dè me dicam, sed qui Cn. Pompejum interficiendum depoposcit. quis est Sergius? armiger Catilinæ, stipator tui corporis, signifer seditionis, concitator tabernariorum, damnatus injuriarum, percussor, lapidator, fori depopulator, obsessor curiæ. His, atque hujusmodi ducibus, cùm tùm in annonæ caritate in consules, in senatum, in bona, fortunasque locupletum, per causam inopum, atque imperitorum, repentinos impetus comparares; cum tibi salus esse in otio nulla posset; cum desperatis ducibus decuriatos, ac descriptos haberes exercitus perditorum; nonnè providendum senatui fuit, nè in hanc tantam materiam seditionis ista funesta fax adhæresceret? Fuit igitur causa capiendi novi consilii. videte nunc, fuerint nè partes meæ pæne præcipuæ. Quem tum Sergius ille tuus, quem Lollius, quem cæteræ pestes in lapidatione illa nominabant? quem annonam præstare oportere dicebant? nonnè me? quid puerorum illa concursatio nocturna? num à te ipso instituta me frumentum flagitabant? quasi verò ego aut rei frumentariæ præfuissem; aut compressum aliquod frumentum tenerem; aut in isto genere omninò quidquam aut curatione, aut potestate valuissem. Sed homo ad cædem imminens, meum nomen operis ediderat, imperitis injecerat. cum dè mea dignitate in templo Jovis optimi maximi senatus

 fie-

frequentissimus, nno isto dissentiente, decrevisset; subitò illo ipso die, carissimam annonam nec opinata vilitas consecuta est. erant, qui deos immortales (id quod ego sentio) numine suo reditum meum dicerent comprobasse. nonnulli autem illam rem ad illam rationem, conjecturamque revocabant, qui, quod in meo reditu spes otii, & concordiæ sita videbatur, in discessu autem quotidianus seditionis timor, jam pænè belli depulso metu, commutatam esse annonam dicebant: quæ quia rursus in meo reditu facta erat durior, à me, cujus adventu fore vilitatem boni viri dictitabant, annona flagitabatur. Ego deniquè non solùm ab operis tuis impulsu tuo nominabar; sed etiam, depulsis, ac dissipatis tuis copiis, à populo Rom. universo, qui tum in Capitolium convenerat, cum illo die minùs valerem, nominatim in senatum vocabar. veni expectatus; multis sententiis jam dictis, rogatus sum sententiam: dixi reip. saluberrimam, ac mihi necessariam. petebatur à me frumenti copia, annonæ vilitas, quasi possem aliquid in ea re gerenda: non habebatur. flagitabar bonorum expostulatione: improborum convicia sustinere non poteram. delegavi amico locupletiori: non quo illi, ità dè me merito, onus illud imponerem (succubuissem enim potiùs ipse) sed quia videbam id, quod omnes, quod nos de Cn. Pompejo polliceremur, id illum fide, consilio, virtute, auctoritate, felicitate deniquè sua facillimè perfecturum. itàque sivè hunc dii immortales fructum mei reditus populo Rom. tribuunt, ut, quemadmodùm discessu meo frugum inopia, fames, vastitas, cædes, incendia, rapinæ, scelerum impunitas, fuga, formido, discordia fuisset, sic reditu meo ubertas agrorum, frugum copia, spes otii, tranquillitas animorum, judicia, leges, concordia populi, senatus auctoritas mecum simul reducta videantur; sivè egomet aliquid adventu meo, consilio, auctoritate, diligentia pro tanto beneficio populo Rom. præstare debui; præsto, promitto, spondeo; nihil dico ampliùs; hoc, quod satis est huic tempori, di-

dico, rempubl. annonæ nomine in id discrimen, quo vocabatur, non esse venturam. Num igitur in hoc officio, quod fuit præcipuè meum, sententia mea reprehenditur? rem maximam eripui à peste summi periculi, non solùm eam, sed etiam vos à cæde, incendiis, vastitate: nemo negat, cum ad causam caritatis accederet iste speculator communium miseriarum, qui semper in reipubl. malis sceleris sui faces inflammarit. Negat oportuisse quidquam uni extra ordinem decerni. Non jam tibi sic respondebo, ut cæteris; Cn. Pompejo plurima, periculosissima, maxima terra, marique bella extra ordinem esse commissa; quarum rerum si quem pœniteat, eum victoriæ populi Rom. pœnitere. non ità tecum ago. cum iis hæc à me haberi oratio potest, qui ità disputant, se, si qua res ad unum deferenda sit, ad Cn. Pompejum delaturos potissimùm, sed se extrà ordinem nihil cuiquam dare; cum Pompejo datum sit, id se pro dignitate hominis ornare, ac tueri solere. horum ego sententiam nè laudem, impedior Cn. Pompeji triumphis: quibus ille, cum esset extrà ordinem ad patriam defendendam vocatus, auxit nomen populi Rom. imperiumque honestavit. constantiam probo: qua mihi quoquè utendum fuit; quo ille auctore extrà ordinem bellum cum Mithridate, Tigraneque gessit. sed cum illis tamen possum aliquid disputare: tua verò quæ tanta impudentia est, ut audeas dicere, extrà ordinem dari nihil cuiquam oportere? qui cum lege nefaria Ptolemæum, regem Cypri, fratrem regis Alexandrini, eodem jure regnantem, causa incognita, publicasses; populumque Rom. scelere obligasses; cum in ejus regnum, bona, fortunas, latrocinium hujus imperii immisisses, cujus cum patre, avo, majoribus societas nobis, & amicitia fuisset; hujus pecuniæ deportandæ, & si quis suum jus defenderet, bello gerendo M. Catonem præfecisti. dices, quem virum? sanctissimum, prudentissimum, fortissimum, amicissimum reip. virtute, consilio, ratione vitæ mirabili ad laudem, & propè singulari. sed quid ad te, qui negas esse ju-

ris,

ris, quemquam ulli rei extrà ordinem præfici? Atque in hoc folùm inconftantiam redarguo tuam, qui in ipfo Catone, quem tu non pro illius dignitate produxeras, fed prò tuo fcelere fubduxeras, quem tuis Sergiis, Loliis, Titiis, cæterifque cædis, & incendiorum ducibus objeceras, quem carnificem civium, quem indemnatorum necis principem, quem crudelitatis auctorem fuiffe dixeras, ad hunc honorem, & imperium extrà ordinem nominatim rogatione tua detulifti: & tanta fuifti intemperantia, ut illius tui fceleris rationem occultare non poffes. litteras in concione recitafti, quas tibi à C. Cæfare miffas diceres: CÆSAR PULCHRO. Cum etiam es argumentatus, amoris effe hoc fignum, cum nominibus tantum uteretur, neque adfcriberet, prò confule, aut, tribuno pl. deindè gratulari, quod idem in pofterùm M. Catonem tribunatu tuo removiffes, & quod idem in pofterùm dè extraordinariis poteftatibus libertatem ademiffes. quas aut numquàm tibi ille litteras mifit; aut, fi mifit, in concione recitari noluit; aut, fivè ille mifit, fivè tu finxifti, certè confilium tuum dè Catonis honore illarum litterarum recitatione patefactum eft. Sed omitto Catonem, cujus eximia virtus, dignitas, & in eo negotio, quod geffit, fides, & continentia tegere videntur improbitatem & legis, & actionis tuæ. quis provinciam homini poft homines natos turpiffimo, fceleratiffimo, contaminatiffimo; quis, illam opimam, fertilemque Syriam, quis bellum pacatiffimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros conftitutam, ereptam vi ex Cæfaris rebus actis, quis imperium infinitum dedit? cui quidem cum Ciliciam dediffes, mutafti pactionem, & Ciliciam ad prætorem itèm extrà ordinem tranftulifti: Gabinio, pretio amplificato, Syriam nominatim dedifti. Quid? homini teterrimo, crudeliffimo, fallaciffimo, omnium fcelerum, libidinumque maculis notatiffimo, L. Pifoni, non nè nominatim populos liberos, multis S. C. etiam recenti lege generi ipfius liberatos, vinctos, & conftrictos tradidifti?

non-

nonne, cum ab eo merces tui beneficii, pretiumque provinciæ meo sanguine tibi esset persolutum, tamen ærarium cum eo partitus es? ità ne verò? ut provincias consulares, quas C. Gracchus, qui unus maximè popularis fuit, non modò non abstulit ab senatu, sed etiam ut necesse esset quotannis constitui per senatum decretas, lege sanxit: eas, lege Sempronia per senatum decretas, rescidisti? extrà ordinem, sinè sorte, nominatim dedisti, non consulibus, sed reip. pestibus: nos, quod nominatim rei maximæ, pænè jam desperatæ, summum virum, sæpè ad extrema reip. discrimina delectum, præfecimus, à te reprehendemur? Quid tandèm, si quæ tum illis reipubl. tenebris, cæcisque nubibus, & procellis, cum Senatum à gubernaculis dejecisses, populum è navi exturbasses, ipse archipirata cum grege prædonum impurissimo plenissimis velis navigares, si quæ tum promulgasti, constituisti, promisisti, vendidisti, perficere potuisses; qui locus in orbe terrarum vacuus extraordinariis fascibus, atque imperio Clodiano fuisset? sed excitatus aliquandò Cn. Pompeji (dicam, ipso audiente, quod sensi, & sentio, quoquo animo me auditurus est) excitatus, inquam, aliquandò Cn. Pompeji nimium diù reconditus, & penitùs abstrusus animi dolor subvenit subito reip. civitatemque fractam malis, mutam, debilitatam, abjectam metu, ad aliquam spem libertatis, & pristinæ dignitatis erexit. Hic vir extrà ordinem rei frumentariæ præficiendus non fuit? scilicèt tu helluoni spurcissimo, prægustatori libidinum tuarum, homini egentissimo, & facinorosissimo, Sex. Clodio, socio tui sanguinis, qui sua lingua etiam sororem tuam à te abalienavit, omne frumentum privatum, & publicum, omnes provincias frumentarias, omnes mancipes, omnes horreorum claves lege tua tradidisti. qua ex re primùm caritas nata est, deindè inopia: impendebat fames, incendia, cædes, direptio: imminebat tuus furor omnium fortunis, & bonis. Queritur etiam importuna pestis, ex ore impurissimo Sex. Clodii rem frumentariam esse ereptam;

ptam; summisque in periculis ejus viri auxilium implorasse remp, à quo sæpè se & servatam, & amplificatam esse meminisset. Extrà ordinem ferri nihil placet Clodio. Quid? dè me quod tulisse te dicis, parricida, fratricida, sororicida, non nè extrà ordinem tulisti? an dè peste civis, quemadmodùm omnes jam dii, atque homines judicarunt, conservatoris reip. quemadmodùm autem tutè ipse confiteris, non modò indemnati, sed ne accusati quidem, licuit tibi ferre non legem, sed nefarium privilegium, lugente senatu, mœrentibus bonis omnibus, totius Italiæ precibus repudiatis, oppressa, captaque republica: mihi, populo R. implorante, senatu poscente, temporibus reip. flagitantibus, non licuit dè salute populi R. sententiam dicere? Qua quidem in sententia, si Cn. Pompeji dignitas aucta est conjuncta cum utilitate communi, certè laudandus essem, si ejus dignitati suffragatus viderer, qui meæ saluti opem, & auxilium tulisset: desinant, desinant homines iisdem machinis sperare me restitutum posse labefactari, quibus anteà stantem perculerunt. quod enim par amicitiæ consularis fuit umquàm in hac civitate conjunctius, quàm fuimus inter nos ego, & Cn. Pompejus? quis apud populum R. dè illius dignitate illustriùs, quis senatui sæpiùs dixit? qui tantus fuit labor, quæ simultas, quæ contentio, quàm ego non pro illius dignitate susceperim? qui ab illo in me honos, quæ prædicatio dè mea laude, quæ remuneratio benevolentiæ prætermissa est? hanc nostram conjunctionem, hanc conspirationem in rep. benè gerenda, hanc jucundissimam vitæ, atque officiorum omnium societatem certi homines fictis sermonibus, & falsis criminibus diremerunt; cum iidem illum, ut me metueret, me caveret, monerent; iidem apud me, mihi illum esse uni inimicissimum, dicerent; ut neque ego ab illo, quæ mihi petenda essent, satis audacter petere possem; nequè ille, tot suspicionibus certorum hominum, & scelere exulceratus, quæ meum tempus postularet, satis prolixè mihi pol-

polliceretur. data merces est erroris mei magna, Pontifices; ut me non solùm pigeat stultitiæ meæ, sed etiam pudeat; qui, cum me non repentinum aliquod meum tempus, sed veteres multo antè suscepti, & provisi labores cum viro fortissimo, & clarissimo conjunxissent, sim passus à tali amicitia distrahi, neque intellexerim, quibus aut ut apertis inimicis obsisterem, aut ut insidiosis amicis non crederem. proindè desinant aliquandò me iisdem inflammare verbis. Quid sibi iste vult? nescit, quantum auctoritate valeat, quas res gesserit, qua dignitate sit restitutus. cur ornat eum, à quo desertus est? Ego verò neque me tum desertum puto, sed pęnè deditum; nec, quæ sint in illa reip. flamma gesta contrà me, neque quo modo, neque per quos, patefaciundum mihi esse arbitror. si utile reip. fuit, haurire me unum pro omnibus illam indignissimam calamitatem: etiam hoc utile sit, quorum id scelere conflatum sit, me occultare, & tacere. Illud verò est ingrati hominis tacere, (itàque libentissimè prædicabo) Cn. Pompejum studio, & auctoritate æque, ut unumquemque vestrum, opibus, contentione, precibus, periculis deniquè præcipuè prò salute mea laborasse. hic tuis, P. Lentule, cum tu nihil aliud dies, & noctes, nisi de salute mea cogitares, consiliis omnibus interfuit; hic tibi gravissimus auctor ad instituendam, fidelissimus socius ad comparandam, fortissimus adjutor ad rem perficiendam fuit: hic municipia, coloniasque adiit: hic Italiæ totius auxilium cupientis imploravit: hic in senatu princeps sententiæ fuit: idemque cum dixisset, tum etiam pro salute mea populum R. obsecravit. Quarè istam orationem, qua es usus, omittas licet, post illam sententiam, quam dixeram de annona, pontificum animos esse mutatos: perindè quasi isti aut de Cn. Pompejo aliter, atque ego existimo, sentiant, aut, quid mihi pro expectatione populi R. pro Cn. Pompeji meritis erga me, pro ratione mei temporis faciendum fuerit, ignorent; aut etiam, si cujus fortè pontificis a-

ni-

nimum, quod certò ſcio alitèr eſſe, mea ſententia offendit, alio modo ſit conſtituturus aut dè religione pontificum, aut dè rep. quam eum aut ceremoniarum jus, aut civitatis ſalus coegerit. Intelligo, pontifices, me plura extrà cauſam dixiſſe, quàm aut opinio tulerit, aut voluntas mea: ſed, cum me purgatum vobis eſſe cuperem, tùm etiam veſtra in me attentè audiendo benignitas provexit orationem meam. ſed hoc compenſabo brevitate ejus orationis, quæ pertinet ad ipſam cognitionem veſtram; quæ cum ſit in jus religionis, & in jus reip. diſtributa; religionis partem, quæ multò eſt verboſior, prætermittens, dè jure reip. dicam. quid eſt enim aut tàm arrogans, quàm dè religione, dè rebus divinis, ceremoniis, ſacris, pontificum collegium docere conari; aut tàm ſtultum, quàm, ſi quis quid in veſtris libris invenerit, id narrare vobis: aut tàm curioſum, quàm ea ſcire velle, dè quibus majores noſtri vos ſolos & conſuli, & ſcire voluerunt? Nego potuiſſe jure publico, legibus iis, quibus hæc civitas utitur, quemquam civem ulla ejuſmodi calamitate affici, ſinè judicio. hoc juris in hac civitate etiam tùm, cùm reges eſſent, dico fuiſſe, hoc nobis eſſe à majoribus traditum, hoc eſſe deniquè proprium liberæ civitatis, ut nihil dè capite civis, aut dè bonis ſinè judicio ſenatus, aut populi, aut eorum, qui dè quaque re conſtituti judices ſint, detrahi poſſit. Vides ne me non radicitùs evellere omnes actiones tuas? nequè illud agere, quod apertum eſt, te omninò nihil geſſiſſe jure, non fuiſſe tribunum pl.? hoc dico eſſe parricidium: dico apud pontifices: augures adſunt: verſor in medio jure publico. Quod eſt, pontifices, jus adoptionis? nempè ut is adoptet, qui nequè procreare jam liberos poſſit, &, cum potuerit, ſit expertus. Quæ deindè cauſa cuique ſit adoptionis, quæ ratio generum, ac dignitatis, quæ ſacrorum, quæri à pontificum collegio ſolet. quid eſt horum in iſta adoptione quæſitum? adoptat annos viginti natus, etiam minor, ſenatorem. liberorum nè cauſa? at procreare poteſt, habet

bet uxorem, ſuſcepit etiam liberos. exhæredabit igitùr pater filium. quid? ſacra Clodiæ gentis cùr intereunt, quod in te eſt? quæ omnis notio pontificum, cum adoptarere, eſſe debuit, niſi forte ex te ità quæſitum eſt, num perturbare remp. ſeditionibus velles; & ob eam cauſam adoptari, non ut filius eſſes, ſed ut tribunus pl. fieres, & funditùs everteres civitatem? reſpondiſti, credo, te ità velle. pontificibus bona cauſa viſa eſt: approbaverunt. non ætas ejus, qui adoptabat, quæſita eſt, ut in Cn. Aufidio, M. Pupio: quorum uterque, noſtra memoria, ſumma ſenectute, alter Oreſtem, alter Piſonem adoptavit. quas adoptiones, ſicut alias innumerabiles, hæreditates nominis, pecuniæ, ſacrorum ſecutæ ſunt. tu neque Fontejus es, qui eſſe debebas; neque patris hæres; neque, amiſſis ſacris paternis, in hæc adoptiva veniſti. ità, perturbatis ſacris, contaminatis gentibus, & quàm deſeruiſti, & quàm polluiſti, jure Quiritium legitimo tutelarum, & hæreditatum relicto, factus es ejus filius contrà fas, cujus per ætatem pater eſſe potuiſti. Dico apud pontifices: nego iſtam adoptionem pontificio jure eſſe factam: primùm, quod eæ veſtræ ſint ætates, ut is, qui te adoptavit, vel tibi loco filii per ætatem eſſe potuerit: deindè, quod cauſa quæri ſoleat adoptandi, ut & is adoptet, qui, quod natura jam aſſequi non poteſt, & legitimo, & pontificio jure quærat; & ità adoptet, ut nè quid aut dè dignitate generum, aut dè ſacrorum religione minuatur. illud in primis, nè qua calumnia, nè qua fraus, nè quis dolus adhibeatur; ut hæc ſimulata adoptio filii quàm maximè veritatem illam ſuſcipiendorum liberorum imitata eſſe videatur. quæ major calumnia eſt, quàm venire imberbem adoleſcentulum, benè valentem, ac maritum; dicere, filium ſenatorem populi R. ſibi velle adoptare; id autem ſcire, & videre omnes, non ut ille filius inſtituatur, ſed ut è patriciis exeat, ut tribunus pl. fieri poſſit, idcircò adoptari? neque id obſcurè: nam adoptatum emanci-

ci-

ſervatum ſit, cum populo agi non poſſe: tibi M. Bibulus, quærenti, ſe dè cœlo ſervaſſe, reſpondit: idemque in concione dixit, ab Appio, fratre tuo, productus, te omninò, quod contra auſpicia adoptatus eſſes, tribunum pl. non fuiſſe: tua deniquè omnis actio poſterioribus menſibus fuit: omnia, quæ C. Cæſar egiſſet, quæ contrà auſpicia eſſent acta, per ſenatum reſcindi oportere: quod ſi fieret, dicebat te tuis humeris me, cuſtodem urbis, in urbem relaturum. Videte hominis amentiam, ubi per ſuum tribunatum Cæſaris actis alligatus teneretur. Si & ſacrorum jure pontifices, & auſpiciorum religione augures totum evertunt tribunatum tuum; quid quæris ampliùs? an etiam apertiùs aliquod jus populi, atque legum? Hora fortaſſè ſexta diei queſtus ſum in judicio, cum C. Antonium, collegam meum, defenderem, quædam dè rep. quæ mihi viſa ſunt ad illius miſeri cauſam pertinere. hæc homines improbi ad quoſdam viros fortes longè aliter, atque à me dicta erant, detulerunt. hora nona, illo ipſo die, tu es adoptatus. ſi, quod in cæteris legibus trinum nundinum eſſe oportet, id in adoptione ſatis eſt trium eſſe horarum: nihil reprehendo. ſin eadem obſervanda ſunt; decrevit ſenatus, M. Druſi legibus, quæ contra legem Cæciliam, & Didiam latæ eſſent, populum non teneri. Jam intelligis omni genere juris, quod in ſacris, quod in auſpiciis, quod in legibus ſit, te tribunum pl. non fuiſſe. atque ego hoc totum non ſinè cauſa relinquo. video enim quoſdam clariſſimos viros, principes civitatis, aliquot locis judicaſſe, te cum plebe jure agere potuiſſe; qui etiam dè me ipſo, cum tua rogatione funere elatam remp. eſſe dicerent, tamen id funus, etſi miſerum, atque acerbum fuiſſet, jure indictum eſſe dicebant. quod dè me cive, ac dè rep. benè merito tuliſſes, funeſtum funus te indixiſſe reipub., quod ſalvis auſpiciis tuliſſes, jure egiſſe dicebant. quarè licebit, ut opinor, nobis eas actiones non infirmare, quibus illi actionibus conſtitutum tribunatum tuum com-

comprobaverunt. Fueris ſanè tribunus pl. tàm jure, tàm lege, quàm fuit hic ipſe Rullus, vir omnibus rebus clariſſimus, atque ampliſſimus. quo jure, quo more, quo exemplo legem nominatim dè capite civis indemnati tuliſti? vetant leges ſacratæ, vetant XII. tabulæ, leges privatis hominibus irrogari: id eſt enim privilegium. nemo unquàm tulit: nihil eſt crudeliùs, nihil pernicioſiùs, nihil, quod minùs hæc civitas ferre poſſit. proſcriptionis miſerrimum nomen illud, & omnis acerbitas Sullani temporis quid habet, quod maximè ſit inſigne ad memoriam crudelitatis? opinor, pœnam in cives R. nominatim ſinè judicio conſtitutam. hanc vos igitur, Pontifices, judicio, atque auctoritate veſtra tribuno pl. poteſtatem dabitis, ut proſcribere poſſit, quos velit? quæro enim, quid ſit aliud proſcribere? Velitis, jubeatis, ut M. Tullius in civitate nè ſit, bonaque ejus ut mea ſint. ità enim fecit: etſi aliis verbis tulit. hoc plebiſcitum eſt? hæc lex, hæc rogatio eſt? hoc vos pati poteſtis, hoc ferre civitas, ut ſinguli cives ſingulis verſiculis è civitate tollantur? equidèm jam perfunctus ſum: nullam vim, nullum impetum metuo: explevi animos invidorum: placavi odia improborum: ſaturavi etiam perfidiam, & ſcelus proditorum: deniquè dè mea cauſa, quæ videbatur perditis civibus ad invidiam eſſe propoſita, jam omnes urbes, omnes ordines, omnes dii, atque homines judicaverunt. vobiſmet ipſis, Pontifices, & veſtris liberis, cæteriſque civibus prò veſtra auctoritate, & ſapientia conſulere debetis. nam, cum tam moderata judicia populi ſint à majoribus conſtituta; primum, ut nè pœna capitis cum pecunia conjungatur; deindè, nè niſi prò dicta die quis accuſetur; tertio, ut tèr ante magiſtratus accuſet intermiſſa die, quam multam irroget, aut judicet; quarta ſit accuſatio trinum nundinum, prodicta die, qua die judicium ſit futurum; tum multa etiam ad placandum, atque ad miſericordiam reis conceſſa ſunt; deindè exorabilis populus, facilis ſuffragatio pro

ſa-

ſalute ; deniquè etiam , ſi qua res illum diem aut auſpiciis, aut excuſatione ſuſtulit, tota cauſa, judiciumque ſublatum eſt. Hæc cum ità ſint in re , ubi crimen eſt , ubi accuſator , ubi teſtes? quid indignius , quàm qui neque adeſſe ſit juſſus, neque citatus, neque accuſatus, dè ejus capite, liberis , fortunis omnibus conductos, & ſicarios, egentes , & perditos ſuffragium ferre , & eam legem putare? at, ſi hoc dè me potuit, quem honos, quem dignitas, quem cauſa, quem reſp. tuebatur , cujus deniquè pecunia non expetebatur, cui nihil oberat præter converſionem ſtatus, & inclinationem communium temporum ; quid tandèm futurum eſt iis, quorum vita remota ab honore populari , & ab hac illuſtri gratia eſt: pecuniæ autem tantæ ſunt, ut eas nimium multi, egentes, ſumptuoſi, nobiles concupiſcant? date hanc tribuno plebis licentiam , & intuemini paulìſpèr animis juventutem , & eos maximè , qui imminere jam cupiditate videntur in tribunitiam poteſtatem : collegia mediùs fidiùs tribunorum pl. tota reperientur, hoc jure firmato, quæ coeant dè hominum locupletiſſimorum bonis, prǽda præſertim populari , & ſpe largitionis oblata . At quid tulit legum ſcriptor peritus, & callidus? Velitis, jubeatis, ut M. Tullio aqua , & igni interdicatur ? crudele , nefarium, nè in ſceleratiſſimo quidem cive ferendum ſinè judicio. non tulit, ut interdicatur. quid ergo? ut interdictum ſit. O cœnum, ò portentum, ò ſcelus ! hanc tibi legem Clodius ſcripſit ſpurciorem lingua ſua, ut interdictum ſit , cui non ſit interdictum? Sexte noſter , bona venia dic , quoniam jam dialecticus es , & hoc quoquè liguris : quod factum non eſt , ut ſit factum , ferri ad populum , aut verbis ullis ſanciri , aut ſuffragiis confirmari poteſt? hoc tu ſcriptore, hoc conſiliario, hoc miniſtro, omnium non bipedum ſolùm , ſed etiam quadrupedum impuriſſimo , rempub. perdidiſti . neque tù eras tàm excors , tàmque demens , ut neſcires hunc Clodium eſſe, qui contrà leges faceret , & alios eſſe , qui le-

leges ſcribere ſolerent. ſed neque eorum, neque cæterorum, in quibus eſſet aliquid modeſtiæ, cujuſquam tibi poteſtas fuit: neque tu legum ſcriptoribus iiſdem potuiſti uti, quibus cæteri, neque operum architectis; neque pontificem adhibere, quem velles: poſtremò nè in prædę quidem ſocietate mancipem, aut prædæ ſocium, extrà tuorum gladiatorum numerum, aut deniquè ſuffragii latorem in iſta tua proſcriptione quemquam, niſi furem, aut ſicarium, reperire potuiſti. Itàque cum tu florens, ac potens per medium forum popularis volitares; amici illi tui te uno amico tecti, & beati, qui ſe populo commiſerant; ità repellebantur, ut etiam Palatinam tuam perderent. qui in judicium venerant, ſivè accuſatores erant, ſivè rei, te deprecante damnabantur. deniquè etiam ille novitius Ligur, venalis adſcriptor, & ſubſcriptor tuus, cum M. Papirii, ſui fratris, eſſet teſtamento, & judicio improbatus, mortem ejus ſe velle perſequi dixit: nomen Sex. Propertii detulit; accuſare alienæ damnationis, ſceleriſque ſocius, propter calumniæ metum non eſt auſus. Dè hac igitur lege dicimus, quæ jure rogata videatur: cujus quam quiſque partem tetigit, digito, voce, præda, ſuffragio, quocunque venit, repudiatus, convictuſque diſceſſit. Quid, ſi iis verbis ſcripta eſt iſta proſcriptio, ut ſe ipſa diſſolvat? eſt enim: *Quod M. Tullius falſum S. C. retulerit*. Si igitùr retulit falſum S. C. tùm eſt rogatio: ſi non retulit, nulla eſt. ſatis nè tibi videtur à ſenatu judicatum, me non modò non ementitum eſſe auctoritatem ejus ordinis, ſed etiam unum poſt urbem conditam diligentiſſimè ſenatui paruiſſe? quot modis doceo, legem iſtam quam vocas, non eſſe legem? Quid ſi etiam pluribus dè rebus uno ſortitu retuliſti? tamen nè arbitraris, id quod M. Druſus in legibus ſuis pleriſque, bonus ille vir M. Scaurus, & L. Craſſus conſularis non obtinuerint, id te poſſe, omnium facinorum, & ſtuprorum omnium Decumis, & Clodiis auctoribus obtinere? Tuliſti dè me, nè recipe-

ciperer, non ut exirem ; quem tu ipse non poteras dicere, non licere esse Romæ. quid enim diceres? damnatum? certè non. expulsum? qui licuit? sed tamen nè id quidem est scriptum, ut exirem. pœna est, qui receperit; quam omnes neglexerunt. ejectio nusquam est. verùm sit: quid? operum publicorum exactio? quid? nominis inscriptio tibi num aliud videtur esse, ac meorum bonorum direptio? præterquàmquod nè id quidem per legem Liciniam, ut ipse tibi curationem ferres, facere potuisti. quid hoc ipsum, quod nunc apud Pontifices agis, te meam domum consecrasse, te monumentum fecisse, in meis ædibus te signum dedicasse, eaque te ex una rogatiuncula fecisse; unum, & idem videtur esse, atque id, quod dè me ipso nominatim tulisti? tam herculè est unum, quam quod idem tu lege una tulisti: ut Cyprius rex, cujus majores huic populo socii, atque amici semper fuerunt, cum bonis omnibus sub præcone subjiceretur, & exules Byzantium reducerentur. Eidem, inquit, utraque dè re negotium dedi. Sed quid, si eidem negotium dedisses, ut in Asia cistophorum flagitaret, indè iret in Hispaniam; cum Roma decessisset, consulatum ei petere liceret; cum factus esset, provinciam Syriam obtineret? quoniam dè uno homine scriberes, una res esset? quod si jam populus Rom. dè ista re consultus esset; & non omnia per servos, latronesque gessisses; nonnè fieri poterat, ut populo dè Cyprio rege placeret, dè exulibus Byzantinis displiceret? quæ est quasi alia vis, quæ sententia Cæciliæ legis, & Didiæ, nisi hæc, nè populo necesse sit in conjunctis rebus compluribus aut id, quod nolit, accipere, aut id, quod velit, repudiare? Quid, si per vim tulisti; tamen nè lex est? aut quidquam jure gestum videri potest, quod per vim gestum esse constet? an si in ipsa latione tua, capta jam urbe, lapides jacti, si manus collata non est; idcircò tu ad illam labem, atque eluviem civitatis sinè summa vi per-

M veni-

venire potuisti? cum in tribunali Aurelio conscribebas palàm non modò liberos, sed etiam servos, ex omnibus vicis concitatos, vim tùm videlicèt non parabas: cum edictis tuis tabernas claudi jubebas: non vim imperitæ multitudinis, sed hominum honestorum modestiam, prudentiamque quærebas: cum arma in ædem Castoris comportabas; nihil aliud, nisi uti nè quid per vim agi posset, machinabare: cum verò gradus Castoris convellisti, ac removisti: tùm, ut modestè tibi agere liceret, homines audaces ab ejus templi aditu, atque ascensu repulisti: cum eos, qui in conventu virorum bonorum verba dè salute mea fecerant, adesse jussisti, eorumque advocationem manibus, ferro, lapidibus discussisti; tum profectò ostendisti, vim tibi maximè displicere. Verùm hæc furiosa vis vesani trib. pl. facilè superari, frangique potuit virorum bonorum vel virtute, vel multitudine. quid, cum Gabinio Syria dabatur, Macedonia Pisoni, utrique infinitum imperium, ingens pecunia, ut tibi omnia permitterent, te adjuvarent, tibi manum, copias, tibi suos paratos centuriones, tibi pecunias, tibi familias compararent, te suis sceleratis concionibus sublevarent, senatus auctoritatem irriderent, equitibus R. mortem, proscriptionemque minitarentur, me terrerent minis, mihi cædem, & dimicationem denunciarent, meam domum refertam viris bonis per amicos suos complerent, proscriptionis metu me frequentia nudarent virorum bonorum, me præsidio spoliarent, senatum prò me non modò propugnare, amplissimum ordinem, sed etiam plorare, & supplicare mutata veste prohiberent: nè tum quidem vis erat? quid igitur ego cessi? aut qui timor fuit? non dicam in me quidèm: fac me timidum esse natura: quid illa tot virorum fortissimorum millia? quid illi equites R.? quid senatus? quid deniquè omnes boni? si nulla vis erat, cur me flentes potiùs prosecuti sunt, quam aut increpantes retinuerunt, aut irati reliquerunt? an hoc timebam, si mecum ageretur more, institutoque majorum, ut pos-

possem præsens sustinere? utrum, si dies dicta esset, judicium mihi fuit pertimescendum, an sinè judicio privilegium? judicium in causa tam turpi? scilicèt is homo sum, qui, etiamsi causa esset ignota, dicendo non possem explicare. An eam causam probare non poteram, cujus tanta bonitas est, ut ea ipsa non modò se, sed etiam me absentem per se probarit? An senatus, an ordines, an ii, qui cuncta ex Italia ad me revocandum convolaverunt, segniores me præsente ad me retinendum, & conservandum fuissent in ea causa, quam ipse jam parricida talem dicat fuisse, ut me ab omnibus ad meam pristinam dignitatem expetitum, atque revocatum queratur? An verò in judicio periculi nihil fuit: privilegium pertimui, nè, mihi præsenti si multa irrogaretur, nemo intercederet? tam inops aut ego eram ab amicis, aut tam nuda respubl. à magistratibus? quid? si vocatæ tribus essent; proscriptionem, non dicam in me, ità dè sua salute merito, sed omninò in ullo cive comprobavissent? An, si ego præsens fuissem, veteres illæ copiæ conjuratorum, tuique perditi milites, atque egentes, & nova vis sceleratissimorum consulum corpori meo pepercissent? qui, cum eorum omnium crudelitati, scelerique cessissem, nè absens quidem luctu meo mentes illorum satiare potui. quid enim vos uxor mea misera violarat? quam vexavistis, raptavistis, omni crudelitate laceravistis. quid mea filia? cujus fletus assiduus, sordesque lugubres vobis erant jucundæ, cæterorum omnium mentes, oculosque flectebant. quid parvus filius? quem, quamdiù abfui, nemo nisi lacrymantem, confectumque vidit, quid fecerat, quod eum toties per insidias interficere voluistis? quid frater meus? qui cum aliquantò post meum discessum ex provincia venisset, neque sibi vivendum, nisi me restituto, putaret, cum ejus mœror, squalor incredibilis, & inauditus, omnibus mortalibus miserabilis videretur: quotiès ex vestro ferro, ac manibus est elapsus? sed quid ego vestram crudelitatem expromo, quàm in ipsum me, ac meos adhibuistis, qui parietibus, qui te-

ctis, qui columnis, ac postibus meis horrificum quoddam, & nefarium omni imbutum odio bellum intulistis ? non enim te arbitror, cum post meum discessum omnium locupletum fortunas, omnium provinciarum fructus, & tetrarcharum, ac regum bona, spe, & avaritia devorasses, argenti, & supellectilis meæ cupiditate esse cæcatum: non existimo Campanum illum consulem cum saltatore collega, cum alteri totam Achajam, Thessaliam, Bœotiam, Græciam, Macedoniam, omnemque barbariam, bona civium R. condonasses, alteri Syriam, Babylonem, Persas, integerrimas, pacatissimasque gentes ad diripiendum tradidisses, illos tam cupidos luminum meorum, & columnarum, & valvarum fuisse. neque porro illa manus, copiæque Catilinæ cæmentis, ac tignis meorum tectorum se famem suam expleturas putaverunt: sed ut hostium urbes; nec omnium hostium, verùm eorum, quibuscum acerbum bellum, intestinumque suscepimus, non præda adducti, sed odio solemus excidere, quod, in quos propter eorum crudelitatem inflammatæ mentes nostræ fuerunt, cum horum etiam tectis, ac sedibus residere aliquod bellum semper videtur. Nihil erat latum dè me: non adesse eram jussus: non citatus fueram: eram etiam tuo judicio civis incolumis: cum domus in Palatio, villa in Tusculano, altera ad alterum consulem transferebatur: senatum consules vetabant: columnæ marmoreæ ex ædibus meis, inspectante populo R., ad socrum consulis portabantur, in fundum autem vicini consulis non modò instrumentum, aut ornamenta villæ, sed etiam arbores transferebantur; cum ipsa villa non prædæ cupiditate (quid enim erat prædæ?) sed odio, & crudelitate funditùs everteretur. domus ardebat in Palatio, non fortuitò, sed oblato incendio: consules epulabantur, & in conjuratorùm gratulatione versabantur, cum alter se Catilinæ delicias, alter Cethegi consobrinum fuisse diceret. Hanc ego vim, pontifices, hoc scelus, hunc furorem meo corpore opposito, à bonorum omnium cervicibus depuli,

li, omnemque impetum diſcordiarum, omnem diù collectam vim improborum, quæ inveterata compreſſo odio, atque tacito jam erumpebat nacta tam audaces duces, excepi meo corpore: in me uno conſulares faces jactæ manibus tribunitiis; in me omnia, quæ ego quondam retuderam, conjurationis nefaria tela adhæſerunt. quod ſi, ut multis fortiſſimis viris placuit, vi, & armis contra vim decertare voluiſſem: aut viciſſem cum magna internecione improborum, ſed tamèn civium; aut interfectis bonis omnibus, quod illi optatiſſimum erat, una cum rep. concidiſſem. videbam, vivo ſenatu, populoque R. celerem mihi ſumma cum dignitate reditum: nec intelligebam fieri diutiùs poſſe, ut mihi non liceret eſſe in ea rep. quàm ipſe ſervaſſem. quod ſi non liceret, audieram, & legeram, clariſſimos noſtræ civitatis viros ſe in medios hoſtes ad perſpicuam mortem prò ſalute exercitus injeciſſe: ego prò ſalute reip. univerſæ dubitarem? hoc meliore conditione, quam Decii, quod illi ne auditores quidem ſuæ gloriæ, ego etiam ſpectator meæ laudis eſſe potuiſſem. Itàque infractus furor tuus inanes faciebat impetus: omnem enim vim omnium ſceleratorum acerbitas mei caſus exceperat. non erat in tam immani injuria, tantiſque ruinis novæ crudelitati locus. Cato fuerat proximus (quid ageres, non erat) ut qui modus omnibus moribus fuerat, idem eſſet injuriæ. quid poſſes? extrudere ad Cypriam pecuniam. præda perierit. alia non deerit: hunc modo amandandum eſſe. ſic M. Cato inviſus, quaſi per beneficium, Cyprum relegatur. ejiciuntur duo, quos improbi videre non poterant, alter per honorem turpiſſimum, alter per honeſtiſſimam calamitatem. Atque ut ſciatis non hominibus iſtum, ſed virtutibus hoſtem ſemper fuiſſe, me expulſo, Catone amandato, in eum ipſum ſe convertit, quo auctore, quo adjutore, in concionibus ea, quæ gerebat, omnia, quæque geſſerat, ſe feciſſe, & facere dicebat. Cn. Pompejum, quem omnium judicio longè principem eſſe civitatis videbat, diutiùs furori ſuo veniam

daturum non arbitrabatur. qui ex ejus custodia, per insidias, regis amici filium, hostem captivum surripuisset, & ea injuria virum fortissimum lacessisset, speravit iisdem se copiis cum illo posse confligere, quibuscum ego noluissem bonorum periculo dimicare: & primò quidem adjutoribus consulibus: posteà fregit fœdus Gabinius: Piso tamen in fide mansit. quas iste tum cædes, quas lapidationes, quas fugas fecerit, quàm facilè ferro, quotidianisque insidiis, cum jam à firmissimo robore copiarum suarum relictus esset, Cn. Pompejum foro, curiaque privarit, domumque conjecerit, vidistis: ex quo judicare potestis, quanta vis illa fuerit oriens, & congregata, cum hæc Cn. Pompejum terruerit jam distracta, & exstincta. Hoc vidit in sententia dicenda Kal. Jan. vir prudentissimus, & cum reip. tùm mihi, tùm etiam veritati amicissimus, L. Cotta, qui legem dè meo reditu ferendam non censuit; qui me consuluisse reip. cessisse tempestati, amiciorem vobis, cæterisque civibus, quàm mihi, ac meis extitisse, vi, armis, dissensione hominum ad cædem instituta, novoque dominatu pulsum esse dixit, nihil dè meo capite potuisse ferri, nihil esse inscriptum, aut posse valere; omnia contra leges, moremque majorum temere, turbulentè, per vim, per furorem esse gesta: quod si illa lex esset, nec referre ad senatum consules, nec sententiam dicere sibi licere: quorum utrumque cum fieret, non oportere, ut dè me lex ferretur, decerni, nè illa, quæ nulla esset, esse lex judicaretur. sententia verior, gravior, utilior, melior reip. nulla esse potuit. hominis enim scelere, & furore notato, similis à rep. labes in posterùm dimovebatur. Nequè hoc Cn. Pompejus, qui ornatissimam dè me sententiam dixit, vosque pontifices, qui me vestris sententiis, auctoritatibusque defendistis, non vidistis, illam esse nullam, atque esse potiùs flammam temporis, interdictum sceleris, vocem furoris: sed prospexistis, nè qua popularis in nos aliquandò invidia redundaret, si sinè populi judicio restituti videremur. Eodemque

que consilio M. Bibuli, fortissimi viri, senatus sententiam secutus est, ut vos dè mea domo statueretis: non quod dubitaret, quin ab isto nihil legibus, nihil religionibus, nihil jure esset actum, sed nè quis oriretur aliquandò in tanta ubertate improborum, qui in meis ædibus aliquam religionem residere diceret. nam legem quidem istam nullam esse, quotiescumquè dè me senatus sententiam dixit, totiès judicavit; quoniam quidem scripto illo istius sententiam dicere vetabatur. atque hanc rem par illud simile, Piso, & Gabinius, vidit. homines legum, judiciorumque metuentes, cum frequentissimus senatus eos, ut dè me referrent, quotidiè flagitaret, non se rem improbare dicebant; sed lege istius impediri. erat hoc verùm: nam impediebantur, verùm ea lege, quam idem iste dè Macedonia, Syriaque tulerat, hanc tu, P. Lentule, nequè privatus, nequè consul legem esse umquàm putasti. nam trib. pl. referentibus, sententiam dè me designatus consul sæpè dixisti: ex Kal. Jan quoad perfecta res est, dè me retulisti: legem promulgasti, tulisti: quorum tibi, si esset illa lex, nihil liceret. at etiam Q. Metellus, collega tuus, vir clarissimus, quam legem esse homines alienissimi à P. Clodio judicarant, Piso, & Gabinius, eam nullam esse frater P. Clodii, cum dè me ad senatum tecum una retulit, judicavit. sed isti, qui Clodii leges timuerunt, quemadmodùm cæteras observarunt? senatus quidem, cujus est gravissimum judicium dè jure legum, quotiescumquè dè me consultus est, totiès eam nullam esse judicavit. quod idem tu, Lentule, vidisti in ea lege, quam dè me tulisti: nam non est ità latum, ut mihi Romam venire liceret, sed ut venirem: non enim voluisti, id quod licebat, ferre, ut liceret; sed me ità esse in rep. magis ut arcessitus imperio populi R. viderer, quàm ad administrandam civitatem restitutus. Hunc tu etiam, perniciosa pestis, exulem appellare ausus es, cum tantis sceleribus esses, & factis notatus, ut omnem locum, quo adisses, exilii simillimum redderes? quid est enim exul?

ipſum per ſe nomen calamitatis, non turpitudinis. quandò igitùr eſt turpe? re verà, quandò eſt pœna peccati; opinione autem hominum, etiam ſi eſt pœna damnati. utrum igitur peccato meo exulis nomen ſubeo, an re judicata? peccato? jam neque tu id dicere audes, quem iſti ſatellites tui felicem Catilinam nominant, neque quiſquam eorum, qui ſolebant. non modò jam nemo eſt tam imperitus, qui ea, quæ geſſi in conſulatu, peccata eſſe dicat; ſed nemo eſt tam inimicus patriæ, qui non meis conſiliis patriam conſervatam eſſe fateatur. Quod enim eſt in terris commune tantum, tantulumve conſilium, quod non dè meis rebus geſtis ea, quæ mihi eſſent optatiſſima, & pulcherrima, judicarit? ſummum eſt populi Rom. populorumque, & gentium omnium, ac regum conſilium ſenatus: decrevit, ut omnes, qui rempubl. ſalvam eſſe vellent, ad me unum defendendum venirent; oſtenditque, nec ſtare potuiſſe remp. ſi ego non fuiſſem reſtitutus: nec futuram eſſe ullam, ſi non rediiſſem. Proximus eſt huic dignitati ordo equeſter: omnes omnium publicanorum ſocietates dè meo conſulatu, ac dè meis rebus geſtis ampliſſima, atque ornatiſſima decreta fecerunt. Scribæ, qui nobiſcum in rationibus, monumentiſque publicis verſantur, non obſcurum dè meis in remp. beneficiis ſuum judicium, decretumque eſſe voluerunt. Nullum eſt in hac urbe collegium, nulli pagani, aut montani, quoniam plebi quoque urbanæ majores noſtri conventicula, & quaſi concilia quædam eſſe voluerunt, qui non ampliſſimè non modò dè ſalute mea, ſed etiam dè dignitate decreverint. Nam quid ego illa divina, atque immortalia municipiorum, & coloniarum, & totius Italiæ decreta commemorem? quibus tamquàm gradibus mihi videor in cœlum aſcendiſſe, non ſolum in patriam revertiſſe. Ille verò dies quis fuit, cum te, P. Lentule, legem dè me ferentem populus R. ipſe vidit, ſenſitque, quantus, & quanta dignitate eſſes? conſtat enim, nullis umquàm comitiis campum Martium tanta celebritate, tanto

to ſplendore omnis generis hominum, ætatum, ordinum floruiſſe. Omitto civitatum, nationum, provinciarum, regum, orbis deniquè terrarum dè meis in omnes mortales meritis unum judicium, unumque conſenſum. Adventus meus, atque introitus in urbem qui fuit? utrum me patria ſic accepit, ut lucem, ſalutemque redditam ſibi, ac reſtitutam accipere debuit, an ut crudelem tyrannum? quod vos, Catilinæ gregales, dè me dicere ſolebatis. itàque ille unus dies, quo die me populus Rom. à porta in Capitolium, atque indè domum, ſua celebritate, lętitiaque comitatum, honeſtavit, tantæ mihi jucunditati fuit, ut tua mihi conſcelarata illa vis non modò non propulſanda, ſed etiam emenda fuiſſe videatur. Quarè illa calamitas (ſi ità eſt appellanda) excuſſit hoc genus totum maledicti, nè quiſquam audeat jam reprehendere conſulatum meum, tot, tantis, tam ornatis judiciis, teſtimoniis, auctoritatibus comprobatum. quod ſi in iſto tuo maledicto probrum non modò mihi nullum objectas, ſed etiam laudem illuſtras meam: quid te aut fieri, aut fingi dementiùs poteſt? uno enim maledicto bis à me patriam ſervatam eſſe concedis; ſemèl, cum id feci, quod omnes non negent immortalitati, ſi fieri poteſt, mandandum, tu ſupplicio puniendum putaſti; iterùm, cum tuum, multorumque propter te inflammatum in bonos omnes impetum meo corpore excepi, nè eam civitatem, quàm ſervaſſem inermis, armatus in diſcrimen adducerem. Eſto: non fuit in me pœna ulla peccati, at fuit judicii. cujus? quis me umquàm ulla lege interrogavit? quis poſtulavit? quis diem dixit? poteſt igitur damnati pœnam ſuſtinere indemnatus? hoc tribunitium eſt? hoc populare eſt? quamquàm ubi tu te popularem, niſi cum prò populo feciſti, potes dicere? ſcilicèt, cum hoc juris à majoribus proditum ſit, ut nemo civis R. aut libertatem, aut civitatem poſſit amittere, niſi ipſe auctor factus ſit. quod tu ipſe potuiſti in tua cauſa diſcere. credo enim, quamquàm in illa adoptione

legitimè factum est nihil, tamen te esse interrogatum, auctor nè esses, ut in te P. Fontejus vitæ, necisque potestatem haberet, ut in filium. quæro, si aut negasses, aut tacuisses, si tamen id xxx. curiæ jussissent, num id jussum esset ratum? certè non. quid ità? quia jus à majoribus nostris, qui non fictè, & fallacitèr populares, sed verè, & sapientèr fuerunt, ità comparatum est, ut civis R. libertatem nemo posset invitus amittere. quin etiam, si decemviri sacramentum in libertatem injustum judicassent, tamen quotiescumquè vellet quis, hoc in genere solo rem judicatam referre posse voluerunt. civitatem verò nemo unquàm ullo populi jussu amittet invitùs. qui cives R. in colonias Latinas proficiscebantur, fieri non poterant Latini, qui non erant auctores facti, nomenque dederant. qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc civitatem amittebant, quàm erant in eam recepti, quo vertendi, hoc est mutandi soli causa venerant; id autem ut esset faciendum, non ademptione civitatis, sed tecti, & aquæ, & ignis interdictione faciebant. populus R. L. Sylla dictatore ferente, comitiis centuriatis, municipiis civitatem ademit, ademit iisdem agros. dè agris ratum est; fuit enim populi potestas: dè civitate nè tamdiù quidem valuit, quamdiù illa Syllani temporis arma valuerunt. an verò Volaterranis, cum etiam tum essent in armis, L. Sylla victor, rep. recuperata, comitiis centuriatis, civitatem eripere non potuit: hodièque Volaterrani, non modò cives, sed etiam optimi cives, fruuntur nobiscum simul hac civitate: consulari homini P. Clodius, eversa rep. civitatem adimere potuit, concilio advocato, conductis operis non solùm egentium, sed etiam servorum, Sedulio principe, qui se illo die confirmavit Romæ non fuisse? quod si non fuit; quid te audacius, qui in æs ejus nomen incideris? quid desperatiùs, qui nè ementiendo quidèm potueris auctorem adumbrare meliorem? sin autem is primus scivit; quod facilè potuit, propter inopiam tecti in foro pernoctans: cur

non

non juret se Gadibus fuisse, cum tu te fuisse Interamnæ probaveris? hoc tu igitur, homo popularis, jure munitam civitatem, & libertatem nostram putas esse oportere, ut si, tribuno pl. rogante, Velitis, jubeatis ne, Sedulii centum se velle, & jubere dixerint, possit unusquisque nostrum amittere civitatem? tum igitur majores nostri populares non fuerunt, qui de civitate, & libertate ea jura sanxerunt, quæ nec vis temporum, nec potentia magistratuum, nec res judicata, nec denique universi populi R. potestas, quæ cæteris in rebus est maxima, labefactare possit. at tu etiam, ereptor civitatis, legem de injuriis publicis tulisti Anagnino nescio cui Menulæ per gratiam, qui tibi ob eam legem statuam in meis ædibus posuit, ut locus ipse in tua tanta injuria legem, & inscriptionem statuæ refelleret. quæ res municipibus Anagninis ornatissimis multò majori dolori fuit, quam quæ idem ille gladiator scelera Anagniæ fecerat. Quid, si nè scriptum quidem umquàm est in ista ipsa rogatione, quam se Sedulius negat scivisse: tu hujus, ut acta tui præclari tribunatus hominis dignitate cohonestes, auctoritatem amplecteris? sed tametsi nihil dè me tulisti, quo minùs essem non modò in civium numero, sed etiam in eo loco, in quo me honores populi R. collocaverunt: tamen nè eum tua voce violabis, quem, post nefarium scelus consulum superiorum, tot vides judiciis senatus, populi R. totius Italiæ honestatum? quem nè tum quidem, cum aberam, negare poteras esse tua lege senatorem? ubi enim tuleras, ut mihi aqua, & ignis interdiceretur? quod Gracchus dè P. Popillio, Saturninus dè Metello tulit. homines seditiosissimi dè optimis, ac fortissimis civibus, non, ut esset interdictum, quod ferri non poterat, tulerunt, sed ut interdiceretur. ubi cavisti, nè meo me loco censor in senatum legeret? quod dè omnibus, etiam quibus damnatis interdictum est, scriptum est in legibus. quære hoc ex Clodio, scriptore legum tuarum; jube ades-

se: latitat omninò: sed, si requiri jusseris, invenient hominem apud sororem tuam, occultantem se capite demisso. sed, si patrem tuum, civem mediùs fidiùs egregium, dissimilemque vestri, nemo umquàm sanus exulem appellavit, qui cum dè eo tribunus pl. promulgasset, adesse propter iniquitatem illius Cinnani temporis noluit, eique imperium est abrogatum; si in illo pœna legitima turpitudinem non habuit propter vim temporum: in me, cui dies dicta numquàm est, qui reus non fui, qui numquàm sum à tribuno pl. citatus, damnati pœna esse potuit, ea præsertim, quæ nè in ipsa quidem rogatione perscripta est? At vide, quid intersit inter illum iniquissimum patris tui casum, & hanc fortunam, conditionemque nostram. patrem tuum, civem optimum, clarissimi viri filium, qui si viveret, qua severitate fuit, tu profectò non viveres, L. Philippus censor, avunculum suum, præteriit in recitando senatu. nihil enim poterat dicere, quarè rata non essent, quæ erant acta in ea rep. in qua se illis ipsis temporibus censorem esse voluisset. me L. Cotta, homo censorius, in senatu juratus dixit, se, si censor tùm esset, cùm ego aberam, meo loco senatorem recitaturum fuisse. quis in meum locum judicem subdidit? quis meorum amicorum testamentum discessu meo fecit, qui mihi non idem tribuerit, quod & si adessem? quis me non modò civis, sed socius recipere contrà tuam legem, & juvare dubitavit? deniquè universus senatus multo ante, quàm est lata lex, dè me gratias agendas censuit civitatibus iis, quæ M. Tullium: tantum nè? immò etiam civem optimè dè rep. meritum recepissent. & tu unus, pestifer civis, eùm restitutum negas esse civem, quem ejectum universus senatus non modò civem, sed etiam egregium civem semper putavit? at verò, ut annales populi R. & monumenta vetustatis loquuntur, Cæso ille Quinctius, & M. Furius Camillus, & M. Servilius Ahala, cum essent optimè dè rep. meriti, tamen populi incitati vim, iracundiamque subierunt; damnati-

tique comitiis centuriatis cum in exilium profugissent, rursus ab eodem populo placato sunt in suam pristinam dignitatem restituti. quod si, iis damnatis, non modò non imminuit calamitas clarissimi nominis gloriam, sed etiam honestavit: (nam etsi optabilius est, cursum vitae conficere sinè dolore, & sinè injuria, tamen ad immortalitatem gloriæ plùs affert, desideratum esse à suis civibus, quàm omninò nunquàm esse violatum) mihi sinè ullo judicio populi profectò, tum amplissimis omnium judiciis restituto, maledicti locum, aut criminis obtinebit? fortis, & constans in optima ratione civis P. Popillius semper fuit: tamen ejus in omni vita nihil est ad laudem illustriùs, quàm calamitas ipsa. quis enim jam meminisset eum benè dè rep. meritum, nisi & ab improbis expulsus esset, & per bonos restitutus? Q. Metelli præclarum imperium in re militari fuit, egregia censura, omnis vita plena gravitatis: tamen hujus viri laudem ad sempiternam memoriam temporis calamitas propagavit. quod si & illis, qui expulsi sunt iniquè, sed tamen legibus reducti, inimicis interfectis, rogationibus tribuniciis, non auctoritate senatus, non comitiis centuriatis, non decretis Italiæ, non desiderio civitatis, inimicorum injuria probro non fuit: in me, qui profectus sum integer, absui simùl cum rep. redii cum maxima dignitate, te vivo, fratre tuo altero consule reducente, altero prætore patiente, tuum scelus meum probrum putas esse oportere? at si me populus Rom. incitatus iracundia, aut invidia è civitate ejecisset; idemque posteà mea in rempubl. beneficia recordatus se collegisset, temeritatem, atque injuriam suam restitutione mea reprehendisset: tamen profectò nemo esset tàm amens, qui mihi populi tale judicium non dignitati potius, quàm dedecori putaret esse oportere. nunc verò cum me in judicium populi nemo omnium vocarit; condemnari non potuerim, qui accusatus non sim; denique nè expulsus quidem ità sim, ut, si contenderem, superare non possem, contràque à

po-

populo R. ſemper ſim defenſus, amplificatus, ornatus: quid eſt, quarè quiſquam mihi ſe ipſa populari ratione anteponat? an tu populum R. eſſe illum putas, qui conſtat ex iis, qui mercede conducuntur? qui impelluntur, ut vim afferant magiſtratibus? ut obſideant ſenatum? optent quotidiè cædem, incendia, rapinas? quem tu tamen populum, niſi tabernis clauſis, frequentare non poteras: cui populo duces Lentidios, Lollios, Sergios præfeceras. O ſpeciem, dignitatemque populi Rom. quam reges, quam nationes exteræ, quam gentes ultimæ pertimeſcunt, multitudinem hominum ex ſervis conductis, ex facinoroſis, ex egentibus congregatam! illa fuit pulchritudo populi Rom. illa forma, quam in campo vidiſti tùm, cùm etiam tibi contrà ſenatus, totiuſque Italiæ auctoritatem, & ſtudium dicendi poteſtas fuit. ille populus eſt dominus regum, victor, atque imperator omnium gentium, quem illo clariſſimo die ſceleratè vidiſti tùm, cùm omnes principes civitatis, omnes ordinum, atque ætatum omnium ſuffragium ſe non dè civis, ſed dè civitatis ſalute ferre cenſebant: cum deniquè homines in campum, non tabernis, ſed municipiis clauſis, venerunt. hoc ego populo, ſi tum conſules aut fuiſſent in rep. aut omninò non fuiſſent, nullo labore, tuo præcipiti furori, atque impio ſceleri reſtitiſſem. ſed publicam cauſam, contrà vim armatam, ſinè populi præſidio ſuſcipere nolui: non quo mihi P. Scipionis, fortiſſimi viri, vis intima, privati hominis, diſpliceret: ſed Scipionis factum ſtatim P. Mucius conſul, qui in gerenda rep. putabatur fuiſſe ſegnior, geſta, multis S. C. non modò defendit, ſed etiam ornavit: mihi aut, te interfecto, cum conſulibus, aut, te vivo, & tecum, & cum illis armis decertandum fuit. erant eo tempore multa etiam alia metuenda. ad ſervos mediùs fidiùs res perveniſſet. tantum homines impios ex vetere illa conjuratione inuſtum nefariis mentibus bonorum odium retinebat. Hic tu me etiam gloriari vetas: negas eſſe ferenda, quæ ſoleam dè me prædicare; & ho-

& homo facetus inducis etiam, sermonem urbanum, ac venustum; me dicere solere, esse me Jovem, eundemque dictitare, Minervam esse sororem meam. Non tàm insolens sum, qui Jovem esse me dicam; non tàm ineruditus, qui Minervam, Jovis sororem, meam esse sororem existimem. sed tamen ego mihi sororem virginem adscisco: tu sororem tuam virginem esse non scivisti. sed vide, nè tu te debeas Jovem dicere, quod tu jure eandem sororem, & uxorem appellare possis. Et, quoniam hoc reprehendis, quod solere me dicas dè me ipso gloriosius prædicare: quis unquàm audivit, cum ego dè me, nisi coactus, ac necessario, dicerem? nam si, cum mihi furta, largitiones, libidines objiciuntur, ego respondere soleo, meis consiliis, periculis, laboribus patriam esse conservatam, non tam sum existimandus dè gestis rebus gloriari, quàm dè objectis non confiteri. sed si mihi ante hæc durissima reip. tempora nihil unquàm aliud objectum est, nisi crudelitas illius temporis, cum à patria perniciem depuli; quid? me huic maledicto utrum non respondere, an demisse respondere decuit? ego verò etiam reip. semper interesse putavi, me illius pulcherrimi facti, quod ex auctoritate senatus, consensu bonorum omnium, prò salute patriæ gessissem, splendorem verbis, dignitatemque retinere, præsertim cum mihi uni in hac republ. audiente populo Romano opera mea hanc urbem, & hanc rempubl. esse salvam jurato dicere fas fuisset. Extinctum est jam illud maledictum crudelitatis, quod me non ut crudelem tyrannum, sed ut mitissimum parentem, omnium civium studiis desideratum, repetitum, arcessitum vident. aliud exortum est. objicitur mihi meus ille discessus: cui ego crimini respondere sinè mea maxima laude non possum. quid enim, pontifices, debeo dicere? peccati me conscientia profugisse? at id, quod mihi crimini dabatur, non modò peccatum non erat, sed erat res post natos homines pulcherrima. judicium populi pertimuisse? at id nec propositum ullum

fuit,

fuit, &, si fuisset, duplicata gloria discessissem, bonorum mihi præsidium defuisse ? falsum est. me mortem timuisse ? turpe est. dicendum igitùr est id, quod non dicerem, nisi coactus: nihil enim unquàm dè me dixi sublatiùs, adsciscendæ laudis causa potiùs, quàm criminis depellendi. dico igitur, & quam possum maxima voce dico: cum omnium perditorum, & conjuratorum incitata vis duce tribuno pleb., consulibus auctoribus, afflicto senatu, perterritis equitibus R. suspensa, ac solicita tota civitate, non tàm in me impetum faceret, quàm per me in omnes bonos; me vidisse, si vicissem, tenues reipub. reliquias, si victus essem, nullas futuras. quod cum judicassem, deflevi conjugis miseræ dissidium; liberorum carissimorum solitudinem, fratris absentis amantissimi, atque optimi casum, subitas fundatissimæ familiæ ruinas: sed his omnibus rebus vitam anteposui meorum civium; remque publicam concidere unius discessu, quàm omnium interitu occidere malui. speravi, id quod accidit, me jacentem posse à vivis viris fortibus excitari; si una cum bonis interiissem, nullo modo posse recreari. accepi, pontifices, magnum, atque incredibilem dolorem: non nego, nequè istam mihi adscisco sapientiam, quam nonnulli in me requirebant, qui me animo nimis fracto esse, atque afflicto loquebantur. an ego poteram, cum à tot rerum tanta varietate divellerer, (quas idcircò prætereo, quod nè nunc quidem sinè fletu commemorare possum) inficiari, me esse hominem, & communem naturæ sensum repudiare ? tùm verò nequè illud meum factum laudabile, nec beneficium ullum à me in remp. profectum dicerem, si quidem ea reipub. causa reliquissem, quibus æquo animo carerem: eamque animi duritiam, sicut corporis, quod cum uritur, non sentit, stuporem potiùs, quam virtutem putarem. suscipere tantos animi dolores, atque ea, quæ capta urbe accidunt victis, stante urbe unum perpeti, & jam se videre distrahi à complexu suorum, disturbari tecta,

cta, diripi fortunas, patriæ deniquè causa patriam ipsam amittere, spoliari populi Rom. beneficiis amplissimis, præcipitari ex altissimo dignitatis gradu, videre prætextatos inimicos, nondùm morte complorata, arbitria petentes funeris, hæc omnia subire conservandorum civium causa, atque ità, ut dolenter absis, non tàm sapiens, quàm ii, qui nihil curant, sed tam amans tuorum, ac tui, quam communis humanitas postulat; ea laus præclara, ac divina. nam qui ea, quæ nunquàm cara, atque jucunda duxit, æquo animo reip. causa deserit, nullam benevolentiam insignem in remp. declarat: qui autem ea relinquit reip. causa, à quibus cum summo dolore divellitur, ei patria cara est, cujus salutem caritati anteponit suorum. Quarè remp. (disrumpatur licet ista furia, atque audiat hæc ex me, quoniam lacessivit) bis servavi; ut consul togatus armatos vicerim, privatus consulibus armatis cesserim. utriusque temporis fructum tuli maximum; superioris, quod ex senatus auctoritate & senatum, & omnes bonos, meæ salutis causa, mutata veste vidi; posterioris, quod & senatus, & populus R. & omnes mortales & privatim & publicè judicarunt, sinè meo reditu rempubl. salvam esse non posse. sed hic meus reditus, pontifices, vestro judicio continetur. nam, si vos me in meis ædibus collocatis, id quod in omni mea causa semper studiis, consiliis, auctoritatibus, sententiisque fecistis: video me planè, ac sentio restitutum. sin mea domus non modò mihi non redditur, sed etiam monumentum præbet inimico doloris mei, sceleris sui, publicæ calamitatis; quis erit, qui hunc reditum potiùs, quàm pœnam sempiternam putet? in conspectu præterea totius urbis domus est mea, Pontifices: in qua si manet illud non monumentum urbis, sed sepulcrum inimico nomine inscriptum, demigrandum potiùs aliquo est, quam habitandum in ea urbe, in qua trophæa & dè me, & dè rep. videam constituta. an ego tantam aut animi duritiem habere, aut oculorum impu-

pudentiam possim, ut, cujus urbis servatorem me esse senatus omnium assensu totiès judicarit, in ea possim intueri domum meam eversam non ab inimico meo, sed ab hoste communi, & ab eodem extructam, & positam in oculis civitatis, nè unquàm conquiescere possit fletus bonorum? Sp. Melii, regnum appetentis, domus est complanata. ecquid aliud? æquum accidisse Melio, populus R. judicavit. nomine ipso Æquimelii stultitiæ pœna comprobata est. Sp. Cassii domus ob eandem causam eversa, atque in eodem loco ædes posita Telluris. in Vacci pratis domus fuit M. Vacci, quæ publicata est, & eversa, ut illius facinus memoria, & nomine loci notaretur. M. Manlius cum ab adscensu Capitolii Gallorum impetum repulisset, non fuit contentus beneficii sui gloria; regnum appetisse est judicatus: ergo ejus domum eversam, duobus lucis convestitam videtis. quàm igitur majores nostri sceleratis, ac nefariis civibus maximam pœnam constitui posse arbitrati sunt, eandem ego subibo, ac sustinebo, ut apud posteros nostros non extinctor conjurationis, & sceleris, sed auctor, & dux fuisse videar? hanc verò, Pontifices, labem turpitudinis, & inconstantiæ poterit populi R. dignitas sustinere, vivo senatu, vobis principibus publici consilii, ut domus M. Tullii Ciceronis cum domo Fulvii Flacci ad memoriam pœnæ publicè constitutæ conjuncta esse videatur? M. Flaccus, quia cum Graccho contrà salutem reip. fecerat, & senatus sententia est interfectus, & ejus domus eversa, & publicata est: in qua porticum post aliquantò Q. Catulus dè manubiis Cimbricis fecit. ista autem fax, ac furia patriæ, cum urbem, Pisone, & Gabinio ducibus, cepisset, occupasset, teneret, uno eodemque tempore & clarissimi viri mortui monumenta delebat, & meam domum cum M. Flacci domo conjungebat; ut, qua pœna senatus affecerat eversorem civitatis, eadem iste, oppresso senatu, afficeret eum, quem P. C. custodem patriæ judicassent. Hanc verò in Palatio, atque

in

in pulcherrimo urbis loco porticum esse patiemini, furoris tribunicii, sceleris consularis, crudelitatis conjuratorum, calamitatis reipub. doloris mei defixum indicium ad memoriam omnium gentium sempiternam? quàm porticum prò amore, quem habetis in remp. & semper habuistis, non modò sententiis, sed, si opus esset, manibus vestris disturbare cuperetis. nisi quem fortè illius castissimi sacerdotis superstitiosa dedicatio deterret. o rem, quàm homines soluti, à cura liberati ridere non desinant, tristiores autem sine maximo dolore audire non possint! P. nè Clodius, qui ex Pontificis maximi domo religionem eripuit, is in meam intulit? hunc, inquam, etiam vos, qui estis antistites ceremoniarum, & sacrorum, auctorem habetis, & magistrum publicæ religionis? ò dii immortales (vos enim hæc audire cupio) P. Clodius vestra sacra curat? vestrum numen horret? res omnes humanas religione vestra contineri putat? hic non illudit auctoritati horum omnium, qui adsunt, summorum virorum? non vestra, Pontifices, gravitate abutitur? ex isto ore religionis verbum excidere, aut elabi potest? quàm tu eodem ore, accusando senatum, quod severe dè religione decerneret, impurissimè, teterrimèque violasti. Adspicite, adspicite, Pontifices, hominem religiosum, &, si vobis videtur, quod est bonorum Pontificum, monete eum, modum quendam esse religionis, nimium esse superstitiosum non oportere. quid tibi necesse fuit, anili superstitione, homo fanaticè, sacrificium, quod alienæ domi fieret, invisere? quæ autem te tanta mentis imbecillitas tenuit, ut non putares deos satis posse placari, nisi etiam muliebribus religionibus te implicuisses? quem unquàm audisti majorum tuorum, qui & sacra privata coluerunt, & publicis sacerdotiis præfuerunt, cum sacrificium Bonæ deæ fieret, interfuisse? neminem, nè illum quidem, qui cæcus factus est. ex quo intelligitur, multa in vita falso homines opinari, cum ille, qui nihil videat sciens, quod nefas es-

esset, lumina amisit; istius, qui non solùm adspectu, sed etiam incesto flagitio, & stupro polluit ceremonias, pœna omnis oculorum ad cæcitatem mentis est conversa. hoc auctore, tàm casto, tàm religioso, tàm sancto, tàm pio potestis, Pontifices, non commoveri, cum suis dicat se manibus domum civis optimi evertisse, & eam iisdem manibus consecrasse? Quæ tua fuit consecratio? tuleram, inquit, ut mihi liceret. quid? non exceperas, ut, si quod jus non esset rogare, nè esset rogatum? jus igitur statueris esse, uniuscujusque vestrum sedes, aras, focos, deos penates subjectos esse libidini tribunitiæ? in quem quisque per homines concitatos irruerit, quem impetu perculerit, hujus domum non solùm affligere, quod est præsentis insaniæ, quasi tempestatis repentinæ, sed etiam in posterùm tempus religione sempiterna obligare? equidèm sic accepi, pontifices, in religionibus suscipiendis caput esse, interpretari, quæ voluntas deorum immortalium esse videatur: nec est ulla erga deos pietas, nisi honesta dè numine eorum, ac mente opinio, cum expeti nihil ab iis, quod sit injustum ac inhonestum, arbitrere. hominem invenire ista labes tùm, cùm omnia tenebat, neminem potuit, cui ædes meas addiceret, cui traderet, cui donaret. ipse, cum loci illius, cum ædium cupiditate flagraret; ob eamque causam unam, una justa illa rogatione sua, vir bonus dominum se in meis bonis esse voluisset; tamen illo ipso in furore suo non est ausus meam domum, cujus cupiditate inflammatus erat, possidere. Deos immortales existimatis, cujus labore, & consilio sua ipsi templa tenuerunt, in ejus domum afflictam, & eversam, per unius hominis sceleratissimi nefarium latrocinium, immigrare voluisse? civis est nemo in tanto populo extrà contaminatam illam, & cruentam P. Clodii manum, qui rem ullam dè meis bonis attigerit, qui non prò suis opibus in illa tempestate defenderit. at qui aliqua se contagione prædæ, societatis, emptionis conta-

ta-

taminaverunt, nullius neque privati, neque publici judicii pœnam effugere potuerunt. ex his igitur bonis, quorum nemo rem ullam attigit, qui non omnium judicio sceleratissimus haberetur, dii immortales domum meam concupiverunt? ista tua pulchra libertas deos penates, & familiares meos lares expulit, ut a te ipsa tamquàm in captivis sedibus collocaretur? quid est sanctius, quid omni religione munitiùs, quàm domus unicujusque civium? hic aræ sunt, hic foci, hic dii penates, hic sacræ religionis ceremoniæ continentur: hoc perfugium est ità sanctum omnibus, ut inde abripi neminem fas sit. quo magis est furor istius ab auribus vestris repellendus, qui, quæ majores nostri religionibus tuta nobis, & sancta esse voluerunt, ea iste non solùm contra religionem labefactavit, sed etiam ipsius religionis nomine evertit. at quæ dea est? Bonam esse oportet, quandoquidèm est abs te dedicata. Libertas, inquit, est. eam tu igitur domi meæ collocasti, quàm ex urbe tota sustulisti? tu, cum collegas tuos, summa potestate præditos, negares liberos esse; cum in templum Castoris aditus esset apertus nemini; cum hunc clarissimum virum, summo genere natum, summis populi beneficiis usum, pontificem, & consularem, & singulari bonitate, ac modestia præditum, quem quibus oculis adspicere audeas, satis mirari non queo, audiente populo R. à pedissequis conculcari juberes; cum indemnatum exturbares, privilegiis tyrannicis irrogatis; cum principem orbis terræ virum inclusum domi contineres; cum forum armatis catervis perditorum hominum possideres: Libertatis simulacrum in ea domo collocabas, quæ domus erat ipsa indicio tui crudelissimi dominatus, & miserrimæ populi R. servitutis? eum ne potissimum Libertas domo sua debuit pellere, qui nisi fuisset, in servorum potestatem civitas tota venisset? at unde inventa est ista Libertas? quæsivi enim diligentèr. Tanagræa quædam meretrix fuisse dicitur. ejus non longè à Tanagris simulacrum è marmore in sepulchro positum

fuit,

fuit. hoc quidam homo nobilis, non alienus ab hoc religioso Libertatis sacerdote, ad ornatum ædilitatis suæ deportavit. etenim cogitarat omnes superiores muneris splendore superare. itàque omnia signa, tabulas, ornamentorum quod superfuit in fanis, & communibus locis, tota è Græcia, atque insulis omnibus, honoris populi R. causa, sanè frugaliter domum suam deportavit. is posteàquam intellexit, posse se, interversa ædilitate, à L. Pisone consule prætorem renunciari, si modò eadem prima littera competitorem habuisset aliquem, ædilitatem duobus in locis partim in arca, partim in hortis suis collocavit, signum dè busto meretricis ablatum isti dedit, quod esset signum magis istorum, quàm publicæ libertatis. hanc deam quisquam violare audeat, imaginem meretricis, ornamentum sepulchri, à fure sublatam, à sacrilego collocatam? hæc me domo mea pellet? hæc, ultrix afflictæ civitatis, reip. spoliis ornabitur? hæc erit in eo monumento, quod positum est, ut esset indicium oppressi senatus ad memoriam sempiternam turpitudinis? O Q. Catule (patrem nè appellem, an filium? recentior memoria filii est, & cum rebus meis gestis conjunctior) tantum nè te fefellit, cum mihi summa, & quotidiè majora præmia in rep. fore putabas? negabas fas esse duos consules esse in hac civitate inimicos reip. duo sunt inventi, qui senatum tribuno furenti constrictum traderent, qui prò me patres conscriptos deprecari, & populo supplices esse, edictis, atque imperio vetarent, quibus spectantibus domus mea disturbaretur, diriperetur, qui deniquè ambustas fortunarum mearum reliquias suas in domos comportari juberent. Venio nunc ad patrem. Tu, Q. Catule, M. Fulvii domum, cum is fratris tui socer fuisset, monumentum tuarum manubiarum esse voluisti, ut ejus, qui perniciosa reip. consilia cepisset, omnis memoria funditùs ex oculis hominum, ac mentibus tolleretur. hoc si quis tibi ædificanti illam porticum diceret, fore tempus, cum is tribunus pl. qui auctoritatem senatus, judi-

dicium bonorum omnium neglexiſſet, tuum monumentum, conſulibus non modò inſpectantibus, verùm adjuvantibus, diſturbaret, everteret, idquè cum ejus civis, qui rempub. ex ſenatus auctoritate conſul defendiſſet, domo conjungeret: nonnè reſponderes, id, niſi everſa civitate, accidere non poſſe? at videte hominis intolerabilem audaciam cum projecta quadam, & effrænata cupiditate. monumentum iſte numquàm, aut religionem ullam excogitavit: habitare laxè, & magnificè voluit, duaſque & magnas, & nobiles domos conjungere. eodem puncto temporis, quo meus diſceſſus iſti cauſam cædis eripuit, à Q. Sejo Poſthumo contendit, ut ſibi domum venderet. cum ille id negaret, primò ſe luminibus ejus eſſe obſtructurum minabatur. affirmabat Poſthumus, ſe vivo illam domum iſtius numquàm futuram. acutus adoleſcens ex ipſius ſermone intellexit, quid fieri oporteret: hominem veneno apertiſſimè ſuſtulit: emit domum litigatoribus defatigatis, propè dimidio cariùs, quàm æſtimabat. Quorſùm igitùr hæc oratio pertinet? domus mea illa propè tota vacua eſt: vix pars ædium mearum decima ad Catuli porticum acceſſit. cauſa fuit ambulatio, & monumentum, & iſta Tanagræa, oppreſſa libertate, Libertas. in Palatio, pulcherrimo proſpectu, porticum cum conclavibus pavimentatam trecentum pedum concupierat, ampliſſimum periſtylum, cætera ejuſmodi, facilè ut omnium domos & laxitate, & dignitate ſuperaret. & homo religioſus, cum ædes meas idem emeret, & venderet, tamen illis tantis tenebris non eſt auſus ſuum nomen emptioni illi adſcribere: poſuit ſcilicèt Statonem illum, hominem ſua virtute egentem, ut is, qui in Marſis, ubi natus eſt, tectum, quo imbris vitandi cauſa ſuccederet, nullum haberet, ædes in Palatio nobiliſſimas emiſſe ſe diceret. inferiorem ædium partem aſſignavit non ſuæ genti Fontejæ, ſed Clodiæ, quam reliquit: quem in numerum ex multis Clodiis nemo nomen dedit, niſi aut egeſtate, aut ſcelere perditus. Hanc vos, pontifices, tam variam, tam novam in omni genere

vo-

voluntatem, impudentiam, audaciam, cupiditatem comprobabitis? Pontifex, inquit, adfuit. Non te pudet, cum apud pontifices res agatur, pontificem dicere, non collegium pontificum, afuiſſe; præſertim cum tribunus pl. vel denunciare potueris, vel etiam cogere? Eſto: collegium non adhibuiſti: quid? dè collegio quis tandem adfuit? poſuerat enim auctoritatem in uno, quæ eſt in his omnibus. ſed tamen auget & ætas, & honos dignitatem. opus erat etiam ſcientia: quam etſi omnes conſecuti ſunt, tamen certè peritiores vetuſtas facit. Quis ergò adfuit? Frater, inquit, uxoris meæ. Si auctoritatem quærimus: etſi id eſt ætatis, ut nondùm conſecutus ſit; tamen, quanta eſt in adoleſcente auctoritas, ea propter tantam conjunctionem affinitatis minor eſt putanda. ſin autem ſcientia eſt quæſita, quis erat minùs peritus, quàm is, qui paucis illis diebus in collegium venerat? qui etiam tibi erat magis obſtrictus beneficio recenti, cum ſe, fratrem uxoris tuæ, fratri tuo germano antelatum videbat. etſi in eo providiſti, nè frater te accuſare poſſet. hanc tu igitur dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus populi R. ornatum pontificem, non deniquè adoleſcentem quemquàm, cum haberes in collegio familiariſſimos, adhibere potuiſti? adfuit is, ſi modò adfuit, quem tu impuliſti: ſoror rogavit, mater coegit. Videte igitur, pontifices, quid ſtatuatis in mea cauſa dè omnium fortunis. verbo ne, pontifices, putatis, ſi is poſtem tenuerit, & aliquid dixerit, domum uniuſcujuſque conſecrare poſſe? an iſtæ dedicationes, & templorum, & delubrorum religiones ad honorem deorum immortalium ſinè ulla civium calamitate à majoribus noſtris conſtitutæ ſunt? eſt inventus tribunus pl. qui conſularibus copiis inſtructus, omni impetu furoris in eum civem irruerit, quem perculſum ipſa reſp. ſuis manibus extolleret. quid, ſi quis ſimilis iſtius (neque enim jam deerunt, qui imitari velint) aliquem mei diſſimilem, cui reſp. non tantum debeat, per vim afflixerit, domum ejus per pontificem dedicarit;

id

id vos iſta auctoritate conſtituetis ratum eſſe oportere? Dicitis, quem reperiet pontificem? Quid? & tribunus pl. idem eſſe non poteſt pontifex? M. Druſus ille, clariſſimus vir, tribunus pl. pontifex fuit. ergo, ſi is Q. Cæpionis, inimici ſui, poſtem ædium tenuiſſet, & pauca verba feciſſet, ædes Cæpionis eſſent dedicatæ? Nihil loquor dè pontificio jure, nihil dè ipſis verbis dedicationis, nihil dè religione, ceremoniis: non diſſimulo me neſcire ea, quæ etiam ſi ſcirem, diſſimularem, nè aliis moleſtus, vobis etiam curioſus viderer: etſi effluunt multa ex veſtra diſciplina, quæ etiam ad noſtras aures ſæpè permanant. poſtem teneri in dedicatione oportere videor audiſſe templi. ibi enim poſtis eſt, ubi templi aditus eſt, & valvæ. ambulationis poſtes nemo umquàm tenuit in dedicando. ſimulacrum autem, aut aram ſi dedicaſti, ſine religione loco moveri poteſt. ſed jam hoc dicere tibi non licebit, quoniam pontificem poſtem tenuiſſe dixiſti. Quamquàm quid ego dè dedicatione loquar? aut quid dè veſtro jure, & religione, contrà quam propoſueram, diſputabo? Ego verò ſi omnia ſolemnibus verbis, veteribus, & priſcis inſtitutis acta eſſe dicerem, tamen me reip. jure defenderem. An cum tu ejus civis diſceſſu, cujus unius opera ſenatus, atque omnes boni civitatem eſſe incolumem totiès judicaſſent, oppreſſam teterrimo latrocinio cum duobus ſceleratiſſimis conſulibus remp. teneres; domum ejus, qui patriam à ſe ſervatam perire ſuo nomine noluiſſet, per pontificem aliquem dedicaſſes; poſſet recreata reſp. ſuſtinere? date dè hac religione aditum, pontifices: jam nullum fortunis communibus exitum reperietis. an ſi poſtem tenuerit pontifex, & verba ad religionem deorum immortalium compoſita ad perniciem civium tranſtulerit, valebit ad injuriam nomen ſanctiſſimum religionis: ſi tribunus pl. verbis non minùs priſcis, & pœnè ſolemnibus bona civis cujuſpiam conſecrarit, non valebit? Atqui C. Atinius patrum memoria bona Q. Metelli, qui eum ex ſenatu cenſor ejecerat, avi tui, Q. Metelle, & tui, P. Servilii,

lii, & proavi tui, P. Scipio, consecravit, foculo posito in rostris, adhibitoque tibicine. quid tum? num ille furor tribuni pl. ductus ex nonnullis veterum temporum exemplis, fraudi Metello fuit summo illi, & clarissimo viro? certè non fuit. Vidimus hoc idem Cn. Lentulo censori tribunum pl. facere. numquid igitur is bona Lentuli religioni obligavit? Sed quid ego cæteros? tu, tu, inquam, capite velato, concione advocata, foculo posito, bona tui Gabinii, cui regna omnia Syrorum, Arabum, Persarumque donaras, consecrasti. quod si tum nihil est actum: quid in meis bonis agi potuit? sin est ratum; cur ille gurges helluatus tecum simul reip. sanguinem, ad cœlum tamen extruxit villam in Tusculano visceribus ærarii? mihi meas ruinas, quarum ego similem totam urbem esse passus non sum, adspicere non licuit? Omitto Gabinium. quid? exemplo tuo bona tua nonnè L. Mummius vir omnium fortissimus, atque optimus, consecravit? quod si, quia ad te pertinet, ratum esse negas oportere: ea jura constituisti in præclaro tribunatu tuo, quibus in te conversis recusares, alios everteres? sin ista consecratio legitima est: quid est, quod profanum in tuis bonis esse possit? an consecratio nullum habet jus, dedicatio est religiosa? quid ergo illa tua tum obtestatio tibicinis? quid foculus? quid preces? quid prisca verba voluerunt? ementiri, fallere, abuti deorum immortalium numine ad hominum timorem voluisti? nam, si est illud ratum: mitto Gabinium: tua domus certè, & quidquid habes aliud, est Cereri consecratum. sin ille ludus fuit: quid te impurius, qui religiones omnes pollueris aut ementiendo, aut stuprando? Jam fateor, inquit, in Gabinio me nefarium fuisse. Quippè vides pœnam illam, à te in alium institutam, in te ipsum esse conversam. Sed homo, omnium scelerum, flagitiorumque documentum, quod in Gabinio fateris, cujus impudicitiam pueritiæ, libidines adolescentiæ, dedecus, & egestatem reliquæ vitæ, latrocinium consulatus vidimus, cui nè ista quidem ipsa cala-

lami-

lamitas injuria potuit accidere, id in me infirmas, & gravius esse dicis, quod uno adolescente, quàm quod concione tota teste fecisti? Dedicatio magnam, inquit, habet religionem. Non nè vobis Numa Pompilius videtur loqui? discite orationem, pontifices, & vos flamines: etiam tu rex disce à gentili tuo: quamquàm ille gentem istam reliquit: sed tamen disce ab homine religionibus dedito, justo, tum omnium religionum perito. Quid? in dedicatione non nè & quis dicit, & quid, & quomodò, quæritur? an tu hæc ità confundis, & perturbas, ut, quicumque velit, quod velit, quomodò velit, possit dedicare? quis eras tu, qui dedicabas? quo jure? qua lege? quo exemplo? qua potestate? ubi te isti rei populus R. præfecerat? video enim esse legem veterem tribunitiam, quæ vetet injussu plebis ædes, terram, aram consecrare. neque tum hoc ille Q. Papirius, qui hanc legem rogavit, sensit, neque suspicatus est fore periculum, nè domicilia, aut possessiones indemnatorum civium consecrarentur. neque enim id fieri fas erat, neque quisquam fecerat: neque erat causa, cur prohibendo non tam deterrere videretur, quam admonere. sed quia consecrabantur ædes, non privatorum domicilia, sed quæ sacræ nominantur; consecrabantur agri, non ità ut nostra prædia, si quis vellet, sed ut imperator agros dè hostibus captos consecraret; statuebantur aræ, quæ religionem afferrent, ipso si loco essent consecratæ: hæc nisi plebs jussisset, fieri vetuit. quæ si tu interpretaris dè nostris ædibus, atque agris scripta esse, non repugno: sed quæro, quæ lex lata sit, ut tu meas ædes consecrares; ubi tibi hæc potestas data sit; quo jure feceris. neque ego nunc dè religione, sed dè bonis omnium nostrum, nec dè pontificio, sed dè jure publico disputo. Lex Papiria vetat ædes injussu plebis consecrari: sit sanè hoc dè nostris ædibus, ac non dè publicis templis. unum ostende verbum consecrationis in ipsa tua lege: si illa lex est, ac non vox sceleris, & crudelitatis tuæ. quod si tibi tum in il-

lo reip. naufragio omnia in mentem venire potuissent, aut si tuus scriptor in illo incendio civitatis non syngraphas cum Byzantiis exulibus, & cum legatis regiis faceret, sed vacuo animo tibi ista non scita, sed portenta conscriberet: esses omnia, si minus re, at verbis legitimis consecutus. sed uno tempore cautiones fiebant pecuniarum; fœdera feriebantur provinciarum; regum appellationes venales erant; servorum omnium vicatim celebrabatur tota urbe descriptio; inimici in gratiam reconciliabantur; imperia adscribebantur novæ juventuti; Q. Sejo venenum misero parabatur; dè Cn. Pompejo, propugnatore, & custode imperii, interficiendo consilia inibantur; senatus nè quid esset, ut lugerent boni semper; ut capta resp. consulum proditione, vi tribunitia teneretur; hæc cum tot, tantaque agerentur, non mirum est, præsertim in furore animi, & cæcitate, multa illum, & te fefellisse. At videte, quanta sit vis hujus Papiriæ legis in re tali, non qualem tu affers sceleris plenam, & furoris. Q. Marcius censor signum Concordiæ fecerat, idque in publico collocarat. hoc signum C. Cassius censor cum in curiam transtulisset, collegium vestrum consuluit, numquid esse causæ videretur, quin id signum, curiamque Concordiæ dedicaret? Quæso, pontifices, & hominem cum homine, & tempus cum tempore, & rem cum re comparate. ille erat summa modestia, & gravitate censor: hic tribunus pl. scelere, & audacia singulari. tempus illud erat tranquillum, & in libertate populi, & gubernatione positum senatus: tuum porrò tempus libertate populi R. oppressa, senatus auctoritate deleta. res illa plena justitiæ, sapientiæ, dignitatis. censor enim, penès quem majores nostri, id quod tu sustulisti, judicium senatus dè dignitate esse voluerunt, Concordiæ signum volebat in curia, curiamque ei deæ dedicare. præclara voluntas, atque omni laude digna: præscribere enim se arbitrabatur, ut sinè studiis dissensionis sententiæ dicerentur, si sedem ipsam, ac templum publici consilii religione Concordiæ devin-

vinxiſſet. tu, cum ferro, cum metu, cum edictis, cum privilegiis, cum præſentibus copiis perditorum, abſentis exercitus terrore, & minis, conſulum ſocietate, & nefario fœdere, ſervitute oppreſſam civitatem teneres, Libertatis ſignum poſuiſti magis ad ludibrium impudentiæ, quàm ad ſimulationem religionis. ille in curia, quæ poterat, ſinè cujuſquam incommodo dedicabat: tu in civis optimi dè rep. meriti cruore, ac pænè oſſibus ſimulacrum non libertatis publicæ, ſed licentiæ collocaſti. atque ille tamen ad collegium retulit: tu ad quem retuliſti? ſi quid deliberares, ſi quid tibi aut piandum, aut inſtituendum fuiſſet religione domeſtica; tamen inſtituto cæterorum vetere ad pontificem detuliſſes. novum delubrum cum in urbis clariſſimo loco, nefando quodam, atque inaudito inſtituto inchoares, referendum ad ſacerdotes publicos non putaſti? at ſi collegium pontificum adhibendum non videbatur; nemo nè horum tibi idoneus viſus eſt, qui ætate, honore, auctoritate antecellunt, ut cum eo dedicationem communicares? quorum quidem tu non contempſiſti, ſed pertimuiſti dignitatem. an tu auderes quærere ex P. Servilio, aut ex M. Lucullo, quorum ego conſilio, atque auctoritate remp. conſul ex veſtris manibus, ac faucibus eripui, quibuſnam verbis, aut quo ritu, primum hoc dico, civis domum conſecrares; deindè civis ejus, cui princeps ſenatus, cui etiam ordines omnes, deindè Italia tota, poſt cunctæ gentes teſtimonium hujus urbis, atque imperii conſervati dediſſent? quid diceres, o nefanda, & pernicioſa labes civitatis? ades, ades, Luculle, Servili, dum dedico domum Ciceronis, ut mihi præeatis, poſtemque teneatis. es tu quidem cum audacia, tum impudentia ſingulari: ſed tibi tamen oculi, vultus, verba cecidiſſent, cum te viri, qui ſua dignitate perſonam populi Rom. atque auctoritatem imperii ſuſtinerent, verbis graviſſimis perterruiſſent, nequè ſibi fas eſſe dixiſſent, furori intereſſe tuo, atque in patriæ parricidio, & ſcelere quæ cum videres, tum te ad tuum

affinem non delectum à te, sed relictum à cæteris contulisti: quem ego tamen credo, si est, ortus ab illis, quos memoriæ proditum est, ab ipso Hercule, perfuncto jam laboribus, sacra didicisse, in viri fortis ærumnis non ità crudelem fuisse, ut in vivi, & jam spirantis caput bustum suis manibus imponeret. qui aut nihil dixit, aut si fecit, omninò pœnam hanc maternæ temeritatis tulit, ut mutam in delicto personam, nomenque præberet: aut si dixit aliquid verbis hæsitantibus, postemque tremebunda manu tetigit, certè nihil ritè, nihil castè, nihil more, institutoque perfecit. viderat ille Murænam, vitricum suum, consulem designatum, ad me consulem cum Allobrogibus communis exitii indicia afferre: audierat ex illo, se à me bis salutem accepisse, separatim semel, iterùm cum universis. quarè quis est, qui existimare possit, huic novo pontifici primam hanc post sacerdotium initum religionem instituenti, vocemque mittenti, non & linguam obmutuisse, & manum obtorpuisse, & mentem debilitatam metu concidisse? præsertim cum ex collegio tanto non regem, non flaminem, non pontificem videret, fierique particeps alieni sceleris invitùs cogeretur, & gravissimas pœnas affinitatis impurissimæ sustineret. Sed, ut revertar ad jus publicum vindicandum, quod ipsi pontifices sempèr non solùm ad suas ceremonias, sed etiam ad populi jussa accommodaverunt: habetis in commentariis vestris, C. Crassum censorem dè signo Concordiæ dedicando ad pontificum collegium retulisse, eique M. Æmilium pontificem maximum prò collegio respondisse, nisi eum populus R. nominatim præfecisset, atque ejus jussu faceret, non videri id rectè posse judicari. Quid? cum Licinia, virgo Vestalis, summo loco nata, sanctissimo Sacerdotio prædita, T. Flaminio, Q. Metello coss. aram, & ædiculam, & pulvinar sub saxo sacro dedicasset, non eam rem ex auctoritate senatus ad hoc collegium Sex. Julius prætor retulit? cum P. Scævola pontifex maximus prò collegio respondit; quod in loco publico Licinia

C. F.

C. F. injussu populi dedicasset, sacrum non videri esse. quàm quidem rem quanta severitate, quantaque diligentia senatus sustulerit, ex ipso S. C. facile cognoscetis. recita S. C. Videtis nè prætori urbano negotium datum, ut curaret, nè id factum esset? & ut, si quæ essent incisæ, aut inscriptæ litteræ, tollerentur? O tempora, ò mores! tum censorem, hominem sanctissimum, simulacrum Concordiæ dedicare pontifices in templo inaugurato prohibuerunt; post autem senatus in loco augusto consecratam eam aram tollendam ex auctoritate pontificum censuit, nequè ullum est passus ex ea dedicatione litterarum extare monumentum: tu, procella patriæ, turbo, ac tempestas pacis, atque otii, quod in naufragio reip. tenebris offusis, demerso populo R. everso, atque ejecto senatu, dirueris, ædificaris, religione omni violata, reip. tamen nomine contaminaris, in civis hujuscè ædibus, & in urbe, quàm suis laboribus, & periculis conservasset, monumentum deletæ reip. collocari ad equitum notam, ad dolorem bonorum omnium, sublatoque Q. Catuli nomine incideris; id sperasti remp. diutiùs, quàm, quòad mecum simùl expulsa careret his mœnibus, esse laturam? At si, pontifices, nequè is, cui licuit, nequè id, quod fas fuit, dedicavit: quid me attinet jam illud tertium, quod proposueram, docere, non iis institutis, ac verbis, quibus ceremoniæ postulant, dedicasse? dixi à principio, nihil me dè scientia vestra, nihil dè sacris, nihil dè abscondito jure pontificum dicturum. quæ sunt adhuc à me dè jure dedicandi disputata, non sunt quæsita ex occulto aliquo genere litterarum, sed sumpta dè medio, ex rebus palàm per magistratus actis, ad collegiumque delatis, ex S. C. ex lege. illa interiora jam vestra sunt,. quid dici, quid præcipere, quid tangi, quid teneri jus fuerit. Quæ si omnia ex Coruncanii scientia, qui peritissimus pontifex fuisse dicitur, acta esse constarent; aut si M. Horatius ille Pulvillus, qui, cum ejus dedicationem multi propter invidiam fictis religionibus impedirent, restitit, & con-

ſtantiſſima mente Capitolium dedicavit, hujuſmodi alicui dedicationi præfuiſſet: tamen in ſcelere religio non valeret, nedùm valeat id, quod imperitus adoleſcens, novus ſacerdos, ſororis precibus, matris minis adductus, ignarus, invitus, ſinè collegis, ſinè libris, ſinè auctore, ſinè ſcriptore, furtim, mente, ac lingua titubante feciſſe dicatur: præſertim cum iſte impurus, atque impius hoſtis omnium religionum, qui contrà fas inter viros ſæpè mulier, & intèr mulieres vir fuiſſet, ageret illam rem ità raptim, & turbulentè, ut nequè mens, nequè vox, nequè lingua conſiſteret. Delatum tum eſt ad vos, pontifices, & poſt omnium ſermone celebratum, quemadmodùm iſte præpoſteris verbis, ominibus obſcœnis, identidèm ſe ipſe revocando, dubitans, timens, hæſitans, omnia aliter, ac vos in monumentis habetis, & pronunciarit, & fecerit. quod quidem minimè mirum eſt, in tanto ſcelere, tantaque dementia nè audaciæ quidem locum ad timorem comprimendum fuiſſe. etenim, ſi nemo umquàm prædo tàm barbarus, atque immanis fuit, qui cum fana ſpoliaſſet, deindè aram aliquam in litore deſerto, ſomniis ſtimulatus, aut religione aliqua, conſecraret, non horreret animo, cum divinum numen ſcelere violatum placarè precibus cogeretur; qua tandèm iſtum perturbatione mentis, omnium templorum, atque tectorum, totiuſque urbis prædonem fuiſſe cenſetis, cum prò deteſtatione tot ſcelerum unam aram nefariè conſecraret? non poterat ullo modo (quamquàm & inſolentia dominatus extulerat animos, & erat incredibili armatus audacia) non in agendo tuere, ac ſæpè peccare, præſertim illo pontifice, & magiſtro, qui cogeretur docere, antequàm ipſe didiciſſet. magna vis eſt cum in deorum immortalium numine, tum verò in ipſa rep. dii immortales ſuorum templorum cuſtodem, ac præſidem ſceleratiſſimè pulſum cum viderent, ex ſuis templis in ejus ædes immigrare nolebant. itàque iſtius vecordiſſimi mentem cura, metuque terrebant. res verò publica,

quam-

quamquàm erat exterminata mecum, tamen obversabatur ante oculos exterminatoris sui, & ab istius inflammato, atque ignito furore jam tum me, seque repetebat. quarè, quid est mirum, si iste metu, si furore instinctus, scelere præceps, neque institutas ceremonias persequi, neque verbum ullum solemne potuit effari? Quæ cum ità sint, Pontifices, revocate jam animos vestros ab hac subtili nostra disputatione ad universam remp. quam anteà cum viris fortibus multis, in hac verò causa solis vestris cervicibus sustinetis. vobis universi senatus perpetua auctoritas, cui vosmetipsi præstantissimi semper in mea causa præfuistis; vobis Italiæ magnificentissimus ille motus, municipiorumque concursus; vobis campus, centuriarumque una vox omnium, quorum vos principes, atque auctores fuistis; vobis omnes societates, omnes ordines, omnes qui aut re, aut spe deniquè sunt boni, omne vobis erga meam dignitatem studium, & judicium non modò commissum, verùm etiam commendatum esse arbitrantur. deniquè ipsi dii immortales, qui hanc urbem, atque hoc imperium tuentur, ut esset omnibus gentibus, posteritatique perspicuum, divino me numine esse reip. redditum, iccircò mihi videntur fructum ipsum reditus, & gratulationis meæ ad suorum sacerdotum potestatem, judiciumque revocasse. hic est enim reditus, Pontifices, hæc restitutio, in domo, in sedibus, in aris, in focis, in diis penatibus recuperandis; quorum etsi iste suis sceleratissimis manibus tecta, sedesque convellit; ducibusque consulibus, tamquàm urbe capta, hanc unam domum quasi acerrimi propugnatoris, sibi delendam putavit: tamèn illi dii penates, ac familiares mei per vos in meam domum mecum erunt restituti. Quocircà te, Capitoline, quem propter beneficia populus R. optimum, propter vim maximum nominavit; teque, Juno regina, & te, custos urbis, Minerva, quæ semper adjutrix consiliorum meorum, testis laborum extitisti, precor, ac quæso: vosque, qui maximè me repetistis, atque revo-

castis, quorum dè sedibus hæc mihi proposita est contentio, patrii penates, familiaresque, qui huic urbi, & reip. præsides estis: vos contestor, quorum ego à templis ac delubris pestiferam illam, & nefariam flammam depuli: teque, Vesta mater, cujus castissimas sacerdotes ab hominum amentia, furore, & scelere defendi, cujusque ignem illum sempiternum non sum passus aut sanguine civium restingui, aut cum totius urbis incendio commisceri: ut, si in illo pęnè fato reip. objeci meum caput prò vestris ceremoniis, atque templis perditissimorum civium furori, atque ferro; & si iterum, cum ex mea contentione interitus bonorum omnium quæreretur, vos sum testatus, vobis me, ac meos commendavi, meque ac meum caput ea conditione devovi, ut, si & eo ipso tempore, & ante in consulatu meo, commodis meis omnibus, emolumentis, præmiis prætermissis, cura, cogitatione, vigiliis omnibus, nihil, nisi dè salute meorum civium, laborassem, tum mihi rep. aliquandò restituta liceret frui; sin autem mea consilia patriæ non profuissent, ut perpetuum dolorem avulsus à meis sustinerem: hanc ego devotionem capitis mei, cum ero in sedes meas restitutus, tùm deniquè convictam esse, & commissam putabo. nam nunc quidem, Pontifices, non solùm domo, dè qua cognoscitis, sed tota urbe careo, in quam videor esse restitutus. urbis enim celeberrimæ, & maximæ partes adversum illud non monumentum, sed vulnus patriæ contuentur. quem cum mihi conspectum morte magis vitandum, fugiendumque esse videatis; nolite, quæso, eum, cujus reditu restitutam rempubl. fore putastis, non solùm dignitatis ornamentis, sed etiam urbis partibus velle esse privatum. non me bonorum direptio, non tectorum excisio, non depopulatio prædiorum, non præda consulum, ex meis fortunis crudelissimè capta, permovet. caduca semper, & mobilia hæc esse duxi, non virtutis, atque ingenii, sed fortunæ, & temporum munera: quorum ego non tam facultatem umquàm, & copiam

piam expetendam putavi, quàm & in utendo rationem, & in carendo patientiam. etenim ad noſtrum uſum propemodùm jam eſt definita moderatio rei familiaris: liberis autem noſtris ſatis amplum patrimonium paterni nominis, ac noſtræ memoriæ relinquemus. domo per ſcelus erepta, per latrocinium occupata, per religionis vim ſceleratiùs etiam ædificata, quam everſa, carere ſinè maxima ignominia reip., meo dedecore, ac dolore non poſſum. Quapropter, ſi diis immortalibus, ſi ſenatui, ſi populo R., ſi cunctæ Italiæ, ſi provinciis, ſi exteris nationibus, ſi vobiſmetipſis, qui in mea ſalute principem ſemper locum, auctoritatemque tenuiſtis, gratum, & jucundum meum reditum intelligitis eſſe: quæſo, obteſtorque vos, Pontifices, ut me, quem auctoritate, ſtudio, ſententiis reſtituiſtis, nunc, quoniam ſenatus ità vult, manibus quoquè veſtris in meis ſedibus collocetis.

M. TULLII CICERONIS
O R A T I O.
PRO CN. PLANCIO.
ARGUMENTUM.

Quæstio : An Cn. Plancius ambitu sit Ædilitatem assecutus: Accusator, M. Juventius Laterensis, & L. Cassius: Reus, Cn. Plancius: Patronus, Cicero: Quæsitor, C. Flavius, sivè, ut putant aliqui, C. Alfius. Habita est anno U.C. 699.

CUm propter egregiam, & singularem Cn. Plancii, Judices, in mea salute custodienda fidem tam multos, & bonos viros ejus honori viderem esse fautores; capiebam animo non mediocrem voluptatem, quod, cujus officium mihi saluti fuisset, ei meorum temporum memoriam suffragari videbam. cum autem audirem meos partim inimicos, partim invidos huic accusationi esse fautores, eandemque rem adversariam esse in judicio Cn. Plancio, quæ in petitione fuisset adjutrix; dolebam, judices, & acerbè ferebam, si hujus salus ob eam ipsam causam esset infestior, quod is meam salutem, atque vitam sua benevolentia, præsidio, custodiaque texisset. nunc autem vester, judices, conspectus, & consessus iste reficit, & recreat mentem meam, cum intueor, & contemplor unumquemque vestrum. video enim hoc in numero neminem, cui mea salus cara non fuerit, cujus non extet in me suum meritum, cui non sim obstrictus memoria beneficii sempiterna. itàque non extrimesco, ne Cn. Plancio custodia meæ salutis apud eos obsit, qui me ipsum maximè salvum videre voluerunt; sæpiùsque, judices, mihi venit

in

in mentem, admirandum esse, M. Laterensem, hominem studiosissimum, & diligentissimum salutis meæ, reum hunc potissimùm sibi delegisse, quàm metuendum, nè vobis id ille magna ratione fecisse videatur. quamquàm mihi non sumo tantum, judices, neque arrogo, ut Cn. Plancium suis ergà me meritis impunitatem consecuturum putem. nisi ejus integerrimam vitam, modestissimos mores, summam fidem, continentiam, pietatem, innocentiam ostendero, nihil dè pœna recusabo: sin omnia præstitero, quæ sunt à bonis viris expetenda, petam, judices, à vobis, ut cujus misericordia salus mea custodita sit, vos ei vestram misericordiam, me deprecante, tribuatis. Equidèm ad reliquos labores, quos in hac causa majores suscipio, quàm in cæteris, etiam hanc molestiam assumo, quod mihi non solùm pro Cn. Plancio dicendum est, cujus ego salutem non secùs, ac meam tueri debeo, sed etiam pro me ipso, de quo accusatores plura pęnè, quam de re, reoque dixerunt. quamquàm, judices, si quid est in me ipso ità reprehensum, ut id ab hoc alienum sit, non me id magnopere conturbet. non enim timeo, ne, quia perraro grati homines reperiantur, iccircò cum me nimium gratum illi esse dicant, id mihi criminosum esse possit. quæ verò ità sunt agitata ab illis, ut aut merita Cn. Plancii erga me minora esse dicerent, quàm à me ipso prædicarentur, aut, si essent summa, negarent ea tamen ità magni, ut ego putarem, ponderis apud vos esse debere: hæc mihi sunt tractanda, judices, & modicè, ne quid ipse offendam; & tum denique, cum respondero criminibus, ne non tàm innocentia reus sua, quàm recordatione meorum temporum defensus esse videatur. Sed mihi in causa facili, atque explicata perdifficilis, judices, & lubrica defensionis ratio proponitur. nam si tantummodò mihi necesse esset contra Laterensem dicere, tamen idipsum esset in tanto usu nostro, tantaque amicitia molestum. vetus enim est lex illa justæ, veræque amicitiæ, quæ mihi cum

cum illo jamdiù est, ut idem amici semper velint; neque est ullum certius amicitiæ vinculum, quàm consensus, & societas consiliorum, & voluntatum. mihi autem non est in hac re solùm molestum, contra illum dicere, sed multò id magis, quod in ea causa contra dicendum est, in qua quædam hominum ipsorum videtur facienda esse contentio. quærit enim Laterensis, atque hoc uno maximè urget, qua se virtute, qua laude Plancius, qua dignitate superarit. ità, si cedo illius ornamentis, quæ multa, & magna sunt: non solum hujus dignitatis jactura facienda est, sed etiam largitionis recipienda suspicio est. sin hunc illi antepono; contumeliosa habenda est oratio, & dicendum est id, quod ille me flagitat, Laterensem à Plancio dignitate esse superatum. ità aut amicissimi hominis existimatio offendenda est, si illam accusationis conditionem sequar: aut optimè de me meriti salus deserenda est. Sed ego, Laterensis, cæcum me, & præcipitem ferri confitear in causa, si te aut à Plancio, aut ab ullo dignitate potuisse superari dixero. itàque discedam ab ea contentione, ad quam tu me vocas; & veniam ad illam, ad quam me causa ipsa deducit. Quid? tu non æquum dignitatis judicem putas esse populum? fortassè nonnumquàm est. utinàm verò semper esset! sed est perrarò: & si quandò est, in iis magistratibus est mandandis, quibus salutem suam committi putat. his levioribus comitiis, diligentia, & gratia petitorum honos paritur, non iis ornamentis, quæ esse in te videmus. nam quod ad populum pertinet, semper dignitatis iniquus judex est, qui aut invidet, aut favet, quamquàm nihil potes in te, Laterensis, constituere, quod sit proprium laudis tuæ, quin id tibi sit commune cum Plancio. sed hoc totum agetur alio loco. nunc tantum disputo de jure populi, qui & potest, & solet nonnumquàm dignos præterire: nec, si à populo præteritus est, quem non oportuit, à judicibus condemnandus est, qui præteritus non est. nam, si ità esset;

quod

quod patres apud majores nostros tenere non potuerunt, ut reprehensores essent comitiorum, id haberent judices, vel quod multò etiam minùs est ferendum. tùm enim magistratum non gerebat is, qui ceperat, si patres auctores non erant facti: nunc postulatur à vobis, ut ejus exilio, qui creatus sit, judicium populi R. reprehendatis. itàque quamquàm, qua nolui, jauua sum ingressus in causam; sperare videor, tantum abfuturam esse orationem meam à minima suspicione offensionis tuæ, te ut potius objurgem, quod iniquum in discrimen adducas dignitatem tuam, quam ut ego eam ulla contumelia coner attingere. Tu continentiam, tu industriam, tu animum in remp. tu virtutem, tu innocentiam, tu fidem, tu labores tuos, quod ædilis non sis factus, fractos esse, & abjectos, & repudiatos putas? vide tandèm, Laterensis, quantum à te dissentiam. si mediùs fidiùs decem soli essent in civitate viri boni, sapientes, justi, graves, qui te indignum ædilitate judicavissent; gravius de te judicatum putarem, quàm est hoc, quod tu metuis, ne à populo judicatum esse videatur. non enim comitiis judicat semper populus, sed movetur plerumque gratia; cedit precibus; facit eos, à quibus est maximè ambitus; denique si judicat, non delectu aliquo, aut sapientia ducitur ad judicandum, sed impetu nonnumquàm, & quadam etiam temeritate. non est enim consilium in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia: semperque sapientes ea, quæ populus fecisset, ferenda, non semper laudanda duxerunt. Quarè, cum te ædilem fieri oportuisse dicis: populi culpam, non competitoris, accusas. At fueris dignior, quàm Plancius; de quo ità tecum contendam paulò post, ut conservem dignitatem tuam: sed ut fueris dignior, non competitor, à quo es victus, sed populus, à quo es præteritus, in culpa est. in quo primum illud debes putare, comitiis, præsertim ædilitiis, studium esse populi, non judicium; eblandita illa, non enucleata esse suffragia; eos, qui suffragium ferant,

quid

quid cuique ipsi debeant, considerare sæpiùs, quam quid cuique à rep. videatur deberi. sin autem mavis esse judicium; non tibi id rescindendum est, sed ferendum. malè judicavit populus: at judicavit. non debuit: at potuit. non fero: at multi clarissimi, & sapientissimi cives tulerunt. est enim conditio liberorum populorum, præcipuèque hujus principis populi, & omnium gentium domini, atque victoris, posse suffragiis vel dare, vel detrahere, quod velit, cuique: nostrum autem est, qui in hac tempestate populi jactemur ac fluctibus, ferre modicè populi voluntates, allicere alienas, retinere partas, placare turbatas; honores si magni non putemus, non servire populo; sin eos expetamus, non defatigari supplicando. Venio jam ad ipsius populi partes: ut illius contra te oratione potius, quàm mea, disputem. qui si tecum congrediatur, & si una voce loqui possit, hæc dicat: Ego tibi; Laterensis, Plancium non anteposui; sed, cum essetis æque boni viri, meum beneficium potiùs ad eum detuli, qui à me contenderat, quàm ad eum, qui mihi non nimis submisse supplicarat. Respondebis, credo, te, splendore, & vetustate familiæ fretum, non valdè ambiendum putasse. at verò te ille ad sua instituta, suorumque majorum exempla revocabit, semper se dicet rogari voluisse, semper placuisse; M. Sejum, qui ne equestrem quidem splendorem incolumem à calamitate judicii retinere potuisset, homini nobilissimo, innocentissimo, eloquentissimo, M. Pisoni prætulisse; præposuisse se Q. Catulo, in summa familia nato, sapientissimo, & sanctissimo viro, non dico C. Serenum, subtilissimum hominem (fuit enim & animi satis magni, & consilii) sed Cn. Manlium, non solum ignobilem, verùm sinè virtute, sinè ingenio, vita etiam contempta, ac sordida. Desiderarunt te, inquit, oculi mei, cum tu esses Cyrenis. me enim, quàm socios, tua frui virtute malebam: & quò plùs intererat, eò plùs aberas à me: certè non videbam. deindè sitientem me virtutis tuæ de-

se-

ſeruiſti, ac dereliquiſti. cœperas enim petere tribunatum pl. temporibus iis, quæ iſtam eloquentiam, & virtutem requirebant. quam petitionem cum reliquiſſes, ſi hoc judicaſti, tanta in tempeſtate te gubernare non poſſe, de virtute tua dubitavi: ſi nolle, de voluntate: ſin, quod magis intelligo, temporibus te aliis reſervaſti, ego quoque, inquam, & reſp. ad ea te tempora revocavi, ad quæ tu te ipſe ſervaras. pete igitur eum magiſtratum, in quo mihi magnæ utilitati eſſe poſſis. ædiles quicunque erunt, idem mihi, quod oſtenderas: aut ſi, quod mea minus intereſt, id te magis fortè delectat, reddam tibi iſtam ædilitatem etiam negligenter petenti. ſed ampliſſimos honores, ut pro dignitate tua conſequare, condiſcas cenſeo, mihi paulò ante diligentiùs ſupplicare. Hæc populi oratio eſt; mea verò, Laterenſis, hæc: quarè victus ſis, non debere judicem quærere, modò ne largitione ſis victus. nam ſi quotieſcunquè præteritus erit is, qui non debuerit præteriri, totiès oportebit eum, qui factus erit, condemnari; nihil jam eſt, quod populo ſupplicetur, nihil, quod direptio, nihil, quod ſupplicatio magiſtratuum, renunciatio ſuffragiorum expectetur, ſimul ut qui ſint profeſſi, video quid dicam: hic familia conſulari eſt, ille prætoria, reliquos video eſſe ex equeſtri loco: ſunt omnes ſinè macula, ſunt æque boni viri, atque integri: ſed ſervari neceſſe eſt gradum. cedat conſulari generi prætorium, nec contendat cum prætorio equeſter locus. ſublata ſunt ſtudia, extinctæ ſuffragationes, nullæ contentiones, nulla libertas populi in mandandis magiſtratibus, nulla expectatio ſuffragiorum: nihil, ut plerumque evenit, præter opinionem accidet: nulla erit poſthac varietas comitiorum. ſin hoc perſæpè accidit, ut & factos aliquos, & non factos eſſe miremur, ſi campus, atque illæ undæ comitiorum, ut mare profundum, & immenſum, ſic effervescunt quodam quaſi æſtu, ut ad alios accedant, ab aliis autem recedant: in tanto nos impetu ſtudiorum, & motu temeritatis, modum ali-

aliquem, & consilium, & rationem requiramus? Quarè noli me jam ad contentionem vestram revocare, Laterensis. etenim si populo grata est tabella, quæ frontes aperit hominum, mentes tegit; datque eam libertatem, ut, quod velint, faciant, promittant autem, quod rogentur: cùr tu in judicio exprimis, quod non fit in campo? hic, quàm ille, dignior, perquàm grave est dictu. quo modo igitur est æquum? sic credo (quod agitur, quod satis est judici) hic factus est. cùr iste potiùs, quàm ego? vel nescio, vel non dico, vel denique, quod mihi gravissimum esset dicere, sed impunè tamen deberem dicere, non rectè. nam quid assequerer, si illa extrema defensione uterer, populum, quod voluisset, fecisse, non quod debuisset? quid si populi quoque factum defendo, Laterensis, & doceo, Cn. Plancium non obrepsisse ad honorem, sed eo venisse cursu, qui semper patuerit omnibus hoc nostro equestri loco? possum ne eripere orationi tuæ contentionem vestram, quæ tractari sinè contumelia non potest, & te ad causam, crimenque deducere? si, quod equitis Rom. filius est, inferior esse debuit: omnes tecum equitum R. filii petiverunt. nihil dico ampliùs: hoc tamen miror, cur tu huic potissimum irascare, qui longissimè à te absuit. equidèm si quando, ut fit, jactor in turba, non illum accuso, qui est in summa Sacra via, cum ego ad Fabianum fornicem impellor; sed eum, qui in me ipsum incurrit, atque incidit. tu neque Q. Pedio, forti viro, succenses, neque huic A. Plotio, ornatissimo homini, familiari meo: & ab eo, qui hos dimovit, potiùs, quàm ab iis, qui in te ipsum incubuerunt, te depulsum putas. sed tamen hæc tibi est prima cum Plancio, generis vestri, familiæque contentio, qua abs te vincitur. cur enim non confitear, quod necesse est? sed non hic magis, quàm ego à meis competitoribus & alias, & in consulatus petitione vincebar. sed vide, ne hæc ipsa, quæ despicis, huic suffragata sint. sic enim conferamus. Est tuum nomen utraque fa-

mi-

milia consulare . num dubitas igitur, quin omnes , qui favent nobilitati, qui id putant esse pulcherrimum , qui imaginibus , qui nominibus vestris ducuntur , te ædilem fecerint ? equidèm non dubito. sed si parum multi sunt, qui nobilitatem ament : num ista est nostra culpa ? etenim ad caput , & ad fontem utriusque generis veniamus . Tu es ex municipio antiquissimo Tusculano, ex quo plurimæ familiæ sunt consulares, in quibus est etiam Juventia, quot è reliquis municipiis omnibus non sunt; hic est è præfectura Atinati, non tam prisca , non tam honorata , non tam suburbana . quantum interesse vis ad rationem petendi? primum , utrum magis favere putas Atinates , an Tusculanos suis ? alteri (scire enim hoc propter vicinitatem facilè possum) cum hujus ornatissimi, atque optimi viri, Cn. Saturnini patrem ædilem , cum prætorem viderunt , quod primus ille non modo in eam familiam , sed etiam in præfecturam illam sellam curulem attulisset, mirandum in modum lætati sunt: alteros (credo, quia refertum est municipium consularibus : nam malevolos non esse certò scio) numquàm intellexi vehementiùs hospitum suorum honore lætari. habemus hoc nos, habent nostra municipia . quid ego de me, de fratre meo loquar? quorum honoribus agri propè dicam ipsi, montesque faverunt . num aliquandò vides Tusculanum aliquem de M. Catone illo, in omni virtute principe , num de Ti. Coruncanio municipe suo ; num de tot Fabiis gloriari ? verbum nemo facit . at in quemcumque Arpinatem incideris , etiam si nolis , erit tamen tibi fortassè de nobis aliquid, aliquid certè de C. Mario audiendum. Primùm igitur hic habuit studia suorum ardentia : tu tanta, quanta in hominibus jam saturatis honoribus esse potuerunt . deindè tui municipes sunt illi quidèm splendidissimi homines , sed tamen pauci , si quidèm cum Atinatibus conferantur; hujus præfectura plena virorum fortissimorum, sic , ut nulla tota Italia frequentior dici possit . Quàm quidèm nunc multitudinem

nem videtis, judices, in squalore, & luctu supplicem vobis. hi tot equites R. tot tribuni ærarii (nam plebem à judicio dimisimus, quæ cuncta comitiis adfuit) quid roboris, quid dignitatis hujus petitioni attulerunt? non enim tribum Terentinam, de qua dicam alio loco, sed dignitatem, sed oculorum conjectum, sed solidam, & robustam, & assiduam frequentiam præbuerunt. jam municipia conjunctione etiam vicinitatis vehementèr moventur. omnia, quæ dico de Plancio, dico expertus in nobis: sumus enim finitimi Atinatibus. laudanda est, vel etiam amanda vicinitas, retinens veterem illum officii morem, non infuscata malevolentia, non assueta mendaciis, non fucata, non fallax, non erudita artificio simulationis vel suburbano, vel etiam urbano. nemo Arpinas non Plancio studuit, nemo Soranus, nemo Casinas, nemo Aquinas: totus ille tractus celeberrimus Venafranus, Alifanus, tota denique nostra illa aspera, & montuosa, at fidelis, & simplex, & fautrix suorum regio se hujus honore ornari, se augeri dignitate arbitrabatur: iisdemque nunc à municipiis adsunt equites R. publicè cum legationis testimonio; nec minore nunc sunt solicitudine, quàm tum erant studio. etenim est graviùs spoliari fortunis, quàm non augeri dignitate. Ergo, ut alia in te erant illustriora, Laterensis, quæ tibi majores tui reliquerant: sic te Plancius hoc non solum municipii, verùm etiam vicinitatis genere vincebat. nisi fortè te Lavicana, aut Bovillana, aut Gabina vicinitas adjuvabat: quibus è municipiis vix jam, qui carnem Latinis petant, inveniuntur. Adjungam, si vis, id quod tu etiam huic obesse putas, patrem publicanum. qui ordo quanto sit in honore, quis nescit? flos enim equitum Rom., ornamentum civitatis, firmamentum reip. publicanorum ordine continetur. quis est ergo, qui neget, ordinis ejus studium fuisse in honore Plancii singulare? neque injuria: vel quod erat pater is, qui est princeps jamdiù publicanorum: vel quod

is

is ab ſociis unicè diligebatur: vel quod diligentiſſimè rogabat : vel quia pro filio ſupplicabat : vel quia hujus ipſius in illum ordinem ſumma officia quæſturæ, tribunatuſque conſtabant : vel quod illi in hoc ornando ordinem ſe ornare, & conſulere liberis ſuis arbitrabantur. Aliquid præterea; timidè dico, ſed tamen dicendum eſt : non enim opibus, non invidioſa gratia, non potentia vix ferenda, ſed commemoratione beneficii, ſed miſericordia, ſed precibus aliquid attulimus etiam nos. appellavi populum, tribubus ſubmiſi me, & ſupplicavi: ultrò mehercules ſe mihi etiam offerentes, ultrò pollicentes rogavi. valuit cauſa rogandi, non gratia: nec ſi vir ampliſſimus, cui nihil eſt, quod roganti concedi non jure poſſit, de aliquo, ut dicis, non impetravit, ego ſum arrogans, quod me valuiſſe dico. nam, ut omittam illud, quod ego pro eo laborabam, qui valebat ipſe per ſeſe; rogatio ipſa ſemper eſt gratioſiſſima, qu[illegible] officio neceſſitudinis conjuncta maximè. neque ego ſic rogabam, ut petere viderer, quia familiaris eſſet meus, quia vicinus, quia hujus parente ſemper plurimùm eſſem uſus, ſed ut quaſi parenti, & cuſtodi meo. non potentia mea, ſed cauſa rogationis fuit gratioſa. nemo mea reſtitutione lætatus eſt, nemo injuria doluit, cui non hujus in me miſericordia grata fuerit. etenim, ſi ante reditum meum Cn. Plancio ſe vulgo viri boni, cum hic tribunatum peteret, ultrò offerebant: cui nomen meum honori fuiſſet, ei meas præſentis preces non putas profuiſſe? an Minturnenſes coloni, quod C. Marium ex civili errore, atque ex impiis manibus eripuerunt, quod tecto receperunt, quod feſſum inedia, fluctibuſque recrearunt, quod viaticum congeſſerunt, quod navigium dederunt, quod eum linquentem terram eam, quam ſervaverat, lacrymis, votiſque omnibus proſecuti ſunt, æterna in laude verſantur: Plancio, quod me vel vi pulſum, vel ratione cedentem tempori receperit, juverit, cuſtodierit, his, & ſenatui, populoque Rom. ut haberent quod

re-

reducerent, conservarit, honori hanc fidem, misericordiam, virtutem fuisse miraris? Vitia mehercule res hæ Cn. Plancii, de quibus dixi, tegere potuerunt; ne tu in ea vita, de qua jam dicam, tot, & tanta adjumenta huic honori fuisse mirere. Hic est enim, qui adolescentulus cum A. Torquato profectus in Africam, sic ab illo gravissimo, & sanctissimo, atque omni laude, & honore dignissimo viro dilectus est, ut & contubernii necessitudo, & adolescentuli modestissimi pudor postulabat. quod si adesset, non minùs ille declararet, quàm hic illius frater patruelis, & socer, T. Torquatus, illi omni virtute, & laude par: qui est quidèm cum illo maximis vinculis & propinquitatis, & affinitatis conjunctus, sed ità magni amoris, ut illæ necessitudinis causæ leves esse videantur. Fuit in Creta posteà contubernalis Saturnini, propinqui sui, miles hujus Q. Metelli, quibus cum fuerit probatissimus, hodieque [illegible]ibus esse se probatum debet sperare. I[illegible]ea[illegible]ovincia legatus fuit C. Sacerdos, qua vir[illegible]te, [illegible]a constantia vir? L. Flaccus, qui ho[illegible]? [illegible]qui civis? qualem hunc putent, assiduitate, testimonioque declarant. In Macedonia tribunus militum fuit: in eadem provincia posteà quæstor. primum Macedonia sic eum diligit, ut indicant hi principes civitatum suarum: qui cum missi sint ob aliam causam, tamen hujus repentino periculo commoti huic assident, pro hoc laborant; huic si præsto fuerint, gratiùs se civitatibus suis facturos putant, quàm si legationem, & mandata sua confecerint. L. verò Apulejus hunc tanti facit, ut morem illum majorum, qui præscribit in parentum loco quæstoribus suis prætores esse oportere, officiis, benevolentiaque superarit. Tribunus pl. fuit, non fortassè tàm vehemens, quàm isti, quos tu jure laudas, sed certè talis, quales si omnes semper fuissent, numquàm desideratus vehemens esset tribunus. Omitto illa, quæ si minùs necessaria sunt, at certè, cum sunt prolata, laudantur: ut vivat cum suis, primùm cum parente, (nam meo judi-

dicio Pietas fundamentum eſt omnium virtutum) quem veretur ut deum (neque enim multo ſecus parens liberis) amat verò, ut ſodalem, ut fratrem, ut æqualem. quid dicam cum patruo? cum affinibus? cum propinquis? cum hoc Cn. Saturnino, ornatiſſimo viro? cujus quantam honoris hujus cupiditatem fuiſſe creditis, cum videatis luctus ſocietatem? Quid de me dicam? qui mihi in hujus periculo reus eſſe videor. Quid de his tot viris talibus, quos videtis veſte mutata? atqui hæc ſunt indicia ſolida, Judices, & expreſſa, hæc ſigna probitatis, non fucata forenſi ſpecie, ſed domeſticis inuſta notis veritatis. facilis eſt illa occurſatio, & blanditio popularis; adſpicitur, non attrectatur; procùl apparet, non excutitur, non in manus ſumitur. Omnibus igitur rebus ornatum hominem, tàm externis, quàm domeſticis: nonnullis rebus inferiorem, quàm te, generis & nominis dico: ſuperiorem aliis, municipum, vicinorum, ſocietatum ſtudio, temp[illegible]eorum memoria: parem virtute, integrita[illegible]deſtia, ædilem factum eſſe miraris? hunc [illegible] vitæ ſplendorem maculis aſpergis iſtis? jacis adulteriā, quę nemo non modò nomine, ſed ne ſuſpicione quidem poſſit agnoſcere? maritum appellas, ut verba fingas, non ſolùm crimina. ductum eſſe ab eo in provinciam aliquem dicis libidinis cauſa. quod non crimen eſt, ſed impudicum in maledicto mendacium: raptam eſſe mimulam, quod dicitur Atinæ factum à juvene, vetere quodam in ſcenicos jure, maximèque oppidano. o adoleſcentiam traductam eleganter, cui quidem cum, quod licuerit, obiiciatur, tamen id ipſum falſum reperiatur! Emiſſus aliquis è carcere, & quidem emiſſus, ut cognoſtis, neceſſarii hominis, optimique adoleſcentis rogatu. idem poſteà præmandatis requiſitus: atque hæc, nec ulla alia, ſunt coniecta maledicta in ejus vitam, de cujus vos pudore, religione, integritate dubitetis. Pater verò, inquit, etiam obeſſe filio debet. O vocem duram, atque indignam tua probitate, Laterenſis! pater ut in judicio capitis, pater ut in

di-

dimicatione fortunarum, pater ut apud tales viros obeſſe filio debeat? qui ſi eſſet turpiſſimus, ſordidiſſimus, tamen ipſo nomine patrio valeret apud clementes judices, & miſericordes, valeret, inquam, communi ſenſu omnium, & dulciſſima commendatione naturæ. ſed, cum ſit Cn. Plancius is eques R. ea primùm vetuſtate equeſtris ordinis, ut pater, ut avus, ut majores ejus omnes equites R. fuerint, ſummum in præfectura florentiſſima gradum tenuerint & dignitatis, & gratiæ; deindè, ut ipſe in legionibus P. Craſſi imperatoris inter ornatiſſimos homines, equites R. ſummo ſplendore fuerit; ut poſteà princeps inter ſuos, plurimarum rerum ſanctiſſimus, & juſtiſſimus judex, maximarum ſocietatum auctor, plurimarum magiſter: ſi non modò in eo nihil umquàm reprehenſum, ſed laudata ſunt omnia, tamen is oberit honeſtiſſimo filio pater, qui vel minus honeſtum, & alienum tueri vel auctoritate ſua, vel gratia poſſit? Aſperius, inquit, locutus eſt aliquid aliquando, immò fortaſſè liberius. at id ipſum, inquit, non eſt ferendum. ergo hi ferendi ſunt, qui queruntur, libertatem equitis R. ſe ferre non poſſe? ubinàm ille mos? ubi illa æquitas juris? ubi illa antiqua libertas, quæ malis oppreſſa civilibus extollere jam caput, & aliquandò recreata ſe erigere debebat? equitum ego R. etiam in homines nobiliſſimos maledicta, publicanorum in Q. Scævolam, virum omnibus ingenio, juſtitia, integritate præſtantem, aſpere, & ferociter, & liberè dicta commemorem? conſuli P. Naſicæ præco Granius medio in foro, cum ille, edicto juſtitio, domum deſcendens rogaſſet Granium, quid triſtis eſſet: an quod auctiones eſſent? immò verò, inquit, quod legiones. idem tribuno pl. potentiſſimo homini, M. Druſo, ſed multa in remp. molienti, cum ille eum ſalutaſſet, ut fit, dixiſſetque, quid agis, Grani? reſpondit, immò verò tu Druſe, quid agis? ille L. Craſſi, ille M. Antonii voluntatem aſperioribus facetiis ſæpè perſtrinxit impunè. nunc uſquè eò oppreſſa veſtra arrogantia civitas eſt, ut

quæ

quæ fuit olim præconi in ridendo, nunc equiti R. in plorando non sit concessa libertas. Quæ enim umquàm fuit Plancio vox contumeliæ potiùs, quàm doloris? quid est autem umquàm questus, nisi cum à sociis, & à se injuriam propulsaret? cum senatus impediretur, quominùs, id quod hostibus semper erat tributum, responsum equitibus R. redderetur: omnibus illa injuria dolori publicanis fuit: sed eum ipsum dolorem hic tulit paulò apertiùs. communis ille sensus in aliis fortassè latuit; hic, quod cum cæteris animo sentiebat, id magis, quàm cæteri, & vultu promptum habuit, & lingua. quamquàm, judices (agnosco enim ex me) permulta in Plancium, quæ ab eo numquàm dicta sunt, conferuntur. ego quia dico aliquid aliquandò, non studio adductus, sed contentione dicendi, aut lacessitus: & quia, ut fit in multis, exit aliquandò aliquid, si non perfacetum, attamèn fortassè non rusticum; quod quisque dixit, me id dixisse dicunt. ego autem, si quid est, quod mihi scitum esse videatur, & homine ingenuo dignum, atque docto, non aspernor; stomachor verò, cum aliorum non me digna in me conferuntur. Nam quod primus scivit legem de publicanis; tum, cum vir amplissimus consul id illi ordini per populum dedit, quod per senatum, si licuisset, dedisset: si in eo crimen est, quia suffragium tulit; quis non tulit publicanus? si quia primus scivit; utrum id sortis esse vis, an ejus, qui illam legem ferebat? si sortis; nullum crimen est in casu: si consulis; splendor etiam Plancii, hunc à summo viro principem ordinis judicatum. Sed aliquandò veniamus ad causam, in qua tu, nomine legis Liciniæ, quæ est de sodalitiis, omnes ambitus leges complexus es. neque enim quidquam aliud in hac lege, nisi editìtios judices es secutus. quod genus judiciorum si est æquum ulla in re, nisi hac tribuaria: non intelligo, quamobrèm senatus hoc uno in genere tribus edi voluerit ab accusatore, neque eandem editionem transtulerit in cæteras causas; de ipso denique ambitu, de rejectione

fieri voluerit judicium alternorum; cumque nullum genus acerbitatis prætermitteret, hoc tamen unum prætereundum putarit. Quid? hujus rei obscura causa est? an & agitata, cum ista in senatû res agebatur, & disputata hesterno die copiosius à Q. Hortensio? cui tum est senatus assensus. hoc igitur sensimus: cujuscumque tribus largitor esset, & per consensionem magistratuum, quæ honestè sodalitas nominaretur, quàm quisque tribum turpi largitione corrumperet, eum maximè iis hominibus, qui ejus tribus essent, esse notum. ità putavit senatus, cum reo tribus ederentur eæ, quas is largitione devinctas haberet; eosdem fore testes, & judices. acerbum omninò genus judicii: sed tamen, si vel sua, vel ea, quæ maximè esset cuique conjuncta, tribus ederetur, vix recusandum. Tu autem, Laterensis, quas tribus edidisti? Terentinam, credo. fuit certè id æquum, & certè expectatum est, & fuit dignum constantia tua. cujus tu tribus venditorem, & corruptorem, & sequestrem Plancium fuisse clamitas, eam tribum profectò, severissimorum præsertim hominum, & gravissimorum, edere debuisti. at Voltiniam. libet enim tibi nescio quid etiam de illa tribu criminari. hanc igitur ipsam cur non edidisti? quid Plancio cum Lemonia? quid cum Vejentina? quid cum Crustumina? nam tertiam etiam, non quæ judicaret, sed quæ rejiceretur, esse voluisti. Dubitatis igitur, judices, quin vos M. Laterensis suo judicio non ad sententiam legis, sed ad suam spem aliquam de civitate delegerit? dubitatis, quin eas tribus, in quibus magnas necessitudines habet Plancius, cum ille non ediderit, judicarit officiis ab hoc observatas, non largitione? quid enim potest dicere, cur ista editio non summam habeat acerbitatem, remota ratione illa, quàm in decernendo secuti sumus? tu deligas ex omni populo aut amicos tuos, aut inimicos meos, aut deniquè eos, quos inexorabiles, quos inhumanos, quos crudeles existimes? tu, me ignaro, nec opinante,

te, inscio, notes & tuos, & tuorum necessarios, vel iniquos meos, vel etiam defensorum meorum? eodemque adjungas, quos natura putes asperos, atque omnibus iniquos? deinde effundas repente, ut ante consessum eorum judicum videam, quàm potuerim, qui essent futuri, suspicari? apud eosque me, ne quinque quidem rejectis, quod in proximo reo de consilii sententia constitutum est, cogas causam de fortunis omnibus dicere? non enim, si aut Plancius ità vixit, ut offenderet sciens neminem, aut tu ità errasti, ut eos ederes imprudens, ut nos, invito te, tamen ad judices, non ad carnifices veniremus; iccircò ista editio per se non acerba est. an verò nuper clarissimi cives nomen editi judicis non tulerunt cum ex cxxv. judicibus, principibus equestris ordinis, quinque, & lxx. reus rejiceret, L. referret; omniaque potiùs permiscuerunt, quàm ei legi, conditionique parerent: nos neque ex delectis judicibus, sed ex omni populo; neque editos ad rejiciendum, sed ab accusatore constitutos judices ità feremus, ut neminem rejiciamus? neque ego nunc legis iniquitatem queror, sed factum tuum à sententia legis doceo discrepare: & illud acerbum judicium, si, quemadmodùm senatus censuit, populusque jussit, ità fecisses, ut in hunc & suam, & ab hoc observatas ederes, non modò non quererer, sed hunc, judicibus editis, qui testes iidem esse possent, absolutum putarem. neque nunc multò secùs existimo. cum enim has tribus edidisti, ignotis te judicibus uti malle, quàm notis, judicavisti; fugisti sententiam legis, æquitatem omnem rejecisti; in tenebris, quàm in luce, causam versari maluisti. Voltinia tribus ab hoc corrupta Terentinam habuerat venalem. quid diceret apud Voltinienses, aut tribules suos judices? immò verò tu quid diceres? quem judicem ex illis, aut tacitum testem haberes, aut verò etiam excitares? etenim, si reus tribus ederet, Voltiniam fortassè Plancius propter vicinitatem, ac necessitudinem suam non edidisset: &, si quæsi-

tor edendus fuisset, quem tandèm potiùs, quàm hunc C. Alfium, quem habet, cui notissimus esse debet, vicinum, tribulem, gravissimum hominem, justissimumque edidisset? cujus quidèm æquitas, & meæ similis voluntas erga Cn. Plancii salutem, quàm ille sine ulla cupiditatis suspicione præsefert, facilè declarat, non fuisse fugiendum tribulem huic judicem, cui quæsitorem tribulem exoptandum fuisse videatis. neque ego nunc consilium reprehendo tuum, quod non eas tribus, quibus hic maximè notus erat, edideris: sed à te doceo consilium non servatum senatus. etenim quis te tum audiret illorum? aut quid diceres? sequestrem ne Plancium? respuerent aures, nemo agnosceret, repudiaretur. an gratiosum? illi libenter audirent, nos non timidè confiteremur. noli enim putare, Laterensis, legibus istis, quas senatus de ambitu sancire voluerit, id esse actum, ut suffragatio, ut observantia, ut gratia tolleretur. semper fuerunt boni viri, qui apud tribules suos gratiosi esse vellent. neque verò tam durus in plebem noster ordo fuit, ut eam coli nostra modica liberalitate noluerit: neque hoc liberis nostris interdicendum est, ne observent tribules suos, ne diligant, ne reficere necessariis suis suam tribum possint, ne par ab his munus in sua petitione respectent. hæc enim plena sunt officii, plena observantiæ, plena etiam antiquitatis. isto in genere & fuimus ipsi, cum ambitionis nostræ tempora postulabant, & clarissimos viros esse vidimus, & hodiè esse videmus quamplurimos gratiosos. Decuriatio tribulium, descriptio populi, suffragia largitione devincta severitatem senatus, & bonorum omninm vim, ac dolorem excitarunt. hæc doce, hæc profer, hùc incumbe, Laterensis, decuriasse Plancium, conscripsisse, sequestrem fuisse, pronunciasse, divisisse: tum mirabor te illis armis uti, quæ tibi lex dabat, noluisse. tribulibus enim judicibus, non modò severitatem illorum, si ista vera sunt, sed ne vultus quidem ferre possumus. Hanc tu rationem cum

fu-

fugeris; cumque eos judices habere nolueris, quorum in hujus delicto cum scientia certissima, tum dolor gravissimus esse debuerit: quid apud hos dices, qui abs te taciti requirunt, cur hoc sibi oneris imposueris, cur se potissimum delegeris, cur denique se divinare malueris, quàm eos, qui scirent, judicare? Ego Plancium, Laterensis, & ipsum gratiosum esse dico, & habuisse in petitione multos cupidos sui gratiosos, quos tu si sodales vocas, officiosam amicitiam nomine inquinas criminoso. sin, quia gratiosi sunt, accusandos putas; noli mirari, te id, quod tua dignitas postularit, repudiandis gratiosorum amicitiis non esse assecutum. Jam ut ego doceo, gratiosum esse tribulibus Plancium, quod multis benignè fecerit, pro multis spoponderit, in operas plurimos patris auctoritate, & gratia miserit, quod denique omnibus officiis per se, per patres, per majores suos totam Atinatem præfecturam comprehenderit: sic tu doce, sequestrem fuisse, largitum esse, conscripsisse, tribules decuriavisse. quod si non potes; noli tollere ex ordine nostro liberalitatem, noli maleficium putare esse gratiam, noli observantiam sancire pœna. itaque hæsitantem te in hoc sodalitiorum tribuario crimine ad communem ambitus causam contulisti. in qua desinamus aliquandò, si videtur, vulgari, & pervagata declamatione contendere. sic enim tecum ago. quàm tibi commodum est, unam tribum delige tu: doce id, quod debes, per quem sequestrem, quo divisore corrupta sit: ego, si id facere non potueris, quod, ut opinio mea fert, ne incipies quidem, per quem tulerit, docebo. est ne hæc vera contentio? placet ne sic agi? non possum magis pedem conferre, ut ajunt, aut propius accedere. quid taces? quid dissimulas? quid tergiversaris? etiam atque etiam insto, atque urgeo, insector, posco, atque adeò flagito crimen, quamcumque tribum, inquam, delegeris, quàm tulerit Plancius; tu ostendito, si poteris, vitium; ego, qua ratione tulerit, docebo, nec erit hæc alia ratio Plancio, ac Late-

rensi. nam ut, quas tribus tu tulisti, si jam ex te requiram, possis, quorum studio tuleris, explicare: sic ego hoc contendo, me tibi ipsi adversario, cujuscunque tribus rationem popofceris, redditurum. Sed cur ego sic ago? quasi non comitiis jam superioribus sit Plancius designatus ædilis, quæ comitia primum habere cœpit consul, tum omnibus in rebus summa auctoritate, tum harum ipsarum legum ambitus auctor; deindè habere cœpit subito, præter opinionem omnium; ut, ne si cogitasset quidem quispiam largiri, daretur spatium comparandi. vocatæ tribus, latum suffragium, descriptæ, renunciatæ. longè plurimùm valuit Plancius. nulla largitionis nec fuit, nec esse potuit suspicio. an tandèm una centuria prærogativa tantum habet auctoritatis, ut nemo umquàm prior eam tulerit, quin renunciatus sit: tu aut his ipsis comitiis consularibus, aut certè in illum annum ædilem Plancium factum miraris, in quo non exigua pars populi, sed universus populus voluntatem suam declararit, cujus in honore non unius tribus pars, sed comitia tota comitiis fuerint prærogata? quo quidem tempore si id, Laterensis, facere voluisses, aut si gravitatis esse putasses tuæ, quod multi nobiles sæpè fecerunt, ut, cum minus valuissent suffragiis, quàm putassent, posteà, prolatis comitiis, prosternerent se se, & populo R. fracto animo, atque humili supplicarent: non dubito, quin omnis ad te conversura se fuerit multitudo. numquàm enim nobilitas, integra præsertim, atque innocens, à populo R. supplex repudiata fuit. sed, si tibi gravitas tua, & magnitudo animi pluris fuit, sicut esse debuit, quàm ædilitas: noli, cum habeas id, quod malueris, desiderare id, quod minoris putaris. equidèm primùm, ut honore dignus essem, maximè semper laboravi: secundò, ut existimarer: tertium mihi fuit illud, quod plerisque primum est, ipse honos: qui iis denique debet esse jucundus, quorum dignitati populus Rom. testimonium, non beneficium ambitioni dedit. Quæris etiam, Laterensis,

ſis, quid imaginibus tuis, quid ornatiſſimo, atque optimo viro, patri tuo reſpondeas mortuo? noli iſta meditari, atque illud cave potiùs, ne tua iſta querela, dolorque nimius ab illis ſapientiſſimis viris reprehendatur. vidit enim pater tuus, Ap. Claudium, nobiliſſimum hominem, vivo patre ſuo, potentiſſimo, & clariſſimo cive, C. Claudio, ædilem non eſſe factum, & eundem ſinè repulſa factum eſſe conſulem: vidit, hominem ſibi maximè conjunctum, egregium virum, L. Volcatium: vidit M. Piſonem in iſta ædilitate offenſiuncula accepta, ſummos à populo Rom. eſſe honores adeptos. avus verò tuus & P. Naſicæ tibi ædilitiam prædicaret repulſam, quo cive neminem ego ſtatuo in hac rep. fortiorem; & C. Marii, qui, duabus ædilitatis acceptis repulſis, ſeptiès conſul eſt factus; & L. Cæſaris, Cn. Octavii, M. Tullii, quos omnes ſcimus, ædilitate præteritos, conſules eſſe factos. Sed quid ego ædilitias repulſas colligo? quæ ſæpè ejuſmodi habitæ ſunt, ut iis, qui præteriti eſſent, benignè à populo factum videretur. Tribunus militum L. Philippus, ſumma nobilitate, & eloquentia, quæſtor C. Cœlius, clariſſimus, ac fortiſſimus adoleſcens, tribuni pl. P. Rutilius Rufus, C. Fimbria, C. Caſſius, Cn: Oreſtes facti non ſunt. quos tamen omnes conſules factos ſcimus eſſe. quæ tibi ultrò pater, & majores tui non conſolandi tui gratia dicerent, neque verò quo te liberent aliqua culpa, quàm tu vereris, ne à te ſuſcepta videatur; ſed ut te ad curſum iſtum tenendum, quem à prima ætate ſuſcepiſti, cohortentur. nihil eſt enim, mihi crede, Laterenſis, de te detractum: detractum dico? ſi mehercules verè, quod accidit, interpretari velis, eſt aliquid etiam de virtute ſignificatum tua. noli enim exiſtimare, non magnum quendam motum fuiſſe illius petitionis tuæ, de qua ne aliquid jurares, deſtitiſti. denunciaſti homo adoleſcens, quid de ſumma reipub. ſentires, fortiùs tu quidem, quàm nonnulli defuncti honoribus, ſed apertiùs, quàm vel ambitio-

 nis,

nis, vel ætatis tuæ ratio poſtulabat. quamobrèm in diſſentiente populo noli putare, nullos fuiſſe, quorum animos tuus ille fortis animus offenderet: qui te incautum fortaſſè nunc tuo loco dimovere potuerunt, providentem ante, & præcaventem numquàm certè movebunt. An te illa argumenta duxerunt? dubitabitis, inquit, quin coitio facta ſit, cum tribus pleraſque cum Plotio tulerit Plancius? an una fieri potuerunt, ſi una tribus non tuliſſent? At nonnullas punctis pœnè totidèm: quippè cum jam facti propè ſuperioribus comitiis, declaratique veniſſent. quamquàm ne id quidèm ſuſpicionem coitionis habuerit. neque enim umquàm majores noſtri ſortitionem conſtituiſſent ædilitiam, niſi viderent accidere poſſe, ut competitores pares ſuffragiis eſſent. Et ais, prioribus comitiis Anienſem à Plotio, Terentinam à Plancio tibi eſſe conceſſam; nunc ab utroque eas avulſas, ne in anguſtum venirent. Quàm convenit, nondùm cognita populi voluntate, hos, quos jam tum conjunctos fuiſſe dicis, jacturam ſuarum tribuum, quo vos adjuvaremini, feciſſe, eoſdem, cum jam eſſent experti quid valerent, reſtrictos, & tenaces fuiſſe. etenim verebantur, credo, anguſtias: quaſi res in contentionem, aut in diſcrimen aliquod poſſet venire. ſed tamen tu an Plotium, virum ornatiſſimum, in idem crimen vocandum judicas? an dicis, eum te arripuiſſe, à quo non ſis rogatus? Nam, quod queſtus es, plures te teſtes habere de Voltinia, quàm quot in ea tribu puncta tuleris: indicas, aut eos teſtes te adducere, qui, quia nummos acceperint, te præterierint; aut te ne gratuita quidèm eorum ſuffragia tuliſſe. Illud verò crimen de nummis, quos in circo Flaminio deprehenſos eſſe dixiſti, caluit re recenti, nunc in cauſa refrixit. neque enim, qui illi nummi fuerint, nec quæ tribus, nec qui diviſor, oſtenderis. atque is quidem, adductus ad conſules, qui tum in crimen vocabatur, ſeinique à tuis jactatum, graviter quærebatur. qui ſi erat diviſor, præſertim ejus, quem tu habebas

bas reum : cur abs te reus non est factus ? cur non ejus damnatione aliquid ad hoc judicium præjudicii comparasti? sed neque tu habes hæc, neque eis confidis. alia te ratio, alia cogitatio ad spem hujus opprimendi excitavit. magnæ sunt in te opes: latè patet gratia: multi amici, multi cupidi tui, multi fautores laudis tuæ : multi huic invident: multis etiam pater, optimus vir, nimium retinens equestris juris & libertatis videtur; multi etiam communes inimici reorum omnium : qui ità semper testimonium de ambitu dicunt, quasi aut moveant animos suis testimoniis, aut gratum populo R. sit, aut ab eo facilius ob eam causam dignitatem, quam volunt, consequantur. quibuscum me, judices, pugnantem meo more pristino non videbitis; non quod fas sit quidquam effugere, quod salus Plancii postulet, sed quia neque necesse est, me id persequi voce, quod vos mente videatis, & quod ità de me meriti sunt illi ipsi, quos ego testes video paratos, ut eorum reprehensionem vos vestræ prudentiæ assumere, meæ modestiæ remittere debeatis. illud unum vos magnopere oro, atque obsecro, judices, cum hujus, quem defendo, tum communis periculi causa, ne fictis auditionibus, ne disseminato, dispersoque sermoni fortunas innocentium subjiciendas putetis. multi amici accusatoris, nonnulli etiam nostri iniqui, multi communes obtrectatores, atque omnium invidi multa finxerunt. nihil est autem tàm volucre, quàm maledictum; nihil faciliùs emittitur, nihil citiùs excipitur, nihil latiùs dissipatur. neque ego, si fontem maledicti reperietis, ut aut negligatis, aut dissimuletis, unquàm postulabo: sed, si quid sinè capite manabit, aut si quid erit ejusmodi, ut non extet auctor, qui audierit, aut ità negligens vobis esse videbitur, ut, undè audierit, oblitus sit, aut ità levem habebit auctorem, ut memoria dignum non putarit; hujus illa vox vulgaris, audivi, ne quid reo innocenti noceat, oramus. Sed venio jam ad L. Cassium, familiarem meum : cujus ex oratione

ne illum quidem Juventium tecum expostulavi, quem ille, omni & virtute, & humanitate ornatus adolescens, primùm de plebe ædilem curulem factum esse dixit. in quo, Cassi, si ità tibi respondeam, nescisse id populum R. neque fuisse, qui id nobis narraret, præsertim mortuo Longino, non, ut opinor, admirere: cum ego ipse, non abhorrens à studio antiquitatis, me hic id ex te primum audisse confitear. &, quoniam tua fuit perelegans, ac persubtilis oratio, digna equitis R. vel studio, vel pudore; quoniamque sic ab his es auditus, ut magnus honos & ingenio, & humanitati tuæ tribueretur; respondebo ad ea, quæ dixisti; quæ pleraque de ipso fine fuerunt: in quibus ipsi aculei, si quos habuisti in me reprehendendo, tamen mihi non ingrati acciderunt. Quæsisti utrum mihi putarem, equitis Rom. filio, faciliorem fuisse ad adipiscendos honores viam, an futuram esse filio meo, qui esset familia consulari. Ego verò, quamquàm illi omnia malo, quàm mihi, tamen illi honorum aditus numquàm faciliores optavi, quàm mihi fuerunt: quin etiam, ne fortè ille sibi me potiùs peperisse jam honores, quàm iter demonstrasse adipiscendorum putet, hæc illi soleo præcipere, quamquam ad præcepta ætas non est gnati, quæ ille à Jove ortus suis præcepit filiis: Vigilandum est semper: multæ insidiæ sunt bonis. nostis cętera. * quæ non ne id, quod multi invideant? quæ scripsit gravis ille, & ingeniosus poeta, scripsit, non ut illos regios pueros, qui jam nusquàm erant, sed ut nos, & nostros liberos ad laborem, & laudem excitaret. Quæris, quid potuerit ampliùs assequi Plancius, si Cn. Scipionis fuisset filius? magis ædilis fieri non potuisset; sed hoc præstare, quod ei minùs invideretur. etenim honorum gradus summis hominibus, & infimis sunt pares, gloriæ dispares. quis nostrum se dicit M. Curio, quis C. Fabricio, quis P. Duellio parem? quis Atilio Calatino? quis Cn. & P. Scipionibus? quis Africano, Marcello, Maximo? eosdem sumus honorum gradus,

dus, quos illi, assecuti. est enim in virtute multis adscensus, uti is gloria maximè excellat, qui virtute plurimùm præstet. honorum populi finis est consulatus: quem magistratum jam octingenti ferè consecuti sunt. horum, si diligenter quæras, vix decimam partem reperias gloria dignam. sed nemo unquàm sic egit, ut tu: cur iste fit consul? quid potuit ampliùs, si L. Brutus esset, qui civitatem dominatu regio liberavit? honore nihil ampliùs, laude multum. sic igitur Plancius nihilominùs quæstor est factus, & tribunus pl. & ædilis, quàm si esset summo loco natus. sed hæc pari loco orti sunt immunerabiles alii consecuti. Profers triumphos Ti. Gracchi, & C. Marii: & quæris, quid simile in Plancio. Quasi verò isti, quos commemoras, propterea magis laude fuerint digni, quod triumpharunt, & non quia commissi sunt iis magistratus, in quibus re bene gesta triumpharent. Rogas, quæ castra viderit: qui & miles in Creta, Metello hoc imperatore, & tribunus in Macedonia militum fuerit, & quæstor tantum ex re militari detraxerit temporis, quantum in me custodiendum transferre maluerit. Quæris, num disertus. Immò, id quod secundum est, ne sibi quidem videtur. Num jurisconsultus. Quasi quisquam sit, qui sibi hunc falsum de jure respondisse dicat. omnes enim istiusmodi artes in iis reprehenduntur, qui, cum professi fuerint, satisfacere non possunt; non in iis, qui abfuisse se ab istis studiis confitentur. virtus, probitas, integritas in candidato, non linguæ volubilitas, non ars, non scientia, requiri solet. ut nos in mancipiis parandis, quamvis frugi hominem si pro fabro, aut pro textore emimus, ferre molestè solemus, si eas artes, quas in emendo secuti sumus, fortè nesciverit; sin autem emimus, quem villicum imponeremus, quem pecori præficeremus, nihil in eo, nisi frugalitatem, laborem, vigilantiam esse curamus: sic populus Rom. deligit magistratus, quasi reipub. villicos: in quibus si qua prætereà est ars, facilè patitur; sin minus, virtute eorum, & innocentia contentus est.

quotus enim quiſque diſertus, quotus quiſque juris peritus eſt, ut eos numeres, qui volunt eſſe? quod ſi prætereà honore dignus nemo: quidnam tot optimis, & ornatiſſimis civibus eſt futurum? Jubes, Plancium dè vitiis Laterenſis dicere. Nihil poteſt: niſi eum nimis in ſe iracundum putabis fuiſſe. Idem effers Laterenſem laudibus. Facile patior id te agere multis verbis, quod ad judicium non pertineat: & id te accuſantem tamdiù dicere, quod ego defenſor ſinè periculo poſſim confiteri. atqui non modò confiteor ſumma in Laterenſe ornamenta eſſe; ſed te etiam reprehendo, quod ea non enumeres; alia quædam inania, & levia conquiras. Præneſte feciſſe ludos. quid? alii quæſtores non ne fecerunt? Cyrenis liberalem in publicanos, juſtum in ſocios fuiſſe. quis negat? ſed ità multa Romæ geruntur, ut vix ea, quæ fiunt in provinciis, audiantur. Non vereor, ne mihi aliquid, judices, videar arrogaſſe, ſi de quæſtura mea dixero. quamvis enim illa floruerit: tamen cum me poſteà fuiſſe in maximis rebus arbitror, ut non ità mihi multum ſit ex quæſturæ laude repetendum. ſed tamen non vereor, ne quis audeat dicere, ullius in Sicilia quæſturam aut gratiorem, aut clariorem fuiſſe. verè mehercules hoc dicam. ſic tum exiſtimabam, nihil homines unquàm aliud Romæ, niſi de quæſtura mea, loqui. frumenti in ſumma caritate maximum numerum miſeram; negotiatoribus comis, mercatoribus juſtus, municipibus liberalis, ſociis abſtinens, omnibus eram viſus in omni officio diligentiſſimus. excogitati quidam erant à Siculis honores inauditi. itàque hac ſpe decedebam, ut mihi populum Rom. ultro omnia delaturum putarem. at ego, cum caſu diebus iis, itineris faciendi cauſa, decedens è provincia, Puteolos fortè veniſſem, cum plurimi, & lautiſſimi ſolent eſſe in iis locis, concidi penè, judices, cum ex me quidam quæſiſſet, quo die Roma exiſſem, & numquid in ea eſſet novi. cui cum reſpondiſſem, me è provincia decedere, etiam mehercules, inquit, ut opinor, ex Africa. huic ego jam ſtomachans faſtidioſè, immò ex Sici-

ci-

cilia, inquam. tum quidam, quasi qui omnia sciret, quid? tu nescis, inquit, hunc Syracusis quaestorem fuisse? quid multa? destiti stomachari, & me unum ex iis feci, qui ad aquas venissent; sed ea res, judices, haùd scio, an plùs mihi profuerit, quàm si mihi tùm essent omnes congratulati. nàm posteàquam sensi populum Rom. aures hebetiores, oculos acres, atque acutos habere: destiti, quid dè me audituri essent homines, cogitare: feci, ut posteà quotidiè me, præsentem viderent: habitavi in oculis; pressi forum: neminem à congressu meo neque janitor meus, neque somnus absterruit. ecquid ego dicam dè occupatis meis temporibus, cui fuerit ne otium quidem umquàm otiosum? nàm quas tu commemoras, Cassi, legere te solere orationes, cum otiosus sis; has ego scripsi ludis, & feriis, nè omninò unquàm essem otiosus. etenim M. Catonis illud, quod in principio scripsit Originum suarum, sempèr magnificum, & præclarum putavi, clarorum virorum, atque magnorum non minùs otii, quàm negotii rationem extare oportere. ità, si quàm habeo laudem, quæ, quanta sit, nescio; parta Romæ est, quæsita in foro; meaque privata consilia publici quoque casus comprobaverunt, ut etiam summa respub. mihi domi fuerit gerenda, & urbs in urbe servanda. Eadem igitur, Cassi, via munita Laterensi est, idem virtutis cursus ad gloriam, hoc facilior fortassè, quod ego huc à me ortus, & per me nixus adscendi: istius egregia virtus adjuvabitur commendatione majorum. Sed, ut redeam ad Plancium; numquàm ex urbe abfuit, nisi forte, lege, necessitate. non valuit rebus iisdem, quibus fortasse nonnulli: at valuit assiduitate, at valuit observandis amicis, valuit liberalitate: fuit in oculis: petivit: est usus ratione, qua, minima invidia, novi homines plurimi eosdem honores consecuti sunt. Nam, quod ais, Cassi, non plùs me Plancio debere, quàm bonis omnibus, quod iis æque mea salus cara fuerit: ego me debere bonis omnibus fateor: sed etiam ii, quibus ego debeo, boni viri, & cives, ædilitiis

litiis comitiis, aliquid se meo nomine debere Plancio dicebant. verùm fac me multis debere, & in his Plancio: utrum igitur me conturbare oportet, an cæteris, cum cujusque dies venerit, hoc nomen, quod urget nunc, cum petitur, dissolvere? Quamquàm dissimilis est pecuniæ debitio, & gratiæ. nàm qui pecuniam dissolvit, statim non habet id, quod reddidit; qui autem debet, is retinet alienum: gratiam autem & qui refert, habet; &, qui habet, in eo ipso, quod habet, refert. neque ego nunc Plancio desinam debere, si hoc solvero. nec minùs ei redderem voluntate ipsa, si hoc molestiæ non accidisset. Quæris à me, Cassi, quid pro fratre meo, qui mihi est carissimus, quid prò meis liberis, quibus nihil potest mihi esse jucundiùs, ampliùs, quàm prò Plancio facio, facere possim: nèc vides, istorum ipsorum caritate ad hujus salutem defendendam maximè stimulari me, atquè excitari. nàm nequè illis hujus salute, à quo meam sciunt esse defensam, quidquàm est optatiùs; & ego ipse nunquàm illos adspicio, quin per hunc me his conservatum esse meminerim, hujusque meriti in me recorder. Opimium damnatum esse commemoras, servatorem ipsum reip. Calidium adjungis, cujus lege Q. Metellus in civitatem sit restitutus. reprehendis meas pro Plancio preces, quod nec Opimius suo nomine liberatus sit, nèc Q. Metelli Calidius. Dè Calidio tibi tantum respondeo, quod ipse vidi; Q. Metellum Pium consulem prætoriis comitiis, petente Q. Calidio, populo R. supplicasse, cum quidèm non dubitaret & consul, & homo nobilissimus, patronum illum esse suum, & familiæ suæ nobilissimæ, dicere. quo loco quæro ex te, nùm id in judicio Calidii putes, quod ego in Plancii facio, aut Metellum Pium, si Romæ esse potuisset, aùt patrem ejus, si vixisset, non fuisse facturum? nàm Opimii quidem calamitas utinàm ex hominum memoria posset evelli. vulnus illud reipub. dedecus hujus imperii, turpitudo populi R. non judicium putandum est. quàm enim illi judices, si judices,

&

& non parricidæ patriæ nominandi sunt, graviorem potuerunt reip. infligere securim, quàm cum illum e civitate ejecerunt, qui prætor finitimo, consul domestico bello rempub. liberarat? At enim nimis ego magnum beneficium Plancii facio, &, ut ais, id verbis exaggero. Quasi verò me tuo arbitratu, & non meo gratum esse oporteat. Quod istius tantum meritum, inquit? an quià te non jugulavit? Immò verò, quià jugulari passus non est. Quo quidèm tu loco, Cassi, etiam purgasti inimicos meos, meæque vitæ nullas ab illis insidias fuisse dixisti. posuit hoc idem Laterensis. Quamobrèm dè isto paulò post plura dicam. dè te tantum requiro, utrum putes odium in me mediocre inimicorum fuisse. quod fuit ullorum tantum? requiro, utrum putes odium unquàm barbarorum tàm immane, ac tam crudele in hostem? an fuisse in iis aliquem, aut famæ metum, aut pœnæ, quorum vidisti toto illo anno ferrum in foro, flammam in delubris, vim in tota urbe versari? nisi existimas, eos iccircò vitæ meæ pepercisse, quod dè reditu meo non timerent. & quemquam putas fuisse tam excordem, qui, vivis his, stante urbe, & curia, rediturum me, si viverem, non putaret? quamobrèm non debes, is homo, & is civis, prædicare, vitam meam, quæ fidelitate amicorum conservata sit, inimicorum molestia non esse appetitam. Respondebo tibi nunc, Laterensis, minùs fortassè vehementèr, quàm abs te sum provocatus, sed profectò nec considerate minùs, nec minùs amice. Nàm primum illud fuit asperiùs, me, quæ de Plancio dicerem, mentiri, & temporis causa fingere. scilicet homo sapiens excogitavi, quamobrèm viderer maximis beneficii vinculis obstrictus, cum liber essem, & solutus. quid enim? mihi ad defendendum Plancium parùm multæ, parùm justæ necessitudines erant familiaritatis, vicinitatis, patris amicitiæ? quæ si non essent, vereor, credo, ne turpiter facerem, si hoc splendore, & hac dignitate hominem defenderem. fingendi fuit mihi, judices, causa peracuta, ut ei, quem mihi debere oporte-

teret, ego me omnia debere dicerem. at id etiam gregarii milites faciunt inviti, ut coronam dent civicam, & se ab aliquo servatos esse fateantur: non quo turpe sit, protectum in acie, hostium manibus eripi; nàm id accidere, nisi forti viro, & pugnanti cominùs, non potest: sed onus beneficii reformidant, quod permagnum est alieno debere idem, quod parenti. ego, cum cæteri vera beneficia etiam minora dissimulent, ne obligati esse videantur, eo me beneficio obstrictum esse ementiar, cui ne referri quidèm gratia posse videatur? an hoc tu, Laterensis, ignoras? qui, cum mihi esses amicissimus; cum vel periculum vitæ tuæ mecum sociare voluisses: cum me in illo tristi, & acerbo luctu, atque discessu non lacrymis solùm tuis, sed animo, corpore, copiis prosecutus esses; cum meos liberos, & uxorem, me absente, tuis opibus, auxilioque defendisses; sic mecum semper egisti, te mihi remittere, atque concedere, ut omne studium meum in Cn. Plancii honorem consumerem; quod ejus in me meritum tibi etiam gratum esse dicebas. nihil autèm me novi, nihil temporis causa dicere, non ne etiam illa testis est oratio, quæ est à me prima habita in senatu? in qua, cum perpaucis nominatim egissem gratias, quod omnes enumerari nullo modo possent, scelus autem esset quemquàm præteriri, statuissemque eos solum nominare, qui causæ nostræ duces, & quasi signiferi fuissent; in his Plancio gratias egi. recitetur oratio, quæ, proptèr ejus magnitudinem, dicta dè scripto est, in qua ego homo astutus ei me dedam, cui nihil magnoperè debeam, & hujus tanti officii servitutem adstringam testimonio sempiterno. nolo cætera, quæ à me mandata sunt litteris, recitare: prætermitto illa, ne aut proferre videar ad tempus, aùt eo genere uti litterarum, quod meis studiis aptius, quàm consuetudini judiciorum esse videatur. Atque etiam clamitas, Laterensis: Quoùsque ista dicis? nihil in Cispio profecisti: obsoletæ jam sunt preces tuæ. Dè Cispio mihi nè tu objicies, quem ego dè me benè meritum, quià

te

te teste cognoveram, te eodem auctore defendi; & ei dices, Quòusque, quem negas, quod pro Cispio contenderit, impetrare potuisse? nàm istius verbi, Quòusque, hæc poterat esse invidia, datus est tibi ille, condonatus ille, non facis finem: ferre non possumus. ei quidèm, qui prò uno laborarit, & ipsum id non obtinuerit, dici, Quòusque, irridentis magis est, quàm reprehendentis. nisi fortè ego unus ità me gessi in judiciis; ità & cum his, & intèr hos vixi; is in causis patronus, is in rep. civis & sum, & semper fui, solus ut à te constituar, qui nihil à judicibus debeam umquàm impetrare. Et mihi lacrymulam Cispiani judicii objectas. sic enim dixisti: Vidi ego tuam lacrymulam. Vide, quàm me verbi tui pœniteat. non modò lacrymulam, sed multas lacrymas, & fletum cum singultu videre potuisti. an ego, qui meorum lacrymis, me absente, commotus, simultates, quas mecum habebat, deposuisset, meæque salutis non modò non oppugnator, ut inimici mei putarant, sed etiam defensor fuisset, hujus in periculo non dolorem meum significarem? tu autem, Laterensis, qui tum lacrymas meas gratas esse dicebas, nunc easdem vis invidiosas videri. Negas, tribunatum Plancii quidquàm attulisse adjumenti dignitati meæ, atque hoc loco, quod verissimè facere potes, L. Racilii, fortissimi, & constantissimi viri, divina in me merita commemoras: cui quidem ego, sicut Plancio, numquàm dissimulavi me plurimùm debere, semperque præ me feram. nullas enim sibi ille neque contentiones, neque inimicitias, neque vitæ dimicationes, nec prò rep. nec prò me defugiendas putavit. atque utinàm, quam ego sum in illum gratus, tam licuisset per hominum vim, & injuriam populi R. ei gratiam referri. sed, si non eadem contendit in tribunatu Plancius, existimare debes, non huic voluntatem defuisse, sed me, cum jam Plancio deberem, Racilii beneficiis fuisse contentum. An verò putas, judices iccircò minus mea causa facturos, quod me esse gratum crimineris? An, cum populus R.
illo

illo S. C. quod in monumento Marii factum est, quo mea salus omnibus est gentibus commendata, uni Cn. Plancio gratias egerit (unus enim fuit dè magistratibus defensor salutis meæ, cui senatus prò me gratias agendas putavit) ei ego à me referendam gratiam non putem? atqui, eum cum vides, quo me tandem animo in te putas, esse, Laterensis? ullum esse tantum periculum, tantum labòrem, tantam contentionem, quam ego non modo prò salute tua, sed etiam prò dignitate defugerem? quo quidèm etiam magis sum, non dicam miser (nàm hoc quidem abhorret à virtute verbum) sed certè exercitus; non quià multis debeo; (leve enim onus, beneficii gratia) sed quià sæpè concurrit, proptèr aliquorum dè me meritorum inter ipsos contentiones, ut, eodem tempore in omnes, verear, nè vix possim gratus videri. sed ego hoc meis ponderibus examinabo, non solùm quid cuique debeam, sed etiam quid cujusque intersit, & quid à me cujusque tempus poscat. Agitur studium tuum, vel etiam, si vis, existimatio, laus, ædilitas: at Cn. Plancii salus, patria, fortunæ. salvum tu me esse cupisti: hic fecit etiam, ut esse possem. distineor tamen, & divellor dolore, & in causa dispari offendi te à me doleo: sed mediùs fidiùs multo citiùs meam salutem prò te objecero, quàm Cn. Plancii salutem tradidero contentioni tuæ. etenim, judices, cum omnibus virtutibus me affectum esse cupiam, tamen nihil est, quod malim, quàm me & gratum esse, & videri. hæc est enim una virtus non solum maxima, sed etiam mater virtutum omnium reliquarum. quid est pietas, nisi voluntas grata in parentes? qui sunt boni cives? qui belli, qui domi dè patria bene merentes, nisi qui patriæ beneficia meminerunt? qui sancti, qui religionum colentes, nisi qui meritam diis immortalibus gratiam justis honoribus, & memori mente persolvunt? quæ potest esse jucunditas vitæ, sublatis amicitiis? quæ porrò amititia potest esse inter ingratos? quis est nostrum liberaliter educatus, cui

non

non educatores, cui non magiſtri ſui, atque doctores, cui non locus ille mutus, ubi ipſe altus, aut doctus eſt, cum grata recordatione in mente verſetur? cujus opes tantæ eſſe poſſunt, aut umquàm fuerunt, quæ ſinè multorum amicorum officiis ſtare poſſint? quæ certè, ſublata memoria, & gratia, nulla extare poſſunt. equidem nil tam proprium hominis exiſtimo, quàm non modò beneficio, ſed etiàm benevolentiæ ſignificatione alligari: nihil porrò tam inhumanum, tam immane, tam ferum, quàm committere, ut beneficio, non dicam indignus, ſed victus eſſe videare. Quæ cum ità ſint, jam ſuccumbam, Laterenſis, iſti tuæ orationi: in eo ipſo, in quo nihil poteſt eſſe nimium, quoniàm ità tu vis, nimium me gratum eſſe concedam, petamque à vobis, judices, ut eum beneficio complectamini, quem qui reprehenderit, in eo reprehendit, quod gratum præter modum dicat eſſe. Neque enim ad negligendam meam gratiam debet valere, quod dixit idem, vos nec nocentes, nec litigioſos eſſe, quominùs me apud vos valere oporteret: quaſi verò in amicitia mea non hæc præſidia, ſi qua forte ſunt in me, parata ſemper amicis eſſe maluerim, quàm neceſſaria. etenim ego dè me tantum audeo dicere, amicitiam meam voluptati pluribus, quàm præſidio fuiſſe: meque vehementèr vitæ meæ pœniteret, ſi in mea familiaritate locus eſſet nemini, niſi litigioſo, aut nocenti. ſed hoc neſcio quo modò frequenter in me congeſſiſti; ſanèque in eo crebèr fuiſti, te' iccircò in locos cauſam conjicere noluiſſe, ne ego mea conſuetudine aliquid dè tenſis miſericordiæ cauſa dicerem, quod in aliis ædilibus ante feciſſem. non nihil egiſti hoc loco: nàm mihi eripuiſti ornamentum orationis meæ. deridebor, ſi mentionem tenſarum fecero, cum tu id prædixeris: ſinè tenſis autem quid potero dicere? Hic etiam addidiſti, me iccircò mea lege ex iſto ambitu traxiſſe, ut miſerabiliores epilogos poſſem elicere. Non vobis videor cum aliquo declamatore, non cauſa laboris, & fori diſputare? Rhodi

di enim, inquit. non fui. me vult fuisse. sed fui, inquit (putabam in Nicæis dicturum) bis in Bithynia. Si locus habet reprehensionis ansam aliquam; nescio, cur severiorem Nicæam putes, quàm Rhodum. si spectanda causa est; & tu in Bithynia summa cum dignitate fuisti, & ego Rhodi non minore. Nàm quod in eo me reprehendisti, quod nimium multos defenderim: utinàm & tu, qui potes, & cæteri, qui defugiunt, vellent me labore hoc levare. sed fit vestra diligentia, qui in causis ponderandis omnes ferè repudiatis, ut ad nos pleræque confluant, qui miseris, & laborantibus nihil negare possumus. Admonuisti etiam, quod in Creta fuisses, dictum aliquod in petitione tua dici potuisse, me id perdidisse. Uter igitur nostrum est cupidior dicti, ego ne, qui, quod dici potuit, non dixerim, an tu, qui etiam ipse in te dixeris? Te ajebas, dè tuis rebus gestis nullas litteras misisse, quod mihi meæ, quas ad aliquem misissem, obfuissent. quas ego mihi obfuisse non intelligo, reip. video prodesse potuisse. Sed sunt hæc leviora, illa vero graviora, atque magna, quod meum discessum, quem sæpè defleras, nunc quasi reprehendere, & subaccusare voluisti. dixisti enim, non auxilium mihi, sed me auxilio defuisse. Ego verò fateor meherculè, quod viderim mihi auxilium non deesse, iccircò me illi auxilio pepercisse. quis enim status, quod discrimen, quæ fuerit in rep. tempestas illa, quis nescit? tribunitius me terror, an consularis furor movit? decertare mihi ferro magnum fuit cum reliquiis eorum, quos ego florentes, atque integros sinè ferro viceram? consules post hominum memoriam teterrimi, atque turpissimi, sicut & illa principia, & hi recentes rerum exitus declarant, quorum alter exercitum perdidit, alter vendidit; emptis provinciis, à senatu, à repub., à bonis omnibus defecerant. qui exercitibus, qui armis, qui opibus plurimùm poterant, cum, quid sentirent, nesciretur; furialis illa vox, nefariis stupris, religiosis altaribus effœminata, secum & illos,

los, & consules facere, acerbissimè personabat. egentes in locupletes, perditi in bonos, servi in dominos armabantur. aderat mecum senatus, & quidem veste mutata; quod prò me uno post hominum memoriam publico consilio susceptum est. sed recordare, qui tum fuerint consulum nomine hostes, qui soli in hac urbe senatum senatui parere non siverint, edictoque suo non luctum patribus conscriptis, sed luctus indicia ademerint. aderat mecum cunctus equester ordo: quem quidem in concionibus saltator ille Catilinæ consul proscriptionis denunciatione terrebat. tota Italia convenerat; cui quidem belli intestini, & vastitatis metus inferebatur. hiscè ego auxiliis studentibus, atque incitatis uti me, Laterensis, potuisse confiteor; sed erat non jure, non legibus, non disceptando decertandum: nam profectò, præsertim tam bona in causa, numquàm, quo cæteri abundarunt, id mihi ipsi auxilium meum defuisset: armis fuit, armis, inquam, fuit dimicandum: quibus à servis, atque à servorum ducibus cædem fieri senatus, & bonorum, reip. exitiosum fuisset. vinci autem improbos à bonis, fateor fuisse præclarum, si finem eum vincendi viderem: quem profectò non videbam. ubi enim præsto fuisset mihi aut tam fortis consul, quàm L. Opimius, quàm C. Marius, quàm L. Flaccus, quibus ducibus improbos cives respub. vicit armatis; aut, si minus fortes, attamen tam justi, quàm P. Mutius, qui arma, quæ privatus P. Scipio sumpserat, ea, Ti. Graccho interempto, jure optimo sumpta esse defendit? esset igitur pugnandum cum consulibus. nihil ampliùs dico, nisi illud, victoriæ nostræ graves adversarios paratos, interitus nullos ultores esse videbam. Hiscè ego auxiliis salutis meæ si iccircò defui, quia nolui dimicare, fatebor, id quod vis, non mihi auxilium, sed me auxilio defuisse: sin autem, quo majora studia in me bonorum fuerunt, hoc iis magis consulendum, & parcendum putavi; tu id in me reprehendis, quod Q. Metello laudi datum est, hodièque est, & semper erit maximæ glo-

gloriæ? quem, ut potes ex multis audire, qui tum affuerunt, invictissimis viris, constat bonis cessisse; nec fuisse dubium, quin contentione, & armis superior posset esse. ergo ille cum suum, non cum senatus factum defenderet; cum perseverantiam sententiæ suæ, non salutem reip. retinuisset; tamen ob illam constantiam, qua illud voluntarium vulnus accepit, justissimos omnium Metellorum, & clarissimos triumphos gloriæ laude superavit; quod & illos ipsos improbissimos cives interfici noluit; & ne quis bonus interiret in eadem cæde, providit: ego, tantis periculis propositis, cum, si victus essem, interitus reip. si vicissem, infinita dimicatio pararetur, committerem, ut idem perditor reip. nominarer, qui servator fuissem? Mortem me timuisse dicis. Ego verò nè immortalitatem quidèm contra remp. accipiendam putarem, nedùm emori cum pernicie reip. vellem. nàm qui pro rep. vitam reddiderunt (licet me desipere dicas) numquàm mehercule eos mortem potiùs, quàm immortalitatem assecutos putavi. ego verò si tum illorum impiorum ferro, ac manu concidissem, in perpetuum resp. civile præsidium salutis suæ perdidisset. quin etiam, si me vis aliqua morbi, aut natura ipsa consumpsisset; tamen auxilia posteritatis essent imminuta, quod peremptum esset mea morte id exemplum, qualis futurus in me retinendo fuisset senatus, populusque R. An, si unquàm in me vitæ cupiditas fuisset, ego mense Decembri mei consulatus omnium parricidarum tela commossem? quæ si viginti quiessem dies, in aliorum jugulum consulum recidissent. Quamobrèm, si vitæ cupiditas contra remp. est turpis: certè multò mortis cupiditas mea turpior fuisset cum pernicie civitatis. Nàm quod te in rep. liberum esse gloriatus es; id ego & fateor, & lætor, & tibi etiàm in hoc gratulor: quod me autem negasti, in eo neque te, neque quemquam diutiùs patiar errare. nam, si quis iccircò aliquid de libertate mea diminutum putat, quod non ab omnibus eisdem, à quibus anteà solitus sum dissentire, dissentiam:

tiam: primum, si bene dè me meritis gratum me præbeo, non desino incurrere in crimen hominis nimium memoris, nimiumque grati: sin autem sinè ullo reip. detrimento respicio etiam aliquandò salutem tum meam, tum meorum, certè non modò non sum reprehendendus; sed etiam, si ruere vellem, boni viri me, ut id ne facerem, rogarent. res verò ipsa publica, si loqui posset, ageret mecum, ut, quoniam sibi servissem semper, numquàm mihi, fructus autem ex sese non, ut oportuisset, lætos, & uberes, sed magna acerbitate permistos tulissem; ut jam mihi servirem, consulerem meis; se non modò satis habere à me, sed etiam vereri, ne parum mihi pro eo, quod tum à me haberet, reddidisset. Quid, si horum ego nihil cogito, & idem sum in rep. qui fui semper: tamèn ne tu libertatem requires meam? quam tu ponis in eo, si semper cum iis, quibuscum aliquandò contendimus, depugnemus. quod est longè secùs. stare enim omnes debemus tamquàm in orbe aliquo reip. qui quoniam versatur, eam deligere partem debemus, ad quam nos illius utilitas, salusque converterit. Ego autem Cn. Pompejum, non dico auctorem, ducem, defensorem salutis meæ (nam hæc privatim fortassè officiorum memoriam, & gratiam quærunt) sed dico hoc, quod ad salutem reip. pertinet: ego eum non tuear, quem omnes in rep. principem esse concedunt? ego C. Cæsaris laudibus desim, quas primum pop. R. nunc etiam senatus, cui me semper addixi, plurimis, atque amplissimis judiciis videam esse celebratas? tum herculè me confitear non judicium aliquod habuisse de reip. utilitate, sed hominibus amicum, aut inimicum fuisse. an, cum videam navem secundis ventis cursum tenentem suum, si non ea eum petat portum, quem ego aliquandò probavi, sed alium non minùs tutum, atque tranquillum; cum tempestate pugnem periculosè potiùs, quàm illi, salute præsertim proposita, obtemperem, & paream? neque enim inconstantis puto, sententiam, tamquàm aliquod navigium, atque cursum, ex

rei-

reipublicæ tempeſtate moderari. ego vero hæc didici, hæc vidi, quæ ſcripta legi; hæc de ſapientiſſimis, & clariſſimis viris & in hac republ. & in aliis civitatibus monumenta nobis litteræ prodiderunt; non ſemper eaſdem ſententias ab iiſdem, ſed quaſcumque reip. ſtatus, inclinatio temporum, ratio concordiæ poſtularet, eſſe defendendas. quod ego & facio, Laterenſis, & ſemper faciam, libertatemque quam in me requiris, quam ego neque dimiſi unquam, neque dimittam, non in pertinacia, ſed in quadam moderatione poſitam putabo. Nunc venio ad illud extremum, quod dixiſti, dum Plancii in me meritum verbis extollerem, me arcem facere ex cloaca, lapidemque è ſepulcro venerari pro deo: neque enim mihi inſidiarum periculum ullum, neque mortis fuiſſe. Cujus ego temporis rationem explicabo brevi, neque invitus: nihil enim ex meis eſt temporibus, quod minus pervagatum, quodque minus aut mea commemoratione celebratum ſit, aut hominibus auditum, atque notum. Ego enim, Laterenſis, ex illo incendio legum, juris, ſenatus, bonorum omnium, cedens, cum mea domus ardore ſuo deflagrationem urbi, atque Italiæ toti minaretur, niſi quieviſſem; Siciliam petivi animo: quæ & ipſa erat mihi, ſicut domus una, conjuncta, & obtinebatur à C. Virgilio, quocum me uno vel maximè cum vetuſta amicitia, tum mei fratris collegia, tum reſp. ſociarat. vide nunc caliginem temporum illorum, cum ipſa pœne inſula mihi ſeſe obviam ferre vellet; prætor ille, ejuſdem tribuni pleb. concionibus propter eandem reip. cauſam ſæpè vexatus, nihil amplius dico, niſi, me in Siciliam venire noluit. quid dicam? C. Virgilio, tali civi, & viro, benevolentiam in me, memoriam communium temporum, pietatem, humanitatem, fidem defuiſſe? nihil videlicet eſt eorum, ſed, quam tempeſtatem nos vobiſcum non tuliſſemus, metuit, ut eam ipſe non poſſet opibus ſuis ſuſtinere. tum, conſilio repentè mutato, iter à Vibone Brunduſium terra petere contendi. nàm maritimos curſus præcludebat hyemis magnitudo.

cum

cum omnia illa municipia, quæ sunt à Vibone Brundusium, in fide mea, judices, essent, iter mihi tutum, multis minitantibus, magno cum suo metu præstiterunt. Brundusium veni, vel potiùs ad mœnia accessi: urbem unam mihi amicissimam declinavi, quæ se vel potiùs exscindi, quam è suo comp exu ut eriperer, facile pateretur. in hortos me M. Lenii Flacci contuli: cui cum omnis metus, publicatio bonorum, exilium, mors proponeretur, hæc perpeti, si acciderent, maluit, quàm custodiam mei capitis dimittere. hujus ego, & parentis ejus prudentissimi, atque optimi senis, & utriusque filiorum manibus in navi tuta, ac fideli collocatus, eorumque preces, & vota dè meo reditu exaudiens, Dyrrhachium, quod erat in fide mea, petere contendi. quo cum venissem, cognovi, id quod audieram, refertam esse Græciam sceleratissimorum hominum, ac nefariorum, quorum impium ferrum, ignesque pestiferos meus ille consulatus è manibus extorserat: qui antequàm de meo adventu audire potuissent, cum tum abessent, aliquorum dierum viam in Macedoniam, ad Planciumque perrexi. hic verò simul atque me mare transisse cognovit: audi, atque attende, Laterensis, ut scias, quid ego Plancio debeam, confiteareque aliquandò, quod faciam, me & gratè, & piè facere, huic, quæ prò salute mea fecerit, si minùs profutura sint, obesse certè non oportere. nàm simul ac me Dyrrhachium attigisse audivit, statim ad me, lictoribus dimissis, insignibus abjectis, veste mutata profectus est. O acerbam mihi, judices, memoriam temporis illius, & loci! cum hic in me incidit, complexus est, conspersitque lacrymis, nec loqui præ mœrore potuit. o rem cum auditu crudelem, tum visu nefariam! o reliquos omnes dies, noctesque eas, quibus iste à me non recedens Thessalonicam me, in quæstoriumque perduxit! hic ego nunc dè prætore Macedoniæ nihil dicam ampliùs, nisi eum & civem optimum semper, & mihi amicum fuisse, sed eadem timuisse, quæ cæteros; Cn. Plancium fuisse unum, non qui minus time-

ret, sed, si acciderent ea, quæ timerentur, mecum ea subire, & perpeti vellet. qui, cum ad me L. Tubero, meus necessarius, qui fratri meo legatus fuisset, decedens ex Asia venisset, easque insidias, quas mihi paratas ab exulibus conjuratis audierat, animo amicissimo detulisset; in Asiam me ire, propter ejus provinciæ metum, & cum meo fratre necis insidias comparatas, non est passus. vi me, inquam, Plancius, & complexu suo retinuit; multosque menses à capite meo non discessit, abjecta quæstoria persona, comitisque sumpta. O excubias tuas, Cn. Planci, miseras, o flebiles vigilias, o noctes acerbas, o custodiam etiam mei capitis infelicem! siquidem ego tibi vivus non prosum, qui fortasse mortuus profuissem. memini enim, memini, neque umquàm oblivisscar noctis illius, cum tibi vigilanti, assidenti, mœrenti vana quædam miser, atque inania falsa spe inductus, pollicebar; me, si essem in patriam restitutus, præsentem tibi gratiam relaturum; sin autem vitam mihi sors ademisset, aut vis aliqua major reditum peremisset: hos, hos (quos enim ego tum alios animo intuebar?) omnia tibi illorum laborum præmia prò me persoluturos. quid me adspectas? quid mea promissa repetis? quid meam fidem imploras? (nihil tibi ego tum de meis opibus pollicebar,) sed horum erga me benevolentiam promittebam: hos pro me lugere, hos gemere, hos decertare pro meo capite, vel vitæ periculo velle videbam: de horum desiderio, luctu, querelis quotidiè aliquid tecum simul audiebam: nunc timeo, nè nihil tibi præter lacrymas queam reddere, quas tu in meis acerbitatibus plurimas effudisti. quid enim possum aliud, nisi mœrere? nisi flere? nisi te cum mea salute complecti? salutem tibi iidem dare possunt, qui mihi reddiderunt. huc exsurge tamen, quæso. retinebo, & complectar, nec me solum deprecatorem fortunarum tuarum, sed comitem, sociumque profitebor: atque, ut spero, nemo erit tam crudeli animo, tamque inhumano, nec tam immemor meorum non dicam in

bo-

bonos meritorum, sed bonorum in me, qui à me mei servatorem capitis divellat, ac distrahat. Non ego meis ornatum beneficiis à vobis deprecor, judices, sed custodem salutis meæ: non opibus contendo, non auctoritate, non gratia, sed precibus, sed lacrymis, sed misericordia; mecumque vos simul miserrimus, & optimus obtestatur parens, & pro uno filio duo patres deprecamur. nolite, judices, per vos, per fortunas vestras, per liberos, inimicis meis, iis præsertim, quos ego pro vestra salute suscepi, dare lætitiam gloriantibus. vos jam oblitos mei, salutisque ejus, à quo mea salus conservata est, hostes extitisse: nolite animum meum debilitare tum luctu, tum etiam metu commutatæ vestræ voluntatis erga me: sinite me, quod vobis fretus huic sæpè promisi, id à vobis ei persolvere. Teque, C. Flavi, oro, & obtestor, qui meorum consiliorum in consulatu socius, periculorum particeps, rerum, quas gessi, adjutor fuisti, meque non modò salvum semper, sed etiam ornatum, florentemque esse voluisti; ut mihi per hos conserves eum, per quem me tibi, & his conservatum vides. Plura nè dicam, tuæ me etiam lacrymæ impediunt, vestræque, judices, non solùm meæ: quibus ego, magno in metu meo, subitò inducor in spem, vos eosdem in hoc conservando futuros, qui fueritis in me; quoniàm istis vestris lacrymis dè illis recordor, quas prò me sæpè, & multum profudistis.

M. TULLII CICERONIS

O R A T I O

IN L. CALPURNIUM PISONEM.

ARGUMENTUM.

L. Calpurnius Piſo è Macedonia revocatus Ciceronis ſententia, dè inſectatione ejus in ſenatu conqueſtus eſt, atque invectus in eum. Piſoni reſpondet Cicero hac Oratione, quæ continet Piſonis vituperationem; cujus duæ ſunt partes; altera dè flagitiis publicis in conſulatu, abitu, & reditu Piſonis; altera dè flagitiis privatis: ubi ſimùl comparat Piſonis conſulatum, abitum, & reditum cum ſuo; commemoratis ſceleribus etiam Gabinii collegæ ejus, quo ſceleſtiorem Piſonem demonſtrat. Habita eſt in Senatu, anno U. C. 698.

JAm ne vides bellua, jam ne ſentis, quæ ſit hominum querela frontis tuæ? nemo queritur, Syrum neſcio quem de grege noviciorum factum eſſe conſulem. non enim nos color iſte ſervilis, non piloſæ genæ, non dentes putridi deceperunt: oculi, ſupercilia, frons, vultus denique totus, qui ſermo quidam tacitus mentis eſt, hic in fraudem homines impulit; hic eos, quibus erat ignotus, decepit, fefellit, induxit. pauci iſta tua lutulenta vitia noramus, pauci tarditatem ingenii, ſtuporem, debilitatemque linguæ. numquàm erat audita vox in foro: numquàm periculum factum conſilii; nullum non modo

do illustre, sed ne notum quidèm factum aut militiæ, aut domi. obrepsisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum: quarum simile habes nihil, præter colorem. Is mihi etiam gloriabitur, se omnes magistratus sinè repulsa assecutum? mihi ista licèt de me vera cum gloria prædicare. omnes enim honores populus R. mihi ipsi, homini novo detulit. nam tu quùm quæstor es factus, etiam qui te numquàm viderant, tamen illum honorem nomini mandabant tuo. ædilis es factus: Piso est à populo R. factus, non iste Piso. prætura itèm majoribus delata est tuis. noti erant illi mortui: te vivum nondùm noverat quisquam. me cum quæstorem in primis, ædilem priorem, prætorem primùm cunctis suffragiis populus R. faciebat; homini ille honorem, non generi; moribus, non majoribus meis; virtuti perspectæ, non auditæ nobilitati deferebat. Nam quid ego de consulatu loquar? parto vis, an ne gesto? miserum me, cum hac me nunc peste, atque labe confero? sed nihil comparandi causa loquar: ac tamen ea, quæ sunt longissimè disjuncta, comprehendam. Tu consul es renunciatus, (nihil dicam gravius, quàm quod omnes fatentur) impeditis reipubl. temporibus, dissidentibus consulibus, Cæsare, & Bibulo, cum hoc non recusares, quin ii, à quibus dicebare consul, te luce dignum non putarent, nisi nequior, quàm Gabinius, extitisses. me cuncta Italia, me omnes ordines, me universa civitas non priùs tabella, quam voce priorem consulem declaravit. Sed omitto, ut sit factus uterque nostrum: sit sanè fors domina campi: magnificentiùs est dicere, quemadmodùm gesserimus consulatum, quàm quemadmodùm ceperimus. Ego Kal. Jan. senatum, & bonos omnes legis agrariæ, maximarumque largitionum metu liberavi. Ego agrum Campanum, si dividi non oportuit, conservavi; si oportuit, melioribus auctoribus reservavi. Ego in C. Rabirio perduellionis reo, xl. annis ante me consulem interpositam senatus auctoritatem sustinui contrà invidiam, atque defen-

di. Ego adolescentes bonos, & fortes, sed usos ea conditione fortunæ, ut, si essent magistratus adepti, reip. statum convulsuri viderentur, meis inimicitiis, nulla senatus mala gratia, comitiorum ratione privavi. Ego Antonium collegam, cupidum provinciæ, multa in rep. molientem, patientia, atque obsequio meo mitigavi. Ego provinciam Galliam, senatus auctoritate, exercitu, & pecunia instructam, & ornatam, quam cum Antonio communicavi, quod ità existimabam tempora reip. ferre, in concione deposui, reclamante populo Rom. Ego L. Catilinam, cædem senatus, interitum urbis non obscurè, sed palàm molientem, egredi ex urbe jussi, ut, à quo legibus non poteramus, mœnibus tuti esse possemus. Ego tela extremo mense consulatus mei, intenta jugulis civitatis de conjuratorum nefariis manibus extorsi. Ego faces, jam accensas ad hujus urbis incendium, comprehendi, protuli, extinxi. Me Q. Catulus, princeps hujus ordinis, & auctor publici consilii, frequentissimo senatu parentem patriæ nominavit. Mihi hic vir clarissimus, qui propter te sedet, L. Gellius, his audientibus, civicam coronam deberi à rep. dixit. Mihi togato senatus non, ut multis, benè gestæ, sed ut nemini, conservatæ reip. singulari genere supplicationis deorum immortalium templa patefecit. Ego cum in concione abiens magistratu, dicere à tribuno pl. prohiberer ea, quæ constitueram; cumque is mihi tantummodò, ut jurarem, permitteret; sinè ulla dubitatione juravi, remp. atque hanc urbem mea unius opera esse salvam. mihi populus R. universus illa in concione non unius diei gratulationem, sed æternitatem, immortalitatemque donavit, cum meum jusjurandum, tale, atque tantum, juratus ipse una voce, & consensu approbavit: quo quidem tempore is meus domum fuit è foro reditus, ut nemo, nisi qui mecum esset, civium esse in numero videretur. Atque ità est à me consulatus peractus, ut nihil sinè consilio senatus, nihil non approbante populo R. egerim, ut semper in rostris curiam, in senatu populum de-

fen-

ſenderim, ut multitudinem cum principibus, equeſtrem ordinem cum ſenatu conjunxerim. Expoſui brevitèr conſulatum meum. aude nunc, o furia, de tuo dicere: cujus fuit initium ludi compitalitii, tum primùm facti poſt L. Metellum, & Q. Marcium coſſ. contrà auctoritatem hujus ordinis: quos Q. Metellus (facio injuriam fortiſſimo viro mortuo, qui illum, cujus paucos pares hæc civitas tulit, cum hac importuna bellua conferam) ſed ille deſignatus conſul, cum quidam tribunus pl. ſuo auxilio magnos ludos contrà S. C. facere juſſiſſet, privatus fieri vetuit: atque id, quod nondùm poteſtate poterat, obtinuit auctoritate. tu, cum in Kal. Januar. compitalitiorum dies incidiſſet, Sex. Clodium, qui numquàm anteà prætextatus fuiſſet, ludos facere, & prætextatum volitare paſſus es, hominem impurum, atque non modò facie, ſed etiam oculo tuo digniſſimum. Ergo his fundamentis poſitis conſulatus tui, triduò poſt, inſpectante, & tacente te, à P. Clodio, fatali portento, prodigioque reipub. lex Ælia, & Fuſia everſa eſt, propugnacula, murique tranquillitatis, atque otii: collegia, non ea ſolùm, quæ ſenatus ſuſtulerat, reſtituta ſunt, ſed innumerabilia quædam nova ex omni fæce urbis, ac ſervitio conſtituta. ab eodem homine, in ſtupris inauditis, nefariiſque verſato, vetus illa magiſtra pudoris, & modeſtiæ, ſeveritas cenſoria ſublata eſt: cum tu interim, buſtum reip., qui te conſulem tum Romæ dicis fuiſſe, verbo numquàm ſignificaris ſententiam tuam tantis in naufragiis civitatis. Nondùm, quæ feceris, ſed quæ fieri paſſus ſis, dico. nequè verò multum intereſt, præſertim in conſule, utrum ipſe pernicioſis legibus, improbis concionibus remp. vexet, an alios vexare patiatur. an poteſt ulla eſſe excuſatio, non dicam malè ſentienti, ſed ſedenti, cunctanti, dormienti in maximo reipubl. motu conſuli? centum propè annos legem Æliam, & Fuſiam tenueramus, quadringentos judicium, notionemque cenſoriam: quas leges auſus eſt non nemo improbus, potuit

quidem nemo umquàm convellere: quàm potestatem minuere, quòminus de moribus nostris quinto quoquè anno judicaretur, nemo tam effusè petulans conatus est. hæc sunt, o carnifex, in gremio sepulta consulatus tui. persequere connexos his funeribus dies. Prò Aurelio tribunali, ne connivente quidem te, quod ipsum esset scelus, sed etiam hilarioribus oculis quàm solitus eras, intuente, delectus servorum habebatur ab eo, qui nihil sibi umquàm nec facere, nec pati turpè duxit: arma in templo Castoris, o proditor templorum omnium, vidente te, constituebantur ab eo latrone, cui templum illud fuit te consule arx civium perditorum, receptaculum veterum Catilinæ militum, castellum forensis latrocinii, bustum legum omnium, ac religionum. erat non solum domus mea, sed totum Palatium senatu, equitibus Rom., civitate omni, Italia cuncta refertum, cum tu non modò ad eum Ciceronem (mitto enim domestica, quæ negari possunt; hæc commemoro, quæ sunt palàm) non modò, inquam, ad eum, cui primam comitiis tuis dederas tabulam prærogativæ, quem in senatu sententiam rogabas tertium, numquàm adspirasti, sed omnibus consiliis, quæ ad me opprimendum parabantur, non interfuisti solùm, verùm etiam crudelissimè præfuisti. mihi verò ipsi coràm genero meo, propinquo tuo, quæ dicere ausus es? egere, foris esse Gabinium, sinè provincia stare non posse, spem habere à tribuno pl., si tua consilia cum illo conjunxisses, à senatu quidem desperasse: hujus te cupiditati obsequi, sicuti ego fecissem in collega meo: nihil esse, quod præsidium consulum implorarem, sibi quemque consulere oportere. Atque hæc dicere vix audeo. vereor, ne qui sit, qui istius insignem nequitiam, frontis involutam integumentis, nondùm cernat: dicam tamen: ipse certè agnoscet, & cum aliquo dolore flagitiorum suorum recordabitur. Meministi ne, cœnum, cum ad te quinta ferè hora cum C. Pisone venissem, nescio quo è gurgustio te prodire, involuto capite, soleatum? & cum

isto

isto ore fœtido teterrimam nobis popinam inhalasses, excusatione te uti valetudinis, quod diceres, vinolentis te quibusdam medicaminibus solere curari? quam nos causam cum accepissemus, (quid enim facere poteramus?) paulispèr stetimus in illo ganearum tuarum nidore, atque fumo: unde tu nos, cum improbissimè respondendo, tum turpissimè eructando, ejecisti. Idem illo ferè biduò productus in concionem ab eo, cui sic æquatum præbebas consulatum tuum, cum esses interrogatus, quid sentires de consulatu meo, gravis auctor, Calatinus, credo, aliquis, aut Africanus, aut Maximus, & non Cæsoninus, semiplacentinus Calventius, respondes, altero ad frontem sublato, altero ad mentum depresso supercilio, crudelitatem tibi non placere. Hic te homo dignissimus tuis laudibus collaudavit. Crudelitatis tu, furcifer, senatum consul in concione condemnas? non enim me, qui senatui parui. nam relatio illa salutaris, & diligens fuerat consulis, animadversio quidèm, & judicium senatus. quæ cum reprehendis, ostendis, qualis tu, si ità fortè accidisset, fueris illo tempore consul futurus. stipendio mehercule, & frumento Catilinam esse putasses juvandum. quid enim interfuit inter Catilinam, & eum, cui tu senatus auctoritatem, salutem civitatis, totam rempubl. provinciæ præmio vendidisti? Quæ enim L. Catilinam conantem consul prohibui, ea P. Clodium facientem consules adjuverunt. voluit ille senatum interficere, vos sustulistis; leges incendere, vos abrogastis: interire patriam, vos adjuvistis. quid est vobis consulibus gestum sinè armis? incendere illa conjuratorum manus voluit urbem, vos ejus domum, propter quem urbs incensa non est. ac ne illi quidèm, si habuissent vestri similem consulem, de urbis incendio cogitassent. non enim se tectis privare voluerunt, sed, his stantibus, nullum domicilium sceleri suo fore putaverunt. cædem illi civium, vos servitutem expetistis. hic vos etiam crudeliores. huic enim populo ità fuerat ante vos consules libertas insita,

ut emori potiùs, quàm servire præstaret. Illud verò geminum consiliis Catilinæ, & Lentuli, quod me domo mea expulistis; Cn. Pompejum domum suam compulistis. neque enim, me stante, & manente in urbis vigilia, neque resistente Cn. Pompejo, omnium gentium victore, umquàm se illi rempubl. delere posse duxerunt. à me quidèm etiam pœnas expetistis, quibus conjuratorum manes mortuorum expiaretis: omne odium, inclusum nefariis sensibus impiorum, in me profudistis. quorum ego furori nisi cessissem; in Catilinæ busto vobis ducibus mactatus essem. Quod autem majus indicium expectatis, nihil inter vos, & Catilinam interfuisse, quàm, quod eandem illam manum ex intermortuis Catilinæ reliquiis concitastis; quod omnes undiquè perditos collegistis; quod in me carcerem effudistis; quod conjuratos armastis; quod eorum ferro meum corpus, atque omnium bonorum vitam objicere voluistis? sed jam redeo ad præclaram illam concionem tuam. Tu es ille, cui crudelitas displicet? qui, cum senatus luctum, ac dolorem suum vestis mutatione declarandum censuisset, cum videres mœrere rempubl. amplissimi ordinis luctu, o noster misericors, quid facis? quod nulla in barbaria quisquam tyrannus. omitto enim illud, consulem edicere, ut senatus S. C. ne obtemperet: quo fœdius nec fieri, nec cogitari quidquam potest. ad misericordiam redeo ejus, cui nimis videtur senatus in conservanda patria fuisse crudelis. Edicere est ausus cum illo suo pari, quem tamen omnibus vitiis superare cupiebat, ut senatus contrà quàm ipse censuisset, ad vestitum rediret. quis hoc fecit ulla in Scythia tyrannus, ut eos, quos luctu afficeret, lugere non sineret? mœrorem relinquis; mœroris aufers insignia: eripis lacrymas non consolando, sed minando. quod si vestem non publico consilio patres conscripti, sed privato officio, aut misericordia mutavissent: tamen id iis non licere per interdicta crudelitatis tuæ, potestatis erat non ferendæ. cum verò id senatus frequens censuisset, ordines

reliqui jam ante fecissent: tu ex tenebricosa popina consul extractus, cum illa saltatrice tonsa, senatum reipubl. occasum, atque interitum lugere vetuisti. At quærebat etiam paulò ante de me, quid suo mihi opus fuisset auxilio? cur non meis inimicis meis copiis restitissem? quasi verò non modò ego, qui multis sæpè auxilio fuissem, sed quisquam tam inops fuerit umquàm, qui isto non modò propugnatore tutiorem se, sed advocato, aut adstipulatore paratiorem fore putaret. ego istius pecudis, ac putidæ canis consilio scilicèt, aut præsidio niti volebam: ab hoc ejecto cadavere quidquam mihi aut opis, aut ornamenti expectabam: consulem ego tum requirebam, consulem, inquam, non illum quidem, quem in hoc animali invenire non possem, qui tantam reipubl. causam gravitate, & consilio suo tueretur, sed qui tanquàm truncus, atque stipes, si stetisset modò, posset sustinere tamen titulum consulatus. cum enim esset omnis causa illa mea consularis, & senatoria, auxilio mihi opus fuerat & consulis, & senatus: quorum alterum etiam ad perniciem meam erat à vobis consulibus conversum, alterum reipubl. penitùs ereptum. Attamèn, si consilium exquiris meum, nequè ego cessissem, & me ipsa suo complexu patria tenuisset, si mihi cum illo bustuario gladiatore, & tecum, & cum collega tuo decertandum fuisset. alia enim causa præstantissimi viri, Q. Metelli fuit: quem ego civem, meo judicio, cum deorum immortalium laude conjungo: qui C. illi Mario, fortissimo viro, & consuli, & sextum consuli, & ejus invictis legionibus, ne armis confligeret, cedendum esse duxit. Quod mihi igitur certamen esset hujusmodi? cum C. Mario scilicèt, aut cum aliquo pari, an cum altero barbato Epicuro, cum altero Catilinæ laternario? quos nequè herculè ego, nequè supercilium tuum, nequè collegæ tui cymbala, ac crotala fugi: nequè tam fui timidus, ut, qui in maximis turbinibus, ac fluctibus reip. navem gubernassem, salvamque in portu collocassem, fron-

tis tuæ nubeculam, tum collegæ tui contaminatum ſpiritum pertimeſcerem. alios ego vidi ventos: alias proſpexi animo procellas: aliis impendentibus tempeſtatibus non ceſſi, ſed his unum me pro omnium ſalute obtuli.. itàque diſceſſu tum meo omnes illi nefarii gladii de manibus crudeliſſimis exciderunt: cum quidem tu, o vecors, & amens, cum omnes boni abditi, incluſique mœrerent, templa gemerent, tecta ipſa urbis lugerent, complexus es illud funeſtum animal, ex nefariis ſtupris, ex civili cruore, ex omnium ſcelerum importunitate, & flagitiorum impunitate concretum; àtque eodem in templo, eodem & loci veſtigio, & temporis, arbitria non mei ſolum, ſed patriæ funeris abſtuliſti. Quid ego illorum dierum epulas, quid lætitiam, & gratulationem tuam, quid cum tuis ſordidiſſimis gregibus intemperantiſſimas perpotationes prædicem? quis te illis diebus ſobrium, quis agentem aliquid, quod eſſet libero dignum, quis denique in publico vidit? cum collegæ tui domus cantu, & cymbalis perſonaret, cumque ipſe nudus in convivio ſaltaret: in quo ne tum quidem, cum illum ſuum ſaltatorium verſaret orbem, fortunæ rotam pertimeſcebat. Hic autem, non tam concinnus heluo, nec tam muſicus, jacebat in ſuo Græcorum fœtore, atque vino. quod quidem iſtius in ullis reip. luctibus quaſi aliquod Lapitharum, aut Centaurorum convivium ferebatur: in quo, nemo poteſt dicere, utrum iſte plùs biberit, an vomuerit, an effuderit. Tu etiam mentionem facies conſulatus tui, aut te fuiſſe Romæ conſulem dicere audebis? quid? tu in lictoribus, in toga, & prætexta eſſe conſulatum putas? quæ ornamenta etiam in Sex. Clodio, te conſule, eſſe voluiſti. hujus tu Clodiani canis inſignibus conſulatum declarari putas? animo conſulem eſſe oportet, conſilio, fide, gravitate, vigilantia, cura, toto denique munere conſulatus. ego conſulem eſſe putem, qui ſenatum eſſe in rep. non putavit? & ſinè eo conſilio conſulem numerem, ſinè quo Romæ ne reges

ges quidèm esse potuerunt? etenim illa jam omitto: cum servorum delectus haberetur in foro, arma in templum Castoris luce, & palàm comportarentur; id autem templum, sublato aditu, revulsis gradibus, à conjuratorum reliquiis, atque à Catilinæ prævaricatore quondam, tum ultore, armis teneretur; cum equites R. relegarentur, viri boni lapidibus è foro pellerentur, senatui non solùm juvare remp. sed ne lugere quidem liceret: cum civis is, quem hic ordo, assentiente Italia, cunctisque gentibus, conservatorem patriæ judicarat, nullo judicio, nulla lege, nullo more, servitio, atque armis pelleretur, non dicam auxilio vestro, quod verè licèt dicere, sed certè silentio: tum Romæ fuisse consules, quisquam existimabit? qui latrones igitur, si quidem vos consules? qui prædones, qui hostes, qui proditores, qui tyranni nominabuntur? magnum nomen est, magna species, magna dignitas, magna majestas consulis: non capiunt angustiæ pectoris tui, non recipit levitas ista, non egestas animi, non infirmitas ingenii sustinet, non insolentia rerum secundarum tantam personam, tam gravem, tam severam. Seplasia meherclè, ut dici audiebam, te ut primùm adspexit, Campanum consulem repudiavit. audierat Decios, Magios, & de Taurea illo Jubellio aliquid acceperat: in quibus si moderatio illa, quæ in nostris solet esse consulibus, non fuit, at fuit pompa, fuit species, fuit incessus saltem Seplasia dignus, & Capua. Gabinium deniquè si vidissent duumvirum vestri illi unguentarii, citiùs agnovissent. erant illi compti capilli, & madentes cincinnorum fimbriæ, & fluentes, cerussatæque buccæ, dignæ Capua, sed illa vetere. nam hæc quidem, quæ nunc est, splendidissimorum hominum, fortissimorum virorum, optimorum civium, mihique amicissimorum multitudine redundat: quorum Capuæ te prætextatum nemo adspexit, qui non gemeret desiderio mei, cujus consilio cum universam remp. tum illam ipsam urbem memi-

ne-

nerant esse servatam. me inaurata statua donarant: me patronum unum adsciverant: à me se habere vitam, fortunas, liberos arbitrabantur: me & præsentem contrà latrocinium tuum suis decretis, legatisque defenderunt, & absentem, principe Cn. Pompejo referente, & de corpore reip. tuorum scelerum tela revellente, revocarunt. An tu eras consul, cum in Palatio mea domus ardebat, non casu aliquo, sed ignibus injectis, instigante te? ecquod in hac urbe majus umquàm incendium fuit, cui non consul subvenerit? at tu illo ipso tempore, apud socrum tuam, propè à meis ædibus, cujus domum ad meam exhauriendam patefeceras, sedebas non extinctor, sed auctor incendii, & ardentes faces furiis Clodianis penè ipse consul ministrabas. An verò reliquo tempore consulem te quisquam duxit? quisquam tibi paruit? quisquam in curiam venienti assurrexit? quisquam consulenti respondendum putavit? numerandus est ille annus deniquè in republ. cum obmutuisset senatus; judicia conticuissent; mœrerent boni; vis latrocinii vestri tota urbe volitaret; neque civis unus ex civitate, sed ipsa civitas tuo, & Gabinii sceleri, furorique cessisset? Ac ne tum quidèm emersisti, lutulente Cæsonine, ex miserrimis naturæ tuæ sordibus, cum experrecta tandèm virtus clarissimi viri celeriter & verum amicum, & optimè meritum civem, & suum pristinum morem requisivit; neque est ille vir passus, in ea rep. quam ipse decorarat, atque auxerat, diutius vestrorum scelerum pestem morari: cum tamen ille, qualiscumque est, qui est ab uno te improbitate victus, Gabinius collegit ipse se vix, sed collegit tamen, & contrà suum Clodium, primùm simulatè, deindè non libenter, ad extremum tamen pro Cn. Pompejo verè, vehementèrque pugnavit. quo quidem in spectaculo mira pop. R. æquitas erat: uter eorum perisset, tanquàm lanista, in ejusmodi pari lucrum fieri putabat; immortalem verò quæstum, si uterque cecidisset. sed ille tamen agebat aliquid, tuebatur auctoritatem summi

mi viri: erat ipse sceleratus, erat gladiator, cum scelerato tamen, & cum pari gladiatore pugnabat. tu, scilicèt homo religiosus, & sanctus, fœdus, quod meo sanguine in pactione provinciarum iceras, frangere voluisti. caverat enim sibi ille sororius adulter, ut, si tibi provinciam, si exercitum, si pecuniam, ereptam ex reip. visceribus, dedisset, omnium suorum scelerum socium te, adjutoremque præberes. itàque in illo tumultu fracti fasces, ictus ipse: quotidiè tela, lapides, fugæ: deprehensus deniquè cum ferro ad senatum is, quem ad Cn. Pompejum interimendum collocatum fuisse constabat. Ecquis audivit non modò actionem aliquam, aut relationem, sed vocem omninò, aut querelam tuam? consulem tu te fuisse putas, cujus in imperio, qui remp. senatus auctoritate servarat, idemque in Italia, qui omnes omnium gentium partes tribus triumphis devinxerat, is se in publico tuto statuit esse non posse? An tum eratis consules, cum, quacumque de re verbum facere cœperatis, aut referre ad senatum, cunctus ordo reclamabat, ostendebatque nihil esse vos acturos, nisi priùs de me retulissetis? cum vos, quamquàm fœdere obstricti tenebamini, tamen cupere vos diceretis, sed lege impediri? quæ lex privatis hominibus esse lex non videbatur, inusta per servos, incisa per vim, imposita per latrocinium, sublato senatu, pulsis è foro bonis omnibus, capta rep. contrà omnes leges, nullo scripta more; hanc qui se metuere dicerent, consules, non dicam animi hominum, sed fasti ulli ferre possunt? nam si illam legem non putabatis, quæ erat contrà omnes leges, indemnati civis, atque integri capitis, bonorumque tribunitia proscriptio, hac tamen obstricti pactione tenebamini: quis vos non modò consules, sed liberos fuisse putet, quorum mens fuerit oppressa præmio, lingua adstricta mercede? sin illam vos soli legem putabatis: quisquam vos consules tunc fuisse, aut nunc esse consulares putet, qui ejus civitatis, in qua in principum numero vultis esse,

se, non leges, non instituta, non mores, non jura noritis? An, cum proficiscebamini paludati in provincias vel emptas, vel ereptas, consules vos quisquam putavit? itàque, credo, si minùs frequentia sua vestrum egressum ornando, atque celebrando, at ominibus saltem bonis, ut consules, non tristissimis, ut hostes, aut proditores, prosequebantur. Tu ne etiam, immanissimum, ac fœdissimum monstrum, ausus es meum discessum illum, testem sceleris, & crudelitatis tuæ, maledicti, & contumeliæ loco ponere? quo quidèm tempore cepi, P. C. fructum immortalem vestri in me & amoris, & judicii, qui non admurmuratione, sed voce, & clamore, abjecti hominis, & semivivi furorem, petulantiamque fregistis. tu luctum senatus, tu desiderium equestris ordinis, tu squalorem Italiæ, tu curiæ taciturnitatem annuam, tu silentium perpetuum judiciorum, ac fori, tu cætera illa in maledicti loco pones, quæ meus discessus reip. vulnera inflixit? qui si calamitosissimus fuisset, tamen misericordia dignior, quàm contumelia, & cum gloria potiùs esse conjunctus, quàm cum probro, putaretur? atque ille dolor meus dumtaxàt, vestrum quidèm scelus, ac dedecus haberetur. cum verò (forsitàn hoc, quod dicturus sum, mirabile auditu esse videatur: sed certè idicam, quod sentio) cum tantis à vobis P. C. beneficiis affectus sim, tantis honoribus, non modo illam calamitatem esse non duco, sed si quid mihi potest a repub. esse sejunctum, quod vix potest, privatim ad meum nomen augendum, optandam duco mihi fuisse illam, expetendamque fortunam. Atque ut tuum lætissimum diem cum tristissimo meo conferam, utrum tandèm bono viro, & sapienti optabilius putas, sic exire à patria, ut omnes sui cives salutem, incolumitatem, reditum precentur, quod mihi accidit: an, quod tibi proficiscenti evenit, ut omnes execrarentur, malè precarentur, unam tibi illam viam, & perpetuam esse vellent? mihi mediùs fidiùs in tanto omnium mortalium odio,

ju-

justo præsertim, & debito, quævis fuga potiùs, quam ulla provincia, esset optatior. Sed perge porrò: nam si illud meum turbulentissimum tempus profectionis tuo tranquillissimo præstat; quid conferam reliqua, quæ in te dedecoris plena fuerunt, in me dignitatis? Me Kal. Jan. qui dies post obitum, occasumque nostrum reip. primus illuxit, frequentissimus senatus, concursu Italiæ, referente clarissimo, atque fortissimo viro, P. Lentulo, consentiente populo Rom. atque una voce revocavit. me idem senatus exteris nationibus, me legatis, magistratibusque nostris auctoritate sua, consularibus litteris, non, ut tu nupèr dicere ausus es, orbatum patria, sed, ut senatus illo ipso tempore appellavit, civem, servatoremque reipub. commendavit. ad meam unius salutem senatus auxilium omnium civium cuncta ex Italia, qui remp. salvam esse vellent, consulis voce, & litteris implorandum putavit. mei capitis servandi causa Romam uno tempore, quasi signo dato, Italia tota convenit. de mea salute P. Lentuli, præstantissimi viri, atque optimi consulis, Cn. Pompeji, clarissimi, atque invictissimi civis, cæterorumque principum civitatis celeberrimæ, & gravissimæ conciones fuerunt. de me senatus ità decrevit, Cn. Pompejo auctore, & ejus sententiæ principe, ut si quis impedisset reditum meum, in hostium numero putaretur; iisque verbis ea de me senatus auctoritas declarata est, ut nemini sit triumphus honorificentius, quàm mihi salus, restitutioque perscripta. de me, cum omnes magistratus promulgassent, præter unum prætorem, à quo non fuit postulandum, fratrem inimici mei, prætereque duos, de lapide emptos, tribunos pl. legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus consul de collegæ Q. Metelli sententia, quem mecum eadem respubl. quæ in tribunatu ejus disjunxerat, in consulatu, virtute optimi, ac justissimi viri, sapientiaque, conjunxit. quæ lex quemadmodùm accepta sit, quid me attinet dicere? ex vobis audio, nemini civi ullam, quominùs adesset, satis ju-

justam excusationem esse visam, nullis comitiis umquàm neque multitudinem hominum tantam, neque splendidiorem fuisse. hoc certè video, quod indicant tabulæ publicæ, vos rogatores, vos diribitores, vos custodes fuisse tabularum, &, quod in honoribus vestrorum propinquorum non facitis, vel ætatis excusatione, vel honoris, id in salute mea, nullo rogante, vos vestra spontè fecistis. Confer nunc, Epicure noster, ex hara producte, non ex schola, confer, si audes, absentiam tuam cum mea. Obtinuisti provinciam consularem finibus iis, quos lex cupiditatis tuæ, non quos lex generi tui pepigerat. nam lege Cæsaris justissima, atque optima populi liberi planè, & verè erant liberi: lege autem ea, quam nemo legem, præter te, & collegam tuum, putavit, omnis erat tibi Achaja, Thessalia, Athenæ, cuncta Græcia addicta. habebas exercitum tantum, quantum tibi non senatus, aut populus R. dederat, sed quantum tua libido conscripserat. ærarium exhauseras. Quas res gessisti in imperio, exercitu, provincia consulari? quas res gesserit, quæro? qui ut venit statim, nondùm commemoro rapinas, non exactas pecunias, non captas, non imperatas, non neces sociorum, non cædem hospitum, non perfidiam, non immanitatem, non scelera prædico: mox, si videbitur, ut cum fure, ut cum sacrilego, ut cum sicario disputabo: nunc meam spoliatam fortunam conferam cum florente fortuna imperatoris. Quis unquàm provinciam cum exercitu obtinuit, qui nullas ad senatum litteras miserit? tantam verò provinciam, cum tanto exercitu, Macedoniam præsertim, quæ tantis barbarorum gentibus attingitur, ut semper Macedonibus imperatoribus iidem fines provinciæ fuerint, qui gladiorum, atque pilorum: ex qua aliquot prætorio imperio, consulari quidem nemo rediit, qui incolumis fuerit, quin triumpharit. est hoc novum, multò illud magis. Appellatus est hic vulturius, illius provinciæ, si diis placet, imperator. ne tum quidèm, Paule noster, tabulas Romam cum lau-

laurea mittère audebas? misi, inquit. quis umquàm recitavit? quis, ut recitarentur, postulavit? nihil enim mea refert, utrum tu conscientia oppressus scelerum tuorum, nihil umquàm ausus sis scribere ad eum ordinem, quem despexeras, quem afflixeras, quem deleveras; an amici tui tabulas abdiderint, iidemque silentio suo temeritatem, atque audaciam tuam condemnarint. atque haùd scio, an malim te videri nullo pudore fuisse in litteris mittendis, an amicos tuos plùs habuisse & pudoris, & consilii, quàm aut te videri pudentiorem fuisse, quàm soles, aut tuum factum non esse condemnatum judicio amicorum. quod si non tuis nefariis in hunc ordinem contumeliis in perpetuum tibi curiam præclusisses; quid tandem erat actum, aut gestum in illa provincia, de quo ad senatum cum gratulatione aliqua scribi abs te oporteret? vexatio Macedoniæ? an oppidorum turpis amissio? an sociorum direptio? an agrorum depopulatio? an munitio Thessalonicæ? an obsessio militaris viæ? an exercitus nostri interitus ferro, fame, frigore, pestilentia? tu verò, qui ad senatum nihil scripseris, ut in urbe nequior inventus es, quàm Gabinius, sic in provincia paulò tamen, quàm ille, demissior. nam ille gurges, atque helluo, natus abdomini suo, non laudi, atque gloriæ, cum equites R. in provincia, cum publicanos nobiscum & voluntate, & dignitate conjunctos, omnes fortunis, multos fama, vitaque privasset; cum egisset aliud nihil in illo exercitu, nisi ut urbes depopularetur, agros vastaret, exhauriret domos; ausus est (quid enim ille non audeat?) à senatu supplicationem per litteras postulare. O dii immortales! tu ne etiam, atque adeò vos, geminæ voragines, scopulique reip. vos meam fortunam deprimitis, vestram extollitis? cum de me ea S. C. absente facta sint, eæ conciones habitæ, is motus fuerit municipiorum, & coloniarum omnium, ea decreta publicanorum, ea collegiorum, ea deniquè generum, ordinumque omnium, quæ ego non modò optare numquàm auderem, sed

ſed cogitare non poſſem; vos autem ſempiternas fœdiſſimæ turpitudinis notas ſubieritis. An ego, ſi te, & Gabinium cruci ſuffixos viderem, majore afficerer lætitia ex corporis veſtri laceratione, quàm afficior ex infamia? nullum eſt ſupplicium putandum, quo affici caſu aliquo etiam boni viri, forteſque poſſunt. atque hoc quidem etiam iſti tui dicunt voluptarii Græci; quos utinàm ità audires, ut erant audiendi. nunquàm te in tot flagitia ingurgitaſſes. verùm audis in præſepibus, audis in ſtupris, audis in cibo, & vino. ſed dicunt iſti ipſi, qui mala dolore, bona voluptate definiunt, ſapientem, etiam ſi in Phalaridis tauro incluſus, ſuccenſis ignibus, torreatur, dicturum tamen, ſuavè illud eſſe, ſeſeque ne tantulum quidem commoveri. tantam virtutis vim eſſe voluerunt, ut non poſſet unquàm eſſe vir bonus non beatus. quæ eſt igitur pœna? quod ſupplicium? id mea ſententia, quod accidere nemini poteſt, niſi nocenti, ſuſcepta fraus, impedita, & oppreſſa mens, bonorum omnium odium, nota inuſta à ſenatu, amiſſio dignitatis. nec mihi ille M. Regulus, quem Carthaginienſes, reſectis palpebris, illigatum in machina vigilando necaverunt, ſupplicio videtur affectus; nec C. Marius, quem Italia ſervata ab illo demerſum in Minturnenſium paludibus, Africa devicta ab eodem expulſum, & naufragum vidit. fortunæ enim iſta tela ſunt, non culpæ: ſupplicium autem eſt pœna peccati. neque vero ego, ſi umquàm vobis mala precarer, quod ſæpè feci, in quo dii immortales meas preces audiverunt, morbum, aut mortem, aut cruciatum precarer: Thyeſtea eſt iſta execratio poetæ vulgi animos, non ſapientum moventis: Ut tu naufragio expulſus, uſpiàm ſaxis fixus aſperis, Euiſceratus, latere penderes (ut ait ille) ſaxa ſpargens tabo, Sanie, & ſanguine atro: non ferrem omninò moleſte, ſi ità accidiſſet; ſed id tamen eſſet humanum. M. Marcellus, qui tèr conſul fuit, ſumma virtute, pietate, gloria militari, periit in mari: qui tamen ob virtutem gloria,

& lau-

& laude vivit. in fortuna quadam eſt illa mors, non in pœna putanda. quæ eſt igitur pœna? quod ſupplicium? quæ ſaxa? quæ cruces? Eſſe duos duces in provinciis populi R. habere exercitus, appellari imperatores; horum alterum ſic fuiſſe infirmatum conſcientia ſcelerum, & fraudum ſuarum, ut ex ea provincia, quæ fuerit ex omnibus una maximè triumphalis, nullam ſit ad ſenatum litteram mittere auſus. ex qua provincia modò, vir omni dignitate ornatiſſimus, L Torquatus, magnis rebus geſtis, me referente, abſens imperator eſt appellatus; undè his paucis annis Cn. Dolabellæ, C. Curionis, M. Luculli juſtiſſimos triumphos vidimus: ex ea, te imperatore, nuncius ad ſenatum allatus eſt nullus. Ab altero allatæ litteræ, recitatæ; relatum ad ſenatum. dii immortales! id ne ego optarem, ut inimicus meus ea, qua nemo umquàm, ignominia notaretur? ut ſenatus is, qui in eam jam benignitatis conſuetudinem venit, ut eos, qui benè remp. geſſerint, novis honoribus afficiat, & numero dierum, & genere verborum, hujus unius litteris nunciantibus non crederet, poſtulantibus denegaret? his ego rebus paſcor, his delector, his perfruor; quod de vobis hic ordo opinatur non ſecus, ac de teterrimis hoſtibus; quod vos equites R. quod cæteri ordines, quod cuncta civitas odit; quod nemo bonus, nemo denique civis eſt, qui modo ſe civem eſſe meminerit, qui vos non oculis fugiat, auribus reſpuat, animo aſpernetur, recordatione deniquè ipſa conſulatus veſtri perhorreſcat. hæc ego ſemper de vobis expetivi, hæc optavi, hæc precatus ſum. plura etiam acciderunt, quàm vellem: nam, ut amitteretis exercitum, numquàm meherculè optavi. illud etiam accidit, præter optatum meum, ſed [illegible]dè ex voluntate: mihi enim non venerat in [illegible]tem, furorem, & inſaniam optare vobis, in [illegible]n incidiſtis. atqui fuit optandum: me tamen [illegible]gerat deorum immortalium has eſſe in impios, & conſceleratos pœnas certiſſimas conſtitutas. nolite enim putare P. C ut in ſcena videtis, homi-

mines consceleratos impulsu deorum terreri furiarum tædis ardentibus: sua quemque fraus, suum facinus, suum scelus, sua audacia de sanitate, ac mente deturbat: hæ sunt impiorum furiæ, hæ flammæ, hæ faces. Ego te non vecordem, non furiosum, non mente captum, non tragico illo Oreste, aut Athamante dementiorem putem, qui sis ausus primum facere (nam id est caput) deindè paulò ante Torquato, gravissimo, & sanctissimo viro, premente, confiteri, te provinciam Macedoniam, in quam tantum exercitum transportasses, sine ullo milite reliquisse? mitto de amissa maxima parte exercitus. sit hoc infelicitatis tuæ. dimittendi verò exercitus quam potes afferre causam? quam potestatem habuisti? quam legem? quod S. C.? quod jus? quod exemplum? quid est aliud furere, nisi non cognoscere homines, non cognoscere leges, non senatum, non civitatem, cruentare corpus suum? major hæc est vitæ, famæ, salutis suæ vulneratio. si familiam tuam dimisisses, quod ad neminem, nisi ad ipsum te, pertineret, amici te tui constringendum putarent: præsidium tu populi R. custodiam provinciæ, injussu populi, senatusque dimisisses, si tuæ mentis compos fuisses? Ecce tibi alter, effusa jam maxima præda, quàm ex fortunis publicanorum, ex agris, urbibusque sociorum exhauserat, cum partim ejus prædæ profundæ libidines devorassent, partim nova quædam, & inaudita luxuries, partim etiam in illis locis, ubi omnia diripuit, emptiones, partim permutationes ad hunc Tusculanum montem extruendum, cum illa ejus immensa, & intolerabilis ædificatio constitisset; se ipsum, fasces suos, exercitum populi R. numen, interdictumque deorum immortalium, responsa sacerdotum, auctoritatem senatus, jussa populi, nomen, ac dignitatem imperii Regi Ægyptio vendidit. cum fines provinciæ tantos haberet, quantos voluerat, quantos optaverat, quantos pretio mei capitis emerat, his se tenere non potuit, exercitum eduxit ex Syria. Qui licuit extra provin-

vinciam? præbuit ſe mercenarium comitem Regi Alexandrino. quid hoc turpius? in Ægyptum venit, ſigna contulit cum Alexandrinis. quando hoc bellum aut hic ordo, aut populus ſuſceperat? cepit Alexandriam. quid aliud expectamus à furore ejus, niſi ut ad ſenatum tantis de rebus geſtis litteras mittat? hic, ſi mentis eſſet ſuæ, niſi pœnas patriæ, diiſque immortalibus eas, quæ graviſſimæ ſunt, furore, atque inſania penderet, auſus eſſet, mitto exire de provincia, educere exercitum, bellum ſua ſpontè gerere, in regnum injuſſu populi, ac ſenatus accedere? quæ cum plurimæ leges veteres, tum lex Cornelia majeſtatis, Julia de pecuniis repetundis planiſſimè vetant: ſed hæc omitto: ille, ſi non acerrimè fureret, auderet, quam provinciam P. Lentulus, amiciſſimus huic ordini, cum & auctoritate ſenatus, & ſorte haberet, interpoſita religione, ſinè ulla dubitatione depoſuiſſet, eam ſibi tum adſciſcere, cum, etiamſi religio non impediret, mos majorum tamen, & exempla, & graviſſimę legum pœnæ vetarent? Sed, quoniam fortunarum contentionem facere cœpimus, de reditu Gabinii omittamus, quem etſi ſibi ipſe præcidit, ego tamen, os ut videam hominis, expecto. tuum, ſi placet, reditum cum meo conferamus. At meus quidem is fuit, ut à Brunduſio uſquè Romam agmen perpetuum totius Italiæ viderem: nequè enim regio fuit ulla, nequè municipium, nequè præfectura, aut colonia, ex qua non ad me publicè venerint gratulatum. quid dicam adventus meos? quid effuſiones hominum ex oppidis? quid concurſum ex agris patrumfamilias cum conjugibus, ac liberis? quid eos dies, qui, quaſi deorum immortalium feſti, atque ſolemnes, apud omnes ſunt adventu meo, redituque celebrati? unus ille dies mihi quidem immortalitatis inſtar fuit, quo in patriam redii, cu[illegible] ſenatum ægreſſum vidi, populumque R. univ[illegible] cum mihi ipſa Roma, propè convulſa [illegible]uis ad complectendum conſervatorem ſu[illegible]ogredi viſa eſt. quæ me ità accepit, ut

non

non modò omnium generum, ætatum, ordinum omnes viri, ac mulieres, omnis fortunæ, ac loci, ſed etiam mænia ipſa viderentur, & tecta urbis, ac templa lætari. Me conſequentibus diebus in ea ipſa domo, qua tu me expuleras, quàm expilaras, quàm incenderas, pontifices, conſules, prætores collocaverunt, mihique, quod ante me nemini, pecunia publica ædificandam domum cenſuerunt.

Habes reditum meum. confer nunc viciſſim tuum; quandoquidèm, amiſſo exercitu, nihil incolume domum, præter os illud tuum priſtinum retuliſti. qui primùm qua veneris cum laureatis tuis lictoribus, quis ſcit? quos tu mæandros, dum omnes ſolitudines perſequeris, quæ diverticula, flexioneſque quæſiſti? quod te municipium vidit? quis amicus invitavit? quis hoſpes adſpexit? non ne tibi nox erat prò die? ſolitudo prò frequentia? caupona prò oppido? non ut redire ex Macedonia nobilis imperator, ſed ut mortuus infamis referri videretur. Romam verò ipſam fœdavit adventus tuus. o familiæ non dicam Calpurniæ, ſed Calventiæ, nequè hujus urbis, ſed Placentini municipii, nequè paterni generis, ſed braccatæ cognationis dedecus, quemadmodùm veniſti? quis tibi, non dicam horum, aut civium cæterorum, ſed tuorum legatorum obviam venit? mecum enim L. Flaccus, vir tua legatione indigniſſimus, atque iis conſiliis, quibus mecum in conſulatu meo conjunctus fuit, ad conſervandam remp. dignior, mecum fuit tùm, cùm te quidam non longe à porta cum lictoribus errantem viſum eſſe narrabat. ſcio itèm, virum fortem in primis belli, ac rei militaris peritum, familiarem meum, Q. Marcium, quorum tu legatorum prælio imperator appellatus eras, cum longè abfuiſſes, adventu iſto tuo domi fuiſſe otioſum. ſed quid ego numero, qui tibi obviam non venerint? cui dico veniſſe penè neminem, ne de officioſiſſima quidèm natione candidatorum, cum vulgo eſſent & illo ipſo, & multis ante diebus admoniti, & rogati. togulæ lictoribus ad portam præſto fuerunt, quibus illi acceptis ſagula re-

rejecerunt, catervam imperatori suo novam præbuerunt. sic iste à tanto exercitu, tanta provincia, trienniò post, Macedonicus imperator in urbem se intulit, ut nullius negotiatoris obscurissimi reditus unquàm fuerit desertior. in quo me tamen, qui esset paratus ad se defendendum, reprehendit: cum ego eum Cœlimontana porta introisse dixissem, sponsione me, ni Esquilina introisset, homo promptus, lacessivit: quasi verò id aut ego scire debuerim, aut vestrum quisquam audierit, aut ad rem pertineat, qua tu porta introieris, modò ne triumphali: quæ porta Macedonicis semper proconsulibus ante te patuit: tu inventus es, qui consulari imperio præditus ex Macedonia non triumphares. At audistis, P.C. philosophi vocem: negavit se triumphi cupidum unquàm fuisse. o scelus, o pestis, o labes! cum extinguebas senatum, vendebas auctoritatem hujus ordinis, addicebas tribuno pl. consulatum tuum, remp. evertebas, prodebas caput, & salutem meam mercede provinciæ, si triumphum non cupiebas, cujus tandèm te rei cupiditate arsisse defendes? Sæpè enim vidi, qui & mihi, & cæteris cupidiores provinciæ viderentur, triumphi nomine tegere, atque velare cupiditatem suam. hoc modo D. Silanus consul in hoc ordine, hoc meus etiam collega dicebat. neque enim quisquam potest exercitum cupere, apertèque petere, ut non prætexat cupiditatem triumphi. quod si te senatus populusque R. aut non appetentem, aut etiam recusantem, bellum suscipere, exercitum ducere coegisset: tamen erat angusti animi, atque demissi, justi triumphi honorem, dignitatemque contemnere. nam ut levitatis est inanem aucupari rumorem, & omnes umbras etiam falsæ gloriæ consectari; sic levis est animi, lucem, splendoremque fugientis, justam gloriam, qui est fructus veræ virtutis honestissimus, repudiare. cum verò non modò non postulante, atque cogente, sed invito, atque oppresso senatu, non modo nullo populi R. studio, sed nullo ferente suffragium libero, provincia tibi ista manupretium fuerit e-

versæ per te, & perditæ civitatis: cumque omnium tuorum scelerum hæc pactio extiterit, ut, si tu totam remp. nefariis latronibus tradidisses, Macedonia tibi ob eam rem, quibus tu finibus velles, traderetur; cum exhauriebas ærarium; cum orbabas Italiam juventute; cum mare vastissimum hyeme transibas; si triumphum contemnebas, quæ te, prædo amentissime, nisi prædæ, ac rapinarum cupiditas tam cæca rapiebat? non est integrum Cn. Pompejo, consilio jam uti tuo: erravit enim: non gustarat istam tuam philosophiam. tèr jam homo stultus triumphavit. Crasse, pudet me tui: quid est, quod, confecto formidolosissimo bello, coronam illam lauream tibi tantoperè decerni volueris à senatu? P. Servili, Q. Metelle, C. Curio, P. Africane, cur non hunc audistis tam doctum hominem, tam eruditum, priusquàm in istum errorem induceremini? C. ipsi Pontinio, necessario meo, jam non est integrum: religionibus enim susceptis impeditur. o stultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos: o amentem Paulum, rusticum Marium: nullius consilii patres horum amborum consulum, qui triumpharint. Sed quoniam præterita mutare non possumus, quid cessat hic homulus, ex argilla, & luto fictus Epicureus, dare hæc præclara præcepta sapientiæ clarissimo, & summo imperatori, genero suo? fertur ille vir, mihi crede, gloria: flagrat, ardet cupiditate justi, & magni triumphi: non didicit eadem ista, quæ tu. mitte ad eum libellum: & si jam ipse coram congredi poteris, meditare, quibus verbis incensam illius cupiditatem comprimas, atque restinguas. valebis apud hominem volitantem gloriæ cupiditate vir moderatus, & constans, apud indoctum eruditus, apud generum socer. dices enim, ut es homo facetus, ad persuadendum concinnus, perfectus, politus è schola: Quid est, Cæsar, quod te supplicationes totiès decretæ, tot dierum, tantoperè delectent? in quibus homines errore ducuntur: quas dii negligunt; qui, ut noster divinus ille dixit Epicurus,

tus, neque propitii cuiquam esse solent, neque irati. non facies fidem scilicet, cum hæc disputabis; tibi enim & esse, & fuisse Deos videbis iratos. Vertes te ad alteram scholam: differes de triumpho. Quid tandèm habet iste currus? quid vincti ante currum duces? quid simulacra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid legati in equis, & tribuni? quid clamor militum? quid tota illa pompa? inania sunt ista, mihi crede, delectamenta pæne puerorum, captare plausus, vehi per urbem, conspici velle. quibus ex rebus nihil est, quod solidum tenere, nihil quod referre ad voluptatem corporis possis. quin tu me vides, qui, ex qua provincia T. Flaminius, L. Paulus, Q. Metellus, T. Didius, innumerabiles alii, levi cupiditate commoti, triumpharunt, ex ea sic redii, ut ad portam Esquilinam Macedonicam lauream conculcarim, ipse cum hominibus quindecim male vestitis ad portam Cœlimontanam sitiens pervenerim: quo in loco mihi libertus, præclaro imperatori, domum ex hac die biduò ante conduxerat: quæ vacua si non fuisset, in campo Martio mihi tabernaculum collocassem. nummus intereà mihi, Cæsar, neglectis ferculis triumphalibus, domi manet, & manebit. rationes ad ærarium continuo, sicut tua lex jubebat, detuli: neque alia ulla in re legi tuæ parui. quas rationes si cognoris, intelliges nemini plùs, quàm mihi, litteras profuisse. ità enim sunt perscriptæ scitè, & litteratè, ut scriba, ad ærarium qui eas retulit, perscriptis rationibus secum ipse, caput sinistra manu perfricans, commurmuratus sit. Ratio quidem herclè apparet, argentum οἴχεται. hac tu oratione, non dubito, quin illum jam adscendentem in currum revocare possis. o tenebræ, o lutum, o sordes, o paterni generis oblite, materni vix memor! ità nescio quid istud fractum, humile, demissum, sordidum, inferius etiam est, quàm ut Mediolanensi præcone, avo tuo, dignum esse videatur. L. Crassus, homo sapientissimus nostræ civitatis, spiculis propè scrutatus est Alpes, ut, ubi hostis non erat, ibi triumphi cau-

ſam aliquam quæreret. eadem cupiditate, vir ſummo ingenio præditus, C. Cotta, nullo certo hoſte, flagravit. eorum neuter triumphavit; quod alteri illum honorem collega, alteri mors ademit. Irriſa eſt abs te pauló ante M. Piſonis cupiditas triumphandi, à qua te longè dixiſti abhorrere. qui etiamſi minùs magnum bellum geſſerat, ut abs te dictum eſt: tamen illum honorem contemnendum non putavit. tu eruditior, quàm Piſo; prudentior, quàm Cotta; abundantior conſilio, ingenio, ſapientia, quàm Craſſus; ea contemnis, quæ illi idiotæ, ut tu appellas, præclara duxerunt. quod ſi reprehendis, quod cupidi laureæ fuerint, cum bella aut parva, aut nulla geſſiſſent; tu, tantis nationibus ſubactis, tantis rebus geſtis, minimè fructum laborum tuorum præmia periculorum, virtutis inſignia contemnere debuiſti. neque verò contempſiſti, ſis licèt Themiſta ſapientior, ſed os tuum ferreum ſenatus convicio verberari noluiſti. Jam vides, quoniam quidèm ità mihimet fui inimicus, ut me tecum compararem, & digreſſum meum, & abſentiam, & reditum ità longè tuo præſtitiſſe, ut mihi illa omnia immortalem gloriam dederint, tibi ſempiternam turpitudinem inflixerint. nunc etiam in hac quotidiana, aſſidua, urbanaque vita ſplendorem tuum, gratiam, celebritatem domeſticam, operam forenſem, conſilium, auxilium, auctoritatem, ſententiam ſenatoriam nobis, aut, ut veriùs dicam, cuiquam es infimo, ac deſperatiſſimo antelaturus? Age, ſenatus odit te, quod eum tu facere jure concedis, afflictorem, & proditorem non modò dignitatis, & auctoritatis, ſed omninò ordinis, ac nominis ſui: videre equites Rom. non poſſunt, quo ex ordine vir præſtantiſſimus L. Ælius eſt, te conſule, relegatus: plebs Romana perditum cupit, in cujus tu infamiam ea, quæ per latrones, & per ſervos de me egeras, contuliſti: Italia cuncta execratur, cujus idem tu ſuperbiſſimè decreta, & preces repudiaſti. fac hujus odii tanti, ac tam univerſi periculum, ſi audes. inſtant poſt hominum memoriam

riam apparatiſſimi, magnificentiſſimique ludi, quales non modò numquàm fuerunt, ſed ne quomodò fieri quidèm poſthac poſſint, poſſum ullo pacto ſuſpicari. da te populo, committe ludis. ſibilum metuis? ubi ſunt veſtræ ſcholæ? ne acclametur? ne id quidem eſt curare philoſophi. manus tibi ne afferantur, times. dolor enim eſt malum, ut diſputas: exiſtimatio, dedecus, infamia, turpitudo; verba ſunt, atque ineptiæ. ſed de hoc non dubito. non audebit accedere ad ludos. convivium publicum non dignitatis cauſa inibit: niſi fortè ut cum P. Clodio, hoc eſt cum amatoribus ſuis cœnet. ſed planè animi ſui cauſa ludos nobis idiotis relinquet. ſolet enim in diſputationibus ſuis oculorum, & aurium delectationi abdominis voluptates anteferre. nam quod vobis iſte tantummodò improbus, crudelis, olim furunculus, nunc verò etiam rapax, quod ſordidus, quod contumax, quod ſuperbus, quod fallax, quod perfidioſus, quod impudens, quod audax eſſe videatur, nihil ſcitote eſſe luxurioſius, nihil libidinoſius, nihil protervius, nihil nequius. luxuriam autem nolite in iſto hanc cogitare. eſt enim quædam, quamquàm omnis eſt vitioſa, atque turpis, tamen ingenuo, ac libero dignior. nihil apud hunc lautum, nihil elegans, nihil exquiſitum, (laudabo inimicum) ne magnopere quidem quidpiam, præter libidines, ſumptuoſum. toreuma nullum, maximi calices, & hi, ne contemnere ſuos videatur, Placentini: exſtructa menſa, non conchyliis, aut piſcibus, ſed multa carne ſubrancida. ſervi ſordidati miniſtrant, nonnulli etiam ſenes; idem coquus, idem atrienſis: piſtor domi nullus, nulla cella, panis, & vinum à propola, atque de cupa; Græci ſtipati, quini in lectulis, ſæpè plures, ipſe ſolus, bibitur uſque eo dum de ſolio miniſtretur. ubi galli cantum audivit, avum ſuum revixiſſe putat, menſam tolli jubet. Dicet aliquis, undè tibi hæc nota ſunt? non mehercules contumeliæ cauſa deſcribam quemquam, præſertim ingenioſum hominem, atque eruditum: cui generi eſſe ego iratus, ne

si cupiam quidem, possum. Est quidam Græcus, qui cum isto vivit, homo, ut verè dicam, sic enim cognovi, humanus, sed tamdiù, quamdiù cum aliis est, aut ipse secum. is cum istum adolescentem jam tum cum hac diis irata fronte vidisset, non fastidivit ejus amicitiam, cum esset præsertim appetitus, dedit se in consuetudinem, sic, ut prorsùs una viveret, nec ferè ab isto unquam discederet. Non apud indoctos, sed, ut ego arbitror, in hominum eruditissimorum, & humanissimorum cœtu loquor. audistis profectò dici, philosophos Epicureos omnes res, quæ sunt homini expetendæ, voluptate metiri. rectè an secùs, nihil ad nos: aut, si ad nos, nihil ad hoc tempus. sed tamen lubricum genus orationis, adolescenti non acriter intelligenti sæpè præceps. itàque admissarius iste, simul atque audivit à philosopho voluptatem tantoperè laudari, nihil expiscatus est: sic suos sensus voluptarios omnes incitavit, sic ad illius hanc orationem adhinniit, ut non magistrum virtutis, sed auctorem libidinis à se illum inventum arbitraretur. Græcus primò distinguere, atque dividere illa, quemadmodùm dicerentur: iste claudus, quomodò ajunt, pilam retinere: quod acceperat, testificari, tabulas obsignare velle, Epicurum disertum dicere: & tamen dictum opinor, se nullum bonum intelligere posse, demptis corporis voluptatibus. quid multa? Græcus facilis, & valdè venustus, nimis pugnax contrà senatorem populi Rom. esse noluit. est autem hic, de quo loquor, non philosophia solum, sed etiam cæteris studiis, quæ ferre cæteros Epicureos negligere dicunt, perpolitus. poema porrò facit ità festivum, ità concinnum, ità elegans, nihil ut fieri possit argutius. in quo reprehendat eum licet, si qui vult, modò leviter, non ut improbum, non ut audacem, non ut impurum, sed ut Græculum, ut assentatorem, ut poetam. devenit, aut potiùs incidit in istum eodem deceptus supercilio Græcus, atque advena, quo tam sapiens, & tanta civitas. revocare se non poterat familiaritate implicatus: & simul

ſimul inconſtantiæ famam verebatur: rogatus, invitatus, coactus, ità multa ad iſtum de iſto ſcripſit, ut omnes libidines, omnia ſtupra, omnia cœnarum, conviviorumque genera, adulteria deniquè ejus delicatiſſimis verſibus expreſſerit; in quibus, ſi quis velit, poſſit iſtius, tanquàm in ſpeculo, vitam intueri. ex quibus multa à multis lecta, & audita recitarem, niſi vererer, ne hoc ipſum genus orationis, quo nunc utor, ab hujus loci more abhorreret, & ſimul de ipſo, qui ſcripſit, detrahi nihil volo. qui ſi fuiſſet in diſcipulo comparando meliore fortuna, fortaſſè auſterior, & gravior eſſe potuiſſet: ſed eum caſus in hanc conſuetudinem ſcribendi induxit philoſopho valdè indignam; ſiquidem philoſophia, ut fertur, virtutis continet, & officii, & benè vivendi diſciplinam: quàm qui profitetur, graviſſimam ſuſtinere mihi perſonam videtur. ſed idem caſus illum, ignarum quid profiteretur, cum ſe philoſophum eſſe diceret, iſtius impuriſſimæ, ac intemperantiſſimæ pecudis cœno, & ſordibus inquinavit: qui modo res geſtas conſulatus mei cum laudaſſet, quæ quidem laudatio hominis turpiſſimi mihi ipſi erat pœnè turpis; non ulla tibi, inquit, invidia nocuit, ſed verſus tui. Nimis magna pœna te conſule conſtituta eſt ſivè malo poetæ, ſivè libero. Scripſiſti enim, Cedant arma togæ . . . . Quid tum? Hæc res tibi fluctus illos excitavit. At hoc nuſquàm opinor ſcriptum fuiſſe in illo elogio, quod te conſule in ſepulcro reipubl. inciſum eſt, Velitis, jubeatis, ut, quod M. Cicero verſum fecerit, ſed quod vindicarit. veruntamen quoniam te non Ariſtarchum, ſed Phalarim grammaticum habemus, qui non notam apponas ad malum verſum, ſed poetam armis perſequare; ſcire cupio, quid tandem iſto in verſu reprehendas, Cedant arma togæ? Tuæ dicis, inquit, togæ ſummum imperatorem eſſe ceſſurum. Quid nunc te, aſine, litteras doceam? non opus eſt verbis, ſed fuſtibus. non dixi hanc togam, qua ſum amictus, nec arma, ſcutum, & gla-

dium unius imperatoris: ſed quod pacis eſt inſigne, & otii toga, contra autem arma tumultus, atque belli; more poetarum locutus, hoc intelligi volui, bellum, ac tumultum paci, atque otio conceſſurum. quære ex familiari tuo, Græco illo poeta: probabit genus ipſum, & agnoſcet; neque te nihil ſapere mirabitur. At in altero illo, inquit, hæres: Concedat laurea laudi. Immo mehercule habeo tibi gratiam. hærerem enim, niſi tu me expediſſes. nam cum tu timidus, ac tremens tuis ipſe furaciſſimis manibus detractam e cruentis faſcibus lauream ad portam Eſquilinam abjeciſti, indicaſti non modo ampliſſimæ, ſed etiam minimæ laudi lauream conceſſiſſe; atque iſta ratione hoc tamen intelligi, ſcelerate, vis, Pompejum inimicum mihi iſto verſu eſſe factum: ut, ſi verſus mihi nocuerit, ab eo, quem is verſus offenderit, videatur mihi pernicies eſſe quæſita. omitto, nihil iſtum verſum pertinuiſſe ad illum; non fuiſſe meum, quem, quantum potuiſſem, multis ſæpè orationibus, ſcriptiſque decoraſſem, hunc uno violare verſu. ſed ſit offenſus: primo non ne compenſabit cum uno verſiculo tot mea volumina laudum ſuarum? quod ſi eſt commotus: ad perniciemnè non dicam amiciſſimi, non ità de ſua laude meriti, non ità de republ., non conſularis, non ſenatoris, non civis, non liberi, in hominis caput ille tam crudelis propter verſum fuiſſet? tu quidèm, tu, apud quos, de quo dicas, intelligis? complecteris ampliſſimos viros ad tuum, & Gabinii ſcelus; neque id occulte: nam paulò ante dixiſti, me cum iis confligere, quos deſpicerem; non attingere eos, qui plùs poſſent, quibus iratus eſſe deberem. quorum quidem (quis enim non intelligit, quos dicas?) quamquam non eſt una cauſa omnium, tamen eſt omnium mihi probata: me Cn. Pompejus, multis obſiſtentibus ejus ergà me ſtudio, atque amori, ſemper dilexit, ſemper ſua conjunctione digniſſimum judicavit, ſemper non modò incolumem, ſed etiam ampliſſimum, at-

que

que ornatissimum voluit esse. vestræ fraudes, vestrum scelus, vestræ criminationes insidiarum mearum, illius periculorum, nefariè fictæ, simul eorum, qui, familiaritatis licentia, suorum improbissimorum sermonum domicilium in auribus ejus impulsu vestro collocaverunt, vestræ cupiditates provinciarum effecerunt, ut ego excluderer, omnesque, qui me, qui illius gloriam, qui remp. salvam esse cupiebant, sermone, atque aditu prohiberentur. quibus rebus est perfectum, ut illi planè suo stare judicio non liceret, cum certi homines non studium ejus à me alienassent, sed auxilium retardassent. Non ne ad te L. Lentulus, qui tum erat prætor, non Q. Sanga, non L. Torquatus pater, non M. Lucullus venit? qui omnes ad eum, multique mortales, oratum in Albanum, obsecratumque venerant, ne meas fortunas desereret cum reipubl. salute conjunctas. quos ille ad te, & ad tuum collegam remisit, ut causam publicam susciperetis, ut ad senatum referretis: se contrà armatum tribunum pl. sine consilio publico decertare nolle; consulibus ex S. C. rempubl. defendentibus, se arma suscepturum. Ecquid infelix recordaris, quid responderis? in quo illi omnes quidem, sed Torquatus præter cæteros furebat contumacia responsi tui: te non esse tàm fortem, quàm ipse Torquatus in consulatu fuisset, aut ego: nihil opus esse armis, nihil contentione: me posse iterùm rempubl. servare, si cessissem: infinitam cædem fore, si restitissem. deindè ad extremum, neque se, neque generum, neque collegam suum tribuno pl. defuturum. Hic tu, hostis, ac proditor, aliis me inimiciorem, quàm tibi, debere esse dicis? ego C. Cæsarem non eadem de rep. sensisse, quæ me, scio, sed tamen, quod jam de eo, his audientibus, sæpè dixi, me ille sui totius consulatus, eorumque honorum, quos cum proximis communicavit, socium esse voluit, detulit, invitavit, rogavit. non sum ego propter nimiam fortasse constantiæ cupiditatem adductus ad causam: non postulabam, ut ei carissimus essem, cujus ego ne

beneficiis quidem sententiam meam tradidissem. adducta res in certamen te consule putabatur, utrum, quæ superiore anno ille gessisset, manerent, an rescinderentur. quid loquar plura? si tantum ille in me esse uno roboris, & virtutis putavit, ut ea, quæ ipse gesserat, conciderent, si ego restitissem: cur ei non ignoscam, si antepofuit suam salutem meæ? sed præterita omitto. me ut Cn. Pompejus omnibus suis studiis, laboribus, vitæ periculis complexus est, cum municipia pro me adiret, Italiæ fidem imploraret, P. Lentulo consuli, auctori salutis meæ, frequens assideret, senatui sententiam præstaret, in concionibus non modo se defensorem salutis meæ, sed etiam supplicem pro me profiteretur: hujus voluntatis eum, quem multum posse intelligebat, mihi non inimicum esse cognorat, socium sibi, & adjutorem C. Cæsarem adjunxit. Jam vides, me tibi non inimicum, sed hostem, illis, quos describis, non modò non iratum, sed etiam amicum esse debere. quorum alter, id quod meminero semper, æque mihi fuit amicus, ac sibi; alter, id quod obliviscar aliquandò, sibi amicior, quàm mihi. deindè hoc ità fit, ut viri fortes, etiamsi ferro inter se cominùs decertarint, tamen illud contentionis odium simul cum ipsa pugna, armisque ponant. atque me ille odisse numquàm potuit, ne tum quidem, cum diffidebamus. habet hoc virtus, quàm tu ne dè facie quidèm nosti, ut viros fortes species ejus, & pulchritudo etiam in hoste posita delectet. Equidèm dicam ex animo, P. C., quod sentio, & quod, vobis audientibus, sæpè jam dixi. si mihi nunquàm amicus C. Cæsar fuisset, sed semper iratus; si aspernaretur amicitiam meam, seseque mihi implacabilem, inexpiabilemque præberet: tamen ei, cum tantas res gessisset, gereretque quotidiè, non amicus esse non possem: cujus ego imperio non Alpium vallum contrà adscensum, transgressionemque Gallorum, non Rheni fossam, gurgitibus illis redundantem, Germanorum immanissimis gentibus objicio, & oppo-
no.

no. perfecit ille, ut, si montes resedissent, amnes exaruissent, non naturæ præsidio, sed victoria sua, rebusque gestis Italiam munitam haberemus. sed cum me expetat, diligat, omni laude dignum putet; tu me à tuis inimicitiis ad simultatem revocabis? sic tuis sceleribus reip. præterita fata refricabis? quod quidem tu, qui benè nosses conjunctionem meam, & Cæsaris, eludebas, cum à me, trementibus omninò labris, sed tamen, cur tibi nomen non deferrem, requirebas. quamquàm, quod ad me attinet, nunquàm istam imminuam curam inficiando tibi: tamen est mihi considerandum, quantum illi tantis reip. negotiis, tantoque bello impedito, ego homo amicissimus, sollicitudinis, atque oneris imponam. nec despero tamen, quamquàm languet juventus, nec perindè, atque debeat, in laudis, & gloriæ cupiditate versatur, futuros aliquos, qui abjectum hoc cadaver consularibus spoliis nudare non nolint, præsertim tàm afflicto, tàm infirmo, tàm enervato reo: qui te ità gesseris, ut timeres, nè indignus beneficio videreris, nisi ejus, à quo missus eras, simillimus extitisses. An verò tu parùm putas investigatas esse à nobis labes imperii tui, stragesque provinciæ? quas quidem nos, non vestigiis odorantes ingressus tuos, sed totis volutationibus corporis, & cubilibus persecuti sumus. Notata à nobis sunt & prima illa scelera in adventu, cum accepta pecunia à Dyrrhachinis ob necem hospitis tui Platoris, ejus ipsius domum evertisti, cujus sanguinem addixeras; eumque servis symphoniacis, & aliis muneribus acceptis, timentem, & multum dubitantem confirmasti, & Thessalonicàm fide tua venire jussisti. quem ne majorum quidem more supplicio affecisti, cum miser ille securibus hospitis sui cervices subjicere gestiret: sed ei medico, quem tecum eduxeras, imperasti, ut venas hominis incideret. tum quidem tibi etiam accessio fuit ad necem Platoris Pleuratus, ejus comes, quem necasti verberibus, summa senectute confectum. Idemque tu Rabocentum,

tum, Bessicæ gentis principem, cum te trecentis talentis regi Cotto vendidisses, securi percussisti; cum ille ad te legatus in castra venisset, & tibi magna præsidia, & auxilia à Bessis peditum, equitumque polliceretur: neque eum solum, sed etiam cæteros legatos, qui simul venerant: quorum omnium capita regi Cotto vendidisti. Denseletis, quæ natio semper obediens huic imperio, etiam in illa omnium barbarorum defectione Macedonica C. Sextium prætorem tutata est, nefarium bellum, & crudele intulisti: eisque cum fidelissimis sociis uti posses, hostibus uti accerrimis maluisti. ità perpetuos defensores Macedoniæ, vexatores, ac perditores effecisti. vectigalia nostra perturbarunt; urbes ceperunt; vastarunt agros; socios nostros in servitutem abduxerunt; familias arripuerunt; pecus abegerunt; Thessalonicenses, cum oppido desperassent, munire arcem coegerunt. A te Jovis Velsuri fanum antiquissimum barbarorum, sanctissimumque direptum est. Tua scelera dii immortales in nostros milites expiaverunt: qui cum uno genere morbi affligerentur, neque se recreare quisquam posset, qui semel incidisset: dubitabat nemo, quin violati hospites, legati necati, pacati, atque socii nefario bello lacessiti, fana vexata hanc tantam efficerent vastitatem. Cognoscis ex particula parva scelerum, & crudelitatis tuæ genus universum. Quid avaritiæ, quæ criminibus infinitis implicata est, summam nunc explicem? generatim ea, quæ maximè nota sunt, dicam. Non ne sestertium centiès, & octogiès, quod, quasi vasarii nomine, in venditione mei capitis adscripseras, ex ærario tibi attributum, Romæ in quæstu reliquisti? Non ne, cum CC. talenta tibi Apolloniatæ Romæ dedissent, ne pecunias creditas solverent, ultrò Fufidium, equitem R. hominem ornatissimum, creditorem debitoribus suis addixisti? Non ne, hiberna cum legato, præfectoque tradidisses, evertisti miseras funditus civitates? quæ non solùm bonis sunt exhaustæ, sed etiam nefarias libidinum contumelias, tur-

pi-

pitudinesque subjerunt. Qui modus tibi fuit frumenti æstimandi, qui honorarii? si quidem potest vi, & metu extortum, honorarium nominari. quod cum peræque omnes, tum acerbissime Bœotii, & Byzantii, Cherronenses, Thessalonica sensit. unus tu dominus, unus æstimator; unus venditor tota in provincia per triennium frumenti omnis fuisti. Quid ego rerum capitalium quæstiones, reorum pactiones, redemptiones, acerbissimas damnationes, libidinosissimas liberationes proferam? tantum locum aliquem cum mihi notum senseris, tecum ipse licebit, quot in eo genere, & quanta sint crimina, recordere. Quid? illam armorum officinam ecquid recordaris, cum, omni totius provinciæ pecore compulso, pellium nomine omnem quæstum illum domesticum, paternumque renovasti? videras enim grandis jam puer, bello Italico repleri quæstu vestram domum, cum pater armis faciendis tuus præfuisset. Quid? vectigalem provinciam, singulis rebus, quæcumque venirent, certo portorio imposito, servis tuis publicanis a te factam esse meministi? Quid? centuriatus palàm venditos? Quid? per tuum servulum ordines assignatos? Quid? stipendium militibus per omnes annos à civitatibus, mensis palàm propositis, esse numeratum? Quid illa in Pontum profectio, & conatus tuus? Quid debilitatio, atque abjectio animi tui, Macedonia prætoria nunciata, cum tu, non solum quod tibi succederetur, sed quod Gabinio non succederetur, exsanguis, & mortuus concidisti? Quid quæstor ædilitius rejectus, præpositus legatorum tuorum turpissimus, optimus abs te quisque violatus? tribuni militum non recepti? M. Bæbius, vir fortis, interfectus jussu tuo? Quid, quod tu toties, diffidens, ac desperans rebus tuis, in sordibus, lamentis, luctuque jacuisti? quod populari illi sacerdoti sexcentos ad bestias amicos, sociosque misisti? Quid, quod, cum sustentare vix posses mœrorem tuum, doloremque decessionis, Samothraciam te primum, inde Tharsum

cum

cum tuis teneris saltatoribus, & cum Antobulo, Athamante, & Timocle, formosis fratribus contulisti? Quid quod, cum inde te recipiens, in villa Euchadiæ, quæ fuit uxor Exegisti, jacuisti mœrens aliquot dies, atque indè obsoletus Thessalonicam, omnibus inscientibus, noctuque venisti? qui cum concursum plorantium, ac tempestatem querelarum ferre non posses, in oppidum devium Beroam perfugisti: quo in oppido cum tibi spe falsa, quod Q. Ancharium non esse successurum putares, animos rumor inflasset, quo te modo ad tuam intemperantiam, scelerate, innovasti? Mitto aurum coronarium, quod te diutissimè torsit, cum modò velles, modò nolles. lex enim generi tui & decerni, & accipere vetabat, nisi decreto triumpho. in quo tu, accepta tamen, & devorata pecunia Utinachorum, centum talenta evomere non poteras, vocabula tantum pecuniarum, & genera mutabas. Mitto diplomata tota in provincia passim data: mitto numerum navium, summamque prædæ: mitto rationem exacti, imperatique frumenti: mitto ereptam libertatem populis, ac singulis, qui erant affecti præmiis nominatim: quorum nihil est, quod non sit lege Julia, ne fieri liceat, sanctum diligenter. Ætoliam, quæ procùl à barbaris disjuncta gentibus, in sinu pacis posita, medio ferè Græciæ gremio continetur, o pœna, o furia sociorum, decedens, miseram perdidisti. Arsinoan, Stratum, Naupactum, ut modo tutè indicasti, nobiles urbes, atque plenas, fateris ab hostibus esse captas: quibus autem hostibus? nempè iis, quos tu Ambraciæ sedens, primo tuo adventu ex oppidis Agrinarum, atque Dolopum demigrare, & aras, & focos relinquere coegisti. Hoc tu in exitu, præclare imperator, cum tibi ad pristinas clades accessio fuisset Ætoliæ repentinus interitus, exercitum dimisisti; neque ullam pœnam, quæ tanto facinori deberetur, non maluisti subire, quam numerum tuorum militum, reliquiasque cognoscere. Atque ut duorum Epicureorum similitudinem in re militari, imperioque

que

que videatis: Albutius, cum in Sardinia triumphasset, Romæ damnatus est: hic, cum similem exitum expectaret, in Macedonia trophæa posuit; eaque, quæ bellicæ laudis, victoriæque omnes gentes insignia, & monumenta esse voluerunt, noster hic præposterus imperator amissorum oppidorum, cæsarum legionum, provinciæ præsidio, & reliquis militibus orbatæ, ad sempiternum dedecus sui generis, & nominis, indicia constituit. Idemque, ut esset quod in basi trophæorum inscribi, incidique posset, Dyrrhachium ut venit, decedens obsessus est ab iis ipsis militibus, quos paulò ante Torquato respondit, beneficii causa ab se esse dimissos. quibus cum juratus affirmasset, se, quæ deberentur, postero die persoluturum, domum se abdidit: inde nocte intempesta, crepidatus, veste servili, navem conscendit, Brundisiumque vitavit, & ultimas Adriani maris oras petivit; cum interim Dyrrhachii milites domum, in qua istum esse arbitrabantur, obsidere cœperunt, &, cum latere hominem putarent, ignem circumdederunt. quo metu commoti Dyrrhachini, profugisse noctu crepidatum imperatorem, indicaverunt. illi autem, statuam istius persimilem, quam stare celeberrimo in loco voluerat, ne suavissimi hominis memoria moreretur, deturbant, affligunt, comminuunt, dissipant. sic odium, quod in ipsum attulerant, id in ejus imaginem, ac simulacrum profuderunt. Quæ cum ità sint, non dubito, quin, cum hæc, quæ excellunt, me nosse videas, non existimes, mediam illam partem, & turbam flagitiorum tuorum mihi esse inauditam. Nihil est, quod me hortere; nihil est, quod invites: admoneri me satis est: admonebit autem nemo alius, nisi reip. tempus: quod mihi quidem magis videtur, quàm tu unquàm arbitratus es, appropinquare. ecquid vides, ecquid sentis, lege judiciaria lata, quos posthac judices simus habituri? non æquè legetur, quisquis voluerit; nec, quisquis noluerit, non legetur. nulli conjicientur in illum ordinem, nulli eximentur:

tur: non ambitio ad gratiam, non iniquitas ad simulationem connitetur. judices judicabunt ii, quos lex ipsa, non quos hominum libido delegerit. quod cum ità sit, mihi crede, neminem invitus invitabis: res ipsa, & reip. tempus aut me ipsum, quod nolim, aut alium quempiam aut invitabit, aut dehortabitur. Equidèm, ut paulò ante dixi, non eadem supplicia esse in hominibus existimo, quæ fortassè plerique, damnationes, expulsiones, neces: deniquè nullam mihi pœnam videtur habere id, quod accidere innocenti, quod forti, quod sapienti, quod bono viro, & civi potest. damnatio ista, quæ in te flagitatur, obtigit P. Rutilio, quod specimen habuit hæc civitas innocentiæ: major mihi judicum, & reip. poena illa visa est, quam Rutilii. L. Opimius ejectus est è patria, is qui prætor, & consul maximis remp. periculis liberarat: non in eo, cui facta est injuria, sed in iis, qui fecerunt, sceleris, ac conscientiæ pœna remansit. at contrà bis Catilina absolutus: emissus etiam ille auctor tuus provinciæ, cum stuprum Bonæ Deæ pulvinaribus intulisset: quis fuit in tanta civitate, qui illum incesto liberatum, non eos, qui ità judicarunt, pari scelere adstrictos arbitraretur? An ego expectem, dum de te quinque, & septuaginta tabellæ diribeantur? de quo jampridèm omnes mortales omnium generum, ætatum, ordinum judicaverunt. quis enim te aditu, quis ullo honore, quis deniquè communi salutatione dignum putet? omnes memoriam consulatus tui, facta, mores, faciem deniquè, ac nomen à rep. detestantur. legati, qui una fuere, alienati: tribuni militum inimici: centuriones, & si qui ex tanto exercitu reliqui milites existunt, non dimissi abs te, sed dissipati te oderunt, tibi pestem exoptant, te execrantur. Achaja exhausta, Thessalia vexata, laceratæ Athenæ, Dyrrhachium, & Apollonia exinanita, Ambracia direpta, Parthini, & Bullienses illusi, Epirus excisa, Locri, Phocii, Bœotii exusti, Acarnania, Amphilochia, Perrhæbia, Athamanumque

que gens vendita, Macedonia condonata barbaris, Ætolia amissa, Dolopes, finitimique montani oppidis, atque agris exterminati, cives R. qui in iis locis negotiantur, te unum, solum, suum depeculatorem, vexatorem, prædonem, hostem venisse senserunt. ad horum omnium judicia tot, atque tanta domesticum judicium accessit sententiæ damnationis tuæ, occultus adventus, furtivum iter per Italiam, introitus in urbem desertus ab amicis, nullæ ad senatum è provincia litteræ, nulla ex trinis æstivis gratulatio, nulla triumphi mentio: non modo, quid gesseris, sed nè quibus in locis quidem fueris, dicere audes. Ex illo fonte, & seminario triumphorum cum arida folia laureæ retulisses, cum ea abjecta ad portam reliquisti, tum tu ipse de te, Fecisse videri, pronunciasti. qui si nihil gesseras dignum honore, ubi exercitus? ubi sumptus? ubi imperium? ubi illa uberrima supplicationibus, triumphisque provincia? sin autem aliquid sperare volueras; si cogitaras id, quod imperatoris nomen, quod laureati fasces, quod illa trophæa, plena dedecoris, & risus, te commentatum esse declarant; quis te miserior, quis te damnatior, qui nequè scribere ad senatum, a te benè remp. esse gestam, nequè præsens dicere ausus es? An tu mihi, cui semper ità persuasum fuerit, non eventis, sed factis cujusque fortunam ponderari, nequè in tabellis paucorum judicum, sed in sententiis omnium civium famam nostram, fortunamque pendere, te indemnatum videri putas? quem socii, quem fœderati, quem liberi populi, quem stipendiarii, quem negotiatores, quem publicani, quem universa civitas, quem legati, quem tribuni militares, quem reliqui milites, qui ferrum, qui famem, qui mortem effugerunt, omni cruciatu dignissimum putant: cui non apud Senatum, non apud ullum ordinem, non apud equites R. non in urbe, non in Italia maximorum scelerum venia ulla ad ignoscendum dari possit: qui se ipsum oderit: qui metuat omnes: qui suam causam nemini commit-

te-

tere audeat: qui se ipsum condemnet. nunquàm ego sanguinem expetivi tuum, nunquàm illud extremum, quod posset esse improbis, & probis commune supplicium legis, ac judicii: sed abjectum, contemptum, despectum à cæteris, à te ipso desperatum, & relictum, circumspectantem omnia, quicquid increpuisset, pertimescentem, diffidentem tuis rebus, sinè voce, sinè libertate, sinè auctoritate, sinè ulla specie consulari, horrentem, trementem, adulantem omnibus, videre te volui; vidi. quarè, si tibi evenerit, quod metuis, ne accidat; equidèm non molestè feram; sin id tardiùs fortè fiet; fruar tamen tua indignitate; nec minùs libentèr metuentem videbo, ne reus fias, quàm reum; nec minùs lætabor, cum te semper sordidum, quàm si paulispèr sordidatum viderem.

M. TULLII CICERONIS

ORATIO

PRO T. ANNIO MILONE.

ARGUMENTUM.

Quæstio: An Clodius jure à Milone cæsus sit: Accusatores, Appius Major, M. Antonius, & P. Valerius Nepos: Reus, T. Annius Milo: Patronus Milonis, Cicero. Acta est in foro (ubi Pompejus cos. dispofuit milites, ipse cum præsidio ad ærarium præsidens) anno U. C. 701. Milo actus in exilium, præbuitque causam damnationi ipse suæ, qui huic de se judicio magno animo affuit, & nec comam, nec vestem reorum more mutavit.

ETsi vereor, judices, nè turpe sit, prò fortissimo viro dicere incipientem, timere; minimèque deceat, cum T. Annius Milo ipse magis dè reipubl. salute, quàm dè sua perturbetur, me ad ejus causam parem animi magnitudinem afferre non posse: tamen hæc novi judicii nova forma terret oculos, qui, quocunque inciderint, veterem consuetudinem fori, & pristinum morem judiciorum requirunt. non enim corona consessus vester cinctus est, ut solebat; non usitata frequentia stipati sumus. nam illa præsidia, quæ prò templis omnibus cernitis, etsi contrà vim collocata sunt, non afferunt tamen oratori aliquid, ut in foro, & in judicio, quamquàm præsidiis salutaribus, & necessariis septi sumus, tamen nè non timere quidem sinè aliquo timore possimus. quæ si opposita Miloni putarem, cederem tempori, judices, nec inter tantam vim armorum existimarem oratori locum esse. sed me recreat, & re-

& reficit Cn. Pompeji ſapientiſſimi, & juſtiſſimi viri, conſilium: qui profectò nèc juſtitiæ ſuæ putaret eſſe, quem reum ſententiis judicum tradidiſſet, eumdem telis militum dedere; nec ſapientiæ, temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publica armare. quamobrèm illa arma, centuriones, cohortes non periculum nobis, ſed præſidium denunciant; nequè ſolùm ut quieto, ſed etiam ut magno animo ſimus, hortantur; nequè auxilium modò defenſioni meæ, verùm etiam ſilentium pollicentur. reliqua verò multitudo, quæ quidèm eſt civium, tota noſtra eſt: nequè eorum quiſquam, quos undique intuentes ex hoc ipſo loco cernitis, undè aliqua pars fori adſpici poteſt, & hujus exitum judicii expectantes, non cum virtuti Milonis favet, tum dè ſe, dè liberis ſuis, dè patria, dè fortunis hodierno die decertari putat. Unum genus eſt adverſum, infeſtumque nobis, eorum, quos P. Clodii furor rapinis, & incendiis, & omnibus exitiis publicis pavit: qui heſterna etiam concione incitati ſunt, ut vobis voce præirent, quid judicaretis. quorum clamor, ſi quis fortè fuerit, admonere vos debebit, ut eum civem retineatis, qui ſemper genus illud hominum, clamoreſque maximos prò veſtra ſalute neglexit. Quamobrèm adeſte animis, judices, & timorem, ſi quem habetis, deponite. nam ſi umquàm dè bonis, & fortibus viris, ſi umquàm dè benè meritis civibus poteſtas vobis judicandi fuit; ſi deniquè umquàm locus ampliſſimorum ordinum delectis viris datus eſt, ubi ſua ſtudia erga fortes, & bonos cives, quæ vultu, & verbis ſæpè ſignificaſſent, re, & ſententiis declararent: hoc profectò tempore eam poteſtatem omnem vos habetis, ut ſtatuatis, utrum nos, qui ſemper veſtræ auctoritati dediti fuimus, ſemper miſeri lugeamus; an, diu vexati à perditiſſimis civibus, aliquandò per vos, ac veſtram fidem, virtutem, ſapientiamque recreemur. Quid enim nobis duobus, judices, laborioſius? quid magis ſolicitum, magis exercitum dici, aut fingi poteſt? qui ſpe ampliſſimorum præmiorum ad remp.

adducti, metu crudelissimorum exitiorum carere non possumus. equidem cæteras tempestates, & procellas in illis dumtaxat fluctibus concionum semper putavi Miloni esse subeundas, quod semper prò bonis contra improbos senserat: in judicio verò, & in eo consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplissimi viri judicarent, numquàm existimavi, spem ullam esse habituros Milonis inimicos ad ejus non salutem modò extinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam. Quamquàm in hac causa, judices, T. Annii tribunatu, rebus omnibus prò salute reip. gestis, ad hujus criminis defensionem non abutemur, nisi oculis videritis insidias Miloni à Clodio factas: nèc deprecaturi sumus, ut crimen hoc nobis multa propter præclara in remp. merita condonetis: nèc postulaturi, ut, si mors P. Clodii salus vestra fuerit, iccircò eam virtuti Milonis potiùs, quàm populi R. felicitati assignetis: sed si illius insidiæ clariores hac luce fuerint, tum denique obsecrabo, obtestaborque vos, judices, si cætera amisimus, hoc saltèm nobis ut relinquatur, ab inimicorum audacia, telisque vitam ut impunè liceat defendere. Sed, antequàm ad eam orationem venio, quæ est propria nostræ quæstionis, videntur ea esse refutanda, quæ in senatu sæpè ab inimicis, ab improbis sæpè jactata sunt, & in concione etiam paulò ante ab accusatoribus: ut, omni errore sublato, rem planè, quæ venit in judicium, videre possitis. Negant intueri lucem fas esse ei, qui à se hominem occisum esse fateatur. In qua tandèm urbe hoc homines stultissimi disputant? nempè in ea, quæ primùm judicium dè capite vidit M. Horatii, fortissimi viri, qui nondùm libera civitate, tamen populi R. comitiis liberatus est, cum sua manu sororem interfectam esse fateretur. an est quisquam, qui hoc ignoret, cum dè homine occiso quæratur, aut negari solere omninò esse factum, aut, rectè, ac jure factum esse, defendi? nisi verò existimatis dementem P. Africanum fuisse; qui cum à C. Carbone tribuno pl. in concione sedi-

tio-

tioſe interrogaretur, quid de Ti. Gracchi morte ſentiret, reſpondit, jure cæſum videri. neque enim poſſet aut Ahala ille Servilius, aut P. Naſica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut me conſule ſenatus non nefarius haberi, ſi ſceleratos cives interfici nefas eſſet. itaque hoc, judices, non ſine cauſa fictis fabulis doctiſſimi homines memoriæ prodiderunt, eum, qui patris ulciſcendi cauſa matrem necaviſſet, variatis hominum ſententiis, non ſolùm humana, ſed etiam deæ ſapientiſſimæ ſententia liberatum. quod ſi duodecim tabulæ nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem, ſi ſe telo defenderit, interfici impunè voluerunt; quis eſt, qui, quoquo modo quis interfectus ſit, puniendum putet, cum videat aliquandò gladium nobis ad occidendum hominem ab ipſis porrigi legibus?
4 Atqui ſi tempus eſt ullum jure hominis necandi, quæ multa ſunt, certè illud eſt non modò juſtum, verùm etiam neceſſarium, cum vi vis illata defenditur. Pudicitiam cum eriperet militi tribunus mil. in exercitu C. Marii, propinquus ejus imperatoris, interfectus ab eo eſt, cui vim afferebat. facere enim probus adoleſcens periculoſè, quàm perpeti turpitèr, maluit. atque hunc ille vir ſummus, ſcelere ſolutum, periculo liberavit. Inſidiatori verò, & latroni quæ poteſt afferri injuſta nex? quid comitatus noſtri, quid gladii volunt? quos habere certè non liceret, ſi uti illis nullo pacto liceret. eſt enim hæc, judices, non ſcripta, ſed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verùm ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus, ad quam non docti, ſed facti, non inſtituti, ſed imbuti ſumus; ut, ſi vita noſtra in aliquas inſidias, ſi in vim, ſi in tela aut latronum, aut inimicorum incidiſſet, omnis honeſta ratio eſſet expediendæ ſalutis. ſilent enim leges inter arma, nèc ſe expectari jubent, cum ei, qui expectare velit, ante injuſta pœna luenda ſit, quam juſta repetenda. etſi perſapienter, & quodam modo tacitè dat ipſa lex poteſtatem defendendi: quæ non modo hominem occidi, ſed eſſe cum telo hominis occidendi cau-

ſa

sa vetat: ut, cum causa, non telum quæreretur, qui sui defendendi causa telo esset usus, non hominis occidendi causa habuisse telum judicaretur. Quapropter hoc maneat in causa, judices. non enim dubito, quin probaturus sim vobis defensionem meam, si id memineritis, quod oblivisci non potestis, insidiatorem jure interfici posse. Sequitur illud, quod à Milonis inimicis sæpissimè dicitur, cædem, qua P. Clodius occisus est, senatum judicasse contrà remp. esse factam. Illam verò senatus non sententiis suis solùm, sed etiam studiis comprobavit. quotiès enim est illa causa à nobis acta in senatu? quibus assensionibus universi ordinis? quam nec tacitis, nec occultis? quandò enim frequentissimo senatu quatuor, ad summum quinque sunt inventi, qui Milonis causam non probarent? declarant hujus ambusti tribuni pleb. illæ intermortuæ conciones, quibus quotidiè meam potentiam invidiosè criminabatur, cum diceret, senatum, non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere. quæ quidèm si potentia est appellanda potiùs, quam propter magna in rempubl. merita mediocris in bonis causis auctoritas, aut propter officiosos labores meos nonnulla apud bonos gratia; appelletur ità sanè, dummodò ea nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum. Hanc verò quæstionem, etsi non est iniqua, numquàm tamen senatus constituendam putavit. erant enim leges, erant quæstiones vel dè cæde, vel dè vi, nec tantum mœrorem, ac luctum senatui mors P. Clodii afferebat, ut nova quæstio constitueretur. cujus enim senatui dè illo incesto stupro judicium decernendi potestas esset erepta, dè ejus interitu, quis potest credere, senatum judicium novum constituendum putasse? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipsam contrà remp. senatus factam esse decrevit? quia nulla vis umquàm est in libera civitate suscepta inter cives non contrà remp. non enim est ulla defensio contrà vim umquàm optanda, sed nonnumquàm est necessaria. nisi verò aut

ille

ille dies, in quo Ti. Gracchus est cæsus, aut ille, quo Cajus, aut quo arma Saturnini oppressa sunt, etiamsi è rep., remp. tamen non vulnerarunt. 6. Itàque ego ipse decrevi, cum cædem in Appia factam esse constaret, non eum, qui se defendisset, contrà remp. fecisse; sed, cum inesset in re vis, & insidiæ, crimen judicio reservavi, rem notavi. quod si per furiosum illum tribunum Senatui, quod sentiebat, perficere licuisset; novam quæstionem nunc nullam haberemus. decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodò extrà ordinem quæreretur. divisa sententia est, postulante nescio quo. nihil enim necesse est omnium flagitia proferre. sic reliqua auctoritas senatus empta intercessione sublata est. At enim Cn. Pompejus rogatione sua & dè re, & dè causa judicavit. tulit enim dè cæde, quæ in Appia via facta esset, in qua P. Clodius occisus fuit. quid ergo tulit? nempè, ut quæreretur. quid porro quærendum est? factum nè sit? at constat. à quo? at patet. vidit, etiam in confessione facti, juris tamen defensionem suscipi posse. quod nisi vidisset, posse absolvi eum, qui fateretur: cum videret nos fateri, nequè quæri umquàm jussisset, nec vobis tàm salutarem hanc in judicando litteram, quàm illam tristem, dedisset. mihi verò Cn. Pompejus non modò nihil gravius contrà Milonem judicasse, sed etiam statuisse videtur, quid vos in judicando spectare oporteret. nam qui non pœnam confessioni, sed defensionem dedit, is causam interitus quærendam, non interitum, putavit. 7. Jam illud dicet ipse profectò, quod sua sponte fecit, Publio nè Clodio tribuendum putet, an tempori? domi suæ nobilissimus vir, senatus propugnator, atque illis quidèm temporibus pœnè patronus, avunculus hujus nostri judicis, fortissimi viri, M. Catonis, tribunus pleb. M. Drusus occisus est. nihil dè ejus morte populus consultus, nulla quæstio decreta à senatu est. Quantum luctum in hac urbe fuisse à nostris patribus accepimus, cum P. Africano, domi suæ quiescenti, illa nocturna vis esset illata? quis

tum

tum non gemuit? quis non arsit dolore? quem immortalem, si fieri posset, omnes esse cuperent, ejus ne necessariam quidem expectatam esse mortem? num igitur ulla quæstio de Africani morte lata est? certè nulla. quid ita? quia non alio facinore clari homines, alio obscuri necantur. intersit inter vitæ dignitatem summorum, atque infimorum: mors quidem illata per scelus iisdem pœnis teneatur, & legibus. nisi fortè magis erit parricida, si quis consularem patrem, quàm si quis humilem necaverit: aut eo mors atrocior erit P. Clodii, quod is in monumentis majorum suorum sit interfectus. hoc enim sæpè ab istis dicitur: perindè quasi Appius ille Cæcus viam munierit, non qua populus uteretur, sed ubi impunè sui posteri latrocinarentur. itàque in eadem ista Appia via cum ornatissimum equitem R. M. Papirium occidisset, non fuit illud facinus puniendum. homo enim nobilis in suis monumentis equitem R. occiderat. nunc ejusdem Appiæ nomen quantas tragœdias excitat! quæ cruentata anteà cæde honesti, atque innocentis viri silebatur, eadem nunc crebrò usurpatur, posteàquam latronis, & parricidæ sanguine imbuta est. Sed quid ego illa commemoro? comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompejum interficiendum collocarat. extorta est confitenti sica de manibus, caruit foro posteà Pompejus, caruit senatu, caruit publico: janua se, ac parietibus, non jure legum, judiciorumque texit. num quæ rogatio lata? num quæ nova quæstio decreta est? atqui si res, si vir, si tempus ullum dignum fuit, certè hæc in illa caussa summa omnia fuerunt. insidiator erat in foro collocatus, atque in vestibulo ipso senatus: ei viro autem mors parabatur, cujus in vita nitebatur salus civitatis: eo porrò reipubl. tempore, quo si unus ille occidisset, non hæc solùm civitas, sed gentes omnes concidissent. nisi fortè, quia perfecta res non est, non fuit punienda; perindè quasi exitus rerum, non hominum consilia, legibus vindicentur. minùs dolendum fuit re non

perfecta, sed puniendum certè nihilominùs. Quotiès ipse, judices, ex P. Clodii telis, & ex cruentis ejus manibus effugi? ex quibus si me non mea, vel reip. fortuna servasset; quis tandèm dè
8 interitu meo quæstionem tulisset? Sed stulti sumus, qui Drusum, qui Africanum, Pompejum, nosmetipsos cum P. Clodio conferre audeamus. tolerabilia fuerunt illa: P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre potest; luget senatus; mœret equester ordo; tota civitas confecta senio èst; squalent municipia; afflictantur coloniæ; agri denique ipsi tam beneficum, tàm salutarem, tàm mansuetum civem desiderant. Non fuit ea caussa, Judices, non fuit, cur sibi censeret Pompejus quæstionem ferendam: sed homo sapiens, & alta quadam mente præditus multa vidit; fuisse sibi illum inimicum, familiarem Milonem; in communi omnium lætitia si etiam ipse gauderet, timuit, nè videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ. multa etiam alia vidit, sed illud maximè, quamvis atrocitèr ipse tulisset, vos tamen fortitèr judicaturos. itàque delegit è florentissimis ordinibus ipsa lumina. Nequè vero, quod nonnulli dictitant, secrevit in judicibus legendis amicos meos; nequè enim hoc cogitavit vir justissimus, nequè in bonis viris legendis id assequi potuisset, etiam si cupisset. non enim mea gratia familiaritatibus continetur, quæ latè patere non possunt; propterea quod consuetudines victus non possunt esse cum multis: sed, si quid possumus, ex eo possumus, quod resp. nos conjunxit cum multis, ex quibus ille cum optimos viros legeret, idque maximè ad fidem suam pertinere arbitraretur, non potuit legere non studiosos mei. quod verò te, L. Domiti, huic quæstioni præesse maximè voluit, nihil quæsivit aliud, nisi justitiam, gravitatem, humanitatem, fidem: tulit, ut consularem necesse esset; credo, quod principum munus esse ducebat, resistere & levitati multitudinis, & perditorum temeritati: ex consularibus te creavit potissimum. dederas enim, quàm contemneres populares insanias, jam

ab

ab adolescentia documenta maxima. Quamobrem, judices, ut aliquandò ad causam, crimenque veniamus, si neque omnis confessio facti est inusitata, neque de causa quidquam nostra aliter, ac nos vellemus, à senatu judicatum est, & lator ipse legis, cum esset controversia nulla facti, juris tamen disceptationem esse voluit, & electi judices, & isti præpositus quæstioni, qui hæc juste, sapienterque disceptet: reliquum est, judices, ut nihil jam aliud quærere debeatis, nisi uter utri insidias fecerit: quod quo faciliùs argumentis perspicere possitis, rem gestam vobis dum breviter expono, quæso diligenter attendite. P. Clodius cum statuisset omni scelere in prætura vexare remp. videretque ità tracta esse comitia anno superiore, ut non multos menses præturam gerere posset, qui non honoris gradum spectaret, ut cæteri, sed & L. Paulum collegam effugere vellet singulari virtute civem, & annum integrum ad dilacerandam rempubl. quæreret, subitò reliquit annum suum, seque in annum proximum transtulit, non religione aliqua, sed ut haberet, quod ipse dicebat, ad præturam gerendam, hoc est ad evertendam rempubl. plenum annum, atque integrum. occurrebat, mancam, ac debilem preturam suam futuram consule Milone: eum porrò summo consensu populi Rom. consulem fieri videbat: contulit se ad ejus competitores, sed ità, totam ut petitionem ipse solus etiam invitis illis gubernaret, tota ut comitia suis, ut dictitabat, humeris sustineret. convocabat tribus: se interponebat: coloniam novam, delectum perditissimorum scribebat civium. quanto ille plura miscebat, tanto hic magis in dies convalescebat. ubi vidit homo ad omne facinus paratissimus fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum consulem, idque intellexit non solùm sermonibus, sed etiam suffragiis populi Rom. sæpè esse declaratum: palàm agere cœpit, & apertè dicere, occidendum Milonem: servos agrestes, & barbaros, quibus silvas publicas depopulatus erat, Hetruriamque vexarat, ex Appenino deduxerat, quos videbatis. res erat

 mi-

minimè obscura: etenim palàm dictitabat, consulatum Miloni eripi non posse, vitam posse. significavit hoc sæpè in senatu, dixit in concione. quin etiam Favonio, fortissimo viro, quærenti ex eo, qua spe fureret Milone vivo, respondit, triduò illum, ad summum quatriduò periturum. quàm vocem ejus ad hunc M. Catonem statim Favonius detulit. interim cum sciret Clodius (neque enim erat difficilè scire) iter solemne, legitimum, necessarium, ante diem III. Kal. Febr. Miloni esse Lanuvium ad flaminem prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo; Roma subitò ipse profectus pridiè est, ut ante suum fundum, quod re intellectum est, Miloni insidias collocaret: atque ità profectus est, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor desideratus est, quæ illo ipso die habita est, relinqueret: quàm, nisi obire facinoris locum, tempusque voluisset, numquàm reliquisset. Milo autem, cum in senatu fuisset eo die, quoad senatus dimissus est, domum venit: calceos, & vestimenta mutavit: paulispèr, dum se uxor, ut fit, comparat, commoratus est: deindè profectus est id temporis, cum jam Clodius, siquidem eo die Romam venturus erat, redire potuisset. obviam fit ei Clodius expeditus in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut solebat, sinè uxore, quod numquàm fere: cum hic insidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparasset, cum uxore veheretur in rheda, penulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri, & delicato ancillarum, puerorumque comitatu. fit obviam Clodio ante fundum ejus hora ferè undecima, aut non multò secùs. statim complures cum telis in hunc faciunt dè loco superiore impetum: adversi rhedarium occidunt. cum autem hic dè rheda, rejecta penula, desiluisset, seque acri animo defenderet: illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis partim recurrere ad rhedam, ut à tergo Milonem adorirentur, partim, quod hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus servos, qui post erant. ex quibus qui animo fideli in dominum e-

rant,

rant, & præsentes fuerunt, partim occisi sunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, & domino succurrere prohiberentur, Milonemque occisum etiam ex ipso Clodio audirent, & ità esse putarent, fecerunt id servi Milonis (dicam enim non derivandi criminis causa, sed ut factum est) neque imperante, neque sciente, neque præsente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset. Hæc sicut exposui, ità gesta sunt, 11.
judices; insidiator superatus; vi victa vis, vel potiùs oppressa virtute audacia est. nihil dico, quid resp. consecuta sit; nihil, quid vos; nihil, quid omnes boni: nihil sanè id prosit Miloni, qui hoc fato natus est, ut nè se quidèm servare potuerit, quin una rempubl. vosque servaret. si id jure non posset, nihil habeo, quod defendam. sin hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacumque ope possent, à corpore, à capite, à vita sua propulsarent: non potestis hoc facinus improbum judicare, quin simul judicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut vestris sententiis esse pereundum. quod si ità putasset, certè optabilius Miloni fuit dare jugulum P. Clodio, non semel ab illo, neque tum primum petitum, quàm jugulari a vobis, quia se illi non jugulandum tradidisset. sin hoc nemo vestrum ità sentit: illud jam in judicium venit, non, occisus nè sit, quod fatemur; sed jure, an injuria; quod multis anteà in causis jam quæsitum est. insidias factas esse constat; & id est, quod senatus contrà rempubl. factum judicavit: ab utro factæ sint, incertum est: dè hoc igitur, latum est, ut quæreretur. ità & senatus rem, non hominem, notavit: & Pompejus de jure, non dè facto quæstionem tulit. numquid igitur aliud in 12
judicium venit, nisi uter utri insidias fecerit? profectò nihil. si hic illi, ut nè sit impunè; si ille huic, tum nos scelere solvamur. Quonam igitur pacto probari potest, insidias Miloni fecisse Clodium? satis est quidèm in illa tam audaci, tàm nefaria bellua docere, magnam ei causam, magnam spem

in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. itàque illud Cassianum, Cui bono fuerit, in his personis valeat: etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi sæpè parvo. atqui, Milone interfecto, Clodius hoc assequebatur, non modò ut prætor esset non eo consule, quo sceleris nihil facere posset; sed etiam ut iis consulibus prætor esset, quibus si non adjuvantibus, at conniventibus certè sperasset, se posse rempubl. eludere in illis suis cogitatis furoribus, cujus illi conatus, ut ille ratiocinabatur, nèc si cuperent, reprimere possent, cum tantum beneficium ei se debere arbitrarentur, & si vellent, fortassè vix possent frangere hominis sceleratissimi corroboratam jam vetustate audaciam. An verò, judices, vos soli ignoratis, vos hospites in hac urbe versamini, vestræ peregrinantur aures, neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur, quas ille leges (si leges nominandæ sunt, ac non faces urbis, & pestes reipubl.) fuerit impositurus nobis omnibus, atque inusturus? Exhibe, quæso, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum vestrarum, quod te ajunt eripuisse è domo, & ex mediis armis, turbaque nocturna, tanquàm Palladium sustulisse, ut præclarum indè munus, ac instrumentum tribunatus ad aliquem, si nactus esses, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre posses. & adspexit me quidem illis oculis, quibus tùm solebat, cum omnia omnibus minabatur. movet me quippè lumen curiæ. quid? tu me iratum, Sexte, putas tibi? cujus tu inimi- 13
cissimum multò crudeliùs etiam punitus es, quàm erat humanitatis meæ postulare. tu P. Clodii cruentum cadaver ejecisti domo, tu in publicum ejecisti, tu spoliatum imaginibus, exequiis, pompa, laudatione, infelicissimis lignis semiustulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquisti. quam rem etsi necessario fecisti; tamen, quoniam in meo inimico crudelitatem exprompsisti tuam, laudare non possum, irasci certe non debeo. P. Clodii præturam non sinè maximo rerum novarum motu proponi solitam esse

vi-

videbatis, niſi eſſet is conſul, qui eam auderet, poſſetque confringere. eum Milonem eſſe cum ſentiret univerſus populus R. quis dubitaret ſuffragio ſuo ſe metu, periculo rempubl. liberare? at non, P. Clodio mortuo, uſitatis jam rebus obnitendum eſt Miloni, ut tueatur dignitatem ſuam. ſingularis illa huic uni conceſſa gloria, quæ quotidiè augebatur frangendis furoribus Clodianis, jam morte Clodii cecidit. vos adepti eſtis, nè quem civem metueretis: hic exercitationem virtutis, ſuffragationem conſulatus, fontem perennem gloriæ ſuæ perdidit. itàque Milonis conſulatus, qui vivo Clodio labefactari non poterat, mortuo deniquè tentari cœptus eſt. non modò igitur nihil prodeſt, ſed obeſt etiam P. Clodii mors Miloni. At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fecit ultor injuriæ, punitor doloris ſui. Quid, ſi hæc, non dico majora fuerunt in Clodio, quàm in Milone, ſed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultis ampliùs? quid enim odiſſet Clodium Milo, ſegetem, ac materiam ſuæ gloriæ, præter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus? ille erat, ut odiſſet primum defenſorem ſalutis meæ, deindè vexatorem furoris, domitorem armorum ſuorum, poſtremò etiam accuſatorem ſuum. reus enim Milonis lege Plotia fuit Clodius, quoad vixit. quo tandèm animo hoc tyrannum tuliſſe creditis? quantum odium illius, & in homine injuſto quàm etiam juſtum eſſe? 14 Reliquum eſt, ut jam illum natura ipſius, conſuetudoque defendat, hunc autem hæc eadem coarguant. Nihil per vim umquàm Clodius, omnia per vim Milo. quid ergo judices? cum, mœrentibus vobis, urbe ceſſi, non ſervos, non arma, non vim intentavit? quæ fuiſſet igitur cauſa reſtituendi mei, niſi fuiſſet injuſta ejiciendi? diem mihi, credo, dixerat, multam irrogarat, actionem perduellionis intenderat. & mihi, judices, in cauſa aut veſtra mala, aut mea præclariſſima etiam judicium timendum fuit? ſervorum, & egentium civium, & facinoroſorum armis meos cives, meis conſiliis,

liis, periculisque servatos, prò me objici nolui. vidi enim, vidi hunc ipsum Q. Hortensium, lumen, & ornamentum reipubl. pœnè interfici servorum manu, cum mihi adesset: qua in turba C. Vibienus senator, vir optimus, cum hoc cum esset una, ità est multatus, ut vitam amiserit. itaque quando illius posteà sica illa, quam à Catilina acceperat, conquievit? hæc intentata nobis est: huic ego vos objici prò me non sum passus: hæc insidiata Pompejo est: hæc istam Appiam viam, monumentum sui nominis, nece Papirii cruentavit: hæc eadem longo intervallo conversa rursus est in me: nupèr quidem, ut scitis, me ad regiam pœnè confecit. Quid simile Milonis? cujus vis omnis hæc semper fuit, ne P. Clodius, cum in judicium detrahi non posset, vi oppressam civitatem teneret. quem si interficere voluisset, quantæ, quotiès occasiones, quàm præclaræ fuerunt? potuit ne, cum domum, ac deos penates suos illo oppugnante defenderet, jure se ulcisci? potuit ne cive egregio, & viro fortissimo, P. Sextio, collega suo, vulnerato? potuit ne Fabricio, viro optimo, cum de reditu meo legem ferret, pulso, crudelissima in foro cæde facta? potuit ne, L. Cæcilii, justissimi, fortissimique prætoris oppugnata domo? potuit ne illo die, cum est lata lex de me, cum totius Italiæ concursus, quem mea salus concitarat, facti illius gloriam libens agnovisset, ut, etiamsi id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem

15 pro sua vindicaret? Atqui erat id temporis clarissimus, & fortissimus consul, inimicus Clodio, P. Lentulus, ultor sceleris illius, propugnator senatus, defensor vestræ voluntatis, patronus illius publici consensus, restitutor salutis meæ; septem prætores, octò tribuni pl. illius adversarii, defensores mei; Cn. Pompejus, auctor, & dux mei reditus, illius hostis: cujus sententiam senatus omnis de salute mea gravissimam, & ornatissimam secutus est: qui populum R. cohortatus est: qui, cum de me decretum Capuæ fecisset, ipse cunctæ Italiæ cupienti, & ejus fidem im-

imploranti signum dedit, ut ad me restituendum Romam concurrerent. omnia tum deniquè in illum odia civium ardebant desiderio mei: quem qui tum interemisset, non de impunitate ejus, sed de præmiis cogitaretur. tamen se Milo continuit, & P. Clodium ad judicium bis, ad vim numquàm vocavit. Quid? privato Milone, & reo ad populum, accusante P. Clodio, cum in Cn. Pompejum pro Milone dicentem impetus factus est, quæ tum non modò occasio, sed etiam causa illius opprimendi fuit? Nuper verò, cum M. Antonius summam spem salutis bonis omnibus attulisset, gravissimamque adolescens nobilissimus reip. partem fortissimè suscepisset, atque illam belluam, judicii laqueos declinantem, jam irretitam teneret; quis locus, quod tempus illud, dii immortales, fuit? cum se ille fugiens in scalarum tenebras abdidisset, magnum Miloni fuit conficere illam pestem nulla sua invidia, Antonii verò maxima gloria? Quid? comitiis in campo quotiès potestas fuit? cum ille vi in septa irruisset, gladios distringendos, lapides jaciendos curasset, dein subito, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tyberim, vos & omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtute sua liberet. 16
Quem igitur cum omnium gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impunè non est ausus, hunc injuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis non dubitavit occidere? præsertim, judices, cum honoris amplissimi contentio, & dies comitiorum subesset. quo quidèm tempore (scio enim, quam timida sit ambitio, quantaque, & quam solicita cupiditas consulatus) omnia, non modò quæ reprehendi palàm, sed etiam quæ obscurè cogitari possunt, timemus: rumorem, fabulam fictam, falsam perhorrescimus, ora omnium, atque oculos intuemur. nihil enim est tàm molle, tàm tenerum, tàm aut fragile, aut flexibile, quàm voluntas erga nos, sensusque civium: qui non modò improbitati irascuntur candidatorum, sed etiam in

recte factis saepe fastidiunt. hunc diem igitur campi speratum, atque exoptatum sibi proponens Milo, cruentis manibus scelus, & facinus prae se ferens, & confitens, ad illa augusta centuriarum auspicia veniebat? quam hoc non credibile in hoc? quam idem in Clodio non dubitandum, qui se, interfecto Milone, regnaturum putaret? Quid? quod caput audaciae est, judices, quis ignorat maximam illecebram esse peccandi impunitatis spem? in utro igitur haec fuit? in Milone, qui etiam nunc reus est facti aut praeclari, aut certè necessarii; an in Clodio, qui ità judicia, poenamque contempserat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas esset, aut per leges liceret? Sed quid ego argumentor? quid plura disputo? te, Q. Petilli, appello, optimum, & fortissimum civem; te, M. Cato, testor: quos mihi divina quaedam sors dedit judices. vos ex M. Favonio audistis, Clodium sibi dixisse, & audistis vivo Clodio, periturum Milonem triduò: post diem tertium gesta res est, quam dixerat. cum ille non dubitaret aperire quid cogitaret, vos potestis dubitare, quid fecerit? Quemadmodùm igitur eum dies non fefellit? dixi equidem modò. dictatoris Lanuvini stata sacrificia nosse, negotii nihil erat. vidit necesse esse Miloni proficisci Lanuvium illo ipso, quo profectus est, die. itaque antevertit. at quo die? quo, ut ante dixi, insanissima concio ab ipsius mercenario tribuno pl. est concitata: quem diem ille, quàm concionem, quos clamores, nisi ad cogitatum facinus approperaret, nunquàm reliquisset. ergò illi nè causa quidem itineris, etiam causa manendi; Miloni nulla facultas manendi, exeundi non causa solùm, sed etiam necessitas fuit. Quid si ut ille scivit, Milonem fore eo die in via, sic Clodium Milo nè suspicari quidem potuit? primum quaero, qui scire potuerit? quod vos idem in Clodio quaerere non potestis. ut enim neminem alium, nisi T. Patinam, familiarissimum suum, rogasset, scire potuit illo ipso die Lanuvii à dictatore Milone

pro-

prodi flaminem necesse esse. sed erant permulti alii, ex quibus id facillimè scire posset, omnes scilicet Lanuvini. Milo dè Clodii reditu undè quæsivit? quæsierit sanè. videte, quid vobis largiar. servum etiam, ut Arrius meus amicus dixit, corruperit. legite testimonia testium vestrorum. dixit C. Cassinius, cognomento Schola, Interamnis, familiarissimus meus, & idem comes P. Clodii, cujus jam pridèm testimonio Clodius eadem hora Interamnæ fuerat, & Romæ, P. Clodium illo die in Albano mansurum fuisse, sed subitò ei esse nunciatum, Cyrum architectum esse mortuum; itàque Romam repentè constituisse proficisci. dixit hoc comes itèm 18
P. Clodii, C. Clodius. videte, judices, quantæ res his testimoniis sint confectæ. primùm certè liberatur Milo, non eo consilio profectus esse, ut insidiaretur in via Clodio, quippè qui ei obvius futurus omninò non erat. deindè (non enim video, cur non meum agam negotium) scitis, judices, fuisse, qui in hac rogatione suadenda dicerent, Milonis manu cædem esse factam, consilio verò majoris alicujus. videlicèt me latronem, ac sicarium abjecti homines, & perditi describebant. jacent suis testibus ii, qui Clodium negant eo die Romam, nisi de Cyro auditum esset, rediturum fuisse. respiravi: liberatus sum: non vereor, nè, quod ne supicari quidèm potuerim, videar id cogitasse. nunc persequar cætera. nam occurrit illud]: ne Clodius quidèm de insidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano mansurus. siquidem exiturus ad cædem è villa non fuisset. video enim illum, qui dicitur de Cyri morte nunciasse, non id nunciasse, sed Milonem appropinquare. nam quid de Cyro nunciaret, quem Clodius Roma proficiscens reliquerat morientem? una fui, testamentum simul obsignavi cum Clodio: testamentum autem palàm fecerat; & illum hæredem, & me scripserat. quem pridiè hora tertia animam efflantem reliquisset, eum mortuum postridiè hora decima 19.
ei nunciabatur? Age, sit ità factum: quæ causa,

cur Romam properaret? cur in noctem se conjiceret? quid afferebat festinationem? quod hæres erat? primum erat nihil, cur properato opus esset; deindè, si quid esset, quid tandem erat, quod ea nocte consequi posset, amitteret autem, si postridiè manè Romam venisset? atque ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potiùs, quàm expetendus fuit: sic Miloni, cum insidiator esset, si illum ad urbem noctu accessurum sciebat, subsistendum, atque expectandum fuit. noctu, invidioso, & pleno latronum in loco occidisset. nemo ei neganti non credidisset, quem esse omnes salvum etiam confitentem volunt. sustinuisset hoc crimen primum ipse ille latronum occultator, & receptator locus, dum nequè muta solitudo indicasset, nequè cæca nox ostendisset Milonem: deindè, ubi multi ab illo violati, spoliati, bonis expulsi, multi etiam hæc timentes in suspicionem caderent, tota deniquè rea citaretur Hetruria. atque illo die certè Aricia rediens divertit Clodius ad Albanum. quod nisi sciret illum Milo Ariciæ fuisse, suspicari tamen debuit, eum, etiamsi Romam illo die reverti vellet, ad villam suam, quæ viam tangeret, diversurum. cur neque ante occurrit, ne in villa resideret: nec eo in loco subsedit, quo ille noctu venturus esset? Video adhuc constare omnia, judices; Miloni etiam utile fuisse, Clodium vivere; illi ad ea, quæ concupierat, optatissimum interitum Milonis fuisse: odium illius in hunc acerbissimum, in illum hujus nullum, consuetudinem illius perpetuam in vi inferenda, hujus tantum in repellenda; mortem ab illo denunciatam palàm Miloni, & prædictam, nihil unquàm auditum ex Milone; profectionis hujus diem illi notum, reditum illius huic ignotum fuisse; hujus iter necessarium, illius etiam potiùs alienum: hunc præ se tulisse, se illo die Roma exiturum, illum eo die se dissimulasse rediturum; hunc nullius rei mutasse consilium, illum causam mutandi consilii finxisse; huic, si insidiaretur, nocte prope urbem

ex-

expectandum, illi, etiamsi hunc non timeret, tamen accessum ad urbem nocturnum fuisse metuendum. Videamus nunc id, quod caput est, 20
locus ad insidias ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem fuerit aptior. id verò, judices, etiam dubitandum, & diutiùs cogitandum est? ante fundum Clodii: quo in fundo propter insanas illas substructiones facile mille hominum versabatur valentium. atqui excelso loco superiorem se fore putabat Milo, & ob eam caussam eum locum ad pugnam potissimùm delegerat. an in eo loco potiùs expectandum ab eo, qui ipsius loci spe facere impetum cogitarat? res loquitur, judices, ipsa; quæ semper valet plurimùm. si hæc non gesta audiretis, sed picta videretis; tamen appareret, uter esset insidiator, uter nihil cogitaret mali: cum alter veheretur in rheda penulatus, una sederet uxor. quid horum non impeditissimum? vestitus, an vehiculum, an comes? quid minùs promptum ad pugnam, cum penula irretitus, rheda impeditus, uxore pęne constrictus esset? Videte nunc illum, primum egredientem è villa subito: cur vesperi? quid necesse est tardè? quid convenit, præsertim id temporis? divertit in villam Pompeji. Pompejum ut videret? sciebat in Alsiensi esse procul indè. villam ut perspiceret? millies in ea fuerat. quid ergo erat moræ, & tergiversationis? dum hic veniret, locum relinquere noluit. Age, nunc iter 21
expediti latronis cum Milonis impedimentis comparate. Semper ille anteà cum uxore, tum sine ea: numquàm non in rheda, tum in equo: comites Græculi, quocumque ibat, etiam cum in castra Hetrusca properabat; tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui numquàm, tum casu pueros symphoniacos uxoris ducebat, & ancillarum greges. ille, qui semper secum scorta, semper exoletos, semper lupas ducebat, tum neminem, nisi ut virum à viro lectum esse diceres. Cur igitur victus est? quià non semper viator à latrone, nonnumquàm etiam latro à viatore occiditur: quia quamquàm paratus in imparatos

Clo-

Clodius, tamen mulier inciderat in viros. nec verò sic erat umquàm non paratus Milo contrà illum, ut non satis ferè esset paratus. semper ille, & quantum interesset P. Clodii se perire, & quanto illi odio esset, & quantum ille auderet, cogitabat. quamobrèm vitam suam, quam maximis præmiis propositam, & pęnè addictam sciebat, numquàm in periculum sinè præsidio, & sinè custodia provehebat. adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martemque communem, qui sæpê spoliantem jam, & exultantem evertit, & perculit ab abjecto. adde inscitiam pransi, poti, oscitantis ducis: qui cum à tergo hostem interclusum reliquisset, nihil dè ejus extremis comitibus cogitavit: in quos incensos ira, vitamque domini desperantes cum incidisset, hæsit in iis pœnis, quas ab eo servi fideles prò domini vita expetiverunt. Cur igitur eos manumisit? metuebat scilicèt, ne indicaretur, ne dolorem perferre non possent, ne tormentis cogerentur, occisum esse à servis Milonis in Appia via P. Clodium, confiteri. quid opus est tortore? quid quæris? occiderit ne? occidit. jure, an injuria? nihil ad tortorem. facti enim in equuleo quæstio
22 est, juris in judicio. quod igitur in causa quærendum est, id agamus: hoc, quod tormentis invenire vis, id fatemur. manu verò cur miserit, si id potiùs quæris, quàm cur parum amplis affecerit præmiis, nescis inimici factum reprehendere. dixit enim hic idem, qui omnia semper constanter, & fortiter, M. Cato, dixitque in turbulenta concione, quæ tamen hujus auctoritate placata est: non libertate solùm, sed etiam omnibus præmiis dignissimos fuisse, qui domini caput defendissent. quod enim præmium satis magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus servis, propter quos vivit? etsi id quidem non tanti est, quam quod propter eosdem non sanguine, & vulneribus suis crudelissimi inimici mentem, oculosque satiavit. quos nisi manumisisset, tormentis etiam dedendi fuerunt conservatores domini, ultores sceleris, defensores necis.

hic

hic verò nihil habet in his malis, quod minùs
molestè ferat, quàm, etiamsi quid ipsi accidat,
esse tamen illis meritum præmium persolutum.
Sed quæstiones urgent Milonem, quæ sunt habitæ
nunc in atrio Libertatis. quibusnam de servis?
rogas? de P. Clodii. quis eos postulavit?
Appius. quis produxit? Appius. undè? ab Appio.
dii boni, quid potest agi severius? de
servis nulla quæstio est in dominum, nisi de
incestu, ut fuit in Clodium. proximè ad
deos accessit Clodius, propiùs, quàm tùm,
cùm ad ipsos penetrarat, cujus de morte tamquàm
de ceremoniis violatis quæritur. sed tamen
majores nostri in dominum de servo quæri
noluerunt; non quia non posset verum inveniri,
sed quia videbatur indignum esse, & domini
morte ipsa tristius. in reum de servis accusatoris
cum quæritur, verum inveniri potest? Age
verò, quæ erat, aut qualis quæstio? heùs ubi
Ruscio, ubi Casca? Clodius insidias fecit Miloni?
fecit. certa crux. nullas fecit: sperata libertas.
quid hac quæstione certiùs? subitò arrepti
in quæstionem, tamen separantur à cæteris,
& in arcas conjiciuntur, ne quis cum iis colloqui
possit. hi centum dies penes accusatorem
cum fuissent, ab eo ipso accusatore producti sunt.
quid hac quæstione dici potest integrius? quid
incorruptius? quod si nondùm satis cernitis, cum 23.
res ipsa tot, tam claris argumentis, signisque
luceat, pura mente, atque integra Milonem,
nullo scelere imbutum, nullo metu perterritum,
nulla conscientia exanimatum, Romam revertisse:
recordamini, per deos immortales, quæ fuerit
celeritas reditus ejus, qui ingressus in forum
ardente curia, quæ magnitudo animi, qui vultus,
quæ oratio. neque verò se populo solùm,
sed etiam senatui tradidit; neque senatui modo,
sed etiam publicis præsidiis, & armis, neque his
tantum, verùm etiam ejus potestati, cui senatus
totam rempub., omnem Italiæ pubem, cuncta
populi Rom. arma commiserat; cui se numquàm
profectò tradidisset, nisi causæ suæ confideret;

præ-

præſertim omnia audienti, magna metuenti, multa ſuſpicanti, nonnulla credenti. Magna vis eſt conſcientiæ, judices, & magna in utramque partem; ut neque timeant, qui nihil commiſerint; & pœnam ſemper ante oculos verſari putent, qui peccarint. Neque verò ſine ratione certa cauſa Milonis ſemper à ſenatu probata eſt. videbant enim ſapientiſſimi homines facti rationem, præſentiam animi, defenſionis conſtantiam. An verò obliti eſtis, judices, recenti illo nuncio necis Clodianæ non modò inimicorum Milonis ſermones, & opiniones, ſed nonnullorum etiam imperitorum, qui negabant eum Romam eſſe rediturum? ſivè enim illud animo irato, ac percito feciſſet, ut incenſus odio trucidaret inimicum; arbitrabantur eum tanti mortem P. Clodii putaſſe, ut æquo animo patria careret, cum ſanguine inimici expleſſet odium ſuum: ſivè etiam illius morte patriam liberare voluiſſet; non dubitaturum fortem virum, quin, cum ſuo periculo ſalutem reip. attuliſſet, cederet æquo animo legibus, ſecum auferret gloriam ſempiternam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipſe ſervaſſet. Multi etiam Catilinam, atque illa portenta loquebantur: erumpet, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet. miſeros interdùm cives optimè de repub. meritos: in quibus homines non modò res præclariſſimas obliviſcuntur, ſed etiam nefarias ſuſpicantur. ergò illa falſa fuerunt, quæ certè vera extitiſſent, ſi Milo admiſiſſet aliquid, quod
24 non poſſet honeſtè, verèque defendere. Quid? quæ poſteà ſunt in eum congeſta, quæ quamvis etiam mediocrium delictorum conſcientiam perculiſſent, ut ſuſtinuit, dii immortales? ſuſtinuit? immò verò ut contempſit, ac pro nihilo putavit? quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, niſi fortiſſimus vir, negligere potuiſſet. Scutorum, gladiorum, frænorum, ſparorum, pilorumque etiam multitudo deprehendi poſſe judicabatur: nullum in urbe vicum, nullum angiportum eſſe dicebant, in quo Miloni non eſſet

ſet conducta domus: arma in villam Ocriculanam devecta Tyberi: domus in clivo Capitolino ſcutis referta: plena omnia malleolorum ad urbis incendia comparatorum. hæc non delata ſolùm, ſed pęnè credita; nec ante repudiata, quam quæſita. Laudabam equidèm incredibilem diligentiam Cn. Pompeji: ſed dicam, ut ſentio, judices: nimis multa audire coguntur, neque aliter facere poſſunt ii, quibus tota commiſſa eſt reſpub., quin etiam audiendus ſit Popa Licinius neſcio quis dè circò maximo; ſervos Milonis apud ſe ebrios factos, ſibi confeſſos eſſe, de interficiendo Cn. Pompejo conjuraſſe; deindè poſteà ſe gladio percuſſum eſſe ab uno de illis, ne indicaret: Pompejo in hortos nunciavit. arceſſor in primis. de amicorum ſententia rem defert ad ſenatum. non poteram in illius mei, patriæque cuſtodis tanta ſuſpicione non metu exanimari: ſed mirabar tamen credi Popæ, ebrioſorum confeſſionem ſervorum audiri, vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris putari. verùm etiam, ut intelligo, cavebat magis Pompejus, quàm timebat, non ea ſolùm, quæ timenda erant, ſed omninò omnia, nè aliquid vos timeretis. oppugnata domus C. Cæſaris, clariſſimi, & fortiſſimi viri, per multas noctis horas nunciabatur. nemo audierat tàm celebri loco, nemo ſenſerat: tamen audiebatur. non poteram Cn. Pompejum, præſtantiſſima virtute civem, timidum ſuſpicari: diligentiam, tota republ. ſuſcepta, nimiam nullam putabam. Frequentiſſimo ſenatu nupèr in Capitolio ſenator inventus eſt, qui Milonem cum telo eſſe diceret. nudavit ſe in ſanctiſſimo templo; quoniam vita talis & civis, & viri fidem non faciebat, niſi, eo tacente, res ipſa loqueretur. omnia falſa, atque inſidioſè ficta comperta ſunt. quod ſi tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen timemus, ſed tuas, Cn. Pompei (te enim jam appello ea voce, ut me audire poſſis) tuas, inquam, ſuſpiciones perhorreſcimus. ſi Milonem times, ſi hunc dè tua vita ne-

fa-

fariè aut nunc cogitare, aut molitum aliquandò aliquid putas; si Italiæ delectus, uti nonnulli conquisitores tui dictitant, si hæc arma, si Capitolinæ cohortes, si excubiæ, si vigiliæ, si delecta juventus, quæ tuum corpus, domumque custodit, contrà Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc unum instituta, parata, intenta sunt: magna in hoc certè vis, & incredibilis animus, & non unius viri vires, atque opes indicantur: siquidèm in hunc unum & præstantissimus dux electus, & tota resp. armata est. sed quis non intelligit, omnes tibi reip. partes ægras, & labantes, ut eas his armis sanares, & confirmares, esse commissas? Quod si Miloni locus datus esset, probasset profectò tibi ipsi, neminem umquàm hominem homini cariorem fuisse, quàm te sibi; nullum se umquàm periculum prò tua dignitate fugisse; cum illa ipsa teterrima peste sæpissimè prò tua gloria contendisse; tribunatum suum ad salutem meam, quæ tibi carissima fuisset, consiliis tuis gubernatum; se à te posteà defensum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ; duos se habere semper amicissimos sperasse, te tuo beneficio, me suo. Quæ si non probaret, si tibi ità penitùs insedisset ista suspicio, nullo ut evelli modo posset, si denique Italia à delectu, urbs ab armis sine Milonis clade numquàm esset conquietura: næ iste haud dubitans cessisset patria, is, qui ita natus est, & ità consuevit; te, Magne, tamen attestaretur, quod nunc etiam facit. Vide, quàm sit varia vitæ, commutabilisque ratio, quàm vaga, volubilisque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quàm ad tempus aptæ simulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates. erit, erit illud profectò tempus, & illucescet aliquandò ille dies, cum tu, salutaribus, ut spero, rebus tuis, sed fortassè motu aliquo communium temporum immutatis, qui, quàm crebrò accidat, experti debemus scire, & amicissimi benevolentiam, & gravissimi hominis fidem, & unius post homines natos fortissimi viri

ri magnitudinem animi desideres. Quamquam quis hoc credat, Cn. Pompejum, juris publici, moris majorum, rei denique publicæ peritissimum, cum senatus ei commiserit, ut videret, ne quid resp. detrimenti caperet; quo uno versiculo satis armati semper consules fuerunt, etiam nullis armis datis, hunc exercitu, hunc delectu dato, judicium expectaturum fuisse in ejus consiliis vindicandis, qui vel judicia ipsa tolleret? satis judicatum est à Pompejo, falso ista conferri in Milonem, qui legem tulit, qua, ut ego sentio, Milonem absolvi oporteret: ut omnes confitentur, liceret. quod vero in illo loco, atque in illis publicorum præsidiorum copiis circumfusus sedet, satis declarat, non se terrorem inferre vobis, (quid enim minus dignum, quàm cogere, ut vos eum condemnetis, in quem animadvertere ipse & more majorum, & suo jure posset?) sed præsidio esse, ut intelligatis, contrà hesternam concionem illam licere vobis, quod sentiatis, libere judicare. Nec verò me, judices, Clodianum crimen movet: nec tam sum demens, tamque vestri sensus ignarus, atque expers, ut nesciam, quid de morte Clodii sentiatis. de qua si jam nollem ità diluere crimen, ut dilui, tamen impunè Miloni palàm clamare, atque mentiri gloriosè liceret: Occidi, occidi, non Sp. Melium, qui annona levanda, jacturisque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in suspicionem incidit regni appetendi; non Ti. Gracchum, qui collegæ magistratum per seditionem abrogavit; quorum interfectores implerunt orbem terrarum nominis sui gloria: sed eum (auderet enim dicere, cum patriam periculo suo liberasset) cujus nefarium adulterium in pulvinaribus sanctissimis nobilissimæ fœminæ comprehenderunt; eum, cujus supplicio senatus solemnes religiones expiandas sæpè censuit; eum, quem cum sorore germana nefarium stuprum fecisse, L. Lucullus juratus se, quæstionibus habitis, dixit comperisse; eum, qui civem, quem senatus, quem populus, quem omnes gentes ur-

bis,

bis, ac vitæ civium conservatorem judicabant, servorum armis exterminavit; eum, qui regna dedit, ademit, orbem terrarum quibuscum voluit, partitus est: eum, qui, pluribus cædibus in foro factis, singulari virtute, & gloria civem domum vi, & armis compulit: eum, cui nihil umquàm nefas fuit nec in facinore, nec in libidine; eum, qui ædem Nympharum incendit, ut memoriam publicæ recensionis, tabulis publicis impressam, extingueret; eum deniquè, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli possessionum termini; qui non calumnia litium, non injustis vindiciis, ac sacramentis alienos fundos, sed castris, exercitu, signis inferendis petebat; qui non solùm Hetruscos (eos enim penitùs contempserat) sed hunc Cn. Pompejum, virum fortissimum, atque optimum civem, judicem nostrum, pellere possessionibus, armis, castrisque conatus est; qui cum architectis, & decempedis villas multorum, hortosque peragrabat; qui Janiculo, & Alpibus spem possessionum terminabat suarum; qui, cum ab equite Rom. splendidissimo, & forti viro, Ti. Pacanio non impetrasset, ut insulam in lacu Prelio venderet, repentè lintribus in eam insulam materiam, calcem, cœmenta, atque arma convexit, dominoque trans ripam inspectante, non dubitavit ædificium exstruere in alieno; qui huic T. Furfanio, cui viro dii immortales! (quid enim de muliercula Sanctia, quid de adolescente Apronio dicam? quorum utrique mortem est minitatus, nisi sibi hortorum possessione cessisset) sed ausus est Furfanio dicere, si sibi pecuniam, quantam poposcerat, non dedisset, mortuum se in domum ejus illaturum. qua invidia huic esset tali viro conflagrandum; qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fidelissima gratia, absentem de possessione fundi dejecit; qui parietem sic per vestibulum sororis instituit ducere, sic agere fundamenta, ut sororem non modo vestibulo privaret, sed omni aditu, & limine. Quamquàm hæc quidem jam tolerabilia videbantur: etsi æquabi-

li-

liter in remp., in privatos, in longinquos, in propinquos, in alienos, in suos irruebat: sed nescio quo modo jam usu obduruerat, & percalluerat civitatis incredibilis patientia. quæ verò aderant jam, & impendebant, quonam modo ea aut depellere potuissetis, aut ferre imperium, si id ille nactus esset? omitto socios, exteras nationes, reges, tetrarchas: vota enim feceratis, ut in eos se potiùs mitteret, quàm in vestras possessiones, vestra tecta, vestras pecunias. pecunias dico? à liberis medius fidius, & conjugibus vestris numquàm ille effrænatas suas libidines cohibuisset. fingi hæc putatis, quæ patent, quæ nota omnibus, quæ tenentur? servorum exercitus illum in urbe conscripturum fuisse, per quos totam remp., resque privatas omnium possideret. Quamobrèm, si cruentum gladium tenens clamaret T. Annius: Adeste, quæso, atque audite cives: P. Clodium interfeci: ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frænare poteramus, hoc ferro, & hac dextra à cervicibus vestris repuli: per me unum effectum est, ut jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: enimverò timendum, quonam modo id factum ferret civitas. nunc enim quis est, qui non probet? qui non laudet? qui non unum post hominum memoriam T. Annium plurimùm reipub. profuisse, maxima lætitia populum Rom. cunctam Italiam, nationes omnes affecisse, & dicat, & sentiat? Nequeo, vetera illa populi Rom. quanta fuerint gaudia, judicare; multas tamen jam summorum imperatorum clarissimas victorias ætas nostra vidit; quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiam, nec tantam. mandate hoc memoriæ, judices. spero multa vos, liberosque vestros in repub. bona esse visuros. in his singulis ità semper existimabitis, vivo P. Clodio nihil horum vos visuros fuisse. in spem maximam, & quemadmodùm confido, verissimam adducti sumus, hunc ipsum annum, hoc summo viro consule, concussa hominum licentia, cupiditatibus fractis, le-

gibus, & judiciis constitutis, salutarem civitati fore. num quis igitur est tam demens, qui hoc, P. Clodio vivo, contingere potuisse arbitretur? quid? ea, quæ tenetis privata, atque vestra, dominante homine furioso, quod jus perpetuæ possessionis habere potuissent? Non timeo, judices, ne odio inimicitiarum mearum inflammatus, libentiùs hæc in illum evomere videar, quàm verius. etenim etsi præcipuum esse debebat; tamen ità communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio pænè æqualiter versaretur odium meum. non potest dici satis, ne cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum exitii fuerit. quin sic attendite, judices: nempè hæc est quæstio de interitu P. Clodii. fingite animis: liberæ enim sunt cogitationes nostræ, & quæ volunt, sic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus: fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ, si possim efficere, ut Milonem absolvatis, sed ità, si P. Clodius revixerit. Quid vultu extimuistis? quonam modo ille vos vivus afficeret, qui mortuus inani cogitatione percussit? Quid? si ipse Cn Pompejus, qui ea virtute, ac fortuna est, ut ea potuerit semper, quæ nemo præter illum; si is, inquam, potuisset, ut quæstionem de morte P. Clodii ferre, sic ipsum ab inferis excitare: utrum putatis facturum fuisse? etiamsi propter amicitiam vellet illum ab inferis revocare, propter remp. non fecisset. Ejus igitur mortis sedetis ultores, cujus vitam si puteris per vos restitui posse, nolitis: & de ejus nece lata quæstio est, qui si eadem lege reviviscere posset, lata lex numquàm esset. Hujus ergo interfector non esset etiam confitendo ab iis impetraturus, ne pœnam timeret, quos liberavisset? Græci homines deorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. quæ ego vidi Athenis? quæ aliis in urbibus Græciæ? quas res divinas talibus institutas viris? quos cantus? quæ carmina? prope ad immortalitatem, & religionem, & memoriam consecrantur. vos tanti conservatorem

po-

populi, tanti sceleris ultorem non modò honoribus nullis afficietis, sed ad supplicium rapi etiam patiemini? confiteretur, confiteretur, inquam, si fecisset, & magno animo, & libentèr, se fecisse libertatis omnium causa: quod certè ei non confitendum modò fuisset, verùm etiam prędicandum. etenim si id non negat, ex quo nihil petit, nisi ut ignoscatur: dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis essent petenda? nisi verò gratiùs putat esse vobis, sui se capitis, quàm vestri ordinis, defensorem fuisse; cum præsertim in ea confessione, si grati esse velletis, honores assequeretur amplissimos; si factum vobis non probaretur (quamquàm qui poterat salus sua cuique non probari?) sed tamen si minùs fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset, magno animo, constantique cederet ex ingrata civitate. nam quid esset ingratius, quàm lætari cæteros, lugere eum solum, propter quem cæteri lætarentur? quamquàm hoc animo semper omnes fuimus in patriæ proditoribus opprimendis, ut, quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoquè, & invidiam nostram putaremus. nam quæ mihi tribuenda laus esset ipsi, cum tantum in consulatu meo prò vobis, ac liberis vestris ausus essem, si id, quod conabar, sinè maximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitrarer? quæ mulier sceleratum, ac perniciosum civem occidere non auderet, si periculum non timeret? proposita invidia, morte, pœna, qui nihilò segnius remp. defendit, is vir verè putandus est. populi grati est, præmiis afficere benè meritos de rep. cives; viri fortis, ne suppliciis quidem moveri, ut fortitèr fecisse pœniteat. quamobrèm uteretur eadem confessione T. Annius, qua Ahala, qua Nasica, qua Opimius, qua Marius, qua nosmetipsi: &, si grata resp. esset, lætaretur; si ingrata, tamen in gravi fortuna conscientia sua niteretur. sed hujus beneficii gratiam, judices, fortuna populi R., & vestra felicitas, & dii immortales sibi deberi putant. Nec verò quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam vim cœlestem existimat, numenvè

di-

divinum; quem neque imperii vestri magnitudo, neque sol ille, nec cœli, & signorum motus, nec vicissitudines rerum, atque ordines movent, neque, id quod maximum est, majorum sapientia, qui sacra, qui ceremonias, qui auspicia, & ipsi sanctissime coluerunt, & nobis suis posteris tradiderunt. Est, est profectò illa vis; neque in his corporibus, atque in hac imbecillitate nostra inest quiddam, quod vigeat, & sentiat, & non inest in hoc tanto naturæ tàm præclaro motu. nisi fortè iccircò esse non putant, quia non apparet, nec cernitur: perinde quasi nostram ipsam mentem, qua sapimus, qua providemus, qua hæc ipsa agimus, ac dicimus, videre, aut planè, qualis, aut ubi sit, sentire possimus. ea vis, ea est igitur, quæ sæpè incredibiles huic urbi felicitates, atque opes attulit; quæ illam perniciem extinxit, ac sustulit; cui primùm mentem injecit, ut vi irritare, ferroque lacessere fortissimum virum auderet, vinceretur que ab eo, quem si vicisset, habiturus esset impunitatem, & licentiam sempiternam. non est humano consilio, nè mediocri quidem, judices, deorum immortalium cura res illa perfecta: religiones mehercule ipsæ, aræque, cum illam belluam cadere viderunt, commovisse se videntur, & jus in illo suum retinuisse. vos enim Albani tumuli, atque luci, vos, inquam, imploro, atque obtestor, vosque Albanorum obrutæ aræ sacrorum, populi R. sociæ, & æquales, quas ille præceps amentia, cæsis, prostratisque sanctissimis lucis, substructionum insanis molibus oppresserat: vestræ tum aræ, vestræ religiones viguerunt; vestra vis valuit, quàm ille omni scelere polluerat: tuque ex tuo edito monte, Latialis sancte Jupiter, cujus ille lacus, nemora, finesque sæpè omni nefario stupro, & scelere macularat, aliquandò ad eum puniendum oculos aperuisti: vobis illæ, vobis vestro in conspectu seræ, sed justæ tamen, & debitæ pœnæ solutæ sunt. nisi fortè hoc etiam casu factum esse dicimus, ut ante ipsum sacrarium Bonæ deæ, quod est in fundo T. Sextii

Gal-

Galli, in primis honesti, & ornati adolescentis, ante ipsam, inquam, bonam deam, cum prælium commisisset, primum illud vulnus acceperit, quo teterrimam mortem obiret; ut non absolutus judicio illo nefario videretur, sed ad hanc insignem pœnam reservatus. Nec verò non eadem ira deorum hanc ejus satellitibus injecit amentiam, ut sinè imaginibus, sinè cantu, sinè ludis, sinè exequiis, sinè lamentis, sinè laudationibus, sinè funere, oblitus cruore, & luto, spoliatus illius supremi diei celebritate, quàm concedere etiam inimici solent, ambureretur etiam abjectus. non fuisse credo fas, clarissimorum virorum formas illi teterrimo parricidæ aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potius mortem ejus lacerari, quàm in quo vita esset damnata. Dura mihi mediùs fidiùs jam fortuna populi Rom. & crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc remp. insultare videret, & pateretur. polluerat stupro sanctissimas religiones: senatus gravissima decreta perfregerat: pecunia se palàm à judicibus redemerat: vexarat in tribunatu senatum: omnium ordinum consensu pro salute reip. gesta resciderat: me patria expulerat: bona diripuerat: domum incenderat: liberos, conjugem meam vexaverat: Cn. Pompejo nefarium bellum indixerat: magistratuum, privatorumque cædes effecerat: domum mei fratris incenderat: vastarat Hetruriam: multos sedibus, ac fortunis ejecerat: instabat, urgebat: capere ejus amentiam civitas, Italia, provinciæ, regna non poterant: incidebantur jam domi leges, quæ nos nostris servis addicerent: nihil erat cujusquam, quod quidèm ille adamasset, quod non hoc anno suum fore putaret: obstabat ejus cogitationibus nemo, præter illum Milonem ipsum, qui poterat obstare: Cn. Pompejum novo reditu in gratiam quasi devinctum arbitrabatur: Cæsaris potentiam, suam potentiam esse dicebat: bonorum animos etiam in meo casu contempserat: Milo unus urgebat. Hic dii immortales, ut supra dixi, mentem dederunt illi perdito, ac furioso, ut huic faceret

insidias. aliter perire pestis illa non potuit. nunquàm illum resp. suo jure esset ulta. senatus, credo, prætorem eum circumscripsisset. ne cum solebat quidem id facere, in privato eodem hoc, aliquid profecerat. an consules in prætore coercendo fortes fuissent? primùm, Milone occiso, habuisset suos consules: deindè, quis in eo prætore consul fortis esset, per quem tribunum virum consularem crudelissimè necatum esse meminisset? omnia possideret, teneret: lege nova, quæ est inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis, servos nostros libertos suos fecisset: postremò, nisi eum dii immortales in eam mentem impulissent, ut homo effœminatus fortissimum virum conaretur occidere, hodiè remp. nullam haberetis. An ille prætor, ille verò consul, si modò hæc templa, atque ipsa mœnia stare eo vivo tamdiù, & consulatum ejus expectare potuissent, ille deniquè vivus mali nihil fecisset, qui mortuus, uno ex suis satellitibus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? quo quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius vidimus? templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab universo populo R. concessam uni ordini, inflammari, exscindi, funestari; neque id fieri à multitudine imperita, quamquàm esset miserum id ipsum, sed ab uno, qui cum tantum ausus sit ultor prò mortuo, quid signifer prò vivo non esset ausus? in curiam potissimum abjecit, ut eam mortuus incenderet, quàm vivus everterat. Et sunt qui dè via Appia querantur, taceant dè curia? ecquandò ab eo spirante forum potuisset defendi, cujus non restiterit cadaveri curia? excitate, excitate eum, si potestis, ab inferis: frangetis impetum vivi, cujus, vix sustinetis furias insepulti? nisi verò sustinuistis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum falcibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitarunt. cædi vidisti populum Rom., concionem gladiis disturbari, cum audiretur silentio M. Cœlius tribunus plebis vir fortis-

tissimus, & in suscepta causa firmissimus, & bonorum voluntati, & auctoritati senatus deditus, & in hac Milonis sivè invidia, sivè fortuna, singulari, divina, & incredibili fide. Sed jam satis multa de causa, extrà causam etiam nimis fortassè multa. quid restat, nisi ut orem, obtesterque vos, judices, ut eam misericordiam tribuatis fortissimo viro, quàm ipse non implorat, ego autem, repugnante hoc, & imploro, & exposco? nolite, si in nostro omnium fletu nullam lacrymam adspexistis Milonis, si vultum semper eundem, si vocem, si orationem stabilem, ac non mutatam videtis, hoc minùs ei parcere: atque haud scio, an multò etiam sit adjuvandus magis. etenim si in gladiatoriis pugnis, & in infimi generis hominum conditione, atque fortuna timidos, & supplices, &, ut vivere liceat, obsecrantes, etiam odisse solemus; fortes, & animosos, & se acriter ipsi morti offerentes servare cupimus; eorumque non magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quàm qui illam efflagitant: quantò hoc magis in fortissimis civibus facere debemus? me quidèm, judices, exanimant, & interimunt hæ voces Milonis, quas audio assiduè, & quibus intersum quotidiè. Valeant, inquit, valeant cives mei, sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet hæc urbs præclara, mihique patria carissima, quoquo modo merita de me erit: tranquilla republ. cives mei, quoniam mihi cum illis non licèt, sinè me ipsi, sed per me tamen, perfruantur: ego cedam, atque abibo. si mihi republ. bona frui non licuerit, at carebo mala; &, quàm primum tetigero benè moratam, & liberam civitatem, in ea conquiescam. O frustrà, inquit, suscepti mei labores! o spes fallaces! o cogitationes inanes meæ! ego, cum tribunus pl. repub. oppressa, me senatui dedissem, quem extinctum acceperam; equitibus Rom. quorum vires erant debiles; bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abiecerant; mihi unquam bonorum præsidium defuturum putarem?

ego cum te (mecum enim sæpissimè loquitur) patriæ reddidissem, mihi non futurum in patria putarem locum? ubi nunc senatus est, quem secuti sumus? ubi equites Rom. illi, illi, inquit, tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiæ voces? ubi deniquè tua, M. Tulli, quæ plurimis fuit auxilio, vox, & defensio? mihi ne ea soli, qui pro te totiès morti me obtuli, nihil potest
35 epitulari? Nec verò hæc, judices, ut ego nunc, flens, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. negat enim se, negat ingratis civibus fecisse, quæ fecit; timidis, & omnia circumspicientibus pericula, non negat. Plebem, & infimam multitudinem, quæ P. Clodio duce fortunis vestris imminebat, eam, quo tutior esset vita vestra, se fecisse commemorat, ut non modò virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimoniis deliniret: nec timet, ne, cum plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in remp. singularibus. Senatus ergà se benevolentiam temporibus his ipsis sæpè esse perspectam, vestras verò, & vestrorum ordinum occursationes, studia, sermones, quemcumque casum fortuna dederit, secum se ablaturum esse dicit. meminit etiam sibi vocem præconis modò defuisse, quam minimè desideravit; populi verò cunctis suffragiis, quod unum cupierit, se consulem declaratum: nunc deniquè, si hæc arma contrà se sint futura, sibi facinoris suspicionem, non facti crimen obstare. Addit hæc, quæ certè vera sunt, fortes, & sapientes viros non tam præmia sequi solere rectè factorum, quàm ipsa rectè facta: se nihil in vita, nisi præclarissimè, fecisse; siquidèm nihil sit præstabilius viro, quàm periculis patriam liberare: beatos esse, quibus ea res honori fuerit à suis civibus; nec tamen eos miseros, qui beneficio cives suos vicerint: sed tamen ex omnibus præmiis virtutis, si esset habenda ratio præmiorum, amplissimum esse præmium gloriam: esse hanc unam, quæ brevitatem vitæ posteritatis memoria consolaretur; quæ efficeret, ut absentes adessemus, mortui viveremus;

mus;

mus; hanc deniquè esse, cujus gradibus etiam homines in cœlum videantur adscendere. de me, inquit, semper populus R., semper omnes gentes loquentur, nulla unquàm obmutescet vetustas. quin hoc tempore ipso, cum omnes à suis inimicis faces invidiæ meæ subjiciantur, tamen omni in hominum cœtu gratiis agendis, & gratulationibus habendis, & omni sermone celebramur. Omitto Hetruriæ festos & actos, & institutos dies. centesima lux est hæc ab interitu P. Clodii, &, opinor, ultrà, quàm fines imperii populi R. sunt, non solùm fama jam de illo, sed etiam lætitia peragravit. quamobrèm, ubi corpus hoc sit, non, inquit, laboro; quoniam omnibus in terris & jam versatur, & semper habitabit nominis mei gloria. Hæc tu mecum sæpè, his absentibus, sed iisdem audientibus, hæc ego tecum Milo. Te quidem, quod isto animo es, satis laudare non possum: sed quo est ista magis divina virtus, eo majore à te dolore divellor. Nec verò, si mihi eriperis, reliqua est illa tamen ad consolandum querela, ut iis irasci possim, à quibus tantum vulnus accepero. non enim inimici mei te mihi eripient, sed amicissimi; non malè aliquandò de me meriti, sed semper optimè. Nullum umquàm, judices, mihi tantum dolorem inuretis (etsi quis potest esse tantus?) sed ne hunc quidèm ipsum, ut oblivisear, quanti me semper feceritis. quæ si vos cepit oblivio, aut si in me aliquid offendistis: cur non id meo capite potiùs luitur, quàm Milonis? præclarè enim vixero, si quid mihi acciderit priùs, quàm hoc tantum mali videro. Nunc me una consolatio sustentat, quod tibi, o T. Anni, nullum à me amoris, nullum studii, nullum pietatis officium defuit. ego inimicitias potentium pro te appetivi: ego meum sæpè corpus, & vitam obieci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te supplicem abieci: bona, fortunas meas, ac liberorum meorum in communionem tuorum temporum contuli: hoc deniquè ipso die, si qua vis est parata, si qua dimicatio ca-

pitis futura, deposco. quid jam restat? quid habeo, quod dicam, quod faciam prò tuis in me meritis, nisi ut eam fortunam, quæcunque erit tua, ducam meam? non recuso, non abnuo: vosque obsecro, judices, ut vestra beneficia, quæ in me contulistis, aut in hujus salute augeatis, aut in ejusdem exitio occasura esse jubeatis. His
37. lacrymis non movetur Milo; est quodam incredibili robore animi septus: exilium ibi esse putat, ubi virtuti non sit locus; mortem naturæ finem esse, non pœnam. Sit hic ea mente, qua natus est: quid vos, judices? quo tandem animo eritis? memoriam Milonis retinebitis, ipsum ejicietis? & erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quàm hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum prò repub. sanguinem effudistis, vos in viri, & in civis invicti appello periculo, centuriones, vosque milites: vobis non modò inspectantibus, sed etiam armatis, & huic judicio præsidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? ejicietur? o me miserum, o infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuisti per hos: ego te in patria per eosdem retinere non potero? quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. frater, qui nunc abes, consorti mecum temporum illorum? me non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram ille servasset? at in qua causa non potuisse? quæ est grata gentibus. à quibus non potuisse? ab iis, qui maximè P. Clodii morte acquierunt. quo deprecante? me. quodnam concepi tantum scelus, aut quod in me tantum facinus admisi, judices, cum illa indicia communis exitii indagavi, patefeci, protuli, extinxi? omnes in me, meosque redundant ex illo fonte dolores. quid me reducem esse voluistis? an ut inspectante me expellerentur ii, per quos essem restitutus? nolite, obsecro vos, pati, mihi acerbiorem reditum esse, quàm fuerit ille ipse discessus. nam qui possum putare, me restitutum esse, si distra-

ſtrahor ab iis, per quos reſtitutus ſum? Utinàm dii immortales feciſſent, (pace tua, patria, dixerim; metuo enim, ne ſceleratè dicam in te, quod prò Milone dicam piè) ut P. Clodius non modò viveret, ſed etiàm prætor, conſul, dictator eſſet, antequàm hoc ſpectaculum viderem. O dii immortales! fortem, & à vobis, judices, conſervàndum virum! minimè, minimè, inquit: immò verò pœnas ille debitas luerit: nos ſubeamus, ſi ità neceſſe eſt, non debitas. Hiccinè vir patriæ natus, uſquàm, niſi in patria, morietur? aut, ſi fortè prò patria, hujus vos animi monumenta retinebitis, corporis in Italia nullum ſepulcrum eſſe patiemini? hunc ſua quiſquam ſententia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes, expulſum à vobis, ad ſe vocabunt? o terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit; hanc ingratam, ſi ejecerit; miſeram, ſi amiſerit. Sed finis ſit: nequè enim præ lacrymis jam loqui poſſum; & hic ſe lacrymis defendi vetat. Vos oro, obteſtorque, judices, ut in ſententiis ferendis, quod ſentietis, id audeatis. veſtram virtutem, juſtitiam, fidem, mihi credite, is maximè probabit, qui in judicibus legendis optimum, & ſapientiſſimum quemque legit.

fas esse ducebam, versari me in nostro veteri curriculo, illo æmulo, atque imitatore studiorum, ac laborum meorum, quasi quodam socio à me, & comite distracto. Ergò & mihi meæ pristinæ vitæ consuetudinem, C. Cæsar, interclusam aperuisti, & his omnibus ad benè dè omni rep. sperandum quasi signum aliquod sustulisti. intellectum est enim mihi quidèm in multis, & maximè in me ipso, sed paulò ante omnibus, cum M. Marcellum senatui, populoque R. & reip. concessisti, commemoratis præsertim etiam offensionibus, te auctoritatem hujus ordinis, dignitatemque reip. tuis vel doloribus, vel suspicionibus anteferre. ille quidèm fructum omnis anteactæ vitæ hodierno die maximum cepit cum summo consensu senatus, tum præthereà judicio tuo gravissimo, & maximo. ex quo profectò intelligis, quanta in dato beneficio sit laus, cum in accepto tanta sit gloria. Est verò fortunatus ille, cujus ex salute non minor penè ad omnes, quam ad illum ventura sit, lætitia pervenerit. quod quidem ei merito, atque optimo jure contigit. quis enim est illo aut nobilitate aut probitate, aut optimarum artium studio, aut innocentia, aut ullo laudis genere præstantior? nullius tantum est flumen ingenii, nulla dicendi, aut scribendi tanta vis, tantaque copia, quæ, non dicam exornare, sed enarrare, C. Cæsar, res tuas gestas possit: tamen hoc affirmo, & pace hoc dicam tua, nullam in his esse laudem ampliorem, quam eam, quam hodierno die consecutus es. Soleo sæpè ante oculos ponere, idque libenter crebris usurpare sermonibus, omnes nostrorum imperatorum, omnes exterarum gentium, potentissimorumque populorum, omnes clarissimorum regum res gestas cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero præliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum posse conferri; nec verò disjunctissimas terras citius cujusquam passibus potuisse peragrari, quam tuis, non dicam cursibus, sed victoriis lustratæ

 sunt.

sunt. quæ quidem ego nisi ità magna esse fatear, ut ea vix cujusquam mens, aut cogitatio capere possit, amens sim: sed tamen sunt alia majora. nam bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrahere ducibus, communicare cum militibus, nè propriæ sint imperatorum. & certè in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus multum juvant: maximam verò partem quasi suo jure fortuna sibi vindicat, &, quidquid est prosperè gestum, id pęnè omne ducit suum. at verò hujus gloriæ, C. Cæsar, quàm es paulò ante adeptus, socium habes neminem: totum hoc, quantumcumque est, quod certè maximum est, totum est, inquam, tuum. nihil sibi ex ista laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma decerpit; quin etiam illa ipsa rerum humanarum domina fortuna in istius societatem gloriæ se non offert, tibi concedit, tuam esse totam, & propriam fatetur. numquàm enim temeritas cum sapientia commiscetur, nec ad consilium casus admittitur. domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes; ea tamen vicisti, quæ & naturam, & conditionem, ut vinci possent, habebant. nulla est enim tanta vis, tanta copia, quæ non ferro, ac viribus debilitari, frangique possit. verùm animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute præstantem non modò extollere jacentem, sed etiam amplificare ejus pristinam dignitatem, hæc qui facit, non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum deo judico. Itàque, C. Cæsar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur illæ quidèm non solùm nostris, sed pęnè omnium gentium litteris, atque linguis; neque ulla umquàm ætas dè tuis laudibus conticescet. sed tamen ejusmodi res nescio quo modo, etiam dùm audiuntur, aut dùm leguntur, obstrepi clamore militum videntur, & tubarum sono. at verò cum aliquid clementèr, mansuetè,

ju-

justè, moderatè, sapientèr factum, in iracundia præsertim, quæ est inimica consilio, & in victoria, quæ natura insolens, & superba est, aut audimus, aut legimus, quo studio incendimur non modò in gestis rebus, sed etiam in fictis? ut eos sæpè, quos numquàm vidimus, diligamus. te verò, quem præsentem intuemur, cujus mentem, sensusque, & os cernimus, ut, quidquid belli fortuna reliquum reip fecerit, id esse salvum velis, quibus laudibus efferemus? quibus studiis prosequemur? qua benevolentia complectemur? parietes mediùs fidiùs, C. Cæsar, ut mihi videtur, hujus curiæ tibi gratias agere gestiunt, quod brevi tempore illa futura sit auctoritas in his majorum suorum, & suis sedibus. Equidèm cum C Marcelli, viri optimi, & commemorabili pietate, ac virtute præditi, lacrymas modò vobiscum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria effodit; quibus tu etiam mortuis, M. Marcello conservato, dignitatem suam reddidisti, nobilissimamque familiam, jam ad paucos redactam, pęnè ab interitu vindicasti. hunc tu igitur diem tuis maximis, & innumerabilibus gratulationibus jure antepones. hæc enim res unius est propria Cæsaris; cæteræ, duce te, gestæ, magnæ illæ quidèm, sed tamen multo, magnoque comitatu; hujus autem rei tu idem es dux, & comes; quæ quidèm tantą est, ut trophæis, & monumentis tuis nonnulla umquàm allatura sit finem ætas. nihil enim est opere, aut manu factum, quod aliquandò non conficiat, & consumat vetustas: at verò hæc tua justitia, & lenitas animi florescet quotidiè magis, ità ut, quantum operibus tuis diuturnitas detrahet, tantum afferat laudibus. & cæteros quidem omnes victores bellorum civilium jam ante æquitate, & misericordia viceras; hodierno verò die te ipsum vicisti. vereor, ut hoc, quod dicam, non perindè intelligi auditu possit, atque ego ipse cogitans sentio. ipsam victoriam vicisse videris, cum ea ipsa, quæ illa erat adepta, victis remisisti. nam cum ipsius victoriæ conditione jure omnes victi occi-

dissemus, clementiæ tuæ judicio conservati sumus. rectè igitur unus invictus es, à quo etiam ipsius victoriæ conditio, visque devicta est. Atque hoc C. Cæsaris judicium, P. C. quàm latè pateat, attendite. Omnes enim, qui ad illa arma fato sumus nescio quo reip. misero, funestoque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, à scelere certè liberati sumus. nam cum M. Marcellum, deprecantibus vobis, reip. conservavit, memet mihi, & itèm reip. nullo deprecante; reliquos amplissimos viros & sibi ipsis, & patriæ reddidit, quorum & frequentiam, & dignitatem hoc ipso in consessu videtis: non ille hostes induxit in curiam, sed judicavit à plerisque ignoratione potius, & falso, atque inani metu, quàm cupiditate, aut crudelitate civile bellum esse susceptum. quo quidèm in bello semper dè pace agendum, audiendumque esse putavi; sempèrque dolui, non modò pacem, sed orationem etiam civium pacem efflagitantium repudiari. neque enim ego illa, nec ulla umquàm secutus sum arma civilia: sempèrque mea consilia pacis, & togæ socia, non belli, atque armorum fuerunt. hominem sum secutus privato officio, non publico: tantumque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nulla non modo cupiditate, sed nè spe quidem, prudens, & sciens tamquàm ad interitum ruerem voluntarium. quod quidèm meum consilium minimè obscurum fuit. nam & in hoc ordine, integra re, multa dè pace dixi; & in ipso bello eadem etiam cum capitis mei periculo sensi. ex quo nemo erit tam injustus rerum æstimator, qui dubitet, quæ Cæsaris de bello voluntas fuerit, cum pacis auctores conservandos statim censuerit, cæteris fuerit iratior. atque id minùs mirum videretur fortassè tum, cum esset incertus exitus, & anceps fortuna belli. qui verò victor pacis auctores diligit, is profectò declarat, maluisse se non dimicare, quam vincere. atque hujus quidem rei M. Marcello sum testis. nostri enim sensus, ut in pace semper, sic tum etiam in bello

con-

congruebant. quotiès ego eum, & quanto cum dolore vidi cum insolentiam certorum hominum, tum etiam ipsius victoriæ ferocitatem extimescentem? quo gratior tua liberalitas, C. Cæsar, nobis, qui illa vidimus, debet esse.. non enim jam causæ sunt inter se, sed victoriæ comparandæ. vidimus tuam victoriam præliorum exitu terminatam, gladium vagina vacuum in urbe non vidimus.. quos amisimus cives, eos vis Martis perculit, non ira victoriæ: ut dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri posset, C. Cæsar ab inferis excitaret, quoniam ex eadem acie conservat, quos potest. alterius verò partis nihil ampliùs eo dicam, quàm id quod omnes verebamur, nimis iracundam futuram fuisse victoriam. quidam enim non modò armatis, sed interdùm etiam otiosis minabantur; nec, quid quisque sensisset, sed ubi fuisset, cogitandum esse dicebant: ut mihi quidèm videantur dii immortales, etiamsi pœnas à populo R. ob aliquod delictum expetiverunt, qui civile bellum tantum, & tam luctuosum excitaverunt, vel placati jam, vel etiam satiati aliquandò, omnem spem salutis ad clementiam victoris, & sapientiam contulisse. Quarè gaude tuo isto tam excellenti bono; & fruere cum fortuna, & gloria, tum etiam natura, & moribus tuis; ex quo quidem maximus est fructus, jucunditasque sapienti. cætera cum tua recordabere, etsi persæpè virtuti, tamen plerumque felicitati tuæ gratulabere: dè nobis, quos in rep. tecum simul salvos esse voluisti, quotiès cogitabis, totiès dè maximis tuis beneficiis, totiès de incredibili liberalitate, totiès de singulari sapientia tua cogitabis; quæ non modo summa bona, sed nimirum audebo vel sola dicere. tantus est enim splendor in laude vera, tanta in magnitudine animi, & consilii dignitas, ut hæc à virtute donata, cætera à fortuna commodata esse videantur. noli igitur in conservandis bonis viris defatigari, non cupiditate præsertim, aut pravitate aliqua lapsis, sed opinione officii, stulta fortassè, non improba certè, & specie quadam

dam reip. non enim tua ulla culpa est, si te aliqui timuerunt; contràque summa laus, quod plerique minimè timendum fuisse senserunt. Nunc venio ad gravissimam querelam, & atrocissimam suspicionem tuam: quæ non tibi ipsi magis, quàm cum omnibus civibus, tum maximè nobis, qui à te conservati sumus, providenda est. quam etsi spero esse falsam, numquàm tamen verbis extenuabo. tua enim cautio, nostra cautio est: ut, si in alterutro peccandum sit, malim videri nimis timidus, quàm parum prudens. Sed quisnam est iste tàm demens? dè tuis nè? tametsi qui magis sunt tui, quàm quibus tu salutem insperantibus reddidisti? an ex eo numero, qui una tecum fuerunt? non est credibilis tantus in ullo furor, ut, quo duce omnia summa sit adeptus, hujus vitam non anteponat suæ. At si tui nihil cogitant sceleris, cavendum est, ne quid inimici. qui? omnes enim qui fuerunt, aut sua pertinacia vitam amiserunt, aut tua misericordia retinuerunt: ut aut nulli supersint de inimicis, aut qui superfuerunt, amicissimi sint. Sed tamen cum in animis hominum tantæ latebræ sint, & tanti recessus, augeamus sanè suspicionem tuam: simul enim augebimus & diligentiam. nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in rep. tam nihil umquàm nec de sua, nec de communi salute cogitans, qui non intelligat tua salute contineri suam, & ex unius tua vitam pendere omnium? equidem dies, noctesque de te, ut debeo, cogitans, casus dumtaxat humanos, & incertos eventus valetudinis, & naturæ communis fragilitatem extimesco; doleoque, cum resp. immortalis esse debeat, eam in unius mortalis anima consistere. si verò ad humanos casus, incertosque eventus valetudinis sceleris etiam accedat, insidiarumque consensio: quem deum, etiam si cupiat, opitulari posse reip. credamus? omnia sunt excitanda tibi, C. Cæsar, uni, quæ jacere sentis, belli ipsius impetu, quod necesse fuit, perculsa, atque prostrata: constituenda judicia, revocanda fides, com-

pri-

primendæ libidines, propaganda soboles: omnia, quæ dilapsa jam fluxerunt, severis legibus vincienda sunt. non fuit recusandum in tanto civili bello, tantoque animorum ardore, & armorum, quin quassata resp. quicumque belli eventus fuisset, multa perderet & ornamenta dignitatis, & præsidia stabilitatis suæ; multaque uterque dux faceret armatus, quæ idem togatus fieri prohibuisset. quæ quidèm nunc tibi omnia belli vulnera sananda sunt; quibus, præter te, mederi nemo potest. Itàque illam tuam præclarissimam, & sapientissimam vocem invitus audivi: satis diù vel naturæ vixi, vel gloriæ. satis, si ità vis, naturæ fortassè: addo etiam, si placet, gloriæ: at, quod maximum est, patriæ certè parum. quarè omitte, quæso, istam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam: noli nostro periculo sapiens esse. Sæpè enim venit ad aures meas, te idem istud nimis crebrò dicere, satis te vixisse. credo; sed tum id audirem, si tibi soli viveres, aut si tibi etiam soli natus esses: nunc, cum omnium salutem civium, cunctamque remp. res tuæ gestæ complexæ sint, tantum abes à perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondùm jeceris. hic tu modum tuæ vitæ non salute reipub. sed æquitate animi definies? Quid, si istud nè gloriæ quidèm tuæ satis est? cujus te esse avidissimum, quamvis sis sapiens, non negabis. Parùm nè igitur, inquies, gloriam magnam relinquemus? immò verò aliis, quamvis multis, satis, tibi uni parùm. quidquid enim est, quàmvis amplum sit, id certe est parum tum, cum est aliquid ampliùs. quod si rerum tuarum immortalium, C. Cæsar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adversariis, remp. in eo statu relinqueres, in quo nunc est: vide quæso, nè tua divina virtus admirationis plùs sit habitura, quam gloriæ: siquidèm gloria est illustris, ac pervagata multorum, & magnorum vel in suos cives, vel in patriam, vel in omne genus hominum fama meritorum. Hæc igitur tibi reliqua pars est, hic re-

ſtat actus, in hoc elaborandum eſt, ut remp. conſtituas: eaque tu in primis cum ſumma tranquillitate, & otio perfruare: tum te, ſi voles, cum & patriæ, quod debes, ſolveris, & naturam ipſam expleveris ſatietate vivendi, ſatis diu vixiſſe dicito. quid eſt enim omnino hoc ipſum diu, in quo eſt aliquid extremum? quod cum venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo eſt, quia poſteà nulla futura ſit. quamquàm tuus iſte animus numquàm his anguſtiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit; ſemper immortalitatis amore flagravit. nec verò hæc tua vita dicenda eſt, quæ corpore, & ſpiritu continetur: illa, illa inquam, vita eſt tua, Cæſar, quæ vigebit memoria ſæculorum omnium, quàm poſteritas alet, quàm ipſa æternitas ſemper intuebitur. huic tu inſervias, huic te oſtentes oportet: quæ quidem, quæ miretur, jam pridem multa habet; nunc etiam quæ laudet, expectat. obſtupeſcent poſteri certè, imperia, provincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monumenta innumera, triumphos audientes, & legentes tuos: ſed niſi hæc urbs ſtabilita tuis conſiliis, & inſtitutis erit, vagabitur modò nomen tuum longè, atque latè, ſedem quidem ſtabilem, & domicilium certum non habebit. erit inter eos etiam, qui naſcentur, ſicut inter nos fuit, magna diſſenſio: cum alii laudibus ad cœlum res tuas geſtas efferent, alii fortaſſè aliquid requirent, idque vel maximum, niſi belli civilis incendium ſalute patriæ reſtinxeris, ut illud fati videatur, hoc fuiſſe conſilii. ſervi igitur iis etiam judicibus, qui multis poſt ſæculis dè te judicabunt, & quidèm haùd ſcio, an incorruptius, quàm nos: nam & ſinè amore, & ſinè cupiditate, & rurſus ſinè odio, & ſinè invidia judicabunt. id autem, etiamſi tunc ad te, ut quidam falſo putant, non pertinebit, nunc certè pertinet, te eſſe talem, ut tuas laudes obſcuratura nulla umquàm ſit oblivio. Diverſæ voluntates civium fuerunt, diſtractæque ſententiæ. non enim conſilio

ſo-

ſolum, & ſtudiis, ſed armis etiam, & caſtris diſſidebamus. erat autem obſcuritas quædam, erat certamen inter clariſſimos duces: multi dubitabant, quid optimum eſſet; multi, quid ſibi expediret; multi, quid deceret; nonnulli etiam, quid liceret. perfuncta reſp. eſt hoc miſero, fatalique bello: vicit is, qui non fortuna inflammaret odium ſuum, ſed bonitate leniret; neque omnes, quibus iratus eſſet, eoſdem etiam exilio, aut morte dignos judicaret. arma ab aliis poſita, ab aliis erepta ſunt. ingratus eſt, injuſtuſque civis, qui armorum periculo liberatus, animum tamen retinet armatum, ut jam ille ſit melior, qui in acie cecidit, quàm qui in cauſa animam profudit. quæ enim pertinacia eſt quibuſdam, eadem aliis conſtantia videri poteſt. ſed quia jam omnis fracta diſſenſio eſt armis, & extincta æquitate victoris; reſtat, ut omnes unum velint, qui modo habent aliquid non ſolùm ſapientiæ, ſed etiam ſanitatis: quia, niſi te, C. Cæſar, ſalvo, & in iſta ſententia, qua cum anteà, tum hodiè maximè uſus es, manente, ſalvi eſſe non poſſumus. Quarè omnes te, qui hæc ſalva eſſe volumus, & hortamur, & obſecramus, ut vitæ tuæ, & ſaluti conſulas: omneſque tibi, ut prò aliis etiam loquar, quod dè me ipſe ſentio, quoniam ſubeſſe aliquid putas, quod cavendum ſit, non modo excubias, & cuſtodias, ſed etiam laterum noſtrorum oppoſitus, & corporum pollicemur. Sed ut, undè eſt orſa, in eodem terminetur oratio mea; maximas tibi omnes gratias agimus, C. Cæſar, majores etiam habemus. nam omnes idem ſentiunt, quod ex omnium precibus, & lacrymis ſentire potuiſti: ſed quia non eſt ſtantibus omnibus neceſſe dicere, à me certè dici volunt: cui neceſſe eſt quodam modo, & quod volunt, & quod, M. Marcello à te huic ordini, populoque R. & reip. reddito, præcipue id à me fieri debere intelligo. nam lætari omnes, non ut de unius ſolum, ſed ut de communi omnium ſalute, ſentio. quod autem ſummæ benevolentiæ eſt, quæ mea erga illum omni-

omnibus ſemper nota fuit, ut vix C. Marcello, optimo, & amantiſſimo fratri, præter eum quidem cederem nemini, cum id ſolicitudine, cura, labore tandiù præſtiterim, quandiù eſt de illius ſalute dubitatum: certè hoc tempore magnis curis, moleſtiis, doloribus liberatus præſtare debeo. itàque, C. Cæſar, ſic tibi gratias ago, ut omnibus me rebus à te non conſervato ſolùm, ſed etiam ornato, tamen ad tua innumerabilia in me unum merita, quod fieri jam poſſe non arbitrabar, maximus hoc tuo facto cumulus acceſſerit.

M. TULLII CICERONIS

ORATIO

PRO Q. LIGARIO.

ARGUMENTUM.

Orto bello civili inter Cæsarem, & Pompejum, P. Attius Varus missus fuerat cum imperio in Africam, ut succederet Q. Ligario, qui illi provinciæ præerat legatus. Ligarius non statim decedens, sed aliquandiù post adventum Attii ibidèm moratus, Q. Tuberonem fortè cum patre illùc advenientem, ut eam provinciam traderet Cæsari, ab ingressu prohibuit. Hac dè re post finitum bellum accusatus apud Cæsarem à Q. Tuberone, à Cicerone defensus est hac Oratione, quæ ferè tota Deprecatio.

NOvum crimen, C. Cæsar, & antè hunc diem inauditum propinquus meus ad te Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuisse: idque C. Pansa, præstanti vir ingenio, fretus fortassè ea familiaritate, quæ est ei tecum, ausus est confiteri. itàque, quo me vertam, nescio. paratus enim veneram, cum tu id nequè per te scires, nequè audire aliundè potuisses, ut ignoratione tua ad hominis miseri salutem abuterer. sed quoniam diligentia inimici investigatum est, quod latebat: confitendum est, ut opinor; præsertim cum meus necessarius C. Pansa fecerit, ut id jam integrum non esset: omissaque controversia omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est, qua plurimi sunt conservati, cum à te non solùm liberationem culpæ, sed errati veniam impetravissent. Habes igitur, Tubero, quod est accusatori maximè optan-

ptandum, confitentem rerum, ſed tamen ità confitentem, ſe in ea parte fuiſſe, qua te, Tubero, qua virum omni laude dignum, patrem tuum. itàque priùs dè veſtro delicto confiteamini, neceſſe eſt, quam Ligarii ullam culpam reprehendatis.

Q. igitur Ligarius, cum eſſet adhùc nulla belli ſuſpicio, legatus in Africam cum proconſule C. Conſidio profectus eſt: qua in legatione & civibus, & ſociis ità ſe probavit, ut decedens Conſidius provincia, ſatisfacere hominibus non poſſet, ſi quemquam alium provinciæ præfeciſſet. itàque Q. Ligarius, cum diù recuſans nihil profeciſſet, provinciam accepit invitus: cui ſic præfuit in pace, ut & civibus, & ſociis gratiſſima eſſet ejus integritas, & fides. bellum ſubito exarſit; quod, qui erant in Africa, ante audierunt geri, quam parari. quo audito, partim cupiditate inconſiderata, partim cæco quodam timore, primo ſalutis cauſa, poſt etiam ſtudii ſui, quærebant aliquem ducem. tum Ligarius domum ſpectans, & ad ſuos redire cupiens, nullo ſe implicari negotio paſſus eſt. interim P. Attius Varus, qui prætor Africam obtinuerat, Uticam venit. ad eum ſtatim concurſum eſt: atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium, ſi illud imperium eſſe potuit, quod ad privatum, clamore multitudinis imperitæ, nullo publico conſilio deferebatur. itàque Ligarius, qui omne tale negotium cuperet effugere, paulùm adventu Vari conquievit. Adhuc, C. Cæſar, Q. Ligarius omni culpa vacat. domo eſt egreſſus non modò nullum ad bellum, ſed nè ad minimam quidèm ſuſpicionem belli: legatus in pace profectus, in provincia pacatiſſima ità ſe geſſit, ut ei pacem eſſe expediret. profectio certè animum tuum non debet offendere. num igitur remanſio? multò minùs. nam profectio voluntatem habuit non turpem, remanſio etiam neceſſitatem honeſtam. ergo hæc duo tempora carent crimine; unum, cum eſt legatus profectus; alterum, cum efflagitatus à provincia, præpoſitus Africæ eſt. tertium eſt tempus, quo poſt adventum Vari in

Afri-

Africa restitit; quod si est criminosum, necessitatis crimen est, non voluntatis. an ille, si potuisset illinc ullo modo evadere, Uticæ potius, quàm Romæ, cum P. Attio, quàm cum concordissimis fratribus, cum alienis esse, quàm cum suis maluisset? cum ipsa legatio plena desiderii, ac solicitudinis fuisset propter incredibilē quemdam fratrum amorem, hic æquo animo esse potuit belli dissidio distractus à fratribus? Nullum igitur habes, Cæsar, adhuc in Q. Ligario signum alienæ à te voluntatis. cujus ego causam, animadverte quæso, qua fide defendam, cum prodo meam. o clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, litteris, monumentisque decorandam! M. Cicero apud te defendit alium in ea voluntate non fuisse, in qua seipsum confitetur fuisse; nec tuas tacitas cogitationes extimescit; nec, quid tibi, dè alio audienti, dè seipso occurrat, reformidat. Vide, quam non reformidem; vide quanta lux liberalitatis, & sapientiæ tuæ mihi apud te dicenti oboriatur. quantum potero, voce contendam, ut hoc populus R. exaudiat. Suscepto bello, Cæsar, gesto etiam ex magna parte, nulla vi coactus, judicio meo, ac voluntate ad ea arma profectus sum, quæ erant sumpta contrà te. apud quem igitur hoc dico? nempè apud eum, qui, cum hoc sciret, tamen me, antequàm vidit, reip. reddidit; qui ad me ex Ægypto litteras misit, ut essem idem, qui fuissem: qui cum ipse imperator in toto imperio populi Rom. unus esset, esse me alterum passus est: à quo hoc ipso C. Pansa mihi nuncium perferente, concessos fasces laureatos tenui, quòad tenendos putavi: qui mihi tum deniquè se salutem putavit reddere, si eam nullis spoliatam ornamentis redderet. Vide, quæso Tubero, ut, qui dè meo facto non dubitem dicere, dè Ligarii non audeam confiteri. Atque hæc propterea dè me dixi, ut mihi Tubero, cum dè se eadem dicerem, ignosceret. cujus ego industriæ, gloriæque faveo, vel propter propinquam cognationem, vel quod ejus ingenio, studiisque delector, vel quod laudem

dem adolescentis propinqui existimo etiam ad meum aliquem fructum redundare. sed hoc quæro, quis putet esse crimen, fuisse in Africa Ligarium? nempè is, qui & ipse in eadem Africa esse voluit, & prohibitum se à Ligario queritur, & certè contrà ipsum Cæsarem est congressus armatus. quid enim, Tubero, tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cujus latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? nimis urgeo: commoveri videtur adolescens: ad me revertar. iisdem in armis fui. quid autem aliud egimus, Tubero, nisi ut, quod hic potest, nos possemus? Quorum igitur impunitas, Cæsar, tuæ clementiæ laus est, eorum ipsorum ad crudelitatem te acuet oratio? Atque in hac causa non nihil equidèm, Tubero, etiam tuam, sed multò magis patris tui prudentiam desidero, quod homo cum ingenio, tum etiam doctrina excellens, genus hoc causæ, quod esset, non viderit. nam si vidisset, quovis profecto, quam isto modo à te agi maluisset. arguis fatentem: non est satis. accusas eum, qui causam habet, aut, ut ego dico, meliorem, quam tu, aut, ut tu vis, parem. hæc non modò mirabilia sunt, sed prodigiis similia, quæ dicam. non habet eam vim ista accusatio, ut Q. Ligarius condemnetur, sed ut necetur. hoc egit civis R. ante te nemo: externi isti sunt mores; usquè ad sanguinem incitari solet odium aut levium Græcorum, aut immanium barbarorum. nam quid aliud agis? ut Romæ nè sit? ut domo careat? nè cum optimis fratribus, nè cum hoc T. Brocho, avunculo suo, nè cum ejus filio consobrino suo, nè nobiscum vivat? nè sit in patria? num in patria est? num potest magis carere his omnibus, quàm caret? Italia prohibetur, exulat. non tu ego hunc patria privare, qua caret, sed vita vis. at istud nè apud eum quidem dictatorem, qui omnes, quos oderat, morte multabat, quisquam egit isto modo. ipse jubebat occidi, nullo postulante: præmiis etiam invitabat; quæ tamen

cru-

crudelitas ab hoc eodem aliquot annis post, quem tu nunc crudelem esse vis, vindicata est. Ego verò istud non postulo, inquies. Ità mehercule existimo, Tubero: novi enim te, novi patrem tuum, novi domum, nomenque vestrum; studia denique generis, ac familiæ vestræ, virtutis, humanitatis, doctrinæ, plurimarum artium, atque optimarum nota sunt mihi omnia. itàque certò scio, vos non petere sanguinem. sed parùm attenditis: res enim eo spectat, ut ea pœna, in qua adhuc Q. Ligarius sit, non videamini esse contenti. quæ est igitur alia præter mortem? si enim in exilio est, sicuti est, quid ampliùs postulatis? an, nè ignoscatur? hoc verò multò acerbius, multòque est graviùs. quod nos domi petimus precibus, & lacrimis prostrati ad pedes, non tàm nostræ causæ fidentes, quàm hujus humanitati, id nè impetremus, pugnabis? & in nostrum fletum irrumpes? & nos jacentes ad pedes supplicum voce prohibebis? si, cum hoc domi faceremus, quod & fecimus, &, ut spero, non frustrà fecimus, tu dè repente irrupisses, & clamare cœpisses; C. Cæsar, cave credas, cave ignoscas, cave te fratrum prò fratris salute obsecrantium misereat: non nè omnem humanitatem exuisses? quanto hoc durius, quod nos domi petimus, id à te in foro oppugnari, & in tali miseria multorum perfugium misericordiæ tollere? Dicam planè, C. Cæsar, quod sentio. si in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non esset, quantam tu per te, per te, inquam obtines (intelligo, quid loquar) acerbissimo luctu redundaret ista victoria. quàm multi enim essent dè victoribus, qui te crudelem esse vellent, cum etiam dè victis reperiantur? quàm multi, qui, cum à te nemini ignosci vellent, impedirent clementiam tuam, cum etiam ii, quibus ipse ignovisti, nolint te in alios esse misericordem? Quod si probare Cæsari possemus, in Africa Ligarium omninò non fuisse; si honesto, & misericordi mendacio saluti civis calamitosi consultum esse vellemus; tamen hominis non esset in tantò discrimine, & periculo civis refellere, & coarguere no-

strum

ſtrum mendacium: & ſi eſſet alicujus, ejus certè non eſſet, qui in eadem cauſa, & fortuna fuiſſet. ſed tamen aliud eſt, errare Cæſarem nolle, aliud nolle miſereri. tum diceres, cave Cæſar, credas: fuit in Africa Ligarius; tulit arma contra te: nunc quid dicis? cave ignoſcas. hæc nec hominis, nec ad hominem vox eſt: qua qui apud te, C. Cæſar, utetur, ſuam citiùs abjiciet humanitatem, quàm extorquebit tuàm. At primus aditus, & poſtulatio Tuberonis hæc, ut opinor, fuit, velle ſe dè Q. Ligarii ſcelere dicere. Non dubito, quin admiratus ſis; vel quod dè nullo alio quiſquam; vel quod is, qui in eadem cauſa fuiſſet, vel quidnam novi facinoris afferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? cur? iſto enim nomine illa adhùc cauſa caruit. alii errorem appellant, alii timorem; qui durius, ſpem, cupiditatem, odium, pertinaciam; qui graviſſimè, temeritatem; ſcelus, præter te, adhùc nemo. ac mihi quidèm, ſi proprium, & verum nomen noſtri mali quæratur, fatalis quædam calamitas incidiſſe videtur, & improvidas hominum mentes occupaviſſe, ut nemo mirari debeat, humana conſilia divina neceſſitate eſſe ſuperata. liceat eſſe miſeros: quamquàm hoc victore eſſe non poſſumus. ſed non loquor dè nobis; dè illis loquor, qui occiderunt. fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: ſceleris verò crimine, furoris, parricidii liceat Cn. Pompejo mortuo, liceat multis aliis carere. quandò hoc quiſquam ex te, Cæſar, audivit? aut tua quid aliud arma voluerunt, niſi à te contumeliam propulſare? quid egit tuus ille invictus exercitus, niſi ut ſuum jus tueretur, & dignitatem tuam? Quid? tu cum pacem eſſe cupiebas, id nè agebas, ut tibi cum ſceleratis, an ut cum bonis civibus conveniret? Mihi verò, Cæſar, tua in me maxima merita tanta certè non viderentur, ſi me ut ſceleratum à te conſervatum putarem. quomodò autem tu dè rep. benè meritus eſſes, ſi tot ſceleratos incolumi dignitate eſſe voluiſſes? ſeceſſionem tu illam exiſtimaviſti, Cæſar, initio, non bellum, non hoſtile odium, ſed civile diſſidium, utriſque cupientibus

tibus

tibus remp. salvam, sed partim consiliis, partim studiis à communi utilitatè aberrantibus. principum dignitas erat pœnè par, non par fortassè eorum, qui sequebantur: causa tum dubia; quod erat aliquid in utraque parte, quod probari posset: nunc melior certè ea judicanda est, quàm etiam dii adjuverunt. cognita verò clementia tua, quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo, nisi armatus? Sed, ut omittam communem causam, veniamus ad nostram. utrum tandèm existimas faciliùs fuisse, Tubero, Ligarium ex Africa exire, an vos in Africam non venire? poteramus nè, inquies, cum senatus censuisset? si me consulis, nullo modo. sed tamen Ligarium senatus idem legaverat. atque ille eo tempore paruit, cum parere senatui necesse erat: vos tum paruistis, cum paruit nemo, qui noluit. reprehendo igitur? minimè verò. neque enim licuit aliter vestro generi, nomini, familiæ, disciplinæ. sed hoc non concedo, ut, quibus rebus gloriemini in vobis, easdem in aliis reprehendatis. Tuberonis sors conjecta est ex S. C. cum ipse non adesset, morbo etiam impediretur: statuerat se excusare. hæc ego novi propter communes necessitudines, quæ mihi sunt cum L. Tuberone: domi una eruditi, militiæ contubernales, post affines, in omni deniquè vita familiares: magnum etiam vinculum, quod iisdem semper studiis usi sumus. scio igitur Tuberonem domi manere voluisse: sed ità quidam agebant, ità reip. sanctissimum nomen opponebant, ut, etiam si aliter sentiret, verborum tamen ipsorum pondus sustinere non posset. cessit auctoritati amplissimi viri, vel potiùs paruit: una est profectus cum iis, quorum erat una causa: tardiùs iter fecit: itàque in Africam venit jam occupatam. hinc in Ligarium crimen oritur, vel ira potiùs. nam si crimen est prohibere illum voluisse, non minùs magnum est, vos Africam, omnium provinciarum arcem, natam ad bellum contrà hanc urbem gerendùm, obtinere voluisse, quàm aliquem se imperatorem esse maluisse. atque is tamen aliquis Ligarius non fuit. Varus im-

imperium se habere dicebat: fasces certè habebat. Sed quoquo modo sese illud habet, hæc querela vestra, Tubero, quid valet? recepti in provinciam non sumus. quid, si essetis? Cæsari nè eam tradituri fuissetis, an contrà eum retenturi? Vide quid licentiæ, Cæsar, nobis tua liberalitas det, vel potiùs audaciæ. si responderit Tubero, Africam, quo senatus eum, sorsque miserat, tibi patrem suum traditurum fuisse: non dubitabo apud ipsum te, cujus id eum facere interfuit, gravissimis verbis ejus consilium reprehendere. non enim si tibi ea res grata fuisset, esset etiam probata. sed jam hoc totum omitto, non tam ut nè offendam tuas patientissimas aures, quàm nè Tubero, quod numquàm cogitavit, facturus fuisse videatur. Veniebatis igitur in Africam, provinciam unam ex omnibus huic victoriæ maximè infestam: in qua erat rex potentissimus, inimicus huic causæ, aliena voluntas, conventus firmi, atque magni. quæro, quid facturi fuissetis? quamquàm, quid facturi fueritis, non dubitem, cum videam, quid feceritis. Prohibiti estis in provincia vestra pedem ponere, ut perhibetis, summa cum injuria. quo modo id tulistis? acceptæ injuriæ querelam ad quem detulistis? nempè ad eum, cujus auctoritatem secuti, in societatem belli veneratis. quod si Cæsaris causa in provinciam veniebatis: ad eum profectò exclusi provincia venissetis. venistis ad Pompejum. quæ est ergo apud Cæsarem querela, cum eum accusetis, à quo queramini vos prohibitos contrà Cæsarem bellum gerere? atque in hoc quidem vel cum mendacio, si vultis, gloriari per me licet, vos provinciam fuisse Cæsariondituros, etiamsi à Varo, & quibusdam aliis prohibiti essetis: ego autem confitebor culpam esse Ligarii, qui vos tantæ laudis occasione privaverit. sed vide quæso, C. Cæsar, constantiam ornatissimi viri, L. Tuberonis: quàm ego, quàmvis ipse probarem, ut probo, tamen non commemorarem, nisi à te cognovissem in primis eam virtutem solere laudari. quæ fuit igitur unquàm in ullo homine tanta

con-

constantia? constantiam dico? nescio, an melius patientiam possem dicere. quotus enim istud quisque fecisset, ut à quibus partibus in dissensione civili non esset receptus, essetque etiam cum crudelitate ejectus, ad eas ipsas rediret? magni cujusdam animi, atque ejus viri est, quem dè suscepta causa, propositaque sententia nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum posset depellere. ut enim cætera paria Tuberoni cum Varo fuissent, honos, nobilitas, splendor, ingenium, quæ nequaquàm fuerunt; hoc certè præcipuum Tuberonis fuit, quod justo cum imperio ex S. C. in provinciam suam venerat. hinc prohibitus, non ad Cæsarem, nè iratus, non domum, nè iners, non aliquam in regionem, nè condemnare causam illam, quàm secutus esset, videretur; in Macedoniam, in Cn. Pompeii castra venit, in eam ipsam causam, à qua erat rejectus cum injuria. quid? cum ista res nihil commovisset ejus animum, ad quem veneratis: languidiore, credo, studio in causa fuistis; tantummodò in præsidiis eratis, animi verò à causa abhorrebant. an, ut fit in civilibus bellis, nec in vobis magis, quàm in reliquis, omnes vincendi studio tenebamur? pacis equidèm semper auctor fui, sed tum serò: erat enim amentis, cum aciem videres, pacem cogitare. omnes, inquam, vincere volebamus; tu certè præcipuè, qui in eum locum venisses, ubi tibi esset pereundum, nisi vicisses. quamquàm ut nunc se res habet, non dubito, quin hanc salutem anteponas illi victoriæ. hæc ego non dicerem, Tubero, si aut vos constantiæ vestræ, aut Cæsarem beneficii sui pœniteret. Nunc quæro, utrum vestras injurias, an reipublicæ persequamini. si reipublicæ, quid dè vestra in ea causa perseverantia respondebitis? si vestras; videte nè erretis, qui Cæsarem vestris inimicis iratum fore putetis, cum ignoverit suis. itaque num tibi videor, Cæsar, in causa Ligarii occupatus esse? num dè ejus facto dicere? quidquid dixi, ad unam summam referri volo, vel humanitatis, vel clementiæ, vel misericordiæ tuæ. Causas, Cæsar,

egi multas, & quidèm tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum: certè numquàm hoc modo, Ignoſcite, judices, erravit, lapſus eſt, non putavit, ſi umquàm poſthac. ad parentem ſic agi ſolet: ad judices, Non fecit, non cogitavit, falſi teſtes, fictum crimen. dic te, Cæſar, de facto Ligarii judicem eſſe: quibus in præſidiis fuerit, quære. taceo. ne hæc quidèm colligo, quæ fortaſſè valerent etiam apud judicem: legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppreſſus, in eo non acerbus, tum etiam fuit totus animo, & ſtudio tuus. ad judicem ſic agi ſolet, ſed ego ad parentem loquor. erravi, temere feci, pœnitet, ad clementiam tuam confugio, delicti veniam peto, ut ignoſcas oro. ſi nemo impetravit, arroganter: ſi plurimi, tu idem fer opem, qui ſpem dediſti. an ſperandi Ligario cauſa non ſit, cum mihi apud te ſit locus etiam pro altero deprecandi? Quamquàm neque in hac oratione ſpes eſt poſita cauſæ, nec in eorum ſtudiis, qui à te pro Ligario petunt, tui neceſſarii. vidi enim, & cognovi, quid maximè ſpectares, cum pro alicujus ſalute multi laborarent, cauſas apud te rogantium gratiores eſſe, quam preces; neque ſpectare, quàm tuus eſſet neceſſarius is, qui te oraret; ſed quam illius, prò quo laboraret. itàque tribuis tu quidem tuis ità multa, ut mihi beatiores illi eſſe videantur interdùm, qui tua liberalitate fruuntur, quàm tu ipſe, qui illis tam multa concedis. ſed video tamen apud te cauſas, ut dixi, rogantium valere plùs, quàm preces, ab iiſque te moveri maximè, quorum juſtiſſimum dolorem videas, in petendo. in Q. Ligario conſervando multis tu quidèm gratum facies neceſſariis tuis: ſed hoc, quæſo, conſidera, quod ſoles. Poſſum fortiſſimos viros Sabinos, tibi probatiſſimos, totumque agrum Sabinum, florem Italiæ, robur reip. proponere. noſti optimè homines. animadverte horum omnium mœſtitiam, & dolorem. hujus T. Brocchi, dè quo non dubito quid exiſtimes, lacrymas, ſqualoremque ipſius, & filii vides. quid dè fratribus dicam?

noli,

noli, Cæsar, putare dè unius capite nos agere. aut tres Ligarii in civitate retinendi sunt, aut tres ex civitate exterminandi. quodvis exilium his est optatiùs, quàm patria, quàm domus, quàm dii penates uno illo exulante. si fraternè, si piè, si cum dolore faciunt; moveant te horum lacrymæ, moveat pietas, moveat germanitas; valeat tua vox illa, quæ vicit. te enim dicere audiebamus, nos omnes adversarios putare, nisi qui nobiscum essent: te omnes, qui contra te non essent, tuos. Vides ne igitur hunc splendorem, omnem hanc Brocchorum domum, hunc L. Marcium, C. Cesetium, L. Cornificium, hoscè omnes equites R. qui adsunt veste mutata, non solùm notos tibi, verùm etiam probatos viros, qui tecum fuerunt? atque his maximè irascebamur, & hos requirebamus, & his nonnulli etiam minabantur. conserva igitur tuis suos, ut, quemadmodùm cætera, quæ dicta sunt à te, sic hoc verissimum reperiatur. quod si penitus perspicere posses concordiam Ligariorum; omnes fratres tecum judicares fuisse. An potest quisquam dubitare, quin, si Q. Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sententia futurus fuerit in qua fratres fuerunt? quis est, qui horum consensum conspirantem, & pœne conflatum, in hac propè æqualitate fraterna non noverit? qui hoc non sentiat, quidvis priùs futurum fuisse, quàm ut hi fratres diversas sententias, fortunasque sequerentur? voluntate igitur omnes tecum fuerunt, tempestate abreptus est unus: qui, si consilio id fecisset, esset eorum similis, quos tu tamen salvos esse voluisti. sed ierit ad bellum; dissenserit non à te solùm, verùm etiam à fratribus: hi te orant tui. equidèm cum tuis omnibus negotiis interessem, memoria teneo, qualis tum T. Ligarius, quæstor urbanus, fuerit erga te, & dignitatem tuam. sed parum est me hoc meminisse: spero etiam te, qui oblivisci nihil soles, nisi injurias, quoniam hoc est animi, quoniam etiam ingenii tui, te aliquid dè hujus quæstoris officio cogitantem, etiam dè aliis quibusdam quæstoribus reminiscentem recordari. hic igitur T. Ligarius, qui

tum nihil egit aliud (nequè enim hæc divinabat) nisi ut tu eum ſtudioſum, & bonum virum judicares, nunc à te ſupplex fratris ſalutem petit: quàm hujus admonitus officio, cum utriſque his dederis, tres fratres optimos, & integerrimos non solùm ſibi ipſos, nequè his tot, ac talibus viris, nequè nobis neceſſariis ſuis, ſed etiam reip. condonaveris. fac igitur, quod dè homine nobiliſſimo, & clariſſimo, M. Marcello reſtituto feciſti nupèr in curia, nunc idem in foro de optimis, & huic omni frequentiæ probatiſſimis fratribus. ut conceſſiſti illum ſenatui; ſic dà hunc populo, cujus voluntatem cariſſimam ſemper habuiſti: &, ſi ille dies tibi glorioſiſſimus, populo R. gratiſſimus fuit, noli, obſecro, dubitare, C. Cæſar, ſimilem illi gloriæ laudem quam ſæpiſſimè quærere. nihil enim eſt tàm populare, quàm bonitas: nulla dè virtutibus tuis plurimis nec grarior, nec admirabilior miſericordia eſt. homines enim ad deos nulla re propiùs accedunt, quàm ſalutem hominibus dando. nihil habet nec fortuna tua majùs, quàm ut poſſis, nèc natura tua meliùs, quàm ut velis conſervare quamplurimos. Longiorem orationem cauſa forſitan poſtulat, tua certè natura breviorem. quarè cum utilius eſſe arbitrer, te ipſum, quàm aut me, aut quemquàm, loqui tecum, finem jam faciam: tantum te admonebo, ſi illi abſenti ſalutem dederis, præſentibus his omnibus te daturum.

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS ORATIO.

PRO REGE DEJOTARO.

ARGUMENTUM.

Dejotarus Rex Gallograeciae, bello civili Pompeji partes secutus fuerat. Victo Pompejo, cum discessisset ab armis, semper deinceps Caesaris utilitatibus praestò fuit. Quocircà Caesar ei placatus, conciliatusque, cum in eas partes venisset, & Regem eum appellavit, & hospitio ejus usus fuit. At nepos Dejotari ex filia, Castor nomine, extitit, qui avum Dejotarum detulit insidiarum apud Caesarem, quod is eum, cum domi ejus versaretur, occidere voluisset. Defensio Dejotari delata ad Ciceronem: qui hanc Orationem privatim apud Caesarem habuit.

CUm in omnibus caussis gravioribus, C. Cæsar, initio dicendi commoveri soleam vehementiùs, quàm videtur vel usus, vel ætas mea postulare: tùm in hac caussa ità me multa perturbant, ut quantum mea fides studii mihi afferat ad salutem regis Dejotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat. primùm dico pro capite, fortunisque regis: quod ipsum etsi non iniquum est, in tuo dumtaxat periculo, tamen est ità inusitatum, regem capitis reum esse, ut ante hoc tempus non sit auditum. deindè eum regem, quem ornare anteà cunctò cum senatu solebamus pro perpetuis ejus in nostram rempub. meritis, nunc contrà atrocissimum crimen cogor defendere. accedit, ut accusatorum alterius crudelitate, alterius indignitate perturber. crudelis Castor, nè dicam sceleratum, &

impium, qui nepos avum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiæ suæ terrorem intulerit ei, cujus senectutem tueri, & tegere debebat; commendationem ineuntis ætatis ab impietate, & scelere duxerit; avi servum, corruptum præmiis, ad accusandum dominum impulerit, & à legatorum pedibus abduxerit. fugitivi autem dominum accusantis, & dominum absentem, & dominum amicissimum nostræ reip. cum os videbam, cum verba audiebam, non tàm afflictam regiam conditionem dolebam, quàm dè fortunis communibus extimescebam. nam cum more majorum dè servo in dominum nè tormentis quidèm quæri liceat, in qua quæstione dolor veram vocem elicere possit etiam ab invito: exortus est servus, qui, quem in equuleo appellare non posset, eum accuset solutus. Perturbat me, C. Cæsar, etiam illud interdùm, quod tamen, cum te penitùs recognovi, timere desino. re enim iniquum est, sed tua sapientia fit æquissimum. nam dicere apud eum dè facinore, contrà cujus vitam consilium facinoris inisse arguare, si per se ipsum consideres, grave est. nemo enim ferè est qui sui periculi judex non sibi se æquiorem, quàm reo, præbeat. sed tua, C. Cæsar, præstans, singularisque natura hunc mihi metum minuit; non enim tam timeo, quid tu dè rege Dejotaro, quàm intelligo, quid dè te cæteros velis judicare. Moveor etiam loci ipsius insolentia, quod tantam causam, quanta nulla umquàm in disceptatione versata est, dico intrà domesticos parietes, dico extrà conventum, & eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent: in tuis oculis, in tuo ore, vultuque acquiesco: te unum intueor: ad te unum omnis mea spectat oratio: quæ mihi ad spem obtinendæ veritatis gravissima sunt, ad motum animi, & omnem impetum dicendi, contentionemque leviora: hanc enim, C. Cæsar, causam si in foro dicerem eodem audiente, & disceptante te, quantam mihi alacritatem populi Rom. concursus afferret? quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem æta-

tatem in populi Ro. bellis conſumptam eſſe meminiſſet? ſpectarem curiam, intuerer forum, cęlum denique teſtarer ipſum: ſic, cum & deorum immortalium, & populi Rom., & ſenatus beneficia in regem Dejotarum recordarer, nullo modo mihi deeſſe poſſet oratio. quæ quoniam anguſtiora parietes faciunt, actioque cauſæ maximè debilitatur loco: tuum eſt, Cæſar, qui prò multis ſæpè dixiſti, quid nunc mihi animi ſit, ad te ipſum referre, quo facilius tum æquitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam. Sed antequàm de accuſatione ipſa dico, de accuſatorum ſpe pauca dicam: 3.
qui cum videantur neque ingenio neque uſu atque exercitatione rerum valere, tamen ad hanc cauſam non ſinè aliqua ſpe, & cogitatione venerunt. iratum te regi Dejotaro fuiſſe, non erant neſcii: affectum illum quibuſdam incommodis, & detrimentis, propter offenſionem animi tui, meminerant: teque cum huic iratum, tum ſibi amicum cognoverant: cumque apud ipſum te de tuo periculo dicerent, fore putabant, ut in exulcerato animo facile fictum crimen inſideret. quamobrèm hoc nos primum metu, C. Cæſar, per fidem, & conſtantiam, & clementiam tuam libera, nè reſidere in te ullam partem iracundiæ ſuſpicemur. per dexteram te iſtam oro, quàm regi Dejotaro hoſpes hoſpiti porrexiſti; iſtam, inquam, dexteram, non tàm in bellis, & in præliis, quàm in promiſſis, & fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hoſpitium renovare voluiſti: te ejus dii penates acceperunt: te amicum, & placatum Dejotari regis aræ, focique viderunt. cum facilè exorari, Cæſar, tum ſemel exorari ſoles. nemo umquàm te placavit inimicus, qui ullas reſediſſe in te ſimultatis reliquias ſenſerit. quamquàm cui ſunt inauditæ cum Dejotaro querelæ tuæ? numquàm tu illum accuſaviſti, ut hoſtem, ſed ut amici officio parum functum, quod propenſior in Cn. Pompeji amicitiam fuiſſet, quam in tuam. cui tamen ipſi rei veniam te daturum

fuisse dicebas, si tum auxilia Pompejo, vel si etiam filium misisset, ipse tamen excusatione ætatis usus esset. itàque cum maximis eum rebus liberares, perparvam amicitiæ culpam relinquebas. itàque non solùm in eum non animadvertisti, sed omni metu liberavisti; hospitem agnovisti; regem reliquisti: neque enim ille odio tui progressus, sed errore communi lapsus est. is rex, quem senatus hoc nomine sæpè honorificentissimis decretis appellavisset, quique illum ordinem ab adolescentia gravissimum, sanctissimumque duxisset, iisdem rebus est perturbatus, homo longinquus, & alienigena, quibus nos, in media republ. nati, semperque versati. Cum audiret senatus consentientis auctoritate arma sumpta, consulibus, prætoribus, tribunis pl. nostris imperatoribus rempub. defendendam datam; movebatur animo, & vir huic imperio amicissimus dè salute populi Rom. extimescebat, in qua etiam suam inclusam esse videbat: in summo tamen timore quiescendum sibi esse arbitrabatur. maximè verò perturbatus est, ut audivit consules ex Italia profugisse, omnesque consulares (sic enim nunciabatur) cunctum senatum, totam Italiam esse effusam. talibus enim nunciis, & rumoribus patebat ad orientem via, nec ulli veri subsequebantur. nihil ille dè conditionibus tuis, nihil dè studio concordiæ, & pacis, nihil dè conspiratione audiebat certorum hominum contra dignitatem tuam. quæ cum ità essent, tamen usque eo se tenuit, quòad à Cn. Pompejo ad eum legati, litteræque venerunt. ignosce, ignosce, Cæsar, si ejus viri auctoritati rex Dejotarus cessit, quem nos omnes secuti sumus; in quem cum dii, atque homines omnia ornamenta congessissent, tum tu ipse plurima, & maxima. neque enim, si tuæ res gestæ cæterorum laudibus obscuritatem attulerunt, iccircò Cn. Pompeji memoriam amisimus. quantum nomen ejus fuerit, quantæ opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi R., quanti senatus, quanti tui, quis ignorat? tanto ille

ille ſuperiores vicerat gloria, quanto tu omnibus præſtitiſti. itàque Cn. Pompeii bella, victorias, triumphos, conſulatus admirantes numerabamus, tuos enumerare non poſſumus. Ad eum igitur rex Dejotarus venit hoc miſero, fatalique bello, quem ante juſtis, hoſtilibuſque bellis adjuverat, quocum erat non hoſpitio ſolùm, verùm etiam familiaritate conjunctus: & venit vel rogatus, ut amicus; vel arceſſitus, ut ſocius; vel evocatus, ut is, qui ſenatui parere didiciſſet; poſtremò venit ut ad fugientem, non ut ad inſequentem, id eſt, ad periculi, non ad victoriæ ſocietatem. itàque, Pharſalico prælio facto, à Pompejo diſceſſit: ſpem infinitam perſequi noluit: vel officio, ſi quid debuerat; vel errori, ſi quid neſcierat, ſatisfactum eſſe duxit: domum ſe contulit: teque Alexandrinum bellum gerente utilitatibus tuis paruit. ille exercitum Cn. Domitii, ampliſſimi viri, ſuis tectis, & copiis ſuſtentavit: ille Epheſum ad eum, quem tu ex tuis fideliſſimum, & probatiſſimum omnibus delegiſti, pecuniam miſit: ille iterùm, ille tertio, auctionibus factis, pecuniam dedit, qua ad bellum utereris: ille corpus ſuum periculo objecit, tecumque in acie contrà Pharnacem fuit, tuumque hoſtem eſſe duxit ſuum. quæ quidem à te in eam partem accepta ſunt, C. Cæſar, ut eum ampliſſimo regis honore & nomine affeceris. Is igitur non modò à te periculo liberatus, ſed etiam honore ampliſſimo ornatus arguitur, domi te ſuæ interficere voluiſſe. quod tu, niſi eum furioſiſſimum judicas, ſuſpicari profectò non potes. 6. Ut enim omittam, cujus tanti ſceleris fuerit, in conſpectu deorum penatium necare hoſpitem: cujus tantæ importunitatis, omnium gentium, atque omnis memoriæ clariſſimum lumen extinguere; cujus tantæ ferocitatis victorem orbis terrarum non extimeſcere: cujus tam inhumani, & ingrati animi, à quo rex appellatus eſſet, in eum tyrannum inveniri; ut hæc omittam, cujus tanti furoris fuit omnes reges, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes ſocios, o-

mnes provincias, omnia deniquè omnium arma contrà se unum excitare? quonam ille modo cum regno, cum domo, cum conjuge, cum carissimo filio distractus esset, tanto scelere non modo perfecto, sed etiam cogitato? At, credo, hæc homo inconsultus, & temerarius non videbat. quis consideratior illo? quis tectior? quis prudentior? quamquàm hoc loco Dejotarum non tam ingenio, & prudentia, quam fide, & religione vitæ defendendum puto. nota tibi est, C. Cæsar, hominis probitas, noti mores, nota constantia. cui porrò, qui modo populi R. nomen audivit, Dejotari probitas, integritas, gravitas, virtus, fides non est audita? quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere posset, propter metum præsentis exitii, nec in facinorosum, nisi esset idem amentissimus; id vos, & à viro optimo, & ab homine minimè stulto cogitatum esse confingitis. At quam non modo non credibilitèr, sed nè suspiciosè quidem! Cum, inquit, in castellum Lucejum venisses, & domum regis hospitis tui divertisses; locus erat quidam, in quo erant ea composita, quibus rex te munerare constituerat. huc te è balneo, priùs quàm accumberes, ducere volebat. ibi enim erant armati, qui te interficerent, in eo ipso loco collocati. En crimen, en causa, cur regem fugitivus, dominum servus accuset. Ego mehercule, C. Cæsar, initio, cum est ad me ista causa delata, Philippum medicum, servum regium, qui cum legatis missus esset, ab isto ipso adolescente existimavi esse corruptum. hac suspicione sum perculsus: medicum indicem subornabit, finget videlicèt aliquod crimen veneni. etsi à veritate longe, tamen à consuetudine criminandi non multum res abhorrebat. quid ait medicus? nihil dè veneno. at id fieri potuit primo occultius in potione, vel in cibo: deindè etiam impunius fit, quod cum est factum, negari potest. si palam te interemisset, omnium in se gentium non solum odia, sed etiam arma convertisset: si veneno, Jovis illius quidem hospitalis numen num-

quam

quàm celare potuisset, homines verò fortassè ce-
lavisset. quod igitur & occultius conari, & ef-
ficere cautius potuit, id tibi, & medico calli-
do, & servo, ut putabat, fideli, non credidit;
dè armis, dè ferro, dè insidiis celare te noluit?
At quam festivè crimen contexitur! tua te, in-
quit, eadem, quæ semper, fortuna servavit. ne-
gavisti tum te inspicere velle. quid posteà? an
Dejotarus, re illo tempore non perfecta, conti-
nuo dimisit exercitum? nullus erat alius insidian-
di locus? at eodem te, cum cœnavisses, reditu-
rum dixeras: itàque fecisti. horam unam, aut
duas eodem loco armatos, ut collocati fuerant,
retinere magnum fuit? cum in convivio comi-
tèr, & jucundè fuisses, tum illuc ivisti, ut di-
xeras. quo in loco Dejotarum talem erga te co-
gnovisti, qualis rex Attalus in P. Africanum fuit:
cui magnificentissima dona, ut scriptum legi-
mus, usquè ad Numantiam misit ex Asia, quæ
Africanus inspectante exercitu accepit. quod
cum præsens Dejotarus regio & animo, & more 8.
fecisset, tu in cubiculum discessisti. Obsecro, C.
Cæsar, repete temporis illius memoriam: pone
illum ante oculos diem: vultus hominum te in-
tuentium, atque admirantium recordare. num
quæ trepidatio? num qui tumultus? num quid,
nisi moderatè, nisi quietè, nisi ex hominis gra-
vissimi, & sanctissimi disciplina? quid igitur cau-
sæ excogitari potest, cur te lautum voluerit, cœ-
natum noluerit occidere? In posterùm, inquit,
diem distulit, ut, cum in castellum Lucejum
ventum esset, ibi cogitata perficeret. Non vi-
deo causam loci mutandi: sed tamen acta res cri-
minosè est. Cum, inquit, vomere post cœnam
velle te dixisses, in balneum te ducere cœpe-
runt. ibi enim erant insidiæ. at te eadem tua
fortuna servavit: in cubiculum te ire malle di-
xisti. Dii te perdant, fugitive: ità non modo
nequam, & improbus, sed & fatuus, & amens
es. quid? ille signa ænea in insidiis posuerat,
quæ è balneo in cubiculum transferri non pos-
sent? Habes crimina insidiarum: nihil enim di-

xit amplius. Horum, inquit, eram conscius. quid tum? ità demens ille erat, ut eum, quem conscium tanti sceleris habebat, à se dimitteret? Romam etiam mitteret, ubi & inimicissimum sciret esse nepotem suum, & C. Cæsarem, cui fecisset insidias; præsertim cum is unus esset, qui posset dè absente se vindicare? Et fratres meos, inquit, quod erant conscii, in vincula conjecit. Cum igitur eos vinciret, quos secum habebat, te solutum Romam mittebat, qui eadem scires, quæ illos scire dicis? Reliqua pars accusationis duplex fuit; una regem semper in speculis fuisse, cum à te animo esset alieno: altera, exercitum eum contrà te magnum comparasse. de exercitu dicam breviter, ut cætera. Numquàm eas copias rex Dejotarus habuit, quibus inferre bellum populo R. posset, sed quibus fines suos ab excursionibus hostium, & latrociniis tueretur, & imperatoribus nostris auxilia mitteret. atque anteà quidem majores copias alere poterat, nunc exiguas vix tueri potest. At misit ad Cœlium nescio quem, sed eos, quos misit, quod ire noluerunt, in vincula conjecit. Non quæro, quàm verisimile sit, aut non habuisse regem, quos mitteret; aut eos, quos misisset, non paruisse; aut, qui dicto audientes in tanta re non fuissent, eos vinctos potiùs, quàm necatos fuisse. sed tamen cum ad Cœlium mittebat, utrum causam illam victam esse nesciebat, an Cœlium istum magnum hominem putabat? quem profectò is, qui optimè nostros homines novit, vel quia non nosset, vel si nosset, contemneret. Addidit etiam illud, equites non optimos misisse tibi. veteres, credo, Cæsar: nihil ad tuum equitatum; sed misit ex iis, quos habuit, electos. Ait nescio quem ex eo numero servum judicatum. Non arbitror: non audivi: sed in eo, etiamsi accidisset, culpam regis nullam fuisse arbitrarer. Alieno autem à te animo fuit: quomodò? speravit, credo, difficiles tibi Alexandriæ fore exitus propter regionis naturam, & fluminis, at eo ipso tempore pecuniam dedit,

exer-

exercitum aluit: quem Asiæ præfeceras, ei nulla in re defuit: tibi victori non solùm ad hospitium, sed ad periculum etiam, atque ad aciem præsto fuit. secutum est bellum Africanum: graves dè te rumores sparsi, qui etiam furiosum illum Cœlium excitaverunt. quo tum erga te rex animo fuit, qui auctionatus sit, seseque, & filium suum expoliare maluerit, quam tibi pecuniam non subministrare? At eo, inquit, tempore ipso Nicæam, Ephesumque mittebat, qui rumores Africanos exciperent, & celeritèr ad se referrent. itàque cum esset ei nunciatum, Domitium naufragio periisse, te in castello circumsideri; de Domitio dixit versum Græcum eadem sententia, qua etiam nos habemus Latinum: Pereant amici, dum una inimici intercidant: quod ille, si esset tibi inimicissimus, numquàm tamen dixisset: ipse enim mansuetus, versus immanis. qui autem Domitio poterat esse amicus, qui tibi esset inimicus? tibi porrò inimicus cur esset, à quo, cum vel interfici belli lege potuisset, regem & se, & filium suum constitutos esse meminisset? Quid deindè furcifer? quo pro- 10
greditur? ait hac lætitia Dejotarum elatum, vino se obruisse, in convivioque nudum saltavisse. Quæ crux huic fugitivo potest satis supplicii afferre? Dejotarum saltantem quisquam, aut ebrium vidit unquàm? omnes sunt in illo regiæ virtutes, quod te, Cæsar, ignorare non arbitror, sed præcipuè singularis, & admiranda frugalitas. etsi hoc verbo scio laudari reges non solere. frugi hominem dici, non multum habet laudis in rege: fortem, justum, severum, gravem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem, hæ sunt regiæ laudes; illa privata est. ut volet, quisque accipiat: ego tamen frugalitatem, id est, modestiam, & temperantiam, virtutem esse maximam judico. hæc in illo est ab ineunte ætate tum à cuncta Asia, tum à magistratibus, legatisque nostris, tum ab equitibus Rom. qui in Asia negotiati sunt, perspecta, & cognita. multis illa quidem gradibus officiorum

ex-

erga remp. nostram ad hoc regium nomen adscendit: sed tamen quicquid à bellis populi R. vacabat, cum hominibus nostris consuetudines, amicitias, res, rationesque jungebat: ut non solùm tetrarcha nobilis, sed optimus paterfamilias, & diligentissimus agricola, & pecuarius haberetur. qui igitur adolescens, nondùm tanta gloria præditus, nihil umquàm nisi severissimè, & gravissimè fecerit, is ea existimatione, eaque ætate saltavit? Imitari potiùs, Castor, avi tui mores, disciplinamque debebas, quàm optimo, & clarissimo viro fugitivi ore maledicere. quod si saltatorem avum habuisses, neque eum virum, undè pudoris, pudicitiæque exempla peterentur: tamen hoc maledictum minimè in illam ætatem conveniret. quibus ille studiis ab ineunte ætate se imbuerat, non saltandi, sed benè ut armis, optimè ut equis uteretur; ea tamen illum cuncta, jam ætate exacta, defecerant. itàque Dejotarum cum plures in equum sustulissent, quod hærere in eo senex posset, admirari solebamus. hic verò adolescens, qui meus in Cilicia miles, in Græcia commilito fuit, cum in illo nostro exercitu equitaret cum suis delectis equitibus, quos unà cum eo ad Pompejum pater miserat, quos concursus facere solebat? quàm se jactare? quàm ostentare? quàm nemini in illa causa studio, & cupiditate concedere? cum verò, exercitu amisso, ego, qui pacis auctor semper fui, post Pharsalicum autem prælium suasor fuissem armorum non deponendorum, sed abjiciendorum, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere, quod & ipse ardebat studio ipsius belli, & patri satisfaciendum esse arbitrabatur. felix ista domus, quæ non impunitatem solùm adepta sit, sed habet etiam accusandi licentiam: calamitosus Dejotarus, qui ab eo, qui in iisdem castris fuerit, non modo apud te, sed etiam à suis accusetur. vos vestra secunda fortuna, Castor, non potestis sinè propinquorum calamitate esse contenti. sint sanè inimicitiæ, quæ esse non debebant. rex enim Dejotarus vestram familiam abjectam, & obscu-

cu-

 17.

curam è tenebris in lucem vocavit. quis tuum patrem anteà, qui esset, quàm cujus gener esset, audivit? sed quàmvis ingratè, & impiè necessitudinis nomen repudiaretis; tamen inimicitias hominum more gerere poteratis, non ficto crimine insectari, non expetere vitam, non capitis arcessere. esto; concedatur hæc quoquè acerbitatis, & odii magnitudo. adeò nè, ut etiam omnia vitæ, salutisque communis, atque etiam humanitatis jura violentur? servum solicitare verbis, spe, præmiisque corrumpere, abducere domo, contrà dominum armare, hoc est, non uni propinquo, sed omnibus familiis bellum nefarium indicere. nam ista corruptela servi si non modò impunita fuerit, sed etiam à tanta auctoritate approbata; nulli, nulli parietes nostram salutem, nullæ leges, nulla jura custodient. ubi enim id, quod intus est, atque nostrum, impunè evolare potest, contràque nos pugnare; fit in dominatu servitus, in servitute dominatus. O tempora, o mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri consulem, censorem, pontificem maximum vidimus, cum tribunus pleb. M. Scaurum, principem civitatis, in judicium populi vocavisset, Scaurique servus ad eum clam domum venisset, & crimina in dominum delaturum se esse dixisset, comprehendi hominem jussit, ad Scaurumque deduci. vide, quid intersit. etsi inique Castorem cum Domitio comparo: sed tamen ille inimico servum remisit, tu ab avo abduxisti: ille incorruptum audire noluit, tu corrupisti: ille adjutorem servum contrà dominum repudiavit, tu etiam accusatorem adhibuisti. 18. At semel iste est corruptus à vobis? non nè, cum esset productus testis, & cum tecum fuisset; refugit ad legatos? non nè etiam ad hunc Cn. Domitium venit? non nè, audiente hoc Ser. Sulpicio, clarissimo viro, qui tum casu apud Domitium cœnabat, & hoc T. Torquato, optimo adolescente, se à te corruptum, tuis promissis in fraudem impulsum esse confessus est? quæ est ista tàm impudens, tàm crudelis, tàm immode-

rata inhumanitas? icciceò in hanc urbem venisti, ut hujus urbis jura, & exempla corrumperes, domesticaque tua inhumanitate nostræ civitatis humanitatem inquinares? At quàm acutè
12. collecta crimina? Blesamius, inquit (ejus enim nomine, optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat tibi) ad regem, inquit, scribere solebat, te invidiosè tyrannnm existimari; statua inter reges posita, animos hominum vehementèr offensos; plaudi tibi non solere. Non nè intelligis, Cæsar, ex urbanis malevolorum sermunculis hæc ab istis esse collecta? Blesamius tytannum Cæsarem scriberet? multorum enim civium capita viderat: multos jussu Cæsaris vexatos, verberatos, necatos: multas afflictas, & eversas domos: armatis militibus refertum forum: quæ semper in civili victoria sensimus, ea te victore non vidimus. solus, inquam, es, C. Cæsar, cujus in victoria ceciderit nemo, nisi armatus: & quem nos liberi, in summa reip. libertate nati, non modò non tyrannum, sed etiam clementissimum in victoria videmus ducem, is Blesamio, qui vivit in regno, tyrannus videri potest? nam dè statua quis queritur, una præsertim, cum tam multas videat? valdè enim invidendum est ejus statuæ, cujus trophæis non invidemus. nam si locus affert invidiam; nullus locus est ad statuam quidem Rostris clarior. De plausu autem quid respondeam? qui nec desideratus umquàm à te est, & nonnumquàm, obstupefactis hominibus ipsa admiratione, compressus est, & fortassè eo prætermissus, quia nihil vulgare te dignum videri potest.
13. Nihil à me arbitror prætermissum, sed aliquid ad extremam causæ partem reservatum. id autem aliquid est, te ut planè Dejotaro reconciliet oratio mea. non enim jam metuo, nè tu illi succenseas: illud vereor, nè tibi illum succensere aliquid suspicere. quod abest longissimè, mihi crede, Cæsar. quid enim retineat per te, meminit, non quid amiserit; neque se à te multatum arbitratur; sed, cum existimaret multis tibi multa esse tribuenda, quominùs à se, qui

in

in altera parte fuisset, ea sumeres, non recusavit. etenim, si Antiochus, magnus ille rex Asiæ, cum, posteàquam à Scipione devictus est, Tauro tenùs regnare jussus esset, omnemque hanc Asiam, quæ est nunc nostra provincia, amisisset; dicere est solitus, benignè sibi à populo R. esse factum, quod nimis magna procuratione liberatus, modicis regni terminis uteretur; potest multò faciliùs se Dejotarus consolari. ille enim furoris multam sustinuerat, hic erroris. omnia tu Dejotaro, Cæsar, tribuisti, cum & ipsi, & filio nomen regium concessisti. hoc nomine retentò, atque conservato, nullum beneficium populi Rom., nullum judicium de se senatus imminutum putat: magno animo, & erecto est, nec umquàm succumbet inimicis, ne fortunæ quidem. multa se arbitratur & peperisse anteà factis, & habere in animo, atque virtute, quæ nullo modo possit amittere. quæ enim fortuna, aut quis casus, aut quæ tanta possit injuria omnium imperatorum de Dejotaro decreta delere? ab omnibus enim est ornatus, qui, postquàm in castris esse potuit per ætatem, in Asia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria bella gesserunt. senatus verò judicia de illo tàm multa, tàmque honorifica, quæ publicis populi R. litteris, monumentisque consignata sunt, quæ umquàm vetustas obruet, aut quæ tanta delebit oblivio? Quid dè virtute ejus dicam? quid dè magnitudine animi, gravitate, constantia? quæ omnes docti, atque sapientes summa, quidam etiam sola bona esse dixerunt, hisquè non modò ad benè, sed etiam ad beatè vivendum contentam virtutem esse. hæc ille reputans, & dies, & noctes cogitans, non modò tibi non succenset (esset enim non solùm ingratus, sed etiam amens) verùm omnem tranquillitatem, & quietem senectutis acceptam refert clementiæ tuæ. quo quidèm animo cum anteà fuerit, tum non dubito, quin tuis litteris, quarum exemplum legi, quas ad eum Tarracone huic Blesamio dedisti, se magis etiam erexerit, ab omnique solicitudine abstra-

xe-

xerit. jubes enim eum benè sperare, & bono esse animo: quod scio te non frustra scribere solere. memini enim iisdem ferè verbis ad me te scribere; meque tuis literis benè sperare non frustrà esse jussum. laboro equidèm regis Dejotari causa, quocum mihi amicitiam resp. conciliavit, hospitium voluntas utriusque conjunxit, familiaritatem consuetudo attulit, summam verò necessitudinem magna ejus officia in me, & exercitum meum effecerunt. sed cum de illo laboro, tum de multis amplissimis viris, quibus semel esse ignotum à te oportet, nec beneficium tuum in dubium vocari, nec hærere in animis hominum solicitudinem sempiternam, nec accidere, ut quisquam te timere incipiat eorum, qui semel à te sint liberati timore.
16. Non debeo, C. Cæsar, quod fieri solet in tantis periculis, tentare, quonam modo dicendo misericordiam tuam commovere possim. nihil opus est: occurrere ipsa solet supplicibus, & calamitosis nullius oratione evocata. propone tibi duos reges; & id animo contemplare, quod oculis non potes: dabis profectò misericordiæ, quod iracundiæ negavisti. multa sunt tuæ clementiæ monumenta, sed maximè eorum incolumitates, quibus salutem dedisti. quæ si in privatis gloriosa sunt, multò magis commemorabuntur in regibus. semper regium nomen in hac civitate sanctum fuit, sociorum verò regum, & amicorum sanctissimum. quod nomen hi reges ne amitterent, te victore timuerunt: retentum verò, & à te confirmatum, posteris etiam suis tradituros esse confido. corpora verò sua prò salute regum suorum hi legati tibi regii tradunt, Hieras, & Blesamius, & Antigonus, tibi, nobisque omnibus jam diù noti, eademque fide, & virtute præditus Dorylaus, qui nupèr cum Hiera legatus est ad te missus; tum regum amicissimi, tum tibi etiam, ut spero, probati. exquire dè Blesamio, num quid ad regem contrà dignitatem tuam scripserit. Hieras quidèm causam omnem suscipit, & criminibus illis prò rege se supponit reum: memoriam tuam im-

implorat, qua vales plurimùm: negat umquàm se à te in Dejotari tetrarchia pedem discessisse: in primis finibus tibi se præsto fuisse dicit, usquè ad ultimos prosecutum: cum è balneo exisses, tecum se fuisse: cum illa munera inspexisses cœnatus; cum in cubiculo recubuisses; eandemque assiduitatem tibi se præbuisse postridiè. quamobrèm, si quid eorum, quæ objecta sunt, cogitatum sit, non recusat, quin id facinus suum judices. Quocircà, C. Cæsar, velim existimes, hodierno die sententiam tuam aut cum summo dedecore miserrimam pestem importaturam esse regibus, aut incolumem famam cum salute: quorum alterum optare, illorum crudelitatis est; alterum conservare, clementiæ tuæ.

M. TULLII CICERONIS

IN M. ANTONIUM.

PHILIPPICA SECUNDA.

ARGUMENTUM.

Offensus gravitèr libera Ciceronis Oratione M. Antonius, venit post aliquot dies in senatum, & dè injuria Ciceronis conquestus, multis maledictis in eum invectus est. Prohibitus Cicero ab amicis illo die respondere propter arma Antonii, respondit aliquantò post hac ornatissima Oratione, & quidèm præsenti in senatu: In qua primo objecta crimina diluit: deindè insectatur vitam hominis; & per omnes gradus ætatis vitia colligens, criminosè commemorat, quæ ab illo umquàm privatim, aut publicè commissa fuerunt.

QUonam meo fato, P.C. fieri dicam, ut nemo his annis viginti reip. hostis fuerit, qui non bellum eodem tempore mihi quoquè indixerit? nec verò necesse est à me quemquam nominari vobis, cum ipsi recordemini. mihi pœnarum illi plùs, quàm optarem, dederunt. te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere. atque hoc in aliis minùs mirabar. nemo illorum mihi inimicus fuit voluntarius: omnes à me reip. causa lacessiti. tu nè verbo quidèm violatus, ut audacior, quàm Catilina, furiosior, quàm Clodius, viderere, ultrò maledictis me lacessisti; tuamque à me alienationem, commendationem tibi ad impios cives fore putavisti. quid putem? contemptum nè me? non video, nec in vita, nec in gratia, nec in rebus gestis, nec in

hac mea mediocritate ingenii quid despicere possit Antonius. an in senatu facilè dè me detrahi posse credidit? qui ordo clarissimis civibus benè gestæ reip. testimonium multis, mihi uni conservatæ dedit. an decertare mecum voluit contentione dicendi? hoc quidem beneficium est. quid enim pleniùs, quid uberiùs, quàm mihi & prò me, & contrà Antonium dicere? illud profectò est: non existimavit sui similibus probari posse, esse se hostem patriæ, nisi mihi esset inimicus. cui prius quàm dè cæteris rebus respondeo: dè amicitia, quam à me violatam esse criminatus est, quod ego gravissimum crimen judico, pauca dicam. Contrà rem suam me nescio quandò venisse, questus est. An ego non venirem contrà alienum pro familiari, & necessario meo? non venirem contrà gratiam, non virtutis specie, sed ætatis flore collectam? non venirem contrà injuriam, quam iste interc[illegible]ris iniquissimi beneficio obtinuit, non jur[illegible]io? sed hoc idcircò commemoratum à te p[illegible] te infimo ordini commendares, cum te omnes recordarentur libertini generum, & liberos tuos nepotes Q. Fadii, libertini hominis, fuisse. At enim te in disciplinam meam tradideras (nam ità dixisti) domum meam ventitaras. Næ tu, si id fecisses, meliùs famæ, meliùs pudicitiæ tuæ consuluisses: sed nec fecisti, nec, si cuperes, tibi id per C. Curionem facere licuisset.

Auguratus petitionem mihi te concessisse dixisti. O incredibilem audaciam! o impudentiam prædicandam! quo enim tempore me augurem à toto collegio expetitum, Cn. Pompejus, & Q. Hortensius nominaverunt (neque enim licebat à pluribus nominari) tu nec solvendo eras, nec te ullo modo, nisi eversa rep. fore incolumem putabas. poteras autem eo tempore auguratum petere, cum in Italia Curio non esset? aut tum, cum es factus, unam tribum sinè Curione ferre potuisses? cujus etiam familiares dè vi condemnati sunt, quod tui nimis studiosi fuissent. At beneficio sum usus tuo. quo? quamquàm illud ipsum,

pſum, quod commemoras, ſemper præ me tuli. malui me tibi debere confiteri, quàm cuiquam minùs prudenti non ſatis gratus videri. ſed quo beneficio? quod me Brunduſii non occideris? quem ipſe victor, qui tibi, ut tute gloriari ſolebas, detulerat ex latronibus ſuis principatum, ſalvum eſſe voluiſſet, in Italiam ire juſſiſſet, eum tu occideres? fac potuiſſe. quod eſt aliud, P. C., beneficium latronum, niſi ut commemorare poſſint, iis ſe dediſſe vitam, quibus non ademerint? quod ſi eſſet beneficium, numquàm ii, qui illum interfecerunt, à quo erant ſervati, quos tu ipſe clariſſimos viros appellare ſoles, tantam eſſent gloriam conſecuti. quale autem beneficium eſt, quod te abſtinueris nefario ſcelere? qua in re non tam jucundum videri mihi debuit, non interfectum à te, quàm miſerum, te id impunè facere potuiſſe. ſed ſit beneficium; quandoquid[illegible] ma[illegible] accipi à latrone nullum potuit. in quo pot[illegible] dicere ingratum? an dè interitu reip[illegible]on debui, nè in te ingratus viderer? at in [illegible] querela, miſera quidèm, & luctuoſa, ſed mihi prò hoc gradu, in quo me ſenatus, populuſque R. collocavit, neceſſaria, quid eſt dictum à me cum contumelia? quid non moderatè? quid non amicè? & quidem cujus temperantiæ fuit, dè M. Antonio querentem abſtinere maledicto? præſertim cum tu reliquias reip. diſſipaviſſes: cum domi tuæ turpiſſimo mercatu omnia eſſent venalia: cum leges eas, quæ numquàm promulgatæ eſſent, & dè te, & à te latas confiterere: cum auſpicia augur, interceſſionem conſul ſuſtuliſſes: cum eſſes fœdiſſimè ſtipatus armatis: cum omnes impuritates pudica in domo quotidiè ſuſciperes, vino, luſtriſque confectus. at ego, tamquàm mihi cum M. Craſſo contentio [illegible]et, quocum multæ, & magnæ fuerunt, no[illegible] cum [illegible]uno gladiatore nequiſſimo, dè rep. graviter quer[illegible]s, dè homine nihil dixi. itàque hodie [illegible]ciam, ut intelligat, quantum à me beneficium tum acceperit. At etiam litteras, quas me ſibi miſiſſe diceret, recitavit; homo & hu-

humanitatis expers, & vitæ communis ignarus. quis enim umquàm, qui paululùm modò bonorum consuetudinem nosset, litteras ad se ab amico missas, offensione aliqua interposita, in medium protulit, palàmque recitavit? quid est aliud, tollere è vita vitæ societatem? tollere amicorum colloquia absentium? quàm multa joca solent esse in epistolis, quæ, prolata si sint, inepta esse videantur? quàm multa seria, neque tamen ullo modo divulganda? sit hoc inhumanitatis tuæ: stultitiam incredibilem videte. Quid habes, quod mihi opponas, homo disertè? ut Mustelæ Tamisio, & Tironi Numisio videris; qui cum hoc ipso tempore stent cum gladiis in conspectu senatus; ego quoquè te disertum putabo, si ostenderis, quo modo sis eos inter sicarios defensurus. sed quid opponas tandèm, si negem me umquàm istas litteras ad te misisse? quo me teste convinces? an chirographo, in quo habes scientiam quæstuosam, qui possis? sunt enim librarii manu. jam invideo magistro tuo, qui te tanta mercede, quantam jam proferam, nihil sapere docuit. quid enim est minùs, non dico oratoris, sed hominis, quàm id objicere adversario, quod ille si verbo negarit, longiùs progredi non possit, qui objecerit? at ego non nego, teque in isto ipso convinco non inhumanitatis solùm, sed etiam amentiæ. quod enim verbum in istis litteris est non plenum humanitatis, officii, benevolentiæ? Omne autem crimen tuum est, quod dè te in his litteris non malè existimem: quod scribam tamquàm ad civem, tamquàm ad bonum virum, non tamquàm ad sceleratum, & latronem. At ego tuas litteras, etsi jure poteram à te lacessitus, tamen non proferam: quibus petis, ut tibi per me liceat quendam dè exilio reducere: adjurasque, id te, invito me, non esse facturum: idque à me impetras. quid enim me interponerem audaciæ tuæ, quem neque auctoritas hujus ordinis, neque existimatio populi Rom., neque leges ullæ possent coercere? verumtamen quid erat, quod me rogares, si erat is, dè quo ro-

 ga-

quid singulos commemoro? frequentissimo senatui sic placuit, ut esset nemo, qui mihi non ut parenti gratias ageret, qui mihi non vitam suam, fortunas, liberos, remp. referret acceptam. sed quoniam illis, quos nominavi, tot, & talibus viris respubl. orbata est: veniamus ad eos, qui duo dè consulari numero reliqui sunt. L. Cotta, vir summo ingenio, summaque prudentia, rebus iis gestis, quas tu reprehendis, supplicationem decrevit verbis amplissimis; eique illi ipsi, quos modo nominavi, consulares, senatusque cunctus assensus est. qui honos post conditam hanc urbem habitus est togato ante me nemini. L. Cæsar avunculus tuus, qua oratione, qua constantia, qua gravitate sententiam dixit in sororis suæ virum, 'virricum tuum? hunc tu cum auctorem, & præceptorem omnium consiliorum, totiusque vitæ debuisses habere, vitrici te similem, quàm avunculi, esse maluisti. hujus ego alienus consiliis consul usus sum: tu, sororis filius, ecquid ad eum umquàm dè rep. retulisti? at ad quos refert, dii immortales? ad eos scilicèt, quorum nobis etiam dies natales audiendi sunt. hodiè non descendit Antonius: cur? dat natalitia in hortis: cui? neminem nominabo. putate tum Phormioni alicui, tùm Gnathoni, tùm etiam Ballioni. o fœditatem hominis flagitiosam! o impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! tu, cum principem senatorem, civem singularem, tam propinquum habeas, ad eum dè rep. nihil referas, referas ad eos, qui rem suam nullam habent, tuam exhauriunt? Tuus videlicèt salutaris consulatus, perniciosus meus. adeò ne pudorem cum pudicitia perdidisti, ut hoc in eo templo dicere ausus sis, in quo ego senatum illum, qui quondam florens orbi terrarum præsidebat, consulebam; tu homines perditissimos cum gladiis collocavisti? At etiam ausus es (quid autem est, quod tu non audeas?) clivum Capitolinum dicere me consule plenum servorum armatorum fuisse. ut illa, credo, nefaria S. C. tum fierent, vim afferebam senatui. o miserum, sivè illa tibi nota non sunt; nihil

 enim

enim boni nosti; sivè sunt, qui apud tales viros tàm impudentèr loquare. quis enim eques R. quis, præter te, adolescens nobilis, quis ullius ordinis, qui se civem esse meminisset, cum senatus in hoc templo esset, in clivo Capitolino non fuit? quis nomen non dedit? quamquàm nec scribæ sufficere, nec tabulæ nomina illorum capere potuerunt. etenim cum homines nefarii dè patriæ parricidio confiterentur, conscriorum indiciis, sua manu, voce pœnè litterarum coacti, se urbem inflammare, cives trucidare, vastare Italiam, delere remp. consensisse: quis esset, qui ad salutem communem defendendam non excitaretur? præsertim cum senatus, populusque R. haberet ducem, qualis si qui nunc esset, tibi idem, quod illis accidit, contigisset. Ad sepulturam corpus vitrici sui negat à me datum. hoc verò nè P. quidèm Clodius dixit umquàm; quem, quia jure ei inimicus fui, doleo à te jam omnibus vitiis esse superatum. Qui autem tibi venit in mentem, redigere in memoriam nostram, te domi P. Lentuli esse educatum? an verebare, nè non putaremus natura te potuisse tam improbum evadere, nisi accessisset etiam disciplina? tam autem eras excors, ut tota in oratione tua tecum ipse pugnares; ut non modò nòn cohærentia inter se diceres, sed maximè disjuncta, atque contraria: ut non tanta mecum, quanta tecum tibi esset contentio? Vitricum tuum fuisse in tanto scelere fatebare, pœna affectum querebare. ità, quod propriè meum est, laudasti: quod totum Senatus est, reprehendisti. nam comprehensio sontium mea, animadversio senatus fuit. homo disertus non intelligit, eum, quem contrà dicit, laudari à se, eos, apud quos dicit, vituperari. Jam illud cujus est, non dico audaciæ, (cupit enim se audacem dici) sed, quod minimè vult, stultitiæ, qua vincit omnes; clivi Capitolini mentionem facere, cum inter subsellia nostra versentur armati; cum in hac cella Concordiæ, o dii immortales, in qua me consule salutares sententiæ dictæ sunt, quibus ad hanc diem viximus,

cum

cum gladiis homines collocati ſtent? Accuſa ſenatum: accuſa equeſtrem ordinem, qui tùm cùm ſenatu copulatus fuit: accuſa omnes ordines, omnes cives, dùm confiteare, hunc ordinem hoc ipſo tempore ab Ithyreis circumſideri. hæc tu non propter audaciam dicis tam impudenter, ſed quia tantarum rerum repugnantiam non videas. nihil profectò ſapis. quid eſt enim dementiùs, quàm, cum reip. pernicioſa arma ipſe ceperis, objicere alteri ſalutaria? At etiam quodam loco facetus eſſe voluiſti. quàm id te, dii boni, non decebat! in quo eſt tua culpa nonnulla: aliquid enim ſalis ab uxore mima trahere potuiſti. Cedant arma togæ. quid? tum non ne ceſſerunt? at poſteà tuis armis ceſſit toga. quæramus igitur, utrum meliùs fuerit, libertati populi R. ſceleratorum arma, an libertatem noſtram armis tuis cedere. nec verò tibi dè verſibus reſpondebo: tantum dicam breviter nequè illos, nequè ullas te omninò litteras noſſe: me nec reip. nec amicis umquàm defuiſſe, & tamen omni genere monumentorum meorum perfeciſſe operis ſubſecivis, ut meæ vigiliæ, meæque litteræ & juventuti utilitatis, & nomini R. laudis aliquid afferrent. ſed hæc non hujus temporis: majora videamus. P. Clodium meo conſilio interfectum eſſe dixiſti. quidnam homines putarent, ſi tum occiſus eſſet, cum tu illum in foro, inſpectante populo R. gladio ſtricto inſecutus es, negotiumque tranſegiſſes, niſi ſe ille ſub ſcalas tabernæ librariæ conjeciſſet, hiſque oppilatis impetum tuum compreſſiſſet? ſed quid? ego faviſſe me tibi fateor; ſuaſiſſe nè tu quidèm dicis. at Miloni nè favere quidem potui: priùs enim rem tranſegit, quàm quiſquam eum facturum id ſuſpicaretur. At ego ſuaſi. ſcilicèt is animus erat Milonis, ut prodeſſe reip. ſinè ſuaſore non poſſet. At lætatus ſum. quid ergo? in tanta lætitia cunctæ civitatis me unum triſtem eſſe oportebat? quamquàm dè morte P. Clodii fuit quæſtio non ſatis prudenter illa quidèm conſtituta. quid enim attinebat nova lege quæri dè eo, qui hominem occidiſſet, cum eſſet legi-

 bus

bus quæstio constituta? quæsitum est tamen. quod ergo, cum res agebatur, nemo in me dixit, id tot annis post tu es inventus, qui diceres? Quod verò dicere ausus es, idque multis verbis, opera mea Pompejum à Cæsaris amicitia esse disjunctum, ob eamque causam culpa mea civile bellum esse natum; in eo non tu quidem tota re, sed quod maximum est, temporibus errasti, Ego M. Bibulo, præstantissimo cive, consule, nihil prætermisi, quantum facere, enitique potui, quin Pompejum à Cæsaris conjunctione avocarem, in quo Cæsar fuit felicior: ipse enim Pompejum à mea familiaritate disjunxit. postea verò quàm se totum Pompejus Cæsari tradidit, quid ego illum ab eo distrahere conarer? stulti erat sperare, suadere impudentis. duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contrà Cæsarem Pompejo suaserim: ea velim reprehendas, si potes: unum, nè quinquennii imperium Cæsari prorogaret: alterum, nè pateretur ferri, ut absentis ejus ratio haberetur, quorum si utrumvis persuasissem, in has miserias numquàm incidissemus. atque idem ego, cum jam omnes opes & suas, & populi Rom. Pompejus ad Cæsarem detulisset, seròque ea sentire cœpisset, quæ ego multo antè prævideram; inferrique patriæ bellum nefarium viderem; pacis, concordiæ, compositionis auctor esse non destiti; meaque illa vox est nota multis; Utinàm, Cn. Pompei, cum C. Cæsare societatem aut numquàm coisses, aut numquàm diremisses. fuit alterum gravitatis, alterum prudentiæ tuæ. Hæc mea, M. Antoni, semper & dè Pompejo, & dè rep. consilia fuerunt, quæ si valuissent, resp. staret, tu tuis flagitiis, egestate, infamia concidisses. Sed hæc vetera: illud verò recens, Cæsarem meo consilio interfectum. Jam vereor, P. C. nè, quod turpissimum est, prævaricatorem mihi apposuisse videar, qui me non solùm meis laudibus ornaret, sed etiam oneraret alienis. quis enim meum in istius societate gloriosissimi facti nomen audivit? cujus autem, qui in eo numero fuisset, nomen est occultatum? occultatum dico? cujus non statim divulgatum?

citius

citiùs dixerim jactasse se aliquos, ut fuisse in ea societate viderentur, cum conscii non fuissent, quàm ut quisquam celari vellet, qui fuisset. quàm verisimile porrò est, in tot hominibus partim obscuris, partim adolescentibus, neminem occultantibus, meum nomen latere potuisse? etenim si auctores ad liberandam patriam desiderarentur illis auctoribus, Brutos ego impellerem, quorum uterque L. Bruti imaginem quotidiè videret, alter etiam Ahalæ? his igitur majoribus orti, ab alienis potiùs consilium peterent, quàm à suis? & foris potiùs, quàm domo? Quid? C. Cassius, in ea familia natus, quæ non modò dominatum, sed nè potentiam quidèm cujusquam ferre potuit, me auctorem, credo, desideravit: qui etiam sine his clarissimis viris hanc rem in Cilicia ad ostium fluminis Cydni confecisset, si ille ad eam ripam, quàm constituerat, non ad contrariam, naves appulisset. Cn. Domitium non patris interitus, clarissimi viri, non avunculi mors, non spoliatio dignitatis ad recuperandam libertatem, sed mea auctoritas excitavit? An C. Trebonio persuasi, cui nè suadere quidèm ausus essem? quo etiam majorem ei resp. gratiam debet, qui libertatem populi Rom. unius amicitiæ præposuit, depulsorque dominatus, quàm particeps, esse maluit. an L. Tillius Cimber me est auctorem secutus? quem ego magis fecisse illam rem sum admiratus, quàm facturum putavi: admiratus sum autem ob eam causam, quod immemor beneficiorum, memor patriæ fuisset. Quid duos Servilios, Cascas dicam, an Ahalas? & hos auctoritate mea censes excitatos potiùs, quàm caritate reip.? longum est persequi cæteros: idque reip. præclarum, fuisse tam multos, ipsis gloriosius est. At quemadmodum me coarguerit homo acutus, recordamini. Cæsare interfecto, inquit, statim cruentum alte extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem est gratulatus. cur mihi potissimùm? quod sciebam? vide nè illa causa fuerit appellandi me, quod cum rem gessisset consimilem rebus iis, quas

ipſe geſſeram, me potiſſimùm teſtatus eſt, ſe æmulum mearum laudum extitiſſe. tu autem, omnium ſtultiſſimè, non intelligis, ſi id, quod me arguis, voluiſſe interfici Cæſarem, crimen ſit, etiam lætatum eſſe morte Cæſaris, crimen eſſe? quid enim intereſt inter ſuaſorem facti, & probatorem? aut quid refert, utrum voluerim fieri, an gaudeam factum? ecquis eſt igitur, exceptis iis, qui illum regnare gaudebant, qui illud aut fieri noluerit, aut factum improbarit? omnes ergo in culpa. etenim omnes boni, quantum in ipſis fuit, Cæſarem occiderunt. aliis conſilium, aliis animus, aliis occaſio defuit, voluntas nemini. ſed ſtuporem hominis, vel dicam pecudis, attendite. ſic enim dixit: M. Brutus, quem ego honoris cauſa nomino, cruentum pugionem tenens, Ciceronem exclamavit: ex quo intelligi debet eum conſcium fuiſſe. ergo ego ſceleratus appellor à te, quem tu ſuſpicatum aliquid ſuſpicaris: ille, qui ſtillantem præ ſe pugionem tulit, is à te honoris cauſa nominatur? eſto: ſit in verbis tuis hic ſtupor: quantò in rebus, ſententiiſque major? conſtitue hoc conſul aliquandò, Brutorum, C. Caſſii, Cn. Domitii, C. Trebonii, reliquorum, quam velis eſſe cauſam: edormi crapulam, inquam, & exhala. an faces admovendæ ſunt, quæ te excitent tantæ cauſæ indormientem? numquàm nè intelligis ſtatuendum tibi eſſe, utrum illi, qui iſtam rem geſſerunt, homicidæ ſint, an vindices libertatis? attende enim pauliſpèr, cogitationemque ſobrii hominis ad punctum temporis ſuſcipe. ego, qui ſum illorum, ut ipſe fateor, familiaris; ut à te arguor, ſocius; nego quidquam eſſe medium: confiteor eos, niſi liberatores populi Rom. conſervatoreſque reip. ſint, plùs quàm ſicarios, plùs quàm homicidas, plùs etiam quàm parricidas eſſe: ſiquidèm eſt atrocius, patriæ parentem, quàm ſuum occidere. tu, homo ſapiens, & conſiderate, quid dicis? ſi parricidæ, cur honoris cauſa à te ſunt & in hoc ordine, & apud populum R. ſemper appellati? cur M. Brutus, te referente, legibus eſt ſolutus, ſi

ab

ab urbe plùs quàm decem dies abfuiſſet? cur ludi Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati? cur provinciæ Bruto, & Caſſio datæ? cur quæſtores additi? cur legatorum numerus auctus? atque hæc acta per te. non igitur homicidæ. ſequitur, ut liberatores tuo judicio ſint: quandoquidèm tertium nihil poteſt eſſe. Quid eſt? num conturbo te? non enim fortaſſè ſatis, quæ diſtinctius dicuntur, intelligis. ſed tamen hæc eſt ſumma concluſionis meæ; quoniam ſcelere à te liberati ſunt, ab eodem te ampliſſimis præmiis digniſſimos judicatos. Itàque jam retexo orationem meam: ſcribam ad illos, ut, ſi qui fortè, quod à te mihi objectum eſt, quærent, ſit nè verùm, nè cui negent. etenim vereor, nè aut celatum me, ipſis illis non honeſtum; aut invitatum refugiſſe, mihi ſit turpiſſimum. quæ enim res unquàm, pro ſancte Jupiter, non modo in hac urbe, ſed in omnibus terris eſt geſta major? quæ glorioſior? quæ commendatior hominum memoriæ ſempiternæ? in hujus me conſilii ſocietatem, tamquàm in equum Trojanum, includi cum principibus non recuſo. ago etiam gratias, quoquo animo facis. tanta enim res eſt, ut invidiam iſtam, quam tu in me vis concitare, cum laude non comparem. quid enim beatius illis, quos tu expulſos à te prædicas & relegatos? qui locus eſt aut tàm deſertus, aut tàm inhumanus, qui illos, quo acceſſerint, non affari, atque appetere videatur? qui homines tam agreſtes, qui ſe, cum eos adſpexerint, non maximum cepiſſe vitæ fructum putent? quæ verò tam immemor poſteritas, quæ tam ingratæ litteræ reperientur, quæ eorum gloriam non immortalitatis memoria proſequantur? tu verò adſcribe me talem in numerum. Sed unam rem, vereor, nè non probes; ſi enim fuiſſem, non ſolùm regem, ſed regnum etiam dè rep. ſuſtuliſſem: & ſi meus ſtylus ille fuiſſet, ut dicitur; mihi crede, non ſolùm unum actum, ſed totam fabulam confeciſſem. Quamquàm ſi, interfici Cæſarem voluiſſe, crimen eſt; vide, quæſo, Antoni, quid tibi futurum ſit, quem

& Narbone hoc consilium cum C. Trebonio cepisse notissimum est; & ob ejus consilii societatem, cum interficeretur Cæsar, tum te à Trebonio vidimus sevocari. Ego autem (vide, quàm tecum agam non inimicè) quod benè cogitasti aliquandò, laudo: quod non indicasti, gratias ago: quod non fecisti, ignosco. virum res illa querebat. quod si te in judicium quis adducat, usurpetque illud Cassianum, Cui bono fuerit: vide, quæso, nè hæreas. quamquàm illud quidèm fuit, ut tu dicebas, omnibus bono, qui uni servire nolebant: tibi tamen præcipuè, qui non modo non servis, sed etiam regnas. qui maximo te ære alieno ad ædem Opis liberasti; qui per easdem tabulas innumerabilem pecuniam dissipavisti; ad quem è domo Cæsaris tàm multa delata sunt; cujus domus quæstuosissima est falsorum commentariorum, & chirographorum officina, agrorum, oppidorum, immunitatum, vectigalium flagitiosissimæ nundinæ. etenim quæ res egestati, & æri alieno tuo, præter mortem Cæsaris, subvenire potuisset? nescio quid conturbatus mihi esse videris. numquid subtimes, nè ad te hoc crimen pertinere videatur? libero te metu. nemo credet umquàm: non est tuum dè republ bene mereri: habet istius pulcherrimi facti clarissimos viros resp. auctores. ego te tantum gaudere dico, fecisse non arguo. Respondi maximis criminibus: nunc etiam reliquis respondendum est. Castra mihi Pompeii, atque illud omne tempus objecisti. quo quidèm tempore si, ut dixi, meum consilium, auctoritasque valuisset; tu hodiè egeres, nos liberi essemus, resp. non tot duces, & exercitus amisisset. fateor enim me, cum ea, quæ acciderunt, providerem futura, tanta in mœstitia fuisse, quanta cæteri optimi cives, si idem providissent, fuissent. dolebam, dolebam, P. C. remp. vestris quondam, meisque consiliis conservatam brevi tempore esse perituram. nequè verò eram tam indoctus, ignarusque rerum, ut frangerer animo propter vitæ cupiditatem, quæ me manens conficeret angoribus, dimissa molestiis omni-

omnibus liberasset. illos ego præstantissimos viros, lumina reip. vivere volebam, tot consulares, tot prætorios, tot honestissimos senatores, omnem prætereà florem nobilitatis, ac juventutis, tum optimorum civium exercitus: qui si viverent, quamvis iniqua conditione pacis (mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur) remp. hodiè teneremus. quæ sententia si valuisset, ac non ii maximè mihi, quorum ego vitæ consulebam, spe victoriæ elati obstitissent; ut alia omittam, tu certè numquàm in hoc ordine, vel potiùs numquàm in hac urbe mansisses. At verò Cn. Pompeii voluntatem à me alienabat oratio mea. An ille quemquam plùs dilexit? cum ullo aut sermones, aut consilia contulit sæpiùs? quod quidem erat magnum, dè summa reip. dissidentes in eadem consuetudine amicitiæ permanere. sed & ego, quid ille, & contrà ille, quid ego sentirem, & spectarem, videbat. ego incolumitati civium primùm, ut, posteà dignitati possemus, ille præsenti dignitati potiùs consulebat. quod autem habebat uterque, quid sequeretur; iccircò toletabilior erat nostra dissensio. quid verò ille clarissimus vir, ac pœnè divinus dè me senserit, sciunt, qui eum Pharsalica fuga Paphum prosecuti sunt. numquàm ab eo mentio dè me, nisi honorifica, nisi plena amicissimi desiderii: cum me vidisse plùs fateretur, se speravisse meliora. & ejus viri nomine me insectari audes, cujus me amicum, te sectorem esse fateare? Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimium felix fuisti. Nè jocis quidèm respondebo, quibus me in castris usum esse dixisti. erant illa quidèm castra plena curæ: verumtamèn homines, quamvis in turbidis rebus sint, tamen, si modo homines sunt, interdùm animis relaxantur. Quod autem idem mœstitiam meam reprehendit, idem jocos; magno argumento est, me in utroque fuisse moderatum. Hæreditates mihi negasti venire. utinàm hoc tuum verùm crimen esset: plures amici mei, & necessarii viverent. sed qui istùc tibi venit in

mentem? ego enim ampliùs HS ducentiès acceptum hæreditatibus retuli. quamquàm in hoc genere fateor feliciorem esse te. me nemo, nisi amicus, fecit hæredem; ut cum illo commodo, si quod erat, animi quidam dolor jungeretur; te is, quem numquàm vidisti, L. Rubrius Casinas fecit hæredem. & quidem vide, quàm te amarit is, qui, albus, ater nè fueris, ignorans, fratris filium præteriit; Q. Fusii, honestissimi equitis R., suique amicissimi, quem palàm hæredem semper factitarat, nè meminit quidem; te, quem numquàm viderat, ac numquàm salutaverat, fecit hęredem. Velim, mihi dicas, nisi molestum est, L. Turselius qua facie fuerit? qua statura? quo municipio? qua tribu? nihil scio, inquies, nisi quæ prædia habuerit. igitur fratrem exhęredans, te faciebat hęredem. In multas prætereà pecunias alienissimorum hominum, ejectis veris hęredibus, tamquàm hęres esset, invasit. quamquàm hoc maximè admiratus sum, mentionem te hęreditatum ausum esse facere, cum ipse hęreditatem patris non adisses. Hæc ut colligeres, homo amentissimè, tot dies in aliena villa declamasti? quamquàm tu quidèm, ut tui familiarissimi dictitant, vini exhalandi, non ingenii acuendi causa declamitas. & verò adhibes joci causa magistrum, suffragio tuo, & compotorum tuorum rhetorem: cui concessisti, ut in te, quæ vellet, diceret. falsum omnino hominem: sed materia facilis in te, & in tuos dicta dicere. vide autem, inter te, & avum tuum, quid intersit. Ille sensim dicebat, quod causæ prodesset: tu cursim dicis aliena. at quanta merces rhetori data est? audite, audite, P. C. & cognoscite reip. vulnera: duo millia jugerum campi Leontini Sex. Clodio rhetori assignasti, & quidèm immunia, ut prò tanta mercede nihil sapere disceres. num etiam hoc, homo audacissime, ex Cæsaris commentariis? sed dicam alio loco & dè Leontino agro, & dè Campano: quos iste agros, ereptos reip. turpissimis possessoribus inquinavit. Jam enim, quoniam crimi-

nibus ejus ſatis reſpondi, de ipſo emendatore, & correctore noſtro quædam dicenda ſunt. nec enim omnia effundam; ut, ſi ſæpiùs decertandum ſit, ut erit, ſemper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo iſtius vitiorum, peccatorumque largitur. vis nè igitur, te inſpiciamus à puero? ſic opinor. à principio ordiamur. Tenes nè memoria prætextatum te decoxiſſe? patris, inquies, iſta culpa eſt. concedo: etenim eſt pietatis plena defenſio. illud tamen audaciæ tuæ, quod ſediſti in quatuordecim, cum eſſet lege Roſcia decoctoribus certus locus conſtitutus, quàmvis quis fortunæ vitio, non ſuo, decoxiſſet. Sumpſiſti virilem, quam ſtatim muliebrem togam reddidiſti. primo vulgare ſcortum: certa flagitii merces, nec ea parva: ſed citò Curio intervenit, qui te à meretricio queſtu abduxit, &, tamquàm ſtolam dediſſet, in matrimonio ſtabili, & certo locavit. nemo umquàm puer emptus libidinis cauſa tàm fuit in domini poteſtate, quàm tu in Curionis. quotiès te pater ejus domo ſua ejecit? quotiès cuſtodes poſuit, nè limen intrares? cum tamen tu, nocte ſocia, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas demitterere. quæ flagitia domus illa diutiùs ferre non potuit. ſcis nè me de rebus mihi notiſſimis dicere? recordare tempus illud, cum pater Curio mœrens jacebat in lecto; filius, ſe ad pedes meos proſternens, lacrymans te mihi commendabat; orabat, ut te contrà ſuum patrem, ſi ſeſtertium ſexagies peteret, defenderem; tantum enim ſe prò te interceſſiſſe dicebat. ipſe autem, amore ardens, confirmabat, quod deſiderium tui diſſidii ferre non poſſet, ſe in exilium iturum. quo ego tempore tanta mala florentiſſimæ familiæ ſedavi, vel potiùs ſuſtuli: patri perſuaſi, ut æs alienum filii diſſolveret, redimeret adoleſcentem ſumma ſpe & animi, & ingenii præditum, rei familiaris facultatibus; eumque à tua non modò familiaritate, ſed etiam congreſſione, patrio jure, & poteſtate prohiberet. hæc tu cùm per me acta meminiſſes; niſi illis, quos vide-

mus,

mus, gladiis conſideres, maledictis me provocare auſus eſſes? Sed jam ſtupra, & flagitia omittamus. ſunt quædam, quæ honeſtè non poſſum dicere. tu autem eo liberior, quod ea in te admiſiſti, quæ à verecundo inimico audire non poſſes. ſed reliquum vitæ curſum videte: quem quidèm celeritèr perſtringam. ad hæc enim, quæ in civili bello, in maximis reip. miſeriis fecit, & ea, quæ quotidiè facit, feſtinat animus: quæ, peto, ut, quamquàm multo notiora vobis, quam mihi ſunt, tamen, ut facitis, attente audiatis. debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio ſolùm rerum, ſed etiam recordatio. tametſi incidamus, oportet, media, nè nimis ſero ad extrema veniamus. Intimus erat in tribunatu Clodio, qui ſua erga me beneficia commemorat; ejus omnium incendiorum fax: cujus etiam domi jam tum quiddam molitus eſt: quid dicam, ipſe optimè intelligit. Indè iter Alexandriam, contrà ſenatus auctoritatem, contrà religiones. ſed habebat ducem Gabinium, quicum quidvis rectiſſimè facere poſſet. Qui tum indè reditus, aut qualis? prius in ultimam Galliam ex Ægypto, quàm domum. quæ autem domus? ſuam enim quiſque domum tum obtinebat, neque erat uſquàm tua. domum dico? quid erat in terris, ubi in tuo pedem poneres, præter unum Miſenum, quod cum ſociis tamquàm Siſaponem tenebas? Veniſti è Gallia ad quæſturam petendam. aude dicere, te prius ad parentem tuum veniſſe, quàm ad me. acceperam jam ante Cæſaris litteras, ut mihi ſatisfieri paterer à te. itaque nè loqui quidem ſum te paſſus dè gratia. poſteà cultus ſum à te, tu à me obſervatus in petitione quæſturæ. quo quidem tempore P. Clodium, approbante populo R., in foro es conatus occidere: cumque eam rem tua ſponte conarere, non impulſu meo; tamen ità prædicabas, te non exiſtimare, niſi illum interfeciſſes, umquàm mihi prò tuis in me injuriis ſatis eſſe facturum. in quo demiror, cur Milonem impulſu meo rem illam egiſſe dicas, cum te, ultrò mihi

hi idem illud deferentem, numquàm ſim adhortatus. quamquàm, ſi in eo perſeverares, ad tuam gloriam rem illam referri malebam, quàm ad meam gratiam. Quæſtor es factus: deindè continuo ſinè S. C. ſinè ſorte, ſinè lege ad Cæſarem cucurriſti. id enim unum in terris egeſtatis, æris alieni, nequitiæ, perditis vitæ rationibus perfugium eſſe ducebas. ibi te cum & illius largitionibus, & tuis rapinis expleviſſes (ſi hoc eſt explere, quod ſtatim effundas) advolaſti egens ad tribunatum, ut in eo magiſtratu, ſi poſſes, viri tui ſimilis eſſes. Accipite nunc, quæſo, non ea, quæ ipſe in ſe, atque in domeſticum dedecus impurè, atque intemperantèr, ſed quæ in nos, fortunaſque noſtras, ideſt in univerſam remp. impiè, ac nefariè fecerit. ab hujus enim ſcelere omnium malorum principium natum reperietis. Nam cum L. Lentulo, C. Marcello coſſ. Kal. Jan. labentem, & propè cadentem remp. fulcire cuperetis; ipſiſque C. Cæſari, ſi ſana mente eſſet, conſulere velletis: tum iſte venditum, atque mancipatum tribunatum conſiliis veſtris oppoſuit, cerviceſque ſuas ei ſubjecit ſecuri, qua multi minoribus in peccatis occiderunt. In te autem, M. Antoni, id decrevit ſenatus, & quidèm incolumis, nondùm tot luminibus extinctis, quod in hoſtem togatum decerni eſt ſolitum more majorum. & tu apud patres conſcriptos contrà me dicere auſus es, cum ab hoc ordine ego conſervator eſſem, tu hoſtis reip. judicatus? commemoratio illius tui ſceleris intermiſſa eſt, non memoria deleta. dum genus hominum, dum populi R. nomen extabit, quod quidem erit, ſi per te licuerit, ſempiternum; tua illa peſtifera interceſſio nominabitur. quid cupide à ſenatu, quid temere fiebat, cum tu unus, adoleſcens univerſum ordinem decernere dè ſalute reip. prohibuiſti, neque id ſemel, ſed ſæpiùs? neque tu tecum dè ſenatus auctoritate agi paſſus es? quid autem agebatur, niſi nè delere, & evertere remp. funditùs velles? cum te neque principes civitatis rogando, neque majores

tres natu monendo, neque frequens senatus agendo, dè vendita, atque addicta sententia movere potuit. tum illud, multis rebus ante tentatis, necessariò tibi vulnus inflictum, quod paucis ante te, quorum incolumis fuit nemo. tum contrà te dedit arma hic ordo consulibus, reliquisque imperiis, & potestatibus, quæ non effugisses, nisi te ad arma Cæsaris contulisses. Tu, tu, inquam, M. Antoni, princeps C. Cæsari, omnia perturbare cupienti, causam belli contrà patriam inferendi dedisti. quid enim aliud ille dicebat, quàm causam sui dementissimi consilii, & facti afferebat, nisi quod intercessio neglecta, jus tribunitium sublatum, circumscriptus esset Antonius? omitto, quam hæc falsa, quam levia; præsertim cum omninò nulla causa justa cuiquam esse possit contrà patriam arma capiendi: sed nihil dè Cæsare: tibi certè confitendum est, causam perniciosissimi belli in persona tua constitisse. o miserum te, si intelligis; miseriorem, si non intelligis, hoc litteris mandari, hoc memoriæ prodi, hujus rei ne posteritatem quidem omnium sæculorum umquàm immemorem fore; consules ex Italia expulsos, cumque his Cn. Pompejum, qui imperii Populi R. decus, ac lumen fuit; omnes consulares, qui per valetudinem exequi cladem illam, fugamque potuissent; Prætores, Prætorios, Tribunos pl., magnam partem Senatus, omnem sobolem juventutis, unoque verbo remp. expulsam, atque exterminatam suis sedibus. ut igitur in seminibus est causa arborum, & stirpium sic hujus luctuosissimi belli semen tu fuisti.. Doletis, tres exercitus Pop. R. interfectos? interfecit Antonius. desideratis clarissimos cives? eos quoquè eripuit vobis Antonius. auctoritas hujus ordinis afflicta est? afflixit Antonius. omnia deniquè, quæ posteà vidimus (quid autem mali non vidimus?) si rectè ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. ut Helena Trojanis, sic iste huic reip. causa belli, causa pestis, atque exitii fuit. Reliquæ partes tribunatus principiis similes. omnia per-

perfecit, quæ senatus, salva rep. nè fieri possent, perfecerat. cujus tamen scelus in scelere cognoscite. Restituebat multos calamitosos, in his patrui nulla mentio. si severus, cur non in omnes? si misericors, cur non in suos? sed omitto cæteros. Licinium Denticulam, dè alea condemnatum, collusorem suum, restituit: quasi verò ludere cum condemnato non liceret: sed ut, quod ille in alea perdiderat, beneficio legis dissolveret. quam attulisti rationem populo R. cur eum restitui oporteret? absentem credo in reos relatum, rem indicta causa judicatam, nullum fuisse dè alea lege judicium, vi oppressum, & armis; postremò, quod dè patruo tuo dicebatur, pecunia judicium esse corruptum. nihil horum. at vir bonus, & rep. dignus: nihil id quidèm ad rem: ego tamen, quoniam condemnatum esse pro nihilo est, si ità esset, ignoscerem. hominem omnium nequissimum, qui non dubitaret vel in foro alea ludere, lege, quæ est dè alea, condemnatum, qui in integrum restituit, is non apertissimè studium suum ipse profitetur? In eodem verò tribunatu, cum Cæsar in Hispaniam proficiscens, huic conculcandam Italiam tradidisset, quæ fuit ejus peragratio itinerum? lustratio municipiorum? scio me in rebus celebratissimis omnium sermone versari; eaque, quæ dico, dicturusque sum, notiora esse omnibus, qui in Italia tum fuere, quàm mihi, qui non fui: notabo tamen singulas res: etsi nullo modo poterit oratio mea satisfacere vestræ scientiæ. Ecquod enim umquàm in terris tantum flagitium extitisse auditum est? tantam turpitudinem? tantum dedecus? vehebatur in essedo tribunus pl. lictores laureati antecedebant: inter quos aperta lectica mima portabatur, quàm ex oppidis municipales homines honesti obviam necessario prodeuntes, non noto illo, & mimico nomine, sed Volumniam consalutabant. sequebatur rheda cum lenonibus, comites nequissimi, rejecta mater amicam impuri filii, tamquàm nurum, sequebatur. o miseræ mulieris fœcunditatem calamitosam! Horum flagi-

gitiorum iste vestigiis omnia municipia, præfecturas, colonias, totam deniquè Italiam impressit. Reliquorum factorum ejus, P. C. difficilis est sanè reprehensio, & lubrica. versatus in bello est: saturavit se sanguine dissimillimorum sui civium: felix fuit; si potest ulla esse in scelere felicitas. sed, quoniam veteranis cautum esse volumus; quamquàm dissimilis est militum causa, & tua, illi secuti sunt, tu quæsisti ducem: tamen, nè apud illos me in invidiam voces, nihil dè belli genere dicam. Victor è Thessalia Brundusium cum legionibus revertisti: ibi me non occidisti. magnum beneficium: potuisse enim fateor. quamquàm nemo erat eorum, qui tum tecum fuerunt, qui mihi non censeret parci oportere. tanta enim est caritas patriæ, ut vestris etiam legionibus sanctus essem, quod eam à me servatam esse meminissent. sed fac id te dedisse mihi, quod non ademisti, meque à te habere vitam, quia non à te sit erepta: licuit nè mihi per tuas contumelias hoc beneficium sic tueri, ut tuebar, præsertim cum te hæc auditurum videres? Venisti Brundusium, in sinum quidèm, & in complexum tuæ mimulæ. quid est? num mentior? quàm miserum est, id negare non posse, quod sit turpissimum confiteri! si te municipiorum non pudebat, nè veterani quidèm exercitus? quis enim miles fuit, qui Brundusii illam non viderit? quis, qui nescierit venisse eam tibi tot dierum viam gratulatum? quis, qui non indoluerit tam serò se, quàm nequam hominem secutus esset, cognoscere? Italiæ rursus percursatio, eadem comite mima: in oppida militum crudelis, & misera deductio: in urbe, auri, argenti, maximèque vini fœda direptio. Accessit, ut, Cæsare ignaro, cum esset ille Alexandriæ, beneficio amicorum magister equitum constitueretur. tum existimavit se suo jure cum Hippia vivere, & equos vectigales Sergio mimo tradere. tum sibi non hanc, quàm nunc malè tuetur, sed M. Pisonis domum, ubi habitaret, legerat. Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hæreditatum

tum possessiones datas, quid ereptas proferam? cogebat egestas: quo se verteret, non habebat: nondùm ei tanta à L. Rubrio, non à L. Tutsellio hęreditas venerat; nondùm in Cn. Pompeji locum, multorumque aliorum, qui aberant, repentinus hęres successerat: erat ei vivendum latronum ritu; ut tantum haberet, quantum rapere potuisset. sed hæc, quæ robustioris improbitatis sunt, omittamus: loquamur potiùs de nequissimo genere levitatis. Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauseras, ut tibi necesse esset in populi R. conspectu vomere postridiè. o rem non modò visu fœdam, sed etiam auditu! si inter cœnam, in tuis immanibus illis poculis hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? in cœtu verò populi R. negotium publicum gerens, magister equitum, cui ructare turpe esset, is vomens frustis esculentis, vinum redolentibus, gremium suum, & totum tribunal implevit. Sed hoc ipse fatetur esse in suis sordibus. veniamus ad splendida. Cæsar Alexandria se recepit felix, ut sibi quidem videbatur: mea autem sententia, qui reip. sit infelix, felix esse nemo potest. hasta posita prò æde Jovis Statoris, bona Cn. Pompeji (miserum me! consumptis enim lacrymis, tamen infixus hæret animo dolor) bona, inquam, Cn. Pompeji Magni voci acerbissimæ subjecta præconis. una in illa re servitutis oblita civitas ingemuit: servientibusque animis, gemitus tamen populi R. liber fuit. expectantibus omnibus, quisnam esset tam impius, tam demens, tam diis, hominibusque hostis, qui ad illud scelus sectionis auderet accedere, inventus est nemo, præter Antonium; præsertim cum tot essent circà hastam illam, qui alia omnia auderent. unus inventus est, qui id auderet, quod omnium fugisset, & reformidasset audacia. tantus igitur te stupor oppressit, vel, ut veriùs dicam, tantus furor, ut primùm, cum sector sis, isto loco natus, deindè cum Pompeji sector, non te execrandum populo R., non detestabilem, non

omnes

omnes tibi deos, non omnes homines & esse inimicos, & futuros scias? At quàm insolenter statim heluo invasit in ejus viri fortunas. cujus virtute terribilior erat populus R. exteris gentibus, justitia carior? in ejus igitur copias cum se subito ingurgitasset ; exultabat gaudio persona dè mimo, modo egens, repentè dives. sed, ut est apud poetam nescio quem, Male parta malè dilabuntur : incredibile, ac simile portenti est, quonam modo illa tàm multa, quàm paucis, non dico mensibus, sed diebus effuderit. maximus vini numerus fuit, permagnum optimi pondus argenti, pretiosa vestis, multa, & lauta supellex, & magnifica multis locis, non illa quidem luxuriosi hominis, sed tamen abundantis. horum paucis diebus nihil erat. quæ Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quæ si fuit animal, unum fuit. Oceanus mediùs fidius vix videtur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam citò absorbere potuisse. nihil erat clausum, nihil obsignatum, nihil scriptum. apothecæ totæ nequissimis hominibus condonabantur : alia mimi rapiebant, alia mimæ : domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies potabatur, atque id locis pluribus : suggerebantur etiam sæpè (non enim semper iste felix) damna aleatoria: conchyliatis Cn. Pompeji peristromatis servorum in cellis lectos stratos videres. quamobrèm desinite mirari, hæc tam celeritèr esse consumpta. non modò unius patrimonium, quàmvis amplum, ut illud fuit, sed urbes, & regna celeriter tanta nequitia devorare potuisset. At idem ædes etiam, & hortos. o audaciam immanem! tu ingredi illam domum ausus es? tu illud sanctissimum limen intrare? tu illarum ædium diis penatibus os importunissimum ostendere? quam domum aliquandiù nemo adspicere poterat, nemo sinè lacrymis præterire, hac te in domo tamdiù diversari non pudet? in qua, quàmvis nihil sapias, tamen nihil tibi potest esse jucundum. an tu, illa in vestibulo hostium spolia cum adspexisti, domum tuam te introire putas? fieri non pot-

poteſt. quàmvis enim ſine mente, ſine ſenſu ſis, ut es; tamen & te, & tua, & tuos noſti. nec verò te umquàm neque vigilantem, neque in ſomnis credo poſſe mente conſiſtere. neceſſe eſt, quamvis ſis, ut es, violentus, & furens, cum tibi objecta ſit ſpecies ſingularis viri, perterritum te dè ſomno excitari, furere etiam ſæpè vigilantem. me quidèm miſeret parietum ipſorum, atque tectorum. quid enim umquàm domus illa viderat, niſi pudicum? quid niſi ex optimo more, & ſanctiſſima diſciplina? fuit enim ille vir, P. C. ſicut ſcitis, cum foris clarus, tum domi admirandus; neque rebus exeternis magis laudandus, quàm inſtitutis domeſticis. hujus in ſedibus prò cubiculis ſtabula, pro tricliniis popinæ ſunt. etſi jam negat. nolite quærere: frugi factus eſt: mimam illam ſuam ſuas res ſibi habere juſſit ex duodecim tabulis: claves ademir, exegit. quam porrò ſpectatus civis, quàm probatus, cujus ex omni vita nihil eſt honeſtiùs, quàm quod cum mima fecit divortium? At quàm crebro uſurpat, & conſul, & Antonius? hoc eſt dicere, & conſul, & impudiciſſimus, & conſul, & homo nequiſſimus. quid eſt enim aliud Antonius? nam ſi dignitas ſignificaretur in nomine; dixiſſet aliquandò, credo, avus tuus ſe & conſulem, & Antonium. numquàm dixit. dixiſſet etiam collega meus, patruus tuus. niſi tu es ſolus Antonius. ſed omitto ea peccata, quæ non ſunt earum partium propria, quibus tu remp. vexaviſti: ad ipſas tuas partes redeo, id eſt ad civile bellum: quod natum, conflatum, ſuſceptum opera tua eſt: cui bello cum propter timiditatem tuam, tum propter libidines defuiſti. guſtaras civilem ſanguinem, vel potiùs exſorbueras: fueras in acie Pharſalica anteſignanus; L. Domitium, nobiliſſimum, & clariſſimum virum, occideras: multoſque prætereà, qui è prælio effugerant, quos Cæſar, ut nonnullos, fortaſſè ſervaſſet, crudeliſſimè perſecutus trucidaras. quibus rebus tantis, talibus geſtis, quid fuit cauſæ, cur in Africam Cæſarem non ſequerere,

cum

eum præsertim belli pars tanta restaret ? itàque quem locum apud ipsum Cæsarem post ejus ex Africa reditum obtinuisti ? quo numero fuisti ? cujus tu imperatoris quæstor fueras, dictatoris magister equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, prædæ socius, testamento, ut dicebas ipse, filius, appellatus es dè pecunia, quàm prò domo, prò hortis, prò sectione debebas. primo respondisti planè ferociter: &, nè omnia videar contra te, propemodùm æqua, & justa dicebas. à me C. Cæsar pecuniam? cur potiùs, quàm ego ab illo? an ille sinè me vicit? at nè potuit quidèm. ego ad illum belli civilis causam attuli: ego leges perniciosas rogavi: ego arma contrà consules, imperatoresque populi R., contrà senatum, populumque R., contrà deos patrios, arasque, & focos, contrà patriam tuli. num sibi soli vicit? quorum facinus est commune, cur non sit eorum præda communis ? jus postulabas: sed quid ad rem? plùs ille poterat. itàque, excussis tuis vocibus, & ad te, & ad prædes tuos milites misit; cum, repentè à te præclara illà tabula prolata, qui risus hominum ? tantam esse tabulam, tàm varias, tàm multas possessiones, ex quibus, præter partem Miseni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur, posset suum dicere. auctionis verò miserabilis adspectus: vestis Pompeji non multa, eaque maculosa, ejusdem quædam argentea vasa collisa, sordidata mancipia, ut doleremus quidquam esse ex illis reliquiis, quod videre possemus. hanc tamen auctionem heredes L. Rubrii decreto Cæsaris prohibuerunt. hærebat nebulo: quo se verteret, non habebat. quin his ipsis temporibus domi Cæsaris percussor, ab isto missus, deprehensus dicebatur esse cum sica: dè quo Cæsar in senatu, apertè in te invehens, questus est. Proficiscitur in Hispaniam Cæsar, paucis tibi ad solvendum propter inopiam tuam prorogatis diebus. nè tum quidem sequeris. tam bonus gladiator rudem tam citò accepisti? hunc igitur quisquam, qui in suis partibus, id est in suis fortunis tam timidus fuerit, pertimescat ?

pro-

profectus est aliquandò tandèm in Hispaniam, sed tutò, ut ait, pervenire non potuit. quonam modo igitur Dolabella pervenit? aut non suscipienda fuit ista causa, Antoni, aut, cum suscepisses, defendenda usquè ad extremum. ter depugnavit Cæsar cum civibus, in Thessalia, Africa, Hispania. omnibs affuit his pugnis Dolabella: in Hispaniensi etiam vulnus accepit. si dè meo judicio quæris, nollem: sed tamen consilium à primo reprehendendum, laudanda constantia. Tu verò quid es? Cn. Pompeji liberi primum patriam repetebant. esto, fuerit hæc causa communis. repetebant prætereà deos penates patrios, aras, focos, larem suum familiarem, in quæ tu invaseras. hæc cum repeterent armis ii, quorum erant legibus: etsi in rebus iniquissimis quid potest esse æqui? tamen erat æquissimum contra Cn. Pompeji liberos, Cn. Pompeji pugnare sectorem. an tu Narbone in mensas hospitum cum vomeres, Dolabella prò te in Hispania dimicaret? qui verò Narbone reditus? Etiam quærebat, cur ego ex ipso cursu tàm subito revertissem. exposui nupèr, P.C. causam reditus mei. volui, si possem, etiam ante Kal. Jan. prodesse reip. Nam quod quærebas, quo modo redissem: primùm, luce, non tenebris: deindè, cum calceis, & toga, nullis nec gallicis, nec lacerna. At etiam adspicis me, & quidèm, ut videris, iratus. næ tu jam mecum in gratiam redeas, si scias, quàm me pudeat nequitiæ tuæ, cujus te ipsum non pudet. ex omnium omnibus flagitiis nullum turpius vidi, nullum audivi. qui magister equitum fuisse tibi viderere, in proximum annum consulatum peteres, vel potiùs rogares, per municipia, coloniasque Galliæ, à qua nos tùm, cùm consulatus petebatur, non rogabatur, petere consulatum solebamus, cum gallicis, & lacerna cucurristi. At videte levitatem. cum hora diei decima ferè ad Saxa rubra venisset, delituit in quadam cauponula, atque ibi se occultans perpotavit ad vesperam. indè cisio celeritèr ad urbem advectus, domum venit capite involuto. jani-

nitor, quis tu? à Marco tabellarius. confestim ad eam, cujus causa venerat, deducitur, eique epistolam tradidit. quam cum illa legeret flens (erat enim amatoriè scripta: caput autem litterarum, sibi cum illa mima posthac nihil futurum, omnem se amorem abjecisse illinc, atque in hanc transfudisse) cum mulier fleret uberiùs, homo misericors ferre non potuit, caput aperuit, in collum invasit. o hominem nequam! (quid enim aliud dicam? magis propriè nihil possum dicere) ergo, ut te catamitum, nequè opinato cum ostendisses, præter spem mulier adspiceret, iccircò urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbasti? & domi quidem causam amoris habuisti, foris etiam turpiorem, nè L. Plancus prædes tuos venderet. Productus in concionem à tribuno pl. cum respondisses, te rei tuæ causa venisse, populum etiam dicacem in te reddidisti. Sed nimis multa dè nugis. ad majora veniamus. Cæsari ex Hispania redeunti obviam longissimè processisti: celeritèr isti, redisti, ut cognosceret te si minùs fortem, attamèn strenuum. factus es ei rursùs nescio quo modo familiaris: habebat hoc omnino Cæsar: quem planè perditum ære alieno, egentemque, si eundem nequam hominem, audacemque cognoverat, hunc in familiaritatem libentissimè recipiebat. his igitur rebus præclarè commendatus, jussus es renunciari consul, & quidem cum ipso. nihil queror de Dolabella, qui tum est impulsus, inductus, elusus. qua in re quanta fuerit utriusque vestrum perfidia in Dolabellam, quis ignorat? ille induxit, ut peteret: promissum, & receptum intervertit, ad seque transtulit; tu ejus perfidiæ voluntatem tuam adscripsisti. Veniunt Kal. Jan. cogimur in senatum: invectus est copiosius multo in istum, & paratiùs Dolabella, quam nunc ego. hic autem iratus quæ dixit, dii boni? primum cum Cæsar ostendisset, se priùs, quàm proficisceretur, Dolabellam consulem esse jussurum: quem negant regem, qui & faceret semper ejusmodi aliquid, & diceret; sed cum Cæsar ità dixis-

xisset, tùm hic bonus augur eo se sacerdotio præditum esse dixit, ut comitia auspiciis vel impedire, vel vitiare posset: idque se facturum esse asseveravit. in quo primùm incredibilem stupiditatem hominis cognoscite. quid enim? istuc, quod te sacerdotii jure facere posse dixisti, si augur non esses, & consul esses, minùs facere potuisses? vide, nè etiam faciliùs. nos enim nunciationem solum habemus; consules, & reliqui magistratus etiam spectionem. esto hoc imperitè (nec enim ab homine numquàm sobrio postulanda prudentia) sed videte impudentiam. multis ante mensibus in senatu dixit, se Dolabellæ comitia aut prohibiturum auspiciis, aut id facturum esse, quod fecit. quisquam nè divinare potest, quid vitii in auspiciis futurum sit, nisi qui dè cœlo servare constituit? quod neque licet comitiis per leges: &, si quis servavit, non habitis comitiis, sed priùs, quam habeantur, debet nunciare. verùm implicata inscitia imprudentia est; nec scit, quod augurem; nec facit, quod pudentem decet. Atque ex illo die recordamini ejus usque ad idus Mart. consulatum. quis umquàm apparitor tam humilis, tam abjectus? nihil ipse poterat: omnia rogabat: caput in adversam lecticam inserens, beneficia, quæ venderet, à collega petebat. ecce Dolabellæ comitiorum dies, sortitio prærogativæ: quiescit. renunciatur: tacet. prima classis vocatur: renunciatur. deindè, ità ut assolet, suffragia. tum secunda classis. quæ omnia sunt citiùs facta, quàm dixi. confecto negotio bonus augur, (Lælium diceres) Alio die, inquit. o impudentiam singularem! quid videras? quid senseras? quid audieras? nec enim te dè cœlo servasse dixisti, neque hodiè dicis. id igitur obvenit vitium, quod tu jam Kal. Jan. futurum esse prævideras, & tanto ante prædixeras. ergo herculè magna, ut spero, tua potiùs, quàm reip. calamitate, ementitus es auspicia, obstrinxisti religione populum R., augur auguri, consul consuli obnunciasti. nolo plura, nè acta Dolabellæ videar con-

vellere : quæ necesse est aliquando ad nostrum collegium deferantur. sed arrogantiam hominis, insolentiamque cognoscite. Quamdiu tu voles, vitiosus consul Dolabella : rursus, cum voles, salvis auspiciis creatus. si nihil est, cum augur his verbis nunciat, quibus tu nunciasti, confitere te, cum, Alio die, dixeris, sobrium non fuisse. sin est aliqua vis in istis verbis; ea quæ sit, augur à collega requiro. Sed, nè fortè ex multis rebus gestis M. Antonii rem unam pulcherrimam transiliat oratio, ad Lupercalia veniamus. Non dissimulat, P. C., apparet esse commotum: sudat, pallet. quidlibet, modo nè nauseet, faciat, quod in porticu Minucia fecit. quæ potest esse turpitudinis tantæ defensio? cupio audire, ut videam, ubi rhetoris tanta merces, ubi campus Leontinus appareat. Sedebat in Rostris collega tuus, amictus toga purpurea, in sella aurea, coronatus : adscendis : accedis ad sellam. ità eras Lupercus, ut te esse consulem meminisse deberes. diadema ostendis : gemitus toto foro. undè diadema? non enim abjectum sustuleras, sed attuleras domo meditatum, & cogitatum scelus. tu diadema imponebas cum plangore populi, ille cum plausu rejiciebat. tu ergo unus, scelerate, inventus es, qui, cum auctor regni esses, eum, quem collegam habebas, dominum habere velles; & idem tentares, quid populus R. ferre, & pati posset. at etiam misericordiam captabas: supplex te ad pedes abjiciebas. quid petens? ut servires? tibi uni peteres, qui ità à puero vixeras, ut omnia paterere, ut faciIè servires]: à nobis, populoque R. mandatum id certè non habebas. o præclaram illam eloquentiam tuam, cum es nudus concionatus! quid hoc turpius? quid fœdius? quid suppliciis omnibus dignius? num expectas, dum te stimulis fodiam? hæc te, si ullam partem habes sensus, lacerat, hæc cruentat oratio. Vereor, nè imminuam summorum virorum gloriam : dicam tamen dolore commotus. quid indignius, quàm vivere eum, qui imposuerit diadema, cum omnes fatean-

teantur jure interfectum esse, qui abiecerit? at etiam inscribi jussit in fastis, Ad Lupercalia C. Cæsari, dictatori perpetuo, M. Antonium consulem, populi jussu regnum detulisse, Cæsarem uti noluisse. jam minimè miror te otium perturbare, non modò urbem odisse, sed etiam lucem, cum perditissimis latronibus non solùm dè die, sed etiam in diem vivere. ubi enim tu in pace consistes? qui locus tibi in legibus, & in judiciis esse potest, quæ tu, quantum in te fuit, dominatu regio sustulisti? ideò nè L. Tarquinius exactus, Spurii Cassius, Melius, & Manlius necati, ut multis post sæculis à M. Antonio, quod fas non est, rex Romæ constitueretur? sed ad auspicia redeamus. Dè quibus rebus idibus Mart. fuit in senatu Cæsar acturus, quæro, tum tu quid egisses? audiebam equidèm te paratum venisse, quod me dè ementitis auspiciis, quibus tamen parere necesse erat, putares esse dicturum. sustulit illum diem fortuna reip. num etiam tuum dè auspiciis judicium interitus Cæsaris sustulit? sed incidi in id tempus, quod iis rebus, in quas ingressa erat oratio, prævertendum est. Quæ tua fuga? quæ formido illo præclaro die? quæ propter conscientiam scelerum desperatio vitæ, cum ex illa fuga beneficio eorum, qui te, si sanus esses, salvum esse voluerunt, clàm te domum recepisti? o mea frustrà semper verissima auguria rerum futurarum! dicebam illis in Capitolio liberatoribus nostris, cum me ad te ire vellent, ut ad defendendam remp. te adhortarer; quoad metueres, omnia te promissurum; simul ac timere desiisses, similem te futurum tui. itàque cum cæteri consulares irent, redirent, in sententia mansi; nequè te illo die, nequè postero vidi, nequè ullam societatem optimis civibus cum importunissimo hoste fœdere ullo confirmari posse credidi. post diem tertium veni in ædem Telluris, & quidem invitùs, cum omnes aditus armati obsiderent. qui tibi dies ille, M. Antoni, fuit? quamquàm mihi subito inimicus extitisti: tamen me tui miseret, quod tibi invideris. Qui tu vir,

dii immortales, & quantus fuisses ;, si illius diei mentem servare potuisses? pacem haberemus, quæ erat facta per obsidem puerum nobilem, M. Antonii filium, M. Bambalionis nepotem. quamquàm te bonum timor faciebat, non diuturnus magister officii; improbum fecit ea, quæ, dum timor abest, à te non discedit, audacia. etsi tum, cum optimum te putabant, me quidèm dissentiente, funeri tyranni, si illud funus fuit, sceleratissimè præfuisti. tua illa pulchra laudatio, tua miseratio, tua cohortatio. tu, tu, inquam, illas faces incendisti, & eas, quibus semiustulatus ille est, & eas, quibus incensa L. Bellieni domus deflagravit. tu illos impetus perditorum, & ex maxima parte servorum, quos nos vi, manuque repulimus, in nostras domos immisisti. idem tamen, quasi fuligine abstersa, reliquis diebus in Capitolio præclara S. C. fecisti, nè qua post idus Mart. immunitatis tabula, nevè cujusquam beneficii figeretur. meministi ipse, dè exulibus, scis, dè immunitate quid dixeris. optimum verò, quod dictaturæ nomen in perpetuum dè rep. sustulisti. quo quidèm facto tantum te cepisse odium regni videbatur, ut ejus omnem propter proximum dictatorem metum tolleres. constituta respubl. videbatur aliis, mihi verò nullo modo, qui omnia, te gubernante, naufragia metuebam. num igitur me fefellit? aut num diutiùs sui potuit esse dissimilis? inspectantibus vobis, toto Capitolio tabulæ figebantur, nequè solùm singulis veniebant immunitates, sed etiam populis universis: civitas non jam singillatim, sed provinciis totis dabatur. itàque si hæc manent, quæ stante rep. manere non possunt: provincias universas, P. C. perdidistis, nequè vectigalia solùm, sed etiam imperium populi R. hujus domesticis nundinis diminutum est. Ubi est septiès millies HS? quod est in tabulis, quæ sunt ad Opis? funestæ illius quidèm pecuniæ, sed tamen quæ nos, si iis, quorum erat, non redderetur, à tributis posset vindicare. tu autem quadringentiès sestertium, quod idibus

Mart.

Mart. debuisti, quonam modo ante Kal. Apr. debere desiisti? quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? sunt ea quidem innumerabilia, quæ à diversis emebantur, non insciente te: sed unum egregium de rege Dejotaro, populi R. amicissimo, decretum in Capitolio fixum: quo proposito, nemo erat, qui in ipso dolore risum posset continere. quis enim cuiquam inimicior, quàm Dejotaro Cæsar? æque, atque huic ordini, ut equestri, ut Massiliensibus, ut omnibus, quibus rempub. populi Rom. caram esse sentiebat. is igitur, à quo vivo nec præsens, nec absens quidquam æqui boni impetravit, apud mortuum factus est gratiosus. compellarat hospitem præsens: computarat: pecuniam imperarat; in ejus tetrarchia unum ex Græcis comitibus suis collocarat: Armeniam abstulerat, à senatu datam. hæc vivus eripuit, reddidit mortuus. at quibus verbis? modò æquum sibi videri, modò non iniquum. mira verborum complexio. at ille numquàm (semper enim absenti affui Dejotaro) quidquam sibi, quod nos pro illo postularemus, æquum dixit videri. syngrapha HS. centiès per legatos, viros bonos, sed timidos, & imperitos, sinè Sexti, sinè reliquorum hospitum regis sententia, facta in Gynæceo: quo in loco plurimæ res venierunt, & veneunt. qua ex syngrapha quid sis acturus, meditere, censeo. rex enim ipse sua spontè, nullis commentariis Cæsaris, simul atque audivit ejus interitum, suo Marte res suas recuperavit. sciebat homo sapiens, jus semper hoc fuisse, ut quæ tyranni eripuissent, ea, tyrannis interfectis, ii, quibus erepta essent, recuperarent. nemo igitur jureconsultus, nè iste quidèm, qui tibi uni est jureconsultus, per quem hæc agis, ex ista syngrapha deberi dicit pro iis rebus, quæ erant ante syngrapham recuperatæ. non enim à te emit, sed priùs, quàm tu suum sibi venderes, ipse possedit. Ille vir fuit, nos quidèm contemnendi, qui auctorem odimus, acta defendimus. Quid ego dè commentariis infinitis, quid dè innumerabilibus

chirographis loquar? quorum etiam imitatores sunt, qui ea, tamquàm gladiatorum libellos, palàm venditent. itàque tanti acervi nummorum apud istum construuntur, ut jam appendantur, non numerentur pecuniæ. At quàm cæca avaritia est? nupèr fixa tabula est, qua civitates locupletissimæ Cretensium vectigalibus liberantur; statuiturque, nè post M. Brutum proconsulem sit Creta provincia. tu mentis compos? tu non constringendus? an Cæsaris decreto Creta post M. Bruti decessum potuit liberari, cum Creta nihil ad Brutum Cæsare vivo pertineret? at hujus venditione decreti (nè nihil actum putetis) provinciam Cretam perdidistis. omninò nemo ullius rei fuit emptor, cui defuerit hic venditor. Et dè exulibus legem, quàm fixisti, Cæsar tulit? nullius insector calamitatem: tantum queror, primum eorum reditus inquinatos, quorum causam Cæsar dissimilem judicaverit: deindè nescio, cur non reliquis idem tribuas. nequè enim plùs, quàm tres, aut quatuor reliqui sunt. qui simili in calamitate sunt, cur tua misericordia simili non fruuntur? cur eos habes in loco patrui? dè quo ferre, cum dè reliquis ferres, noluisti: quem etiam ad censuram petendam impulisti, eamque petitionem comparasti, quæ & risus hominum, & querelas moveret. cur autem ea comitia non habuisti? an quia tribunus pleb. sinistrum fulmen nunciabat? cum tua quid interest, nulla auspicia sunt, cum tuorum, tum sis religiosus. quid? eumdem in septemviratu nonnè destituisti? intervenit enim. quid metuisti? credo, nè salvo capite negare non posses. omnibus eum contumeliis onerasti, quem patris loco, si ulla in te pietas esset, colere debebas. filiam ejus, sororem tuam, ejecisti, alia conditione quæsita, & ante perspecta. non est satis. probri insimulasti pudicissimam fœminam. quid est, quod addi possit? contentus eo non fuisti: frequentissimo senatu Kalend. Januar. sedente patruo, hanc tibi esse cum Dolabella causam odii dicere ausus es, quod ab eo sorori, & uxori tuæ stuprum esse obla-

blatum comperisses. quis interpretari potest, impudentior nè, qui in senatu; an improbior, qui in Dolabellam; an impurior, qui patre audiente; an crudelior, qui in illam miseram tam spurcè, tam impiè dixeris? sed ad chirographa redeamus. Quæ tua fuit cognitio? acta enim Cæsaris pacis causa confirmata sunt a senatu, quæ quidèm Cæsar egisset, non ea, quæ Cæsarem egisse dixisset Antonius. undè ista erumpunt? quo auctore proferuntur? si sunt falsa, cur probantur? si vera, cur veneunt? at sic placuerat, ut ex Kal. Jun. dè Cæsaris actis cum consilio cognosceretis. quod fuit consilium? quem umquàm convocasti? quas Kalen. Jun. expectasti? an eas, ad quas te, peragratis veteranorum coloniis, stipatum armis retulisti? o præclaram illam percursationem tuam mense Aprili, atque Majo, tum, cum etiam Capuam coloniam deducere conatus es! quemadmodùm illinc abieris, vel potiùs pœnè non abjeris, scimus; cui tu urbi minitaris. utinàm conere, ut aliquandò illud, pœnè, tollatur. At quàm nobilis tua illa peregrinatio? quid prandiorum apparatus? quid furiosam vinolentiam tuam proferam? tua ista detrimenta sunt, illa nostra. agrum Campanum, qui cum dè vectigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum reip. vulnus putabamus; hunc tu compransoribus tuis, & collusoribus dividebas. mimos dico, & mimas, P. C. in agro Campano collocatos. Quid jam querar dè agro Leontino? quoniam quidem hæ quondam arationes in pop. R. patrimonio glandiferæ, & fructuosæ ferebantur. medico tria millia jugerum, quasi te sanasset; rhetori duo, quasi disertum facere potuisset. sed ad iter, Italiamque redeamus. Deduxisti coloniam Casilinum, quo Cæsar antè deduxerat. consuluisti me per litteras dè Capua tu quidèm, sed idem dè Casilino respondissem, posses nè, ubi colonia esset, eo coloniam novam jure deducere. Negavi in eam coloniam, quæ esset auspicato deducta, dum esset incolumis, coloniam novam jure deduci: colonos no-

vos adscribi posse, rescripsi. tu autem insolentia elatus, omni auspiciorum jure turbato, Casilinum coloniam deduxisti, quo erat paucis annis ante deducta, ut vexillum tolleres, & aratrum circumduceres: cujus quidèm vomere portam Capuæ pœnè perstrinxisti, ut florentis coloniæ territorium minueretur. Ab hac religionum perturbatione advolas in M. Varronis, sanctissimi, atque integerrimi viri, fundum Casinatem. quo jure? quo ore? eodem inquies, quo in hæredum L. Rubrii, quo in hæredum L. Turselii prædia, quo in reliquas innumerabiles possessiones. & si ab hasta, valeat hasta, valeant tabulæ, modò Cæsaris, non tuæ: quibus debuisti, non quibus tu te liberavisti. Varronis quidèm Casinatem fundum quis veniisse dicit? quis hastam illius venditionis vidit? quis vocem præconis audivit? misisse te dicis Alexandriam, qui emeret à Cæsare: ipsum enim expectare magnum fuit. quis verò audivit umquam (nullius autem salus curæ pluribus fuit) de fortunis Varronis rem ullam esse detractam? quid? si etiam scripsit ad te Cæsar, ut redderes: quid satis potest dici dè tanta impudentia? remove gladios parumpèr illos, quos videmus; jam intelliges aliam causam esse hastæ Cæsaris, aliam confidentiæ, & temeritatis tuæ. non enim te dominus modò illis sedibus, sed quivis amicus, vicinus, hospes, procurator arcebit. At quàm multos dies in ea villa turpissimè es perbacchatus? ab hora tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur. o tecta ipsa misera, quàm dispari domino! quamquàm quo modo iste dominus? sed tamen quàm à dispari tenebantur! studiorum enim suorum M. Varro voluit esse illud, non libidinum diversorium. quæ in illa villa ante dicebantur? quæ cogitabantur? quæ litteris mandabantur? jura populi Rom. monumenta majorum, omnis sapientiæ ratio, omnisque doctrina. at verò, te inquilino, (non enim domino) personabant omnia vocibus ebriorum; natabant pavimenta vino; madebant parietes; ingenui pueri cum meritoriis,

scor-

ſcorta inter matresfamilias verſabantur. Caſino ſalutatum veniebant, Aquino, Interamna: admiſſus eſt nemo: jure id quidem: in homine enim turpiſſimo obſoleſcebant dignitatis inſignia. cum indè Romam proficiſcens ad Aquinum accederet, obviam ei proceſſit, ut eſt frequens municipium, magna ſanè multitudo. at iſte operta lectica eſt latus per oppidum, ut mortuus. ſtultè Aquinates: ſed tamen in via habitabant. quid Anagnini? qui cum eſſent devii, obviam ei deſcenderunt, ut iſtum, tamquàm ſi eſſet, conſulem ſalutarent. incredibile dictu: ſed tamen inter omnes conſtabat, neminem eſſe reſalutatum, præſertim cum duos ſecum Anagninos haberet, Muſtellam, & Laconem, quorum alter gladiatorum eſt princeps, alter poculorum. Quid ego illas iſtius minas, contumeliaſque commemorem, quibus invectus eſt in Sidicinos, vexavit Puteolanos, quod C. Caſſium, & Brutos patronos adoptaſſent? magno quidèm judicio, ſtudio, benevolentia, caritate; non, ut te, ut Baſilum, vi, & armis, & alios veſtri ſimiles, quos clientes nemo habere velit, non modo illorum cliens eſſe. Intereà, dum tu abes, qui dies ille collegæ tui, cum illud, quod tu venerari ſolebas, buſtum in foro evertit? qua re tibi nunciata, ut conſtabat inter eos, qui una fuerunt, concidiſti. quid evenerit poſteà, neſcio. metum credo valuiſſe, & arma. collegam quidem dè cœlo detraxiſti: effeciſtique non tu quidem etiam nunc, ut ſit ſimilis tui, ſed certè ut diſſimilis eſſet ſui. Qui verò reditus indè Romam? quæ perturbatio totius urbis? memineramus Cinnam nimis potentem: Sullam poſteà dominantem: modò Cæſarem regnantem videramus. erant fortaſſè gladii, ſed abſconditi, nec ità multi: iſta verò quæ, & quanta barbaria eſt? agmine quadrato cum gladiis ſequuntur ſcutati milites: ſcutorum lecticas portari videmus. atque his quidem jam inveteratis, P. C. conſuetudine obduruimus: Kal. Jun. cum in ſenatum, ut erat conſtitutum, venire vellemus, metu perterriti repentè diffugimus. at iſte,

qui senatu non egeret, neque desideravit quemquam, & potius discessu nostro lætatus est, statimque illa mirabilia facinora effecit; qui chirographa Cæsaris defendisset lucri sui causa, is leges Cæsaris, easque præclaras, ut remp. concutere posset, evertit; numerum annorum provinciis prorogavit: idemque, cum actorum Cæsaris defensor esse deberet, & in publicis, & in privatis rebus acta Cæsaris rescidit. in publicis actis nihil est lege gravius: in privatis firmissimum est testamentum. leges alias sinè promulgatione sustulit, alias ut tolleret, promulgavit: testamentum irritum fecit: quod etiam infimis civibus semper obtentum est. signa, tabulas, quas populo Cæsar una cum hortis legavit, eas hic partim in hortos Pompeji deportavit, partim in villam Scipionis. Et tu in Cæsaris memoria diligens? tu illum amas mortuum? quem is majorem honorem consecutus erat, quàm ut haberet pulvinar, simulacrum, fastigium, flaminem? est ergo flamen, ut Jovi, ut Marti, ut Quirino, sic divo Julio M. Antonius. quid igitur cessas? cur non inaugurare? sume diem: vide qui te inauguret; collegæ sumus: nemo negabit. o detestabilem hominem, sivè quod tyranni sacerdos es, sivè quod mortui! quæro deincèps, num, hodiernus dies qui sit, ignores? nescis heri quartum in circò diem ludorum Romanorum fuisse? te autem ipsum ad populum tulisse, ut quintus prætereà dies Cæsari tribueretur? cur non sumus prætextati? cur honorem Cæsaris, tua lege datum, deferi patimur? an, supplicationes addendo, diem contaminari passus es, pulvinaria noluisti? aut undiquè religionem tolle, aut usquequaque conserva. Quæres, placeat nè mihi pulvinar esse, fastigium, flaminem? Mihi verò nihil istorum placet. sed tu, qui acta Cæsaris defendis, quid potes dicere, cur alia defendas, alia non cures? nisi fortè vis fateri, te omnia quæstu tuo, non illius dignitate, metiri. Quid ad hæc tandèm? expecto enim eloquentiam tuam. disertissimum cognovi avum tuum, at te etiam apertiorem in

di-

dicendo. ille numquàm nudus est concionatus: tuum hominis simplicis pectus vidimus. respondebis nè ad hæc, aut omninò hiscere audebis? ecquid reperies ex tam longa oratione mea, cui te respondere posse confidas? sed præterita omittamus. hunc unum diem, hunc unum inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, si potes. cur armatorum corona senatus septus est? cur me tui satellites cum gladiis audiunt? cur valvæ Concordiæ non patent? cur homines omnium gentium maximè barbaros Ithyreos cum sagittis deducis in forum? præsidii sui causa se facere dicit. nonnè igitur millies perire est meliùs, quàm in sua civitate sinè armatorum præsidio non posse vivere? sed nullum est istuc, mihi crede, præsidium. caritate, & benevolentia civium septum oportet esse, non armis. eripiet, extorquebit tibi ista pop. R., utinàm salvis nobis. sed quoquo modo nobiscum egeris, dum istis consiliis uteris, non potes, mihi crede, esse diuturnus. etenim ista tua minimè avara conjux, quàm ego sinè contumelia describo, nimium diù debet populo R. pensionem tertiam. habet populus R. ad quos gubernacula reip. deferat: qui ubicumque terrarum sunt, ibi est omne reip. præsidium, vel potiùs ipsa resp. quæ se adhùc tantummodò ulta est, nondùm recuperavit. habet quidem certè resp. adolescentes nobilissimos, paratos defensores. quàm volent, illi cedant, otio consulentes, tamen à rep. revocabuntur. & nomen pacis dulce est, & ipsa res salutaris. sed inter pacem, & servitutem plurimùm interest. pax est tranquilla libertas: servitus postremum malorum omnium non modo bello, sed morte etiam repellendum. quod si se ipsos illi nostri liberatores è conspectu nostro abstulerunt: at exemplum facti reliquerunt. illi, quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinium Brutus bello est persecutus: qui tum rex fuit, cum esse Romæ regem licebat. Spurii Cassius, Melius, M. Manlius propter suspicionem regni appetendi sunt necati. hi primi cum gladiis non in regnum appetentem, sed in re-

gnantem impetum fecerunt. quod cum ipsum factum per se præclarum est, atque divinum, tum expositum ad imitandum; præsertim cum illi eam gloriam consecuti sint, quæ vix cœlo capi posse videatur. etsi enim satis in ipsa conscientia pulcherrimi facti fructus erat: tamen mortali immortalitatemnon arbitror contemnendam. Recordare igitur illum, M. Antoni, diem, quo dictaturam sustulisti: pone ante oculos lætitiam senatus, populique Rom. confer cum nummatione tua, tuorumque: tum intelliges, quantum inter laudem, & lucrum intersit. sed nimirum, ut quidam morbo aliquo, & sensus stupore suavitatem cibi non sentiunt: sic libidinosi, avari, facinorosi veræ laudis gustum non habent. sed si te laus allicere ad rectè faciendum non potest, nè metus quidem à fœdissimis factis potest avocare? judicia non metuis: si propter innocentiam, laudo; si propter vim, non intelligis, ei, qui isto modo judicia non timeat, quid timendum sit? quod si non metuis viros fortes, egregiosque cives, quod à corpore tuo prohibentur armis: tui te, mihi crede, diutiùs non ferent. quæ est autem vita, dies & noctes timere à suis? nisi verò aut majoribus habes beneficiis obligatos, quàm ille quosdam habuit ex iis, à quibus est interfectus; aut tu es ulla re cum eo comparandus. fuit in illo ingenium, ratio, memoria, litteræ, cura, cogitatio, diligentia: res bello gesserat, quàmvis reip. calamitosas, attamen magnas: multos annos regnare est meditatus: magno labore, magnis periculis, quod cogitarat, effecerat: muneribus, monumentis, congiariis, epulis multitudinem imperitam delinierat: suos præmiis, adversarios clementiæ specie devinxerat. quid multa? attulerat jam liberæ civitati partim metu, partim patientia consuetudinem serviendi. cum illo ego te dominandi cupiditate conferre possum, cæteris verò rebus nullo modo es comparandus. sed ex plurimis malis, quæ ab illo reip. sunt inusta, hoc tamen boni est, quod didicit jam pop. R. quantum cuique crederet, quibus se committeret, à quibus caveret. hęc

non

non cogitas? nec intelligis satis esse viris fortibus, didicisse, quàm sit pulchrum, beneficio gratum, fama gloriosum, tyrannum occidere? an, cum illum homines non tulerint, te ferent? certatim posthac, mihi crede, ad hoc opus curretur, nec occasionis tarditas expectabitur. respice, quæso, aliquandò rempub. M. Antoni, quibus ortus sis, non quibuscum vivas, considera: mecum, ut voles, cum rep. redi in gratiam. sed dè te tu ipse videris: ego dè me ipso profitebor. defendi remp. adolescens, non deseram senex; contempsi Catilinæ gladios, non pertimescam tuos. quin etiam corpus libentèr obtulerim, si repræsentari morte mea libertas civitatis potest; ut aliquandò dolor populi R. pariat, quod jam diu parturit. etenim si abhinc annos propè viginti hoc ipso in templo negavi posse mortem immaturam esse consulari: quanto veriùs nunc negabo seni? mihi verò, P. C. jam etiam optanda mors est, perfuncto rebus iis, quas adeptus sum, quasque gessi. duo modo hæc opto: unum, ut moriens pop. R. liberum relinquam; hoc mihi majus à diis immortalibus dari nihil potest: alterum, ut ità cuique eveniat, ut dè rep. quisque mereatur.

M. TULLII CICERONIS
IN M. ANTONIUM
PHILIPPICA TERTIA.

ARGUMENTUM.

Cum M. Antonius fugisset ex Urbe; &, solicitatis militibus veteranis, parasset cum exercitu Romam venire, represserat conatum ejus Octavius Cæsar. Cum indè tentasset Galliam, & prohibitus esset à D. Bruto, illum Mutinæ obsederat. His cognitis, convocato senatu, hac Oratione dicit Cicero sententiam dè Rep. Ut privatis Octavii consiliis contrà M. Antonium publica voluntas addatur; legionibus Octavium secutis præmia decernantur; Brutus Galliam in Senatus, populique Romani potestate retineat; Antonius hostis judicetur.

SEriùs omninò, P. C. quàm tempus reip. postulabat, aliquandò tamèn convocati sumus. quod flagitabam equidèm quotidiè, quippè cum bellum nefarium contra aras, & focos, contra vitam, fortunasque nostras ab homine profligato, ac perdito non comparari, sed geri jam viderem. expectantur Kal. Jan. quas non expectat Antonius; qui in provinciam D. Bruti, summi, & singularis viri, cum exercitu impetum facere conatur; ex qua se instructum, & paratum ad urbem venturum esse minitatur. quæ est igitur expectatio, aut quæ vel minima dilatio temporis? quamquàm enim adsunt Kalen. Januar. tamèn breve tempus longum est imparatis. dies enim affert, vel hora potiùs, nisi provisum est, magnas sæpè clades. certus autem dies non, ut sacrificii, sic consilii expectari

ctari solet. quod si aut Kal. Jan. fuissent eo die, quo primum ex urbe fugit Antonius; aut hæ non essent expectatæ: bellum jam nullum haberemus. auctoritate enim senatus, consensuque populi R. facilè hominis amentis fregissemus audaciam: quod confido equidèm consules designatos, simùl ac magistratum inierint, esse facturos. sunt enim optimo animo, summo consilio, singulari concordia. Mea autem festinatio non victoriæ solùm avida est, sed etiam celeritatis. quo enim usquè tantum bellum, tam crudele, tam nefarium privatis consiliis propulsabitur? cùr non quamprimùm publica accedit auctoritas? C. Cæsar, adolescens, poenè potiùs puer, incredibili, ac divina quadam mente, atque virtute, tum, cum maximè furor arderet Antonii, cumque ejus à Brundusio crudelis, & pestifer reditus timeretur, nec postulantibus, nec cogitantibus, nec opinantibus quidèm nobis, quia fieri posse non videbatur, firmissimum exercitum ex invicto genere veteranorum militum comparavit, patrimoniumque suum effudit. quamquàm non sumus usi eo verbo, quo decuit. non enim effudit, sed in salute reip. collocavit. cui quamquàm gratia referri tanta non potest, quanta debetur; habenda tamen est tanta, quantam maximam animi nostri capere possunt. quis enim est tam ignarus rerum, tam nihil de repub. cogitans, qui hoc non intelligat; si M. Antonius à Brundusio cum iis copiis, quas se habiturum putaverat, Romam, ut minabatur, venire potuisset, nullum genus eum crudelitatis præteriturum fuisse? quippè qui in hospitis tectis Brundusii fortissimos viros, cives optimos, jugulari jusserit: quorum ante pedes ejus morientium sanguine os uxoris respersum esse constabat. hac ille crudelitate imbutus, cum multò bonis omnibus veniret iratior, quam illis fuerat, quos trucidarat; cui tandèm nostrum, aut cui omninò bono pepercisset? qua peste privato consilio remp. (nec enim fieri potuit aliter) Cæsar liberavit. qui nisi in hac rep. natus esset, remp. scelere Antonii nullam haberemus. sic enim perspicio, sic judico; nisi unus adolescens il-

illius furentis impetus, crudelissimosque conatus cohibuisset, remp. funditùs interituram fuisse. cui quidèm hodierno die, P.C. (nunc enim primùm ità convenimus, ut illius beneficio possemus, quæ sentiremus, liberè dicere) tribuenda est auctoritas, ut remp. non modò à se susceptam, sed etiam à nobis commendatam possit defendere. Nec verò de legione Martia (quoniam longo intervallo loqui nobis de rep. licet) sileri potest. quis enim unus fortior, quis amicior umquàm reip. fuit, quam legio Martia universa? quæ cum hostem populi R. Antonium judicasset, comes esse ejus amentiæ noluit; reliquit consulem. quod profectò non fecisset, si eum consulem judicavisset, quem nihil aliud agere, nihil moliri, nisi cædem civium, atque interitum civitatis, videret. atque ea legio consedit Albæ. quam potuit urbem eligere aut opportuniorem ad res gerendas, aut fideliorem, aut fortiorum virorum, aut amiciorum reipub. civium? hujus legionis virtutem imitata quarta legio, duce L. Egnatulejo, quæstore, cive optimo, & fortissimo, Cæsaris auctoritatem, atque exercitum persecuta est. faciendum est igitur nobis, P. C. ut ea, quæ sua spontè clarissimus adolescens, atque omnium præstantissimus gessit, & gerit, hæc auctoritate nostra comprobentur, veteranorumque fortissimorum virorum, tum legionis Martiæ, Quartæque mirabilis consensus ad remp. recuperandam laude, & testimonio nostro confirmetur; eorumque commoda, honores, præmia, cum consules designati magistratum inierint, curæ nobis fore, hodierno die spondeamus. Atque ea quidem, quæ dixi de Cæsare, deque ejus exercitu, jam diù nota sunt vobis: virtute enim admirabili Cæsaris, constantiaque militum veteranorum, legionumque earum optimo judicio, quæ auctoritatem nostram, libertatem pop. R. virtutem Cæsaris secutæ sunt, à cervicibus nostris est depulsus Antonius. sed, ut dixi, hæc superiora. hoc verò recens edictum D. Bruti, quod paulò ante propositum est, certè silentio non potest præ-

se-

teriri . pollicetur enim , se provinciam Galliam retenturum in senatus , populique R. potestate . o civem natum reip. memorem sui nominis, imitatoremque majorum ! neque enim , Tarquinio expulso , majoribus nostris tam fuit optata libertas, quam est, depulso jam Antonio , retinenda nobis . illi regibus parere jam à condita urbe didicerant: nos post reges exactos servitutis oblivio ceperat. atque ille Tarquinius, quem majores nostri non tulerunt , non crudelis , non impius, sed superbus est habitus, & dictus . quod nos vitium in privatis sæpè tulimus , id majores nostri ne in rege quidem ferre potuerunt. L. Brutus regem superbum non tulit. Decius sceleratum , atque impium regnare patietur ? quid Tarquinius tale , qualia innumerabilia & facit , & fecit Antonius? Senatum etiam reges habebant: nec tamèn, ut Antonio senatum habente, in consilio regis versabantur barbari armati. Servabant auspicia reges; quæ hic consul, augurque neglexit , neque solùm legibus contra auspicia ferendis , sed etiam collega una ferente , eo , quem ipse ementitis auspiciis vitiosum fecerat . Quis autem rex umquam fuit tam insigniter impudens , ut haberet omnia commoda, beneficia , jura regni venalia? quam hic immunitatem, quam civitatem , quod præmium non vel singulis hominibus , vel civitatibus , vel universis provinciis vendidit? Nihil humile de Tarquinio, nihil sordidum accepimus. at verò hujus domi inter quasilla pendebatur aurum: numerabatur pecunia: una in domo omnes, quorum intererat, totum imperium populi R. nundinabantur. Supplicia verò in cives R. nulla Tarquinii accepimus . at hic & Suessæ jugulavit eos , quos in custodiam dederat ; & Brundusii trecentos fortissimos viros , civesque optimos trucidavit. Postremò Tarquinius pro populo R. bellum gerebat tum , cum expulsus est : Antonius contra populum R. exercitum adducebat tum, cum à legionibus relictus , nomen Cæsaris, exercitumque pertimuit; neglectisque sacrificiis solemnibus , ante lucem vota ea,

quæ numquàm solveret, nuncupavit: & hoc tempore in provinciam populi R. conatur invadere. Majus igitur à D. Bruto beneficium populus R. & habet, & expectat, quàm majores nostri acceperunt à L. Bruto, principe hujus maximè conservandi generis, & nominis. cùm autèm est omnis servitus misera: tùm verò intolerabile est servire impuro, impudico, effœminato, numquàm, ne in metu quidem, sobrio. Hunc igitùr qui Gallia prohibet, privato præsertim consilio, judicat, verissimèque judicat, non esse consulem. Faciendum est igitur, P. C. nobis, ut D. Bruti privatum consilium auctoritate publica comprobemus. nec verò M. Antonium consulem post Lupercalia putare debuistis. quo enim ille die, populo Rom. inspectante, nudus, unctus, ebrius est concionatus, & id egit, ut collegæ diadema imponeret; eo die non modò consulatu, sed etiàm libertate se abdicavit. esset enim ipsi certè statim serviendum, si Cæsar ab eo regni insigne accipere voluisset. hunc igitùr ego consulem, hunc civem Rom., hunc liberum, hunc denique hominem putem, qui fœdo illo, & flagitioso die, & quid pati, Cæsare vivo, posset, & quid, eo mortuo, consequi ipse cuperet, ostendit? Nec verò de virtute, constantia, & gravitate provinciæ Galliæ taceri potest. est enim ille flos Italiæ, illud firmamentum imperii pop. R., illud ornamentum dignitatis: tantus autem est consensus municipiorum, coloniarumque provinciæ Galliæ, ut omnes ad auctoritatem hujus ordinis, majestatemque pop. R. defendendam conspirasse videantur. Quamobrèm tribuni pl., quamquàm vos nihil aliud, nisi de præsidio, ut senatum tutò consules Kal. Jan. habere possent, retulistis: tamèn mihi videmini magno consilio, atque optima mente potestatem nobis de tota rep. fecisse dicendi. cum enim tutò senatum haberi sinè præsidio non posse judicavistis, tum statuistis etiam, intrà muros Antonii scelus, audaciamque versari. Quamobrèm omnia mea sententia complectar, vobis, ut intelligo, non invi-

vitis; ut & præstantissimis ducibus a nobis detur auctoritas, & fortissimis militibus spes ostendatur præmiorum; & judicetur non verbo, sed re, non modò non consul, sèd etiàm hostis Antonius. nàm si ille consul; fustuarium meruerunt legiones, quæ consulem reliquerunt; sceleratus Cæsar, Brutus nefarius, qui contra consulem privato consilio exercitus comparaverunt. sin autèm militibus exquirendi sunt honores novi propter eorum divinum, atque immortale meritum; ducibus autèm ne referri quidèm potest gratia: quis est, qui eum non hostem existimet, quem qui armis persequuntur, conservatores reipub. judicantur? At quàm contumeliosus in edictis? quàm barbarus? quàm rudis? primùm in Cæsarem maledicta congessit, deprompta ex recordatione impudicitiæ, & stuprorum suorum. quis enim hoc adolescente castior? quis modestior? quod in juventute habemus illustriùs exemplum veteris sanctitatis? quis autem illo, qui maledicit, impurior? Ignobilitatem objicit C. Cæsaris filio: cujus etiàm naturalis pater, si vita suppeditasset, consul factus esset. Aricina mater. Trallianam, aut Ephesiam putes dicere. videte, quàm despiciamur omnes, qui sumus è municipiis, idest, omnes planè: quotus enim quisque non est? quod autèm municipium non contemnit is, qui Aricinum tantoperè despicit, vetustate antiquissimum, jure fœderatum, propinquitate pœnè finitimum, splendore municipum honestissimum? hinc Voconiæ, hinc Scantiniæ leges: hinc multæ sellæ curules, & patrum memoria, & nostra: hinc equites Rom. lautissimi plurimi, & honestissimi. sed, si Aricinam uxorem non probas, cur probas Tusculanam? quamquàm hujus sanctissimæ fœminæ, atque optimæ pater M. Attius Balbus, in primis honestus, prætorius fuit: tuæ conjugis, bonæ fœminæ, locupletis quidèm certè, Bambalio quidam pater, homo nullo numero. nihil illo contemptius, qui propter hæsitantiam linguæ, stuporemque cordis cognomen ex contumelia traxerit. at avus nobilis, Tudi-

ta-

tanus nempè ille, qui cum palla, & cothurnis nummos populo de Roſtris ſpargere ſolebat. vellem, hanc contemptionem pecuniæ ſuis reliquiſſet. Habetis nobilitatem generis glorioſam. Qui autem convenit, ut tibi Julia natus ignobilis videatur, cum tu eodem materno genere ſoleas gloriari? quæ porrò amentia eſt, eum aliquid dicere de uxorum ignobilitate, cujus pater Numitoriam Fregellanam, proditoris filiam, habuerit uxorem, ipſe ex libertini filia ſuſceperit liberos? ſed hoc clariſſimi viri viderint, L. Philippus, qui habet Aricinam uxorem; C. Marcellus, qui Aricinæ filiam: quos certò ſcio dignitatis optimarum fœminarum non pœnitere. Idem etiam Q. Ciceronem, fratris mei filium, compellat edicto: nec ſentit amens commendationem eſſe compellationem ſuam. quid enim accidere huic adoleſcenti potuit optatiùs, quàm cognoſci ab omnibus, Cæſaris conſiliorum eſſe ſocium, Antonii furoris inimicum? At etiàm gladiator auſus eſt ſcribere, hunc de patris, & patrui parricidio cogitaſſe. O admirabilem impudentiam, audaciam, temeritatem! in eum adoleſcentem hoc ſcribere audere, quem ego, & frater meus, propter ejus ſuaviſſimos, atque optimos mores, præſtantiſſimumque ingenium, certatim amamus, omnibuſque horis, oculis, auribus, complexu tenemus? Nàm me iiſdem edictis, neſcit, lædat, an laudet. cum idem ſupplicium minatur optimis civibus, quod ego de ſceleratiſſimis ſumpſerim; laudare videtur, quaſi imitari velit. cum autem illam pulcherrimi facti memoriam refricat; tum à ſui ſimilibus invidiam aliquam in me commoveri putat. Sed ipſe quid fecit? cum tot edicta propoſuiſſet, edixit, ut adeſſet ſenatus frequens ad VIII. Kalend. Decemb. eo die ipſe non affuit. at quomodò edixit? hæc ſunt, ut opinor, verba in extremo: *Si quis non affuerit, hunc omnes exiſtimare poterunt, & interitus mei, & perditiſſimorum conſiliorum auctorem fuiſſe.*

Quæ ſunt perdita conſilia? an ea, quæ pertinent

nent ad libertatem populi Rom. recuperandam? quorum consiliorum Cæsari me auctorem, & hortatorem & esse, & fuisse fateor. quamquàm ille non eguit consilio cujusquam: sed tamen currentem, ut dicitur, incitavi. nam interitus quidem tui quis bonus non esset auctor, cum in eo salus, & vita optimi cujusque, & libertas pop. Rom. dignitasque consisteret? sed cum tam atroci edicto nos concitavisset, cùr ipse non affuit? num putatis aliqua re tristi, ac severa? vino, atque epulis retentus, si illæ epulæ potiùs, quàm popinæ nominandæ sunt. diem edicti obire neglexit: in ante diem iv. Kalen. Decemb. distulit: adesse in Capitolio jussit: quod in templum ipse, nescio qua, per Gallorum cuniculum ascendit. convenerunt corrogati, & quidèm ampli quidam homines, sed immemores dignitatis suæ. is enim erat dies, ea fama, is, qui senatum vocarat, ut turpe senatori esset nihil timere. ad eos tamen ipsos, qui convenerant, ne verbum quidèm ausus est facere de Cæsare, cum de eo constituisset ad senatum referre. scriptam attulerat consularis quidam sententiam. quid est aliud de eo referre non audere, qui contra se consulem exercitum duceret, nisi se ipsum hostem judicare? necesse enim erat alterutrum esse hostem: nec poterat aliter de adversariis ducibus judicari. si igitur C. Cæsar hostis; cùr consul nihil refert ad senatum? sin ille à senatu notandus non fuit, quid potest dicere, quin, cum de illo tacuerit, se hostem esse confessus sit? quem in edictis Spartacum appellat, hunc in senatu ne improbum quidem dicere audet. At in rebus tristissimis quantos excitat risus? sententiolas edicti cujusdam memoriæ mandavi: quas videtur ille peracutas putare: ego autem, quid intelligeret, quid dicere vellet, adhuc neminem inveni. *nulla contumelia est, quam facit dignus*. primum quid est, *dignus*? nam etiam malo digni multi, sicut ipse. an quàm facit is, qui cum dignitate est? quæ autem potest esse major? quid est porro facere contumeliam? quis sic loquitur?

dein-

deinde, *nec timor, quem denunciat inimicus*. Quid ergo? ab amico timor denunciari solet? horum similia deincèps. nonnè satius est mutum esse, quàm, quod nemo intelligat, dicere? en, cùr magister ejus ex oratore arator factus sit, possideat in agro publico populi Rom. campi Leontini duo millia jugerum immunia, ut hominem stolidum magis etiam infatuet mercede publica. Sed hæc leviora fortasse: illud quæro, cùr tam subitò mansuetus in senatu fuerit, cum in edictis tam fuisset ferus? quid autem attinuerit, L. Cassio, tribuno pl. fortissimo, & constantissimo civi, mortem denunciare, si in senatum venisset? D. Carfulenum, benè de repub. sentientem, à senatu vi, & minis expellere? T. Canutium, à quo erat honestissimis concionibus & sæpè, & jure vexatus, non templo solùm, verùm etiam aditu prohibere Capitolii? cui S. C. ne intercederent, verebatur? de supplicatione, credo, M. Lepidi, clarissimi viri. atque id erat periculum, de cujus honore extraordinario quotidiè aliquid cogitabamus, ne ejus usitatus honos impediretur. Ac, ne sinè causa videretur edixisse, ut senatus adesset; cum de repub. relaturus fuisset, allato nuncio de legione quarta, mente concidit; & fugere festinans, S. C. de supplicatione, per discessionem fecit, cum id factum esset anteà numquàm. Quæ verò profectio posteà? quod iter paludati? quæ vitatio oculorum, lucis, urbis, fori? quàm misera fuga? quàm fœda? quàm turpis? præclara tamen S. C. illo ipso die vespertina, provinciarum religiosa sortitio; divina verò opportunitas, ut, quæ cuique apta esset, ea cuique obveniret. Præclarè igitur facitis, tribuni pl., qui de præsidio consulum, senatusque refertis: meritoque vestro maximas vobis gratias omnes & agere, & habere debemus. qui enim periculo carere possumus in tanta hominum cupiditate, & audacia? ille autem, homo afflictus, & perditus, quæ de se expectat judicia graviora, quam amicorum suorum? familiarissimus ejus, mihi homo conjunctus, L. Lentulus, & P. Na-

ſn omni carens cupiditate, nullam ſe habere provinciam, nullam Antonii ſortitionem fuiſſe judicaverunt. quod idem fecit L. Philippus, vir patre, avo, majoribuſque ſuis digniſſimus. in eadem ſententia fuit, homo ſumma integritate, atque innocentia, C. Turranius. idem fecit Sp. Oppius. ipſi etiàm, qui amicitiam M. Antonii veriti, plus ei tribuerunt, quàm fortaſſe vellent, M. Piſo, meus neceſſarius, & vir, & civis egregius; pariquè innocentia, M. Vehilius, ſenatus auctoritati ſe obtemperaturos eſſe dixerunt. quid ego de L. Cinna loquar? cujus ſpectata multis, magniſque rebus ſingularis integritas minus admirabilem fecit hujus honeſtiſſimi facti gloriam: qui omninò provinciam neglexit, quàm itèm magno animo, & conſtanti C. Ceſſedius repudiavit. qui ſunt igitur reliqui, quos ſors divina delectet? L. Antonius, & M. Antonius. o felicem utrumque! nihil enim maluerunt. C. Antonius Macedoniam. hunc quoque felicem: hanc enim habebat ſemper in ore provinciam: C. Calviſius Africam. nihil felicius: modò enim ex Africa deceſſerat, &, quaſi divinans ſe rediturum, duos legatos Uticæ reliquerat. deindè M. Iccius Siciliam, Q. Caſſius Hiſpaniam. non habeo, quid ſuſpicer. duarum credo provinciarum ſortes minùs divinas fuiſſe. O C. Cæſar, (adoleſcentem appello) quàm tu ſalutem reipubl. attuliſti? quàm improviſam? quàm repentinam? qui enim hæc fugiens fecerit, quid faceret inſequens? etenim in concione dixerat, ſe cuſtodem fore urbis, uſque ad Kal. Maj. ad urbem exercitum habiturum. o præclarum cuſtodem ovium, ut ajunt, lupum! cuſtos ne urbis, an direptor, & vexator eſſet Antonius? & quidèm ſe introiturum in urbem dixit, exiturumque cum vellet. Quid illud? nonnè, audiente populo, ſedens pro æde Caſtoris dixit, niſi qui viciſſet, victurum neminem? Hodierno die primum, P. C., longo intervallo in poſſeſſionem libertatis pedem ponimus: cujus quidèm ego, quòad potui, non modò defenſor, ſed etiàm conſervator fui. cum autem

tem id facere non possem, quievi, nec abjecte, nec sine aliqua dignitate casum illum temporum, & dolorem tuli. hanc verò teterrimam belluam quis ferre posset, aut quo modo? quid est in Antonio, præter libidinem, crudelitatem, petulantiam, audaciam? ex his totus conglutinatus est. nihil apparet in eo ingenuum, nihil moderatum, nihil pudens, nihil pudicum. Quapropter, quoniàm res in id discrimen adducta est, utrum ille pœnas reipub. luat, an nos serviamus: aliquandò, per deos immortales, P.C., patrium animum, virtutemque capiamus: ut aut libertatem propriam Romani generis, & nominis recuperemus; aut mortem servituti anteponamus. multa, quæ in libera civitate ferenda non essent, tulimus, & perpessi sumus, alii spe recuperandæ libertatis, alii vivendi nimia cupiditate. sed, si illa tulimus, quæ nos necessitas ferre coegit, quæ vis quædam pené fatalis; quæ tamen ipsa non tulimus: etiam ne hujus impuri latronis feremus teterrimum, crudelissimumque dominatum? quid hic faciet, si potuerit, iratus, qui, cum succensere nemini posset, omnibus bonis fuerit inimicus? quid hic victor non audebit, qui, nullam adeptus victoriam, tanta scelera post Cæsaris interitum fecerit; refertam domum ejus axhauserit; hortos compilarit; ad se ex his omnia ornamenta transtulerit; cædis, & incendiorum causam quæsierit ex funere; duobus, aut tribus S.C. bene, & e rep. factis, reliquas res ad lucrum, prædamque revocaverit; vendiderit immunitates; civitates liberaverit; provincias universas ex imperii populi R. jure sustulerit: exules reduxerit; falsas leges C. Cæsaris nomine, & falsa decreta in æs incidenda, & in Capitolio figenda curaverit, earumque rerum omnium domesticum mercatum instituerit, populo R. leges imposuerit; armis, & præsidiis populum, & magistratus foro excluserit, senatum stiparit armatis; armatos in cella Concordiæ, cum senatum haberet, incluserit; ad legiones Brundusium cucurrerit; ex his optimè sentien-

tien-

tientes centuriones jugulaverit; cum exercitu Romam sit ad interitum nostrum, & ad disperditionem urbis venire conatus? atque is, ab hoc impetu abstractus consilio, & copiis Cæsaris, consensu veteranorum, virtute legionum, ne fortuna quidem fractus minuit audaciam; nec ruere demens, nec furere desinit; in Galliam mutilatum ducit exercitum: cum una legione, & ea vacillante, L. fratrem expectat; quo neminem reperire potest sui similiorem. ille autem, ex myrmillone dux, ex gladiatore imperator, quas fecit strages, ubicumque posuit vestigia? cædit greges armentorum, reliquique pecoris quodcumque nactus est: epulantur milites: ipse autem se, ut fratrem imitetur, obruit vino: vastantur agri: diripiuntur villæ: matresfamilias, virgines, pueri ingenui abripiuntur, militibus traduntur. hæc eadem, quacumque exercitum duxit, fecit M. Antonius. His vos teterrimis fratribus portas aperietis, hos umquàm in urbem recipietis? non, tempore oblato, ducibus paratis, animis militum incitatis, populo R. conspirante, Italia tota ad libertatem recuperandam excitata, deorum immortalium beneficio utemini? nullum erit tempus, hoc amisso. à tergo, à fronte, à lateribus tenebitur, si in Galliam venerit: nec illis armis solum, sed etiam decretis nostris urgendus est. magna vis est, magnum nomen unum, & idem sentientis senatus. videtis ne refertum forum? populum R. ad spem recuperandæ libertatis erectum? qui longo intervallo cum frequentes hic videt nos, tum sperat etiam liberos convenisse. hunc ego diem expectans, M. Antonii scelerata arma vitavi tum, cum ille in me absentem invehens, non intelligebat, quod ad tempus me, & meas vires reservarem. si enim tum illi cædis a me initium quærenti, respondere voluissem; nunc reip. consulere non possem. hanc verò nactus facultatem, nullum tempus, P. C. dimittam neque diurnum, neque nocturnum, quin de libertate populi R. de dignitate vestra, quod cogitandum sit, cogitem,

tem; quod agendum, atque faciendum, id non modò non recusem, sed appetam etiam, atque deposcam. hoc feci semper dum licuit: intermisi, quòad non licuit: jam non solum licet, sed etiam necesse est, nisi servire malimus, quàm ne serviamus, animis, armisque decernere. Dii immortales nobis hæc præsidia dederunt; urbi Cæsarem, Brutum Galliæ. si enim ille urbem opprimere potuisset statim, si Galliam tenere paulò post; optimo cuique pereundum, reliquis esset serviendum. Hanc igitur occasionem oblatam tenete, per deos immortales, P. C., & amplissimi orbis terræ consilii principes vos esse, aliquandò recordamini. signum date populo R. consilium vestrum non deesse reip. quoniam ille virtutem suam non defuturam esse profitetur. nihil est, quod moneam vos; nemo est tam stultus, qui non intelligat, si indormierimus huic tempori, non modò crudelem, superbamq; dominationem nobis, sed ignominiosam etiam, & flagitiosam ferendam. nostis insolentiam Antonii, nostis amicos, nostis totam domum. libidinosis & petulantibus, impuris, impudicis, aleatoribus, ebriis servire, ea summa miseria est, summo dedecore conjuncta. Quod si jam, quod dii omen avertant, fatum extremum reip. venit: quod gladiatores nobiles faciunt, ut honestè decumbant; faciamus nos principes orbis terrarum, gentiumque omnium, ut cum dignitate potiùs cadamus, quàm cum ignominia serviamus. nihil est detestabilius dedecore, nihil fœdius servitute. ad decus, & ad libertatem nati sumus: aut hæc teneamus; aut cum dignitate moriamur. nimium diù teximus, quid sentiremus: nunc jam apertum est: omnes patefecerunt, in utramque partem quid sentiant, quid velint. sunt impii cives, pro caritate reip. nimium multi; pro multitudine benè sentientium admodùm pauci. quorum opprimendorum dii immortales incredibilem reip. potestatem, & fortunam dederunt. ad ea enim præsidia, quæ habemus, jam accedunt consules summa prudentia, virtute, concordia, multos

men-

menſes de populi R. libertate commentati, atque meditati. his auctoribus, & ducibus, diis juvantibus, nobis vigilantibus, & multum in posterùm providentibus, populo R. conſentiente, erimus profectò liberi brevi tempore. jucundiorem autem faciet libertatem ſervitutis recordatio. Quas ob res, quod trib. pl. verba fecerunt, ut ſenatus Kal. Jan. tutò haberi, ſententiæque de ſumma reip. liberè dici poſſint; de ea re ità cenſeo, ut C. Panſa, A. Hirtius, conſules deſignati, dent operam, uti ſenatus Kal. Jan. tutò haberi poſſit: quodque edictum D. Bruti imperatoris, conſulis deſignati, optimè de rep. meriti, propoſitum ſit, ſenatum exiſtimare, D. Brutum imperatorem, conſulem deſignatum, optimè de rep. mereri, cum ſenatus auctoritatem, populique R. libertatem, imperiumque defendat: quodque provinciam Galliam citeriorem, optimorum, & fortiſſimorum virorum, amiciſſimorumque reip. civium, exercitumque in ſenatus poteſtate retineat, id eum, exercitumque ejus, municipia, coloni s provinciæ Galliæ rectè, atque ordine, exque rep. feciſſe, & facere; ſenatum ad ſummam remp. pertinere arbitrari, à D. Bruto, & L. Planco imperatoribus, conſulibus deſignatis, itèmque à cæteris, qui provincias obtinent, obtineri ex lege Julia, quòad ex S. C. cuique eorum ſucceſſum ſit; eoſque dare operam, ut eæ provinciæ, exercituſque in ſenatus, populique R. poteſtate, præſidioque reip. ſint; cumque opera, virtute, conſilio C. Cæſaris ſummoque conſenſu militum veteranorum, qui ejus auctoritatem ſecuti reip. præſidio ſunt, & fuerunt, à graviſſimis periculis populus R. defenſus ſit, & hoc tempore defendatur; cumque legio Martia Albæ conſtiterit, in municipio fideliſſimo, & fortiſſimo, ſeque ad ſenatus auctoritatem, populique R. libertatem contulerit; & quod pari conſilio, eademque virtute legio Quarta uſa, L. Egnatulejo duce, cive egregio, ſenatus auctoritatem, populique R. libertatem defendat, ac defenderit; ſenatui magnæ curæ eſſe, ac fore, ut pro tantis eo-

eorum in remp. meritis honores eis habeantur, gratiæque referantur; senatui placere, ut C. Pansa, A. Hirtius consules designati, cum magistratum inierint, si eis videretur, primo quoque tempore de his rebus ad hunc ordinem referrent, ità uti è rep. fideque sua videretur.

Majori
Comi
Homini
Fama